

APPELTJES
VAN HET
Greetjesland

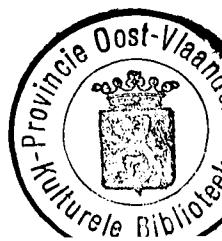
Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr 15 - 1964

MALDEGEM
1964

MIDDELBURG IN VLAANDEREN
TOEVLUCHTSOORD
VOOR STAATSE KATHOLIEKEN
(1666-1678)

Na de beëindiging van de Tachtigjarige Oorlog in 1648 was een belangrijke reden om katholieken uit Vlaanderen op Staats gebied te weren, de vrees voor hulpverlening aan de vijand, komen te vervallen. De grote tegenstelling op godsdienstig gebied was echter een feit en de maatregelen tegen de katholieke godsdienst bleven op Staatse bodem nog steeds van kracht.

Op 6 mei 1666 oordeelden de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden het nodig weer een waarschuwing te laten horen. Er werd gewezen op de premie die uitgekeerd zou worden aan degenen die een of meer functionarissen aanbrachten die «met eenige papen ofte pausgesinden sullen hebben gecomposeerd ofte eenich gelt genoten ofte bedongen». Der gewoonte getrouw werd bepaald, dat de magistraten niet in gebreke mochten blijven deze waarschuwing alom te publiceren en aan te plakken op de wijze als ter plaatse gebruikelijk was.

Wanneer er sprake kon zijn van enige verzachting van dergelijke maatregelen of wanneer aan de katholieken om politieke redenen faciliteiten zouden kunnen worden verleend, kwamen steeds weer instanties in het geweer voor de handhaving van de «ware gereformeerde religie». Zo ook bij de onderhandelingen over de vrede met Frankrijk, dat sedert 7 april 1672 met de Republiek in oorlog was geraakt. Nu waren het de Staten van Zeeland, die op 29 juni 1672 aan de Staten-Generaal een waarschuwing lieten horen en schreven : «Het staat ons noch wel te voeren, hoe dat wegens den Koning van Frankrijk ten tijde van de Munstersche handelingen, verzocht wierde, dat aan de Papisten binnen dezen Lande zoude werden vergunt publijke offeninge van haar Religie, doch genereuzelijk bij den Staat afgewezen, hoe veel te meer staat dit nu te vreezen van een victorieus Koning omringt van zo veel Paapsche Geestelijkheid en ziende zo een onverwachte neerslachtigheid, alsser nu alles zints gespeurt wordt».

De Staten van Zeeland meenden dan ook, dat de voorwaarden betreffende de godsdienst nooit het voorwerp van onderhandelingen mochten zijn, dat «in den Staat geen andere publieke Religie mach werden getolleeert als alleen de Christelijke Gereformeerde Religie» en dat het onduidbaar was «dat nevens haar den Paapschen godsdienst publiekelijk zoude worden toegelaten, die bij oogluikinge maar te veel is aangegroeit en als een serpent in den eijgen boezem geworden, gelijk de droevige ervarentheijt nu maar te veel leert».

In een brief van 21 juli 1672 werd dit door hen nog eens benadrukt en werd gewezen op het nadeel dat aan de «ware Christelijke Gereformeerde Religie» werd toegebracht «door eenige liberteyt aan de Papisten toe te staan die daarom veel eerder behoorden te worden ingebonden». ⁽¹⁾

De Aardenburgse magistraat zorgde echter trouw voor de naleving der plakaten, zo ook in het geval van de opvoeding van het kind van Mr. Olivier Veranneman, de overleden griffier der stad. Deze was advocaat-fiscaal geweest aan het hof van de Raad van Vlaanderen te Middelburg in Zeeland (*) en had aldaar een woonhuis, doch was in 1662 tevens griffier der stad Aardenburg geworden, waar hij in een logement verbleef. Hij was in oktober 1666 in zijn woning te Middelburg in Zeeland overleden. Tot voogden over zijn minderjarig kind waren benoemd Mr. Jacques Bucquet, pensionaris der stad Roeselare en Abraham Duchardt, wonende te Middelburg in Zeeland.

In 1670 was de magistraat echter gebleken, dat dit weeskind niet werd opgevoed overeenkomstig de voorschriften van de Staten-Generaal. In de vergadering van 30 oktober 1670 bracht burgemeester Cornelis Boot naar voren, dat het kind in directe strijd met deze voorschriften werd opgevoed op het gebied van de koning van Spanje, waar ter plaatse de rooms-katholieke godsdienst werd beleden. Hij gaf derhalve het college in bedenking of hierin niet behoorde te worden voorzien. Overwogen werd om de voogd Abraham Duchardt aan te schrijven, opdat deze het weeskind naar Aardenburg of ten minste naar Staats gebied zou ontbieden, «weg uijt de paepsche landen». Na beraadslaging werd hiertoe besloten en tevens om antwoord verzocht. Duchardt liet echter niets van zich horen.

Op 22 december 1670 kwam het geval weer ter sprake. Geconstateerd werd, dat het weeskind nog steeds op 's konings bodem woonde en in de katholieke godsdienst werd opgevoed. Andermaal zou aan Duchardt worden geschreven.

(*) Wanneer gesproken wordt over Middelburg, wordt hiermede steeds Middelburg in Vlaanderen bedoeld. Wanneer Middelburg in Zeeland wordt bedoeld, wordt dit er bij vermeld.

(1) GA : Corr. 8 mei 1666 , Ontroerde Nederlandt, blz. 311-312.

De pogingen van de magistraat zijn blijkbaar op niets uitgelopen, want daarna werd er met geen woord meer over dit geval gerept. ⁽²⁾

Naast degenen die de strenge opvattingen ten aanzien van de godsdienst nastreefden, woei er althans in toonaangevende kringen een andere geest. Het felle fanatisme was bij hen wat gedoofd en vervangen door een milder houding en meer verdraagzaamheid. De regering onder leiding van Jan de Witt had grote zorgen en had geen tijd om zich veel met godsdienstige geschillen te kunnen inlaten. Men wenste vrede op kerkelijk gebied. De landspolitiek en de landsverdediging vereisten een goede verstandhouding met Spanje, dat door gemeenschappelijke belangen en als naaste buur op een bondgenootschap met de Republiek was aangewezen.

Op 10 december 1671 was na langdurige onderhandelingen een akte van wederzijdse bijstand tot stand gekomen. Goeverneur-generaal der Spaanse Nederlanden was toen de 80-jarige hertog van Monterey, die bewees een goed vriend der Republiek te zijn. Toen de Republiek in oorlog was gekomen met Frankrijk, verleende hij, ondanks de geringe macht van zijn land, steun door het zenden van troepen.

Er werd in september 1673 in regeringskringen zelfs over gesproken, dat de prins van Oranje met de titel van koninklijke hoogheid zou worden vereerd en bovendien zou worden benoemd tot ridder van het Gulden Vlies, de ridderorde van Spanje die nog nooit tevoren anders dan aan een katholieke prins was verleend en zeker niet aan iemand van een andere godsdienst. Er gingen ook geruchten, dat de prins van Oranje zou worden benoemd tot opperbevelhebber van alle troepen die tegen de Fransen streden. ⁽³⁾

Deze veranderde houding, die in Nederlandse regeringskringen tegenover de Spaanse Nederlanden tot uiting was gekomen, vooral in de jaren 1672-1678 toen men bondgenoot was, had ook geleidelijk doorgewerkt in de maatregelen in het grensgebied van Staats-Vlaanderen. Toen men op 8 juni 1671 er in Aardenburg over klaagde, dat een zekere vrouw uit Middelburg dagelijks aan de huizen kwam venten met geslacht vlees tegen een veel lagere prijs dan de ingezetenen konden berekenen, berustte de magistraat hierin, omdat dit om zekere redenen niet kon worden verboden.

Bij de Franse aanval op Aardenburg op 26 en 27 juni 1672 bleken 5 boeren, waarvan 2 uit Middelburg, 1 uit Heille, dat onder de heerlijkheid Middelburg hoorde, en 2 uit de omgeving ingesloten te zijn ge-

(2) GA : Corr. 1666, 14 jan. 1667 : Resol. 30 okt. en 22 dec. 1670.

(3) Polman, Godsdienst blz. 45-48.

ten Raai, Staatsche leger, deel V. blz. 220 en 245.

GA : Corr. 26 sept. 1673.

weest, hetgeen er op wees, dat aan personen van over de grens geen moeilijkheden in de weg werden gelegd om binnen de poorten van Aardenburg te komen, ook niet wanneer de toestand ernstig was. Zij hielpen zelfs mee aan de verdediging van de stad en kregen van de burgemeester wat te eten en te drinken.

Over deze aanval werd veel geschreven, onder meer enkele verhalen en verscheidene brieven. In een brief uit Middelburg in Zeeland van 29 juni 1672 werd daarbij opgemerkt, dat de roomsgezinde Vlamingen de bevolking van Aardenburg zeer genegen waren om hen met alles bij te staan. Velen kwamen vanzelf om de stad hulp te verlenen, zonder dat zij daarom waren verzocht.

Inwoners van Maldegem zorgden voor berichten over de Franse aftocht. Een briefschrijver uit Sluis schreef daarover op 28 juni 1672 aan zijn vriend in 's-Gravenhage : «Wij krijgen tijdinghe van de papen van Maldegem, dat gemist wierden seventhien hondert Franschen ; soo de generael heeft geseyt, hebben menighte van wagens met dooden selfs wech gevoert en zij hebben de reste begraven».

Een der verdedigers schreef kort na de aanval in een brief aan zijn broer onder meer : «De voorschepen van Gent was hier gisteren met Soetaerts (waarschijnlijk Pieter Zoetaert, de baljuw van Maldegem). Soetaert seyde my dat haer drij Regimenten voetvolk meest alle in panne zijn gebleven, ende veel van haar Ruijterije».

De avond voor de Franse aanval werd de Aardenburgse magistraat ingelicht door een inwoner uit Gent, Jan de Cuijper, die voordien in Aardenburg had gewoond en aldaar lid van de doopsgezinde gemeente was geweest. Hij liet een boodschapper op 25 juni 1672 een brief bezorgen, die hij dezelfde dag nog had geschreven en waarin werd vermeld, dat de Franken dezelfde nacht nog zouden aanvallen.

Er bleek zelfs enige vorm van samenwerking tussen de plaatselijke overheden te bestaan. Door de magistraat van Brugge was op 7 januari 1674 aan de magistraat van Aardenburg verzocht om een zekere Joseph van den Abeele, een zilversmid uit Brugge, die vandaar was vertrokken en in Aardenburg was komen wonen, te vervolgen, omdat deze in Brugge koper voor goud zou hebben verkocht. Vroeger zou de magistraat dit verzoek hebben afgedaan met het bericht, dat men met de wettelijke maatregelen op 's konings bodem niets te maken had, maar op 12 januari 1674 was dit anders. Toen besloot de magistraat, dat de baljuw of diens plaatsvervanger betrokkene in verzekerde bewaring zou stellen in de stadsgevangenis en dat aan de magistraat van Brugge daarvan kennis zou worden gegeven. Wanneer informaties zouden zijn ontvangen die voor betrokkene

bezwarend waren, zou hij gestraft of aan Brugge uitgeleverd worden. Uitlevering was tot voor enkele jaren ondenkbaar! (4)

Mede door deze betere verstandhouding, maar ook doordat er in Aardenburg onderling veel onenigheid was en conflicten tussen het stadsbestuur en de predikanten, deze laatste al dan niet gesteund door de hervormde kerkeraad, tussen de militaire commandant en de magistraat en tussen de militairen en de bevolking aan de orde van de dag waren, werd het voor Vlaamse katholieken gemakkelijker zich op Staats gebied te vestigen.

Men kan twee groepen van vestiging onderscheiden. In de steden waar een garnizoen was, waren er sinds de werving van troepen in 1665, meer katholieken onder de militairen gekomen. Gewoonlijk moesten de wervingen buitenslands geschieden en mochten slechts bij uitzondering onderdanen van de Republiek worden aangeworven. Bij de troepen die in Staats-Vlaanderen werden gelegerd, waren daardoor nogal wat katholieke Vlamingen, maar ook Fransen al dan niet deserteurs.

Bekijken wij eens de samenstelling van een der compagnieën die in Staatse dienst traden, zoals bijvoorbeeld die van kapitein Guillaume Spindler, welke opgericht werd op 12 augustus 1668 te Plassendale en waarvoor de eerste monstering geschiedde te Brugge op 1 juni 1668. Deze compagnie was in de jaren 1672-1675 in Aardenburg gelegerd. Bij de oprichting bestond het grootste deel der militairen uit Westvlamingen, met name uit Brugge, maar ook waren er verscheidene afkomstig uit Gent. Enkele soldaten kwamen uit Wallonië en Zuid-Vlaanderen, er waren een paar Noordnederlanders bij en verder kwamen ze uit diverse plaatsen zoals Antwerpen, Maldegem, Tiechem, Waasbeke, Melsene en andere. Praktisch de gehele compagnie was katholiek.

De vestiging van deze militairen was in de regel niet blijvend, maar slechts voor een bepaalde tijd, soms echter toch voor verscheidene jaren.

De tweede groep van katholieke Vlamingen waren degenen die zich in de grensstrook vestigden, het eerst in het gebied behorend tot de heerlijkheid Middelburg dat op Staats grondgebied was gelegen en wel te Eede en te Heille. Hier waren het in de regel mensen die als arbeider in de landbouw werkzaam waren of zelf een bedrijfje hadden gepacht of gesticht. Dit werd uiteindelijk de vaste kern die de katholieken op Staats gebied kregen.

(4) GA : Resol. 8 juni 1671, 12 jan. 1674 ; Corr. 25 juni 1672, 7 jan. en 25 febr. 1674 : Bijl. stadsrek. 1673 : declaratie Willem Schueler. Ontroerde Nederlandt. blz. 288 ; Sylvius, Historien, blz. 313 ; Scheltema deel V. blz. 185 en 191-192 ; Rethaan, Verdediging blz. 5.

De katholieken konden hun kerkelijke plichten niet op Staats gebied vervullen. Zij moesten dit over de grens doen en hiervoor was Middelburg de aangewezen plaats als zijnde het dichtstbij gelegen, maar ook door de bijzondere positie die het op kerkelijk gebied innam. ⁽⁵⁾

De kerkelijke situatie te Middelburg.

Tot 1 maart 1666 was in Middelburg pastoor Jacobus Verhagen. Ten einde de belangen van de kerk beter te kunnen behartigen was hij ook sluismeester van de watering van Bewestereede bezuiden Sint Pietersdijk, die tot de heerlijkheid Middelburg behoorde, maar op Staats grondgebied was gelegen. De kerk had hier landerijen liggen waaruit zij in normale omstandigheden inkomsten genoot. De financiële toestand was echter niet rooskleurig en daarom ruilde hij met ingang van 1 maart 1666, nadat hij ruim 12 jaar pastoor van Middelburg was geweest, zijn parochie met magister Erasmus van Geet en werd pastoor van het dorpje Snaaskerke in West-Vlaanderen.

Erasmus van Geet reorganiseerde de kerkelijke administratie in zijn nieuwe parochie. Hij legde voor zijn pastoraat nieuwe registers aan, afzonderlijk voor de geboorten, huwelijken en overlijdens en tekende deze feiten in fraai schrift daarin op, dikwijls met bijzonderheden erbij. Met name vermeldde hij erbij welke personen van Staats gebied afkomstig waren en in de regel ook de plaats waar zij woonden. Hij is het dus geweest, die de namen van de katholieken van Staats gebied uit die tijd voor het nageslacht heeft bewaard en de mogelijkheid heeft geschapen een indruk te krijgen van het aantal katholieken dat er woonde en de plaats waar zij woonden. Gelukkig is dit initiatief door zijn opvolgers nagevolgd, zodat ook over latere jaren daarvan een overzicht te verkrijgen is. Voordat pastoor van Geet hiermee begon, was nooit door zijn voorgangers erbij vermeld of er van de in hun registers opgetekende personen van Staats gebied afkomstig waren. Mogelijk ook zijn zelfs feiten die dergelijke personen betroffen niet eens opgetekend.

Tijdens zijn pastoraat braken voor hetatholicisme te Middelburg betere tijden aan. Doordat de vroeger onderlopende landen weer vruchtbaar waren gemaakt en daardoor het bestaan van de kanunniken weer was verzekerd, werd door de toenmalige gravin van Middelburg Margriete Isabelle de Merode besloten, het kapittel van de collegiale kerk van Sint Petrus

(5) GA : Resol. passim ; P.M. : Reg. nrs 5, 6, 7 en 8 passim ;
ARB : Contudorie nr. 247 ;
ten Raa, Staatsche leger, deel V. blz. 282.

en Paulus weer in ere te herstellen door het geven van nieuwe statuten en de verspreid wonende kanunniken weer in Middelburg bijeen te brengen onder leiding van pastoor van Geet. De pastoor die in de regel overste was, droeg de titel van cantor.

Dit kapittel was in 1470 opgericht door Pieter Bladelin, een Veurne's edelman, de stichter van Middelburg. Hij had deze plaats laten omringen met muren en poorten en had er een hospitaal, een kasteel, een klooster en een kerk laten bouwen. Bij akte van 24 april 1470 regelde Bladelin de diensten in zijn kerk, plaatste er een kapittel van 6 kanunniken, een pastoor, twee kapelaans en twee kosters, dus samen 9 priesters en schreef hen de diensten voor die zij te verrichten hadden. In de hervormingstijd en daarna was van het naleven van deze akte weinig terecht gekomen, zodat tientallen jaren lang er alleen maar een pastoor was geweest en er bijna een eeuw lang geen kanunniken meer waren. Eerst in 1659 werd weer een kanunnik benoemd namelijk Pieter Parmentier, gevolgd in 1660 door de benoeming van Jacob Nolf. Deze kanunniken woonden echter nog niet in Middelburg. Pieter Parmentier deed later afstand van zijn titel.

Er kwamen nu vier kanunniken, een opperkoster en een onderkoster. Deze laatsten waren echter geen priester meer.

Wanneer deze nieuwe statuten in werking zijn getreden is niet precies bekend. Het moet omstreeks het jaar 1670 zijn geweest, dus 200 jaar na de stichting. Erasmus van Geet kreeg als pastoor het cantorschap. De andere kanunniken waren Jacob Nolf, Joseph Lodewijk van Wervicke en Boudewijn Bultijnck. Jacobus Neijens werd opperkoster en Jan Masureel onderkoster. Boudewijn Bultijnck werd op 28 juni 1669 benoemd. Joseph Lodewijk van Wervicke bleef niet lang, want hij werd al in 1671 vervangen door Franciscus Coppenolle, die ook niet lang bleef, maar weinige jaren later tot pastoor en kanunnik werd benoemd te Eine in het bisdom Gent, toen in de macht der Fransen.

In 1670 werd van de zijde van het bisdom Brugge aan de gravin om uitleg gevraagd over de veranderingen die zij in de kerkelijke regeling had aangebracht zonder de geestelijke overheid en de bisschop van Brugge te raadplegen.

De nieuwe statuten werden in bijna 60 artikelen aangepast aan de toen heersende omstandigheden. In plaats van 30 missen in de week werd het getal nu gebracht op 18. Iedere dag moest er een gezongen mis of hoogmis worden opgedragen en moesten de zeven getijden worden gezongen of gelezen. Op de zaterdagen en op zon- en feestdagen was er een lof. Op zon- en feestdagen moesten de kanunniken zich gereed houden om na de consecratie of onmiddellijk na het eindigen van de vroeg- of hoogmis ten dienste van de mensen die te laat waren gekomen, waaronder ook de mensen van Staats gebied die van ver moesten komen, meestal te voet, alsnog een

mis op te dragen. Verschillende bepalingen moesten er zorg voor dragen dat de diensten met de nodige plechtigheid plaats vonden. De pastoor-cantor moest op de zon- en feestdagen, staande in het midden van het koor met een koorkap aan, de gezangen inzetten en het koor dirigeren. Op de dagen dat de cantor zelf aan de beurt was om de hoogmis op te dragen en op de vier hoogtijdagen van het jaar, moest hij door de oudste kanunnik worden vervangen. Men mocht de gezangen niet afratelen omdat dit niet stichtend was voor de gelovigen. Voor al hun diensten kregen de geestelijken bepaalde vergoedingen. De koster moest voor alle diensten de klok luiden.

Men was in Middelburg dus goed voorzien van kerkdiensten en aangezien er een fundatie was om al deze diensten te bekostigen, ligt het in de lijn der verwachtingen dat ook de kerkelijke gewaden en het interieur der kerk ertoe zouden bijdragen om luister bij te zetten aan de katholieke eredienst. In de kerk hingen een zevental schilderijen met godsdienstige voorstellingen. Op een daarvan kwamen ook de wapens van families Bladelin en van zijn echtgenote Van den Vagheviere voor. Het wapen of merkteken van Bladelin kwam ook nog voor op een rood fluwelen altaarkleed, op een zwart fluwelen koorkap, op een zwart kazuifel, een zwart linnen pelerine en op een blauw fluwelen koorkap met twee bijbehorende diakentoga's. Voor de hoogtijdagen was er een witte Engelse damasten koorkap met op de caprulle de boodschap van Maria met goud geborduurd en daarop eveneens in goud aangebracht, de figuren van de twaalf apostelen. Men was verder behoorlijk voorzien van kerkelijke habijten, veelal met geborduurde voorstellingen en van de gebruikelijke inventaris.

De kerkelijke situatie in Middelburg was dus goed te noemen en aangezien men zich hier ook als een katholieke voorpost ging beschouwen aan de grens van een ketters gebied (zoals men het toen van katholiek-kerkelijke zijde noemde), ligt het voor de hand, dat men katholieken van Staats gebied welwillend de nodige hulp verleende. Deze van hun kant konden daar, gezien de uitgebreide ceremoniën, van 1670 af ook gemakkelijker terecht. De uitoefening van de eredienst had voor de veelal arme en ongetletterde katholieken die op Staats gebied een bestaan hadden gezocht een bepaalde aantrekkingskracht. Het was in zekere zin een opbeuring in hun veelal troosteloos bestaan en een steun in hun eenzaamheid tussen mensen van een ander geloof.

Lang heeft deze gunstige toestand niet geduurd. De statuten werden onderhouden tot in het jaar 1672, toen de landen rondom Middelburg door de Noordnederlanders onder water werden gezet, waardoor de inkomsten van de kanunniken met een vierde verminderden. Nadat de Franse koning Lodewijk XIV met zijn legers de Zuidelijke Nederlanden was binnen gevallen, kwam daar een zware oorlogsschatting bij die in 1673-1674 voor

Middelburg opliep tot de ontzaglijke som van £ 1692.16.4 Vlaams. Alsof dit nog niet genoeg was volgde tot overmaat van ramp op 5 november 1675 een tweetal springvloedden; de eerste 's morgens om 3 uur, waardoor de zeedijk het op verscheidene plaatsen begaf en het water de Bewestereede-polder binnenstroomde tot aan de Maldegemse polder; de tweede 's avonds om 7 uur waardoor de inderhaast opgeworpen dijk weer doorbrak en nu het stadje Middelburg en de Maldegemse polder geheel werden overstroomd.

Is het te verwonderen dat pastoor van Geet uitzag naar een nieuwe parochie na al deze tegenslagen? Hij verkreeg deze spoedig daarna. Op 31 januari 1676 vertrok hij naar Gent. Te Middelburg werd hij opgevolgd door Dominicus de Ruddere. Deze werd benoemd op 6 december 1675 en kwam in Middelburg aan op 24 januari 1676. Bij zijn komst werden er maar twee van de zeven getijden meer gezongen, te weten de metten en de lauden. Een groot aantal missen werd vanwege de sterk verminderde inkomsten niet meer gelezen. Naast de pastoor waren er maar twee kanunniken meer overgebleven, Jacob Nolf en Boudewijn Bultijnck. ⁽⁶⁾

De militairen in de garnizoensplaatsen.

Na een periode van vrede was de Republiek der Verenigde Nederlanden in 1665 weer in oorlog gekomen en wel met Engeland en Munster. In juli van dat jaar begon men met het samenstellen van een legerkorps van 10 regimenten en 80 compagnieën infanterie. Ook de grenzen van Staats-Vlaanderen kregen militaire versterking met het oog op een eventuele oorlog met Frankrijk. Er werden daardoor meer troepen in Sluis en Aardenburg gelegerd en onder hen waren ook katholieke militairen. Deze eerste periode van een grotere bezetting in de garnizoensplaatsen van westelijk Staats-Vlaanderen duurde tot 1669, want op 31 december 1668 klaagde de Aardenburgse magistraat over het zwakke garnizoen en verzocht aan de Raad van State om nog enkele aanvullende compagnieën te zenden.

In deze periode bestonden de compagnieën reeds voor een groot deel uit Vlamingen. De commandanten in Aardenburg waren protestant, zoals de majoors Cau en Dorp en de kapiteins Hettinga, Panhuys, van Giffen en de Raem. Opvallend is, dat vele van deze Vlaamse soldaten alleen in de hervormde kerk trouwden en hun huwelijk later niet in Middelburg katholiek lieten inzegenen. Van de 42 huwelijken van militairen die van 1666 t/m 1668 in de hervormde kerk te Aardenburg werden gesloten en

(6) Verschelde, *Gesch. Mid.* blz. 13, 31, 49, 50, 168-170, 128 en 176.

PM : Reg. nrs 5, 6 en 7. *passim* ;

PM : Copieboek bl. 103-118 Ordonnantiën en bl. 96-100. Inventaris.

RB : Nieuw kerkarch. nr. 391, Status 1716, bl. 1 r° en v^o.

waarvan er minstens 20 waren van Vlamingen, komt geen enkele in de registers van Middelburg voor.

Toch begonnen nu ook hier de moeilijkheden bij de naleving van het «Echt-Reglement». Op 29 januari 1667 werden de autoriteiten in de generaliteitslanden uitdrukkelijk gelast om het «Echt-Reglement» te publiceren, omdat het genoegzaam bekend zou zijn en zou worden nageleefd. Tevens moest men per omgaande mededelen of artikel 95 van het reglement was nageleefd en jaarlijks de publicatie was geschied en hoe het met de naleving van het reglement in de afgelopen jaren was gegaan.

De Aardenburgse magistraat zorgde op 19 februari 1667 voor de publicatie en beloofde verder om deze ieder jaar te zullen doen. Ook vroeger vanaf 1656, was dit geregeld geschied, aldus de magistraat. De naleving van het «Echt-Reglement» schijnt in Aardenburg gedurende de voorgaande jaren geen moeilijkheden te hebben opgeleverd, want er werd daarover niet gerept, alleen was men in februari 1667 in conflict gekomen met de krijgsraad over het huwelijk van een militair en een soldatenweduwe uit Aardenburg, die in Middelburg in Vlaanderen waren getrouwd. Betrokkenen waren in staat van beschuldiging gesteld, omdat dit direct in strijd was met het «Echt-Reglement». De krijgsraad was echter van oordeel, dat de magistraat onbevoegd was om hierover te beslissen, omdat dit een militaire aangelegenheid was, doch de magistraat meende, dat beslissing over huwelijksgeschillen volgens art. 29 van het reglement aan de magistraat toekwam, en had daarop dit huwelijk nietig verklaard. Om zijn jurisdictie te staven liet de krijgsraad daarna de militair arresteren en enkele dagen gevangen zetten. Gevraagd werd nu aan de Staten-Generaal welke interpretatie de juiste was. Deze beslisten dat alleen de magistraat in deze bevoegdheid bezat en de krijgsraad zich op generlei wijze met deze zaken mocht inlaten.

Voor het vervullen van hun godsdienstplichten zochten de katholieke militairen, zowel die van Aardenburg als van Sluis en zelfs die van het «retranchement» Cadsandria, hun toevlucht in Middelburg.

Voor Aardenburg vermeldde pastoor van Geet 5 dopen en 2 huwelijken, voor Sluis 3 dopen en 4 huwelijken en voor Cadsandria 1 huwelijk en later in 1670 nog een. Bij 3 van de dopen uit Aardenburg staat erbij vermeld dat het kinderen van militairen betrof en wel op 19 september 1666 van Petrus zoon van Andreas Putuan en Helena, op 10 december 1667 van Catharina dochter van Hubertus van Ers en op 25 februari 1668 van Anna Maria dochter van Marcus de Corte en Anna Engelmans. Van de echtgenoten van de beide eerstgenoemde militairen wist pastoor van Geet zelfs de naam niet.

Ook bij twee van de huwelijken uit Sluis, die van Adrianus van Doren en Catharina Derniaux op 14 oktober 1668 en van Joannes Geau-

let en Anna van Dwingel op 24 oktober 1668 en bij een huwelijk uit Aardenburg, dat van Simon Basiers en Catharina de Cleen op 14 oktober 1667 staat erbij dat het militairen waren. De twee andere dopen uit Aardenburg, die van Izabella Anna dochter van Alexander Lucas en Izabella Roziels op 8 mei 1667 en van Joannes zoon van Egidius de Hondt en Elisabeth van Nesten op 8 mei 1669 zijn ook wellicht van soldatenkinderen, want de namen van de vaders zijn geen bekende namen uit Aardenburg en komen ook niet voor op de lijsten van inwoners rond deze tijd, zoals de lijst van burgers van 8 mei 1665, de lijsten van de burgerwacht van 1665, 1666, 1667 en 1671, waarop de inwoners vermeld werden die capabel waren om wachtdiensten te verrichten en de generale omschrijving van 4 mei 1668. Voor laatstgenoemd kind vonden in Middelburg slechts de aanvullende ceremoniën plaats, omdat het in Aardenburg de dag te voren al een nooddoop had ontvangen.

Wat de overige huwelijken betreft : twee daarvan zijn vrijwel zeker van militairen geweest, namelijk dat van Jacobus de Coninck en Elizabeth Lust op 25 mei 1667 en dat van Joannes Claijs en Maria Slabbynix, op 1 januari 1668. Beide echtparen waren verscheidene jaren voordien al op Staats gebied getrouwd, waarschijnlijk volgens het toen geldende *Echt-Reglement* voor een hervormde predikant. Het eerstgenoemde echtpaar had dit gedaan in Middelburg in Zeeland hetgeen er ook op wijst dat het militairen zijn geweest, want de compagnieën werden nogal eens overgeplaatst. Beide echtparen trouwden dus in Middelburg ten overstaan van pastoor van Geet voor de katholieke kerk.

Er werd slechts één overlijden uit Aardenburg opgetekend en wel van Joannes de Croix, afkomstig uit Menen, die te Aardenburg overleed op 29 september 1666. Zijn stoffelijk overschot werd met speciale toestemming naar Middelburg vervoerd, waar door pastoor van Geet een gezongen mis werd opgedragen voor zijn zielerust. Overeenkomstig zijn wens werd hij begraven in de parochiekerk van zijn geboorteplaats Menen. Aangezien Joannes de Croix niet voorkomt op de lijsten van inwoners uit die tijd, is ook hij waarschijnlijk een militair geweest. Gezien de gezongen mis en de overbrenging naar Menen was hij waarschijnlijk een officier, want alleen wanneer men bemiddeld was kon men zich in die tijd zoiets permitteren. (7)

Gedurende deze periode waren er in Aardenburg geregeld wrijvingen tussen de militairen en het stadsbestuur en tussen de militairen en de bur-

(7) ten Raa, *Staatsche leger*, deel V, blz. 149-150.

GA : Resol. 31 dec. 1668 ; Corr. 29 jan., 3 en 31 maart 1667 ;

PM : Reg. nrs. 5, 6 en 7. passim ;

RZ : *Retroacta*, Aard. trouwb. nr. 8 jaren 1666 1/m 1668.

Vorsterman, *Berenning*, blz. 68 en 72.

gers. Ook de predikanten ontzag men daarbij niet, zoals op 22 maart 1668 toen dominee Kousemaecker uit Sint Kruis bij het passeren van de Waterpoort door een korporaal van de wacht met scheldwoorden werd bejegend, omdat hij een opmerking maakte over het gedrag van de korporaal tegenover een burger die met een kruiwagen wilde passeren. Wellicht hebben bij deze wrijvingen de godsdienstige tegenstellingen ook al een rol gespeeld.

De tweede periode van een grotere militaire bezetting in de garnizoensplaatsen van Staats-Vlaanderen begon in 1672 en duurde tot in 1676. Omdat in 1671 gedurig geruchten de ronde deden omtrent buitenlandse militaire maatregelen met name van Frankrijk, werden begin 1672 weer een aantal regimenten opgericht. Spoedig daarna verklaarden Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen de oorlog aan de Republiek en deze kreeg in het verzwakte Spanje een trouwe bondgenoot, met name in de Zuidelijke Nederlanden.

De Franse aanval op Aardenburg op 26 en 27 juni 1672 was er de oorzaak van, dat deze vesting een katholieke militaire commandant kreeg en dat in de daaropvolgende jaren het garnizoen hoofdzakelijk uit katholieke militairen bestond. In Aardenburg was toen slechts een halve compagnie aanwezig en men rekende er dan ook op, dat het stadje spoedig door de Fransen veroverd zou zijn. De militair die het bevel voerde, vaandij Elias Beeckman, en de magistraat besloten echter het stadje te verdedigen en slaagden er in de eerste aanval te weerstaan. Ofschoon men vanuit Sluis, waar talrijke compagnieën in garnizoen lagen, geen troepen ter versterking wilde zenden, had een Vlaamse kolonel, Albert Spindler, toch gedaan gekregen, dat hij met 120 man Aardenburg te hulp mocht komen. Hij nam meteen het commando over en wist de grote Franse aanval onder zware verliezen voor de Fransen af te slaan. ⁽⁸⁾

Kolonel Albert Spindler werd dus militair commandant van Aardenburg, getuige ook zijn eigen verklaring in een schrijven van 28 juni 1672 aan de Staten van Zeeland, waarin hij verslag uitbracht van het voorgevallene : «Ik ben commandeur van deze stadt, ik hoope dat ik het zal blijven». De gecommiteerden van de Staten van Zeeland van der Beke en Muenicx waren tevreden over hem en schreven : «Wij hebben bevonden, dat den commandant Spindler onse orders seer neerstighe opvolght». Echter constateerden zij, dat het hem dwars zat, dat de voor de commandant van Aardenburg bestemde brieven nog steeds aan zijn voorganger Joan Cau, in wiens huis hij inmiddels was gaan wonen, werden geadresseerd.

(8) Zie mijn artikel «Kolonel Albert Spindler, verdediger en commandant van Aardenburg in 1672» in het jaarboek 1961-1962 van de Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen.

De magistraat was niet erg ingenomen met een katholieke Vlaamse commandant en besloot reeds een paar dagen later aan de Staten van Zeeland het verzoek te richten, om in plaats van kolonel Spindler een commandant van de gereformeerde religie te krijgen. Men verzocht daarom diens commandeurschap in te trekken en een zijner ondergeschikten, de protestantse kapitein Paul van Oldenburg in zijn plaats te benoemen. Wanneer dit niet kon, zou men graag zien, dat kolonel Spindler werd overgeplaatst. Het was niet zo, dat het college hem iets ten laste legde, maar hij was «een vremdelingh van contrarie religie» en kapitein van Oldenburg was in Aardenburg «seer bemint», zodat men met hem vertrouwelijker zou kunnen omgaan. Dit zou ook de stad en de staat zeer ten goede komen, aldus de magistraat.

De troepen die na de Franse aanval in Aardenburg werden gelegerd waren nog geen vaste compagnieën, maar waren toen de nood aan de man kwam kort tevoren in dienst genomen. Deze militairen bestonden dan ook voor een groot deel uit katholieke Vlamingen, maar ook uit Walen en Franse deserteurs. Daarbij kwam nog, dat zij niets bij zich hadden en de magistraat op vordering van de commandant moest zorgen voor eten en drinken en voor stro om op te slapen. Toen nu het directe gevaar geweken was, kwamen de verzoeken van de magistraat en van Paul van Oldenburg om vaste compagnieën in plaats van het aangeworven volk, omdat men dan de stad beter zou kunnen verdedigen, daar de orders dan beter zouden worden opgevolgd, maar vooral ook om verlost te worden van de katholieke soldaten. Men schreef zelfs naar de prins van Oranje en toen de griffier Seger Krab voor particuliere zaken naar Holland moest, werd hem op 25 juli 1672 gelast persoonlijk de zaak bij de prins te gaan bepleiten.

De landspolitiek was echter meer gediend met een vriendschappelijke houding tegenover Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, dus bleef kolonel Spindler commandant en bleven de katholieke troepen in een betrekkelijk onbelangrijke vesting als Aardenburg. Inmiddels was er zelfs een compagnie Spanjaarden bijgekomen onder commando van Domingo Gonsalis. Deze compagnie voetknechten was gezonden door de goeverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, de hertog van Monterey. De magistraat was hiervan op 4 juli 1672 in kennis gesteld en was hierover niet erg gerust.

Daarbij kwam dat de officieren en manschappen hun kerkelijke plichten wilden vervullen. Hiervoor was Middelburg de aangewezen plaats, doch na de komst van de Spanjaarden kwam een priester in Aardenburg zelf de kerkelijke plechtigheden verzorgen. Burgemeester Anthony Peurssen bracht op 15 juli 1672 in de vergadering van de magistraat ter sprake, dat de dag tevoren een priester in de stad was geweest, om zo zei hij, de kwartieren van kolonel Spindler te bezoeken. Deze priester was blijkbaar van

stadswege aangehouden, want hij had daarbij verklaard, dat hij gerechtigd was om hier te komen en te verblijven op grond van het plakkaat van de Staten-Generaal en de regentes der Zuidelijke Nederlanden, waarbij was overeengekomen, dat in de plaatsen op Staats gebied waar een Spaans garnizoen was, een priester toestemming kreeg om daar te verblijven en moest worden toegelaten en omgekeerd in de plaatsen onder Spaanse jurisdictie waar Staatse troepen lagen, een hervormde predikant moest worden toegelaten. Naar het schijnt was dit plakkaat aan de magistraat niet bekend, ofwel men deed alsof men het niet kende en liet merken, dat men er niet graag gevolg aan gaf, want burgemeester Peurssen en griffier Seger Krab werden afgevaardigd om er met kolonel Spindler over te spreken. Over dit gesprek is niets naders bekend geworden, maar de magistraat heeft zich klaarblijkelijk bij deze overeenkomst moeten neerleggen, want er werden geen maatregelen tegen de priester genomen. Bovendien had men het te druk met het in orde brengen der verdedigingswerken.

Deze eerste priester die sinds 1604 in Aardenburg weer een katholieke godsdienstoefening kon leiden was een kapelaan die aan de compagnie der Spaanse hulptroepen was toegevoegd als aalmoezenier. Zijn naam kon niet worden opgespoord, doch het is bekend, dat er ten behoeve van de zielzorg onder de militairen, vanwege het bisdom Brugge «militaire kape-laans» werden aangesteld.

De handelwijze van het stadsbestuur en de houding van de bevolking moeten het misnoegen van de militairen hebben opgewekt, want bij de Staten van Zeeland werd door de magistraat op 19 augustus 1672 een klacht ingediend over het onbeschaamd optreden van de katholieke militairen bij de hervormde godsdienstoefeningen. De Staten zonden kolonel Spindler hiervan een afschrift met verzoek daarover zijn mening kenbaar te maken. Hij antwoordde op 25 augustus 1672, dat van onbeschaamd optreden geen sprake was geweest en dat het slechts loze geruchten waren, hetgeen hij kon doen blijken door verklaringen van al de officieren van het garnizoen. Hij zou ook geen wanordelijkheden dulden, want het was van het grootste belang voor het land dat men hier in goede verstandhouding zou leven. Van zijn kant zou hieraan nooit iets mankeren, en ook de gewone burgers begonnen meer rede te verstaan. Daarom had hij het ook op prijs gesteld, dat de Staten hem in dit geval om zijn mening hadden gevraagd.

De klacht over ongeregelheden tijdens de godsdienstoefeningen moet, gezien het verweer van de commandant waarbij alle officieren van het garnizoen, waaronder ook de protestantse, tot getuige werden geroepen, wel wat overdreven zijn. De magistraat moet hier een gelegenheid waarop er klaarblijkelijk wel iets is voorgevallen, hebben aangegrepen om de katholieke militairen in een kwaad daglicht te zetten en zo hun vertrek te kunnen be-

werkstelligen. Ook daarna bleef men naar middelen zoeken om van deze soldaten af te komen. (9)

Deze en andere omstandigheden zoals een tekort aan voedsel en aan brandhout en slechte betaling, droegen er toe bij dat de jaren 1673-1675 een aaneenschakeling van incidenten te zien gaven. Dat ook de godsdienstige tegenstellingen hierbij tot uiting kwamen is begrijpelijk. Voor de magistraat en de hervormde kerkeraad die zozeer ijverden voor de gereformeerde religie, was de uitoefening van de katholieke godsdienst, zoals deze onder de bescherming der militairen in Aardenburg plaats vond, een doorn in het oog.

Op 29 juli 1673 kwam de kerkeraad bijeen om hier aandacht aan te besteden. Na bespreking werd besloten om de magistraat te verzoeken te willen optreden «tegen 't inkomen van papen en andere diensten die se doen, welcke strijden tegen 't placaat». Tevens moest ook opgetreden worden tegen «de menigvuldige onbehoorlijkheden van kaatsen, bollen, teerlinck of kaartspelen, doopen, trauwen, enz.» Deze opvatting van de hervormde kerkeraad geeft wel een duidelijk beeld van de strenge calvinistische levensbeschouwing uit die tijd, toen men de diverse volksspelen als onbehoorlijk beschouwde en deze op één lijn stelde met katholieke dopen en huwelijken. De beide predikanten Petrus Buceus en Jacobus de Cliever werden aangewezen om voor de uitvoering van het besluit zorg te dragen en ofwel gezamenlijk met de magistraat ofwel alleen te bevorderen, dat deze «onbehoorlijkheden» zouden ophouden. Op 31 juli 1673 verschenen zij in de vergadering van het college van burgemeesters en schepenen. Zij klaagden over het zonder verlof binnenkomen van priesters en andere katholieke geestelijken. Deze droegen in Aardenburg de mis op, terwijl ook kinderen werden gedoopt, huwelijken gesloten en andere katholieke plechtigheden plaats vonden of zoals de hervormden van die dagen het noemden : «werd gedaen alle exercitie van het Pausdom». Bijna de ganse militie ging bij hen ter kerke. Zij verzochten het college pogingen aan te wenden om dit tegen te gaan.

De magistraat nam deze klacht dadelijk ter harte. Terstond zouden enkele commissarissen uit het college naar 's-Gravenhage reizen met de opdracht om hun uiterste best te doen de uitoefening van de katholieke godsdienst te weren. De magistraat nam deze gelegenheid tevens te baat om zijn misnoegen uit te spreken over het gedrag van dominee Buceus.

(9) GA : Resol. 30 juni, 4, 15, 16, 20, 25 juli 1672.

RB : Nieuw kerkarch. nrs. 463 en 464.

Vorsterman, Berenning blz. 179, 188, 176-178, 63-64.

ten Raa, Staatsche leger, deel V, blz. 283, 293, 337.

RZ : Retroacta, Aard. trouwb. nr. 8, 23 april 1673.

Het mishaagde hen «te moeten syen dat hij daegelijcx met de Roomsche Geestelijke en papisten soo familiaer converseert en selden een dagh passeert, ofte men siet hem met deselve in compagnie, tot ergernisse van de geheele gemeente». Het bezoek aan 's-Gravenhage schijnt weer niets uitgethaald te hebben. Men probeerde het op 28 augustus 1673 opnieuw, nu door verandering van garnizoen te vragen aan de opperbevelhebber der Staatse troepen, veldmaarschalk Wirtz.

Dat dit alles niet naar de zin was van de katholieke militairen is begrijpelijk. Op zondag 1 oktober 1673 deed zich tijdens een hervormde kerkdienst in de Sint Baafskerk een incident voor, dat door een katholieke luitenant en zijn vrouw werd veroorzaakt. Het was bij de hervormden gebruikelijk, dat viermaal per jaar om de drie maanden het avondmaal werd bediend en wel op de eerste zondag van januari, april, juli en oktober. Op zondag 1 oktober 1673 was het dus weer bediening van het avondmaal en de katholieke luitenant Jean de Large van de compagnie van majoor Philippe Antoine Ansseau die tot het regiment Spindler behoorde en zijn vrouw Françoise de Miné wilden dit ook eens meemaken. Zij waren de kerk binnengaan en bij het aantreden van de vrouwen, had de vrouw van de luitenant mee aangezeten aan de tweede tafel der vrouwen. Dit had groot misnoegen gewekt bij de hervormden en de kerkeraad liet dan ook in zijn vergadering van 7 oktober 1673 enkele hervormden komen om getuigenis af te leggen. Joos de Hondt getuigde, dat hij de luitenant tijdens het aanzitten van zijn vrouw aan de tafel des heren en speciaal bij het heengaan van die tafel, grimassen had zien maken. Maria Covijn, de weduwe van de stadsbode Willem Schueler, bij wie de luitenant klaarblijkelijk inwoonde, getuigde, dat ze nadat hij en zijn vrouw waren thuisgekomen, hen beiden erg had horen lachen.

Natuurlijk werd een klacht ingediend bij de commandant en deze liet de luitenant gevangen zetten. Nadat hij enkele dagen gevangen had gezeten liet kolonel Spindler de kerkeraad weten, dat de luitenant weer was vrijgelaten, maar dat het hem verboden was uit de stad te gaan en informeerde of deze straf voldoende was, dan wel of hij de luitenant andermaal nog enige tijd in hechtenis zou nemen. De kerkeraad was echter hoogst verontwaardigd, dat de luitenant al uit zijn gevangenschap ontslagen was. Daar kolonel Spindler op 17 oktober 1673 uit de stad vertrokken was, zou dit misnogen aan de plaatsvervangende commandant ter kennis worden gebracht door de beide predikanten. Omdat men van deze geen verdere maatregelen verwachtte, werd naar andere middelen gezocht. Verondersteld werd dat het plotselinge ontslag buiten medeweten van de auditeur van de krijgsraad was geschied. Daarom zou de auditeur worden ingelicht en desnoods zou nogmaals, nu aan de goeverneur van Sluis, om genoegdoening worden gevraagd. De zaak kwam voor de krijgsraad en op 26 oktober

1673 kon dominee Buceus aan de kerkeraad mededelen, dat hij van de goeverneur van Sluis een brief had ontvangen met het vonnis van de krijgsraad luidende :

«Op de clachte gedaen bij den Eerw. kerkenraad der stad Aerdenburg, ende dander gemeene ledematen aldaer tot laste van Françoise de Miné ende haren man de Lieutenant Jean de Large in garnison liggende aldaer, van dat sij op sondage de 1e october 1673 lesteleden, als wanneer het H. Nachtmael soude werden bedeylt, zijn gecomen inde kerk aldaer, om tselfde te sien, ende dat zijn huijsvrouw onder andere haer soo verre vergeten ende verstout, van mede aen te treden tot de H. Bondsegelen, met de tweede tafel der vrouwen, ende aldaer aensittende begeerde mede te ceten ende drinken vant brood ende wijn aldaer bedeylt werdende, niet tegenstaende de selfde was vande Roomsgesinde Religie. Alle twelke de vernoemde hare man alsoo heeft aengesien, sonder haer te beletten ofte daerover eenigt minste misnoegen te thoonen, maer in contrarie daer mede gelachen, ende oversulx aenden voorseijden kerkenraad ende gemeente aldaer gegeven groote schandael aen tselfde nachtmael ; Soo ist dat de Ed. Ges. Krijgsraad der Garnisons van Sluijs, gesien ende geexamineert hebbende, de clachte bij den voornoemden Eerw. kerkenraad te cause voorseyd overgegeven, als mede de respectieve examinaties daer over gehouden, Doende Recht ende prefererende niettemin gratie voor Rigueur van Justitie, den voorseyden lieutenant de Large ende sijn huijsvrouw Françoise de Miné gecondemneert hebben van nu af gebracht te werden bij den provoost tot Aerdenburg tot sondage naestcomende als wanneer sij gesamentlijk door de Major van Aerdenburg met vier muskettiers, sullen werden gebracht inde kerke, inde voormiddag predicatie, alwaer sijn huijsvrouw werd gecondemneert int volle van de gemeente aldaer vergadert sijnde uijt te roepen, dat haer van harte leet is, de gegeven schandael die sij heeft gedaen met te naderen tot des Heeren hoogwaardige tafel ; alsook dat de lieutenant tselfde insgelijx sal erkennen hem van herten leett te sijn, ende biddende den voornoemden Eerw. kerkenraad ende gemeente aldaer om vergiffenis ter sake voorseyt onder belofte van sulx niet meer te doen ende condemneren daerenboven den selfden lieutenant in de boete ende amende van een maand sijns tractements, ten behoeve ende profijte vande armen van Aerdenburg voornoemt, naa welke gedane satisfactie sij wederom sullen gebracht werden tot den provoost, ende aldaer alsdan, soo lang verblijven totter tijd ende belijfte vande hr. Collonel ende commandeur Spindler. Aldus gedaen ende gearresteert op tcasteel van Sluijs de 23 october 1673. Was onderteeckent : Ter ordonnantie van den Ed. Gestr. Crijgsraad : Reynier Lely, auditeur».

De kerkeraad was zeer tevreden met de uitspraak van de krijgsraad en vond het wenselijk om haar voorzitter Petrus Buceus en de ouderling Dirk

de Schepen af te vaardigen naar de goeverneur van Sluis als hoofd van de krijgsraad om hem dank te brengen, maar tevens om hem te verzoeken de openbare uitoefening van de katholieke godsdienst te doen ophouden, nu de Spaanse voelknechten, die als hulptroepen in Aardenburg waren gelegerd, vertrokken waren. Het vonnis van de krijgsraad werd op zondag 29 oktober 1673 ten uitvoer gebracht.

De afvaardiging naar de goeverneur had ook ten aanzien van het tweede punt succes. Zij bracht een order mee om op zijn last de Aardenburgse commandant mondeling aan te zeggen, dat hij de plakكات moest naleven. De beide afgevaardigden kweten zich prompt van hun taak en kregen op hun verzoek de volgende schriftelijke verklaring : «Den Ed. Hr. Collonel commandeur Spindler verclaert bij desen genegen te sijn om te mainteneeren ende doen mainteneeren de Placaten vanden Lande, soo als sijn Ed^e. ten meesten dienst vanden Lande sal bevinden te behooren. Actum Aerdenburg den 28 October 1673 en was ondertekent : Ter ordonnantie van den heer Commandeur, Reynier Lely, auditeur».

De verklaring was voorzichtig gesteld. De plakكات zouden worden nageleefd, iets wat vanzelfsprekend was, maar de commandant nam een slag om de arm, door de clause op te nemen, dat dit zou geschieden voor zover hij het in het belang van het land zou achten. De hervormde kerkeraad had liever een ondubbelzinnige verklaring gezien, waarbij de plakكات tot het weren van de katholieke geestelijken en de katholieke godsdienst zouden worden toegepast, speciaal nu de Spanjaarden vertrokken waren. Nu dit niet gebeurde werd er een intensieve actie gevoerd.

De beide predikanten verschenen op 26 oktober 1673 op last van de kerkeraad weer in de vergadering van de magistraat om deze zaak te bespreken. Op hun verzoek werden burgemeester Anthony Peurssen en griffier Seger Krab naar kolonel Spindler gezonden. Zij moesten de commandant het plakkaat dat destijds door de Staten-Generaal tegen de katholieke geestelijken was uitgevaardigd onder ogen brengen met het verzoek er voor zorg te dragen, «dat de gemelde paep van hier aenstonts sal hebben te vertrecken». In geval de commandant geen medewerking zou verlenen, zou daarover worden geklaagd bij de Staten-Generaal.

Kennelijk heeft dit bezoek geen resultaat opgeleverd, want er werd een klacht ingediend «houdende dat onder pretext van een compagnie Spaignaerden, daer in guarnisoen gelegen hebbende, een Priester aldaer sijn residentie hadde gehouden ende noch was houdende, niettegenstaende de voorseijde Spaignaerts waren vertrocken, doende voor de Roomsgesinde in seeckeren baracken publiquelijck haren godtsdienst».

De Staten-Generaal besloten om baljuw, burgemeesters en schepenen van Aardenburg te machtigen om bedoelde priester te doen verdrijven en tevens in overeenstemming met de plakكات tegen het inkomen van priesters

op te treden. Aan commandant Spindler en alle andere officieren en soldaten werd het niet alleen verboden om zich daartegen te verzetten, maar ook moesten zij in tegenstelling daarmede, de magistraat de behulpzame hand bieden opdat het voornoemde plakkaat zou worden nagekomen en uitgevoerd, daar deze zaak hoogst ernstig werd opgenomen. Dit laatste bleek ook uit de spoedige beslissing die op het verzoek was genomen, namelijk op 6 november 1673.

Direct daarna werd ook in de vergadering van de hervormde kerke-raad van 9 november 1673 besloten, de week daaropvolgend de beide predikanten af te vaardigen naar de classis Walcheren, waartoe de hervormde gemeente van Aardenburg behoorde, om «te bevorderen dat d'afgoderie uijt onse Stadt, immers de openbare oeffenijng vandien, mochte geweirt werden. (10).

De uitvoering van de plakaten bleek in die tijd niet zo eenvoudig te zijn, vooral niet wanneer in een garnizoensplaats de militairen, die de gewapende macht vormden, tegenwerkten. Met de resolutie van de Staten-Generaal alleen kreeg men het nog niet voor elkaar, want eerst op 23 november 1673 werd door de afgevaardigden van de magistraat die daartoe naar 's-Gravenhage waren geweest, een akte overgelegd, waarbij machtiging werd verleend om de priester te doen verdrijven en handelend op te treden.

We moeten aannemen, dat daarna de priester uit Aardenburg vertrokken is, want later werden geen klachten hieromtrent meer vernomen. Merkwaardig is bij deze actie de houding geweest van dominee Buceus. Of-schoon aan hem als voorzitter van de kerke-raad, de leiding van deze actie was opgedragen, toch stond hij op betrekkelijk vriendschappelijke voet met de katholieke geestelijken en katholieke militairen, ook met kolonel Spindler, van wie hij onder meer toestemming had gekregen om ter herdenking van het afslaan van de Franse aanval, op 27 juni 1673 «victorie te branden» tegen de zin van burgemeester Peurssen. Ook toen er later moeilijkheden waren met de militairen, was het dominee Buceus die bij de commandant daarover ging praten. Het is bekend dat dominee Buceus allesbehalve bevriend was met burgemeester Peurssen en ook nogal eens met de magistraat overhoop lag. Wellicht hebben persoonlijke veten hier een rol gespeeld.

Het laat zich denken, dat de verstandhouding tussen militairen en burgerij er niet beter op werd. De militairen namen wraak en hadden zich niet ontzien «als sijnde genoughsaem alle van de Roomsche gesinde, in de kercke een figuer onder een galge te maecken en daeronder de predikanten

(10) Vorsterman, Berenning blz. 62-66.

HG : Kerk. hand. blz. 267, 272-276.

GA : Resol. 31 juli, 28 aug., 16 okt. 1673 ; Corr. 6 nov. 1673.

naem te snijden. oock 't selve haer buyten de stadt op des heeren wegen nae te roepen met veel vilipendentie en minacerende woorden ; schieten door de glazen van Godts kercke selfs met haegel, omme het glasewerck te beter te connen raseren (vernielen)». Hierover en over de grote overlast schreef de magistraat op 1 januari 1674 aan de prins van Oranje persoonlijk en verbond daaraan weer het verzoek om «ons van dese vremdelinge te ontlasten en beneficeren met een Commandeur van onse natie en gereformeerde religie».

De onenigheden bleven intussen voortduren. Op 1 juli 1674 vond weer een incident plaats. Soldaat Jan Bries van de compagnie van kolonel Spindler had het op die zondag bestaan Petrus Buceus «met den blooten degen uijt te dagen ende als een geusen hondt te willen doorsteken, om alsoo ten thoon te dragen», zonder dat dominee Buceus bij diens weten betrokkene iets had miszegt. De kerkeraad eiste in zijn vergadering van 4 juli 1674, dat dit voorval voor de krijgsraad zou worden gebracht en dat men niet toegevend mocht zijn. De uitspraak van de krijgsraad viel ditmaal niet zo gunstig uit voor de kerkeraad. In de vergadering van 14 juli 1674 vond men het, na het vonnis te hebben gelezen, niet raadzaam om appel aan te tekenen waarmee men had gedreigd. De soldaat was na zijn verhoor terstond los gelaten. Omdat men geen heil zag in een verder proces en vreesde de onkosten te moeten betalen en zich verdere moeilijkheden op de hals te halen, gaf men verdere pogingen op. Er werd echter een uitvoerige door alle kerkeraadsleden ondertekende brief gezonden aan de gouverneur van Sluis en aan de prins van Oranje «ten eijnde alsoo openbaer wierde onder wat regeringe wij leven».

Begin 1675 vond een reorganisatie van de troepen plaats en moeten een aantal van deze militairen vertrokken zijn, want van toen af bleven de incidenten uit. Ook de daaropvolgende maanden waren er geregeld troepenverplaatsingen. Kolonel Spindler bleef nog tot eind 1675 commandant van Aardenburg, want op 30 december 1675 nam hij persoonlijk zijn vergoeding van f 100.— in ontvangst waar hij als commandant van de stad recht op had, en waarvoor op 25 december 1675 door de magistraat een order tot betaling aan de thesaurier was gegeven.

Met zijn opvolger kapitein Andrée had de magistraat hooglopende ruzie, zodat deze spoedig werd opgevolgd door de katholieke majoor van het regiment Spindler : Ferdinand le Febre. Deze bleef commandant van april tot eind juni 1676. ⁽¹¹⁾.

(11) HG : Kerk. hand. blz. 289-290 ;

GA : Corr. dec. 1673 ; Bijl. stadsrek. 1676

Resol. 29 juni, 31 juli, 23 nov. 1673, 1675-1676 passim ;

Vorsterman, Berenning, blz. 62-63, 86.

Vanaf de Franse aanval op 26 en 27 juni 1672 tot eind 1676 heeft Aardenburg dus een voor het overgrote deel katholiek gamizoen gehad.

Van de compagnie Spaanse voetknechten die er gelegerd was is betrekkelijk weinig bekend geworden. Op 4 juli 1672 werd de magistraat ervan in kennis gesteld, dat ze zouden komen. Op 14 juli 1672 waren zij al aanwezig, want toen kwam onder hun bescherming een katholiek priester in de stad. Op 5 september 1672 werden de inkwartieringsbiljetten van hun officieren in tegenstelling tot die van de officieren van kolonel Spindler's troepen niet ingetrokken, terwijl tevens door de magistraat werd besloten om voor de Spaanse kapitein een huis te huren. De Raad van State had opdracht gegeven om de Spaanse bondgenoten voorkomend te behandelen. Daardoor werden over hen geen klachten vernomen. De commissarissen van de Raad van State die in de omgeving waren, hadden er persoonlijk voor gezorgd, dat er voor de Spanjaarden een behoorlijke regeling was getroffen.

De Spaanse compagniescommandant kapitein Domingo Gonsalis schijnt pas gekomen te zijn op 14 september 1672, want vanaf die datum tot 9 oktober 1673 werd aan hem een bed met lakens, dekens en een paar kussens ter beschikking gesteld door Guilliam van der Sluijs voor 10 stuivers per week of voor de totaalprijs van £ 4.11.8. Dit bedrag komt overeen met de vergoeding van 16 schellingen en 8 groten Vlaams per maand die kapitein Gonsalis gedurende 13 maanden heeft ontvangen. Zij werd voor de eerste keer uitbetaald op 13 maart 1673 over de toen verstreken periode van 6 maanden aan Don Francesco de los Rios, die aan de thesaurier der stad Aardenburg Abraham de Rijcke kenbaar maakte, dat hij daartoe gemachtigd was door order en last van zijn broeder Domingo Gonsalis. Ook de tweede termijn inde hij en wel op 13 mei 1673. De derde termijn werd geëind door de sergeant van kapitein Gonsalis : Domingo de Reogoredo op 15 juli 1673.

Op 17 juli 1673 kwamen er nieuwe Spaanse vaandrighs. Zij zouden niet meer zoals tot dan toe gebruikelijk was ingekwartierd worden, maar zouden een vergoeding ontvangen om hun huisvesting en bijkomende behoeften te kunnen bekostigen. De magistraat veranderde echter van gedachten en ging op 31 juli 1673 toch over tot inkwartiering van de vaandrighs bij twee burgers.

Uit de kerkregisters van Middelburg is slechts de naam van 1 der Spaanse militairen bekend, namelijk die van Sidro Lopes, van wie een kind van 3 jaar, dat op 6 oktober 1672 in Aardenburg was gestorven, op het kerkhof van Middelburg werd begraven. Dit is begrijpelijk, want voor hen was er een militaire kapelaan die de dopen en trouwen verzorgde. Alleen bij begrafenissen was men aangewezen op Middelburg.

Het vertrek van de Spanjaarden vond plaats in oktober 1673, want uit de notulen van de magistraat blijkt, dat zij op 16 oktober 1673 reeds enige tijd vertrokken waren. Jacob Bodelle vervoerde hun bagage met een wagen getrokken door twee paarden. Volgens zijn declaratie die op 29 januari 1674 door de magistraat werd accoord bevonden was dit op 10 en 11 november 1673, maar daarin heeft hij zich kennelijk vergist. Dit moet wel 10 en 11 oktober 1673 zijn geweest. ⁽¹²⁾

De andere militairen waren in hoofdzaak Vlamingen, onder meer de compagnieën van de beide gebroeders Spindler en van majoor le Febre, alsmede Walen en Fransen, zoals de compagnieën van majoor Anseau, de kapiteins Beaufort en Pour en een compagnie Ieren.

Om zich enig idee te kunnen vormen hoe groot het aantal katholieke militairen is geweest, kan hier worden vermeld, dat een compagnie van het regiment Spindler in 1674 uit 89 man bestond. Op 28 september 1672 bestond het Aardenburgse garnizoen uit in totaal 5 compagnieën Staatse troepen en 1 compagnie Spanjaarden. Van de 5 Staatse compagnieën waren er 2 van het op 19 mei 1672 opgerichte regiment Spindler, 1 van het op dezelfde datum opgerichte regiment Colins d'Aherée en 1 van elk der Zeeuwse regimenten Schotte en de Mauregnault, die met krijgsvolk uit Vlaanderen waren aangevuld. In de legering der troepen kwam echter geregeld wijziging.

Katholieke militairen met typisch Vlaamse namen waren onder meer : Dierix, de Vildere, van Ouderberge, de Hondt, Bemaert, van Loo, van Hecke, van Daele, de Meulenaer, de Cleed, Ramant, Loete, Vinck, Vergucht, Mestdagh en van Elslandt. Ook onder de vrouwen van militairen kwamen veel Vlaamse namen voor zoals de Deckere, Valcke, de Clerck, Wechelaers, van de Woestijne, van Waeijenbergen, de Raet, van Steenkiste, de Meijere en andere. Deze namen komen voor van 1672 tot in 1676. Deze militairen zullen wel tot het regiment Spindler hebben behoord, want de kolonels en kapiteins belastten zich zelf met de oprichting van hun compagnieën en kozen zelf hun mensen uit. Ook katholieken die al op Staats gebied woonden meldden zich aan.

Bevelvoerder over al deze troepen in Aardenburg was kolonel Maximiliaan Albertus Spindler. Hij was afkomstig uit Veurne in West-Vlaanderen. Zijn vader Sebastiaan Spindler was eveneens kolonel en een be-

(12) GA : Corr. 29 jan. 1674 ; Stadsrek. 1673 en 1674 ;

Resol. 5 en 11 sept. 1672, 17 en 31 juli, 16 okt. 1673 ;

Bijl. stadsrek. 1673 en 1674 ;

PM : Reg. nr. 6, 6 okt. 1672 ;

Vorsterman, Berenning, blz. 63, 194-195.

kend aanvoerder in dienst van Spanje. Zijn broer Guillaume Spindler, geboren te Veurne op 17 mei 1643, die kapitein was en compagniescommandant, was met zijn compagnie rond deze tijd eveneens in Aardenburg gelegerd. Het feit, dat de kolonels van deze lichting zelf hun compagniescommandanten mochten kiezen, wijst erop dat zijn compagnie ook tot kolonel Spindler's regiment behoorde. Hij wordt reeds als zodanig genoemd op 20 november 1672 toen een van zijn militairen Adrianus van Ouderge die in Aardenburg was gestorven, te Middelburg werd begraven. Op 12 februari 1675 was hij peter bij de doop van een kind van zijn luitenant Nicolaas van der Haa en op 4 juli 1675 was hij getuige bij het huwelijk van zijn broer de kolonel te Brugge. Naast deze officieren waren ook de meeste andere officieren katholiek. Onder hen was de majoor van het regiment Spindler Ferdinand le Febre, ook een West-Vlaming en vermoedelijk een broer van Guillaume le Febre, schepene van der Lande van den Vrijen te Brugge. Hij kreeg deze functie op 26 september 1673, doch ontving zijn aanstelling van de Raad van State eerst op 15 januari 1674. Hij was onder meer peter van het kind van een van zijn soldaten, dat op 18 juni 1675 te Middelburg werd gedoopt. Hij werd op 17 april 1676 militair commandant van Aardenburg, nadat het commando tijdelijk na het vertrek van kolonel Spindler in handen was geweest van kapitein Andrée, die steeds met de magistraat overhoop lag.

Majoor le Febre kon het kennelijk goed met de magistraat vinden. Hij trad op als bemiddelaar tussen de magistraat en de goeverneur van Sluis, tussen welke de verstandhouding niet zo best was. Zijn macht was betrekkelijk gering, want de goeverneur van Sluis regelde nu de zaken in Aardenburg zelf, doch door zijn adviezen kon hij invloed uitoefenen op de te nemen beslissingen. Daarom moest de magistraat majoor le Febre de vriend houden en besloot dan ook op 9 mei 1676 om hem vrij te stellen van de stedelijke belastingen, echter nochtans zolang hij commandant bleef «en anders niet».

Majoor le Febre bleef commandant tot eind juni 1676. De magistraat was over zijn houding tevreden en gaf hem een gunstig getuigschrift, getuige het in zijn vergadering van 29 juni 1676 genomen besluit luidende :

«ls hij 't college van wetten geresolveert aen de Majoor Lefeber een attestatie te verleenen, hoedat eenige jaeren hier in guamisoen heeft gelegen, mitsgaders nu oock in absentie vande heer commandeur Cau eenige tijt het commando gehadt ende sigh in sijne voorseijde bedieninge ende wel specialijck in sijne laetste commando in alles seer wel ende voorsightigh gedraegen, op alles goede ende de gerequireerde ordres gestelt ende voorts sigh gecomporteert als een eerlijck soldaet ende commandant toestaet ende schuldigh is te doen».

Dit getuigschrift heeft wellicht bijgedragen tot zijn bevordering tot luitenant-kolonel van het regiment Spindler die kort daarop, op 23 augustus 1676 plaats vond.

Ook de kapitein die in januari 1675 bij afwezigheid van kolonel Spindler het commando waarnam, W. Bronckhorst tot Heeckeren, moet katholiek geweest zijn, want op 22 september 1674 overleed in de vesting Aardenburg de jonge heer N. Bronckhorst, waarschijnlijk een zoon van deze kapitein. Hij werd begraven in de kerk te Middelburg, iets wat alleen meer welgestelden of personen van aanzien zich konden veroorloven. Kort daarop op 4 oktober 1674 was een mejuffrouw Elisabeth Bronckhorst meter van een kind van een militair uit de vesting Aardenburg dat te Middelburg werd gedoopt. Toen kapitein Bronckhorst tijdelijk commandant was, werd voor hem een kamer gehuurd gedurende veertien dagen, tegen de prijs van 2 gulden per week, zoals overeengekomen was tussen de burgemeester «van de courpse» en de majoor. Thesaurier Pieter Robbrechtsen ontving opdracht op 18 februari 1675 hiervoor £ 0.13.4. te betalen.

De compagnie van deze kapitein moet ongeveer een jaar in Aardenburg gelegerd zijn geweest, want vanaf 7 april 1674 tot voorjaar 1675 trouwden verschillende soldaten daarvan in de hervormde kerk. In het trouwboek wordt de compagniescommandant de graaf van Bronckhorst tot Gronsveld genoemd.

Op Franse of Waalse afkomst wijzen de namen van katholieke militairen als Du Moulin, Cochel, Terrouwan, Paschier, La Fleur, Grinzerat, Blondeau, Gilbert, Hucier, Delmotte, Villevaux, Bondu, Tibaut, Cuvelier, de Latour, Patience, La Place, Tousseyn, de Cuvre, du Bois, de Large, de Saint, Cherpenville en Le Roux, evenals de namen van de kapiteins Brouchart en Pour. ⁽¹³⁾.

Ook van de Ierse compagnie is betrekkelijk weinig bekend. Wij weten dat de compagniescommandant een kapitein was, voor wie Jacob Bodelle op 25 en 26 november 1673 bagage vervoerde met een wagen en 3 paarden. Van enkele militairen zijn de namen bekend gebleven. Op 12 mei 1675 werd in Middelburg het dochttertje Helena van Melchior Hogerty en Anna Leyra gedoopt met als getuigen Daniel Melynychfort en Cecilia Anel,

(13) GA : Resol. 4, 17 en 31 juli, 5 en 11 sept. 1672, 26 okt. 1673, 17 april, 9 mei, 29 juni 1676 : Corr. 7 jan. 1675 ; Bijl. stadsrek. 1675.

PM : Reg. nrs. 5, 6 en 7 passim.

ten Rap, Staatsche leger, deel VI, blz. 223-224, 261, en deel V, blz. 272-277. zie ook (8).

allen leren, en op 4 september 1675 de zoon Joannes Antonius van Antony Onel en Catharina Andries (Andrews?). Getuige was eveneens een Ier Dermigius Hogan. Op 18 november 1675 overleed de Ierse militair Donatus Magnamerre, voor wie een uitvaartdienst van de laagste klasse werd gehouden in de kerk te Middelburg en die op het kerkhof aldaar werd begraven. De Ieren zijn vermoedelijk gekomen na het vertrek van de Spanjaarden in november 1673 en weer vertrokken in het begin van 1676. Waarschijnlijk waren ook zij gezonden door de hertog van Monterey.

De militairen hebben het gedurende hun verblijf in Aardenburg niet goed gehad. Slechte betaling, gebrek en tegenwerking waren aan de orde van de dag. Voor het vervullen van hun kerkelijke plichten waren zij aangewezen op Middelburg. Alleen tijdens het verblijf van de compagnie Spanjaarden kon een priester in Aardenburg verblijf houden. Dit is geweest van 14 juli 1672 tot na oktober 1673. Soms zijn er ook meerdere priesters geweest. In ieder geval vond in de militaire barakken op het Ruiterskwartier gedurende deze periode de volledige uitoefening van de katholieke godsdienst plaats. De mis werd opgedragen, waar bijna de hele militie op zondag naar toe kwam, er werden kinderen gedoopt en huwelijken voltrokken. Na deze periode moesten de militairen weer naar Middelburg ter kerke gaan.

Ofschoon dit nergens met name is vermeld, moet de zielzorg nadat de militaire kapelaan was vertrokken zijn uitgeoefend door de pastoor van Middelburg Erasmus van Geet en de kanunniken Jacob Nolf en Boudewijn Bultynck. Het was waarschijnlijk ook magister van Geet die op 4 juli 1675 ten huize van de heer de Caurines te Brugge het huwelijk voltrok tussen de edele en dappere heer Maximilianus Albertus Spindler, kolonel en commandant van Aardenburg en vrouwe Anna Maria de Lamotte, de dochter van Pieter de Lamotte de Caurines, schepene van den Lande van den Vrijc te Brugge. Getuigen bij dit huwelijk waren de heer De Lamotte de Caurines en Guilielmus Spindler, de broer van de kolonel. Waarom zou dit anders zo uitvoerig in het huwelijksregister van Middelburg vermeld zijn? Ook het huwelijk van een andere officier van het Aardenburgse garnizoen luitenant Charles Philippe (of zoals het huwelijksregister het vermeldt Carolus Philippus) Cherpenville, die tien dagen na kolonel Spindler op 14 juli 1675 te Middelburg trouwde met mejuffrouw Anna Margareta Nolf, werd hoogstwaarschijnlijk door pastoor van Geet voltrokken. Er was dispensatie verleend van de huwelijksaankondiging. Getuigen bij dit huwelijk waren de beide kanunniken van Middelburg Jacob Nolf en Boudewijn Bultynck. Anna Nolf was denkkelijk een zuster of nicht van kanunnik Nolf. Zij was zelf tevoren op 12 februari 1675 te Middelburg meter bij de doop van het zoontje Joannes Franciscus van een andere officier van het Aardenburgse garnizoen Nicolaas van der Haa, die gehuwd was met Maria Francisca de

Berge. Peter van dit kind was de compagniescommandant Guillaume Spindler. ⁽¹⁴⁾).

Dat Middelburg een toevluchtsoord was voor de katholieke militairen uit Aardenburg is duidelijk. In de jaren 1672-1676 werden, vooral na het vertrek van de militaire kapelaan, in de kerk van Middelburg 31 kinderen van Aardenburgse militairen gedoopt. Op 27 februari 1672 werd er te Middelburg een kind gedoopt van het echtpaar Henricus Drigo en Marie Hachot, dat na de geboorte op 13 januari 1672 al in Aardenburg was gedoopt. Het gebeurde wel meer, dat een kind pas enkele weken later in de kerk te Middelburg werd gedoopt, vooral in de wintermaanden. Deze herdoop vond dan plaats onder voorwaarde. Zo ook bijvoorbeeld met een kind van Petrus Bellel en Isabella Ludovica Benun, dat op 24 januari 1674 in Aardenburg was gedoopt en eerst op 18 februari 1674 in de kerk te Middelburg onder voorwaarde werd herdoopt. Het eerstgenoemde doopsel was het enige uit Aardenburg in 1672. In 1673 waren er 2. Uitteraard werden in deze jaren de meeste kinderen gedoopt door de militaire kapelaan. In de volgende jaren 1674 en 1675 waren er respectievelijk 15 en 9. Van deze 31 dopen stond bij 14 vermeld, dat de vader militair was. Peter en meter waren in de regel andere militairen en echtgenoten daarvan, getuige de voor Aardenburg vreemde namen. Slechts een enkele maal was de koster van Middelburg Jacobus Neyens peter.

Evenals bij de geboorten was ook het aantal huwelijken in de jaren 1674 en 1675 het grootst, respectievelijk 10 en 7, tegen slechts 1 in elk der jaren 1672 en 1673. Bij deze huwelijken was de koster Jacobus Neyens nogal eens getuige. De huwelijksvoltrekking vond op de normale wijze plaats volgens de gebruiken van de katholieke kerk, alleen werd het huwelijk niet afgekondigd aangezien betrokkenen op Staats gebied woonden.

Het eerste huwelijk van deze groep militairen was dat van Stephanus Dierix en Maria de Deckere, die op 30 augustus 1672 trouwden.

Door de toeneming van het aantal katholieke militairen werd ook de naleving van het «Echt-Reglement» steeds moeilijker. In de vergadering van de hervormde kerkeraad van 1 oktober 1672 kwam ter sprake, dat was geconstateerd, dat een zeker soldaat onder de Vicomte d'Ares ondertrouw had gedaan met de dienstmeid van Abraham Gilles. Zij waren met speciale toestemming van de bisschop in Middelburg getrouwd en naar men zei, hadden zij van de bisschop zelfs dispensatie gekregen. Aangezien dit in strijd was met het «Echt-Reglement» zou de Vicomte daarover worden aangesproken. Wat die dispensatie betreft, dit zal de dispensatie van de gebruikelijke afkondiging zijn geweest.

(14) PM : Reg. nrs. 5, 6 en 7 passim.

GA : Bijl. stadsrek. 1674 ; Resol. passim.

In een ander geval had men meer succes. De soldaat Joos van Zele van de compagnie van kolonel Spindler had voor de militaire kapelaan in Aardenburg ondertrouw gedaan met Louijse de Groute en zij hadden op de daaropvolgende zondag tijdens de mis hun eerste gebod gehad. De hervormde kerkeraad die dit ter ore was gekomen, had daarover geklaagd bij de commandant en als gevolg daarvan was de ondertrouw verder aan de kerkeraad overgelaten. Op 23 april 1673 werd de eerste afkondiging in de hervormde kerk gedaan en nadat de drie afkondigingen daar zonder stuiting waren geschied, werden betrokkenen in de huwelijken staat bevestigd. Voor deze keer liet men de kerkeraad begaan, doch deze moest de commandant beloven om over dergelijke gevallen die in strijd waren met het «Echt-Reglement» geen opmerkingen meer te maken.

Later is van klachten over huwelijken van katholieke militairen die werden gesloten voor hun eigen geestelijkheid niets meer gebleken. De kerkeraad heeft wellicht ingezien dat het toch weinig uithaalde omdat de commandanten en soldaten zich er veelal niet aan stoorden en is mogelijk bevreesd geweest voor represailles van de militairen, die toch al in een slechte verstandhouding met de bevolking leefden. In de regel betrof het vreemde soldaten, meestal Vlamingen, die in Vlaanderen gingen trouwen ofwel trouwden voor een Vlaamse militaire kapelaan. Meestal waren de echtgenoten ook afkomstig uit Vlaanderen. Ook de militaire commandant van Aardenburg kolonel Albert Spindler stoorde zich niet aan het «Echt-Reglement» en trouwde in Brugge. Zijn vrouw was van daar afkomstig.

Gemengde huwelijken werden echter wel in de hervormde kerk gesloten. Op 10 juni 1673 geschiedde de eerste afkondiging van het huwelijk van Antony Cheval, weduwnaar van Jaquemijntje Cauliers, soldaat van de compagnie van kolonel Spindler, met Maria de Cuyper, weduwe van Crijn Crijnsen. Bij de ondertrouw waren er niet minder dan 4 getuigen aanwezig, waaronder de schoolmeester van Aardenburg Johannes Pistorius. De bruidegom, die katholiek was, moest daarbij beloven, dat hij zijn vrouw op het gebied van de godsdienst nooit moeilijkheden zou aandoen. De belofte dat de kinderen hervormd zouden zijn, die steeds moest worden afgelegd, geschiedde hier dus nnet.

Naast deze beide soldaten van de compagnie van kolonel Spindler deden er nog 6 van diens compagnie ondertrouw voor de hervormde kerkeraad, evenals 4 van de compagnie van zijn broer Guillaume en 1 van die van majoor le Febre. Zij waren onder meer afkomstig uit Poperinge, Zegelsem, Maastricht, Oostmaal, Deerlijk en Laarne. Daarvan trouwden er 4 niet in de hervormde kerk van Aardenburg. Een van hen was Jacob Vergucht, afkomstig uit Gent, korporaal van de compagnie van Guillaume Spindler. Hij deed op 16 juni 1674 in Aardenburg ondertrouw met Catelijne van Lantegem, jonge dochter van de parochie van Sint Salvator te Brugge. Zij

trouwden op 5 juli 1674 in de katholieke kerk te Middelburg, maar daar werd de bruid Catharina Pantagol genoemd. Jacob Vergucht was op 16 april 1662 poorter van Aardenburg geworden en was kleermaker van beroep. Bij de wervingen in 1672 had hij zich als militair gemeld.

Het is bekend dat men het in die tijd met de huwelijksafkondiging niet zo nauw nam en dat sommigen het wel gemakkelijk vonden, dat men in het grensgebied op twee verschillende manieren kon trouwen. Zo ook Jan Bries, de soldaat die dominee Buceus bedreigde. Hij was afkomstig uit Zegelsem in het land van Aalst en had zich op Staats gebied gevestigd. Hij trouwde in de katholieke kerk te Middelburg op 17 juni 1672 met Maria de Nolf, zonder dat de afkondigingen hadden plaats gevonden, meldde zich als soldaat bij kolonel Spindler en werd in diens compagnie opgenomen. Op 18 april 1673 deed hij echter ondertrouw voor de hervormde kerkeraad te Aardenburg met Pietermella Blondeel, een jonge dochter uit Roeselare, met wie hij later na de drie afkondigingen te Aardenburg in de hervormde kerk trouwde. Zijn eerste vrouw Maria de Nolf was echter niet overleden, want zij was getuige op 6 mei 1673 bij de ondertrouw van een soldaat van de compagnie van kapitein Beaufort voor de hervormde kerkeraad van Aardenburg. Jan Bries bleef in Aardenburg toen de compagnie van kolonel Spindler naar een vesting in de Zuidelijke Nederlanden vertrok, overleed te Aardenburg in de ouderdom van 28 jaar en werd aldaar begraven op 19 september 1678. Hij werd dus niet begraven op gewijde grond in Middelburg.

We moeten wel aannemen, dat hier van de geheel verschillende regelingen ten aanzien van de huwelijksluiting aan beide zijden van de grens en het volkomen ontbreken van informatie of overleg dienaangaande tussen de bedienaren van de beide godsdiensten, een handig gebruik is gemaakt. De hervormde kerkeraad moet ofwel niet geweten hebben, dat er al een huwelijk te Middelburg was gesloten, dan wel hebben geoordeeld, dat dit niet geldig was omdat het niet volgens het «Echt-Reglement» was gesloten.

Zeven katholieke militairen die tijdens hun verblijf in Aardenburg waren gestorven, werden in Middelburg begraven. In 1672 stierven er 4, waaronder op 31 augustus Jacobus Tousseyn, die vanwege zijn plotselinge dood geen geestelijke bijstand meer ontving. Al deze militairen werden begraven op het kerkhof te Middelburg. Het was in die tijd de gewoonte, dat de gewone soldaten werden begraven op het kerkhof, doch dat de militairen van hogere rang in de kerk werden begraven. Dit laatste was eveneens het geval met geestelijken en welgestelde burgers. Hiervoor werd een apart tarief geheven, dat de gewone burgers en soldaten niet konden betalen. De soldaten verkeerden in die tijd in het algemeen in een slechte positie. Slecht gevoede en slecht geklede soldaten waren er vele. Voor deze 4 soldaten vond hoogstwaarschijnlijk geen uitvaartdienst plaats. Bij het over-

lijden van Joannes de Cuvre op 8 september 1672 tekende pastoor van Geet aan, dat er geen dienst was geweest, terwijl bij de overigen niets daarover werd opgetekend, ofschoon bij andere overledenen steeds de soort van uitvaartdienst werd vermeld.

Op 19 juni 1674 stierf luitenant Jacobus du Bois. Hij sneuvelde in een duel. Voor zijn dood gaf hij evenwel duidelijke tekenen van berouw, waardoor de beide heren vicarissen (de beide Middelburgse kanunniken?) werden bewogen om dispensatie te verlenen, zodat hij na hen beiden te hebben betaald, op gewijde grond kon worden begraven. Hij ontving de absolutie zoals in het pastorale is voorgeschreven en werd begraven in de kapel van de H. Maagd in de kerk van Middelburg. Op 18 november 1675 overleed de Ierse soldaat Donatus Magnamerre. Voor hem was er wel een uitvaartdienst, doch van de laagste klasse, terwijl hij ook op het kerkhof van Middelburg werd begraven.

Alleen in 1674 werden 3 militairen in Aardenburg begraven, waarvan 2 van de compagnie van Guillaume Spindler en 1 van de compagnie van de kolonel, doch toen na de troepenverplaatsingen eind 1675 en in 1676 andere militairen in Aardenburg waren gekomen, werden er 6 begraven.

Behalve deze soldaten stierven er van 1672-1676 ook 10 kinderen van katholieke soldaten uit Aardenburg, hetgeen gezien de ongunstige omstandigheden waarin de militairen leefden, niet te verwonderen is. Zij werden eveneens allen op het kerkhof van Middelburg begraven. Slechts in één geval, voor een jongen van 6 jaar werd daarbij een gelezen mis opgedragen.

Eveneens is slechts 1 geval bekend, waarbij de overledene voor zijn overlijden werd bediend. Dit was bij Joannes van der Zijpen, die op 11 september 1674 te Aardenburg overleed. «na te zijn gesterkt door de genademiddelen der heilige kerk», zo staat er in het latijn bij. Vermoedelijk is ook dit wel een militair met een hogere rang geweest, want hij werd in de kerk van Middelburg begraven en hij is ook de enige in deze jaren voor wie een gezongen uitvaartdienst plaats vond.

Voor het eerst komen nu ook gevallen voor van overgang tot het katholiek geloof. De Aardenburgse soldaat Joannes Sigismundus van der Keijle wilde trouwen met een katholieke bruid. Op 19 juli 1674 werd hij te Middelburg voorwaardelijk gedoopt door kanunnik Balduinus Bultynck, nadat hij eerst de ketterij had afgezworen en een geloofsbelijdenis had afgelegd overeenkomstig het bepaalde in de bul van paus Pius IV. Bij het doopsel ontving hij de voornamen Joannes Balduinus. Zoals men ziet is de tweede voornaam die van de kanunnik die hem doopte. De volgende dag trouwde deze soldaat met Petronella van Haute eveneens te Middelburg. De Middelburgse koster Jacobus Neyens was daarbij getuige.

Op 31 december 1677 besloot de hervormde kerkeraad van Aardenburg de huisvrouw van Machiel de Swarte af te houden van het avondmaal, omdat zij «in de paepsche kerck was overgegaan». Men zou trachten haar te zijner tijd in de vergadering van kerkeraad te doen verschijnen. ⁽¹⁵⁾

Geheel anders was de situatie in Sluis. Hier vinden we in de Middelburgse registers van 1671 tot en met 1676 slechts 2 dopen, 7 huwelijken en 5 overlijdens, tegenover respectievelijk 31, 19 en 18 in Aardenburg. Bij de geboorten is er niet bij vermeld, dat het kinderen van militairen waren, maar bij de twee huwelijken in 1671 is erbij vermeld, dat de mannen militair waren. Een ervan, dat van Petrus Du Bois en Anna Langestein was een hernieuwing van een reeds voor een hervormde predikant in Zeeland gesloten huwelijk. Bij de overige huwelijken staat er alleen bij dat de betrokkenen uit Sluis kwamen. Bij de overlijdens werd er slechts eenmaal melding gemaakt van een militair. Dit was op 30 januari 1674 toen het 4 maanden oude dochttertje van Lambertus Laheye overleed. Hier staat bij vermeld, dat hij behoorde tot het regiment van de heer van der Leck. Er staat niet bij, dat het een militair uit Sluis was, doch Maurits Lodewijk I, heer van der Leck was toen gouverneur van Sluis.

In tegenstelling tot Aardenburg blijken het te Sluis dus niet in hoofdzaak militairen te zijn geweest die in Middelburg hun toevlucht zochten, ofschoon er in Sluis veel meer militairen waren dan in Aardenburg. Op 28 september 1672 lagen er daar bijvoorbeeld 12 compagnieën tegenover slechts 5 in Aardenburg. Sluis nam in het verdedigingssysteem een sleutelpositie in. Daar zetelde naast de commandant der stad ook de militaire gouverneur, wiens gezag zich uitstreckte over al de vestingen en forten van het district. Wellicht is dit mede een der oorzaken geweest van de geringere zielzorg vanuit Middelburg onder de militairen van het Sluisse garnizoen, vooral in de eerste jaren. Hier lagen troepen waarop men beter kon vertrouwen en die voor een groot deel niet-katholiek waren. Op 28 september 1672 lagen er in Sluis 7 compagnieën van de oudere in 1664 geformeerde Zeeuwse regimenten Mauregnault, Schotte en van Vrijbergen, 4 compagnieën van het uit nationale troepen in 1671 gevormde Hollandse regiment van Backum tot Ham en 1 compagnie van het in 1665 genationaliseerde Schotse regiment Kirkpatrick.

Dit waren dus betrouwbare compagnieën van oudere regimenten, waaronder niet zo veel katholieke militairen zullen zijn geweest, dan onder de nieuw geworven militie van het regiment Spindler dat grotendeels in Aar-

(15) PM : Reg. nrs. 5, 6 en 7 passim.

HG : Kerk. hand., blz. 257 en 324.

PZ : Retroacta, Aard. trouwb. nr. 8 en begrb. nr. 4 1666-1678 passim.

denburg werd samengetrokken, en uit katholieke Vlamingen en Fransen bestond.

Een tweede reden was de verre afstand en de moeilijke verbinding vanwege de kreken en geulen tussen Middelburg en Sluis en de mogelijkheid om vlak over de grens in het fort Sint Donaas de kerkelijke plichten te gaan vervullen. Bovendien moeten er tijdens het verblijf van Spaanse troepen in Sluis, ook militaire kapelaans hebben verbleven. Met name zal bij de 9 compagnieën dragonders die door Monterey, de gouverneur der Spaanse Nederlanden, midden 1672 naar Sluis werden gezonden wel een militaire kapelaan zijn geweest, waardoor zij hun kerkelijke plichten in Sluis zelf konden vervullen. In mei-juni 1673 werden er een Staats regiment cavalerie, twee regimenten Spaanse ruiters en twee compagnieën dragonders gelegerd, welke wegens het onder water zetten van de omgeving niet buiten de wallen konden worden gelegerd. Ook bij deze Spaanse troepen zal wel een militaire kapelaan zijn geweest.

Hoe treurig het in deze jaren gesteld was met de zielzorg ten opzichte van de niet-militaire katholieken die in Sluis woonden, wordt genoegzaam door de opgetekende feiten in de Middelburgse parochieregisters geïllustreerd. Een kind van Joannes Crasman werd op 3 april 1672 eerst 16 maanden nadat het door een hervormde predikant te Sluis was gedoopt, onder voorwaarde katholiek gedoopt te Middelburg. De huwelijken werden dikwijls geruime tijd nadat ze in de hervormde kerk waren gesloten, te Middelburg voor de katholieke kerk voltrokken. Bij overlijden was het al niet beter. Voor Petrus Goes die nabij Sluis was overleden vond helemaal geen uitvaartdienst plaats, voor Egidius Bultynck die in Sluis werd begraven eerst drie weken later op 4 april 1673 en voor Joannes Clays, die op hoge ouderdom op 11 augustus 1674 in Sluis was overleden, werd de gezongen uitvaartdienst eerst gehouden op 5 september 1674, dus eveneens ruim 3 weken nadien.

Nog verder van Middelburg verwijderd lag de vesting Cadsandria, het huidige Retranchement, aan de overzijde van het Zwin. Ook van hier kwam men, zij het wellicht vanwege de grote afstand vrij sporadisch, naar Middelburg ter vervulling van zijn kerkelijke plichten. Drie huwelijken werden voltrokken van personen uit Cadsandria en wel in 1666, 1667 en 1674. ⁽¹⁶⁾

De penetratie in de grensstrook.

Naast de katholieken in de garnizoensplaatsen Aardenburg en Sluis en de vesting Cadsandria, blijkt zich vanaf 1666 ook in de grensstrook een

(16) ten Raa, Staatsche leger, deel V. blz. 228-229, 272-277, 483, 537, deel VI, blz. 15.
PM : Reg. nrs. 5, 5, 7 en 8 passim.

aantal katholieken gevestigd te hebben. Speciaal worden door pastoor van Geet Eede en Heille vermeld, beide gelegen in het Staatse deel van de heerlijkheid Middelburg.

Sinds de vrede in 1648 en de daaropvolgende bedijking van de Bewester- en de Beoostereedepolder in 1650 waardoor het land niet meer afhankelijk was van eb en vloed, begon de vorming van de nederzetting langs de Ee, die de naam kreeg van Eede (*). Reeds in 1648, toen het nog een gehucht werd genoemd, werden er winkels opgericht waar de landlieden uit de omgeving hun waren kwamen halen. Door de hervormden werd er een kerkje gebouwd. In Den Biezen, het hoger gelegen gebied ten oosten, hadden zich reeds omstreeks 1629 talrijke doopsgezinden gevestigd. De bevolking nam er geleidelijk aan toe. In 1672 stonden reeds verscheidene huizen in de buurt van de kerk. Toen werden er 4 à 5 tezamen met de kerk door de Fransen in brand gestoken.

Bestuurlijk behoorde het gebied tot de parochies Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs, respectievelijk oostelijk en westelijk van de Ee, die tot het Vrije van Sluis behoorden. Parochie moet men hier niet opvatten als een kerkelijke doch als een burgerlijke instelling, met aan het hoofd een hoofdman.

Heille dat vlakbij Middelburg is gelegen, had al van ouds nauwe banden daarmee. Voordat door Pieter Bladelin in Middelburg een kerk werd gesticht en Middelburg in 1458 een parochie werd, was Heille al een parochie met een eigen kerk waar ook de bewoners uit de omgeving naar toe kwamen. Het werd echter door Middelburg overvleugeld en van toen af gingen de inwoners van Heille naar Middelburg ter kerke. Oorlog en overstroming richtten ook hier veel verwoesting aan. Na de bedijkingen omstreeks 1650 nam de bevolking, die zich hoofdzakelijk met de landbouw bezig hield er toe. Ook Heille werd een parochie met een hoofdman, behorend tot het Vrije van Sluis.

Sinds de hervormde godsdienst op Staats gebied algemeen werd, behoorde Heille kerkelijk tot Aardenburg. Hierover was echter een geschil ontstaan tussen Aardenburg en Eede, dat werd voorgelegd aan gecommiteerden van het Vrije van Sluis. Daartoe waren dominee Petrus Buceus en ouderling Wouter van der Cruysse van Aardenburg en dominee Johannis Pollion en ouderling Jan de Smit van Eede op 15 januari 1672 naar Sluis getogen om hun belangen te bepleiten. De gecommiteerden beslisten, dat de kerk van Eede de ganse parochie Heille (dus het burgerlijk gebiedsdeel) zou overlaten aan de kerk van Aardenburg en dat de diaconie van

(*) Ten aanzien van Eede is de officiële Nederlandse schrijfwijze gebezigd. Ede is een gemeente in Gelderland.

Aardenburg ook de armen van Heille zou onderhouden evenals dit ook diende te geschieden in de Isabellapolder.

Te oordelen naar de namen waren de katholieken die zich in de grensstreek vestigden hoofdzakelijk uit de omliggende Vlaamse gemeenten afkomstig. Namen als Rutzaerts, Vermeiren, Bral, Gijzels, Potvliet, Vincke, Roegies, Wittevrongel, die in die tijd en ook thans nog in Maldegem bekende namen zijn en namen als Bultynck uit Heille en Verkraeyen uit Eede, die toen in Middelburg vrij veel voorkomende namen waren, wijzen daarop. Ook de andere namen waren in hoofdzaak Vlaams zoals Goemaer Vrombout, Naasens, de Vos, Aerts en Peeters uit Eede, Wijlaerts en de Roovere uit Heille en van Daele, Schaepmeesters, Callebaut en Danens uit niet met name genoemde plaatsen of uit de polders van het Staatse gebied.

Merkwaardig is, dat in de Middelburgse parochieregisters alleen overlijdens uit Eede en Heille voorkomen en geen geboorten of huwelijken. Daaruit zou men twee conclusies kunnen trekken :

1. Pastoor van Geet heeft bij de geboorten en huwelijken uit Eede en Heille er niet de naam van deze plaatsen bijgezet. Gezien het vrij accuraat werk van de pastoor, ligt dit niet voor de hand.

2. De doppen en trouwen geschieden volgens de geldende voorschriften op Staats gebied in de hervormde kerk, doch men wilde in gewijde grond worden begraven en dus trok men daarvoor naar Middelburg. Toch was het aantal huwelijken in Eede nog niet groot. (Zie bijlage 2).

Door gebrek aan gegevens kan hier geen juiste verklaring daarvoor worden gegeven.

Onder degenen die zich in het grensgebied vestigden waren ook vluchtelingen uit het gebied der Zuidelijke Nederlanden dat door de Franse troepen bezet was, zoals Catharina Claeys, weduwe van Laureins Cloet uit de Bewestereedepolder, die op 13 oktober 1668 verklaarde, dat zij met haar man uit de streek van Ieper was gevlucht, nadat zij door de soldaten waren verjaagd en van al hun goederen beroofd. Kort na hun aankomst was haar man overleden en nu was zij al 5 weken zonder middelen van bestaan. Een andere vluchteling Maria Verstraten, uit wie op 16 mei 1669 te Heille een kind werd geboren, dat te Middelburg werd gedoopt verklaarde, dat zij enige tijd tevoren uit Tielt was gekomen en dat zij niet kon zeggen wie de vader van het kind was, doch dat die moest gezocht worden onder de Franse soldaten aldaar, door wie zij zwanger was geworden.

De doden werden echter steeds te Middelburg in gewijde grond begraven. Toen er op 11 december 1673 te Eede een nieuwe doodgraver en lijkhidder werd aangesteld voor het begraven van de personen van de parochies van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs, in de persoon van Joos de Coninck, vormde dit voor hem een probleem.

Naar ouder gewoonte ontving de grafdelver voor een volwassene 11 schellingen en 6 groten Vlaams en voor een kind 8 schellingen en 6 groten Vlaams, waarin begrepen waren 2 schellingen en 6 groten voor de armen van Eede. Doordat nu een aantal inwoners zijn doden in Middelburg liet begraven, ondervond de grafdelver van Eede daarvan de nadelen door het verminderen van zijn inkomsten. Hij had echter ook het recht om de gelden in te vorderen, ook al liet men zijn doden niet in Eede begraven. De Eede-naars hadden er evenwel iets op gevonden. Wanneer het kinderen betrof, dan zei men dat deze ziek van Eede waren weggedragen naar Spaanse bodem en nog niet dood waren als zij Spaanse bodem bereikten, doch het was gebleken, dat de kinderen wel degelijk dood waren, voordat ze naar Spaanse bodem waren gebracht. Betrof het volwassenen dan werd voorgevend, dat men geen middelen bezat om de onkosten van het begraven en het recht voor de armen te betalen, maar het bleek dat de erfgenamen de goederen van de overledene vooraf verdeelden zonder iets te betalen, waardoor de grafdelver en de armen van Eede aanmerkelijke schade leden.

Om dit misbruik tegen te gaan had de hoofdman van Eede, Jan de Smit, de bevolking doen aanzeggen, dat er geen kinderen meer op Spaanse bodem begraven mochten worden, tenzij men een verklaring kon tonen, dat het kind aldaar gestorven was. Men trok zich daar echter niets van aan en de katholieken van Eede gingen ermee door hun doden in Middelburg te begraven. Daarom wendden Joos de Coninck en de armeninstelling van Eede zich tot de magistraat van het Vrije van Sluis met het verzoek om aan iedereen in Eede te verbieden een overledene naar Spaanse bodem over te brengen om te doen begraven, voordat aan de grafdelver de vergoeding en het recht voor de armen zou zijn betaald, terwijl wanneer men zou voorwenden dat men niets kon betalen, men de overledene nergens anders zou mogen begraven, dan nadat van het overlijden kennis zou zijn gegeven aan de hoofdman van Eede. Deze zou dan een onderzoek doen instellen en wanneer dit inderdaad juist was, dan zou de Coninck bereid zijn het graf gratis te maken, echter alleen wanneer er in Eede begraven zou worden. Tevens vroeg men om tegen de overtreders straffen te bedreigen en boeten op te leggen. Ook dit baatte echter niet.

In de gevallen waarin men echter de rechten betaalde kreeg men toestemming om de overledene op Spaanse bodem te begraven. Een verzoek daartoe werd ingediend door Pieter Spae, landman, wonende in de Bewestereedepolder. Zijn vrouw was de dag tevoren 's morgens vroeg overleden en voor haar overlijden had zij gevraagd om begraven te mogen worden in Lapscheure. De verzoeker beloofde om de rechten te betalen. Burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis besloten op 23 november 1675 het verzoek toe te staan, mits de rechten werden betaald.

Het begraven van hun doden op Spaanse bodem door de katholieken, zonder daarvoor de Staatse rechten te betalen, gebeurde niet alleen in Eede. Tevoren waren door burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis al klachten daarover behandeld, onder meer op 8 december 1670 van dominee Schanselaer, predikant te Waterlandkerkje, over de katholieken die hun doden vervoerden naar Waterland-Oudeman; en op 23 mei 1671 door de aangestelden voor het gebied van Sint Margriete dat op Staatse bodem was gelegen, over de katholieken die hun doden vervoerden naar Sint Margriete en voorgaven de rechten daarvoor te betalen te Waterlandkerkje, doch dit niet deden.

Voor de katholieken van Eede, Heille en Sint Kruis die te Middelburg werden begraven, werd er practisch steeds een kerkdienst gehouden. Die moest ook betaald worden evenals het begraven zelve, dus het maken van het graf en wat daarbij kwam. Deze mensen moesten dus tweemaal betalen en daarom probeerde men steeds om van de Staatse rechten af te komen.

Dat de meesten van hen inderdaad niet bemiddeld waren, blijkt uit de diensten die plaats vonden. Voor de 16 overledenen van Eede in deze periode was er in 5 gevallen een laagste dienst, in 3 gevallen een gezongen mis, in 5 gevallen 1 nocturne en in 3 gevallen 2 nocturnen. Voor de 10 overledenen van Heille was dit 1 keer een gelezen en 4 keer een gezongen mis, 1 keer een laagste dienst, en 2 keer 1 nocturne. In 1 geval, voor Livinus Bril die op 12 mei 1667 overleed, werden de volledige metten gezongen. Voor 1 overledene vond er geen dienst plaats.

Voor de overige overledenen van Staats gebied was er in 1 geval 1 nocturne en in 1 geval, voor Catharina La Croij, echtgenote van Petrus Malfroit uit Sint Kruis bij Aardenburg die op 11 juli 1674 overleed, 2 nocturnen. Voor de arme zwerver Gregorius St. Venant die op 24 november 1670 op Staats gebied overleed en die op het kerkhof van Middelburg werd begraven, was er geen dienst. Geen enkele van de overledenen werd in de kerk van Middelburg begraven. De Franse namen wijzen erop, dat men hier met gedeserteerde Franse soldaten te doen heeft, die hier waren achtergebleven.

Te Middelburg kende men zes soorten van uitvaartdiensten. De hoogste dienst, die met de volledige metten, kostte £ 2.10.0. Hierbij werden kaarsen van middelmatig gewicht gebruikt, evenals bij de middelste dienst, die £ 1.10.0 kostte en waarbij slechts 2 nocturnen werden gezongen. De laagste dienst, waarbij 1 nocturne werd gezongen kostte £ 0.16.8 en de kaarsen waren veel kleiner. Ze mochten slechts een kwart van het gewicht der andere bedragen. Daarnaast was er een uitvaart met alleen een gezongen mis, die £ 0.8.0 kostte en een met alleen een gelezen mis die kwam op £ 0.1.8. Het tarief voor het begraven van een kind tenslotte was £ 0.3.0. De koster kreeg van deze bedragen een derde deel. In die

bedragen was ook het kaarsengeld begrepen. Dit kwam voor de helft toe aan de pastoor en voor de helft aan de kerk.

Zes van de overledenen werden voor hun overlijden nog voorzien van de laatste H.H. Sacramenten, 4 te Eede, 1 te Sint Kruis en 1 te Heille. Dit wijst er op dat de Middelburgse geestelijken ook op Staats gebied kwamen voor een bediening. Slechts eenmaal werd in Aardenburg iemand bediend. (17).

Gebleken is dus, dat de vestiging van katholieken in de streek van Aardenburg eerst omstreeks 1666 op gang is gekomen. Het is echter niet juist om aan de aantallen geboorten, huwelijken en overlijdens, die uit de Middelburgse parochieregisters konden worden opgespoord, een absolute waarde toe te kennen. Daarvoor was de vermelding van de gegevens in die tijd, met name bij pastoor de Ruddere, dikwijls te verschillend en wellicht soms onvolledig. Daarbij kwam dat vele mensen van Staats gebied voor de Middelburgse priesters geen bekenden waren, er in die ongeregelde tijden van onrust en oorlog vluchtelingen overkwamen en al dan niet gedeserteerde soldaten hier verbleven, hetgeen de accurate optekening van de feiten erg moeilijk maakte. Het is dus de vraag of wel alle gevallen van Staats gebied werden geregistreerd, dan wel er steeds werd bijgezet dat ze op Staats gebied betrekking hadden. Zo bijvoorbeeld werd op 15 september 1676 een kind voorwaardelijk gedoopt, dat tevoren reeds door een hervormde predikant was gedoopt. Peter was daarbij Abraham Canaert. Zowel het dopen door een hervormde predikant als de voornaam van de peter, die typisch is voor westelijk Staats-Vlaanderen, wijzen erop, dat betrokkenen van Staats gebied afkomstig waren. Toch staat dit er niet bij vermeld. Ook werden de dopen en trouwen door de militaire kapelaans misschien niet geregistreerd, dan wel zijn de betreffende registers verloren gegaan. Gegevens daarover konden niet worden opgespoord.

Ook al mogen er dan hiaten zijn en er aan de accuraatheid misschien wat hebben ontbroken, toch hebben de toenmalige Middelburgse priesters het door hun registratie mogelijk gemaakt, een beeld te schetsen van de tijd toen Middelburg een toevluchtsoord was voor Staatse katholieken.

G. A. C. van VOOREN

(17) Vershelde, *Gesch. Mid.*, blz. 47.

PM : Reg. nrs. 5, 6, 7 en 8 passim ; Reg. nr. 7 : 16 mei 1669.

RZ : Vrije v. S. nr. 380 : 15 jan. 1672, 11 dec. 1673, 23 nov. 1675 ; nr. 135 : 13 okt. 1668 ; nr. 172 : 8 dec. 1670 en 23 mei 1671.

RB : Nieuw kerkarch. nr. 391, blz. 1.

OVERZICHT van de aantallen geboorten, huwelijken en overlijdens geregistreerd in de registers der parochie Middelburg betreffende personen van Staats gebied (1666-1678)

Jaar	AARDENBURG			SLUIS			STAATS GEBIED			EEDE			HEILLE			TOTAAL		
	geb.	huw.	overl.	geb.	huw.	overl.	geb.	huw.	overl.	geb.	huw.	overl.	geb.	huw.	overl.	geb.	huw.	overl.
1666	1	—	1	—	—	—	1	1	Ca	—	—	2	—	—	5	2	1	6
1667	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	3	2	2	7
1668	1	—	—	2	5	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	5	3	2
1669	1	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	2	1	—	—	5	1	2
1670	—	—	—	—	—	—	—	1	Ca	1	—	1	—	—	—	—	1	2
1671	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2	—	—	2	1	3	4
1672	1	1	5	1	—	1	—	1	—	—	—	2	—	—	—	2	2	8
1673	2	1	5	—	1	1	—	2	—	—	—	1	—	—	2	2	4	9
1674	15	10	4	—	1	3	—	1	Ca	1	SK	—	—	—	—	15	12	8
1675	9	7	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	9	2
1676	4	—	2	1	1	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	7	4	2
1677	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
1678	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	1	—	—	—	—	4	1
Totaal	56	22	19	5	11	5	4	14	3	—	—	16	1	—	10	46	47	53

TOELICHTING : Ca = Cadsandria SK = Sint Kruis

Staats gebied = niet nader aangeduid doch vermeld als terris statum, territorio hereticorum, territorio hollandorum, of territorio ordinum Hollandiae.

OVERZICHT van de aantallen huwelijken gesloten in de hervormde kerken te Aardenburg en te Eede. (1666-1678).

BRONNEN : Register der ondertroude in de kercke van Ardenburgh 1660-1695.
Trouwboek van de kercke op Daele 1672-1751.

De tussen haakjes () geplaatste getallen geven de aantallen ondertrouwen aan in die jaren, waarin een of meer ondertrouwen niet door een huwelijk in de hervormde kerk werden gevolgd.

GERAADPLEEGDE WERKEN EN ARCHIEFSTUKKEN

- Mag. Dr. P. POLMAN O.F.M., Godsdienst in de Gouden Eeuw, Utrecht-Brussel, 1947 (Batavia Sacra-Reeks).
- F. J. G. TEN RAA en F. DE BAS, Het Staatsche leger (1568-1795), deel V (1648-1672) Breda, 1921 en deel VI (1672-1688) 's-Gravenhage, 1940.
- C. A. RETHAAN MACARÉ, Verdediging der stad Aardenburg door E. Beekman in 1672, in : Kronyk van het Historisch Genootschap te Utrecht, 1850.
- J. SCHELTENA, Geschied- en letterkundig mengelwerk, deel V.
- L. SYLVIUS, Historien onses tijds enz. (1669-1679), Amsterdam, 1685.
- K. VERSCHELDE, Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen, Brugge 1867.
- G. A. VORSTERMAN VAN OYEN, De Berenning van Aardenburg in 1672. Schoonhoven, 1872.
- Het ontroerde Nederlandt enz., Amsterdam, 1674.

ARCHIEF DER GEMEENTE AARDENBURG

(afgekort GA)

- Correspondentie : Ingekomen en verzonden stukken over het tijdvak 1666-1678.
- Resolutie of notulenboek der Stadt en Schependomme van Aardenburg 1666-1697.
- Rekeninghe der Stadt Aerdenburgh de anno 1673 nr. 67 en 1674 nr. 68.
- Bijlagen bij de stadsrekeningen van 1673, 1674, 1675 en 1676.

ARCHIEF DER NEDERLANDS HERVORMDE GEMEENTE TE AARDENBURG

(afgekort HG)

- Kerkeraads Handelingen der Hervormde Gemeente in Aardenburg 1648-1678.

RIJKSARCHIEF TE BRUGGE

(afgekort RB)

NIEUW KERKARCHIEF.

- nr. 391 Kerkinspecties district dekenaat Aardenburg 1716. (Status omnium ecclesiarum districtus Aerdenburgensis 1716).
- nr. 463 Akten van aanstelling militaire kapelaans (1602-1723).
- nr. 464 Processen van de bisschop tegen militaire kapelannen (1634-1665).

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF TE BRUSSEL

(afgekort ARB)

CONTADORIE-PEGADORIE DES GENS DE GUERRE.

nr. 247. Les effectifs de la Compagnie du Capitaine Guillaume Spindler.

ARCHIEF DER PAROCHIE MIDDELBURG IN VLAANDEREN

(afgekort PM)

Copieboek van de fundatie der kercke en capittel van Middelburgh in Vlaenderen 1470-1685).

nr. 5. Registrum matrimonio junctorii ecclesiae collegiale Middelburgensis in Flandria 1666-1676.

nr. 6. Registrum defunctorum ecclesiae collegiale Middelburgensis in Flandria 1666-1676.

nr. 7. Registrum baptisatorum ecclesiae collegiale Middelburgensis in Flandria 1666-1676.

nr. 8. Registrum Pastorale 1676-1711.

RIJKSARCHIEF IN ZEELAND TE MIDDELBURG

(afgekort RZ)

RETROACTA

volgens inventaris : A. MULDER. Retroacta van den Burgerlijken Stand in Zeeland. 's-Gravenhage, 1925.

AARDENBURG trouwboek nr. 8 : Register der ondertroude in de kercke van Ardenburgh 1660-1795.

begraafboek nr. 11 : Register van de dooden die alhier ter stede begraven zijn 1670-1759.

EEDE trouwboek nr. 2 : Trouwboek van de Kercke op Deede 1672-1751.

VRIJE VAN SLUIS

volgens inventaris : Mr. A. MEERKAMP VAN EMBDEN. De archieven van het Vrije van Sluis 1584-1796 en Hulsterambacht 1242-1795, 's-Gravenhage, 1928.

nr. 380. Stukken betreffende kerkelijke zaken van Eede 1648-1793.

nr. 172. Register van Resoluties van den Collegie Slants van den Vrijen 1670-1676.

nr. 135. Register van ingekomen requesten, met de daarop door den magistraat genomen beschikkingen 1660-1701.

DE RIDDERS VAN RODEN EN JAKOB DE COSTER VAN MAERLANT

In het Album Jos. De Smet verscheen een bijdrage over de ridders van Roden in de eerste helft van de dertiende eeuw. (1). Plaatsgebrek was er de oorzaak van dat in die bijdrage de rol werd verzwegen die ridder Geraard van Roden en zijn twee zonen Radulphus en Geraard gespeeld hebben in het begin van die eeuw in de oorlog tussen Vlaanderen en Frankrijk. Nu wij de studie over de ridders van Roden nog aanvullen, zullen wij volledigheidshalve nog even de bovenvermelde ridders volgen in hun legerdienst voor de koning van Engeland, de bondgenoot van de graaf van Vlaanderen. In de tweede helft van de dertiende eeuw is er herhaaldelijk sprake van de bezittingen van de ridders van Roden in Engeland. Uit hetgeen volgt zal blijken hoe de ridders van Roden in het bezit van die lenen in Engeland zijn gekomen. Het jarenlang verblijf van de ridders van Roden in Engeland kan wellicht ook uitleggen hoe de dichter Jacob de Coster van Maerlant, klerk van de Heren van Roden, zijn eerste betrekkelijk groot werk, de *Torec*, ontleend heeft aan de Britse sagen.

In 1197 sloot de graaf van Vlaanderen, Boudewijn IX, een verbond met de koning van Engeland. Hij was gedwongen bij hem steun te zoeken, niet alleen om de gewesten te heroveren die Vlaanderen aan Frankrijk had moeten afstaan, maar vooral om er geen meer te verliezen. In de oorlog die was ontstaan tussen Engeland en Frankrijk was de graaf van Vlaanderen verplicht partij te kiezen ofwel voor zijn leenheer, de koning van Frankrijk, ofwel voor de koning van Engeland. Toen de oorlog in 1196 tussen beide grote landen uitbrak had de koning van Engeland, als hertog van Normandië, dezelfde belangen als de graaf van Vlaanderen : hun beider leenheer was te machtig geworden. Voeg daarbij nog dat Vlaanderen niet kon leven zonder de wol die haar door Engeland werd geleverd. De koning van Engeland wist daar handig gebruik van te maken om drukking uit te oefenen op de graaf van Vlaanderen. Met vele vlaamse ridders

(1) Album J. De Smet, 1964, blz. 273 en vlg. *J. Noterdaeme* : De ridders van Roden in de eerste helft van de dertiende eeuw.

begaf Boudewijn IX zich in 1197 naar Normandië om er een verbond tussen Vlaanderen en Engeland te sluiten. ⁽²⁾. Andere ridders bezwoeren het verbond in Vlaanderen, onder hen Geraard van Roden : idem juraverunt in Flandria. Ger. de Roda.

De koning van Engeland, Rijkaard I, beloonde rijkelijk de Vlaamse ridders die het verbond met hun eed hadden bekrachtigd. Het hoeft dan ook niemand te verwonderen dat ook Geraard van Roden in 1198 met een leen werd begiftigd in het graafschap Lincoln. ⁽³⁾.

Bij de verlenging van het verbond op 18 augustus 1199 is Geraard van Roden opnieuw onder de Vlaamse ridders die het bekrachtigen. ⁽⁴⁾. Omstreeks 1200 was gans Vlaanderen, zowel de graaf als de ridders en de steden, voor Engeland gewonnen. De graaf had er belang bij in zijn strijd tegen zijn leenheer, de ridders werden de zakken volgestopt met engels goud en de steden waren economisch op Engeland aangewezen doordat zij zonder de wol, die uit Engeland werd aangevoerd, niet konden leven. Zij zijn ook het langst trouw gebleven aan Engeland, ook toen de graaf machteloos en de adel, bij het keren van de krijgskansen, zich opnieuw tot Frankrijk had gewend.

Op 2 januari 1200 werd de vrede te Péronne gesloten : Vlaanderen kreeg de kasselrijen van Sint-Omaars en Aire terug. In 1202 vertrok graaf Boudewijn ter kruisvaart. Hij werd in 1205 krijgsgevangen genomen door de Bulgaren en keerde nooit meer naar Vlaanderen terug. De gravin die hem had trachten te vervoegen, stierf onderweg. Intussen had de koning van Engeland, die de oorlog in Frankrijk had verloren, op het einde van 1203 het vasteland verlaten en zich teruggetrokken in Engeland. In 1204 maakte de koning van Frankrijk zich meester van Normandië en van Poitou. Vlaanderen stond weerloos. Slechts enkele Vlaamse ridders bleven trouw aan koning Jan. Nu de oorlogskansen gekeerd waren verlieten het grootste aantal onder hen de partij van Engeland om de koning van Frankrijk te volgen. Geraard van Roden maakte hierop een uitzondering. Hij volgde de koning in Engeland. Reeds in 1201-1202 werd Geraard door hem naar de bondgenoot van Engeland, keizer Otto van Brunswijk gezonden en voor deze opdracht en reis naar Duitsland door de koning van

(2) Rymer. Foedera, I, p. 95 : *Confoederatio facta inter Richardum, Regem Angliae et Baldewynum Comitem Flandriae de auxilio hinc inde contra Regem Franciae praestando in perpetuum inter eos et haeredes eorum.*

(3) G. G. Dept., *Les influences française et anglaise dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*, p. 60. Dit uitstekend werk werd herhaaldelijk voor dit overzicht geraadpleegd.

(4) Ch. Duvivier, *Actes et Documents anciens*, 1903. p. 263-265.

Engeland rijkelijk beloond. ⁽⁵⁾). Ook liet koning Jan de Vlaamse ridders die hem trouw waren gebleven in het bezit van de lenen die zij van Rikard I hadden ontvangen. Onder hen bevond zich Geraard van Roden die zijn leen in Engeland behield. ⁽⁶⁾).

Terwijl hij in Engeland verbleef, liet Geraard van Roden geen pogingen onverlet om de Vlaamse ridders terug te brengen tot de koning van Engeland. ⁽⁷⁾). Op 28 maart 1208 werd Geraard van Roden, samen met Godfried van Leuven door hem naar het vasteland gezonden, waarschijnlijk om te onderhandelen met de Vlaamse steden en hen erop te wijzen dat hun belangen in Engeland lagen en niet in Frankrijk. ⁽⁸⁾). In september van hetzelfde jaar sloot de koning van Engeland een verbond met Gent, Brugge, Ieper, Rijsel en Sint-Omaars. Vooralsnog bleven de Vlaamse ridders afzijdig, doch hierin kwam er verandering toen in januari 1212 Ferdinand van Portugal met Johanna van Constantinopel in het huwelijk trad. Ferdinand werd gedwongen de kasselrijen Aire en Sint-Omaars aan Frankrijk af te staan. Hij voelde weldra aan met welke heerszuchtige leenheer hij te doen had en dat er voor hem geen andere uitweg was om het onrecht dat hem door de koning van Frankrijk werd aangedaan, te herstellen, dan een verbond van wederzijdse hulp met Engeland aan te gaan, hetgeen hij dan ook in 1212 deed. De Vlaamse adel volgde de graaf en was opnieuw engelsgezind tot aan de slag bij Bouvines in 1214. De koning van Frankrijk had, na het sluiten van het verbond tussen Vlaanderen en Engeland, zijn leger naar Vlaanderen gezonden. De steden Kassel, Ieper, Brugge en Damme vielen in de handen van de Fransen, terwijl de Franse vloot langsheen de Vlaamse kust en doorheen het Zwin Damme bereikte. Ze werd er grotendeels vernield door de engelse vloot op 30 mei 1212. Geraard van Roden die immer trouw was gebleven aan de koning van Engeland, genoot hoe langer hoe meer zijn vertrouwen. Op 28 januari 1213 werd hij opnieuw naar het vasteland gezonden, nogmaals naar keizer Otto van Brunswijk, neef van Koning Jan, met 8500 mark, die de koning aan de keizer liet

(5) G. G. *Dept.*, a. wa, blz. 60 : pro passagio Gerardi de Rodes... ad regem Ottonem.

(6) G. G. *Dept.*, a. w., blz. 58.

(7) Het volgende kan er als bewijs voor dienen. In 1207 stond Geraard van Roden borg voor de trouw van een ridder uit Vlaanderen aan de koning van Engeland : Rymer, a.w., blz. 146 : Sciatis quod me fidejussorem constitui erga Dom. Johannem illustrem Regem Angliae pro Ludovico comite de Los, quod idem comes tenebit conventionem factam inter Dominum Regem et ipsum comitem, de fidei servitio ipsius comitis ipsi Regi faciendū secundum tenorem cartae suae, quam inde fecit Domino Regi... Testibus... Ger. de Roda.

(8) *Wauters*, *Tables Chronol.*, T. III., p. 288 : Le roi d'Angleterre ordonne aux baillis des ports de Douvres et d'autres localités à fournir un bon navire... à Gerard de Rodes... à Godefroid de Louvain... que le roi envoyait sur le continent.

overhandigen. ⁽⁹⁾. Zijn bezoek aldaar was van korte duur, want in maart 1213 was Geraard reeds terug in Engeland. Op 29 maart 1213 was hij immers getuige te Londen van het bondgenootschap dat tussen de koning van Engeland en de graaf Willem van Holland werd aangegaan. ⁽¹⁰⁾. Het kan niet worden uitgemaakt of hij in hetzelfde jaar nog terugkwam naar het vasteland. Hij wordt in elk geval in 1213 ook te Ieper gesignaleerd waar hij vele Vlaamse ridders ontmoette en er getuige was. ⁽¹¹⁾. Daar het leger van de koning van Frankrijk op 23 mei 1213 deze stad veroverde en Geraard van Roden op 29 maart reeds terug was in Londen, is het te vermoeden dat het bezoek vóór deze datum plaats heeft gehad. Het is echter ook mogelijk dat het op het einde van het jaar plaats greep, want in oktober 1213 is hij terug in Vlaanderen. Op 5 oktober 1213 verliet hij immers opnieuw Engeland en keerde hij naar Vlaanderen terug met 1250 pond sterling die hij aan de graaf Ferdinand moest overhandigen en die bestemd waren voor de aankoop van 100 paarden. ⁽¹²⁾. Op 14 mei 1214 en op 21 juni van hetzelfde jaar is hij terug te Gent. ⁽¹³⁾. Hij bleef in Vlaanderen tot de beslissende slag geleverd werd tussen Frankrijk en de Engelse, Vlaamse en Duitse legers te Bouvines. Frankrijk behaalde er een schitterende overwinning. Na de nederlaag keerde Geraard van Roden naar Engeland terug. Zelfs in die somberste dagen bleef Geraard van Roden engelsgezind. Op 23 januari 1215 krijgt hij van de koning de opdracht 700

(9) A. Wauters, *ibidem*, p. 378 : Le roi Jean informe l'empereur Othon que, selon ses désirs, il a fait remettre à ses envoyés Gérard de Rodas et le senéchal Conrad de Wilre huit mille cinq cents marcs, et à Simon Saphir les cinq cents marcs qu'il avait prêté à Othon ; il ajoute qu'il recevra avec empressement le comte palatin, le comte de Boulogne et le comte de Hollande, dont l'empereur annonçait la prochaine arrivée en Angleterre. Rymer, *Foedera*, T. I, oude uitgave, blz. 165 en T. I, eerste deel, nieuwe uitgave, blz. 108.

(10) *Van den Berg*, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, I, nr. 232.

(11) E. Feys en A. Nelis, *Les Cartulaires de la prévôte de Saint-Martin à Ypres*, p. 59, no. 80.

(12) G. G. *Dept.*, a.w., blz. 128 : Le 5 octobre 1213, Gérard de Rodas, qui avait reçu auparavant un fief pour son fils, emporte 1250 livres, sans doute pour les partager entre les nobles flamands. In *Biographie Nationale*, T. 21, blz. 386 schrijft V. Fris, dat dit geld bestemd was om legerpaarden aan te kopen : C'est Gérard de Rode qui fut chargé de remettre à Ferrand les 1250 livres sterling, destinés à l'achat de cent chevaux, et dont la comtesse donna quittance. Zie ook Wauters, a.w., III, blz. 392 : Le roi d'Angleterre ordonne à son trésorier et à ses camériers d'effectuer de nombreux paiements, notamment à Daniel de Courtrai, à Gérard de Rodas, au prévôt de Saint-Omer, etc. *Teste mō ipso, apud Novum Templum London, V die Octobris, anno regni nostri XV.*

(13) *Serrure*, *Cartulaire de Saint-Bavon*, no. 108 en *Dierixk*, *Gents Charterboekje*, blz. 1 tot 3.

mark aan de echtgenote van Keizer Otto te overhandigen. ⁽¹⁴⁾. Simon Saphir en W. Spronck vergezelden hem op de reis, doch de koning verzocht uitdrukkelijk Geraard van Roden voor het overhandigen van de 700 mark te willen borg staan.

Op 30 april 1215 en in november van het zelfde jaar verbleef hij te Snelleghem bij Brugge, op het Oosthof nabij de oude fiscuskerk. Twee oorkonden werden uitgevaardigd «in domo mea apud Sneldenghem» — in mijn huis te Snelleghem. De ridders van Roden waren de Heren van Snelleghem, hielden de tienden van Snelleghem in leen van de graaf van Vlaanderen en waren in het bezit van de centrale boerderij en herenhof, waar Geraard van Roden voor het uitvaardigen van oorkonden in verband met Houtave of Nieuwmunster ridders uit het land van Roden als getuigen uitnodigde. ⁽¹⁵⁾.

Hij keerde terug naar Engeland en werd aldaar op 24 februari 1216 in het bezit gesteld van het domein dat de koning vroeger had geschonken aan Gijselbrecht van Gent. ⁽¹⁶⁾. Enkele weken daarop, 17 maart 1216, gaf de koning het bevel ook al de roerende goederen die zich in het domein bevonden aan Geraard van Roden te schenken. ⁽¹⁷⁾. De enkele jaren die hij nog te leven had bracht Geraard over in zijn geboortestreek, op zijn kasteel te Melle. Hij gaf een oorkonde uit te Melle in de maand april 1216, dus een maand nadat hij in het bezit werd gesteld van de roerende goederen die nog werden gevonden in het domein van Gijselbrecht van Gent. ⁽¹⁸⁾. Een tweede oorkonde volgde in april 1217. ⁽¹⁹⁾. Keerde hij voor een laatste maal naar Engeland terug? Op 7 juni 1217 gaf de koning van Engeland bevel Geraard van Roden in het bezit te stellen van de domeinen van Gijselbrecht van Gent, die de koning Jan hem had geschonken. ⁽²⁰⁾. Daar de twee zonen van Geraard van Roden, Radulphus en Geraard de jongere,

(14) Hardy, *Rotuli litterarum*, I, 126.

(15) Rijksarch. Brugge, oorkonden nr. 7361 en nr. 7360 blauwe nummers.

(16) A. Wauters, a.w., III, blz. 443 : Le roi Jean ordonne à plusieurs de ses barons de faire mettre Gérard de Rhodes en possession du domaine qui avait appartenu à Gilbert de Gand, 24 février 1216.

(17) A. Wauters, a.w., III, blz. 445 : Le roi Jean ordonne à plusieurs officiers de la couronne d'Angleterre de faire remettre à G. De Rhodes tous les objets mobiliers qui se trouvaient dans le domaine de Gilbert de Gand, 17 mars 1216.

(18) Rijksarch. Brugge, oork. nr. 7363 blauwe nummers.

(19) R.A. Br., oork. nr. 7365, blauwe nummers.

(20) A. Wauters, a.w., III, blz. 475 : Ordre donné par le roi d'Angleterre à différents officiers de la couronne de mettre Gérard de Rhodes en possession des domaines de Gilbert de Gand, que le roi Jean lui avait donnés, 7 juin 1217.

dezelfde legerdienst deden in Engeland als hun vader, is het mogelijk dat de bevestiging van de lenen die Geraard de oudere in Engeland had verkregen, gedaan werd in afwezigheid van Geraard zelf. Deze kan dus te Melle zijn gebleven, des te meer daar hij reeds oud was geworden. Op 26 januari 1218 gaf hij zijn laatste oorkonde uit, waarbij hij een stichting deed in de abdij van Afflighem. ⁽²¹⁾. Zijn dagen waren geteld. Hij overleed kort daarop, want op 17 maart 1218 stelde de koning van Engeland Radulphus van Roden in het bezit van al de lenen die aan zijn vader werden geschonken. ⁽²²⁾. Geraard de oudere is dus overleden tussen 26 januari 1218 en 17 maart van hetzelfde jaar.

Uit al het voorgaande blijkt duidelijk dat Geraard van Roden de gedragslijn niet volgde van vele ridders uit Vlaanderen die eerst engelsgezind, daarna de koning van Frankrijk volgden en lenen van hem ontvingen, naar gelang de oorlogskansen keerden. Hij bleef altijd trouw aan het bondgenootschap tussen Vlaanderen en Engeland, ook toen bijna alle hoop verloren was. Hij ijverde steeds om de ridders uit Vlaanderen voor dit bondgenootschap te winnen. Hij verwierf dan ook niet zonder reden het vertrouwen van de koning van Engeland en kreeg van hem naast lenen in twee graafschappen : Lincoln en Nottingham, ook vererende opdrachten. Ontelbare keren reisde hij naar het vasteland heen en terug. Hij trachtte er niet enkel de ridders uit Vlaanderen te overtuigen de partij van Engeland te kiezen doch ook en vooral de steden Brugge, Gent, Ieper, Rijsel, Dowai en Sint-Omaars, die economisch niet leven konden zonder de wol die zij uit Engeland betrokken.

Zelfs twee zonen van Geraard van Roden kwamen hun vader vervoegen in Engeland en deden er hun militaire dienst, hun «servitum». Het is te begrijpen dat hun vader in Engeland meer op het voorplan trad en dat er weinig bescheiden te vinden zijn over de twee zonen. Toch zijn er een paar gegevens die naar hun verblijf en naar hun krijgsdienst in Engeland verwijzen. Op 10 juli 1213 krijgt de zoon Geraard een jaarrente van 20 mark en op 26 oogst 1214 een volledige wapenuitrusting en de uitbetaling van 10 mark. Er werd uitdrukkelijk vermeld dat dit alles bestemd was voor «Gerardo de Rodes juniori» — bijgevolg wel de zoon en niet de vader. Op 14 maart 1218 gaf de koning bevel Radulphus van Roden in het bezit te

(21) E. De Marneffe, Cart. de l'abbaye d'Afflighem, blz. 373-374, n° 287.

(22) A. Wauters, a.w., III, blz. 490.

stellen van de domeinen die aan zijn vader Geraard werden geschonken. (23).

Geraard van Roden heeft ongetwijfeld in de strijd tussen Engeland en Frankrijk een niet onbelangrijke rol gespeeld. Is het daarbij gebleven? Heeft hij geen gebruik gemaakt van de vele contacten die hij had met de grote steden in Vlaanderen in verband met de levering van wol uit Engeland om zelf althans een deel van de wol in Engeland op te kopen. Hij had doorzicht genoeg om in te zien dat er met die steden die de wol uit Engeland betrokken zaken te doen waren. Op zijn reizen over zee was hij dikwijls vergezeld van gekende Vlaamse en voornamelijk Gentse wolhandelaars.

V. Fris schrijft bij het woord Saphir in «Biographie Nationale»: «On a supposé que les grands marchands gantois avaient formé une Hanse particulière pour l'Angleterre; en ce cas, Simon Saphir, Walter Sproke, Gérard de Rode en Baudouin Braem en étaient incontestablement les chefs durant les années 1200 à 1218. Il semble bien que Jean sans Terre et Otton IV de Brunswick aient voulu se servir de ces riches marchands pour négocier une alliance avec le régent Philippe de Namur ou même directement avec les grandes villes. D'ailleurs, le roi anglais ne cessa depuis d'avantager les trafiquants flamands».

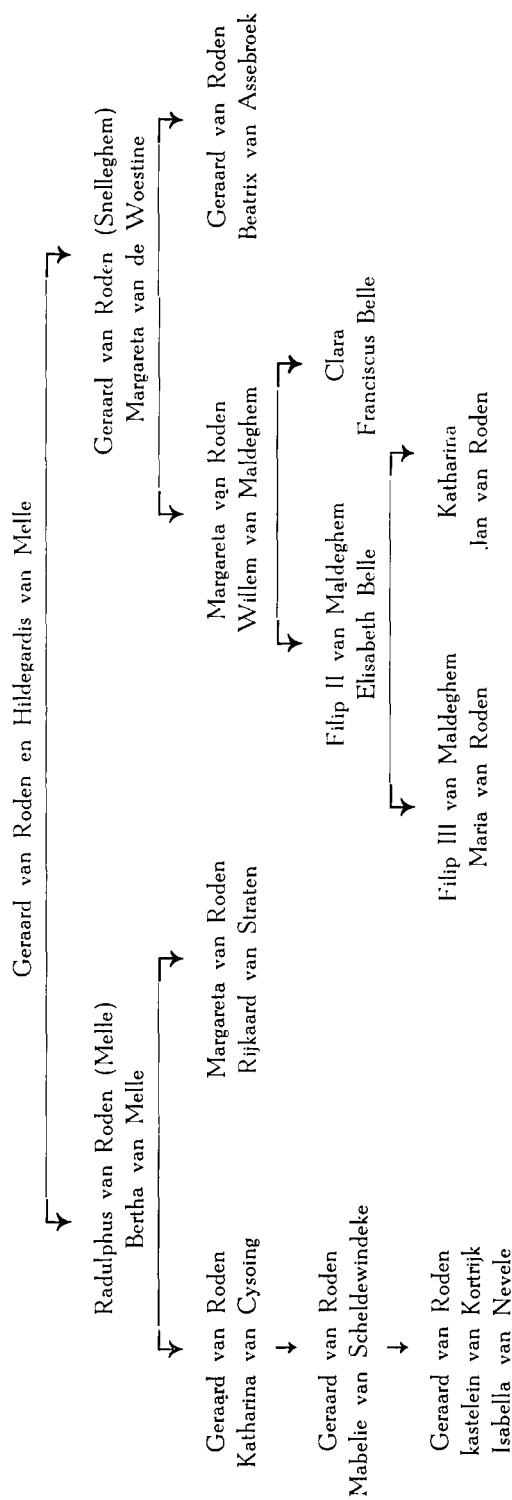
Hij schrijft daarna op blz. 385: «Simon Saphir fut admis comme marchand de la cour, et obtint, outre un sauf conduit, licence d'acheter quatre-vingt sacs de laine». Geraard van Roden was zijn reisgezel. Op 28 januari 1213, toen Geraard van Roden een vrijgeleide kreeg voor het

(23) A. Wauters, a.w., III, blz. 409: Le roi Jean ordonne aux barons de l'échiquier de faire remettre, par l'entremise de Reginald de Cornhill, deux robes fournies à Gérard de Rhodes le jeune et à son compagnon à qui on payerait en outre dix marcs d'argent. 26 août 1214. — Computate Reginaldo de Cornhill duas robas scarletas cum bisseis quas habere fecit Gerardo de Rodes juniori et socio suo de domo domini regis per preceptum nostrum. Computate eidem x marcas argenti quas habere fecit eidem.

A. Wauters, a.w., III, blz. 490: Le roi d'Angleterre enjoint au vicomte de Nottingham de faire mettre Rodolphe de Rhodes en possession des terres de son père Gerard. 14 mars 1218.

Zie Dept., a.w., blz. 56-57 en 161 met verzending naar Hardy, Calender of the patent rolls of the reign of Henry III, Londres 1910, p. 193. — Cal. of the patent rolls of the reign of Edw. I, t. II, Londres, 1901, blz. 87.

M. Gastout, Béatrice de Brabant schrijft op blz. 185: Dès la fin du 12e siècle des membres de cette famille avaient reçu des rois Richard et Jean sans terre des fiefs dans le comté de Lincoln: leur dévouement à Henri III pendant la guerre des barons leur en avait valu d'autres dans le comté de Nottingham.

vasteland, reisde de rijke Gentse wolhandelaar samen met hem. Dat dit alles geen toeval was hebben wij reeds vroeger in verband met het van Maerlant-probleem trachten te bewijzen. ⁽²⁴⁾.

DE RIDDERS VAN RODEN,
PANETIERS VAN DE GRAAF VAN VLAANDEREN

Het is overbekend dat de ridder van Roden deel uitmaakte van het hofpersoneel van de graaf en er het ambt bekleedde van panetier of broodmeester. Uit een rekening van de gravin Johanna van Constantinopel blijkt dat dit ambt bij de van Rodens reeds erfelijk was in 1234.

Op folio 14 van het «Cartulaire oblong», dat berust te Rijsel staat de volgende tekst :

As hoirs monseigneur Gherart de Rodes panetier hiretier.

.X. coupons de candelles

Item aveine a .V. chevaux

Item .III. s(ols) de wages

Item .II. pos de vin l'un dou meilleur et l'autre dont sert l'ostel.

Op dezelfde folio 14 volgt een akte van 1234 waarin de gravin Johanna van Constantinopel bepaalt wat moet worden gegeven aan «Johanni de Bellenghien militi homini ac dispensatori nostro jure hereditario... ⁽²⁵⁾.

Daar beide teksten op dezelfde folio voorkomen is het logisch te besluiten dat de tekst in verband met Geraard van Roden van hetzelfde jaar is.

Nu kan de vraag worden gesteld : wie was de ridder Geraard van Roden panetier? In 1234 was die ridder overleden, vermits er sprake is van de erfgenamen van de overleden Geraard van Roden. De overleden ridder was niet de Geraard van Roden senior (zie boven), want deze stierf in 1218. Er kan slechts één ridder van Roden voor het panetierschap in aanmerking komen, nl. zijn zoon Geraard van Roden die te Snelleghem nabij Brugge woonde. ⁽²⁶⁾. De laatste door hem uitgegeven oorkonde die

(24) J. Noterdaeme, Bij het Maerlant-Probleem, in Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1958, blz. 52 en volgende : De ridders van Roden en de wolhandel.

(25) Archives du Nord-Lille, B 1569, folio 14.

(26) Geraard senior had drie zonen : Radulphus, heer van Melle, die zijn vader opvolgde, Geraard, heer van Snelleghem en Gerbodo, die clericus werd. Radulphus werd opgevolgd door zijn zoon Geraard, heer van Melle, doch deze kan niet voor het panetierschap in aanmerking komen. Hij was immers in 1234 nog niet overleden. Er bestaan oorkonden van hem, die tientallen jaren later werden uitgegeven.

teruggevonden werd dateert van 1228. Een oorkonde van zijn broer Radulfus van 1236 meldt hem als overleden. Geraard van Roden van Snelleghem overleed tussen 1228 en 1234.

Uit de tekst van het «Cartulaire oblong» volgt ook nog dat zijn zoon Geraard van Berleghem (van Roden) zijn vader als panetier van de gravin heeft opgevolgd.

GERAARD VAN RODEN, HEER VAN SNELLEDEM

Geraard van Roden en zijn twee zonen Radulphus en Geraard deden in het begin van de dertiende eeuw hun legerdienst in Engeland. Voor het van Maerlantprobleem komt de laatste van de drie ridders alleen in aanmerking. Geraard de jongere vestigde zich immers, toen zijn legerdienst in Engeland ten einde liep, op het Oosthof te Snelleghem, dat aan zijn vader toebehoorde en het is zijn naam die in het obituarium van de kerk van Snelleghem vermeld staat, een vermelding die aanleiding heeft gegeven tot nieuwe opsporingen naar het geslacht de Coster, dat te Houtave — noordhoek Mallant — woonde, en ons op het spoor bracht van Jacob de Coster van Maerlant.

Over Geraard van Roden liggen weinig gegevens voorhanden. Hij was gehuwd met Margareta van de Woestine. Twee kinderen werden uit dit huwelijk geboren, eerst een dochter en dan een zoon. Het is te vermoeden dat Geraard te Snelleghem is blijven wonen en dat hij er is gestorven. Zijn naam staat immers ingeschreven in het obituarium van Snelleghem, alwaar zijn vrouw voor hem en voor haar zelf een jaargetijde stichtte waarvan de last werd gelegd op het huis naast het ridderhof van Snelleghem. Dit huis stond binnen het atrium van Snelleghem en was bewoond door Jacobus custos- door Jacob de Coster.

Wij laten nu de oorkonden volgen die door Geraard werden uitgegeven of waarin hij werd vermeld.

Op 10 juli 1213 werd hem door de koning van Engeland een jaarlijkse rente van 20 pond toegezegd. A. Wauters, *table chronologique* III, p. 387.

In mei 1214 is hij terug in Vlaanderen en getuige voor zijn vader, tol aan de Brabantbrugge te Gent. Album J. De Smet, blz. 278.

Op 26 in oogstmaand 1214 krijgt hij in Engeland van de koning een wapenuitrusting en de uitbetaling van 10 mark. A. Wauters, a.w. III, p. 409.

In april 1217 is hij getuige voor zijn vader — tiend te Houtave. — Album De Smet, blz. 296.

In april 1218 getuige voor zijn broeder Radulphus. Vrijheid van tol voor de abdij van Cambron. Album De Smet, blz. 278.

In 1220 getuige voor zijn moeder Hildegardis — geschil abdijs Sint-Baafs met Johannes, zoon van Herpinus. — K. Diericx, Het Gents Charterboekje, 1821, blz. 103.

In november 1220 — getuige voor zijn moeder Hildegardis — oprichting parochie Bottelare. Album De Smet, blz. 278.

In december 1220 verpandt hij de helft van het tiend van Snellegem aan de abdijs van Sint-Andries. Album De Smet, blz. 291.

In 1220 verpandt hij het tiend van Nieperke. Zie : Radulphus in Album De Smet (27), blz. 288.

In maart 1221 — tiend Houtave en Nieuwmunster — Album De Smet, blz. 289.

In 1224 betwisting tiend Vlissegem. Album De Smet, blz. 291.

In 1226 laat hij een tiend van Houtave verkopen aan de abdijs van Sint-Andries. Album De Smet, blz. 291.

In april 1228 — oprichting van een kapelanij in de Sint-Savatorskerk te Brugge. Album De Smet, blz. 291.

In mei 1228 laat hij een tiend en de offeranden van Houtave aan het Sint-Janshospitaal te Brugge verkopen. — Album De Smet, blz. 291.

In september 1228 — rente van 40 schellingen. Album De Smet, blz. 292.

Na die datum wordt Geraard van Roden niet meer in oorkonden vermeld. Het obiit voor Geraard en zijn vrouw staat in het obituarium van Snellegem ingeschreven op 2 april. In een oorkonde uit 1236 schrijft zijn broer Radulphus dat Geraard toen reeds overleden was. Geraard van Roden (van Snellegem) is dus overleden na 1 april 1229 en vóór 3 april 1236.

(27) In 1216 ruilde Radulphus van Roden zijn bezittingen te Nieperke en te Merelbeke met de gravin Johanna von Constantinopel tegen haar bezittingen in het land van Roden. In 1220 gaf Radulphus oorlof aan zijn broeder Geraard van Roden (van Snellegem) het tiend van Nieperke te verpanden aan de abdijs van Moorsele. In 1226 verkocht hij de tienden van Nieperke aan dezelfde abdijs. In verband met de bezittingen van de Heren van Roden te Nieperke vóór de ruiling (in 1216) kan het volgende worden genoteerd : Michel de Boulers, connétable de Flandre, reconnaît qu'il est homme-lige (sauve la ligité du comte de Flandre, de Guillaume de Dampierre et de Marguerite sa femme) à cause de la demeure de Nieppe-Eglise, de la terre qui avait appartenu à Gérard de Rodes, chevalier, et de la moitié, des hôtes qui y demeurent, que Guillaume et Marguerite lui avaient donnés en échange de la maison de la Wastine, qui avait appartenu à Michel de Harnes, son oncle, de 10 bonniers de terre et de 1 bonnier de pré derrière la maison et promet pour lui et pour ses hoirs de leur en faire hommage. — Actum anno Domini MCCXXVIII, mense Octobri. Invent. des Arch. de la Chambre des Comptes à Lille, 1865, p. 201, n° 487.

De belangrijkste vermelding van Geraard van Roden (van Snellegem) is ongetwijfeld te vinden in de tekst die op 2 april in het gezegde obituarium voorkomt. De tekst luidt als volgt : *Obiit Dominus geerardus Myles en Margareta uxor eius qui contulit presbytero ij solidos par. custodi XII denarios supra mensionem Jacobi custodi(s) infra atrium.* Er werd geen jaartal in het obituarium vermeld.

De tekst is te dateren uit de dertiende eeuw. Op het Oosthof te Snellegem heeft er slechts een ridder gewoond met de naam Geraard en gehuwd met Margareta.

Zonder de minste twijfel is het vermelde obiit dat van Geraard van Roden en van zijn vrouw Margareta van de Woestine.

De tekst is in telegramstijl. ⁽²⁸⁾. De toenames «van Roden» en «van de Woestine» vielen zelfs weg. Er is slechts één uitzondering : de naam van de persoon die in het huis binnen het atrium woonde werd voluit geschreven : er was te Snellegem slechts één ridder die Gerardus heette, doch meer dan een inwoner heette er Jacobus. Het huis binnen het atrium was niet de kosterij, want dan had het volstaan te schrijven : *supra mansionem custodis*. Het is bovendien geweten, voor zover het nog te achterhalen is, dat de koster van de kerk van Snellegem buiten het atrium woonde, op een perceel dat paalde aan de Lane, een waterloop die ten noorden van het atrium vloeide. Zolang niet bewezen is dat die toestand een paar eeuwen vroeger anders was, moeten wij aanvaarden dat de koster niet binnen het atrium woonde en dat het huis binnen het atrium in de dertiende eeuw bewoond was door iemand die Jacob de Coster heette. Dit wordt zo goed als een zekerheid, omdat de toenaam de Coster in de streek reeds ingang had gevonden. Te Houtave, een parochie die paalde aan Snellegem, woonde er in de eerste helft van de dertiende eeuw een zeker Weitkinus de Coster, die leenman was van de ridder van Snellegem en in betrekking kwam met de schoonzoon van Geraard I van Roden van Snellegem. Het is meer dan waarschijnlijk dat Jacob de Coster, die te Snellegem naast het ridderhof woonde, tot het geslacht de Coster van Houtave behoorde en, vermits het huis waarin hij woonde niet de kosterij was, dat hij niet de

(28) Jacob van Maerlant, klerk van de Heren van Roden te Snellegem, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, Brugge, Jaar 1951, blz. 5-25. — J. Noterdaeme ; Jacob de Costere van Maerlant. — Het geslacht de Costere te Houtave, in «*Ons Heem*», 1959, blz. 147-152. — Het Atrium van Snellegem, het obituarium en Jacobus Custos, in «*Het Brugse Ommeland*, nr. 4. — J. Noterdaeme ; Jacob de Coster van Maerlant, in *Handelingen Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1961, blz. 231 en vlg.

koster was van de kerk, doch wel de klerk van de Heren van Roden. Wij kunnen bezwaarlijk veronderstellen dat de weduwe van Geraard van Roden, die daar eenzaam op het ridderhof te Snellegem met haar zoontje woonde niet een klerk zou hebben gehad om haar in het afhandelen van haar zaken te helpen. Jacob de Coster hoeft daarom niet haar klerk te zijn geweest in 1234. Hij was het echter wel toen zij het jaargetijde stichtte en dit laatste in het jaargetijdenboek werd ingeschreven.

Uit het feit dat Jacob de Coster binnen het atrium woonde, mag ook het besluit worden getrokken dat hij tot de geestelijke stand behoorde.

Laten wij, vooraleer de tekst van het obituarium uit te leggen, eerst kennis maken met het obituarium zelf. In de Handelingen voor Geschiedenis staat de volgende beschrijving van het jaargetijdenboek. ⁽²⁹⁾. In de parochie van Snellegem is bewaard het Obituarium der kerk van Snellegem ; het boek bevat 30 bladzijden parkemijn. Het opschrift luidt als volgt : Deze Jaergetijde bouck was ghescreven int jaer duust vyf hondert ende tweendertich, in dien tyden regneerde binnen den graefscepe van Vlaenderen Karolus York keyser van den Roomsche Rycke, coninc van Spaengien, Van Aragon, van Castylgen ; en in dien tyden zo was governante van Vlaenderen ghemaect ende opperregente vrouwe Marie, de zuster van den Keysere, de weduwe van den coninc van Hongharie ; in dien tyden was baliu van Brugghe en van Vrie mer Lodewyck van Praet ; in dien tyden was hoveman van Snellegem Jacob van Meetkercke Jacobs zuene ; in dien tyden waren kerckmeesters te Snellegem Jan de Ruddere Pieters zuene, Anthleunis van Hove, dischmeesters Casin de Vroede en pieter f. Jacob Huusch en Jacob van Leempitte, costere.

Dit obituarium is thans niet meer in het bezit van de kerk van Snellegem ; het is uit het archief verdwenen. Het is niet geweten in welke omstandigheden het zoek is geraakt.

Z. E. H. Pieters, pastoor te Snellegem van 1938 tot 1944, heeft naar dit obituarium gezocht en aan wijlen Kan. Z. E. H. English, archivaris van het Bisdom Brugge, gevraagd of hij hem niet op het spoor ervan kon brengen. Deze antwoordde hem schriftelijk als volgt : *Ik herinner mij vaag dat, toen ik onder pastoor Verschuere, met Mr. Egied Strubbe het archief in de pastorie gezien heb, we reeds het boek misten.* Z. E. H. Verschuere werd benoemd als pastoor te Snellegem in januari 1926. Bij zijn benoeming was

(29) C. Callewaert : Het obituarium van Snellegem in Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge (Société d'Emulation). Deel 58, jaar 1908, blz. 102.

het obituarium reeds verdwenen. Z. E. H. Camiel Steelant kreeg de herderstaf te Snellegem op 30 mei 1898 en stierf er als pastoor op 23 januari 1926. Het jaargetijdenboek is onder zijn herderschap zoek geraakt, vermits Z. E. H. Kanunnik C. Callewaert de eerste bladzijde ervan in 1908 heeft afgeschreven voor de Handelingen voor Geschiedenis. Hij was toen president van het Bisschoppelijk Seminarie te Brugge.

Pastoor Steelant heeft het obituarium ook ter inzage gegeven aan de Heer Karel Boutens, burgemeester van Jabbeke, die er toponymen in heeft opgezocht en ze medegedeeld heeft aan Karel De Flou voor zijn groot Woordenboek der Toponymie. In het 18^e deel ervan, dat het bronnenmateriaal opgeeft, komt de volgende vermelding voor : Obit. Snellegem, 1532, Obituarium der kercke van Snellegem, anno 1532 (aldaar berustend). (medegedeeld door den H. Boutens).

Opzoekingen in het huis van de weduwe Karel Boutens in 1957 hebben geen resultaat opgeleverd. Het eerste deel van het Woordenboek verscheen in 1914 en bevat een reeks toponymen van Snellegem. Karel De Flou heeft van zijn Woordenboek voor Toponymie zijn levenswerk gemaakt: in 1908 had hij nagenoeg reeds al zijn toponymen verzameld. Het is te vermoeden dat Karel Boutens hem reeds toen deze van Snellegem had medegedeeld. Karel De Flou en Kanunnik Callewaert waren beste vrienden. Waarschijnlijk heeft K. De Flou het bestaan van het obituarium aan zijn vriend signaleerd en heeft de President van het Groot-Seminarie het aan Pastoor Steelant ontleend om er inzage van te nemen. Kwam het naar zijn oude plaats terug in het archief van de pastorie van Snellegem en zo ja, hoe ging het daar verloren? Werd het op hoger bevel, zoals veel andere waardevolle voorwerpen uit de parochiekerken in het omliggende van Brugge, aldaar in veiligheid gebracht gedurende de oorlog 1914-1918? De hoop blijft gewettigd dat het eensdaags zal te voorschijn komen. Voorlopig moeten wij het stellen zonder dit jaargetijdenboek.

Gelukkiglijk bezit de kerkfabriek van Snellegem nog een kopie van het obituarium van 1532. Dit jaargetijdenboek bevat 34 blz. papier, waarvan vier onbeschreven zijn. De tekst die het obituarium van 1532 voorafgaat en die door Kan. Callewaert werd uitgegeven ontbreekt in de kopie. Het obituarium B (de kopie) bevat een tekst die zeker niet stond in het obituarium A (van 1532) : «Obiit Magrite, twijf was van Carel de Vrou, een jaergetijde te verstaen een zielmisse alleen sonder meer van vichtigh jaeren lanck gedeurende ende t'eerste jaer was 1619».

Het obituarium B werd geschreven in de 18e eeuw door iemand die geen latijn kende, want de latijnse teksten zijn zeer slecht afgeschreven. De kopiist had een schoon geschrift en heeft ook op ander parochies gewerkt, want wij vinden dezelfde hand terug in het archief van de parochie Zerk-

gem. De latijnse teksten zijn zeer oud : er zijn er die tot de dertiende eeuw teruggaan, n.l. het obiit van Geraard van Roden en Margareta van de Woestine. Er komt er zelfs een tekst in voor die nog ouder is :) «*Octave S. Stevene. Hujus cure de snelleghem est*». Die tekst verwijst naar de tijd dat Sint-Elooi nog niet de patroon van de kerk was.

De kopie is, voor wat het kalender betreft, tot de laatste regel afgewerkt. Darna volgt : Dit naervolghende zijn de Bezetten vande Messen die de prochiepape ghecostumeert is van doen alle weke eeuwelick gedeurende : 10 blz. papier. De laatst geschreven bladzijde is in twee helften verdeeld : in de ene helft links staat bovenaan : «Dit naervolghende is den Ontfanck van den prochiepape dat hij ontfanck vander kercke binnen den geheelen jaere» — in de ander helft rechts : «Dit naervolghende is den Ontfanck van de Capellaen dat hij Ontfanck van de kercke binnen den jaere».

Laten wij nu tot het jaargetijde van de ridder van Roden en zijn vrouw terugkeren. Het jaargetijde werd gesticht door Margareta van de Woestine, die haar echtgenoot veel jaren overleefde. Zij stelde de vergoeding of het stipendium vast, dat aan de pastoor en aan de koster moest worden uitbetaald : 2 schellingen voor de pastoor en 12 deniers voor de koster. Door *presbytero* dient hier pastoor te worden verstaan. J. Van Mierlo heeft dat in twijfel getrokken en zich de vraag gesteld of er wel een pastoor was te Snellegem en er niet beter van een kapelanij zou gesproken worden. Het is echter al te duidelijk bewezen dat reeds lang vóór de dertiende eeuw Snellegem een parochiekerk kreeg, die de moederkerk werd van veel parochies in de omgeving. De twee schellingen waren dus wel bestemd voor de pastoor van de parochie Snellegem. Het woord *presbyter* in de dertiende eeuw heeft ten andere de betekenis van pastoor. ⁽³⁰⁾.

Aan de koster van de kerk moesten 12 deniers worden betaald. Dat de naam van de koster niet vermeld werd heeft geen verwondering te wekken : ook de naam van de pastoor werd niet genoemd.

(30) J. Van Cleemput : *Jacobus Custos*, in *Wetenschappelijke Tijdingen* 1955, Nummer 10, blz. 412 : *Presbytero* wordt door Dr. Van Mierlo als priester geïnterpreteerd. Hij is evenwel verwonderd hier niet *parcho* aan te treffen d.i. pastoor. «Dit heeft ook helemaal niet. Immers *presbyter* betekent in de 13^e eeuw in Vlaanderen steeds pastoor, parochiepriester. Ik beschik hiervoor over honderden bewijsplaatsen». Het bestaan van een kapelanij te Snellegem in de dertiende eeuw kan onrechtstreeks worden uitgemaakt door het feit dat er in 1302 een kapelaan was te Varsenare (van den here Boudene capellaan van Varsenare) — en ook te Meetkerke : van sire capelli (Zie : J. Colens : *Le compte Communal de la ville de Bruges, mai 1302 à février 1303*, 1886. Snellegem was de moederparochie van Varsenare en ook veel ouder dan Meetkerke.

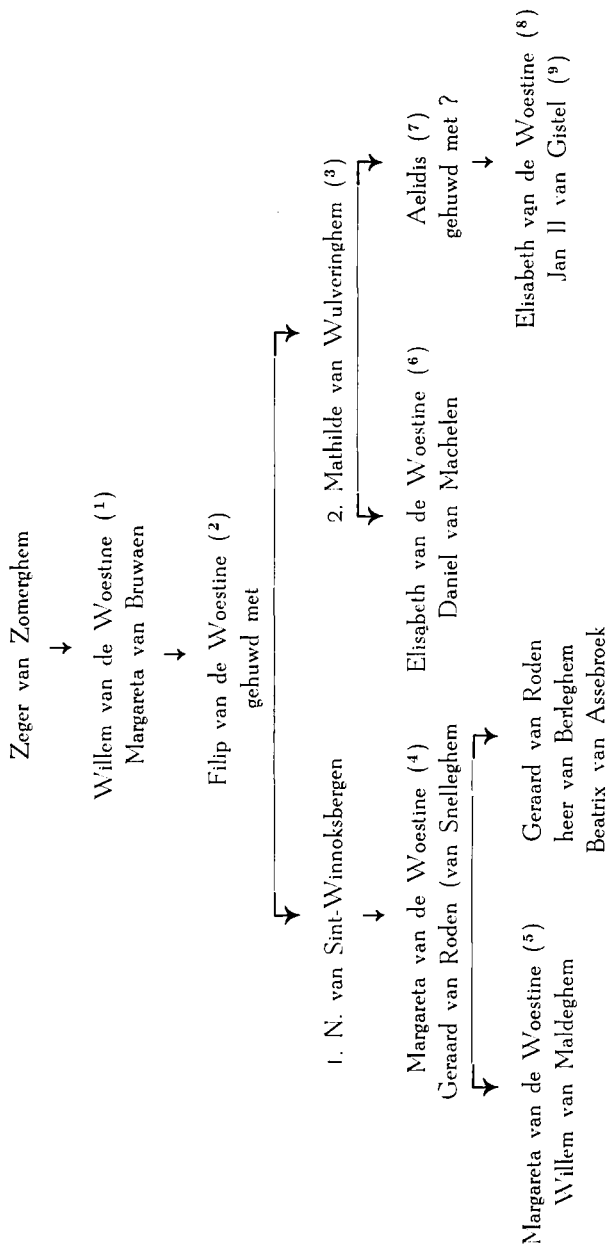
De last van het jaargetijde moest door de kerk worden uitbetaald en werd gelegd op het huis waarin Jacob de Coster woonde. Het obiit vermeldt de plaats waar de mansio of het huis stond : infra atrium, binnen het kerkplein. Door andere gegevens kan worden uitgemaakt dat dit huis ten oosten van de kerk gelegen was en dat de kapelaan in dit huis heeft gewoond. De kapelanij van Snellegem is zeer oud : er is reeds spraak van een kapelaan te Snellegem in 1331 (in het jaargetijdenboek).

Wij oordeelden destijds dat de kapelanij ook werd vermeld in het Registrum decime biennalis in 1330-1331. De vermelding aldaar van 40 pond betreft niet de kapelaan, doch de pastoor van Snellegem. Daaruit mag men echter niet besluiten dat er in de dertiende eeuw geen kapelaan was te Snellegem, want ook de koster van de kerk werd niet vermeld in het Registrum (in tegenstelling met andere parochies) en niemand zal be-
weren dat er in de dertiende eeuw geen koster was te Snellegem.

In het obiit is er geen spraak van een jaarlijkse uitbetaling aan de kerk, wat voor andere jaarmissen wel het geval was. De woorden : dedit ecclesie... hij schonk aan de kerk — komen bij een stichting regelmatig terug. Ook voor de armenzorg is niets voorzien. In al de andere jaargetijden is er iets toegezegd aan de «*Mense pauperum*». Het obiit is slechts een afkorting van de laatste wilsbeschikking van de stichtster van het jaargetijde. De volledige tekst van de stichting is niet bewaard gebleven. Het gezegde obiit is het oudste dat in het obituarium voorkomt. De heren van Roden waren op het ogenblik van de stichting nog in het bezit van de tienden van Snellegem. Heeft dat iets te maken met het ontbreken van een gift voor de kerk en de armen? Hoe het ook zij, de last van het uit te betalen stipendium werd gelegd op het huis binnen het atrium. Die mansio behoorde zonder twijfel toe aan de Heren van Roden. Het kan zijn dat, bij de stichting, dit huis geschonken werd aan de kerk van Snellegem.

De Heren van Roden konden niet in het bezit blijven van het huis binnen het kerkplein. Het bezit van het atrium van een kerk was reeds sedert lang aan de leken ontzegd. De Heren van Roden deden een voor hen voordelige zaak toen zij het jaargetijde fondeerden op een huis waarvan zij de eigendom toch zouden moeten afstaan aan de kerk. ⁽³¹⁾.

(31) K. Bonnard. Delamare : la paix en Flandre pendant la première croisade, in «*La Revue du Nord*», T. 39 (1957), p. 151 : Dans la correspondance de Lambert d'Arras on trouve trace de cette constitution de paix qui existait en Flandre et en Artois à la fin du XIe siècle. Lambert met en demeure Gonfroi, Châtelain de Lens, par lettre écrite, de satisfaire à Dieu et à lui selon la «*constitutio libertatis et pacis*» des atria et des terres de son sanctuaire. Gonfroi avait violé la liberté de l'église d'Arras et la paix jurée. Il avait retenu malgré l'excommunication, des atria et des terres du sanctuaire, un atrium de Lothes et une terre de cet atrium.

(1) reeds overleden in 1212.

(2) In 1256 reeds overleden.

(3) Leefde nog in 1250.

(4) Vermeld in het obituarium van Snellegem.

(5) Gehuwd in 1224.

(6) In 1236 reeds gehuwd.

(7) In 1236 nog niet gehuwd — reeds overleden in 1269. In 1256 waren haar kinderen nog minderjarig.

(8) Overleden in 1308.

(9) Overleden in 1289.

Filip van de Woestine had een zuster die Mathilde heette en in 1203 vermeld wordt. Hij had ook een zoou die Zeger heette en in 1239 in een oorkonde voorkomt. Wie was zijn moeder?

Die mansio was, toen het obiit werd ingeschreven in het obituarium, bewoond door iemand die Jacobus Custos heette, d.i. Jacob de Coster. Wij houden hem voor een familiaris van de ridders van Roden, voor iemand die behoorde tot het geslacht de Coster van Houtave, mogelijks de zoon van Weitkinus de Coster, leenman van de ridder van Roden. Jacob de Coster zou klerk geweest zijn van de ridder van Roden en daar hij in Maerlant te Houtave geboren werd, later de toenaam de Coster hebben laten vallen voor deze van Jacob van Maerlant. ⁽³²⁾.

MARGARETA VAN DE WOESTINE

Margareta was de echtgenote van Geraard van Roden, broer van Radulphus. Beiden hadden met hun vader hun legerdienst gedaan in Engeland, vooraleer zij zich voor goed in het graafschap Vlaanderen, hun geboortestreek, kwamen vestigen : Radulphus te Melle en Geraard te Snellegem. Margareta, de echtgenote van Geraard, stichtte het beruchte jaargetijde in de kerk te Snellegem. Het obiit vermeldt slechts de naam van Gerardus myles et Margareta uxor ejus, doch uit een nauwkeurig onderzoek van de ridders die te Snellegem op het ridderhof hebben gewoond, is ondubbelzinnig gebleken het jaargetijde gesticht werd voor Geraard van Roden en Margareta van de Woestine. Daar de last van het jaargetijde gelegd werd op het huis waar Jacob de Coster woonde, en dat huis binnen het atrium lag, binnen het kerkplein te Snellegem, en het ridderhof, het Oosthof, naast het atrium stond, waren Jacob de Coster en Margareta van de Woestine naaste geburen. Als klerk van de ridders van Roden is de begaafde klerk vanzelfsprekend meermaals in contact gekomen met de weduwe van Geraard van Roden, Margareta van de Woestine en met haar zoon, de jonge ridder die in het land van Roden optrad als Geraard van Berlegem en te Snellegem gewoonlijk als Geraard van Roden.

Wie was Margareta van de Woestine? De gravin de Lalaing schreef in haar boek «Maldeghem la Loyale» dat Margareta, de vrouw van Geraard van Roden, de dochter was van Filip van de Woestine en van

(32) J. Van Cleemput, *ibidem*, blz. 215 : De lezing van E. H. J. Noterdaeme : Jacob de Costere van Maerlant is als taalkundig syntactisch gegeven absoluut niet onmogelijk. Wat doet men met een gelijkaardige groep : Dirkin declarc van Hasnede, tenzij Diederik eerst nog klerk van het ambacht Assenede is geweest en pas daarna «clericus comitis» is geworden? Het verschil zit enkel in het feit dat clarc hier geen familienaam is en bij Jacob de Coster van Maerlant is coster dit wel. Ik zou hier nog naar een ander voorbeeld kunnen verwijzen : wat doet men met Magriete van nieuwerke vanden marlande — 1388 — renteboek Torhout, f. 105?

N. van Sint-Winnoksbergen. Margareta behoorde dus tot het geslacht van de ridders van de Woestine. ⁽³³⁾.

De heren van de Woestine waren oorspronkelijk van Zomergem. De heerlijkheid van de Woestine was een leen gevestigd te Aalter in Oost-Vlaanderen en strekte zich uit over Aalter en Ruiselede. De ridder van Zomergem kreeg op een niet meer te achterhalen tijdstip de heerlijkheid van de Woestine, waarvan het foncier te Aalter lag, in leen van de graaf van Vlaanderen. ⁽³⁴⁾.

Uit een oorkonde is het gekend dat het land of de heerlijkheid van de Woestine reeds in de twaalfde eeuw in het bezit was van de Heer van Zomergem.

In 1205 immers schonk Willelmus, filius Sygeri de Somerghem, dominus de la Woestine — Willem, zoon van Zeger van Zomergem, Heer van de Woestine — aan de Sint-Maartensabdij van Doornik de twee derden van het tiend van de heidegronden of velden gelegen te Aalter op de noordzijde van de rivier geheten Dorma. Volgens de oorkonde had zijn vader, Zeger van Zomergem, een kapel gebouwd te Aalter. Willem had gans de Woestine, ontgonnen of nog te ontginnen, geërfd van zijn vader, en hield die in leen van de graaf van Vlaanderen. De schenking werd gedaan omdat de gezegde abdij hem had toegestaan een kapelanij te stichten.

Zijn vrouw Margareta, zijn zoon Filip en zijn dochter Mathilde keurden de gifte van Willem goed. De oorkonde werd opgemaakt «in domo de la Woestine» — op het hof van de Woestine — te Aalter, thans de hofstede geheten «Woestinegoed», weleer het foncier van de heerlijkheid van de Woestine. ⁽³⁵⁾.

(33) Comtesse de Lalaing, Maldegem la Loyale, blz. 214.

(34) K. De Flou, Woordenboek der Toponymie, Deel 17, blz. 719. Zie voor Zomergem : M. Ryckaert, Zomergem en zijn heerlijkheden, in «Appeltjes van het Meetjesland, 1954, blz. 107 en volgende, alsook : A. Verhoustraete : Mengelingen over de Noordkant van Aalter, ibidem, 1956, blz. 109 en vlg.

(35) A. d'Herbonnez, Cartulaire de Saint-Martin à Tournai, T. I. p. 184-185. Over de Heren van Zomergem, M. Ryckaert : Zomergem, zijn heerlijkheden en hun Heren, in Appeltjes van het Meetjesland, 1954. Wij vernemen aldaar dat Filip van Zomergem, waarschijnlijk een broer van Willem, in 1192 baljuw was te Brugge. Hij had bezittingen te Schoondijke in Zeeland en in het Maldegemveld. Hij werd als baljuw te Brugge opgevolgd door Walter van Zomergem, die als dusdanig verschijnt in 1216. Hij was Heer van Heule en heet in 1222 : Walterus de Somerghem, dominus de Heule. Zijn zoon Willem wordt in 1236 vermeld als Willem van Heule.

Graaf Boudewijn gaf het altaar van Aaltre in 1112 aan de Sint-Maartensabdij te Doornik. In 1163 was de ridder Walter van Zomergem monnik in dezelfde abdij. ⁽³⁶⁾.

Waarschijnlijk was hij een broer van bovengemelde Zeger van Zomergem, die in de oorkonden verschijnt in 1158 en 1166. Uit die jaartallen kunnen wij besluiten dat de zoon van Zeger, die in 1203 de gemelde schenking deed aan de Sint-Maartensabdij omstreeks het midden van de twaalfde eeuw werd geboren.

Willem van Zomerghem liet de toenaam «van Zomerghem» vallen en heette zich Willem van de Woestine. Onder die naam verschijnt hij in de oorkonde in 1203 : Willem, dominus de le Wastine. Hij was in 1212 overleden, want in dat jaar schonken de weduwe van Willem van de Woestine en haar zoon Filip de tienden van Berdizande (Baarzand in Zeeland) aan de Sint-Pietersabdij te Gent. ⁽³⁷⁾.

Onze aandacht gaat vooral naar de zoon van Willem, naar Filip van de Woestine, omdat die ridder de vader was van Margareta van de Woestine, die met Geraard van Roden, Heer van Snellegem was gehuwd.

De ridder Filip van de Woestine komt zeer dikwijls voor in de oorkonden uit de eerste helft van de dertiende eeuw. Wij laten hier enkele vindplaatsen volgen waarin zijn naam wordt aangetroffen.

In 1203 — zie boven — Ego Willelmus ... assensu uxoris mee Margarete filiiq[ue] mei Philippi, ac filie mee Mathildis. ⁽³⁸⁾.

In 1212 ... Margareta, quondam uxor domini Willelmi de Wastina et Philippus, filius ejus ... tiend te Berdizant (polder bij Groede) geschonken aan de Sint-Pietersabdij te Gent. ⁽³⁹⁾.

In 1213 was Filip van de Woestine militaire bevelhebber te Kortrijk, te samen met de ridder Daniel van Machelen. De stad werd, na een hardnekkige verdediging ingenomen en de twee ridders werden door de Fransen gevangelijk weggevoerd naar Compiègne. Ze werden er gevangen gehouden tot in 1215 en hadden elk 1000 pond te betalen om hun vrijheid terug te

(36) A. d'Herbonnez, a.w., T. I, p. 23 en 51 : altare de Paschendal, de Haltra, de Ysenghem, de Guldengien... Voor de monnik Walter van Zomerghem, *ibidem*, blz. 95.

(37) A. Van Lokeren, Chartes et Documents de l'abbaye de Saint-Pierre, T. I, p. 234.

(38) A. d'Herbonnez, 1898, Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai, I, p. 184, oorkonde van 9 maart 1203.

(39) A. Van Lokeren, Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre à Gand, I, p. 234.

krijgen. Hugo Taccoen, Giselbrecht van Aire, Boudewijn van Querqui, Vrouw Sybilla van Wavrin en de burggravin van Sint-Omaars stelden zich elk borg voor 200 pond voor Filip van de Woestine. Arnold van Oudenaarde, heer van Oudenaarde, stelde zich voor 1000 pond borg voor Daniel van Machelen. ⁽⁴⁰⁾.

In 1216 deed Philippus de Somerghem (Philippus van de Woestine) een gift aan de priorij van Sint-Baafs te Papinglo (Maldeghe) «ubi Mathildis, amita mea, in Christo obdormiens, requiescit». De zegel van Filip van Zomergem draagt het inschrift «Sigillum Philippi de Wastine». (origineel R. A. Gent). ⁽⁴¹⁾.

In 1219 is Filip van de Woestine getuige voor de ridder Walter van Gistel in een oorkonde waarbij deze ridder de tienden van de Eernegembroek verkocht aan de abdij van Oudenburg. Getuigen waren : Philippus de Woestina, Balduinus de Praet, Walterus de Hule en Willelmus de Oostkerke. Boudewijn van Praet was in de eerste helft van de dertiende eeuw in het bezit van de heerlijkheid van Zomergem. Walter van Heule behoorde tot het geslacht van de heren van Zomergem. Willem van Oostkerke, baljuw te Veume, zullen wij straks in een oorkonde van 1240 ontmoeten in verband met Filip van de Woestine. ⁽⁴²⁾.

Op 12 december 1226 belooft Filip van de Woestine trouw te blijven aan de koning van Frankrijk voor het geval dat de graaf Ferdinand en de gravin Johanna de vredesvoorwaarden die zij met de koning hadden aangegaan niet zouden onderhouden. ⁽⁴³⁾.

In april 1235 verklaren Margareta van Bruwaen en Filip, heer van de Woestine, haar zoon, dat zij een jaarrente van 1 mudde rogge op hun inzaten te Bevere aan het O. L. Vrouw Hospitaal te Oudenaarde schenken. ⁽⁴⁴⁾.

In februari 1236 ... Ego Philippus, miles, dominus de Wastine, ... de assensu et voluntate Mathildis uxoris mee karissime, et filiarum mearm

(40) H. Huys : Les vander Woestine au Courtrais et au quartier d'Ypres, in *Handelingen Koninkl. Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, nr. XV, 1936, blz. 149-176.

(41) A. Serrure, *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bavon à Gand*, p. 95.

(42) de Limburg de Stirum, *Les sires de Ghistelles*, Bijlage XIX. Boudewijn van Praet was in tweede huwelijk getrouwd met Maria van Maldeghe, de zuster van Willem van Maldeghe.

(43) Teulet, a.w., T. II, p. 105.

(44) J. G. De Brouwere : *Het Cartularium van het O. L. Vrouw Hospitaal te Oudenaarde in Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde Feestnummer*, 1936, bz. 139 — oorkonde 601.

Elizabeth et Aelidis, et etiam de assensu nobilis viri domini Danielis de Masculines, mariti dicte filie mee Elizabeth, primogenite mee. De vrouw van Filip heette Mathilde. Filip had twee dochters : Elisabeth en Aelidis. Elisabeth was gehuwd met Daniel van Machelen. ⁽⁴⁵⁾.

In 1238 ... belooft Filip van de Woestine trouw aan de koning van Frankrijk. ⁽⁴⁶⁾.

In januari 1239 verklaren Margareta van Bruwaen, Filip, heer van de Woestine, haar zoon, en dezès soon S. dat zij hun goedkeuring verlenen tot het verkopen van 8 bunder leen gelegen op de Bruwaen, aan het O. L. Vrouw Hospitaal te Oudenaarde. ⁽⁴⁷⁾.

In 1239 ... Philippus, dominus de Wastina ... en zijn rechten te Oostburg (in Zeeland). ⁽⁴⁸⁾.

In 1240 verklaart Willem van Oostkerke, baljuw te Veurne dat de ridder Daniel van Machelen aan de abdij van Nonnenbossche het land dat hij te Eggewaertscappelle en te Nieuwpoort in leen hield van Filip van de Woestine heeft verkocht. ⁽⁴⁹⁾.

In 1242 verpandt Filip van de Woestine, als voogd van Boudewijn van Praet, de tienden van Odelem aan O. L. Vrouwekerk te Brugge. ⁽⁵⁰⁾. In 1242 verklaart Filip, heer van Wastina en Bevere, dat hij 10 bunder land aan het O. L. Vrouw Hospitaal te Oudenaarde schenkt. ⁽⁵¹⁾. In 1243 belooft Mathilde van Winberghe (Winnoksbergen) vrouw van Filip van de Woestine, in tegenwoordigheid van de deken van Veurne, dat zij de overeenkomst zal eerbiedigen die haar echtgenoot heeft aangegaan met het Hospitaal van Rijsel. ⁽⁵²⁾.

In 1245 ... eed van trouw aan de koning van Frankrijk door Filip van de Woestine. ⁽⁵³⁾.

(45) A. d'Herbonnez, a.w., T. II, p. 455, n° 425.

(46) Teulet, a.w., T. II, p. 365.

(47) J. G. De Brouwere, a.w., blz. 137, oork. nr. 538. In de oorkonde staat slechts de letter S. (Sigerus-Zeger).

(48) A. Van Lokeren, a.w., T. I, n° 542.

(49) Van Hollebeke, L'Abbaye de Nonnenbossche, p. 117.

(50) A. Du Chesne. Hist. généal. des maisons de Guines... etc. Paris 1651, T. I, 336. Gerard de Gand... eut avec Philippe de Woestine et Guillaume, châtelain de Maldeghe la tutelle de Jean, héritier de Praet, fils de Baudouin de Praet.

(51) J. G. De Brouwere, a.w., blz. 149, oork. nr. 473.

(52) Invent. des arch. hospitalières de Lille, 1879, I, n° 30.

(53) Teulet, a.w., T. II, p. 554.

In 1247 keurt Philippus, dominus de Wastine, de verkoop goed van een tiend van Aalter (Pietberg). ⁽⁵⁴⁾.

In 1250 was Filip van de Woestine overleden. Dit blijkt uit een oorkonde van Aelidis, domina de Wastina, filia quondam viri nobilis, Philippi de Wastina ... predecessor pater meus — Ik Alice, Vrouwe van de Woestine, dochter van de overleden ridder van de Woestine, mijn vader... ⁽⁵⁵⁾.

De gravin de Lalaing schrijft dat Margareta van de Woestine, die gehuwd was met Geraard van Roden (van Snellegem), een dochter was van Filip van de Woestine en N. van Sint-Winnoksbergen. Zij heeft geen bronnen aangeduid om haar bewering te staven. Vermoedelijk trad Filip van de Woestine tweemaal in het huwelijk.

Hij trad in de echt met N. van Sint-Winnoksbergen, die dan een jonkvrouw was uit het geslacht van de burggraven van deze plaats. Zijn eerste vrouw die het leven schonk aan Margareta, stierf vroegtijdig. Gijselbrecht III, die wellicht de zuster was van de onbekende jonkvrouw en burggraaf was van Sint-Winnoksbergen leefde nog in 1223 doch stierf korte tijd daarna. ⁽⁵⁶⁾. Filip van de Woestine ging na dezes dood een tweede huwelijk aan met de betrekkelijke jonge weduwe van de burggraaf, Mathilde van Wolveringham. ⁽⁵⁷⁾. Door zijn huwelijk met de burggravin werd Filip van de Woestine burggraaf van Sint-Winnoksbergen. Hij werd als dusdanig vermeld in 1230, en trouwde dus met Mathilde van Wolveringham tussen 1223 en 1230. ⁽⁵⁸⁾. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren : Elisabeth, die de eerstgeborene werd genoemd en Aelidis. (zie boven de oorkonden).

Mathilde van Wolveringham behoorde tot het geslacht van de ridders van deze plaats. Wolveringham lag in Veurne-ambacht. In een oorkonde

(54) A. d'Herbonnez, a.w., T. II, p. 24.

(55) A. d'Herbonnez, a.w., T. II, p. 127.

(56) F. Vercauteren : *Etudes d'Histoire dédiées à la mémoire de H. Pirenne* : Gislebert III se retrouve dans plusieurs actes donnés de juin 1218 au 18 mai 1223. Sa femme lui survécut. Mathilde van Wolveringham (Wolveringham) wordt nog vermeld in 1248 en 1250. Zie : F. D'Hoop : *Chartes Prieuré de Saint-Bertin à Popertinghe*. p. 84 en 99.

(57) Over het geslacht en het kasteel van de heren van Wolveringen, zie : Karel De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, Deel 17, blz. 853 en A. Viaene, Biekerf, 1964, *Beschrijving van Wolveringen*, blz. 65 en vlg.

(58) *Chronicon et Cartularium de l'abbaye de Bergues S. Winnoc*, T. I, 1875, p. 219 : Willelmo Pau tunc subcastellano domini Philippi de Wostinia apud Bergis. Anno 1230.

van 1243 verschijnt zij als Mahaut de Winberghe femme de Philippe de Wastina. Zij verschijnt er niet als burggravin. Haar zoon Gijsselbrecht IV had haar immers in 1242 reeds opgevolgd als burggraaf. In 1223 was haar zoon nog te jong om haar op te volgen. In 1243 was hij echter daartoe reeds oud genoeg. In de oorkonde van 1243 werd Philip van de Woestine dan ook geen burggraaf genoemd.

Die gegevens zijn niet zonder belang voor het Van Maerlantprobleem. Het is nu gebleken dat Sint-Winnoksbergen niet vreemd was aan Margareta van de Woestine die te Snellegem woonde, toen Jacobus Custos er verbleef. ⁽⁵⁹⁾. Haar vader was in de echt getreden met een jonkvrouw uit het geslacht der burggraven van Sint-Winnoksbergen en was er zelf burggraaf geweest. Zij was door nauwe familiebanden met die stad verbonden. Zou het in die omstandigheden te verwonderen zijn dat zij er meermaals een bezoek bracht en dat ze er af en toe met een of ander boodschap haar klerk heenzond? Dat zou in elk geval uitleggen dat de klerk Jacob de Coster — laten wij schrijven : dat Jacob van Maerlant — in Dander Martijn de «Casselbergh» vermeldt.

Die berg ligt in de nabijheid van Sint-Winnoksbergen. Het zicht van de Kasselberg heeft ongetwijfeld op de jonge klerk, geboren in het plaate-land, in het Brugs-Ambacht, een grote indruk gemaakt. Hij heeft de Kasselberg nooit meer vergeten. ⁽⁶⁰⁾. Toen hij in Dander Martijn de nietigheid van de mens stelde tegenover de oneindigheid van God, schreef hij dat dat de mens bij vergelijking slechts een korreltje zand was tegenover de Kasselberg :

Also deden mach een zand
Jeghen Casselbergh in vlaenderlant.

J. Van Mierlo heeft geschreven dat Martijn een Hollander was en zoals Jacob van Maerlant leermeester was van de jonge graaf Floris. Beide zouden te Macilant bij Den Briel hebben verbleven, of althans daar elkan-der vaak hebben ontmoet. In dat geval zou Jacob van Maerlant de Kasselberg niet hebben vernoemd. De Kasselberg zegde niets aan een Hollander Martijn. Zou de dichter geen ander vergelijking hebben gebruikt? De ha-ven van Maerlant lag aan de boorden van de Maas. Zou Jacob niet veel-er hebben geschreven naar Martijn :

Also vele deden mag een druppel water
Jeghen de Maas.

(59) A. d'Herbonnez, a.w., T. II, blz. 127 : Ego Aelidis, domina de Wastina, filia quondam viri nobilis Philippi, domini de Wastina... quam predecessor pater meus.

(60) J. Noterdaeme, Jacob van Maerlant en de Kasselberg, in *Ons Heem*, Lentemaand, 1963, blz. 132.

Martijn was geen Hollander, doch een minderbroeder uit Vlaanderen, die in het klooster van Brugge had verbleven, en overgeplaatst werd naar het minderbroederklooster te Utrecht. In 1071 had Robrecht de Fries op de Kasselberg een schitterende overwinning behaald op het Franse leger. Elke Vlaming kende bij naam de Kasselberg, de uitkijkpost van Vlaanderen naar Frankrijk. Het kan niemand verwonderen dat Jacob van Maerlant aan de vlaming Martijn de Kasselberg vermeldt.

Alice (Aelidis van de Woestine) had verscheiden kinderen die in 1257 nog minderjarig waren. ⁽⁶¹⁾. Elisabeth, de oudste dochter van Aelidis, trad in het huwelijk met Jan II van Gistel. ⁽⁶²⁾. Aelidis schijnt geen mannelijke afstammeling te hebben gehad. Het is niet geweten met wie zij in het huwelijk trad, doch haar dochter Elisabeth bracht het goed der van de Woestinen in het hu's van Gistel. De van de Woestinen beschikten over een groot deel van de tol te Brugge. De ridders van Gistel kwamen door het huwelijk van Jan II met Elisabeth in het bezit van die tol. De ridder Jan II van Gistel woonde op het Gistelhof, op de parochie Sint-Gilles. Hij deed de bestelling van het Leven van de H. Clara. Hij vroeg aan van Maerlant het leven van de H. Clara uit het latijn te vertalen om die vertaling voor te lezen in het nabijgelegen klooster van de Clarissen.

(61) A. d'Herbonnez, a.w., T. II, blz. 136.

(62) A. d'Herbonnez, T. II, blz. 294, anno 1269.

Over die Isabella schrijft de Limburg Stirum in «Les sires de Ghistelles» op blz. 110 : La plupart des écrivains disent que cette Elisabeth était fille de Philippe de la Woestine. La conformité des armes (de gueules à la croix ancrée d'argent) vient à l'appui de cette assertion. Er is hier een verwarring tussen Isabella, de dochter van Aelidis en Isabella, de dochter van Filip van de Woestine. Op blz. 126 schrijft de Limburg Stirum : Le sceau d'Isabelle de la Wastine (gehuwd met Jan van Gistel) nous donne l'écusson de ses armes ; c'étaient aussi celles de Philippe de la Woestine qu'on lui attribue pour père. Ce Philippe de la Woestine que l'on trouve cité très fréquemment dans les chartes de la première moitié du 13e siècle avait pour fille aînée et héritière Isabelle, mariée à Daniel d'Asyshove, seigneur de Machlines, Isabelle aurait épousé plus tard Jean de Ghistelles ?

Na een grondig onderzoek kunnen wij beslist antwoorden : Neen. Isabelle, gehuwd met Daniel van Ayshove is niet dezelfde als deze die gehuwd was met Jan van Gistel. De eerste Isabella was veel ouder dan de tweede. Zij was de dochter van Philip II en de tweede Isabella was zijn kleindochter en dochter van Aelidis. Dit kan men ten ander reeds uitmaken uit het feit dat de tweede Isabella slechts gestorven is in 1308. (Biekorf, Jaargang 1939, Westvlaamse Archief, De Heeren van Gistel, blz. 2). Wij hebben in «Het Leven van de H. Clara» de suggestie van de Limburg Stirum gevolgd. Wij kunnen dit thans niet meer. Wij hebben zelfs aldaar een Isabella van de Woestine laten doorgaan als echtgenote van Geeraard van Roden. Wij schreven Isabella in plaats van Margareta.

waar een naaste bloedverwante van hem abdis was. Door zijn vrouw die een van de Woestine was, kan hij in betrekking zijn gekomen met de dichter.

GERAARD VAN RODEN TE SNELLEGHEN

(GERAARD VAN BERLEGHEM)

Geraard van Roden, de ridder die op het Oosthof te Snellegem woonde, de heer van Berleghem, was de zoon van Geraard van Roden en Margareta van de Woestine.

Bij het overlijden van zijn vader was hij nog zeer jong. Radulphus van Roden, heer van Melle, zijn oom, schreef in 1236 dat Geraard van Roden, de zoon van zijn overleden broeder, toen nog de jaren van verstand niet had bereikt ⁽⁶³⁾. In 1228 was zijn vader nog in leven, want er is een oorkonde van hem bewaard van 1228. Het is niet geweten of zijn vader in de loop van dit jaar overleden is.

Na het overlijden van haar echtgenoot bleef de weduwe Margareta van de Woestine met haar zoontje het ridderhof van Snellegem bewonen. Het is in die omstandigheden te begrijpen dat zij, indien er nog geen klerk aan het ridderhof verbonden was, er toen een heeft aangeworven. Hieruit volgt niet dat die klerk Jacob de Coster was : deze laatste kwam slechts veel later het huis binnen het atrium bewonen.

De jonge Geraard van Roden had in het begin van juli 1244 nog geen zegel. Hij was er wel in het bezit van op het einde van het jaar. In 1251 wordt zijn vrouw Beatrix voor de eerste maal in de oorkonden vermeld. Wij vinden hem in de oorkonden onder de naam van Gerardus de Roden, dominus de Barleghem of als Gerardus, dominus de Barleghem en zelfs als Gerardus de Barleghem. Hij is slechts onder die laatste naam gekend, omdat hij nooit geïdentificeerd werd als Gerard van Roden van Snellegem. Berleghem is een van de 17 parochies van het land van Roden. De ridder van Snellegem hield Berleghem in leen van zijn oom Radulphus van Roden, heer van Melle, en nadien van diens zoon Geraard.

(63) Bijlage I... dilecto nepoti meo, Gerardo de Barleghem, filio quodam Gerardi de Roden, fratris mei... mijn beminde neef Geraard van Barleghem, zoon van mijn overleden broer, Geraard van Roden.

Geraard van Roden (van Snellegheem) wordt in de oorkonden vermeld in januari 1238, in april 1238 en in november 1238 als Gerardus, filius domini Gerardi, militis — Geraard, zoon van de ridder Geraard : hij was in 1238 nog te jong om ridder geslagen te worden. ⁽⁶⁴⁾.

In juli 1244 was Geraard van Roden (van Snellegheem), heer van Berleghem, reeds oud genoeg om als leenheer op te treden. Hij oorkonde immers toen dat hij aan Egied van Oostcamp de toelating verleende om voor de duur van 10 jaar de helft van een tiend, te Houtave gelegen, dat Egied van hem in leen hield, te verpanden aan de abdij van Sint-Adries. Dat er hier sprake is van Gerard van Roden (van Snellegheem) blijkt on-dubbeltzinnig uit het feit dat hij het tiend in leen hield van Geraard van Roden, heer van Melle, zijn dominus superior. ⁽⁶⁵⁾.

Wij laten nu de korte inhoud volgen van de reeds gekende oorkonden die Geraard van Roden van Snellegheem onder de naam van Geraard van Roden van Berleghem heeft uitgevaardigd.

Op 15 oogst 1252 oorkonden Geraard van Berleghem en zijn vrouw Beatrix dat zij hun allodium van Borsbeke (Bursebeke), gelegen te Lettel-Houthem, met recht van hoge en lage justitie en alle inkomsten aan het allodium verbonden, voor twintig pond en zes schellingen rente aan de abdij van Sint-Baafs hebben verkocht. ⁽⁶⁶⁾.

Michiel van Lembeke werd achteraf door Gwijde, graaf van Vlaanderen, gelast in zijn naam die verkoop te bekrachtigen. ⁽⁶⁷⁾.

Op dezelfde dag, 13 oogst 1252, beloofde Geraard van Berleghem het voogdijschap (advocatum) van Sint-Lieven-Houtem te verkopen aan de abdij van Sint-Baafs, indien zijn bloedverwant Geraard van Roden, van wie hij het voogdijschap in leen houdt, zijn goedkeuring verleent. De abt van de abdij van Sint-Andries en de schoonbroer van Geraard van Berle-

(64) Bijlagen XII, XIII en XIV.

(65) Bijlage, nr. IV.

(66) Serrure), Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bavon, nr. 262, blz. 263, en ook nog : Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon, 1855, door A. Van Lokeren, Notes en Pièces justificatives : preterea altam et bassam justiciam, dominium et jurisdictionem que habebant (te weten Geraard van Berleghem en zijn vrouw Beatrix van Assebroek) in allodio et in feodo de Bruesbeke et locum similiter cum jure suo situm apud Bruesbeke, in quo molendinum aquaticum consuevit esse constructum...

(67) Serrure, a.w., nr. 283, blz. 269.

ghem, de ridder Willem van Maldeghem, zullen de prijs van de verkoop vaststellen. ⁽⁶⁸⁾.

Op 2 september 1252 bevestigen Geraard van Berleghem en zijn vrouw Beatrix voor de deken van Sint-Lieven-Houtem dat zij het voogdijschap van Sint-Lieven-Houtem zullen verkopen aan de abdij van Sint-Baafs. ⁽⁶⁹⁾.

Op 24 oktober 1252 verkopen Geraard van Berleghem en zijn vrouw Beatrix het voogdijschap van Sint-Lieven-Houthem aan de abdij van Sint-Baafs. ⁽⁷⁰⁾.

Geraard de Roden heeft vier oorkonden uitgevaardigd in verband met het land van Roden : twee op 13 augustus 1252 — een op 2 september 1252 en een op 24 oktober 1252. Uit deze vier oorkonden mogen wij het besluit trekken dat Geraard van Roden (van Snelleghem) in 1252 ofwel een drietal maanden in het land van Roden heeft verbleven of er af en toe heenreisde. Het is gekend wie hem op ten minste een van die reizen vergezelde : zijn vrouw Beatrix van Assebroek, de abt van de abdij van Sint-Andries bij Brugge en zijn zwager Willem van Maldeghem, die toen Geraard van Roden (alias van Berleghem) nog kind was, jaren lang voogd was van

(68) Ibidem, nr. 274, blz. 262... secundum dictum venerabilis patris W. abbatis sancti Andree juxta Brugis, et domini Willelmi de Maldengghem, militis. Reeds op 5 mei 1252 was Willem van Maldeghem als scheidsrechter opgetreden in verband met de plichten en rechten van de schouteet van de Sint-Baafsabdij. — Zie A. Van Lokeren, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon*, blz. 98. Het zal niemand verwonderen dat Willem van Maldeghem hier optrad : hij had het vertrouwen zowel van Geraard van Berleghem, zijn schoonbroer als van de abt van de abdij van Sint-Baafs. Willem van Maldeghem was gehuwd met Margareta van Roden, de zuster van Geraard van Berleghem en de abt van de abdij van Sint-Baafs was een bloedverwant van Willem van Maldeghem. Hij heette Diederik en was abt van 1251 tot 1262 : zie A. Van Lokeren in *Chronique de S. Bavon à Gand par Jean de Thielrode* : (1298), Gent, 1835 — uitgave van Hs. 439 — p. 25 : Theodericus abbas natus de Maldeghem iuxta Hardenborch, rexit ecclesiam Sancti Bavonis circiter undecim annis. Obiit anno Domini M^o CC^o LXII° pridie ydus augusti. De gravin van Lalaing schrijft in Maldeghem la Loyale, blz. 231, dat de ridder Lambrecht van Maldeghem, ook genaamd Lambrecht van Hallinc (hij verwierf het goed Hallinc te Maldeghem; gelegen) een zoon had die Diederik heette : Les anciennes mémoires de la famille portent qu'il aurait eu pour fils Thieri de Maldeghem, 43e abbé de Saint-Bavon à Gand.

(69) Serrure, ibidem, nr. 277, blz. 264-265.

(70) Serrure, ibidem, blz. 267. Op 22 oktober 1252 gaf Geraard van Roden, Heer van Melle aan Geraard van Berleghem de toelating het voogdijschap van Sint-Lievens-Houthem te verkopen : ibidem nr. 279, blz. 266. In die oorkonde treffen wij de naam aan van de vrouw van Geraard van Roden, zij heette Katharina (van Cysoing).

zijn jongere schoonbroer. Zijn optreden alhier kan dus niet vreemd voorkomen alsook dat niet van de abt van de abdij van Sint-Andries, daar die nog monnik was geweest in de abdij van Sint-Baafs te Gent en het doel van de reis was een deel van de bezittingen van Geraard van Berleghem aan gezegde abdij te verkopen.

Waarschijnlijk werden slechts de voornaamste personen die de reis medemaakten vermeld en liet Geraard van Roden (uit Snellegheem) zich vergezellen door zijn klerk, Jacob de Coster. In dat geval heeft die laatste ruimschoots gelegenheid gehad om in betrekknig te komen met Geraard van Roden, Heer van Melle en zijn vrouw Katharina van Cysoing en wellicht ook met de «nobilis matrona» met de edelvrouw Heila van Roden, van wie hij de bestelling kreeg van de Alexander. (71).

In de vijfde en zesde oorkonde van Geraard van Berleghem is er sprake van tiende van het land van de Woestine, te weten te Ruislede en te Aalter. In de vijfde oorkonde staat hij zelfs borg voor Aelidis, Vrouwe van de Woestine. Dat doet het vermoeden opduiken dat hij een zoon was van Margareta van de Woestine, die gehuwd was met Geraard van Roden, die op het Oosthof woonde te Snellegheem. Dit vermoeden wordt zekerheid door de boven geciteerde oorkonde, waarin Radulphus van Roden duidelijk laat weten dat Geraard van Berleghem de zoon is van zijn overleden broer Geraard van Roden (die te Snellegheem woonde en met Margareta van de Woestine was gehuwd).

Geraard van Berleghem verschijnt nog eens, en dan slechts als getuige, in een oorkonde van 22 augustus 1284. Zijn bloedverwant Geraard van Roden, Heer van Melle, maakte op die dag te Heule zijn laatste wilsbeschikkingen bekend vooraleer naar het Heilig Land te vertrekken. Hij deed dat in tegenwoordigheid van zijn vrouw Isabella van Heestert (zij was weduwe van Zeger van Heule), van haar zoon Willem van Heule, van haar dochter Mathilde, van de pastoor van Heule en van Geraard van Berleghem en nog andere niet vermelde ridders. (72).

(71) De Alexander was het eerste groot werk van Jakob van Maerlant. Hij werkte er zes maanden aan en schreef het in opdracht van een zekere Heila. Sommige geleerden vermoeden dat hij de Alexander schreef kort vóór het verdrag van Péronne. Het grootste aantal laten het hem schrijven kort daarna, in 1257. In de Alexander verdedigde de dichter de vrije doorvaart op de Schelde. Die vrije doorvaart was voor Heila van Roden, die te Schelderoden de tol ontving, van groot belang. Hierdoor duikt het vermoeden op dat zij de Alexander bestelde.

(72) Dehaisne-Finot, Invent. Sommaire des Archives Départementales — Nord, T. I, 2e partie, Lille, 1906, Carton B, n° 517, met beknopte inhoud van deze oorkonde, die nooit werd uitgegeven.

Op 24 oktober 1252 oorkonden Geraard van Berleghem en zijn vrouw Beatrix dat zij het voogdijschap van Sint-Lieven-Houtem verkocht hebben aan de abdij van Sint-Baafs. ⁽⁷³⁾. Zij deden het ... *secundum dictum venerabilis patris W. abbatis sancti Andree juxta Brugis, et domini Willelmi de Maldeghem, militis.* ⁽⁷⁴⁾. De abt van de abdij van Sint-Andries was dus een van de twee schatters. Wij hebben reeds uitgelegd hoe het kwam dat Willem van Maldeghem als schatter werd aangesteld. De abt van de abdij van Sint-Andries heette in 1252 Willem. Zijn toenaam staat niet vast. Hij kwam als schatter in aanmerking omdat hij met de ridders van Berleghem bevriend was (de ridders van Roden waren grote weldoeners van de abdij en het Oosthof van Snelleghe, het ridderhof van Geraard van Berleghem, paalde aan het goed van de abdij), en ook omdat Willem een oud monnik was van de abdij van Sint-Baafs. De twee schatters maakten hun schatting bekend in december 1252. Geraard van Berleghem kreeg 350 pond — Geraard van Roden, Heer van Melle, a quo dictus Gerardus de Berleghem dicta bona in feudum tenebat, 40 pond — en Beatrix van Assebroek 10 pond «pro suis jocalibus». Alles verliep met de toestemming van de Heer van Dendermonde van wie de Heer van Melle de verkochte goederen in leen hield. ⁽⁷⁵⁾.

In september 1257 oorkondt Geraard van Berleghem dat zijn leenman Grippus van Craaienbroek, met zijn toestemming, een deel van een tiend dat van hem in leen werd gehouden, geruild heeft met het prioraat van

(73) A. Serrure, a.w., nr. 280, blz. 267.

(74) Ibidem, nr. 274, blz. 262.

(75) A. Van Lokeren, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon*, blz. 98 en *Notes et Pièces justificatives*, blz. 215 en vlg. De schatting liep over het allodium van Bursbeke en het voogdijschap van Sint-Lieven-Houthem. Deze advocatia werd beschreven als volgt : *advocatiā totius ville de Houtem sancti Livini cum suis pertinentiis, dominium etiam et proprietatem, necnon et omnem jurisdictionem quam in dicta villa quibuscumque modis vel qualitercumque, in alto et in basso habebant* (te weten Geraard van Berleghem en zijn vrouw)... *vendidissent et etiam omnia jura, que sibi, tam in servos quam in alios ad melius caput positos... competeabant ; insuper et omne jus quod in wastina de Autmeersch et in aliis wastina, in dicta advocatia reclamabant, vel habere poterant* :... Voor wat betreft de abt van de abdij van Sint-Andries, zie «*Chronica Monasterii Sancti Andree*» door Arn. Goethals — uitgave W. Weale, blz. 66 : *De Magistro Willelmo, VII abbate monasterii — Septimus itaque hujus monasterii abbas fuit — magister Willelmus, quondam monasterii Sancti Bavonis Gandensis monachus et cellarius...* en Nic. Huyghebaert, in *Monasticon Belge*, T. III, blz. 100 en 101.

Sint-Berten te Poperinge tegen drie bunderen grond, gelegen te Ruiselede. ⁽⁷⁶⁾.

In februari 1258 (oude stijl 1257) oorkonden de ridders Geraard van Berleghem, Willem van Grimbergen, Olivier van Machelen en Walter de Moer dat zij zich borg stellen voor Aelidis, Vrouwe van de Woestine, die haar tiend van Aalter heeft verkocht aan de abdij van Sint-Maarten te Doornik, en dat zij zich verplichten de verkoop te doen goedkeuren door haar kinderen, zodra deze meerderjarig zullen worden. ⁽⁷⁷⁾.

Er werden dus zes oorkonden uitgevaardigd door Geraard van Berleghem en in die oorkonden, die reeds uitgegeven werden, komt Geraard van Berleghem nooit voor als Geraard van Roden. Hij was dan ook slechts onder die naam gekend. Hij was Heer van Berleghem, doch woonde niet daar. Hij was geboren te Snelleghem en woonde er op het Oosthof.

In het Rijksarchief te Brugge berusten er een zeker aantal oorkonden door hem uitgevaardigd die nooit werden uitgegeven. Die oorkonden zijn van uitzonderlijk belang voor het Van Maerlant-probleem.

Wat gaf aanleiding tot het uitvaardigen van die reeks oorkonden?

In januari 1256 ruilde Weitkinus de Coster die te Houtave woonde en een clericus, een klerk was, een tiend van Houtave dat hij in leen hield van de Heer van Snelleghem, met de abdij van Sint-Andries voor een stuk land dat de abdij hem in verwisseling afstond. ⁽⁷⁸⁾. De toenaam de Coster werd aan Weitkinus gegeven omdat hij of zijn vader te Houtave de bediening van koster had uitgeoefend. Het land werd waarschijnlijk genomen uit het Middelhof, een grote hofstede die in de noordhoek van Houtave lag, die Mallant geheten werd. De hofstede waar Weitkinus woonde lag in de nabijheid van die hofstede, zoals blijkt uit een oorkonde

(76) R. D'Hoop, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe*, n° 99, p. 109. Geraard van Berleghem wordt nog vermeld in 1284. Zie : Dehaisnes-Finot, *Invent. Dép.*, T. I-II, p. 517.

(77) Armand d'Herbonnez, *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, T. I, nr. 687, blz. 136-137 : *Universis presentes litteras inspecturis Gerardus de Berleghien, Willermus de Grimberghes, Oliverus de Maskelines et Walterus li Moer, milites, salutem. Noverit universitas vestra, quod cum nobilis mulier Aelidis, domina de Wastina, totam decimam suam quam habebat in parochia de Haltra, in personatu ecclesie beati Martini Tornacensis, a qua ipsa domina dictam decimam tenebat... nos ad preces dicte domine Aelidis promisimus ecclesie memorate nos procuratores...* In de oorspronkelijke oorkonden, door Serrure uitgegeven, werden de prachtige zegels van Geraard van Berleghem en van Beatrix van Assebroek (Arsebroec) afgedrukt.

(78) Bijlage II.

uit de eerste helft van de veertiende eeuw. Daar het Middelhof reeds in 1236 aan de abdij van Sint-Andries toebehoorde en er nergens in de oude oorkonden van de abdij die bewaard zijn gebleven melding wordt gemaakt van schenkingen aldaar van gronden aan de abdij, mag de veronderstelling worden gemaakt dat de abdij het Middelhof te Houtave bij haar stichting heeft gekregen. Dat zou althans uitleggen waarom de abdij reeds vóór 1236 de tienden opkocht of in het bezit ervan zocht te geraken en ook ernaar heeft gestreefd het personaat van Houtave te verwerven.

Weitkinus had waarschijnlijk van de Heren van Roden die de «patroni» van Houtave waren in leen de tienden te Houtave verkregen die aan het kostersambt verbonden waren. In 1236 ruilde Weitkinus die tienden voor grond. Daar hij die tienden in leen hield van de Heer van Snellegheem, stelde de abdij als voorwaarde voor de ruiling, dat die tienden zouden worden vrijgemaakt van leenverband. Dat kon echter voor het ogenblik niet. De Heer van Snellegheem was in 1236 Geraard van Roden (alias Geraard van Berleghem) die toen nog te jong was om het leenverband te verbreken. Weitkinus werd verplicht te beloven dat hij er voor zou zorgen dat het tiend zou vrijgemaakt worden van alle leenverplichtingen en er voor borg te staan met al zijn roerende en onroerende goederen.

In december 1243 werd Weitkinus de Coster door de abdij van Sint-Andries verplicht «sub paena decem librarum — onder boete van 10 ponden — de verbintenis aan te gaan dat in de loop van het volgend jaar het tiend zou vrij komen van alle leenverband. (79).

Waarom juist in de loop van het volgend jaar? Omdat in 1244 Geraard van Roden reeds oud genoeg zou worden om eigenmachtig op te treden. Dat vernemen wij uit een ander oorkonde, die niet in verband staat met Weitkinus de Coster.

Uit een oorkonde immers in dit jaar uitgevaardigd blijkt dat de jonge Geraard van Roden aan een van zijn leenmannen de toestemming heeft verleend tot het verpanden van de helft van het tiend van Houtave dat hij van hem in leen hield. De toestemming werd bekrachtigd door Geraard van Roden, Heer van Melle. In dezelfde oorkonde vernemen wij nog dat de jonge Geraard toen nog over geen zegel beschikte.

In dezelfde maand juli gaf de jonge Geraard een oorkonde uit die begon met de woorden : Ego, Gerardus de Roden, dominus de Barleghem — Ik, Geraard van Roden, Heer van van Barleghem. De oorkonde eindigt met

(79) Bijlage III en IV.

de woorden : sigillo meo proprio feci roborari. Op het einde van juli 1244 beschikte Geraard van Roden, Heer van Berleghem, dus reeds over zijn eigen zegel. ⁽⁸⁰⁾.

Het moet dan ook niemand verwonderen dat de abdij van Sint-Andries er op stond, dat het tiend van Houtave, dat Weitkinus de Coster geruild had voor een perceel grond, door Geraard van Roden (van Snelleghe) zou worden vrijgemaakt van leenverplichtingen in de loop van het jaar dat volgen zou, t.t.z. in 1244. Wat deed Weitkinus de Coster? Hij overhandigde aan Willem van Maldeghem 12 ponden die aan de abdij zouden worden geschonken indien het leenverband niet zou worden verbroken. De abdij beloofde samen te werken met Weitkinus de Coster om Willem van Maldeghem te bewilligen ofwel de 12 ponden terug te schenken ofwel de vrijmaking van het tiend te bewerken.

Weitkinus de Coster was in augustus 1246 reeds overleden, want in die maand vaardigde Geraard van Roden, Heer van Berleghem, een oorkonde uit waarin hij verklaarde dat hij de erfgenamen van Weitkinus de Coster ontsloeg van alle leenverplichting in verband met het tiend dat Weitkinus geruild had met de abdij voor een perceel grond. Mogen wij er uit besluiten dat Weitkinus toen reeds overleden was? De tekst van de oorkonde waarin er sprake is van de erfgenamen van Weitkinus schijnt het uit te wijzen. ⁽⁸¹⁾.

In augustus 1251 volgt een nieuwe oorkonde van Gerardus, miles, dominus de Berleghem — van Geraard, ridder, Heer van Berleghem. Hier treedt Geraard op als ridder. Voor de eerste maal is er in de oorkonden sprake van Beatrix, vrouw van Geraard. Uit andere bronnen is het geweten dat die Beatrix geheten werd Beatrix van Assebroek. ⁽⁸²⁾. De oorkonde werd nog in dezelfde maand bekrachtigd door G(erardus), miles, dominus de Roden, t.t.z. door Geraard van Roden, Heer van Melle, die de Geraard, miles — ridder — dominus de Barleghem — Heer van Berleghem, zijn consanguineum — zijn bloedverwant — noemt. ⁽⁸³⁾.

In de maand november 1252 vaardigt Geraard van Roden, Heer van Berleghem, een oorkonde uit waarin de tekst van de oorkonde 7400 blauw is, haar geheel werd opgenomen. Aan die tekst wordt bijgevoegd dat Geraard een nieuwe regeling aanvaardt voor het uitbetalen van een rente

(80) Bijlage V.

(81) Bijlage VI.

(82) Bijlage VII.

(83) Bijlage VIII.

van één mark en 40 deniers die de abdij van Sint-Andries hem schuldig was. Geraard voegt er nog bij dat de ruiling van het tiend van Weitkinus de Coster en van de gezegde rente werd aangegaan toen hij nog geen ridder was en geen zegel bezat, maar toch de wettelijke ouderdom had bereikt. De oorkonde werd voorzien van de zegel van Geraard en van die van zijn vrouw. De laatste zegel droeg het randschrift : *Sigillum Beatricis domine de Arsebroec.* ⁽⁸⁴⁾.

In december 1252 werd de oorkonde van Geraard van Roden, Heer van Berleghem, door zijn bloedverwant, Geraard van Roden, Heer van Melle, bekrachtigd. ⁽⁸⁵⁾.

Ook de deken van de stad Brugge bekrachtigde in december 1252 de inhoud van de oorkonde nr. 7394 blauw uit juli 1244, die door de plaatsvervangende deken van de stad Brugge werd uitgevaardigd. ⁽⁸⁶⁾.

Door die reeks oorkonden is het nu uitgemaakt dat Geraard van Berleghem te indenficieren is met Geraard van Roden, zoon van Geraard en Margareta van de Woestine.

Hij woonde op het Oosthof te Snelleghem en was een tijdgenoot van Jacobus Custos — van Jacob de Coster, die naast het ridderhof binnen het atrium van Snelleghem woonde. Het is zo goed als zeker dat die Jacob de Coster behoorde tot het geslacht de Coster dat te Mallant, in de noordhoek van Houtave woonde. Daar Weitkinus de Coster, die wij in de oorkonden hebben zien verschijnen, een clericus was en Jacob de Coster van Mallant het eveneens was, is het te vermoeden dat die laatste een zoon was van Weitkinus en dat Willem van Maldeghem, de voogd van Geraard van Roden van Snelleghem, de jonge clericus Jacob de Coster naar Snelleghem heeft geroepen om er als klerk dienst te doen. Het is normaal dat niet op een vreemdeling doch op een van de familiars beroep werd gedaan om naast het ridderhof te wonen en er het ambt van klerk te vervullen.

Nu kunnen wij de reeks samenstellen van de oorkonden die de jonge Geraard van Roden, alias Geraard van Berleghem, heeft uitgevaardigd.

In juli 1244 — tienden te Houtave. Uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

In augustus 1244 — tienden te Houtave — erfgenamen van Weitkinus de Coster — uitgegeven op het ridderhof te Snelleghem.

(84) Bijlage IX.

(85) Bijlage X.

(86) Bijlage XI.

In augustus 1251 — tienden te Houtave — Uitgevaardigd op het Oosthof te Snelleghem.

In augustus 1251 — tienden te Houtave en bekrachtiging van de ruil van het tiend dat Weitkinus de Coster in leen had gehouden — uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

Op 13 augustus 1252 verkoopt hij zijn allodium van Bursbeke aan de abdij van Sint-Baafs.

Op 13 augustus 1252 belooft hij het voogdijschap van Sint-Lieven-Houtem aan dezelfde abdij te verkopen.

Op 2 september 1252 bevestiging van de inhoud van voorgaande oorkonde.

Op 24 oktober 1252 verkoopt hij het gezegde voogdijschap aan de abdij van Sint-Baafs.

In november 1252 nieuwe bekrachtiging van de ruil door Weitkinus de Coster aangegaan met de abdij van Sint-Andries. Uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

In december 1252 — tienden te Houtave. Uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

In februari 1257 — tienden te Aalter. Uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

In september 1257 — tienden te Ruiselede. Uitgevaardigd op het ridderhof te Snelleghem.

Het is opvallend dat Geraard van Roden tussen 13 augustus 1252 en 24 oktober 1252 geen oorkonden heeft uitgevaardigd te Snelleghem. In die korte periode werden vier oorkonden uitgegeven in het land van Roden. De ridder Geraard van Berleghem was er volgens de oorkonden vergezeld van zijn vrouw. In november 1252 volgt reeds een nieuwe oorkonde uit Snelleghem. Het is meer dan waarschijnlijk dat Geraard van Roden en zijn vrouw Beatrix in de tweede helft van 1252 een drietal maanden in het land van Roden hebben verbleven.

Indien de klerk Jacob de Coster in 1252 zijn meester Geraard van Berleghem op zijn reis naar het land van Roden heeft vergezeld en er een drietal maanden heeft verbleven, dan heeft hij er ruimschoots de gelegenheid toe gevonden om in betrekking te komen met Geraard van Roden, Heer van Melle en zijn vrouw Katharina van Cysoing en ook nog met de nobilis matrona Heila van Roden, van wie hij de bestelling zou hebben verkregen van de Alexander.

De enigmatieke Gheile of Heile werd nooit geïdentificeerd. Niets belet dat men er een Heila van Roden in zou zien, de Gheile die de Alexander bestelde. Daar zij te Schelderode woonde waar aan de ridders van Roden

tol moest worden betaald, had zij er belang bij dat de schepen ongehinderd op de Schelde zouden kunnen doorvaren tot Gent en tot Schelderode. In zijn Alexander maakt nu juist Jacob van Maerlant er zijn beklag over dat de bezetting van het kasteel van Rupelmonde — de rovers van Rupelmonde — die vrije doorvaart verhinderden. Het heeft er de schijn van dat hij de klachten van de ridders van Roden of van Heila van Roden heeft opgevangen. Een verblijf van drie maanden in het land van Roden en bij de ridders van Roden kan uitleggen hoe hij zo goed op de hoogte was van de toestand op dit terrein. In een eerste bijdrage over Jacob de Coster van Maerlant werd er de nadruk op gelegd dat Jacob de Coster in zijn hoedanigheid van klerk ongetwijfeld zijn heer op zijn belangrijke reizen zal hebben vergezeld. (*). De vraag werd gesteld : zijn die reizen bewezen? De oorkonden bewijzen dat Geraard van Roden van Snellegem in 1252 naar het land van Roden is vertrokken en er drie maanden heeft verbleven. Het is te vermoeden dat zijn klerk Jacob de Coster die te Snellegem in een mansio op het atrium naast het ridderhof woonde, hem althans bij die gelegenheid heeft vergezeld, des te meer daar de reis van Geraard van Berleghem een zakenreis was en een zaakkundig klerk de ridder bij die aangelegenheid zeer nuttig kon zijn. De waarschijnlijkheid wordt des te groter wanneer men bedenkt dat een verblijf van drie maanden in het land van Roden aan Jacob de Coster van Maerlant de gelegenheid gaf in contact te komen met Heila van Roden en met Katharina van Cysoing ⁽⁸⁸⁾ en dat beide contacten uitleggen hoe Jacob van Maerlant aan de bestellingen kwam van de Alexander en van de Merlijn. ⁽⁸⁹⁾.

Geraard van Berleghem heeft zijn leven niet geëindigd te Snellegem. Wij komen tot dit besluit, niet alleen omdat noch hij noch zijn vrouw in het obituarium vermeld worden — zijn vader en moeder werden het wel —, maar vooral omdat er nog in de dertiende eeuw een ander ridder op het Oosthof woonde. Het is niet geweten wanneer deze er zich vestigde. Op 8 juni 1292 werd Monseigneur Cretien de Snellenghien door graaf Gwijde van Dampierre belast om samen met de ridder Walter van Nevele de

(87) J. Noterdaeme : Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden te Snellegem, in *Handelingen van het Genootschap, Société d'Emulation*. 1951, blz. 16.

(88) Katharina van Cysoing was de vrouw van Geraard van Roden, heer van Melle en de zuster van de moeder van Albrecht van Voorne, burggraaf van Zeeland, voor wie de Merlijn werd gedicht.

(89) Geraard van Roden (van Snellegem), die heer van Berleghem was en zich graag Geraard van Berleghem noemde, heeft ongetwijfeld meer dan één reis naar zijn heerlijkheid in het land van Roden ondernomen, wat dan ook de kans verhoogt dat zijn klerk er meermaals heeft verbleven, ook na 1252, voor en na het verdrag van Péronne.

grenzen aan te duiden tussen de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen en deze van Vlaanderen en Namen. ⁽⁹⁰⁾. Uit de rekeningen van de stad Brugge blijkt dat Kerstiaan van Snellegem op het einde van de dertiende eeuw — in 1299 — reeds overleden was. ⁽⁹¹⁾.

Waarschijnlijk heeft Geraard van Roden van Snellegem zich in de tweede helft van de dertiende eeuw te Brugge gevestigd. Brugge was toen een zeer bloeiende handelsstad. Daar was geld te verdienen en de ridders te lande waren verarmd. De ridder van Snellegem behoorde, langs moeders zijde, tot het geslacht der ridders van de Woestine, die juist toen het grootste deel van de tol te Brugge in handen hadden. ⁽⁹²⁾. De toekomst van Geraard van Berlegem lag niet meer te Snellegem maar te Brugge. Het bewijs dat de ridders van Roden zich in de tweede helft van de dertiende eeuw te Brugge hebben gevestigd wordt geleverd door de volgende gegevens :

Er is sprake van een Jakemijn van Roden, die in de tweede helft van de dertiende eeuw te Brugge woonde. ⁽⁹³⁾.

(90) Arch. du Nord-Lille. B — 1263 — 3707.

Kerstiaan van Snellegem leefde nog in 1295 en ook nog in 1296. — Zie de vermeldingen bij Karel Du Flou, Woordenboek der Toponymie, Deel 14, blz. 998.

(91) Stadsarchief Brugge, Rekeningen van de stad Brugge, anno 1299, folio 33 recto : «orphani dnj Christiani de Snellenghem» — de wezen van de ridder Kerstiaan van Snellegem. Isabella van Nevele, zuster van Walter, was gehuwd met Geraard van Roden, kastelein van Kortrijk en bloedverwant van de ridder Geraard van Roden, alias Geraard van Berlegem. Het was wellicht ter wille van dit familieverband dat Kerstiaan van Snellegem en Walter van Nevele door graaf Gwijde met boven gemelde taak werden belast. Het is mogelijk dat Kerstiaan zelf met een dochter van Geraard van Berlegem was gehuwd, en dat het Oosthof door dit huwelijk in zijn handen kwam. Het is niet gekend in welk jaar Geraard van Berlegem overleden is. Voor het laatst verschijnt hij nog in 1284. In dit jaar was hij te Heule toen zijn bloedverwant Geraard van Roden, Heer van Melle, afscheid nam van zijn vrouw Isabella van Heestert en een aantal familieleden en ridders, vooraleer naar het Heilig Land te vertrekken.

(92) A. Duclos, Bruges, Histoire et Souvenirs, p. 40 : Le tonlieu fut inféodé à la famille de la Wastine..., d'ou il passa, par alliance, dans celle des sires de Ghistelles. La ville racheta en 1293, les droits féodaux des Wastines et des Ghistelles au tonlieu, sur ceux de sa banlieu, mais ceuxci conservèrent tous leurs anciens droits. In 1252 was de tol van Brugge voor een groot deel in handen van Wulfaard van de Woestine en ook nog in 1262. In 1269 trof Isabella van de Woestine een regeling voor het vaststellen van de kleine tol en in 1272 trad zij reeds op in de plaats van Wulfaard van de Woestine in verband met het Heffgeld.

(93) Hyacinthe de Groulart, a.w. blz. 13 : Monseigneur Jakemin de Rode, demeurant à Bruges, obtint une sentence et ordonnance de paix par Gui, comte de Flandre, pour terminer la guerre qu'il y avait entre Guillaume d'Alenghien (sic), Gerard son oncle et autres parents de Monseigneur de Steenhuse, de Monseigneur Jakemin de Rode,...

In dezelfde tweede helft van de dertiende eeuw woonde de ridder Jan van Roden, Heer van Ingelmunster en van Gullegghem, zoon van Geraard van Roden, Heer van Melle, te Brugge. ⁽⁹⁴⁾.

In 1281 wordt nogmaals een ridder Geraard van Roden vermeld, die te Brugge woonde. ⁽⁹⁵⁾.

In de rekeningen van de stad Brugge uit 1302-1303 wordt er een Geraard van Roden vermeld en ook nog een Willem van Roden. ⁽⁹⁶⁾.

Het staat dus vast dat er in de tweede helft van de dertiende eeuw ridders van Roden te Brugge gevestigd waren. Hierbij denken wij natuurlijk aan Geraard van Roden van Snelleghem, omdat Snelleghem in de nabijheid van Brugge lag. Het is bovendien geweten dat er zich in de tweede helft van de dertiende eeuw een ander riddersgeslacht te Snelleghem heeft gevestigd. (zie boven).

BEATRIX VAN ASSEBROEK

Beatrix van Assebroek was gehuwd met Geraard van Roden van Snelleghem, ook Geraard van Berleghem geheten. In 1246 was deze ridder nog niet gehuwd, want hij trad toen alleen op in een oorkonde. In 1251 was hij echter reeds met haar gehuwd zoals blijkt uit een oorkonde van dit jaar. De zegel van Beatrix van Assebroek is nog vastgehecht aan een oorkonde van 1252 (reeds boven vermeld). De zegel draagt het handschrift : *Sigillum Beatricis, domine de Arsebroec*. Ze behoorde bijgevolg tot het geslacht van de ridders van Assebroek bij Brugge.

Het leenhof van Assebroek groeide uit tot een van de bijzonderste leenhoven van de Burg van Brugge. De ridders van Assebroek hadden recht op een vierde van de graantienden van Sijsle, een derde van deze van Oedelem en een vijfde van deze van Assebroek en Ste Katharina (De parochies Assebroek, Oedelem en St. Katharina werden genomen uit Sijsle). Dit tienderecht van de ridders van Assebroek is waarschijnlijk zeer oud. De

(94) Zie het artikel over Jan van Roden in een volgende bijdrage.

(95) Hyacinthe de Groulart, a.w. blz. 14 en *tier Cartulaire de Flandre*, p. 551 : *Messire Gérard de Rode, demeurant à Bruges, en 1281, signa avec plusieurs nobles des lois que si un échevin meurt en exercice, le comte en nommera un autre, s'il le juge à propos, le 25 mai.*

(96) *Arch. Etat Bruges*, I, p. 155. *Inventaire Gilliodts 1871, Compte Communal Bruges* : *Item à monseigneur Gérard de Rodes pour warder le pas à Wanes... en p. 130 : Mon Seigneur Wautier de Rodes à lostel Pietre Zuin.*

oudste geschiedenis van dit riddergeslacht ligt nog in het duister. Wij kennen slechts een ridder Giselbrecht van Assebroec die samen verschijnt met de graaf Filip van de Elzas in een oorkonde van 1187 en een « Balduinus de Assenbroek, miles » op het einde van de dertiende eeuw. De ridder van Assebroek bezat het visrecht in de Reie, binnen de stad Brugge tot in 1290. In dit jaar werd dit recht door de stad Brugge afgekocht voor 400 pond parisis. Hij moest, wellicht als tegenprestatie, op eigen kosten de Mariabrug te Brugge onderhouden, die tot in 1297 toegang gaf tot de stad Brugge uit de richting Gent en Kortrijk. ⁽⁹⁷⁾.

Beatrix van Assebroek is slechts gekend door de oorkonden door Geraard van Berleghem uitgegeven. Het is niet geweten in welk jaar ze overleden is.

RIJKAARD VAN STRATEN EN MARGARETA VAN RODEN

Margareta van Roden was de zuster van Geraard van Roden, heer van Melle en zoon van Radulphus. Zij trad in het huwelijk met Rijkaard van Straten en kwam zich in het ambacht Straten, dat paalde aan dit van Snellegem, vestigen. Dit ambacht strekte zich in de dertiende eeuw uit over de parochies Varsenare en Sint Andries. Het paalde ten noorden aan Houtave en Meetkerke.

Er zijn drie oorkonden gekend waarin Margareta van Roden vermeld wordt : een van januari, een tweede van april en een derde van november 1238. ⁽⁹⁸⁾. De eerste vermelde oorkonde werd gedeeltelijk uitgegeven door Ch. Piot, met een afdruk van de zegels van Rijkaard en van Margareta. ⁽⁹⁹⁾. De laatste twee werden nooit uitgegeven. In 1238 was Margareta reeds gehuwd met Rijkaard van Straten. In 1266 was zij reeds overleden. In dit jaar immers beslechtte de gravin Margareta een geschil tussen de abdij van Sint-Andries enerzijds en anderzijds Rijkaard van Straten, zijn zoon Willem en zijn twee dochters, alle drie kinderen van Margareta «quondam uxore ipsius», zijn overleden echtgenote.

F. Van Dycke beweert dat Margareta van Roden, vrouw van Rijkaard van Straten, een dochter had, die insgelijks Margareta werd genoemd en die abdis werd van de abdij van O. L. Vrouw te Dendermonde. Dit kan

(97) Jos Desmet-H. Stalpaert : Assebroek, 1950.

(98) Bijlage nummers XII, XIII en XIV.

(99) R. A. Br., oork. nr. 7435 bl.

worden aangenomen, daar haar moeder te Melle geboren werd en grootgebracht. (¹⁰⁰).

De ridders van Straten waren, zoals blijkt uit het verhaal van de moord van graaf Karel de Goede, trouwe aanhangers van de graaf van Vlaanderen en konden gerekend worden onder de zeer invloedrijke ridders van het graafschap.

Het is niet zonder belang, in verband met het van Maerlant-probleem, eens na te gaan hoe zij ten tijde van de dichter hun invloed hadden weten uit te breiden tot in Houtave en Nieuwmunster. De achterlenen die zij aldaar in het bezit hadden hielden zij van de ridders van Roden.

In het begin van de dertiende eeuw hield de ridder Gossuinus van Varsenare een deel van de tienden en van de offeranden van Houtave in leen van de ridder Geraard van Roden, heer van Melle. In 1216 verkocht hij met de goedkeuring van Geraard van Roden en van zijn vrouw Hildegardis van Melle het achtste deel van het tiend van Houtave aan de abdij van Sint-Andries. (¹⁰¹). Een weinig later verkocht hij al hetgeen hem toekwam van de smalle tienden en van de offeranden van Houtave aan dezelfde abdij. Radulphus van Roden en zijn vrouw Bertha bevestigden de verkoop en schonken er hun goedkeuring aan in juli 1220. (¹⁰²).

Waarschijnlijk was Gossuinus in 1220 reeds overleden, want hij tekent de oorkonde van 1220 niet, terwijl ze wel getekend werd door Rijkaard II van Straten die met Adelisa, de dochter en erfdochter van Gossuinus was gehuwd. Adelisa werd door Poplimont genoemd : «*dame héritière de Varsenare*». Het is dan ook te begrijpen dat hij over haar echtgenoot, Rijkaard II van Straten, schrijft : *Il hérita encore de Houtave, possédé avant lui par Gossuin, seigneur de Varsenare, chevalier, et relevant en fief du sire de Rode et de Melle*.

Rijkaard II werd door de gravin aangesteld als schepen van het Vrije in 1244. Hij stierf in 1250 en werd begraven in de kerk van Sint-Andries. Op zijn grafzerk stond het opschrift :

Obiit Riquardus miles de Straten
Anno MCCL, in vigilia Beate Marie.

(100) Over de ridders van Straten kan men met vrucht raadplegen :

F. Van Dycke : *Recueil Héraldique*, 1851.

Ch. Poplimont : *La Belgique Héraldique*, 1867, T. X . *Généalogie Straten*, p. 249-398.

Ch. Piot : *Histoire de la maison de Straten*, 1877.

(101) R. A. Br., oork. nr. 7363, Uitgegeven in *Album Desmet*, blz. 295-296.

(102) R. A. Br., oork. nr. 7379, Uitgegeven in *Album Desmet*, blz. 297.

Rijkaard III, die gehuwd was met Margareta van Roden, volgde zijn vader op in 1250 en werd schepen van het Vrije in 1254. Hij bleef dit ambt waarnemen tot aan de dood van de gravin Margareta in 1279. Hij zelf stierf in 1280 en werd begraven naast zijn vader onder een zerksteen met het opschrift :

Hic jacet dominus Riquardus miles de Straten, anno MCCLXXX

Ch. Piot schrijft over Rijkaard III van Straten : Richard III, sire de Straten, troisième fils de Richard et d'Adelise, succéda à son père dans les seigneuries de Straten, en 1250. Il fut aussi seigneur féodal de Varsenare, de Neuve-Eglise (Nieuwmunster) et seigneur des arrières-fiefs de Houtave. ⁽¹⁰³⁾. Ch. Piot geeft hem te veel eer : Rijkaard was wel heer van Varsenare — dat in het ambacht Straten lag en hij van zijn moeder had geërfd, doch hij was geen heer van Nieuwmunster. De ridders van Roden hadden reeds in 1221 het personaatsrecht van Nieuwmunster aan de abdij van Sint-Andries afgestaan. Rijkaard van Straten was er slechts in het bezit van enkele tienderechten, die hij hield van de ridder van Roden van Snellegem. Ch. Piot heeft ook de oorkonde van jan. 1238 (oude stijl 1237) niet goed begrepen... lettres de janvier 1237, par lesquelles Lambert, fils de Monon de Neuve-Eglise, et Marguerite, sa femme, vendaient à Godefroid, abbé de Saint-André, toute la dîme de Neuve-Eglise, qu'ils tenaient en fief de Richard de Straten et de Marguerite, sa femme. En qualité de seigneurs féodaux, ils donnèrent assentiment à cette vente, en présence de leurs hommes de fiefs. Gérard de Rodes, fils de Gérard, seigneur de Rodes, ratifia cette transaction, en qualité d'héritier éventuel du droit féodal dont jouissait alors Marguerite, femme de Richard de Straten. Geraard van Roden, zoon van Geraard, was de jonge heer van Snellegem, die in 1238 nog een kind was. Rijkaard van Straten en Margareta hielden het tiend van Nieuwmunster in leen van hem. Er kan geen sprake van zijn dat Geraard de mogelijke erfgenaam zou zijn geweest van Rijkaard van Straten in verband met het tienderecht dat zij zelf van hem in leen hielden. De jonge heer van Snellegem was echter nog te jong om afstand te doen van het leenverband en daarom stonden Rijkaard van Straten en Margareta van Roden borg voor hem : zij zouden bewerken dat de jonge Geraard van Roden later aan het leenverband zou verzaken.

Lambertus van Straten, een broer van Rijkaard en schoonbroer van Margareta van Roden, was monnik in de abdij van Sint-Andries. Het is geweten dat Radulphus van Roden, de vader van Margareta, een grote

(103) Ch. Piot, a.w., blz. 38-39. R. A. Br., oork. nr. 7106 bl.

weldoener was van deze abdij en dat de ridders van Straten hun medewerking hadden verleend tot het stichten van de abdij.

De ridder Niklaas van Straten, kanunnik te Veurne, werd kapelaan van Gwijde van Dampierre. De graaf zond hem naar Gelderland met de opdracht een bedrag van 200 pond uit te betalen aan zijn schoonzoon, de graaf van Gelderland en van Zutphen. Niklaas overhandigde de som op 15 januari 1291. F. Van Dycke beweert dat de kapelaan een zoon was van Rijkaard van Straten en Margareta van Roden. Dezelfde Nicolaus de Stratis wordt nogmaals als kapelaan van Gwijde van Dampierre vermeld in 1295. ⁽¹⁰⁴⁾.

Een van de ridders van Straten, Guissuinus van Straten, heeft zich in Gelderland gevestigd. Hij werd de stamvader van de nederlandse tak van de ridders van Straten. Zijn vader heette insgelijks Gossuinus en woonde in het Ambacht Straten. Deze was de zoon van Hugo van Straten. Hugo van Straten was heer van Straten, van Sint-Baafs bij Brugge, van Bemlaringen ⁽¹⁰⁵⁾ (een plaats tussen Gistel en Zevecote) en Oudenburg. Gossuinus junior was reeds in 1261 overleden. Zijn kinderen deden een gift aan de Sint-Paulus kerk te Utrecht tot het stichten van een jaargetijde in deze kerk. Gossuinus junior was gehuwd met Ludwina (van Arnhem?) en had drie kinderen : Jan, Boudewijn en Diederik. Om een einde te stellen aan de betwistingen die waren ontstaan tussen de drie kinderen enerzijds en het kapittel van Zutphen anderzijds, werd aan dit kapittel de tienden van al hun bezittingen te Arnhem afgestaan alsook nog, mits een vergoeding van 80 pond Utrechts geld, de goederen die zij van hun vader hadden geërfd in het ambacht Straten, te Sint-Baafs bij Brugge.

Een laatste bijzonderheid : F. Van Dycke vermeldde in 1851 de ridder Rijkaard III van Straten (gehuwd met Margareta van Roden) als

(104) Ch. Poplimont, *La Belgique Héraldique*, T. X, p. 265 en volg., en G. Wyffels, *Inventaris van de oorkonden der graven van Vlaanderen*, blz. 56.

Goswin de Straten, chevalier, était fils de Hugues. Il eut en partage un domaine de l'héritage paternel dans la seigneurie de Straten, appelé Lancnorstraten (Lange Noordstraat), et relevant en fief de Marguerite, comtesse de Flandre et de Hainaut. Il possédait des terres dans la paroisse de Saint-Bavon, dépendant de la seigneurie de Straten. — Zie Ch. Poplimont, a.w., T. X.

(105) R. A. Br., oork. nr. 7005 bl., oorspronkelijk, onuitgegeven : Ego Riquardus, miles de Straten, abbat et conventui Sancti Andreae vendidi annum redditum undecim librarum quem in Bemlaringa habui, uxore mea Adelisa et dilectis Willelmo, primogenito meo, filiis meis Balduino-Riquardo-Lamberto-Johanne necnon Gerulpho genere meo et uxore ipsius filia mea Mathilde. Anno 1225.

heer van Straten en van Costere. ⁽¹⁰⁶⁾. Felix Goethals schrijft : Richard de Straten et de Costere. ⁽¹⁰⁷⁾. Poplimont schrijft in 1867 : Richard de Straten, chevalier, troisième fils de Richard, sire de Straten, et de Adélise, succéda à son père dans les seigneuries de Straten et de Coster, en 1250. ⁽¹⁰⁸⁾. Ch. Piot is voorzichtiger en schrijft in 1878 : Richard III, sire de Straten, succéda à son père dans les seigneuries de Straten. Il fut aussi seigneur féodal de Varssenare, de Neuve-Eglise (Nieuwmunster) et seigneur des arrières-fiefs de Houttave. ⁽¹⁰⁹⁾.

F. Van Dycke vermeldt niet waarom Rijkaard van Straten, gehuwd met Margareta van Roden, heer van Costere werd genaamd. Was het omdat hij, zoals Ch. Poplimont schrijft, achterlenen bezat te Houtave? Lag er daar in het Maerlant een goed «Costere», waarvan de ridder van Straten een deel als achterleen in het bezit hield? Of steunen vermelde schrijvers zich op een tekst van Arnulphus Goethals in zijn *Chronica Monasterii Sancti Andreae* (geschreven tussen 1525 en 1546) : *Vigesimus abbas hujus monasterii fuit Sigerus de Costre, alias dictus de Straten, carne quidem nobilis, sed in regulari observantia in se ac subditis valde remissus.* — de twintigste abt van onze abdij was Zeger de Costre, ook genaamd Zeger van Straten, door geboorte edel van afkomst... Zeger de Coster werd abt in 1416 en overleed in 1457. De bewering van Goethals dat Zeger de Costre tot het geslacht van de ridders van Straten behoorde is niet zonder meer te verwerpen : de abt was, toen Goethals zijn *Chronica* schreef, nog geen eeuw overleden. ⁽¹¹⁰⁾.

(106) F. Van Dycke : *Recueil Héraldique... de familles nobles*, Bruges. 1851.

(107) Felix Goethals, *Dictionnaire généalogique des familles nobles de Belgique*, T. IV. Straten. Bemerkt dat Rijkaard gehuwd was met Margareta van Roden en de ridders van Roden de heren waren van Houtave, waar het Costerland lag.

(108) Ch. Poplimont, *La Belgique Héraldique*, 1867, T. X.

(109) Ch. Piot, *Notice historique de la maison de Straten*, 1878.

(110) Bemerkt dat ook het wapen van de abt Zeger de Costre naar dit van de ridders van Straten verwijst.

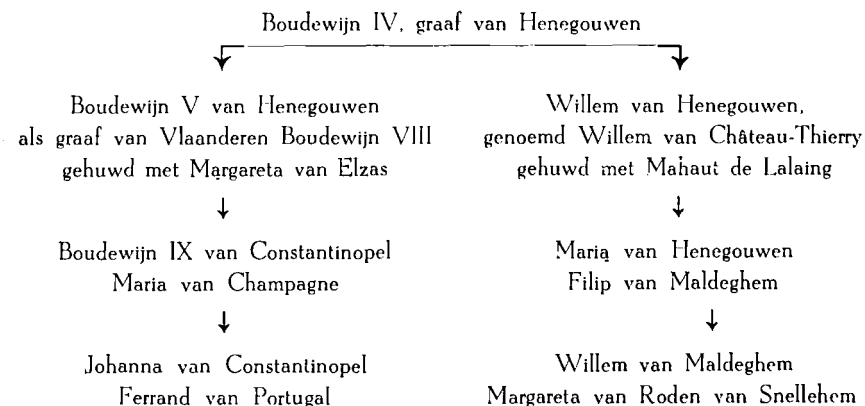
Met nut kan ook inzage worden genomen van : J. Noterdaeme, *Het geslacht de Coster in Houtave — Ons Heem*, XIII, Bloeimaand 1959, blz. 147 — over de Costerlanden te Houtave en de hofstede de Costere, die ons bekend is door de oork. nr. 2403 bl. R. A. Br., en een afschrift in het Cart. Dal van Genade (Karthuizers Brugge), folio CCLXII r. — R. A. Br., Acq. 49 : ... rente beset staet up seven linen lands lettelt min of meer lighende binnen den ambachte ende binnen der prochie van Houthawe westwaert van der kercke ende heet de larkemaet lighende tussche die van Sinte Marien Magdalene di brucghe lande of ene zijde ende Jan f. heynrycs costers hofstede of andere zide... dusentich drie hondert ende achte ende vichtich.

WILLEM VAN MALDEGHEM
EN MARGARETA VAN RODEN (VAN SNELLEGHEM)

De ridder Willem van Maldeghem kwam, door zijn huwelijk met Margareta van Roden (van Snelleghem) herhaaldelijk in contact met Weitkinus de Coster, een leenman van Geraard van Roden (van Snelleghem). In verband met het Van Maerlantprobleem worden enkele gegevens over de ridders van Maldeghem verstrekt. Deze hadden in de dertiende eeuw een zeer grote invloed bij de graaf van Vlaanderen. De reden hiervoor is niet ver te zoeken. Filip I van Maldeghem was immers gehuwd met Maria van Henegouwen, de dochter van Willem van Henegouwen, die een natuurlijke zoon was van Boudewijn IV, graaf van Henegouwen. Willem van Henegouwen staat ook bekend onder de naam van Willem van Château-Thierry, een heerlijkheid in het graafschap Namen.

De zoon van Boudewijn IV van Henegouwen (Boudewijn V van Henegouwen) trad in het huwelijk met Margareta van Elzas en werd onder de naam van Boudewijn VIII graaf van Vlaanderen. Het kan dan ook niemand verwonderen dat zijn broer Willem van Henegouwen proost werd van het kapittel van Sint-Donaas te Brugge en kanselier van de graaf. Hij was de oom van Boudewijn IX van Constantinopel en de schoonvader van Filip van Maldeghem. Hij overleed in 1231 en werd opgevolgd door Franco van Maldeghem, de broer van Filip, die proost van het kapittel en kanselier bleef tot hij in 1240 overleed.

Willem van Maldeghem had reeds in 1231 zijn vader opgevolgd. Hij voelde zich thuis te Brugge op de burgplaats in de proostdij waar zijn oom, Franco van Maldeghem, de proost van het kapittel, woonde. Bemerkt dat het omstreeks deze tijd was (tussen 1231 en 1240) dat Jacob de Coster (van Maerlant) aan de kapittelschool te Brugge studeerde, dezelfde Jacob de Coster die later woonde naast het ridderhof van Roden te Snelleghem, het ouderlijk hof van Margareta van Roden, de vrouw van Willem van Maldeghem.

De proost Franco van Maldegem werd in 1255 door Johanna van Constantinopel aan het hoofd van een afvaardiging naar Compiègne gezonden om er aan de koning van Frankrijk alle waarborgen te geven voor het geplande huwelijk van Maria van Vlaanderen, het dochtertje van de gravin Johanna met Robrecht, de broer van de koning Lodewijk. Van dat huwelijk kwam niets terecht daar het kind Maria vroegtijdig overleed. In de bibliotheek van de abdij van Ter Doest berustte er een Bijbel die door de proost Franco geschonken werd aan de abdij. Het eigendomsmerk luidt : *Liber beate marie de thosan quondam franconis de maldeghem prepositi S. Donatiani in Brugis*. G. I. Liefstinck schrijft dat het handschrift wellicht te Parijs geschreven is, te oordelen naar de inhoudstafel, waarin de boeken zijn gerangschikt volgens de Parijse volgorde. Heeft de proost, toen hij naar Compiègne reisde, het kostbaar handschrift uit Frankrijk meegebracht?

Onze aandacht gaat niet zozeer naar die twee proosten van het kapittel van Sint-Donaas als naar de kapittelschool aldaar. Het is meer dan waarschijnlijk dat Weitkinus de Coster, de clericus de Houtawa, de klerk van Houtave, die kapittelschool heeft bezocht, en dat Jacob de Coster van Maerlant, die wij aanzien als de zoon van Weitkinus, dezelfde weg heeft opgegaan als zijn vader. Er zijn vindplaatsen in de Spiegel Historiae van Jacob van Maerlant die laten vermoeden dat de dichter die kapittelschool heeft bezocht. J. Van Mierlo schreef : «Hij (Van Maerlant) zal een verzorgde opvoeding hebben genoten, want hij kende voortreffelijk Latijn en Fransch. Waar studeerde hij? Aan een of andere kapittel- of abdijschool ; en dat kan evengoed te Brugge aan de kapittelschool van St. Donaas, of zelfs te Damme, als bij de Cisterciensers in Zuid-Beveland of bij de Benedictijnen te Elmare zijn geweest». Zover moeten wij waarschijnlijk niet zoeken. Op een paar uren van Brugge geboren zal hij, zoals Weitkinus de Coster, aan de zeer degelijke kapittelschool van St-Donaas, waar ook de grafelijke kanselarij was gevestigd, een verzorgde opvoeding hebben ontvangen. De kapittelschool van Sint-Donaas was, aldus G. I. Liefstinck, een centrum van culturele werkzaamheid, waarover tot nu toe slechts heel weinig bekend was. De 15 prachtige handschriften, die de geleerde schrijver heeft onderzocht, zijn, zo schrijft hij, een sterke aanwijzing voor een kapittelschool van betekenis. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat de dichter daar heeft gestudeerd. Een paar gegevens die hij neerpande in zijn Spiegel Historiae komen dat vermoeden nog versterken. Jacob van Maerlant weet dat de kapittelkerk van Sint-Donaas «naer den Aecxen gewerke ghemaect was». Toen de dichter dat schreef was ze reeds sedert meer dan 150 jaren vervangen door de roomse kerk. Hij was er op de hoogte van dat de voormalige Sint-Donaaskerk gebouwd was in de trant van de Dom te Aken. Dat heeft hij te Brugge zelf op de kapittelschool vernomen. Ook daar werd hem gezegd dat Boudewijn I de

reliken van Sint-Donaas deed overbrengen naar Brugge ; hij had er vernomen dat Sint Donaas bisschop van Riemen was... Sente Donase van Riemen (Reims). Nog meer ; hij schrijft dat de graaf de reliken «dedene leggen in die kerke... onser Vrouwen teeren (ter ere). Het is kenschetsend dat de dichter niet schrijft : in de kerk van Sint-Donaas en zelfs niet in de kerk van Onze Lieve Vrouw en Sint-Donaas. Toen Jacob van Maerlant zijn Spieghel Historiael schreef was de titelatuur van de kerk eenvoudigweg Sint-Donaas. In vroeger tijden sprak men van de kerk van Onze Lieve Vrouw en Sint-Donaas.

In de 13^e eeuw had de titelatuur «Sint-Donaas» deze van «O. L. Vrouw en St.-Donaas» verdrongen. Die dichter nu gebruikt noch de eerste noch de tweede titel : hij spreekt van de kerk O. L. Vrouw ter ere. Hoe is dat uit te leggen? De eerste kerk in de burcht van Brugge, de kerk van het castrum, die in de negende eeuw gebouwd werd, was geen nabootsing van de Dom te Aken. Die castrale kerk, waarin volgens de gangbare mening in de dertiende eeuw, de eerste graaf van Vlaanderen de reliken van Sint-Donaas neerlegde, was toegewijd aan Onze Lieve Vrouw. Ze stond in de zuidwesthoek van de burcht waar thans de H. Bloedkapel staat, en werd een eeuw later vervangen door de Sint-Donaaskerk met als titel : O. L. Vrouw en Sint Donaas. Die kerk werd in het nieuw gedeelte van de Burg gebouwd en verdrong de kleine castrale kerk die in vergetelheid geraakte. ⁽¹¹¹⁾. Zo spreekt de dichter slechts van de «kerke» die naer den Aescen gewerke ghemaect was» en weet hij toch te vertellen dat de kerk van Boudewijn I aan O. L. Vrouw was toegewijd. Al deze bijzonderheden kan hij slechts te Brugge in de kapittelschool van Sint-Donaas hebben vernomen.

Jacob van Maerlant werd omstreeks 1225 geboren en heeft de kapittelschool bezocht toen Franco van Maldegem proost van het kapittel was. De jonge Jacob zal de aandacht hebben getrokken van de proost Franco

(111) De primitieve burcht besloeg slechts de helft van de oppervlakte van de latere burcht, en lag ten zuiden van de weg Steenstraat-Breidelstraat-Hoogestraat. De Sint-Donaaskerk werd ten noorden van deze weg gebouwd, in het zogezegd clericaal gedeelte van de burcht en de reliken van Sint-Donaas werden er heengebracht uit de castrale kerk, de O .L. Vrouwerk. Boudewijn I woonde in de zuidwesthoek van het castrum, naast de O. L. Vrouwerk. Die kerk kan niet hebben gestaan op de plaats waar de Sint-Donaaskerk werd gebouwd, want dan zou ze te ver afgelegen hebben gestaan ; de graaf zou de hofplaats en de straat hebben moeten oversteken om ze te bereiken. Toen de Sint-Donaaskerk werd gebouwd om de reliken van de heilige meer luister bij te zetten, werd de nieuwe woning van de graaf naast de kerk gebouwd. Ook in de twaalfde eeuw stond zijn woning in verbinding met de Sint-Donaaskerk (zie de moord op Karel de Goede). De woning van de eerste graven in de zuidwesthoek van het castrum, werd later, dezelfde of herbouwd, de woning van de burggraven.

en wellicht heeft zijn neef, Willem van Maldegem, die met Margareta van Roden van Snellegem gehuwd was, de zoon van een van de leenmannen van de ridder van Roden van Snellegem op de kapittelschool ontmoet. Wanneer Willem van Maldegem later te zorgen had voor een nieuwe klerk te Snellegem voor zijn schoonmoeder, viel zijn keus als vanzelf op de uitstekende klerk Jacob, de zoon van de clericus Weitkinus de Coster van Houtave.

Er zou geen reden zijn om dat te beweren indien het niet gekend was dat Weitkinus de ridder Willem van Maldegem goed kende. Deze had voor hem borg gestaan toen Weitkinus de Coster in 1243 zijn tiend van Houtave, dat hij van de ridder van Snellegem (Geraard van Roden) in leen hield met de abdij van Sint-Andries verwisselde tegen een perceel grond. Weitkinus schonk hem hiervoor 12 pond vlaamse munt.

Het staat vast dat Willem van Maldegem gehuwd was met Margareta van Roden, de dochter van Geraard van Roden van Snellegem en van Margareta van de Woestine, die vermeld staan in het obituarium van Snellegem, in verband met de stichting door hen gedaan van een jaargetijde, waarvan de last gelegd werd op het huis binnen het atrium van Snellegem, dat door Jacob de Coster was bewoond. Immers in februari 1224 (nieuwe stijl) verkocht Willem van Maldegem aan de abdij van Sint-Baafs te Gent een uitgestrekte heide, genaamd Oudemerse, die ten noordoosten lag van de kerk van Maldegem in de «maete» t.t.z. in maetland, in meetland. Hij hield Oudemerse in leen van dezelfde abdij en verkocht ze haar met de toestemming van zijn vrouw Margareta. ⁽¹¹²⁾. Hij was dus in 1224 reeds met Margareta gehuwd. Dat die edelvrouw Margareta van Roden was, de dochter van Geraard van Roden van Snellegem en van Margareta van de Woestine, kan niet worden ontkend. Willem van Maldegem ging na de dood van Margareta een tweede huwelijk aan met Agnes van Gistel. In februari 1251 (nieuwe stijl) stichtte Willem van Maldegem voor de zielerust van zijn twee huisvrouwen : Agnes van Gistel,

(112) Universis Christi fidelibus Willelmus Castellanus de Maldeghem salutem in Domino. Universitati vestre significo quod ego totam Wastinam, quae dicitur Oudemerse, quam a viris religiosiis Abbate et Conventu S. Bavonis apud Gandavo in feodum tenui eisdem pro centum libris Flandrensibus, de consensu Dominae Margaretae, uxoris meae, vendidi... Actum anno MCCXXtercio mense Februario. Zie Vredius, Genealogiae comitum Flandriae, 16, T. I, p. 28. Op blz. 4 in hetzelfde werk kan men de randschriften lezen van de zegels van Willem van Maldeghem en van zijn vrouw Margareta van Roden. Zie ook nog Serrure, Cartulaire de der Toponymie, deel 11, blz. 1186. — Moeten wij in de oorkonde hierboven lezen : MCCXXX tercio, mense Februario — 1233, maand februari ?

zijn tweede, en Margareta van de Wastine, zijn eerste vrouw. ⁽¹¹³⁾. Volgens een oorkonde uit 1243 was Willem van Maldegem toen reeds gehuwd met Agnes van Gistel. ⁽¹¹⁴⁾. Margareta van de Wastine was toen overleden. Margareta van de Wastine is te identificeren met Margareta van Roden. Dat blijkt uit de randschriften van de zegels van Willem van Maldegem en zijn vrouw Margareta van Roden.

Al de geschiedschrijvers zijn het eens om te bevestigen dat Willem van Maldeghem gehuwd was met Margareta, de dochter van Geraard van Roden van Snellegheem.

De gravin de Lalaing schrijft : Guillaume, seigneur et écoutète de Maldeghem, avait déjà succédé à son père au mois de février 1225. Dès cette même année il avait déjà marié en premières noces avec Marguerite de Rodes, dame de la Woestine dite Oudemerse, laquelle était fille de Gérard, seigneur de Rodes et de Marguerite de la Woestine. On a de lui des chartres de 1223 et 1232. Après 1241 il épousa en secondes noces Agnes de Ghistelles, fille d'Arnould et d'Agnes de Vormesele. En verder : Marguerite de Rodes était fille de Gérard en de Marguerite de la Woestine, fille de Philippe, seigneur de la Woestine et de N. de Berghes Saint Winnoc — en nog : Philippe II de nom, chevalier, châtelain et seigneur de Maldeghem, était fils aîné de Guillaume et de Marguerite de Rodes. ⁽¹¹⁵⁾.

Hoe innig de betrekkingen waren tussen Willem van Maldeghem en de jonge Geraard van Roden van Snellegheem, waarvan hij waarschijnlijk voogd was, blijkt nog eens te meer wanneer wij zien dat Willem van Maldeghem met zijn zwager Geraard van Snellegheem in 1232 in gezelschap van de abt van de abdij van Sint-Andries naar het land van Roden reisde om er de verkoop te regelen van het voogdijschap van Sint-Lieven-

(113) Ego Willelmus, dominus de Maldenghem, notum facio tam presentibus quam futuris, et ob remedium anime mee, animarum Agnetis de Ghistella, Margarete de Wastina, quondam uxorum meorum, et parentum meorum, quandam capellaniam institui in ecclesia de Maldenghem, assignans capellano, cui conferetur hec capellania, quindecim libras flandrie monete annui redditus de (paternalibus) redditibus meis a dicto capellano recipiendas. 1250 mense februario. Zie : de Limburg Stirum, Les sires de Ghistelles. Pièces justificatives XXVII, en p. 95. Margareta van Roden draagt hier de naam van haar moeder.

(114) R. A. Br., oork. 4729 bl. Margareta van Roden leefde nog in 1232. Willem van Maldeghem verpandde in 1232 met de toestemming van zijn vrouw Margareta aan het kapittel van Sint-Donaas te Brugge de helft van het tiend van Zuikerkerke voor de duur van twaalf jaar. Ego Willemus castellanus de Maldenghem notum facio... quod... et de consensu et bona voluntate margarite uxoris mee... pignori obligavi... Actum anno MOCCXXII, mense julio, de Lalaing, a.w. blz. 363.

(115) Comtesse de Lalaing, a.w. blz. 237-238.

Houthem aan de abdij van Sint-Baafs. Willem van Maldeghem behartigde er als schatter de belangen van de jonge ridder van Snelleghem en de abt van de abdij van Sint-Andries trad op voor deze van de abdij van Sint-Baafs, alwaar hij monnik was geweest. Waarschijnlijk vergezelde de klerk Jacob de Coster zijn Heer, Geraard van Roden van Snelleghem naar het land van Roden.

Willem van Maldeghem verkocht in 1242 het tiend van Zuienkerke dat nog in zijn bezit was aan het kapittel van Sint-Donaas. Reeds eerder had zijn vader de helft van het tiend van Zuienkerke verpand aan de abdij van Vicogne. Het geslacht der ridders van Maldeghem was blijkbaar in het bezit gekomen van die tienden, door het huwelijk van Filip I met Maria van Henegouwen, een kleindochter van Boudewijn IV van Henegouwen. Zuienkerke was vroeger, zoals Snelleghem, Houtave en Nieuw-munster grafelijk bezit. ⁽¹¹⁶⁾.

Willem van Maldeghem nam deel aan het steekspel te Compiègne in 1248. Hij sneuvelde in de slag te Westkapelle in 1253.

De betrekkingen tussen de ridders van Roden en deze van Maldeghem bleven zeer innig. De zoon van Willem van Maldeghem en Margareta van Roden, Filip II van Maldeghem, had twee kinderen : Filip III gehuwd met Maria van Roden en Katharina, gehuwd met Jan van Roden, de broer van Maria. ⁽¹¹⁷⁾. Beide van Rodens waren kinderen van Geraard van Roden, Heer van Melle.

Wij sluiten dat overzicht ovre de ridders van Maldeghem met de volgende bedenking :

In de tweede helft van de dertiende eeuw was Lambrecht van Maldeghem, schepen te Damme. Hij was dus een van de meest invloedrijkste poorters van de stad en behoorde waarschijnlijk tot het geslacht van de ridders van Maldeghem.

(116) Wauters, a.w., Deel III. blz. 274 : Philippe chevalier de Maldeghem engage à l'abbaye de Vicogne, pour la somme de 800 livres monnaie de Flandre, la moitié de la dîme de Suenkercke, dîme sur laquelle était assignée la dote de sa femme Marie, fille de Guillaume de Flandre. Fragment dans Vredius, *Généalogiae comitum* T. I, p. 28, Juillet 1207.

Wauters, *ibidem*, p. 370 : Guillaume, écoute de Maldeghem, déclare avoir vendu au chapitre de Saint-Donatien de Bruges la dîme qu'il possédait dans la paroisse de Suenkercke — 1242. Vredius, a.w. T. I, p. 30.

(117) Op 6 januari 1300 liep het bestand tussen Filip de Schone, koning van Frankrijk en Gwijde, graaf van Vlaanderen ten einde. Het franse leger trok door Brugge naar Damme dat door Filip III van Maldegem, geholpen door een duizendtal mannen, met een verbeterd woede verdedigd werd. Filip III werd gevangen genomen en zijn slot te Maldegem in brand gestoken.

Dat kan niemand verwonderen : Damme lag in de nabijheid van Maldegem en meer dan een schepen van de stad behoorde tot de adel. Indien Lambrecht van Maldeghem tot het geslacht der van Maldeghems behoorde, dan zou een verklaring voorhanden liggen van de overlevering die in de dichter Jacob van Maerlant een schepenklerk ziet van de stad Damme. Lambrecht van Maldeghem kon er voor hebben gezorgd dat de gewezen klerk van de ridder van Roden van Snelleghem, Jacob de Coster, schepenklerk te Damme werd benoemd. ⁽¹¹⁸⁾.

Het is meer dan waarschijnlijk dat Lambrecht van Maldeghem tot het riddersgeslacht van de Heren van Maldeghem behoorde daar er een ridder Lambrecht van Maldeghem uit de dertiende eeuw bekend staat. Immers een van de zonen van de ridder Geraard van Maldeghem, zoon van Otto, heette Lambrecht. Zijn levensloop is niet gekend. Het is slechts geweten dat hij Heer van de heerlijkheid Hallinc, gelegen nabij Maldeghem, werd. Deze heerlijkheid was 45 gemeten groot (het foncier) en 30 achterlenen waren er aan verbonden. Lambrecht van Maldeghem leefde reeds in 1225. De mogelijkheid dat hij een zoon had die Lambrecht heette is zeer groot en dan ook dat deze laatste de Lambrecht van Maldeghem was die wij als schepen van Damme aantreffen. ⁽¹¹⁹⁾.

(118) Lambrecht van Maldeghem komt als schepen van Damme voor in 1274. Zie Ant. De Smet : De klacht van de Ghemeente van Damme in 1280, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor geschiedenis*, 1950, blz. 13. De dichter Jacob van Maerlant kan dan schepenklerk zijn geworden. De waarschijnlijkheid dat Lambrecht van Maldeghem, schepen te Damme, tot het geslacht van de ridders van Maldeghem behoorde wordt des te groter voor wie bedenkt dat de naam Lambrecht bij de ridders van Maldeghem meer dan eens voorkomt. In de eerste helft van de dertiende eeuw is er een Lambrecht van Maldeghem, zoon van de ridder Otto van Maldeghem bekend. Deze Lambrecht kwam in het bezit van het goed Hallinc te Maldeghem. Ook de broer van Lambrecht, Geraard bij name, had een zoon die Lambrecht heette. De schepen van Damme kan een zoon van die Lambrechts zijn geweest. De ridders van Maldeghem stelden in elk geval bijzonder belang in Damme : de kanunnik Arnulf van Maldeghem deed in 1275 een gift aan het begijnhof te Damme : *Lego Beghinagio de Dam XX sol — Société d'Emulation*, T. VII, 2ième Série, p. 345 — en in 1308 is Filip van Maldeghem voogd van het Sint-Janshospitaal te Damme : *Soc. d'Emul.* LXIV, p. 86.

(119) de Lalaing, a.w. blz. 230 : Gérard de Maldeghem, qui épousa Mathilde, suivant une charte de 1208. Ils eurent pour fils Lambert et Pierre, en blz. 305 : Hallincx : Cette seigneurie, située près de Maldeghem et consistant en 48 mesures de foncier et en 30 arrière-fiefs, était une cour féodale, tenue du bourg de Bruges. Elle forma l'apanage de Lambert, fils de Gérard de Maldeghem, qui vivait en 1225. On ignore comment elle revint à la famille. Zie nog ibidem, blz. 361 : Nos boïdinus, dominus de Praet, Philippus de Zomerghem et Walterus de Hula. Noverint quod Lambertus Hallinck de Maldenghem, miles, medietatem decimae suae quam ab ecclesia tenet eidem ecclesiae pro 30 lib. flandrensibus pignori obligat, anno 1225.

Er is echter nog meer. De betrekkingen van de ridders van Roden en van Willem van Maldeghem met Weitkinus de Coster uit de noordhoek Maerlant te Houtave en met Jacob de Coster te Snellegheem werden reeds boven beschreven. Het is te vermoeden dat de ridders zo niet één exemplaar van al de werken van Jacob van Maerlant, dan toch van een deel van zijn werken bezaten. Hun kinderen hebben deze ongetwijfeld geerfd en bewaard.

Maria van Roden was de dochter van Geraard van Roden, Heer van Melle, die in eerste huwelijk getrouwd was met Katharina van Cysoing, de schoonzuster van Hendrik van Voorne, naar wie zij naar alle waarschijnlijkheid de Alexander doorzond.

Maria van Roden trad in het huwelijk met Filip III van Maldeghem, die zelf een kleinzoon was van Margareta van Roden van Snellegheem, waar Jacob de koster klerk van de ridders van Roden is geweest.

Is het niet sprekend dat juist de broer van Filip III van Maldeghem in een klooster verbleef, ja prior was van een klooster waar de werken van Jacob van Maerlant werden gecopieerd, en dat dit klooster in de onmiddellijke nabijheid lag van Damme waar Lambrecht van Maldeghem schepen was?

Filip II van Maldeghem had vijf kinderen waaronder Jan van Maldeghem, die in het klooster trad van Sint-Aldegonde te Sint-Omaars en van daaruit met enkelen die hem volgden het klooster stichtte der Karthuizers tussen Brugge en Damme. De aanvang van de bouw ervan greep plaats op 18 oktober 1318. Jan van Maldeghem, de zoon van Filip II, werd er de eerste prior van. Het is te vermoeden dat de Paters in hun vrije tijd bekende werken die zeer werden gezocht afschreven met het doel er een bron van inkomsten in te vinden. Immers uit een lijst van allerlei bescheiden, als pauselijke bullen, verdragen, rentebrieven, kwijtschriften, enz. rakende dit klooster opgemaakt omstreeks 1345, en die niet in het Cartularium konden opgenomen worden welke deze lijst voorafgaat, vernemen wij dat het klooster boeken had uitgeleend voor de gehele leeftijd van de ontlener, kennelijk tegen een zeker vergoeding. Onder de vermelde uitgeleende boeken komen voor :

Item een lettre van onsen vlaemschen speghel die heeft Roeghaer van ruden (na 1345; en ook geschrapt toen het boek werd teruggegeven). (Fol. 11ro, Cart. Chartr. Brug.).

Item de lettre van Willeme zeghers van onsen speghele ystoriale in vlaemsche die hi heeft van ons te zinen live.

De naam van Willem Zeghers werd, in dezelfde hand, doorgehaald en vervangen door dien van pieter bonnine van den damme. (Fol. 11ro. Cart. Brugge).

Deze twee aantekeningen uit een zelfde tijd laten ons vermoeden dat het klooster van de Karthuizers over twee exemplaren van de Spieghel Historiaal beschikte. ⁽¹²⁰⁾.

Daar de stichter en prior van het klooster de kleinzoon was van Margareta van Roden van Snelleghem (zie boven) is het niet vermetel te veronderstellen dat het klooster door de bemiddeling van Jan van Maldeghem in het bezit van een exemplaar van de Spieghel Historiael was gekomen.

In deze studie over riddersgeslachten van het Brugse Vrije in verband met Jacob van Maerlant zou nog kunnen worden verwezen naar de heren van Gistel en dan vooral naar Jan II van Gistel die vermoedelijk het Leven van de H. Clara bestelde voor de Clarissen van Brugge, die naast het Gistelhof woonden.

De ridder Jan II was gehuwd met Elisabeth van de Woestine, dochter van Aelidis. De familiebetrekkingen tussen Geraard van Roden van Snelleghem, zoon van Margareta van de Woestine, en Aelidis van de Woestine, waren zeer innig. In 1258 stond Geraard van Roden van Snelleghem zelfs borg voor haar minderjarige kinderen, waaronder Elisabeth. Het kan geen verwondering verwekken dat zij en haar echtgenoot zich tot de klerk van Geraard van Roden, tot Jacob de Coster van Maerlant hebben gewend voor het bestellen van het Leven van de H. Clara.

Het was ook wenselijk deze bijdrage over de ridders van Roden verder uit te breiden tot Geraard van Roden, gehuwd met Mabelie van Scheldewindeke, Geraard van Roden, gehuwd met Isabella van Heestert, de weduwe van Zeger van Heule, Geraard van Roden, gehuwd met Isabella van Lake, Geraard van Roden gehuwd met Isabella van Harnes. Geraard van Roden, gehuwd met Isabella van Nevele. Wij deden het niet, om deze studie in te korten en omdat wij dan het Meetjesland zouden hebben verlaten om in het Kortrijkse terecht te komen.

J. NOTERDAEME.

(120) De Flou, Kloosterboekertijen door bijzonderen benuttigd in Bieckorf, 1926, blz. 154. — J. Noterdaeme : De Spieghel Historiael, in Wetenschappelijke Tijdingen, 1960, blz. 193 en vlg. Filip III van Maldeghem was gehuwd met Maria van Roden, zuster van Jan en dochter van Geraard van Roden, Heer van Melle. Hij zelf was de zoon van Filip II van Maldeghem, die een zoon was van Willem van Maldeghem en Margareta van Roden.

1235. — Radulphus van Roden verleent vrijheid van alle dienstbaarheid aan Ermengardis, dochter van Lismodis uit de moere van Gistel. Zij was deze dienstbaarheid verschuldigd aan Gerardus van Barlegem, zijn neef, zoon van wijlen Gerardus van Roden, zijn broer, en aan Boudewijn van Beveren-Waas, zoon dan Diederik.

Ego Radulphus, dominus de Roden, omnibus presens scriptum inspecturis notum facio quod ego Emergardim, filiam Lismodis de Ghistella, et liberos eius et omnes de dictis liberis procreatos, et in posterum procreandos, quitos clamo ab omni seruitute, qua tenebantur dilecto nepoti meo Gearrdo de Barleghem, filio quondam Gerardi de Roden, fratris mei, pro viginti libris art. Ita quod si dictus Gerardus cum ad annos discretionis pervenerit quitationem dicte seruitutis ratam non haberet, Ego predictus viginti libras Jacobo, filio dicte Emergardis vel heredibus suis integraliter deberem restaurare.

In cuius rei testimonium presentes litteras sigilli mei munimine roboravi. Actum anno domini millesimo, ducentesimo, trigesimo quinto, Sabbatho ante Invocavit me. (de zaterdag vóór de eerste zondag van de vasten, dus 1236 n. st.)

R. A. Br., Découvertes, 250 — II, Registrum terrarum, f. 215 v.

Dezelfde vrijheid werd geschonken door de ridder Boudewijn van Beveren :

Ego Boud. de Beverna miles, notum facio uniuersis, quod Mergardis, filia Lismodis de Mora in parochia de Ghistella et liberi eius, et quidquid ab eis descenderit, a seruitute, qua dudum tenebantur astricti, quitos dimitto, nunquam ipsos calumniandos.

Datum anno domini millesimo, ducentesimo, trigesimo tertio in octava Sancti Nicholai.

R. A. Br., Découvertes, 250 II, Registrum terrarum, f. 215 r.

1236. — januari. Lambertus, deken van de stad Brugge, oorkondt dat de klerk Weitin van Houtave erkend heeft dat hij het tiend hetwelk hij te Houtave in leen hield van de Heer van Snelleghe, geruild heeft met de abdij van Sint-Andries tegen een stuk land. Hij zal ten gepaste tijd ervoor zorgen dat het vrij komt van alle leenverband.

Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis Lambertus, decanus Christianitatis in Brugis, salutem in domino. Noveritis quod Weitinus clericus de Houthauwa coram me constitutus, recognovit se commutationem fecisse de decima sua quam apud Houthauwa de domino de Snelleghe in feodum tenere debebat, pro terra contra monasterium Sancti Andree juxta Brugis tali conditione, quod ipse de hominio, in quo dicta decima dicto domino teneri dignoscitur, dictum monasterium quitare debebat et ipsam decimam a dicto hominio quitam facere et immunem. Et ad hoc complendum se sua tam mobilia quam immobilia coram nobis dicto monasterio obligavit.

In cujus rei testimonium ad petitionem partium presentes litteras emisimus, sigilli nostri munimine roboratas.

Actum feria sexta post octavam Nativitatis domini, anno domini millesimo ducentesimo tricesimo quinto.

Oorspronkelijk op perkament. Geen zegel. R. A. Brugge, nr. 7383 bl. Onuitgegeven.

1243. — december. Lambertus, deken van de stad Brugge, oorkondt dat Weitkinus van Houtave, die heet de Coster, beloofd heeft dat hij zijn tiend te Houtave, hetwelk hij met de abdij van Sint-Andries tegen land had verwisseld, binnen het termijn van een jaar, vrij van alle leenverband aan de abdij zal bezorgen. Hij hield het tiend in leen van Gerardus, zoon van de ridder Gerardus van Roden. Weitkinus en de abdij zullen samenwerken tot dat de ridder Willem van Maldegem de 12 ponden die hij van Weitkinus ontving terug zal hebben gegeven of van Gerardus van Roden de toestemming tot het verbreken van het leenverband zal hebben bekomen.

L(ambertus), Decanus christianitatis in Brugis, universis presentes litteras inspecturis, salutem in domino. Noverit universitas uestre quod Weitkinus de Houtawa dictus custos coram nobis in iure constitutus promisit sub pena decem librarum, quod decima sua de Houtawa, quam monasterium sancti Andree iuxta Brugis concambio terre erga ipsum acquisivit, infra annum post nativitatem beati Johannis Baptiste proximo venturam erga Gherardum filium Gherardi de Roden militis, a quo dicta decima tenere solebat cum feodo, ita bona fide procurabit, quod per consensum et confirmationem ipsius Gherardi dictum monasterium prefatam decimam absque aliquo iure feodali libere et absolute in perpetuum possidebit, et per hoc abbas et conventus dicti monasterii bona fide laborabunt cum dicto Weitino ad hoc quod Dominus Willelmus de Maldeghe, miles, duodecim libras flandrenses quas a dicto Weitkino per consensum et confirmationem dicti Gherardi super dictam decimam predicto monasterio apponendis et plene faciendis recepit, dicto Weitkino integre restituet vel consensum et confirmationem dicti Gherardi ut promisit, predicto monasterio acquirat super dicta memorata.

Insuper vir religiosus W. dicti monasterii abbas et prenomatus Weitkinus de omnibus controuersiis, debitis, et querelis inter monasterium sancti Andree iuxta Brugis et dictum Weitkinum usque ad hanc diem habitis, coram nobis in iure mutuo se penitus quitos clamaverunt.

In cuius rei testimonium et munimen presentes litteras ad preces utiusque partis sigillo proprio una cum sigillo curie nostre fecimus roborari.

Actum anno domini MOCCOIL tercio, feria sexta ante nativitatem domini.

Oorspronkelijk op perkament en zegel in bruin was (gedeeltelijk bewaard) hangend aan dubbel perkamenten staart. R. A. Br., oork. nr. 4729 bl.

IV

1244. — juli. W. dictus Grant oorkondt, in naam van de deken van de stad Brugge, dat Aegidius de Orscamp dictus de Valle en zijn vrouw Agatha de helft van het tiend dat zij te Houtave bezitten en in leen houden van Gerardus van Roden, met zijn toestemming, voor 75 pond Vlaamse munt voor de duur van tien ja'en verpand hebben aan de abdij van Sint-Andries.

Universis presentes litteras inspecturis W. dictus Grant vices gerens decani christianitatis in Brugis scilicet in Domino. Noverit universitas vestra quod in nostra presentia constituti. Aegidius de Orscamp dictus de Valle et A. uxor sua medietatem decime sue jacentis apud Houthawa, monasterio Sancti Andree juxta Bruges, ad quod dicti loci spectat jus patronatus, Gerardo filio D. Gerardi, militis de Roden, a quo dicta decima tenetur in feodum, presente et consensum coram nobis et hominibus suis feudatis multis ad hoc in testimonium evocatis publice adhibente, pro septuaginta et quinque libris flandrensibus usque ad decem annos completos recognoverunt se titulo pignoris obligasse, illa tamen quod elapso termino decem annorum dicta decima redimi poterit ante Epiphaniam domini et non aliter et sic de anno in annum; promiserunt etiam dicti E. et A. uxor ejus fide interposita sub pena excommunicationis dictam conventionem fideliter observare et dictam decimam toto tempore quo fuit pignore obligata dicto monasterio warandizare nec unquam ipsum monasterium super dicta decima molestare.

Insuper dictus Gerardus de Roden tanquam dominus superior promisit coram nobis, quod dictam decimam toto tempore impignorationis dicto monasterio absque servitio et exactione seu jure, quod in ea habebat, warandizabit et in nullo penitus dictum monasterium molestabit. Preterea prefatus Gerardus de Roden, quia sigillum proprium adhuc non habuit, nobis humiliter supplicavit, ut predicta omnia sic acta esse Venerabili Patri Domino Episcopo Tornacensi testificaremur, ut ad preces ejusdem Gerardi idem Dominus Tornacensis dictam impignorationem dignaretur confirmare et sigilli sui munimine roborare. In hujus rei testimonium et ad preces Aegidii et Agathe uxoris ejus, et dicti Gerardi de Roden presentes litteras sigillo curie Christianitatis Brugensis fecimus roborari. Actum anno Domini millesimo ducesimo quadragésimo quarto, mense Julio.

Onuitgegeven. Oorspronkelijk op perkament. Zegel in bruin was, hangend aan enkel perkamenten staart, R. A. Br., oorkonde nr. 7394 bl. Op het einde van de dertiende eeuw of in het begin van de veertiende eeuw werd op de rugzijde in het midden geschreven : abbatie. Onmiddellijk daarboven heeft een andere hand in de 14^e eeuw geschreven : De medietate VI ae partis decime de Hout. sub data anni 1244 fol. 88.

1244. — juli. Gerardus van Roden, Heer van Barleghem, oorkondt dat Aegidius dictus de Valle et zijn vrouw Agatha de helft van het tiend dat ze te Houtave van hem in leen houden, met zijn toestemming, voor de duur van tien jaren verpand hebben aan de abdij van Sint-Andries.

Ego Gerardus de Roden, dominus de Barleghem, notum facio universis presentes litteras inspecturis, quod fideles mei Aegidius dictus de Valle, et Agatha uxor sua, medietatem decime sue jacentis in parochia de Houthauwa, quam de me tenere noscuntur in feodum, ecclesie S. Andree juxta Brugis, ad quam dicte parochie spectat jus patronatus, usque ad decem annos completos, et ulterius de anno in annum, quousque redempta fuerit, termino statuto, de consensu et voluntate mea titulo pignoris obligaverunt, et per judicium hominum meorum ad hoc specialiter vocatorum, eandem medietatem decime in manus meas resignatam, abbati dicte ecclesie tradidi et investivi nomine ecclesie, pro toto tempore quo predicta ecclesia prefatam decimam tenere contigerit titulo pignoris obligatam, absque ullo servitio nel exactione pacifice et quiete possidendam. Promisi nihilominus fide media, quod super dicta impigneratione sepedicte decime quam diu duraverit, memorate ecclesie molestiam non inferam aliquo tempore, aut gravamen. In cujus rei testimonium et munimen presentes litteras coram dictis hominibus meis feudatis sigillo meo proprio feci sigillari. Actum anno domini millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, mense Julio.

Onuitgegeven. Oorspronkelijk op perkament. Zegel van Gerardus in bruin was, hangend aan dubbel perkamenten staart, gedeeltelijk bewaard. R. A. Br., oorkonde nr. 7393 bl. Bemerk dat enkele dagen vroeger, Gerardus nog geen zegel bezat.

1246. — augustus. Gerardus van Roden, Heer van Berlegem, ontslaat, op aanvraag van de abt en van het klooster van Sint-Andries, de erfgenamen van Weitkinus de Coster, van de leenhulde die zij hem schuldig waren voor het tiend te Houtave dat Weitkinus de Coster tegen land met de abdij had geruild.

Universis presentes litteras inspecturis Gerardus de Roden, dominus de Barleghem, salutem in domino. Noverit universitas vestra quod cum Weitkinus dictus custos quandam partem decime jacentis in parochia de Houthauwa a mea et a predecessoribus meis in feodum teneret et ecclesia Sancti Andree juxta Brugis eandem decimam contra dictum Weitkinum concambio cujusdam terre ipsius ecclesie legitime acquisierit, ut ad cujus personatus dicta decima dignoscebatur pertinere et abbas et monachi ejusdem monasterii mihi humiliter supplicaverunt quatenus dictam decimam ab homagio et ab omni servitute, in quo mihi tenebatur eisdem liberarem et emanciparem ac heredes dicti Weitkini ab homagio vel jure, in quo mihi ratione prefate decime tenebantur, quitos clamarem, Ego justis precibus eorum annuens et attendens, quod in personatu ipsius ecclesie dicta decima jaceret, pro remedio anime mee et Patris mei et Matris mee ac predecessorum meorum heredibus dicti Weitkini homagium, in quo mihi tenebantur omnino remisi, et dictis abbati et monachis totum jus, quod in eadem decima habui vel habere possem in posterum, in presentia hominum meorum ad hoc specialiter vocatorum quitum clamavi et effestucavi, nihil penitus mihi vel heredibus meis reservans in eisdem, promittens nihilominus coram deo et hominibus meis predictis fide media et juramento corporaliter prestito, quod de cetero predictis monachis sive hereddibus prefati Weitkini calumniam aut gravamen non inferam occasione predictorum.

In cujus rei testimonium et munimen presentes litteras sigillo meo proprio in presentia hominum meorum duxi sigillandas.

Actum anno domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto, mense augusto.

Oorspronkelijk op perkament. Zegel van Gerardus in bruin was, hangend aan dubbel perkamenten staart, gedeeltelijk bewaard. R. A. Br., oork. nr. 7400 bl. Onuitgegeven.

1251. — oogst. Gerardus van Roden, Heer van Berlegem en zijn vrouw, Beatrix van Assebroek oorkonden dat Agata, dochter van Rijkaard Sconeweder, de helft van een tiend, dat ze van hen in leen houdt te Houtave, verkocht heeft aan de abdij van Sint-Andries bij Brugge.

Universis presentes litteras inspecturis, Gerardus miles, dominus de Berlegem, salutem in domino sempiternam. Noverit universitas vestra, quod cum Agatha, filia Riquardi dicti Sconeweder quandam partem decime iacentis apud Houtawa, videlicet tertiam partem vimme teneret in feodum, dicta A. et Hakettus ejus maritus, medietatem dicte decime, scilicet sextam partem vimme, exceptis duobus solidis flandrensibus, ecclesie Sancti Andree juxta Brugis, ad quam dicte ville de Houtawa spectat jus patronatus, pro centum et viginti libris flandrensibus in perpetuum pacifice possidendum legitime vendiderunt, werpiverunt et effestucaverunt, duobus filiis ejusdem A. videlicet Waltero primogenito et Arnulpho, post dictum W. majore natu, presentibus et consensum adhibentibus pariter et assensum coram hominibus meis feudatis presentibus pariter et ad hoc specialiter evocatis, ac eandem decimam dicta A. et ejus maritus cum tutore ipsius A. qui ad hoc per iudicium hominum meorum a me acceperat et cum duobus filiis suis predictis in manus meas ad opus dicte ecclesie resignaverunt nichil penitus juris sibi vel heredibus suis in dicta parte decime reservantes. Et hanc venditionem fecerunt dicti A. et eius maritus magna debitorum necessitate compulsi, tali scilicet quod in peiorem conditionem incidissent, si dictam venditionem non fecissent sicut iuramento firmaverunt, et homines mei pares ipsorum super hoc submoniti testificabantur. Et confessa est dicta A. quod nec vi, nec dolo, nec metu a marito suo sive alio quo cumque clam vel manifeste ad dictam venditionem faciendam fuerit introducta. Promiserunt nihilominus dicta A. et eius maritus ac duo filii ipsius Agathe prenotati fide media et iuramento corporaliter prestito, quod contra dictam venditionem non venient nec per se nec per alios, clam vel manifeste super dicta decima dictam ecclesiam aliquo tempore molestabunt. Post dictam ergo resignationem, quam fecerant in manus meas dicta A. et eius maritus, ac tutor ipsius ac filii eiusdem a supradictis submonitis hominibus meis feudatis paribus suis, si de cetero aliquod ius in indicta parte decime ipse vel successores sui aliquo tempore possent reclamare, et dictis hominibus meis per iudicium dicentibus, quod a dicta parte decime penitus essent absoluti, et quod nullum Jus in prefata parte decime dicta A. vel eius maritus sive aliquis successorum suorum de cetero possent reclamare, ego tanquam dominus a quo dicta pars decime tenebatur in feudum, consensu legitimo karissime Beatricis uxoris mee interveniente, prefa-

tam partem decime ab omni servitio vel exactione sive alio jure feudali quocumque et quo mihi tenebatur vel successoribus meis teneri poterat, liberam et absolutam ob remedium anime mee et successorum meorum ad preces dictorum A. et eius mariti nec non filiorum ipsius Agathe supradictorum, abbati dicte ecclesie coram predictis hominibus meis feudatis pacifice et quiete in perpetuum possidendam tradidi et investi, ac in vacuam possessionem legitime induxi nihil omnino iuri sin dicta parte decime mihi vel heredibus meis reservando. Promisit insuper dicta B. (eatrix) uxor mea fide interposita et iuramento corporaliter prestito, quod nullum ius ratione dotis sive causa donationis propter nuptias sive alia ratione quacumpe in dicta parte decime aliquo tempore reclamabit. Promisimus nihilominus ego et prefata uxor mea dicte ecclesie sepedicte parti decime legitimam ferre warandiam, et eandem ecclesiam contra quemcumque iuri stare cupientem indemnem per omnia conservare. Et ad hec observanda tam ego, quam uxor mea nos et successores nostros obligavimus. In cuius rei testimonium et munimen presentes literas dicte ecclesie contulimus sigillorum nostrorum munimine roboratas. Actum anno domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo mense Augusto.

Onuitgegeven.

Oorspronkelijk op perkament. Zegels verdwenen. R. A. Br., nr. 7409 bl

VIII

1251. — augustus. Gerardus, ridder, Heer van Roden, oorkondt dat zijn bloedverwant Gerardus, Heer van Berlegem, de helft van het tiend dat Agata, dochter van Rijkaard Sconeweder, en het deel van het tiend dat Weitkinus gezegd de Coster van hem in leen hield, ontslagen heeft van elk leenverband, en dat hij als opperste leenheer alles goedkeurt.

Universis presentes litteras inspecturis G(erardus) miles, dominus de Roden, in domino salutem. Cum Gerardus, miles, dominus de Barleghem, consanguineus meus, medietatem decime quam Agatha, filia Rycquardi Sconeweder et illam partem decime, quam Weitinus dictus custos de ipso tenebat in feodum, ab omni servitio et exactione aliove jure feodali absolverit in perpetuum et quitas penitus clamaverit, ego quod per ipsum dominum G. militem consanguineum meum predictum in hac parte factum est, ratum habeo et approbo et tanquam dominus superior confirmo. Actum anno domini millesimo ducentesimo quinquagesimo primo mense Augusto.

Oorspronkelijk stuk verdwenen. Afschrift : Cartularium abdij van Sint-Andries. R. A. Br., Découvertes no. 250, folio 92. Onuitgegeven.

IX

1252. — november. Gerardus van Roden, Heer van Berlegem, keurt opnieuw de ruiling goed die Weitkinus de Coster heeft aangegaan met de abdij van Sint-Andries, ruiling waarbij hij zijn tiend te Houtave gewisseld heeft tegen een perceel grond. Hij bevestigt opnieuw de ruil van een rente van één mark en 40 deniers die hij zelf Gerardus met gezegde abdij heeft aangegaan. Hij geeft deze bevestiging omdat deze ruilingen verricht werden, wanneer hij nog geen ridder was geslagen en geen zegel bezat. Gerardus wijst erop dat hij nochtans toen de vereiste ouderdom had bereikt.

De oorkonde begint met dezelfde tekst als in de reeds geciteerde oorkonde nr. 7400 uit augustus 1244. Daarna komt de tekst die volgt :

Praeterea cum dicta ecclesia mihi teneretur in marca una et quadraginta denariis flandrensibus annuatim et ipsa ecclesia marcam unam flandrensem et quadraginta denarios ab henrico, filio Bertulphi, super terris dicti Henrici legitime comparasset, ego redditus predictae ecclesie sic acquisitos ad instantiam ejusdem ecclesie in concambio mei redditus recepi, eandem ecclesiam per judicium hominum meorum a solutione dicti redditus in perpetuum absolvendo. Et cum hec acta essent tempore quo miles non extiteram nec sigillum competens haberem, licet etatem legitimam haberem, que tunc facta sunt, ad presens approbo, et confirmo.

In cujus rei memoriam et munimen, presentes litteras sigillo proprio duxi roborandas.

Actum anno domini MoCCo quinquagesimo secundo mense (novem) bri.

Oorspronkelijk op perkament. De zegel van Beatrix, in bruin was en hangend aan dubbel perkamenten staart is bewaard gebleven. Randschrift op de zegel : *Sigillum Beatricis domine de Arsebroec. R. A. Br., nr. 7416 bl.* Onuitgegeven.

1252. — december. Gerardus, ridder, Heer van Roden oorkondt dat Gerardus, Heer van Berlegem, de helft van het tiend door Agata, dochter van Rijkaard Sconeweder en dit deel van het tiend dat Weitkinus gezegd de Coster, door hen in leen gehouden, vrij gemaakt heeft van alle leenverband, om deze tienden te schenken aan de abdij van Sint-Andries. Hij zelf, als opperste leenheer, keurt dit goed, en verleent dezelfde vrijmaking. Hij geeft daarenboven nog zijn goedkeuring voor de ruiling van een rente die Gerardus van Berlegem gedaan heeft met de abdij van Sint-Andries.

Universis presentes litteras inspecturis Gerardus, miles, dominus de Roden, salutem in domino. Cum Gerardus, miles de Barleghem, consanguineus meus, medietatem decime quam Agatha, filia Riquardi dicti Sconeweder, et illam partem decime quam Weitkinus dictus custos ab illo tenebant in feodum ab omni servitio et exactione aliove jure feodali absolverit in perpetuum et quitas penitus clamaverit ad opus ecclesie B. Andree juxta Brugis libere et pacifice in posterum possidendas, ego, quod per ipsum dominum Gerardum militem consanguineum meum predictum in hac parte factum est, ratum habeo et approbo ac tanquam dominus superior confirmo. Similiter de concambio unius marce et quadraginta denariorum flandrensium, in quibus ipsa ecclesia eidem Gerardo tenebatur, quod ipse Gerardus recepit super terris Henrici, filii Bertulphi, qui dicte ecclesie in una marca et quadraginta denariis flandrensibus similiter tenebatur. Actum anno domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo mense decembri.

Oorspronkelijk stuk verdwenen. Afschrift Cartularium Sint-Andries, R. A. Br., Découvertes, no. 250, folio 90 verso. Onuitgegeven.

1252. december. — De deken van de stad Brugge oorkondt dat Akettus van Oostkamp en zijn vrouw Agata erkend hebben dat zij de helft van hun tiend dat zij te Houthave bezaten met toestemming van Gerardus, Heer van Berleghem, van wie zij het gezegde tiend in leen hielden, en met de toestemming van Beatrix, vrouw van Gerardus, verkocht hebben aan de abdij van Sint-Andries bij Brugge.

*Universis presentes litteras inspecturis E. decanus christianitatis Brugen-
sis, salutem in Domino. Noverit universitas vestra, quod propter hoc in
nostra presentia constituti, Akettus de Orscamp et Agatha, uxor ejus,
recognoverunt se medietatem decime sue, videlicet sextam partem vimme,
quam habebant apud Houthawa, de assensu et voluntate Walteri, filii
ipsius Agathe primogeniti, viri etiam nobilis Gerardi, Domini de Barle-
ghem, militis, a quo dicta decima tenebatur in feudum, et Beatricis uxoris
ejus consensu legitimo interveniente, ecclesie Sancti Andree juxta Brugis,
in cujus personatu dicta decima consistit, pro quadam summa pecunie
numerate et totaliter persolute, legitime vendidit, et coram hominibus pre-
dicti Gerardi militis pluribus ad hoc specialiter evocatis eidem ecclesie
tradidisse et effestucasse, nihil penitus juris sibi vel heredibus suis dicti
Akettus et Agatha uxor ejus, quam predicti Gerardus miles et Beatrix
uxor ejus in dicta decima reservantes. Renuncians nihilominus prefata
B. uxor dicti Gerardi militis omni juri canonico et civili pro se introducto
vel introducendo, causa dotis, donationis propter nuptias, sive alia
causa vel ratione quacumque, promiserunt insuper prefatus Akettus et
Agatha, uxor ejus, et prenominati G. miles et B. ejus uxor, dicte ecclesie
sepredictam decimam erga quemlibet warandizare et ipsam ecclesiam in
hiis per omnia indemnem conservare. Preterea memorata A. uxor preno-
minati A. confessa est, quod tam ipsa quam eius maritus predictus dictam
venditionem ob urgentem necessitatem et evidentem utilitatem ipsorum
facere oportebat secreto coram nobis et publice coram pluribus affirmando,
quod nec vi, nec dolo, nec metus causa ad dicte decime venditionem et
renunciationem inducta fuerat a quocumque, sed ipsam venditionem et
quam homines prefati G. militis pares scilicet prenominate A. uxoris dicti
Aketti super hoc submoniti testificabantur esse tantam quod, si dictam
venditionem non fecisset, in peiorem conditionem et bonorum suorum
damnum non modo cum incidissent, et omnibus per iudicium hominum
Prenominati G. militis super submonitorum rite peractis, promiserunt tam
dicti Akettus, Agatha uxor ejus, et Walterus filius ipsius Agathe primo-
genitus, quam predicti Gerardus de Barleghem miles et Beatrix uxor ejus*

*fide media et iuramento corporaliter prestito, quod de cetero nec per se
nec per alios clam vel manifeste contra dictam venditionem venient, dic-
tam Ecclesiam super premissis aliquo tempore molestando.*

*Actum anno domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo
mense Decembri.*

Oorspronkelijk op perkament. R. A. Br., oork. nr. 7417 bl. Onuitgegeven.

1238- januari. Lambertus, deken van de stad Brugge, oorkondt dat Lambertus en zijn vrouw Margareta het tiend dat zij in Nieuwmunster bezitten voor 135 pond vlaamse munt en voor een termijn van 8 jaar verpand hebben aan de abdij van Sint-Andries. De ridder Rijkaard van Straten en zijn vrouw Margareta, die dit tiend aan Lambertus in leen hebben gegeven, schenken hun toestemming. Zij zelf hebben gezegde tiend in leen verkregen van Gerardus, zoon van de ridder Gerardus van Roden. Lambertus zal er voor ijveren dat het tiend vrij zou komen van elk leenverband.

Lambertus, decanus christianitatis Brugensis universis presentes litteras inspecturis in Domino salutem. Noverit universita vestra, quod Lambertus, filius Monins de Novo-Templo, in nostra presentia constitutus de consensu Margarete uxoris sue, totam decimam suam, quam habet in parochia de Novo-Templo, Ecclesie Sancti Andree juxta Brugis, ad quam dicte ville pertinet patronatus, pro centu met triginta quinque libris flandensibus usque ad octo annos completos titulo pignoris obligavit, infra quos annos dicta decima redimi non poterit, nec etiam, ipsis expletis, nisi infra mensem januarii. Huic equidem obligationi Riquardus, filius domini Riquardi, militis de Straten, et Margareta, uxor ejus, de quibus dicta decima tenetur in feodum, coram hominibus suis feodatis ad hoc specialiter evocatis, consensum pariter prebuerunt et assensum, et concesserunt quod, toto tempore prenotato prefata ecclesia ipsam decimam libere et quiete possideat absque servitio et exactione. Preterea dictus Lambertus promisit coram nobis et firmavit fide interposita, quod quandocumque infra dictos octo annos decimam liberare poterit a jure quod in ipsa habet Gerardus, filius domini Gerardi, militis de Roden, a quo feudum dicte decime decendit, ipsam pro prenotata summa pecunie tradet et werpiet dicte ecclesie nomine venditionis et dictus Riquardus et uxor ejus coram nobis et dictis hominibus suis promiserunt et ad hoc sub fide interposita se obligaverunt, quod liberatione a dicto Gerardo de Rodes acquisita, eandem decimam ab omnibus his in quibus ipsi tenentur, si requisiti fuerint, ad opus jam dicte ecclesie quitabunt et absolverunt. Si vero dictus Lambertus quod promisit de liberatione predicta acquirenda non compleverit, ipse de pretaxata summa pecunie triginta libras flandrenses restituet ecclesie supradicte et prior obligatio intantum sic minor remanebit, et de ipsa restitutione dictarum triginta librarum flandrensium, super terram suam videlicet Boudenswerf, Suedhaec et Strinck eidem ecclesie fecit assignamentum, sub tali paena, quod ipsa ecclesia fructus terre predicte percipiet, donec predicte triginta libre fuerint eidem restitute. Ad hoc

predicti Lambertus et uxor eius et Riquardus et uxor eius coram dictis hominibus suis feudatis, et coram nobis fide interposita et sub poena excommunicationis promiserunt, omnia sicut superius sunt annotata, se inviolabiliter et firmiter observaturos.

In cuius rei testimonium et munimen ad preces dictarum partium presentes litteras emisimus sigillo proprio una cum sigillo curie nostre roboratas. Actum anno domini millesimo ducentesimo trigesimo septimo, mense Januario.

Oorspronkelijk op perkament. Zegel verdwenen. R. A. Br., oork. nr. 7106. bl.

De eerste helft van deze oorkonde werd uitgegeven door Ch. Piot. — *Les sires de Straten*, blz. 38, met de zegels van Rijkaard III en Margareta van Roden, blz. 36. De oorkonde werd door Piot gedateerd 7 januari 1237. oude stijl.

Op het Rijksarchief te Brugge berust er een afschrift van een oorkonde die luidt als volgt :

Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis, Riquardus, miles de Straten et Margareta uxor salutem in Domino. Universitati vestre significamus quod vir venerabilis Lambertus, decanus Christianitatis Brugensis ad meam et Margarete uxoris mee et Lamberti filij Monins et suæ uxoris petitionem litteras suas ecclesie Sancti Andree uxta Brugis dederit in hec verba : Volgt dan voorgaande tekst : Lambertus etc. Actum anno domini millesimo ducentesimo trigesimo septimo, mense Januario.

R. A. Br., Découvertes nr. 250, I Cartularium. Priviligia et Concessionones. folio 95 verso en ibidem folio 116 recto.

1238- april. De ridder Rijkaard van Straten en zijn huisvrouw Margareta oorkonden dat zij een deel van het tiend van Houtave, hetwelk zij in leen houden van Gerardus, zoon van de ridder Gerardus van Roden, voor 220 ponden vlaamse munt verpand hebben aan de abdij van Sint-Andries.

Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis Rycquardus, miles de Straten et Margareta, uxor ejus, salutem in Domino. Universitati vestre significamus, quod nos quartem et octavam partem unius vimme de decima nostra quam possidemus apud Houthawa et tenemus a Gerardo filio Gerardi militis de Roden in feudum, monasterio Sancti Andree juxta Brugis, ad quod dicte ville de Houthawe spectat Patronatus, nomine pignoris obligavimus p.o ducentis et viginti libris fflandrensis monete a mense Martio nuper preterito usque ad sex annos completos tali apposita conditione, quod dicte partes decime redimi non poterunt a nobis, sive ab heredibus nostris donec dicti sex anni fuerint completi, nec etiam tunc, nisi de anno in annum et ante Martii initium. Ut autem memoratum monasterium dictam impignorationem liberius et securius possideat, nos fide interposita, et sacramento corporaliter prestita promisimus, quod predicto monasterio de dicta impignoratione legitimam prestabimus waram, et ipsam faciemus laudari et approbari a dicto Gerardo de Roden, ad cuius feudum dicta decima dicitur pertinere. Promittimus nihilominus et nos et nostra tam mobilia quam immobilia ad hoc obligamus, quod si dictum monasterium aliquas molestias vel damna incurreret, nos dictum monasterium usque ad viginti quinque libras fflandrenses annuatim, tempore impignorationis conservabimus illesum et indemnem.

In cuius rei testimonium et munimen presentes litteras dicto contulimus monasterio sigilli nostri appensione roboratas.

Actum anno domini millesimo ducentesimo trigesimo octavo, mense aprili.

Oorspronkelijk stuk verdwenen. Afschrift : R. A. Br., Découvertes, nr. 250 - 1. folio 95 verso.

Gerardus van Roden was in 1238 nog een kind. Hij wordt dan ook in de oorkonde geen ridder genoemd, doch slechts Geraard, zoon van de ridder Geraard (die reeds was overleden).

1238- november. De ridder Rijkaard van Straten en zijn vrouw Margareta van Roden oorkonden dat Willem Bukel en zijn vrouw hun tiend van Nieuwmunster, dat ze in leen houden van Gerardus van Roden, met hun toestemming verpacht hebben aan de abdij van Sint-Andries.

Universis Christi fidelibus presentes literas inspecturis Riquardus, miles de Straten, et Margareta uxor eius, salutem in domino. Universitati vestre significamus quod W (illelmus) Bukel in presentia nostra constitutus totam decimam suam quam habet in parochia de Novo Templo, et tenet de nobis in feudum annuente Adelisa, uxore sua, et nostro etiam interveniente consensu, pariter et assensu, cum hominibus nostris feudatis ad hoc specialiter evocatis, ecclesie Sancti Andree iuxta Brugis, ad quam dicte ville pertinet Patronatus, pro centum et triginta quinque libris flandrensibus usque ad octo annos completos titulo pignoris obligavit, infra quos annos dicta decima redimi non poterit, nec etiam ipsis completis, nisi infra mensem Januarii et tunc semper de anno in annum, et concessimus, quod toto tempore prenotato, prefata ecclesia dictam decimam libere et quiete possideat absque servitio et exactione. Promisit etiam coram nobis dictus W. et fide interposita firmavit, quod quandocumque poterit infra dictos annos dictam decimam liberare poterit a iure, quod in ipsam habet G. filius domini G. militis de Roden, a quo feudum dicte decime descendit, ipsam pro prenotata summa pecunie tradet et werpiet iamdicte ecclesie nomine venditionis. Et nos coram dictis hominibus nostris promisimus, et ad hoc fide interposita nos obligavimus, quod cum predictam a domino G. de Roden acquisiverit liberationem super decima antedicta, eandem a servitiis, et omnibus, in quibus nobis tenetur, si requisiti fuerimus, ad opus iamdicte ecclesie quitabimus et absolvemus. Fuit etiam edictum quod si prenominalus W., quod promisit de liberatione predicta acquirenda non compleverit, ipse de pretaxata summa pecunie XXX libras flandrenses restituet ecclesie supradicte et sic prior obligatio in tantum minor remanebit. Et de ipsa restitutione facienda ipsarum trigenta librarum super quandam partem terre sue eidem ecclesie debet facere sufficienter assignamentum, sub tali equidem poena, quod eadem ecclesia fructus dicte terre percipiet, donec predictae XXX libre eidem fuerint restitute. Ad hoc ego Riquardus et dicta Margareta uxor mea, et predicti W. et coram Clerico decani Christianitatis Brugensis ad hoc specialiter vice decani coram quo omnia predicta facta fuerunt, fide interposita et sub poena excommunicationis promisimus omnia sicut superius sunt annotata nos inviolabiliter observaturos.

In cuius rei testimonium et munimen presentes literas dicte contulimus ecclesie sigillo mei Riquardi una cum sigillo decani Christianitatis, et Curie ipsius ad preces meas et dicte Margarithæ uxoris mee, et dictorum W. et eius uxoris roboratas.

Actum anno domini millesimo ducentesimo trigesimo octavo, Mense Novembrj.

Oorspronkelijk stuk verdwenen. Afschrift : R. A. Br., Découvertes, nr. 250, I, Privilegia et Concessiones, anno 1674, folio 116 r. en v. - 117 r.

ZOMERGEM
ONDER DE FRANSE REVOLUTIE
1792-1815

LEVE DE REPUBLIEK

De eeuwige expansiepolitiek van Frankrijk was door de herhaalde mislukkingen en ontzaglijke militaire verliezen van vele opeenvolgende oorlogen niet verminderd. De oorlogsverklaring aan de Oostenrijkse keizer Frans II, op 20 april 1792, was de voortzetting van deze verzuchting, de inzet van een grote Europese oorlog en voor België het begin van een twintig jaren lange bezetting met al de daarmedegaande gevolgen.

Op 24 oktober 1792 rukt generaal Dumouriez met ongeveer 80.000 man over onze grens, via Mons naar Brussel op. De Oostenrijkse generaal Clerfayt maakt hem zijn opwachting en op 6 november grijpt te Jemappes de beslissende slag plaats. Clerfayt, ziende dat hij het onderspit zal moeten delven, blaast de aftocht en ons land wordt stelselmatig maar vlug door de Fransen bezet.

De laatste Oostenrijkse soldaten verlaten Zomergem in oktober 1792 en op 12 november daaropvolgende trekken de eerste Franse legerbenden, die Gent hadden veroverd, door onze gemeente naar Brugge toe ⁽¹⁾. Het zal echter nog duren tot mei van het volgend jaar eer Zomergem een Franse bezetting krijgt; een bezetting die slechts zal bestaan in doortrekkende eenheden of afzonderlijke groepjes die een paar dagen of hoogstens een week bij ons hun tenten opslaan, maar daarom niet minder brassen en teren op kosten van de bevolking.

De slag van Neerwinden, op 18 maart 1793 tussen de Franse generaal Dumouriez en de Oostenrijkse veldmaarschalk Josias van Coburg, liep uit op een nederlaag der Fransen, wat de tijdelijke bevrijding van de zuidelijke

(1) R.A.G. (= Rijksarchief, Gent) Zomergem n° 345.

Nederlanden betekende. Volgens een messive, uitgaande van het bestuur van de Kaselrij van de Oudburg van Gent, van date 19 april 1793, werd aan de wethouders van Zomergem bevolen aan de eed van trouw aan de Franse Republiek te verzaken en deze aan Zijne Majesteit de Keizer van Oostenrijk opnicuw af te leggen. Dit gebeurde op 25 april door : Jacobus Joannes Lefevere, baljuw, Joannes De Neve, burgemeester, Maarten De Vlieger, Maarten De Rycke, Jan Baptist De Ridder, Jozef Willems en Jan Baptist Welvaert, schepenen en Livien Van Wambeke, griffier. ⁽²⁾. In begin mei, werden alle akten opnieuw verleden voor de baljuw, de burgemeester en de schepenen van het ambacht, de prochie en de heerlijkheid van Zomergem.

Deze bevrijding mocht echter niet lang duren. Een nieuwe aanval vanwege de Fransen boekte succes en de voorposten van het Franse leger onder het bevel van generaal Picheque, namen Gent in op 24 juni 1794. Twee dagen nadien, nl. op 26 juni, werd de slag bij Fleurus geleverd tussen de Fransen en de Oostenrijkers en bracht voor eerstgenoemden de totale en beslissende overwinning.

Op 4 juli 1794 doet het Franse leger zijn triomfantelijke intrede in de Vlaamse hoofdstad en begint meteen de totale en volledige bezetting van alle Vlaamse dorpen. Het gros van het leger van generaal Dandels, dat uit ruim 20.000 manschappen bestond, lag toen ingekwartierd te Ursel, te Oostwinkel en te Zomergem op de gehuchten Nekke en Hoetsel. ⁽³⁾.

Gelijk bijna overal, werden de Franse troepen ook te Zomergem op toejuichingen onthaald, want men verwachtte hier ook de Franse Revolutie. De Oostenrijkers hadden ons land in een ellendige toestand achtergelaten en de ontevredenheid was zo algemeen, dat onze mensen naar een ander regime snakten. Ook de Oostenrijkers moeten het geweten hebben, want reeds op 23 juli 1791 was aan de wethouders van Zomergem opdracht gegeven in al de huizen der gemeente naar geweren en sabels te gaan zoeken. Ongetwijfeld vreesde men dat ze tegen de Oostenrijkers zouden gebruikt worden bij een Franse inval in ons land, die toch algemeen verwacht werd. ⁽⁴⁾.

Icdereen hechtte geloof aan al de schone beloften van de Franse «Assemblée» en de «Constitution» en men meende werkelijk dat de Sansculotten enkel naar hier waren gekomen om ons van het Oostenrijkse juk

(2) R.A.G. Oudburg n° 1846.

(3) R.A.G. Oudburg n° 1978.

(4) R.A.G. Zomergem n° 380.

te verlossen en ons de zolang verlangde onafhankelijkheid te bezorgen. Dumouriez had immers gezegd dat hij in ons land was gekomen om de «vrijheidsboom» te helpen planten.

En inderdaad. Onder het motto van «Vryheyd, Broederlykheyd en Gelykheyd», woorden die overal en herhaaldelijk met veel klank door de Franse autoriteiten werden gebruikt, plantten zij overal vrijheidsbomen, maar meteen plantten zij hun nieuwe regime steviger in alle rangen van onze bevolking.

Ook te Zomergem werd de komst van de «bevrijder» met brio gevierd. Er had een groot avondfeest plaats met «alluminatie van alle de huysen, alsook met een groot vuurweck rond de vrystaek», terwijl met tussenpozen de klokken feestelijk luidden en geweesalvo's werden afgeschoten. Het volk danste dol van vreugde rond de vrijheidsboom en er werd «veel muziek ghemaekt». (5).

De Fransen lieten geen enkele gelegenheid voorbijgaan om er een feest van te maken. Het zou later het beste middel zijn om de mensen hun ellende te helpen vergeten.

Hierna volgen enkele vieringen te Zomergem waarover het archief ons iets meedeelt.

Uit een parochierekening van 1795 noteerden wij :

«item by den rendant nog betaelt aen Pieter de Reu, de somme van 10 schell. grooten courant, om daarmede te betalen een hondert lanteirntjens, ghebruyckt op de vieringhe van den vyfden sansculottendag, 2 jaar der Fransche Republiek, alsmede het koopen, de stoffe tot het maecken van een vaendelken, uytghesteken ten wethuyse alhier». (6).

«Betaeld aen Frans van Waeyenberghe, 13 schell. gr. ct, over leveringhe van een boom, ghedient hebbende tot den boom van vryheyd, geplant binnen dese prochie... 10 fructidor jaar 3». (7).

Het feest van 21 januari 1796 moest overal met alle mogelijke luister worden gevierd. Stoeten, discours, kanongebulder, klokkengeluid ; volksdansen, hanketten, uitdeling van bier en brandewijn, opmars van school-

(5) R.A.G. Oudburg n° 703.

(6) R.A.G. Zomergem n° 381.

(7) R.A.G. Zomergem n° 381.

kinderen, tap-toe's van fanfaren en militaire muziekkapellen en bij dat alles de luisterrijke versiering, bevlagging en verlichting van alle openbare gebouwen en woningen. Niets werd onverlet gelaten om de gemoederen voor het nieuw regime op te warmen. (8).

Op de 5^e complementaire van het jaar V (21 september 1797), betaalde de ontvanger van Zomergem, 6 pond 5 schellingen 9 groten «tot compliesantie van het publicq gespeel van Don Pedro, benevens Vierlucht tot het vieren van de feestte vanden Eersten vendimaire, daer onder begrepen eenige cleene taire voor de Speelders». (9).

Ter gelegenheid van het planten van een vrijheidsboom te Zomergem op 7 vendimaire jaar VI (28 september 1797), werden eens temeer grote feesten op touw gezet. Franse muziekkapellen muziseerden door de versierde straten en gaven concerten op de dorpplaats, alwaar een sierlijke kiosk was opgetimmerd. Een lange stoet trok door het dorp, waarin schoolkinderen opmarcheerden, zwaaiend met Franse vaantjes. Een groot feestmaal sloot deze «émotionneerende» plechtigheid af. (10).

De laatste dag der maand vendimaire van het jaar VI werd hier het feest gevierd ter nagedachtenis van generaal Hoche. Er werden vele ellen linnen aangekocht en versnipperd in honderden vaantjes, terwijl een grote hoeveelheid buskruit tientallen feestkanonnetjes deed knallen. (11).

De 16^e brumaire, «wesende de huyselyke feestte», vierde men te Zomergem «de heughelyke gedenkenisse vanden gelukkigen vrede tusschen de fransche Republique en het Huys van Oostenryck». Grote sommen geld werden verspild aan de «luminatie», voor het aankopen van zes pektonnen, lonten, kaarsen aan de vrijheidsboom, versierselen, buskruit, aarden schotels dienstig als doelwitten voor de grote feestschieting. drinkgeld aan de muzikanten en aan vele andere kleinigheden. (12).

Vermelden wij terloops dat Zomergem toen reeds zijn eigen muziekkorps bezat, waaruit in 1813 de thans nog bestaande harmonie «Sint Cecilia» zou geboren worden.

(8) Vergaegen P. : «La Belgique sous la domination Française». Brussel 1922 deel II bl. III.

(9) R.A.G. Zomergem n° 384.

(10) R.A.G. Zomergem n° 381.

(11) R.A.G. Zomergem n° 384.

(12) R.A.G. Zomergem n° 384.

Op het feest van de ouderlingen in het jaar VI (1798), werd door de gemeenteraad een kostelijk Frans vaandel in zijde aangekocht, om ten top van de vrijheidsboom te steken. ⁽¹³⁾.

De boom van vrijheid was steeds het middelpunt van alle feestgedoe. Daaraan werden de meeste kosten en de grootste aandacht besteed. Hij verdween trouwens nooit van de dorpplaats en kreeg bij elke bijzondere gelegenheid een aangepaste versiering. Hij was steeds het symbool van «Vrijheid, Broederlijkheid en Gelijkheid».

De vrede tussen Engeland en Frankrijk, die op 27 maart 1802 te Amiens werd getekend, moest andermaal te Zomergem met luister worden gevierd. Elk huis was feestelijk bevestigd. De feestklokken bengelden hun vrijheidsklanken over het dorp te 8 uur 's morgens, te 11 uur op de middag, te 4 uur in de namiddag en te 7 uur 's avonds. De huizen waren verlicht met feestlantarens. Af en toe klonk feestgeschut en terwijl 's avonds het volk op het dorpsplein zijn feestroes uitdanste onder het geroep van «Vive Bonaparte, Vivo het Gouvernement, Vivat den langgewensten vrede», vulden de autoriteiten en de notabelen hun gulzige magen aan een feesttafel, waarop de lekkerste en duurste gerechten werden opgediend en door-gepoeld met de fijnste Franse wijnen. ⁽¹⁴⁾.

Bij al deze feesten werden vooral de kinderen betrokken. Zij waren het best te bewegen en konden de massa vormen. Het waren ook zij, die door het zingen van liederen, door deklamatie en het opvoeren van allerlei aangepaste spelen, kleur en klank aan de viering konden geven en kijklustigen aanlokken. Daarom werden zij dan ook speciaal bedacht met snoep, prijsboeken en fooien. ⁽¹⁵⁾.

De kiosk was vanzelfsprekend een van de grootste aantrekkelijkheden. Er werden door de plaatselijke muziekvereniging of door een Franse militaire kapel concerten ten beste gegeven.

Een bijzondere aantrekkelijkheid te Zomergem was het «theater» van Jacques François Courtois, een kunstmekaniker, die zich een stel mechanische poppen had vervaardigd, waarmede hij verschillende stukjes kon opvoeren. Hij bezat daarvoor een vast repertorium, waarop, volgens een verklaring van het gemeentebestuur, enkele zeer gekende stukken voor-

(13) R.A.G. Zomergem n° 384.

(14) R.A.G. Zomergem n° 342.

(15) R.A.G. Zomergem n° 384.

kwamen, zoals : «De Bastaardzoon», «De Eenzame», «Grootheid en verval», allen geschreven door Robert Maxwell, die naar het zeggen van de maire, lang niet de eerste de beste moet geweest zijn. ⁽¹⁶⁾.

Ter illustratie laten wij hierna het volledig programma volgen van de feestelijkheden die te Zomergem op touw werden gezet ter gelegenheid van de verjaaring van de kroning tot keizer van Napoleon Bonaparte. ⁽¹⁷⁾.

Art. I

Op de vooravond van de 5 december van zeven tot acht uur, zullen de klokken luiden om het feest aan te kondigen.

Art. II

De Zondag, zijnde het feest, zullen de feestklokken nu en dan gedurende enkele minuten luiden en dit gedurende de ganse dag.

Art. III

Om negen uur in de voormiddag zullen de maire, de adjunkten, de vrederechter, de commissaris van politie, de municipale raad, de repartiteurs en andere notabelen van de gemeente, in het gemeentehuis tezamen komen.

Art. IV

Om tien uur juist zal het vertrek van de stoet uit het gemeentehuis worden aangekondigd met klokkengeluid. De aanwezigen zullen zich in de navolgende orde naar de kerk begeven, waar een solemnele Mis en een Te Deum zal worden gezongen ; de gemeenteraad met de maire aan het hoofd, het muziekkorps, de wethoren en laatst al de andere genodigden.

Art. V

Na de mis zal een processie rondom het dorp gaan, waar de straten zullen versierd worden bij middel van groen, lover en papieren guirlanden. De veldwachters zullen er voor zorgen dat geen enkel rijtuig deze processie komt storen.

Art. VI

Om 2 uur in de namiddag zullen de autoriteiten aan een banket aanzitten, waar de maire toasten zal uitbrengen op zijn Majesteit de Keizer, vader van het volk, op hare Majesteit de Keizerin, regentes, op zijn Majesteit

(16) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 373.

(17) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 372.

de Koning van Rome, op de welvaart der legers, op de algemene vrede, op de heer baron Dumoyseaux, prefekt en administrateur van het Département der Schelde.

Art. VII

De jongelingen en jongedochters zullen een bolspel houden, waaraan prijzen zullen verbonden zijn, zoals driekleurige zakdoeken en andere kleine kledingstukken.

Art. VIII

Om acht uur 's avonds zal er op de dorpsplaats een algemene verlichting zijn.

Art. IX

Het feest zal eindigen met een luisterrijk bal in het gemeentehuis, waar alle burgerlijke overheden zullen aanwezig zijn.

Art. X

Onderhavig programma zal worden voorgelegd aan de goedkeuring van de prefekt. De politiekommissaris en de veldwachters zullen de ordedienst verzekeren en waken op de goede gang der feestelijkheden.

Gedaan op het Gemeentehuis te Zomergem
dezen 29 november 1800 en dertien
get. J. F. Daninck

DE ADMINISTRATIEVE HERVORMING

Hadden onze mensen de komst van de Franse bevrijders verwacht en met feestvieringen verwelkomd, spoedig zouden ze in al hun verwachtingen worden teleurgesteld, want de brenger van broederlijkheid, zou zich in zeer korte tijd ontpoppen als de grootste revolutionnair en de wreedste tyran aller tijden.

De Franse Revolutie zou zich geheel van alle voorgaande regimes onderscheiden door de totale ommekeer van ons oud administratief stelsel, dat in weinig tijds door ondermijning of door rechtstreekse wetten en besluiten, uit zijn verband geraakte en uiteenviel om tenslotte voor goed te verdwijnen. Wat eeuwen lang tegen alle druk en zucht naar hervorming hardnekkig stand had gehouden en tenslotte door elke vorst, tegen wil en dank, aanvaard en geëerbiedigd was geworden, kreeg nu de fatale genadeslag. Nog nooit had ons volk dergelijke ommekeer meegemaakt. Vroeger waren onze mensen steeds in het verzet gekomen tegen elke poging om hun

een wet op te dringen, en ze hadden, hoe groot de offers ook geweest waren, ten langen laatste altijd gelijk gehaald. Die tijd is nu voorbij. Gans het nationaal verleden zal letterlijk worden weggevaagd en uitgeroeid om in de toekomst nooit meer wortel te schieten.

Het oude gregoriaans kalender wordt door de wet van 27 oktober 1793 vervangen door de Republikeinse almanak die een geheel andere tijdrekening heeft. Alle heiligennamen in het vorig kalender, door onze kristelijke voorouders herdacht en vereerd, worden vervangen door namen van dieren, planten, bloemen en soms door de meest banale namen. De maanden worden herdoopt en de feestdagen en heiligdagen moeten plaats maken voor groots opgezette feesten waarin de arbeid, de ouderdom, de jeugd, de landbouw, de echtgenoten en tal van andere geëerd worden.

Reeds vanaf de eerste maanden der bezetting kwam de hervormingszucht der Fransen sterk tot uiting. Zij zouden anders immers hun naam van revolutionairen niet waardig zijn.

Zomergem, dat toen meer dan 5.000 inwoners telde, kreeg de naam van «municipaliteit» en zou voortaan bestuurd worden door een municipale raad, met aan het hoofd een «maire», bijgestaan door twee of meer adjunkten en dertig municipale leden. Zij zouden om de drie maand herkiesbaar zijn. ⁽¹⁸⁾.

De vorige wethouders moesten de landboeken en pointingrollen overmaken aan de nieuwaangestelden municipalen ontvanger.

De Constitutie van het jaar III (1795) bracht de totale ommekeer in de administratie van onze gemeenten. Van die datum af zou alleen de gemeentelijke of kantonale municipaliteit als wettig bestuurslichaam worden erkend.

Van dan af leest men in de bestuurlijke geschriften : «compareerende voor de Municipalityt der prochie van Somergem». ⁽¹⁹⁾.

De feodaliteit werd opgeschort bij besluiten van 17 nivose jaar II (7 januari 1794) en afgekondigd op 8 en 12 december 1795. «Gij loopt gevaar», aldus de woorden van Portiez, een Frans ambtenaar in België, «verpletterd te worden onder de last der feodale misbruiken en de tyranie der edelen, der priesters en der ambachten. Wij komen Uw kettingen breken». ⁽²⁰⁾.

(18) R.A.G. Oudburg n° 144.

(19) R.A.G. Zomergem n° 384.

(20) P. Verhaegen : op. cit. deel II blz. 219.

Alle feodale rechten werden een na een opgedoekt en dienden plaats te maken voor nieuwe, ongekennde wetten en besluiten, waaraan onze mensen zich moeilijk en met tegenzin, maar noodgedwongen moesten aanpassen. Vooral het jaar VI (1797-1798) werd door deze hervorming bijzonder gekenmerkt.

Hiermede werd het aloude «Ambacht en de Heerlijkheid van Zomergem» voorgoed begraven.

Het vroeger «Wethuys» wordt herdoopt in het «Huys der Commune» en de registers moesten voortaan in het Frans worden opgesteld en bijgehouden. Alhoewel niet vereist, laten de Fransen duidelijk verstaan dat alle ambtenaren de Franse taal dienen te kennen. Later zal dit zogezegde verlangen een eis worden en zal hij die het Frans niet voldoende machtig is, onbekwaam worden gevonden en aan de dijk worden gezet.

Jacques Leonard Lefevere, tot in 1796 nog baljuw der heerlijkheid van Zomergem, maar tevens ook lid van de municipalen raad, wordt uit eerstgenoemde functie ontszet, terwijl zijn broeder Leonard het baantje van Amman moet prijs geven.

Door de wet van 19 vendimaire jaar IV (11 oktober 1795) werd de griffier der heerlijkheid vervangen door een «secretaire en chef», functie die aan Bernard Van Hoorebeke op 10 ventose wordt aangeboden. ⁽²¹⁾.

Volgt dan het opschorten van alle prochiale tienden en renten die vervangen worden door nieuwe belastingen en verplichte leningen die zwaarder dan ooit op de schouders van de bevolking komen drukken.

In 1795 wordt Pieter Beernaerts als parochieontvanger afgedankt en in zijn plaats aangesteld, Joannes Van Hulle, ontvanger der municipaliteit. ⁽²²⁾.

Bij besluit van 6 december 1796 werd bepaald dat voortaan alle wetten en verordeningen die in Frankrijk van kracht waren ook in ons land van toepassing werden. Meteen worden niet minder dan 20.000 wetten en besluiten aan onze mensen opgedrongen. ⁽²³⁾.

Door de wet van 23 ventose jaar V (17 maart 1797), wordt ons land in negen departementen ingedeeld. Zomergem ressorteert onder het Departement der Schelde en wordt op 28 pluviose jaar VIII (17 februari

(21) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 261.

(22) R.A.G. Zomergem n° 384.

(23) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 76 en 77.

1800) hoofdplaats van een vrederechtskanton met inbegrip van de gemeenten Lovendegem, 3556 inwoners, Knesselare, 2415 inwoners, Ursel, 1884 inwoners, Merendree, 2884 inwoners, Bellem, 1203 inwoners en Ronsele, 408 inwoners, of een totaal van 17128 inwoners, waaronder de 5778 van de gemeente Zomergem zelf gerekend zijn. ⁽²⁴⁾. Het ambt van vrederechter wordt op 29 prairial jaar VIII (18 juni 1800) aan Jean François Vermeire toegewezen. ⁽²⁵⁾.

Jean François Daninck, vroeger griffier van Zomergem, bij besluit van 11 prairial jaar VIII (1 juni 1800) gepromoveerd tot «maire municipal», wordt op 28 november 1808 door de prefekt van het departement tot «hoofd van het kanton Zomergem» benoemd. Hij krijgt aan zijn zijde als adjunkten, Martin De Vlieger en Jacques Bultinck, die op 29 thermidor jaar VIII respectievelijk vervangen worden door Jean François Vermeire, oud-vrederechter, en Jean François Boghaert. ⁽²⁶⁾. Op 20 juni 1809 komt Charles Lievin Vermeire in de plaats van zijn hogergenoemde naamgenoot en op 23 augustus 1811 wordt deze plaats aangenomen door Louis De Ghellinck. ⁽²⁷⁾. Ondertussen is de vrederechter Jean François Vermeire overleden en wordt op 18 november 1809 vervangen door Jean François Van Hulle. Deurwaarder wordt Philip De Dobbelaere.

Op 14 april 1815 komt de prefekt naar Zomergem om de maire, de adjunkten en alle municipale bedienden in hun functie te bevestigen en hun de eed van trouw aan de Republiek af te nemen. ⁽²⁸⁾.

De vierschaar, die de vroegere rechtspraak deed en voorgezeten was door de baljuw en een of twee schepenen der parochie, wordt opgedoekt en vervangen door een politierechtbank, samengesteld uit drie officieren van de municipaliteit, door en onder de leden gekozen. In Zomergem, dat meer dan 5.000 zielen telt, moet een kommissaris van politie worden aangesteld. Bij besluit van Bonaparte, eerste consul der Franse Republiek, in date 29 fructidor jaar VIII (17 september 1800), krijgt Jacques Leonard Lefevre, voormalig baljuw der parochie, de post toegewezen. ⁽²⁹⁾. De vroegere officieren, Lievin De Jaeger en Judocus Eggermont, bleven te Zomergem nog gedurende enige tijd onder het bevel van de maire de politiemacht uitoefenen maar op 1 prairial jaar VII (20 mei 1799) wordt

(25) R.A.G. Zomergem n° 342.

(26) R.A.G. Zomergem n° 342 en Départ. de l'Escaut n° 266.

(27) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 271.

(28) R.A.G. Zomergem n° 343.

(29) R.A.G. Zomergem n° 343.

Martin D'Hooge «garde champêtre». Lievin De Jaeger wordt afgezet en Judocus Eggermont wordt gemeentebode. Martin D'Hooge wordt opgevolgd door Jean François Van Den Berghe, die na zijn dood vervangen wordt door Jean Constant De Bourdere, benoemd op 8 april 1807. ⁽³⁰⁾.
(24) R.A.G. Zomergem n° 384.

De wet van 17 juni 1796 had de Burgerlijke stand in leven geroepen. De kerkregisters werden aan de dorpspastoors ontnomen en alle inschrijvingen van geboorten, huwelijken en sterfgevallen moesten voortaan op de secretaris van het gemeentehuis door een ambtenaar van de burgerlijke stand worden opgetekend in daartoe speciaal aangelegde registers. Drie jaar vroeger reeds, nl. bij dekreet van 22 januari 1793 had men de geestelijken bevolen de kerkregisters aan de burgerlijke overheid over te maken en werd streng verbod opgelegd nog dergelijke registers bij te houden. Dit besluit werd over het algemeen niet strikt nageleefd en er werd dienaangaande op de pastoors niet te veel druk uitgeoefend, noch vanwege de gemeentebesturen, noch vanwege de hogere autoriteit. De wet van 17 juni 1796 zou thans geen misbruik meer dulden. ⁽³¹⁾.

Op 30 juli 1796 maakte pastoor Frans Jozef Saey in het overlijdensregister de laatste aantekening, en schreef er onder : «hier eindigt het register der overlijdens en begint de aantekening in de registers van de burgerlijke stand».

Te Zomergem werden 30 Doornijkse pond uitgegeven voor de aankoop van 30 bladen gefrankeerd papier, dienstig voor het opmaken van de burgerlijke stand. Deze bladen werden nadien tot registers samengebonden en de eerste van elke maand nagezien door een afgevaardigde van de prefectuur. ⁽³²⁾.

De wet van 16 vendimaire jaar V (7 oktober 1796) schafte de Heilige-geesttafels of de toenmalige armenzorg af en al de bezittingen werden oveigedragen aan het Bureel van Weldadigheid. Veel verandering bracht deze maatregel eigenlijk niet met zich. Het inkomen van de instelling steeg enigermate doordat, buiten het normaal inkomen dat gespijsd werd door omhalingen in de kerk, de opbrengsten uit de armenbussen en verkoop van taliehout en gras, thans ook gelden voortkwamen uit gemeentelijke

(30) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 275.

(31) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 159.

(32) R.A.G. Zomergem n° 384.

subsidies en percenten op feestelijkheden. Ook in het bestuur werden geen grote wijzigingen aangebracht. Op 19 messidor jaar IX (1801) werd het bestuur als volgt samengesteld : ⁽³³⁾

Pieter Jacobus Van Hulle, president

Karel Vermeire

Guillaume Van Hecke

Martinus Willems

Jean Frans De Pauw

Frans Mestdagh, leden.

De samenstelling van de onderscheidene besturen in een gemeente veranderde voortdurend door ontslagneming en afzetting. Telkens een lid wegviel moesten voor zijn vervanging de namen van drie kandidaten worden opgestuurd naar de consul der Republiek, die onder hun zijn keuze deed. Dat gebeurde te Zomergem meer dan eens en telkens een lid werd aangesteld diende daarvan acte opgemaakt. ⁽³⁴⁾.

Ieder persoon die in het bestuur van de gemeente zijn zeg had was er toe gehouden de eed van trouw aan de Republiek af te leggen, voorgeschreven door de wet van 9 maart 1796. Hij diende afgelegd in de handen van de rechtstreekse overste en luidde als volgt :

«Je jure obéissance aux constitutions de l'Empire et fidélité à l'Empereur». ⁽³⁵⁾.

De meeste ambtenaren en notabelen onderwierpen zich aan deze wet, maar er waren er die onder een of ander voorwendsel de klip trachtten te omzeilen. Zij gaven hun ontslag. Te Zomergem, waar het gemeentebestuur blijkbaar de Revolutie genegen was, hebben allen de eed afgelegd.

Op het einde van 1796 was gans het oud regime in België opgedoekt en de administratieve hervorming tot in elk bestuurlijk lichaam van het kleinste dorp doorgedrongen en in toepassing gebracht.

DE AFSCHUIMING VAN DE BEVOLKING

Uitgeput door de oorlogen tegen een ganse wereld, was Frankrijk genoodzaakt de ingelijfde gebieden uit te baten. Herhaalde malen hadden de Franse vertegenwoordigers het bij woord en geschrift verklaard : «De rijk-

(33) R.A.G. Zomergem n° 342.

(34) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 271.

(35) P. Verhaegen : op. cit. deel I bl. 110.

dommen van België moeten Frankrijk redden op financieel gebied. België opgeven zou voor Frankrijk zoveel betekenen als dit land zijn schoonste, rijkste en ware bron ontnemen voor zijn financieel herstel» ⁽³⁶⁾ «Tout ce qui se trouve dans la Belgique doit être amené en France ; on payera en assignats ou avec des bons, ce qui appartiendra aux particuliers. Il faut dépouiller le pays et le mettre dans l'impuissance de fournir aux ennemis les moyens de revenir». Dit waren de orders door de Conventie gegeven en men voegde er stoutmoedig aan toe : «Onze soldaten verheugen er zich reeds over België weldra aan verwoestingen en plunderingen te kunnen overleveren». ⁽³⁷⁾.

Weldra begon men onze landbouwers te pluimen. Verplichte leveringen van levensmiddelen, fourage en materialen en opeisingen van werkrachten, wagens en paarden verschenen geregeld op de dagorde.

Nauwelijks hebben de Fransen zich neergezet of een resolutie van 19 november 1792 verplicht de Kasselrij van de Oudburg tot de levering van 20.000 rantsoenen brood, elk van 2 pond gewicht. Zomergem moet er voor zijn deel 4.000 leveren. ⁽³⁸⁾.

Dit is het begin van een lange en ononderbroken reeks afschuiming van waarvan de opsomming vele bladzijden zou vullen. Stellen wij ons tevreden met het citeren van enkele markante posten.

Begonnen werd met het opnemen van alle beschikbare voorraden aan levensmiddelen en fourage. Gedurig kwamen afgezanten van het leger of van de prefektuur met grote lijsten voor het opnemen van de veestapel, de graanvoorraden, het voorhanden stro, hooi, wagens enz... Onmiddellijk daarna kwam op het sekretariaat der gemeente de ene opeisingsbrief na de andere. De veldwachters, de schepenen en andere aangestelden vulden hun dagen met het ronddelen van aanslagbiljetten.

De opneming van de oogst op 26 augustus 1791 had voor Zomergem de volgende cijfers gegeven :

Tarwe	2670 zakken
Rogge	9450 zakken

Er waren van de vorige oogst nog 185 zakken tarwe en 965 zakken rogge overgebleven.

(36) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 176.

(37) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 252.

(38) R.A.G. Oudburg n° 375.

De jaarlijkse konsumptie der bevolking bedroeg toen 1335 zakken tarwe en 6300 zakken rogge. ⁽³⁹⁾. Zomergem telde toen 5933 zielen.

Van de 199 paarden die de gemeente bezat waren er bestendig 40 in dienst van het leger of van de kasselrij. ⁽⁴⁰⁾.

Bij dezelfde opneming werden voor Zomergem 7537 bonden tarwestro, 66 bonden haverstro, 3144 bonden hooi en 204 zakken gedorsen haver geteld. ⁽⁴¹⁾.

De opneming van 12 juli 1794, juist voor de nieuwe oogst, geven geheel andere cijfers. Men noteerde slechts 185 zakken tarwe, 352 zakken rogge en 85 zakken haver. ⁽⁴²⁾. Hierin hadden de plunderingen der vluchtende Oostenrijkers ongetwijfeld het grootste aandeel gehad.

In april 1793 waren te Zomergem 276 paarden, 135 wagens en 21 karren. ⁽⁴³⁾. De veestapel bestond uit 29 ossen, 991 koeien, 497 kalveren, 195 schapen en 16 geiten. ⁽⁴⁴⁾.

Einde oktober 1794 telde men nog 210 paarden, waarvan er nog slechts 26 in dienst van het Franse leger waren, maar het jaar daarop was het aantal gedaald tot 178 terwijl reeds 38 paarden door het leger waren opgeëist. ⁽⁴⁵⁾.

De opneming van het brandhout te Zomergem gaf als cijfers : 1800 blokken, 45.000 fassael en 2.200 mutsaarden. ⁽⁴⁶⁾.

Elke telling was vanzelfsprekend onmiddellijk gevolgd van een opeising.

Bij de opmars der Fransen door ons land in 1794 werd Zomergem op één dag beschreven voor 130 wagens, ieder bespannen met twee kloeke paarden. Dit was, volgens een protest van het gemeentebestuur, meer dan dat er in gans de gemeente te vinden waren. ⁽⁴⁷⁾.

In antwoord op een brief, uitgaande van de kasselrij in date 27 januari 1793, laat het gemeentebestuur van Zomergem weten, dat de inwoners van deze gemeente sedert de inval der Fransen in 1792 tot 25 januari 1793, in

(39) R.A.G. Oudburg n° 1852.

(40) R.A.G. Oudburg n° 698.

(41) R.A.G. Oudburg n° 1847.

(42) R.A.G. Oudburg n° 1852.

(43) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(44) R.A.G. Oudburg n° 1964.

(45) R.A.G. Oudburg n° 2020 en 8153 en 1852.

(46) R.A.G. Oudburg n° 699.

(47) R.A.G. Oudburg n° 1846.

totaal 4.133 dagen dienst hebben gedaan met een wagen en drie paarden. Hiervoor was betaald geworden : 250 pond, 11 schellingen, 10 groten ; terwijl de schade daarentegen 457 pond, 16 schellingen, 5 groten beliep, veroorzaakt door verlies aan paarden en wagens. Maakte een verlies van 207 pond, 4 schellingen, 7 groten. En dit, aldus het gemeentebestuur, niettegenstaande alle «devoiren door de inzetenen voor de goede zaak» gedaan. ⁽⁴⁸⁾.

Zonder verpozen ketsten de Zomergemse konvoaien over Belgische en Franse wegen.

Op 21 september 1793 vertrokken op het dorp 20 getrokken, ieder geladen met 100 bonden stro van 12 pond elk, naar het leger van de hertog van York dat te Menen gelegd was. ⁽⁴⁹⁾.

18 wagens van Zomergem brachten paardenvoeder van Gent naar Condez op 12 februari 1794. ⁽⁵⁰⁾.

Op 23 maart 1794 verzekerden 9 wagens uit Zomergem de transport van hooi naar Bergen. ⁽⁵¹⁾.

7 wagens werden opgeëist op 30 april 1794 om in dienst van het Franse leger materialen naar Menen over te brengen. ⁽⁵²⁾.

12 wagens brachten brood en andere levensmiddelen van Gent naar Doornijk op 12 mei 1794. ⁽⁵³⁾.

15 dagen duurde de tocht van een Zomergems convooi van 20 gespannen naar Valenciennes. ⁽⁵⁴⁾.

27 juni 1794, 25 getrokken, 8 juli 1794, 30 getrokken, 27 juli 1795, 11 gespannen. ⁽⁵⁵⁾.

En zo gaat de lijst ononderbroken verder.

(48) R.A.G. Oudburg n° 1846.

(49) R.A.G. Oudburg n° 2012.

(50) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(51) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(52) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(53) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(54) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(55) R.A.G. Oudburg n° 1853.

Op 12 oktober 1794 bekleeg het comité Municipal van de Kasselrij van Gent er zich over dat meer dan een derde der paarden van gans het ressort door de Fransen was opgeëist en de landbouwers met hun bedrijf geen uitkomst meer wisten. ⁽⁵⁶⁾.

Te Zomergem alleen was het verlies tot 23 stuks opgelopen en het aantal verloren wagens bedroeg 15, wat in geld uitgedrukt voor de paarden 642 pond, 16 schellingen, 8 groten, en voor de wagens 413 pond, 11 schellingen, 8 groten bedroeg, een verlies dus van 1056 pond, 8 schellingen, 4 groten. ⁽⁵⁷⁾. Als wij even de lijst overzien van de plaatsen waar paarden en wagens verloren gingen, dan kunnen wij ons indenken wat onze mannen en paarden te verduren hadden. Wij lezen namen als Venloo, Diest, Leuven, Brussel, Grindel, Ath, Valenciennes, Breda en zelfs Keulen. ⁽⁵⁸⁾.

Vooraf de leveringen en opeisingen van granen, fourage en brandhout geven zeer hoge cijfers.

De Zomergemse bevolking leverde van 4 juli 1794 tot 18 februari 1795, zegge ongeveer 8 maanden, 313 zakken en 116 kwintalen van 98 pond tarwe, 152 zakken en 895 kwintalen van 43 pond rogge en 19.462 mutsaarden hout. Terzelfdertijd werden nog geleverd : 57 kwintalen van 50 pond hooi, 158 kwintalen van 22 pond stro, 19 zakken en 53 kwintalen van 95 pond haver, 4 tonnen bier, 10 stenen roet voor lichtkaarsen, 5 matrassen, 7 dekens, 4 hoofdkussens, 475 pond schaaapwol, 1.500 eikenhouten palissaden, 15 zakken aardappelen, 6 stukken lijnwaad, 9 ossen, 17 koeien en tenslotte 5 schapen. Dit alles werd in rekening gebracht voor de ronde som van 22.350 pond groten. ⁽⁵⁹⁾.

Wij hebben het nuttig gevonden enkele vergelijkingen te maken van Zomergems verplichtingen ten overstaan van de andere gemeenten die onder het kanton ressorteerden.

Van de 1.500 kwintalen tarwe en de 6.000 kwintalen rogge die op 2 nivose jaar III (22 december 1794) door gans de kasselrij van de Oudburg dienden geleverd, werd de repartitie als volgt gedaan : ⁽⁶⁰⁾

(56) R.A.G. Oudburg n° 415.

(57) R.A.G. Oudburg n° 2024.

(58) R.A.G. Oudburg n° 2024.

(59) R.A.G. Oudburg n° 1978.

(60) R.A.G. Oudburg n° 1852.

Zomergem	162 kwint. tarwe	338 kwint. rogge
Ronsele	6 »	30 »
Ursel	18 »	67 »
Knesselare	54 »	108 »
Bellem	65 »	158 »
Merendree	105 »	208 »
Lovendegem	22 »	105 »

Een repartitie van 14.744 kwintalen rogge volgens de aanslag van 24 frimaire jaar IV (15 december 1795) gaf de volgende cijfers : ⁽⁶¹⁾.

Zomergem	1.048 kwint.		
Ronsele	80 »	Bellem	270 kwint.
Ursel	150 »	Merendree	150 »
Knesselare	510 »	Lovendegem	600 »

Uit deze vergelijkingen blijkt voldoende dat Zomergem, rekening houdend met zijn oppervlakte en aantal inwoners, in verhouding tot de andere gemeenten zeer hoog werd aangeslagen.

Een aanslag van 1.048 kwintalen rogge in 1796, kon door de landbouwers van Zomergem niet meer worden geleverd, omdat er zelfs geen graan genoeg over bleef om in eigen levensonderhoud te voorzien. ⁽⁶²⁾.

Vooraf de inkwartiering van ruiters kwam aan onze landbouwers duur te staan en grabbelde diep in de parochiekas, want het onderhoud van een paard kostte gewoonlijk het dubbel van dit van de ruiter, aangezien de fourage schaars en onmenselijk duur was. Zo bedroeg het verblijf te Zomergem van 16 soldaten en 6 paarden in mei 1796, 16 pond voor de manschappen en 13 pond voor de paarden. ⁽⁶³⁾.

Ook de leveringen van vee liep voor Zomergem tot hoge cijfers op. Een beschrijving van 1 vendimaire jaar III (22 september 1795) gaf de volgende verdeling ⁽⁶⁴⁾ :

Zomergem	30 koeien		
Ronsele	5 »	Bellem	9 koeien
Ursel	10 »	Merendree	16 »
Knesselare	14 »	Lovendegem	22 »

(61) R.A.G. Oudburg n° 2017.

(62) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(63) R.A.G. Zomergem n° 384.

(64) R.A.G. Oudburg n° 1846 en 703.

... Van 9 frimaire tot 3 germinal jaar III (30 november 1794 - 23 maart 1795) leverden de inwoners van Zomergem aan het depot te Gent, 2 ossen en 46 koeien met een totaal gewicht van 12.735 kg. en voor een bedrag van 6.122 pond groten. ⁽⁶⁵⁾.

Op 7 vendimaire jaar III (23 september 1794) werden te Zomergem 120 eieren ingezameld ten behoeve van het hospitaal der «Vrije Burgers» te Gent. ⁽⁶⁶⁾.

In een repartitie van 2.782 paar schoenen door de kasselrij te leveren, werd Zomergem aangetekend voor 174 paar. ⁽⁶⁷⁾.

Wanneer het ons mocht lukken de rekening van winst en verlies op te maken, met op de kredietzijde de sommen die door de bezetter werden uitbetaald, en op de debetzijde het verlies dat het economisch leven hierdoor onderging, dan geloof ik dat wij met een ontzaglijk deficit zouden uitkomen. Vergeten wij niet dat de Fransen betaalden met schier waarde-loze assignaten. Wij menen dat de woorden «opeisingen» en «verplichte leveringen», die wij herhaaldelijk gebruikten om de terminologie geen geweld aan te doen, eigenlijk ongelukkig gekozen waren. Hadden wij niet eerder moeten spreken van «diefstal» en «afpersing»?

Moet het dan ook gezegd dat het verzet van onze landbouwers tegen al deze sluwe praktijken algemeen en kranig was in gans het departement?

Te Zomergem weigerden vele boeren de pacht prijs van land en hoeven aan hun pachtheren te betalen, omdat ze eenvoudig niet konden. Ook telde men enkele belastingsontduikers en wanbetalers. Vooral Jozef Van De Weghe en Karel De Vlieghe bleven hardnekkig weigeren, en dit ondanks herhaalde bedreigingen vanwege de autoriteiten. Zij stelden zich zelfs aan het hoofd van enkele boeren die onderling gezworen hadden geen duim breed te wijken, en gaven de stoot tot relletjes, telkens de dag der vereffening gekomen was. ⁽⁶⁸⁾.

Vanzelfsprekend werden tegen de onwilligen strenge maatregelen getroffen. Zo lezen wij dat op 2 frimaire van het jaar VII (22 november 1798, een Frans officier met 25 soldaten naar Zomergem kwam om bij de landbouwers huiszoekingen te doen en er grote hoeveelheden graan in beslag namen. ⁽⁶⁹⁾.

(65) R.A.G. Oudburg n° 2021.

(66) R.A.G. Oudburg n° 703.

(67) R.A.G. Oudburg n° 1964.

(68) R.A.G. Oudburg n° 706.

(69) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

Bijna dagelijks ketsten soldaten en gendarmen de straten van Zomergem af op jacht naar mensen die de sluwe praktijken van de Franse bevrijders beu waren geworden en in opstand waren gekomen.

En nu wij het toch over lepe praktijken hebben, laten wij er dan enkele in het daglicht stellen. De assignaten zijn reeds een sprekend bewijs. Maar er zijn nog andere. Zo lezen wij in het archief dat verscheidene landbouwers van Zomergem de betaling van hun leveringen niet verkregen omdat hun leveringsbons niet door de «directeur» van het depot, maar slechts door een «simpele bediende» getekend waren en derhalve waardeloos bleken. Herhaaldelijk zien wij dat het gemeentebestuur van Zomergem in dergelijke gevallen moet tusekomen, maar meestal zonder gunstig resultaat. Zij kregen vaak voor antwoord dat de leveringsbons niet alleen ongeldig waren, maar tevens onecht. Dat de leveringen erop vermeld nooit werden uitgevoerd, met het triestig gevolg dat de landbouwer niet werd betaald en in sommige gevallen de levering moest overdoen. ⁽⁷⁰⁾.

Grote verliezen werden door onze bevolking geleden door losbandige soldaten die zich zelf vergaten en zonder enige reden, maar meestal uit overmaat van onevenwichtigheid en bij gebrek aan tucht en leiding, de meest zinneloze excessen pleegden.

Als illustratie geven wij hiervan een paar treffende voorbeelden.

In de herberg «Den Duyts» te Gent, werden verschillende personen gehoord in verband met het kwetsen van een aantal paarden, door de Franse huzaren. ⁽⁷¹⁾.

Laten wij de getuigen zelf aan het woord.

«Dat Martinus Neudt, Jan Frans vande Kerckhove, Joris Frans Mussche, Albert De Reu, alle inwoonders der selve prochie van Somergem, hebben gesien dat gisteren den 25 deser, ontrent de 9 uren 's avonds op de Vrydag merkt deser Stad, is gekomen eenen hussard in franschen dienst, gekleed met rood uniforme, den welcken by pure brutaliteyt ende sonder de minste reden met synen sabre heeft gekapt op verscheyde peirden, als dan staende gespannen aan eenige waegens geladen met effecten ende goederen ten dienste vande République. En dat dezelve hussard aldus heeft gequetst en seer swaerlyk gewont, ses peirden,

(70) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(71) R.A.G. Oudburg n° 1847.

te weten dat gonne van Pr Judocus Willems tot Somerghem, wesende eenen ruyn, swart van haere ende oudt ontrent 9 jaeren, gekapt in de maene ofte necke, gesteken in de hespe van het voorste slinke been en gekapt in de flanke. Item 't gonne van Joannes Van Laere, wesende eene merrie, swart van haere, bruynachtig tussen d'achterbeenen, oudt circa 17 jaeren, gekapt op het kneute van zyn linker been, welke peird door de voors. quetsuren dusdanig ontsteld is geworden dat het selve korst daer naer, volgens déclaration van Jan Bt. Van Hulle, Jan Frans Cauwenberghe ende andere omstaenders, syn veulen heeft afgeworpen.

Zijnde ter selver tyd door den selven hussard nog voorders swaerlyk gequetst, het peird van Jooris Van Hulle, wesende eene swarte merrie, oud circa ses jaeren, hebbende ontfangen een kap met den sabre op de heupe.

Item het ruye peird van Carel de schuyter, oud circa 20 jaeren, swart van haere, gekapt op het hoofd ontrent de ooren.

Item het peird van Carel Verstraete, wesende een swarten ruyn, oud circa 12 jaeren, gekapt boven den hals aen de fonteyne, als mede boven de agter hielen van het linker been.

Item het gonne van Joseph Willems, wesende eene swarte merrie, oud circa 7 jaeren, gekapt in de rebben en op de kneut van de linker hille.

De Fransen hadden voortdurend tekort aan werkkrachten voor het opwerpen van verdedigingstellingen en de transport van voeder en materialen. Eerst werden vrijwilligers gevraagd tegen betaling van een betrekkelijk hoog loon, maar er waren weinig liefhebbers te vinden die deze vaak levensgevaarlijke karweien wilden opknappen. De meesten van onze jongens kozen het rustige en zeker minder gevaarlijke werk op het land, in de bossen of achter het weefgetouw.

Dan maar overgaan tot opeisingen, zegden de Fransen.

Bij dekreet van 22 februari 1795 werd bepaald dat alle mannelijke personen van 18 tot 50 jaar zich ter beschikking moesten stellen van de natie. Ieder contingent werd bij middel van een loting aangeduid. Al degenen die een nummer trokken minder dan 500 vielen te lote. In Zomergem waren er 863. De notabelen, de leden van de municipale raad, de bedienden, de landbouwers en hun knechten werden voorlopig van deze loting vrijgesteld.

Een kleine greep in de vele getallen kunnen volstaan om aan te tonen waar en waarom onze jongens als pioniers werden ingezet.

38 Zomergemse pioniers vertrokken op 4 september 1793 per schip uit Aalter naar Duinkerke om er «tranchés» te gaan graven. ⁽⁷²⁾.

33 kloeke jongen uit Zomergem werden naar Menen gezonden op 26 september 1793. ⁽⁷³⁾.

Op 3 mei 1794 werden 74 pioniers uitgeloot om te gaan helpen bij het optimmeren van barrikaden en voor het aanleggen van loopgraven te Valenciennes. ⁽⁷⁴⁾.

Volgens een lijst, opgemaakt op 3 nivose jaar III (23 december 1794) vertrokken 15 pioniers uit Zomergem naar Ieperen. ⁽⁷⁵⁾. Voor hetzelfde contingent leverde Aalter er 9, Bellem 4, Hansbeke 3, Merendree 6, Ronsele 2, Knesselare 6, Landegem 4, Lovendegem 9, Oostwinkel 3 en Waarschoot 14.

Op 27 vendimaire jaar V (18 oktober 1796) werden 30 pioniers uit Zomergem aangeduid om te gaan werken te Nieuwpoort. Even vergelijken met andere gemeenten ⁽⁷⁶⁾ :

Aalter	25	Waarschoot	30
Knesselare	15	Ronsele	4
Ursel	6	Lovendegem	26
Bellem	10	Landegem	12
Oostwinkel	12	Hansbeke	15

Opgetrokken tegen wil en dank, tegen de belofte van een hoog loon en «goeden kost», waarvan niets in huis kwam, gedreven door heimwee naar huis, naar hun familie en naar de grond waaraan ze gehecht waren, of onder de druk van veelerlei omstandigheden, moet het ons niet verwonderen dat het grootste deel van deze pioniers hun werk in brand lieten en als gedeserteerden de vlucht namen en zich in de bossen en bij de landbouwers gingen verschuilen.

(72) R.A.G. Oudburg n° 1851.

(73) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(74) R.A.G. Oudburg n° 1850.

(75) R.A.G. Oudburg n° 700.

(76) R.A.G. Oudburg n° 705.

Blijkens correspondentie gevoerd tussen het gemeentebestuur van Zomergem en het bestuur van de kasselrij in de maand fructidor van het jaar II (1794), waren onder de Zomergemse pioniers een groot aantal deserteurs, die zich volgens de mening van de politie, in de bossen van Nekke en Rijvis schuil hielden en er van roof en diefstal leefden. (77).

Waren de landbouwers en hun knechten voorlopig van het pionieren vrijgesteld, het zou echter niet lang duren. De boeren hadden al meer dan eens moeten ervaren dat de Franse beloften niet op stenen tafelen waren gebeiteld, maar slechts ijle, waardeloze woorden waren, gelijk de Franse Sansculot er zo vele in de wind had gezaaid. Weldra kwamen hun namen ook op de lotingslijsten te staan en kregen zij hun marsbevel thuis besteld. Gedurende de drukke maanden, de tijd waarin het werk op het land alle bezige werkkrachten opeiste, smeekten onze landbouwers om van het pionieren ontslagen te worden maar zij klopten aan de deur van een Franse fanatieke doveman, niettegenstaande de verzoeken door de gemeenteraad fel waren gesteund. (78).

Voor al de gemeenteraad stond vaak tussen twee vuren in de as. Er moest gevolg gegeven worden aan de bevelen van hogerhand, maar er moest geluisterd worden naar de noodkreet van het volk. Twee golven die tegen elkaar aanbotsten en bruisend uiteenspatten voor de voeten van de wethouders.

Vaak moesten ook zij naar de pen grijpen en hun toevlucht nemen tot smeekbrieven. Zo noteerden wij uit een brief van 26 juni 1793 het volgende (79) :

« Wy hebben ingevolge Eedl. circulaire van date 17 Juni 1793 den 18 snamiddags ontfangen, gedaen alle mogelyke devoiren om ingevolge het request daerby gedaen te leveren den nombre van vyftien pioniers, wy hebben Uedl. messive ten yutkomen van de kercke tot tweemaal doen publiceren aen het volck, ende met de belle doen rondgaen, omme het volck 't saemen te krygen, d'orders vooren gelesen, ende het versoeck van vrywilligen gedaen synde, hebben diverse personen yut het vergadert volck geseyt dat het niet redelyk en was, van dese prochie, alteyd te moeten opgaen, inden tyd datter van vele omliggende prochien

(77) R.A.G. Oudburg n° 1852.

(78) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(79) R.A.G. Oudburg n° 2046.

geene en hadden opgegaen in de letste beschryvinge. Gevolgentlyk en hebben wy in 't volck niets als ongewilligheyt gevonden om voor den gestelden loon op te gaen, ten sy gevende tot sesschellingen groten daegs boven den loon by placcaete vastgesteld, waertoe ons de middelen ontbreken, gemerckt door diversche betaelingen soo uyt dien als anderen hoofde gedaen....

Het enige antwoord dat de autoriteiten aan dergelyk smeekschrift verleenden, was het afsturen van soldaten, gendarmen of eenheden van de mobiele colonne om op onze jongens jacht te maken of hun ouders overlasten te bezorgen.

AANSLAG OP DE GODSDIENSTVRIJHEID

Van de twintig duizend wetten die door de Sansculotten werden uitgevaardigd raakten er ontelbare de godsdienstvrijheid aan.

De Constitutie van 5 fructidor jaar III (22 augustus 1795) bracht de scheiding van kerk en staat tot stand. Gans het kerkelijk bestuur en de kerkelijke territoriale omschrijvingen werden hierdoor grondig gewijzigd. Dorpen verdwenen, bisdommen kregen andere grenzen en de benoemingen van de bisschoppen en de priesters zou voortaan afhangen van de civiele overheid. De gregoriaanse kalender werd door de dekreten van 5 en 24 oktober 1795 vervangen door de republikeinse almanak die een andere indeling had en waarop de zo vereerde namen van de heiligen niet meer voorkwamen. Bij besluit van 2 november 1796 werden alle pastorale goederen aangeslagen en verbeurd verklaard en tot 1813 als nationale goederen onder de hamer gebracht waardoor ze als «zwart goed» voor een appel en een ei ten dele vielen aan gewetenloze fortuinzoekers. In 1796 werden de tienden van de kerk afgeschaft, die normaal de pastoors in hun levensonderhoud moesten voorzien, en vervangen door een soort jaarwedde. Deze bedroeg voor de pastoor van Zomergem 1.500 frank. Zomergem was toen een parochie van 1^e categorie. De pastoors van de omliggende parochies kregen slechts 500 frank jaargeld omdat hun parochie slechts onder de 3^e rang geklasseerd werd. Van de andere kant werden de pastoors aangeslagen in de Franse contributie en dit in verhouding tot de klassifikatie van hun parochie. Zo moest de pastoor van Zomergem jaarlijks 3.500 pond aan belastingen betalen. ⁽⁸⁰⁾. De pastoors der omliggende parochies werden als volgt aangeslagen : Lovendegem 1.800 pond, Landegem 400

(80) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 365bis.

pond, Waarschoot 700 pond, Hansbeke 350 pond, Ronsele 200 pond, Oostwinkel 300 pond, Aalter 600 pond, Bellem 600 pond en Merendree 1.500 pond. ⁽⁸¹⁾.

De Wet van 3 ventose jaar III (21 februari 1795), verbood het gebruik der kerkklokken voor het aankondigen der goddelijke diensten en deze van 22 germinal jaar IV (11 april 1796) legde hun volledig het stilzwijgen op. Alleen mochten zij nog luiden bij het bezoek van een hooggeplaatst Sansculot of op de feestdagen die door de Fransen voor alle denkbeldige gelegenheden werden uitgevonden. Wanneer in 1810 het Franse leger nood kreeg aan kanonnen en geweren, moesten onze klokken er aan geloven. Zij werden uit de torens gehaald, verbrijzeld en naar de munitiefabrieken gesleept. Te Zomergem was zekere Nicolas Lahy voor 84 pond tournois te vinden om dat werkje op te knappen. Wij weten niet of Lahy een inwoner van Zomergem was, of een klokkenbreker van stiel die voor dit werkje door hogerhand was aangesteld, maar reeds in 1797 had diezelfde Lahy het kruis van de toren en deze van de zijbeuken der kerk neergehaald. ⁽⁸²⁾.

De processies buiten de kerk werden verboden terwijl de wet van 25 prairial jaar XII (12 juni 1804), opnieuw opgerakeld op 7 maart 1808 het verdwijnen van de kerkhoven rondom de kerken beval. ⁽⁸³⁾.

Te Zomergem werd over deze kwestie veel heen en weer geschreven, maar het zou nog duren tot in 1845 vooraleer een nieuw kerkhof, dat ver van de kerk en het dorp gelegen was, in gebruik zou worden genomen. ⁽⁸⁴⁾.

De klap op de vuurpijl kwam door de wet van 7 vendimaire jaar IV (29 september 1795), die van de priesters de belofte van onderwerping aan de fungerende republikeinse wetten eiste; een wet die kort daarop door een ander gevolgd werd, nl. deze van 19 fructidor jaar V (5 september 1797), die van de priesters de eed van trouw aan de Republiek afdwong.

Het verzet daarlegen was algemeen. Weinige pastoors lieten zich aanvankelijk tot deze laffe eed verlagen en verkozen de «beloken tijd», boven een kwasie-vreedzaam leven onder een goddeloos regime. Velen betaalden hun heldhaftig verzet met de deportatie naar de dodenkampen van Cayenne, waar hun jarenlange ontberingen, ziekte en dood wachtten. ⁽⁸⁵⁾.

(81) R.A.G. Oudburg n° 1846.

(82) R.A.G. Zomergem n° 384.

(83) R.A.G. Zomergem n° 343.

(84) R.A.G. Zomergem n° 343.

(85) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 315.

Reeds van vóór de bezetting van ons land door de Fransen, verbleven hier een groot aantal Franse priesters, die bij het uitbreken der revolutie aldaar, hun land waren ontvlucht of er uit gebannen waren. Ook te Zomergem verbleven er een aantal van. Het waren : Carolus Alextinus Maret, wereldlijk priester, geboortig van Sint Martin de Veulles in Normandië, gewezen pastoor der parochie Sint Remy de Veulles. Hij had zijn intrek genomen bij de pastoor van Zomergem sedert december 1792. Nicolas Pieter Tinnot, wereldlijk priester, geboren te Neville in Normandië, vroeger onderpastoor te Veulles, eveneens inwonende bij de pastoor van Zomergem sedert kerstdag 1792. François Souty, gewezen lekebroeder van de orde der Kapucijnen in Frankrijk, laatst verbleven in het klooster der genoemde orde te Rouan, vanwaar hij verjaagd werd en in Brussel belandde waar hij in het klooster van zijn orde werd opgenomen. Na enige tijd aldaar verbleven te hebben, verhuisde hij naar Antwerpen, vervolgens naar Sluis in Nederland en kwam in begin februari 1794 naar Zomergem, waar hij onderdak vond bij landbouwer Pieter Willems op de wijk Hoetsel. Jean François Gery, wereldlijk priester, afkomstig van Arras, waar hij met zijn vader had samengewoond. Uit zijn land gevlucht belandde hij te Zomergem waar hij werd opgenomen in het gezin van de griffier Van Hulle, sedert 1793. Jacobus Guillaume Sebin, wereldlijk priester, geboortig van Saint Germain in Normandië, vroeger onderpastoor te Sint Ooh de Ponte, werd te Zomergem opgenomen door landbouwer Jan Baptist Wille. Abraham Joannes Marie Le Bay, afkomstig van Notre Dame La Gaillarde in Normandië, was onderpastoor van Sint Pierre le Vieux uit dezelfde provincie, werd verjaagd, vluchtte naar Engeland en belandde uiteindelijk ook te Zomergem waar hem onderdak werd verleend door de weduwe Vereecken. Pastoor Le Bay hield te Zomergem een Franse school met toelating van prinses de Montmorency, alsdan vrouw van Zomergem. Bij de inval der Fransen werd zijn school opgeplooid en nam pastoor Le Bay zijn intrek bij landbouwer Joannes De Clercq, waar hij op het land werkte.

Al deze Franse priesters waren houder van een paspoort en een schriftelijke toelating tot verblijf, destijds afgeleverd door de bisschop van Gent. Elke dag celebreeerden zij de Heilige Mis in de parochiekerk of in een kapel en assisteerden bij al de goddelijke diensten. Zij hadden allen een voorbeeldig karakter en gaven getuigenis van verdraagzaamheid en burgerzin. ⁽⁸⁶⁾.

(86) R.A.G. Oudburg. n° 2014.

Op 30 nivose jaar VII (19 januari 1799) werd zekere Martin De Decker, oud-kanunnik van de abdij van Ninove, te Zomergem door een Franse mobiele colonne aangehouden en voorgeleid, omdat hij geweigerd had de eed van trouw aan de Republiek af te leggen. De kanunnik vervulde hier het ambt van landmeter, waartoe hij door de overheid gemachtigd as. ⁽⁸⁷⁾.

De openbare diensten werden verboden bij dekreet van 11 april 1796. De kerken werden gesloten en voor vele onterende doeleinden gebruikt, o.a. als magazijnen, dépôts voor militair materiaal, kazemen, als paardestallen en zelfs als schouwburgzalen waar, door toneel, deklamatie en spektakel aan het volk geleerd werd hoe de Fransen de openbare opinie hervormden en het fanatisme bevochten. ⁽⁸⁸⁾.

De priesters werden bespot en onteerd en opgejaagd als wild. Clement, publiek aanklager van Luxemburg, noemde de priesters «valse, trouweloze wezens, monsters, moordenaars van de moraal, verraders van land en volk, mensen die vergiftigd waren met wraak en die slechts bezield waren met aansporing tot moord waarvan zij leefden». ⁽⁸⁹⁾.

Faipoult, de prefekt van het Département der Schelde, was enigszins milder in zijn beschuldigingen. Hij verweet aan de priesters hun lankmoedigheid en de manier waarop zij de moraal van de goedge lovige plattelandslieden inspotten met giftige gevoelens die de gezonde reden verlamden en aldus tweedracht en onbegrip zaaiden onder het volk. ⁽⁹⁰⁾.

Het merendeel der priesters leefde ondergedoken en lazen hun mis in het geniep in private huizen, in schuren, stallingen en op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen. Maar zij bleven hun belofte aan de Kerk trouw en verlieten hun volk niet voor wie zij hun moeilijke plichten als dorps herder vervulden. Voorzeker zal de «beloken tijd» der priesters de schoonste fase blijven uit de geschiedenis van de Kerk in ons land.

Ook de pastoor van Zomergem, Frans Jozef Saey, had kordaat geweigerd de eed van trouw aan de République af te leggen. Het was trouwens niet buiten verwachting want reeds bij de eerste inval der Fransen in 1792

(87) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(88) P. Verhaegen : op. cit. deel II blz. 287.

(89) P. Verhaegen : op. cit. deel II bl. 283.

(90) M. Faipoult : Mémoire Statistique du Département de l'Escaut. Heruitgave Gent 1960. Oostvlaams verbond van de Kringen voor Geschiedents ; Dokumenten 3. bl. 69.

had hij ten behoeve van het Oostenrijks leger te Zomergem een legertje van 71 man samengeronseld. ⁽⁹¹⁾. Pastoor Saey kwam hierdoor vanzelfsprekend oog in oog te staan met de Sansculot en verloor hij de «sympathie» van de municipale raad tegen wiens schenen hij lelijk had geschopt. Maar pastoor Saey bleek een man uit één stuk te zijn geweest, die bij de eerste stoot niet aan het wankelen ging, maar zich flink teweêr kon stellen. Hij dook niet onder maar zwom behendig in het middenstroompje tussen de bruisende vloed van bedreigingen vanwege de overheid en het onrustig roeren van zijn gemoed dat hem als priester voortdurend op zijn plichten wees. Het was voor de priester zeker geen gemakkelijke taak. Hij moest op de eerste plaats leven, en, ontbloot van de tienden, die hij volgens het oude recht jaarlijks had opgestreken, had hij thans eerder armoede dan overvloed. Hij moest leven en hij ging de landbouwers opzoeken en eiste er zijn tienden op, zeggende : «Indien gij mij de tienden van de eerstvolgende oogst niet betaalt, zult gij volgens het concilie van Trente, door de Paus in de kerkelijke ban worden geslagen, de banvloek van de kerkvorst over uzelf en uw familie neerhalen en op geen enkele hulp van de Hemel mogen rekenen». Zo was de pastoor er in gelukt, ware het dan nog «door valse geruchten en onrechtvaardige bedreigingen» gelijk de maire het noemde, ruim 2.000 pond in baar geld van zijn godvrezende parochianen los te krijgen. ⁽⁹²⁾.

Maar ook de republikeinsgezinde maire liet het niet bij berispingen en vermaningen, want in een paar vinnige brieven aan het adres van zijn prefekt laakte hij op de meest brutale wijze de koppigheid van de pastoor die volgens zijn mening op zijn minst uitgedrukt een staatsgevaarlijk individu was, die alle weldenkende burgers ophitste tegen het voortreffelijk regime van «gelijkheid broederlijkheid, vrijheid, wijsheid en verdraagzaamheid».

Fiet zou een lange strijd worden tussen de beide heren. Op 28 brumaire jaar VI (18 november 1797) vroeg de maire aan de prefekt de toelating om de pastorij te mogen aanslaan en voor gemeentelijke en burgerlijke diensten te mogen gebruiken. Men zou het gebouw inrichten als gemeentehuis, vredegerechtzaal, politiekamer, schoollokaal, zitkamer voor de ontvanger en andere. De maire deed hierbij opmerken dat al deze diensten thans waren ondergebracht in een dorpskerk, waar alle zittingen en

(91) R.A.G. Zomergem n° 75.

(92) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

administratieve activiteiten telkens gestoord werden door het kabaal en rumoer van dronkaards en gepeupel, de eerbied van de Republiek onwaardig. ⁽⁹³⁾.

Op 16 frimaire (6 december) gaf de prefekt aan dit verzoek een gunstig gevolg en de heer Harmand, bestuurder van het Nationaal Domein, werd verzocht de pacht prijs van het gebouw vast te stellen. De maire bedankte «zeer ontroerd» de prefekt voor zijn nuchter en juist besluit. De pastoor zou worden op straat gezet, wat de eigenlijke bedoeling van de maire was geweest. Ondertussen wordt in de municipale raad overwogen in welke lokalen de verschillende diensten zouden worden geïnstalleerd. Een lokaal zou vooraf aan de gemeenteonderwijzer worden afgestaan. ⁽⁹⁴⁾.

Maar de pastoor zou thans zijn laatste troeven uitspelen en op 11 nivose jaar VI (31 december 1797) bood hij zich op de prefektuur aan met de wens de eed van trouw aan de République af te leggen. Hij zal er voorzeker beter ontvangen zijn geworden dan bij zijn maire aan wie hij nog dezelfde dag het «heuglijke» nieuws ging melden en eiste voortaan met rust gelaten te worden. De fanatieke burgervader moest van zijn plannen afzien en voelde zich door de pastoor lelijk schaakmat gezet. ⁽⁹⁵⁾.

En toch gaf hij het niet op. Hij schreef aan zijn prefekt dat pastoor Frans-Jozef Saey, zoals hij zelf met luide stemme aan eenieder in de gemeente had verklapt, de eed van trouw niet uit overtuiging had afgelegd, maar slechts had gehandeld onder de druk der omstandigheden, de République daarom nog geen warm hart toedroeg, en voor de gemeenschap steeds een gevaarlijk individu bleef. Intussen wilde de maire wel graag weten wat hij met de pastorie en de kerk moest aanvangen. ⁽⁹⁶⁾. Er kwam geen antwoord meer van hogerhand. Daar was de wet en volgens die wet mocht een beëdigd priester zijn huis blijven bewonen en moest hij zelfs door de openbare macht worden beschermd. Maar dat zegden de Franse bonzen liever niet. Zij lieten het potje gedekt en wensten niet tussen te komen in de strijd tussen de pastoor en het gemeentebestuur.

De maire, gekrenkt door de mislukking van zijn voornemen, dook zijn schaamte weg achter een ekskuus en schreef aan zijn prefekt dat hij van de geplande aanslag had afgezien, vermits de pastorie voor de vooropge-

(93) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(94) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(95) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(96) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

stelde doeleinden weinig geschikt bleek, maar richtte in dezelfde brief een nieuwe aanslag op de pastoor en de godsdienstvrijheid. Hij vroeg namelijk stoutmoedig de toelating om de kerk te mogen in beslag nemen en deze voor de eerstgenoemde bestemming te mogen aanwenden. En inderdaad, bij dekreet van 26 nivose jaar VI (25 januari 1798) werd besloten de kerk in pacht te geven. Citoyen Dubron, ontvanger der Nationale Domeinen te Gent, kwam op 3 pluviose (22 februari) te Zomergem de openbare verpachting voorzitten. Martin Willems, een landbouwer uit de wijk Hoetsel, werd er pachter van voor de jaarlijkse som van 120 pond. De man maakte er evenwel geen gebruik van omdat hij, volgens zijn zeggen, niet wist waar hij met al de kerkmeubelen moest blijven. Waarschijnlijk schulde er achter het opzet van Willems een edel doel, nl. dat hij door het huren van het kerkgebouw, hetzelfde vrijwaarde voor elk onwaardig en ontierend gebruik. ⁽⁹⁷⁾.

Herhaalde malen schaakmat gezet door de lepe en doordrijvende pastoor, kwam een zekere kentering in het revolutionair gevoel van de maire en enkele maanden nadien scheen het ten opzichte van de priester totaal omgekeerd. Wanneer de ontvanger der Nationale Domeinen in november 1798 naar de datum vroeg waarop de wederverpachting van de kerk van Zomergem zou plaats vinden, kreeg hij voor antwoord dat de verpachting niet meer van node was, aangezien de pastoor zich als een goed burger gedroeg en in de gemeente geen andere vijanden kende dan deze die de République niet genegen waren. Hij wist tenandere, dat sommige personen komplotteerden om de pastoor allerlei moeilijkheden op de nek te halen omdat hij het dorp zou verlaten. De maire drong er zelfs op aan dat de pastoor opnieuw in het bezit en het genot van al zijn goederen zou gesteld worden. ⁽⁹⁸⁾.

Wat had de fanatieke maire er eigenlijk toe bewogen, zo plots van gevoelens tegenover zijn pastoor te veranderen? Was het omdat hij bij zijn overheid te Gent geen gelijk scheen te halen of kreeg hij gewetenswroeging? Tot vóór de bezetting der Fransen was hij steeds een geëerd burger en een plichtsgetrouw griffier van de heerlijkheid geweest, die wellicht door zijn diep en overtuigd kristelijke dorpsvrouw prinses de Montmorency, gewaardeerd werd. Wij gissen naar de oorzaak die misschien tussen de pastoor en de maire een gewetenszaak was geworden.

(97) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

(98) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 886.

Maar wat wij wel weten is, dat pastoor Frans Jozef Saey door al deze overlasten geknakt werd. Hoe sterk zijn wil, zijn karakter en zijn overtuigende weerstand tegen het dwangregime ook was, zijn fysieke krachten waren er onder begehven. Hij werd ziek. Zijn krachten ontvielen hem, sneller nog dan de bladeren ontvallen aan de bomen in de herfst. Hij stierf te Zomergem tussen de hoge witte muren van zijn pastorij voor wier behoud hij hard gestreden had, op de 1^e fructidor van het jaar X (19 augustus 1802). Hij was slechts 52 jaar oud.

Hij werd opgevolgd door Jozef De Coninck, voordien abt van de Norbertijnerabdij te Drongen, vanwaar hij in 1794 naar Duitsland was gevlucht. Op 5 nivose van het jaar XI (26 december 1802) legde pastoor De Coninck in de Sint Baafskatedraal te Gent met de rechterhand op het Evangelieboek en de linker in deze van de prefekt, de voorgeschreven eed van trouw aan de République af. De eedformule luidde : «Je jure et promet à Dieu, sur les Saints Evangiles, de garder obéissance et fidélité au Gouvernement établi par la Constitution de la République Française. Je promet ainsi de n'avoir aucune intelligence, de n'assister à aucun conseil, de n'entretenir aucune ligue, soit au-dessus, soit au-dehors qui soit contraire à la tranquillité publique, et si dans le diocèse ou ailleurs. Je promet si, qu'il se traine quelque chose au préjudice de l'Etat, je ferai savoir au Gouvernement».

Het concordaat op 15 juli 1807 tussen Napoleon en de Heilige Stoel gesloten, bracht een vergelijk tussen de gedurige wrijving van Kerk en Staat. Vele onaangenaamheden werden hierdoor opgedoekt, maar door de Kerk met het verlies van haar homogenie en haar patrimonium betaald. De priesters die geweigerd hadden de eed van trouw aan de République af te leggen, werden niet meer vervolgd en zelfs op gelijke voet gesteld met hun heëdigde collegas. De kerkelijke goederen werden aan hun oorspronkelijke bezitters niet teruggegeven en de katholieke godsdienst verloor zijn alleenheersende positie. De Staat bemoeide zich voortaan met de benoemingen van de bedienaars der kerk, het burgerlijk huwelijk moest het kerkelijk huwelijk voorafgaan, terwijl in compensatie van de afgenomen tienden en renten, de pastoors een soort jaarwedde kregen. Dit laatste was slechts de hevestiging van een reeds vroeger ingevoerd besluit. In 1803 was deze wedde voor de pastoor van Zomergem reeds vastgesteld geworden op 300 pond; deze van de onderpastoor op 80 pond, deze van de orgelist op 6 pond en deze van de orgelblazer op 2 pond. De wet van 7 ventose jaar XI (26 februari 1803) had tevens reeds bepaald dat de gemeente er toe gehouden was de kerk en de pastorij te helpen onderhouden en sommige benodigdheden voor de goddelijke dienst te helpen bekostigen. Sedertdien betaalde het gemeentebestuur van Zomergem 16 pond groten voor onder-

houd van kerk en pastoriĳ. ⁽⁹⁹⁾. In 1805 werden door het gemeentebestuur 865 frank uitgegeven voor onderhouds- en herstellingskosten van de kerk en de toren. ⁽¹⁰⁰⁾.

Ook het inkomen van de kerkfabriek werd niet meer aangeraakt, maar integendeel gevrijwaard. In 1812 bedroeg dit inkomen voor de instelling te Zomergem 779,42 frank. 250 frank kwamen van de verhuuring van de banken en de stoelen in de kerk, 280 frank van begrafenissen, 175 frank van renten en 54.42 frank van krozen. ⁽¹⁰¹⁾.

Afgezien van het verlies dat de Kerk er bij inboette, mag het concordaat toch als een zekere «gelukswet» worden betiteld en zo werd hij ook door eenieder onthaald. Rond Sinksen van het jaar waarin de wet van kracht was geworden, zag men in elk dorp het godsdienstig leven herbeginnen. Het volk haastte zich met vreugde naar de kerk wanneer het opnieuw de klokken hoorde luiden en de kerkdeuren zag opengaan. Wanneer men de priester in langverdoken gewaad aan het altaar zag staan, vielen tranen uit de ogen van duizenden gelovigen. Het gregoriaans kalender werd opnieuw ingevoerd, kapellekens en heiligenbeeldjes verschenen opnieuw in hun kastjes en nissen, op pleinen, aan huizen, schuren, stallingen en aan de oude tronken langs straten en veldwegels. Men wenste elkaar opnieuw een «Zaligen Hoogdag» toe. Men voelde zich bevrijd van een te lang gedragen en te zwaar wegend juk. Het godsdienstig leven was herboren en in ere hersteld.

DE BLOEDWET

Het schoonste geschenk van «Vrijheid, Broederlijkheid en Gelijkheid» dat de Fransen ons hebben meegebracht, was ongetwijfeld de wet op de conscriptie, de meest brutale en rechtstreekse aanslag op vrijheid en leven. Deze «bloedwet», zoals hij in de volksmond genoemd werd, gestemd op 19 fructidor jaar VI (5 september 1798), voor het eerst te Brussel afgekondigd op 26 september en in begin van oktober in alle plaatsen van het land bekendgemaakt, stelde alle jongelingen van 20 tot 25 jaar ter beschikking van de natie, om in het Frans leger te gaan strijden op Europa's slagvelden, voor idealen en ideologieën die ze niet begrepen, en er te gaan sterven voor de belangen van een staat die de hunne met de voeten had

(99) R.A.G. Zomergem n° 342.

(100) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 365.

(101) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 365.

getreden. Deze wet was tevens de stoutste inbraak op het vanouds gevestigde recht in Vlaanderen, waarbij bepaald was, dat niemand aan militaire conscriptie mocht onderworpen worden. Het leger had inderdaad vroeger altijd bestaan uit vrijwilligers en huurlingen. De herhaalde betrachtingen van sommige vorsten om de militaire dienstplicht in te voeren, waren altijd spaak gelopen op een hevig verzet vanwege de bevolking, die zich niet liet verknechten. Thans werd de conscriptiewet door fanatiekers en gewetenlozen gestemd en zou met ijzeren hand worden doorgevoerd. Hij die er zich tegen durfde te verzetten zou de ernst ervan deerlijk moeten ervaren.

In elk kanton werden lotingskommissies opgericht die de loting moesten regelen. Voor Zomergem maakten hiervan deel uit : de heren Louis de Ghellinck en Frans Bernard De Vriendt. De lijsten van de betrokken jongelingen werden eerst per gemeente, en vervolgens per kanton opge maakt en overgemaakt aan de prefekt van het département die aan de hand daarvan de lotingen opmaakte. Te Zomergem, waar de kerkregisters en de nieuwaangelegde registers van de burgerlijke stand nauwkeurig bijgehouden en bijna volledig waren, bood het geen moeilijkheid om al de namen op te geven, zodat de lijst door het gemeentebestuur overgemaakt volledig en zeer lang was. Al degenen die op de lijst voorkwamen, moesten zich ter loting naar Gent begeven, onder geleide van de veldwachter of van de politiekommissaris. Zij die hun kat stuurden werden van ambtswege aangeduid en zouden met de eerste lichting vertrekken. ⁽¹⁰²⁾.

Het zou vanzelfsprekend te veel plaats eisen om al de namen op te geven van de Zomergemse jongens die te lote vielen en in het uniform werden gestoken. De lichtingen liepen immers over de jaren 1798-1813. Toch willen wij enkele globale cijfers mededelen.

Voor het jaar VII (1798), zijnde de eerste lichting, moest het kanton Zomergem 45 conscrits leveren. De gemeente zelf 7, waarvan er 38 vertrokken. Het waren : Brackenier Guillaume, Wille Bernard, Van Bueren Jan Baptist, D'Haenens Pieter, De Schryver Jean, Aerens Jean Pierre, Bennebeke Jean, Joos Charles, Desloover Pierre Jacques, De Sutter Jacques, De Vreese Jan Baptist, Sierens Pierre Jacques, Hautekeete Pierre Louis, De Kneuvele Martin, Fruyt Josse Bernard, Lefevere Pierre, Blomme François, Verhaeghe François, Bogaert Guillaume, De Baerdemaecker Paul, Waelpuut Jean, De Buck Pierre, Verstraete Jean Pierre, Sierens Damien, Goethals Jean Pierre, De Meester Lievin, Mortier Jean Baptist, Goethals

(102) R.A.G. Zomergem n° 354.

Jean Baptist, Heecke Josse, De Rynck Jean, De Beer Jean, Neyt Jean Pierre, Mestdagh Jean Pierre, Cavel Martin, Saelens François, Leys Georges en Wille Jean Pierre. ⁽¹⁰³⁾.

Loting van 1805

Kanton Zomergem : 148	Zomergem	47
	Lovendegem	27
	Merendree	18
	Knesselare	23
	Ursel	18
	Ronsele	4
	Bellem	10

Loting van 1806

Kanton Zomergem : 146	Zomergem	47
	Lovendegem	33
	Merendree	18
	Knesselare	26
	Ursel	10
	Ronsele	2
	Bellem	10

Loting van 1807

Kanton Zomergem : 190	Zomergem	66
	Lovendegem	36
	Merendree	19
	Knesselare	39
	Ursel	19
	Ronsele	2
	Bellem	8

Loting van 1808

Kanton Zomergem : 212	Zomergem	81
	Lovendegem	36
	Merendree	20
	Knesselare	41
	Ursel	20
	Ronsele	1
	Bellem	11

(103) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1576 en 1577.

Loting van 1809

Kanton Zomergem : 183	Zomergem	66
	Lovendegem	33
	Merendree	19
	Knesselare	28
	Ursel	22
	Ronsele	5
	Bellem	10

Lotin van 1810

Kanton Zomergem : 199	Zomergem	75
	Lovendegem	45
	Merendree	17
	Knesselare	28
	Ursel	23
	Ronsele	3
	Bellem	7

Of onze jongens zich in het uniform van de Franse Sansculot op hun gemak gevoelden valt sterk te betwijfelen. Zelfs de Fransen twijfelden er aan. Zo schrijft de prefekt in 1804 aan zijn minister van binnenlandse zaken : «Frankrijk heeft in België bitter weinig vrienden. De Belgen zijn gehecht aan oude gewoonten en tradities die hen van militaire dienst vrijstellen. Ze zijn nochtans zeer moedig maar willen dit enkel tonen wanneer het gaat om de verdediging en vrijwaring van hetgene wat zij nog hun eigen rechten noemen». In een van zijn verslagen noteert hij : «De conscriptie is een maatregel waarmede het volk van de scheldeoevers zich nog lang niet zal familiariseren».

Het aantal deserterende conscrits was dan ook ongemeen groot. Men mag gerust zeggen dat weinigen aan de bekoring van de desertie konden weerstaan. Inderdaad, op de 750 manschappen die dit département voor de eerste lichting moest leveren, gelukte men er ternauwernood in 75 ervan bij elkaar te houden. In september 1800 waren er reeds 727 gedeserteerd. ⁽¹⁰⁴⁾. De maire van Zomergem verklaart op 8 november 1806 aan zijn prefekt, dat bijna alle Zomergemse conscrits gedeserteerd zijn, maar dat hij de strengste maatregelen zal treffen om ze terug tot de orde te roepen. En het gelukt hem. Hij liet gendarmen uit Aalter komen om klopjacht te houden en tegen de ouders der conscrits tuchtmaatregelen te nemen. De jongens kwamen terug om aan hun ouders en familieleden te grote over-

(104) P. Verhaegen : op. cit. deel IV bl. 77.

lasten te sparen. De maire van Zomergem liet er inderdaad goed op waken, dat de lotelingen van zijn gemeente, die zeker inzake burgerzin, zeer voorbeeldig stond aangeschreven, zich prompt aan al de voorschriften hielden, regelmatig optrokken en vooral niet deserteerden. Lees maar wat hij op 12 juni 1807 aan zijn prefekt schreef : «Om te behagen aan de inhoud van Uw brief van 19 mei laatstleden, betreffende het opsporen van de deserterende conscrits van mijn gemeente, heb ik het grote genoegen U te kunnen melden, dat niet alleen thans, maar reeds sedert lang vóór het ontvangen van Uw brief, de deserteurs geen onderkomen meer vinden bij de inwoners van mijn gemeente, uit vrees voor de strengste maatregelen die ik tegen hen genomen heb. Ik kan U de verzekering geven dat geen enkele conscrit van Zomergem vertrokken is, zonder dat ik hem, in het bijzijn van zijn ouders, op zijn plichten tegenover het vaderland heb gewezen, en hoeveel onheil zijn ongehoorzaamheid zou meebrengen voor hem zelf, voor zijn ouders en gans zijn familie, en voor zijn wapenbroeders geen stichtend voorbeeld zou zijn». (105).

Maar ondanks al de ijver die de maire aan de dag legde om bij zijn prefekt op een goed blaadje te staan ontbraken bij de telling van 11 december 1809 opnieuw een aantal deserteurs op het appel. Het waren : Martin De Vogelare, Daniël De Smet, Jan Baptist Bauwens, Jacques Frans Van Wassenhove, Bernard Vereecken, Lievin Hauman, Jan Baptist De Clercq, Pieter Jacques Laros, François Goethals, Dominique De Vos en Leon Van Hulle.

De grootste reden waarom onder de Zomergemse conscrits zoveel deserteurs waren, lag volgens de maire in het feit, dat veel soldaten van het front of uit de hospitalen naar hun ouders en familieleden brieven schreven, waarin ze hun ellende uitschreeuwden. Deze brieven werden dan door de ouders aan al de inwoners van de gemeente doorgegeven, die de inhoud ervan 's zondags na de mis of op de marktdagen druk bespraken. De pastoor liet van zijn kant missen opdragen ter intentie van Zomergemse conscrits die gestorven waren in een hospitaal of op een vreemd front, honderden kilometers van huis. Dit moest volgens de mening van de maire worden tegengewerkt en dadelijk liet hij een besluit verschijnen waarbij het aan de ouders en familieleden van de conscrits ten strengste verboden was, de inhoud van de brieven die ze van hun zoon of van hun neef uit de vreemde ontvingen, bekend te maken. Hij voerde de censuur

(105) R.A.G. Zomergem n° 354.

in, waardoor hij al de brieven die tussen de conscrits en hun familie gewisseld werden, doorlas en er alles uitschrapte wat schadelijk bleek voor de République en het Gouvernement. (106).

Alle middelen werden aangewend en soms de meest drastische maatregelen genomen, om deserterende conscrits terug onder de wapens te krijgen. Men begon meestal met vermaningen en het aanplakken van tuchtmaatregelen, maar het leverde aanvankelijk weinig of niets op. De Belgen waren inderdaad gelijk de Fransen ze noemden : «verblinde koppigaards, die te veel luisterden naar de priesters, die hen tegen de voorspoed en de welvaart van het land opruiden». Daarna werden de veldwachters en de politiekommissaris ingezet om huiszoekingen te doen, maar ook zij kwamen veelal van een kale reis thuis. Naderhand werd een generale jacht ingezet door soldaten van de République of door leden van de «colonne mobile» ; een klein legertje gendarmen dat door de prefektuur werd uitgezonden om in elke gemeente van het département klopjacht te gaan houden op deserterende conscrits of verdachte personen allerlei. Te Zomergem werd meestal beroep gedaan op de brigade van Aalter. Talrijk waren de smeekbrieven die de maire van Zomergem aan de kommandant van deze brigade richtte met het dringend verzoek een paar gendarmen naar zijn gemeente te sturen om er de orde te komen herstellen. Uit een van deze brieven citeer ik volgende passage : «Je vous prie, Monsieur le commandant, de m'envoyer pour demain au soir, deux mars, un ou deux de vos gendarmes, afin d'arrêter des parents de conscrits refractaires de la levée complémentaire. Ne manquez pas».

De komst van een paar nietsontziende rijkswachters leverde vaak het beste resultaat op, want in korte tijd werden alle conscrits ingerekend en de rust hersteld. Maar de dwingelanden hadden nauwelijks hun matten opgerold of weerom kwamen tientallen namen de lijst der deserteurs aanvullen. Het was te Zomergem een ononderbroken afwisselen van oproeping, desertie en gevangenneming. Wanneer de maire ten slotte een rekening kreeg van 129,80 frank. als gevolg van de logementskosten van de jachtmakers, vroeg hij zeer ootmoedig, maar tevens met evenveel aandrang aan de kommandant, dat hij zijn gendarmen terug zou roepen.

En weer begon het spelletje van kat en muis.

Eindelijk vond men een probaat middel om de deserteurs schaakmat te zetten. De maire liet andermaal een legertje van rijkswachters en soldaten naar Zomergem komen, ditmaal niet meer om jacht te maken op de cons-

(106) R.A.G. Zomergem n° 354.

crits, maar hij kwartierde ze in bij hun ouders en op dezes kosten, of als ze onbemiddeld waren, op kosten van de «generale lastenbetalers». Het werd voor de maire een waar succes. In minder dan een week tijd, hadden alle conscrits hun regimenten vervoegd. Maar het succes was niet volledig. De medaille had ook een keerzijde. De landbouwers die een gendarm of een soldaat onder dak hadden en er de lasten moesten van dragen, wroken zich op hun eigen manier. Uitgeput aan geld en beroofd van alle werkkrachten, lieten zij hun land vaag liggen en weigerden kordaat hun belastingen te betalen. Velen lieten zich zelfs inschrijven bij de openbare onderstand of grepen naar de bedelstaf. De maire had geen andere keus dan de ongewenste en dure logeiders andermaal naar hun gamizoen terug te sturen. Hun aanwezigheid had aan de inwoners maar al te veel overlasten en aan de gemeente te grote kosten bezorgd. ⁽¹⁰⁷⁾.

De jacht op de Zomergemse conscrits liep voor de jachtmakers ten andere niet altijd goed af. Dit getuigt het volgende voorval.

Veldwachter De Bourdere, geëscorteerd door de fiere mannen van de «garde communale», een nieuwe wacht die te Zomergem was ingesteld op 12 november 1801, arresteerden in de nacht van 14 op 15 augustus 1809, in de dichte bossen van Rijvis, vier deserteurs in uniform en gewapend met hun sabel. De gevangenen lieten rustig begaan en boden zelfs niet de minste tegenstand. De jagers mochten boffen en verheugden zich reeds in het vooruitzicht van de rijke beloning voor hun vaderlandslievend werk. Maar... Nauwelijks waren zij met hun gevangenen enige meters opgestapt of zij werden brutaal de pas afgesneden door een tiental andere soldaten die met hun sabel allerlei vreemde figuren schreven, die voor de moedige veldwachter en zijn helpers maar al te goed verstaanbaar waren en niet veel goeds betekenden. Met zachte woordjes, veel ekskuus en opgewarmd door een paar klinkende oorvegen, mochten onze jachtmeesters eindelijk de plaat poetsen. Het was maar best ook, want achteraf bleek dat de bende soldaten, die zich in de bossen van Rijvis verborgen had, een regiment was uit Rijsel, van wel 200 man sterk, dat in zijn geheel gedeserteerd was. ⁽¹⁰⁸⁾.

Als laatste maatregel die tegen de gedeserteerden genomen werd, vermelden wij nog : de geldboeten, de internering van hun ouders of een ander familielid en ten slotte het aanslaan van hun goederen die dan openbaar verkocht werden. Vaak gebeurde het te Zomergem dat de vader van een deserterend conscrit werd aangehouden en door de civiele rechtbank van

(107) R.A.G. Zomergem n° 354.

(108) R.A.G. Zomergem n° 355.

het département, wegens medeplichtigheid aan het verzet van zijn zoon tegen de République of de openbare veiligheid, met een hoge geldboete of met internering werd gestraft. Zo werd August De Vlieger, vader van Jacques, gedeserteerd conscrit van het jaar 1807, in het gevang te Gent opgesloten, waar hij op 8 juli 1808 overleed aan de gevolgen van doorstane folteringen. ⁽¹⁰⁹⁾.

In het jaar 1812 was het aantal aangehouden en te Zomergem zo groot, dat het «maison de dépôt», proppensvol zat en men in het gemeentehuis een kamer moest vrijmaken om er de rest in op te sluiten. ⁽¹¹⁰⁾.

Bij wanbetaling van de opgelegde boete, werden meubelen, huisraad, veldalaam of andere roerende goederen in beslag genomen en door een deurwaarder op de dorpplaats openbaar verkocht. Er waren doorgaans veel kijklustigen, die gaarne met de wetsdienaars de draak scheerden, maar veel kopers waren er niet en de opbrengst was meestal weinig hoger dan de kosten die aan dergelijke openbare verkopen verbonden waren.

Op 3 nivose van het jaar XIV (24 december 1805) hadden te Zomergem twee van zulke verkopen plaats. Het ging er om de goederen van de weduwe van Pieter Van Hecke te Langeboeken, die wegens de desertie van haar zoon door de civiele rechtbank te Gent was veroordeeld tot een boete van 1650 frank, en de goederen van Pieter Wille, veekoopman op de wijk van Stoktevijver, die eveneens door dezelfde rechtbank tot een boete van 1650 frank veroordeeld werd wegens desertie van zijn zoon Jan Baptist.

De verkoop greep plaats ten overstaan van deurwaarder Egide Speeckaert. De eerste bracht 537 frank op, waarvan nog 387 frank voor de Staat overbleef. Van de tweede verkoop bleef nog netto 250 frank over. ⁽¹¹¹⁾.

Het aantal Zomergemse conscrits dat in het leger der Franse vrijheidsbrengers de dood vond, was ongemeen groot. De meesten stierven van ontbering, ziekte en zeker niet het minst door heimwee. Of er veel op de bloedvelden sneuvelden voor «Vrijheid, Broederlijkheid en Gelijkheid» is ons niet bekend. Dat zullen de Franse bonzen zeker liever verzwegen hebben. Ongetwijfeld zijn er Zomergemse jongens die de tol aan de République met hun bloeiende leven hebben betaald, maar men zal in de archieven vruchteloos naar hun namen gaan zoeken.

(109) R.A.G. Zomergem n° 343.

(110) R.A.G. Zomergem n° 343.

(111) R.A.G. Zomergem n° 354.

Op 31 maart 1811 overleed op de citadel van Rijsel, Jan Baptist Schoonacker, terwijl zijn vader als gijzelaar te Gent gevangen zat, omdat zijn zoon door de maire sedert lang als deserteur was aangegeven. ⁽¹¹²⁾.

Op 11 april 1811 stierf in het hospitaal van Val de Grace te Parijs, Jan Baptist De Vuyst. Hij was als deserteur veroordeeld door een correctionele rechtbank tot een geldboete van 1500 frank en tot drie jaar dwangarbeid, maar had zich nadien vrijwillig aangegeven. ⁽¹¹³⁾.

Martin Lootens overleed in het gevang te Gent in oktober 1811.

In hetzelfde jaar op 27 mei, stierf in het militair hospitaal te Sint Quintyn in Frankrijk, Pieter Frans Verwilt, soldaat bij het 112^e Infanterieregiment, gekaserneerd te Florence. ⁽¹¹⁴⁾.

Het doodsbbericht van Jean Baptist De Jaeger kwam uit het krijgshospitaal van Strasbourg. ⁽¹¹⁵⁾.

Martin De Rycke stierf te Grenoble in 1806. ⁽¹¹⁶⁾.

In 1811 overleed te Koblenz, Jan Teirlinck. ⁽¹¹⁷⁾.

Pieter De Reu overleed in Spanje. ⁽¹¹⁸⁾.

Martin D'Hooge, bijgenaamd Doucet, 32 jaar oud, diende van 4 december 1792 tot 5 april 1797 bij de 3e compagnie huzaren. Hij werd op laatstgenoemde datum te Fribourg nabij Brisgau door een schot in de borst getroffen en met verlof naar huis gestuurd met een maandelijks pensioen van 12 pond. ⁽¹¹⁹⁾.

Op 17 juni 1810 overleed in zijn woning, Daniël De Smet, zoon van Charles en van Jeanne Thérèse Lekens, aan de gevolgen van de vliegende toring. Hij leefde er sedert vele weken als deserteur.

Het gebeurde niet zelden dat er onregelmatigheden voorkwamen in de aanwezigheidslijsten van de Zomergemse conscrits, wat soms ernstige en dramatische gevolgen met zich bracht. Zo lezen wij enkele regels hoger

(112) R.A.G. Zomergem n° 355.

(113) R.A.G. Zomergem n° 355.

(114) R.A.G. Zomergem n° 355.

(115) R.A.G. Zomergem n° 355.

(116) R.A.G. Zomergem n° 355.

(117) R.A.G. Zoemrgem n° 355.

(118) R.A.G. Zomergem n° 355.

(119) R.A.G. Zomergem n° 355 en Départ. de l'Escaut n° 886.

dat Jan Teirlink in 1811 te Koblenz overleed. In ditzelfde jaar werd hij door de prefekt als deserteur opgegeven. ⁽¹²⁰⁾.

Pieter Van Hecke werd in 1806 als deserteur aangegeven. Een rijks-wachter nam intrek bij zijn ouders tot er op 8 januari een brief kwam uit Strasbourg, waarin soldaat Pieter Van Hecke, de beste groeten aan alle familieleden liet overbrengen. ⁽¹²¹⁾.

Zekere Laurent Hertleer, deserterend conscrit van Zomergem, verdook zich bij een landbouwer te Waarschoot, zo beweerde de maire van Zomergem in een gepeperde brief aan zijn ambtsgeenoot van Waarschoot, aan wie hij om de gevangenneming verzocht. De maire van de buurgemeente, blijkbaar geen fanatiek Républicein als de onze, liet prompt weten dat hij van geheel het geval nog niets had vernomen en er zich niets wilde van aantrekken. Wellicht had de voorzichtige man gezien dat men reeds 1813 schreef, dat het de Fransen in Rusland lang niet voor de wind ging, dat er in Engeland iets aan het roeren was, of had hij een voorgevoel van wat er binnen enkele maanden te Waterloo gebeuren zou.

In elke gemeente, en onder iedere bezetting heeft men collaborateurs van de vijand gekend. Avonturiers, kwaadwilligen, dwazerikken of hoe men ze ook noemen wilt, die de vijand meehielpen door spionage, verklikking, propaganda of door vrijwillige dienstneming in het leger van de bezetter. Ook Zomergem heeft onder zijn inwoners dergelijke lafbekken gekend, al was het aantal zeker zeer miniem.

Onder hen stellen wij de maire François Daninck op de eerste rang. Hij liet niets onverlet om de République te dienen, zelfs niet ten koste van de gezondheid en het leven van zijn medeburgers. Uit wat voorafgaat is dat voldoende gebleken. Vooral zijn onderhorige veldwachters en de politiekommissaris moesten het vaak ervaren. Zo schreef hij op 14 juni 1810 aan zijn politiekommissaris het volgende ⁽¹²²⁾ :

«Je dois vous signaler que je vois avec peine que vous attachez peu d'importance aux dispositions contenues dans ma lettre du 18 septembre dernier, qui vous rappelle différents points essentielles de vos fonctions, et qui paraissent pas être exécutés jusqu'à ce moment, motif qui m'engage de vous adresser la présente pour vous appeler le contenu de ma lettre précédente et d'exercer plus strictement les dispositions y contenant».

(120) R.A.G. Zomergem n° 355.

(121) R.A.G. Zomergem n° 355.

(122) R.A.G. Zomergem n° 355.

De voorgaande brief waarover de maire het heeft, was aan de kommissaris gericht om hem te herinneren aan het feit dat de brave man geen gevolg had gegeven aan het bevel om twee deserterende concrits, nl. Pieter Van Hecke en Jan Van Buylaere, op te sporen en in te rekenen. ⁽¹²³⁾.

Het aantal inwoners van Zomergem dat vrijwillig dienst nam in het Frans leger zal zeker niet groot zijn geweest. Tenminste hebben wij er maar een uit het archief kunnen oppikken. Het was Pieter De Keyser, geboren te Zomergem op 24 september 1774, en op 13 oktober 1808 als vrijwilliger in dienst getreden bij het 22^e regiment jagers, dat toen op rust was te Gent. Hij was 34 jaar oud. ⁽¹²⁴⁾.

HET VOLKSONDERWIJS

Het volksonderwijs te Zomergem, had tot vóór de komst der Fransen op verlamde benen gestaan en had zich bijna uitsluitend beperkt tot het godsdienstonderricht, dat aan de kinderen werd gegeven tot voorbereiding van hun Heilige Kommunie, of door enkele private lessen in het rekenen, het lezen en het schrijven die door één of hoogstens twee private schoolmeesters werd gegeven. De plakaten van 1570, 1607 en 1618 hadden het met het volksonderwijs goed voorgedad, maar werden in onze dorpen niet nageleefd. Het ontbrak de parochies aan geld en de interesse van de ouders was zeer miniem. In 1682 vonden wij Joos De Kesele als schoolmeester te Zomergem en in 1738 zijn zoon Norbertus. ⁽¹²⁵⁾.

In 1790 vervulde hier Jacobus De Vos het ambt van «primair onderwijzer» en ontving vanwege het parochiebestuur 1 pond 9 schellingen twee groten voor het onderwijzen der arme kinderen. Het ambt van onderwijzer was dus een vrij beroep. ⁽¹²⁶⁾.

Alles bij elkaar genomen was de toestand van het volksonderwijs te Zomergem op het einde van de XVIIIe eeuw zo onbeholpen als verwaarloosd en weinig beter dan in de grote centra onder de late middeleeuwen.

De Fransen hebben zich meer dan een betrachting getroost om het volksonderwijs op een degelijke leest te schoeien, doch het is hen weinig gelukt. De ene wet na de andere werd nopens het inrichten en herinrichten van het onderricht te platten lande uitgevaardigd, maar in feite kwam daarvan niet veel terecht. Waar de krijgstrom werd geroerd en de penoenen

(123) R.A.G. Zomergem n° 355.

(124) R.A.G. Zomergem n° 354.

(125) R.A.G. Bisschop. archief. B n° 112. Bisschop. bezoek dd. 11-10-1682.

(126) R.A.G. Zomergem n° 52 en 380.

en helmen der soldaten gedurig aanwezig waren kon de beschaving, en zeker het onderwijs, maar bitter weinig vooruitgang maken. Kunst, wetenschap en volksonderwijs werden het eerst verwaarloosd.

Eerst werd besloten dat er minstens één school per kanton moest opgericht worden voor jongens, waar het onderwijs kosteloos moest gegeven worden. Er waren vooralsnog geen scholen voor meisjes voorzien. Dit was reeds een eerste aanslag op de vrijheid van onderwijs, aangezien hier enkel partikuliere scholen bestonden, waar de kinderen een klein schoolgeld betaalden, dat door de parochiekas enigszins werd aangevuld, zodat de onderwijzer er een bestaan op had. Wanneer de Fransen in 1794 deze private scholen bij ons opdoekten, werd bestatigd dat er geen enkel land was, waar het aantal private scholen zo talrijk was als bij ons. De afschaffing van deze scholen en hun vervanging door officiële instellingen liep voor de Fransen op een mislukking uit. In het Département der Schelde, waaronder Zomergem toen ressorteerde, konden slechts 30 openbare scholen worden geopend. «De ouders», aldus de prefekt in een verslag terzake, «wantrouwen de officiële scholen en geven er de voorkeur aan hun kinderen bij privéonderwijzers te sturen».

Maar de Fransen hadden meestal geen voorkeur voor gezonde reden, en verblind door hun fanatisme, dreeven zij hun wetten door. De officiële scholen moesten kost wat kost de private instellingen vervangen. De onderwijzers en onderwijzeressen dienden voortaan gekozen te worden uit een lijst van kandidaten die openbaar diende bekend gemaakt bij middel van plakbrieven.

De wet van 29 frimaire jaar II (19 december 1793) had voor doel de wet op het onderwijs te reorganizeren. Hierin werd ondermeer bepaald dat het onderwijs vrij zou zijn voor iedereen. Iedere burger, die zich tot het ambt van onderwijzer bekwaam achtte, mocht een school openen, mits toelating van het plaatselijk gemeentebestuur. In andere woorden : het onderwijs werd in zijn geheel aan persoonlijk initiatief overgelaten of op de nek van de gemeentebesturen geschoven, die zich het recht toeëigenden bij iedere aanvraag een sterk onderzoek in te stellen naar de bekwaamheid, de moraliteit en vooral de burgerzin van de kandidaten. De prefekt zou meermalen in de loop van het jaar de scholen komen inspekteren en waken over het gedrag van de leerkrachten. Het werd een drijfverij van dorpspolitiek. Het enige goed dat deze wet inhield was, dat hij een poging deed om het onderwijs verplichtend te maken, want hij voorzag een geldelijke boete voor de ouders die hun kinderen niet minstens drie achtereenvolgende jaren naar de school zouden sturen. Maar de officiële scholen werden niet bezocht.

Schaakmat gezet door de onwil van de ouders, zagen de Fransen zich genoodzaakt een soepeler houding aan te nemen ten overstaan van het volksonderwijs in de dorpen en men besloot door de wet van 27 brumaire jaar III (17 november 1794), het officiëel onderwijs af te schaffen ten behoeve van het privaat initiatief. De regeling van het onderwijs werd hierdoor enigszins verscherpt. Het programma werd verzwaard en men eiste meer kennis van de kinderen die toch eenmaal voorbeeldige «citoyens» moesten worden. Naast de gewone vakken als lezen, schrijven en rekenen, moesten de kinderen thans de elementaire kennis van de Franse wetgeving aanleren zich de begrippen eigen maken over de rechten van de mens en van de Franse moraal, frans leren en goede notities hebben van de aardrijkskunde en de geschiedenis der vrije volkeren en ten slotte franse strijdliederen en heldendichten kennen. De lichamelijke opvoeding en de militaire oefeningen vormden in dit nieuw leerprogramma een overwegend onderdeel. Op iedere decade en op de talrijke feestdagen moesten de onderwijzers zich met hun leerlingen naar de «Tempel der Wet» begeven die in de meeste gemeenten de kerk, de pastorie of een ander aangeslagen gebouw was. De onderwijzer mocht zijn leerlingen nooit anders noemen dan «citoyen» of «citoyenne» en moest boven de deur van zijn klas in grote letters de volgende spreuk ophangen; «Hier vereert men zich met de titel van citoyen». Daar waar meerdere klassen in één enkel gebouw waren ondergebracht, moest boven de algemene uitgang een bord worden aangebracht met de woorden «Vryhey, - Gelykhey, - Broederlykhey», geflankeerd door het driekleurig vaandel der natie.

Op bepaalde tijdstippen van het jaar moesten de leerlingen hulp gaan bieden in de huisgezinnen en op de hoeven die door de oorlogsomstandigheden getroffen waren; in andere woorden, daar waar de zonen door het leger waren opgeëist.

Een schoolkomiteit zou waken over de goede gang van zaken.

Maar al deze wetten en besluiten bleven dode letters. Overgelaten aan persoonlijk initiatief of aan de willekeur der gemeentebesturen onttaarde het onderwijs in onze dorpen in een politieke drijfverij. Mensen zonder kennis noch takt werden dank aan hun politieke overtuiging tot het ambt van schoolmeester toegelaten en vergiftigden het gemoed en de geest van onze kinderen, die weldra haagschool hielden. Het vlotte niet met het onderwijs.

Men nam zijn toevlucht tot een nieuwe en strengere onderwijswet, deze van 3 brumaire jaar IV (25 oktober 1795), waarvan het hoofdartikel de «Vrijheid van onderwijs» inluidde. Op het programma stonden het lezen, het schrijven, de beginselen van de rekenkunde, maten en gewichten,

godsdienstonderricht, moraal leer, de principen van de Constitutie, lichamelijke oefeningen, tekenen en notities van geschiedenis, aardrijkskunde en plantenkunde. Van het godsdienstonderricht kwam vanzelfsprekend niet veel terecht, aangezien het slechts mocht gegeven worden buiten de gewone klasuren en de Fransen heel goed wisten dat de kinderen na de schooltijd vliegensvlug naar huis moesten om bij vader op het land of aan het weefgetouw te helpen.

En weerom liep het onderwijs lelijk mank. En dat wisten de Fransen zelf goed genoeg. Aangezien van de onderwijzers de eed van trouw aan de République was vereist geworden, hadden de meesten hun ambt prijsgegeven, terwijl hier en daar nog een zeldzame plaatsjesjager de hoofden van de kinderen trachtte vol te stampen met republikeinse principen en antigodsdienstige stellingen, zodat de ouders liever hun kinderen lieten vagebonden dan te laten vergiften. Alleen werden nog kinderen onderwezen in de private scholen die hier en daar in het geniep waren blijven bestaan. De overheid bekloeg er zich bitter over dat de officiële scholen leeg liepen, niettegenstaande men er de kinderen leerde hoe ze zich «moesten gedragen om hun goed recht te kunnen uitoefenen», of anders gezegd, hoe men hun diets maakte dat ze leidzaam en braaf moesten toezien en gedogen hoe al hun vroegere vrijheden één na één werden weggevaagd en vervangen door wetten en verplichtingen die indruisten tegen hun godsdienstovertuiging en hun geweten.

Na de faling van de Constitutie was het nu de beurt aan het Consulaat om te trachten het volksonderwijs in een duurzame vorm te gieten, want de noodzaak daarvan drong zich steeds feller en feller op. De wet van 11 floréal jaar X (1 mei 1802) bracht dan ook verscheidene wijzigingen aan de drie voorgaande. Voortaan zou het lager onderwijs volledig in handen worden gegeven van het gemeentebestuur, dat hierin alle initiatieven mocht nemen. De onderwijzers moesten door het gemeentebestuur gekozen worden, dat hun de volgende voordelen moest toekennen, nl., kosteloze huisvesting, verwarming en onderhoud van het klaslokaal en een vergoeding in verhouding van het aantal leerlingen. De kinderen van onvermogenende ouders mochten kosteloos onderricht genieten. Het aanstellen van onderwijzers onttaarde vaak in een rotzooi van dorpspolitiek en vriendjesmakerij. Het kwam er slechts op aan bij een overheidspersoon op een wit blaadje te staan en zijn politieke of zelfs ideologische ideeën bij te treden, om het baantje te bemachtigen. Ook waren het niet altijd de kinderen van «wezenlijke» arme lieden die kosteloos onderwijs genoten. Het liep ten laatste uit op een openlijke strijd tussen de zogenaamde «officiële gemeenteschool» en de privéinstellingen. De eerste werd gesubsidieerd en op vele manieren vooruitgeholpen, terwijl de anderen zich

moesten behelpen met het kleine schoolgeld van de leerlingen, die in hun instellingen veruit het grootst in aantal waren. Niemand mocht nog les geven zonder daartoe van hogerhand gemachtigd te zijn en zonder zich aan een examen te hebben onderworpen dat werd afgenomen in het gebouw van de prefektuur te Gent. De examinandus moest drager zijn van een attest van goed gedrag en zeden en van burgertrouw. ⁽¹²⁷⁾.

Op een rondschrĳven van de prefekt op 7 florial jaar IX, (27 april 1801) tot het vinden van een geschikt persoon om in Zomergem aan de kinderen de Franse taal aan te leren, moest de maire tot «zijn grootste spijt» antwoorden, dat twee bevoegde lieden zich voor de taak hadden aangeboden, maar zich niet akkoord konden verklaren met de verdiensten die eraan verbonden waren. «Er zijn», zo schrijft de maire, «in Zomergem tal van personen die de Franse taal machtig zijn en zeer geschikt blijken voor het ambt van onderwijzer, maar allen zijn van goeden huize en achten het niet nodig van deze plaats aan te nemen». ⁽¹²⁸⁾. Verder verklaart hij dat vele kinderen van begoede families naar de «pensionaten» van Waarschoot, Eeklo, Deinze en Tielt gezonden worden, waar zij in goedinge-richte lokalen ondergebracht zijn. Hij bevestigt de goede gang van het normaal onderwijs in het Nederlands, dat in verscheidene private scholen gegeven wordt en een groot aantal leerlingen telt. Dat is eigenlijk niet juist, want van de andere kant zien wij dat twee onderwijzers door het gemeentebestuur verplicht worden van hun instelling te sluiten omdat ze te weinig leerlingen tellen. Het was trouwens niet te verwonderen. Het gemeentebestuur had aan teveel personen de toelating gegeven om een school te openen en hiervoor ook teveel door een Republikeinse bril gekeken. Nu stuitten zij op de weerwil van de kristelijke ouders die niet geneigd waren hun elementaire principes te ruilen voor nieuwe filosofieën, die door de républikeinse schoolmethoden werden ingespoten. In een circulaire, gedateerd 17 ventose jaar VI (7 maart 1798) had de prefekt de toestand van het volksonderwijs te plattenlande als «lamentabel» bestempeld en sedertdien was bij de gemeentebesturen herhaaldelijk aangedrongen om het onderwijs op een deugdelijke en bestendige manier in te richten, maar tevergeefs. De koppigheid van onze buitenmensen en de overtuiging in hun kristelijk geloof werden als een dam opgeworpen tegen de betrachtingen en de wetten van de Sansculotten, waarvoor onze mensen niet bevreesd bleken te zijn.

(127) R.A.G. Zomergem n° 340.

(128) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1877 en 1878.

Waren de Fransen in theorie verwoede bekampers van de private scholen, in werkelijkheid konden zij het zonder niet stellen. Faipoult, de prefekt van het Département der Schelde, achtte het in 1800 als een weldaad voor het volksonderwijs, dat er in elk dorp nog goede zielen te vinden waren om tegen een klein loon de kinderen te onderwijzen, aangezien de gemeentebesturen alle moeite hadden gedaan om de officiële scholen in stand te houden, maar er niet in geslaagd waren. Men begon zo stilaan oor en oog te sluiten voor de gang van zaken en liet het onderwijs opnieuw aan het privaat initiatief over, al had men het liever anders gewild.

Op 6 frimaire jaar XI (7 december 1802) wordt Maarten De Prest tot «primair» onderwijzer te Zomergem aangesteld. Hij was eigenlijk de enige officiële schoolmeester in de gemeente. ⁽¹²⁹⁾.

Op een rondschriften van de prefekt van het departement in date 10 messidor jaar XI (29 juni 1803) nopens het inrichten van nieuwe scholen in de gemeenten, antwoordt de maire van Zomergem, dat het steeds zijn grootste zorg is geweest, in zijn gemeente nieuwe scholen te zien oprijzen, doch dat hij tot nog toe geen geschikt lokaal heeft kunnen vinden. ⁽¹³⁰⁾.

Op 10 mei 1808 krijgt Maarten De Prest het gezelschap van Frans Dhuygelaere, afkomstig van Assenede, die hier een «pensionaat» opricht, dat geen succes kent en weinige tijd nadien gesloten wordt. ⁽¹³¹⁾.

Op 12 april van het jaar daarop, wordt Maarten De Prest wegens onbekwaamheid aan de kant gezet. ⁽¹³²⁾. Meester Dhuygelaere vervangt hem. Weinige tijd nadien komt het gemeentebestuur tot de vaststelling dat de klas van meester Dhuygelaere te weinig leerlingen telt en ontnemt hem de jaarlijkse toelage van 100 frank. De slag komt voor de onderwijzer niet zo hard neer, omdat hij, door het afzetten van meester De Prest, thans meer betalende leerlingen heeft en in zijn levensonderhoud kan voorzien. De leerlingen die de volledige cyclus volgden, t.t.z., lezen, schrijven, rekenen en de Franse taal, betaalden 5 frank per maand; deze van de halve cyclus, bestaande uit lezen en schrijven, betaalden 3 frank per maand. ⁽¹³³⁾.

(129) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1878.

(130) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1879.

(131) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1878.

(132) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1878.

(133) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 1878.

In 1810 wordt Jan Baptist Muylaert als gemeenteonderwijzer aangenomen.

Een klein maar lovend woordje dient gesproken over het menslievend werk dat sedert het begin der XIXe eeuw en tot op onze dagen gedaan wordt door de zusters van het pasgestichte klooster te Zomergem. Vooral het onderwijs kreeg hierin de voorkeur en kreeg toen definitief de stoot voor zijn verdere ontwikkeling.

Telkens nieuwe tijdsberoerten en levensomwentelingen de maatschappij nieuwe wonden slaan, dagen overal vrome zielen op om zich te ontfemen over de nijpende nood van hun volk. In hart en geest zoeken zij naar de reddingsplannen en worden meestal voor hun moed en menslievendheid met de schoonste resultaten bekroond.

Met geringe hulpmiddelen, en vaak, ja zelfs bijna altijd nog zonder geldelijke steun, drijven zij vertrouwensvol door om het nederige plan uit te bouwen. Zo ziet men onder de Franse Revolutie, wanneer onze mensen uitgebuit door oorlogsbelastingen, mouterijen, mishandelingen en de ontreddering van het sociaal en maatschappelijk leven, en niet het minst door de conscriptie tot in de grootste armoede en godsdienstig aan het wankelen waren gebracht, in vele dorpen, onder het initiatief veelal van de pastoor, nieuwe kloostergemeenten en geestelijke orden tot stand komen.

Dit gebeurde ook te Zomergem.

In een kamer van het «Spinhuys», een ruime woning die toen gelegen was daar waar de huidige Kruisdreef en de Kasteeldreef elkaar dwarsen, en eigendom was van zekere Maarten Willems, rentenier, verenigden zich in 1803, drie jongedochters uit arme werkersfamilies, om zich te wijden aan de verzorging van arme en onbeholpen ouderlingen en het onderwijzen van arme kinderen in de katechismus, het lezen en het schrijven. ⁽¹³⁴⁾.

Deze vereniging had geen enkel officiëel karakter en was, in tegenstelling met de meeste kloostergemeenten, niet uitgegaan van het initiatief van een ander geestelijk of wereldlijk persoon. Zij had ook niet het voorafgaandelijk onderzoek ondergaan van een ander klooster om zich hier uit te breiden. Zij werd als door de Voorzienigheid zelf gezaaid in de harten van drie eenvoudige maar edelmoedige dorpsmeisjes, en gevoed door ijver, zelfverloochening en door de noodzaak, groeide zij uit tot een machtige kloostergemeente, van onschatbare geestelijke, morele en stoffelijke waarde.

(134) R.A.G. Zomergem n° 342.

Het waren deze drie moedige meisjes die in de moeilijke jaren onder de Franse Révolutie, aan het onderwijs te Zomergem zijn vorm hebben gegeven die het vereiste. In korte tijd waren meer dan 170 kinderen ingeschreven, die buiten het gewoon onderwijs, nog leerden spinnen en kantwerken. Deze «kantwerkstersschool», zoals zij genoemd werd, droeg de goedkeuring weg van het volk en de hogere instanties en heeft lange jaren stand gehouden.

Of er te Zomergem onder de Franse tijd dagbladen werden gelezen is weinig waarschijnlijk. Trouwens was de «Gazette van Gent» praktisch het enige dagblad dat in het département verscheen. In 1800 wilde men de gemeentebesturen van het platteland op dit tijdschrift een abonnement doen nemen, maar de meesten konden zich de prijs daarvan niet veroorloven, zodat daar weinig van in huis kwam. Misschien kan het wel gebeurd zijn dat de maire of zijn adjunkt op een van zijn reizen naar Gent, af en toe een tijdschrift meebracht, maar het zal meestal daarbij gebleven zijn. De dagbladen en tijdschriften waren trouwens streng gecensureerd en werden gebruikt als organen en verspreiders van de Républikeinse leer, waarvoor onze dorpsmensen maar bitter weinig belangstelling koesterden.

HET VERZET

Bij elke oorlog, bij iedere bezetting of bij elke rebellie, telde elke gemeente onder haar inwoners een aantal collaborateurs, die uit idialisme, uit financieel of moreel profijt, of enkel maar om het dwaas avontuur, de vijand aanhingen en hem op veelerlei manieren steunden, waardoor zij aan hun medeburgers grote schade en lasten bezorgden. Maar zij had goddank ook haar verzetslieden die het hart op de rechte plaats droegen. Eerbare en getrouwe patriotten, die zich niet wilden blootstellen aan gewetenloze praktijken tegenover hun medemensen, wetten te doen uitvoeren die met hun geweten in botsing kwamen, of zich niet wilden associëren met bloedmensen. Zij waren meestal de eerste slachtoffers van hun gewetensvolheid.

Hun aantal is doorgaans niet bekend, omdat de meesten onder hen onderduims werkten onder vorm van stil verzet, maar wij mogen gerust aannemen dat hun aantal dit van de collaborateurs verre overtrof.

Reeds van bij de aanvang der bezetting van onze gewesten door de Fransen, hadden zich in bijna elke gemeente, en vooral daar waar bossen en weidse velden gewente schuiloord en boden, kleine afzonderlijke groepjes weerstanders gevormd, die het de vijand op allerlei manieren lastig maakten. Vooral de dichte bossen van Rijvis, Nekke en Diepenbeke onder Zomergem waren door de Fransen als beruchte brigandsnesten gevreesd. En niet zonder reden.

Het verzet kwam niet alleen van het «gepeupel» gelijk de republiken het meenden te moeten verklaren, maar ook onder de notabelen, de vooraanstaande burgerij en niet het minst onder de zogezegde naaste medewerkers van de bezetter werden tegenstribbelaars gevonden.

Wij hebben reeds gezien dat de politiekommissaris van Zomergem door de maire herhaalde malen op het matje werd geroepen omdat hij aan zijn elementairste plichten tegenover de Republiek tekort was gekomen en te weinig ijver aan de dag had gelegd bij het naleven der Republikeinse dwangwetten. Ook de veldwachter Jean Constant De Bourdere moest zich meermalen hiervoor verantwoorden. Op 27 april 1809 werd hij zelfs ontslagen en onder aanhoudingsmandaat gesteld, maar door een correktionele rechtbank in uitspraak van 21 november vrij gesproken en op 29 januari 1810 door het gemeentebestuur opnieuw in zijn ambt bevestigd. Op 3 november 1810 moest veldwachter De Bourdere andermaal aan zijn oversten uitleg geven omdat hij deserterende lotelingen en werkweigeraars tegen de opsporingsbrigade had beschermd. ⁽¹³⁵⁾.

Guy François Hautekeete werd als veldwachter van Merendree, een gemeente ressorterende onder het kanton Zomergem, door de maire van Zomergem ter verantwoording geroepen, omdat hij zekere Roels, gedeserteerd conscrit van de lichting 1810, had beschermd tegen de rijkswachters van Aalter, die hem op 5 maart 1810 kwamen opsporen. De man verscheen op 9 maart, weigerde elke verklaring te geven, legde zijn sabel en pistool voor de raadsleden op tafel en ging zonder boe noch ba te zeggen het bureel uit. Twee dagen daarna kreeg Hautekeete zijn ontslag thuis besteld. ⁽¹³⁶⁾. Bernard Uyttenhove werd op 24 december 1813 als adjunkt van de maire van Zomergem afgezet omdat hij aanplakbrieven, waarop de wetten en besluiten van de République verschenen waren, niet had willen aanplakken, maar ze moedwillig in de lade van zijn bureel had laten liggen.

Tot in het diepst van hun gemoed gekwetst, uitgezogen door onophoudende opeisingen en plunderingen, vergald door honderden tuchtmaatregelen, in hun kristelijke overtuigingen geschokt en vooral verwoed gekant tegen de wet op de militaire conscriptie, die onze jongens aan de vrede en de rust van de huiselijke aard en aan het bedrijfsleven ontnam om soldaat te gaan spelen in het pronkleger van een ijdele dwingeland en te gaan sterven op Europa's slagvelden voor ongekende en onbegrepen idealen en vrijheden, terwijl de hunne met de voeten werden getreden, en om nog zoveel andere redenen, brak op de 1e en 2e brumaire van het jaar VII

(135) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 275.

(136) R.A.G. Départ. de l'Escaut n° 275.

(22 en 23 oktober 1798), in vele gemeenten van het Vlaamse land een spontane opstand los, waaraan de Sansculotten in hun overmoed de naam van «brigandage» gaven. Deze opstand werd in onze gewesten spoedig in de kiem gesmoord, maar in de Kempen daarentegen barstte hij in al zijn wreedheid los, en groeide er uit tot een gewapende stormloop van onze diepgelovige en uitgewrongen landslieden, die te wapen liepen ter vrijwaring van «auter en heerd». Een strijd die later met de heldhaftige naam van «De Boerenkrijg» de geschiedenis zou ingaan.

Deze opstand die in onze streek het hevigst tot uiting kwam in de gemeenten Sleidinge, Waarschoot, Zomergem, Eeklo en Evergem, was zeker niet zo goed voorbereid en overwogen als bij onze Kempische boeren, maar veeleer een woeste onberekende uitspatting van opgepropte haat tegen het regime van dwang en overlasten. En al waren onder deze brigands voorzeker onpure elementen, die van de opstand gebruik maakten om te roven en te stelen, of hun wrokgevoelens tegen geburen en familieleden bot te vieren, toch was de drijfveer van deze opstand bij onze Meetjeslanders juist dezelfde als bij de Kempenaars en daarom zeker niet minder edel en lovenswaardig.

Men kan best begrijpen wat onze jongens er toe gedreven heeft om onversaagd en schier onberekend en in het wilde weg naar pik, vork, riek, vlegel, zeis, stok en zeker niet het minst naar vaders weggestopt geweer te grijpen, en gekleed in een haveloos plunje, ondervoed en vaak uitgehongerd door wekenlange onderduiking, zonder voorafgaande training en degelijke leiding, openlijk tegen een machtig en waakzaam leger als dat der Franse Sansculotten in het verweer te gaan. Geen enkel boek zal ons ooit de heldenmoed kunnen beschrijven die deze stoere boerenzoons in hun nobele strijd ten toon hebben gespreid. De meesten zijn met hun idealen het graf ingegaan en veel ligt nog te zwijgen in dichtgebonden en met stof bedekte archiefbundels. Vele schrijvers hebben, zowel in hun historische werken als in dito romans en verhalen deze heldenmoed trachten te vereeuwigen en zijn er zeker voor het grootste deel in geslaagd, maar om hun strijd volkomen te kunnen begrijpen, zou men hem voor ieder dorp afzonderlijk moeten behandelen, omdat daarin zovele elementen van plaatselijke en persoonlijke aard hun grote rol hebben gespeeld.

Te Zomergem werd de opstand gepleegd door 600 à 700 personen die, volgens een verklaring van het gemeentebestuur, niet tot de gemeente zelf behoorden, maar van Sleidinge waren gekomen waar zij reeds hun vandalenwerk hadden verricht. Dat zogezegde vandalenwerk bestond vooral in het plunderen van de burelen van de municipaliteit en van de politiekommissaris, waar de meeste dokumenten werden gestolen en vernietigd

met de bedoeling de overheid te beletten van lijsten aan te leggen met betrekking tot de conscriptie, de geforceerde belastingen of de werkplichtige pioniers. Door het vernietigen van deze bescheiden werd de overheid inderdaad lelijk schaakmat gezet bij het aanduiden van lotelingen en werkplichtigen en ging het verloop der conscriptie met grote moeilijkheden en vertragingen gepaard. Vele van onze jongens ontkwamen hierdoor aan de gevolgen van de gevreesde bloedwet.

In zijn brief aan de prefektuur, in date 6 frimaire jaar VII (26 november 1798), verklaart de maire van Zomergem, dat hij op 28 vendimaire (19 oktober) een volledige lijst had gepubliceerd met de namen van al de lotelingen van de eerste lichting, maar dat ze op de 1° en 2° brumaire door de brigands vernietigd was. ⁽¹³⁷⁾. Het was hem dus onmogelijk geworden de namen van al deze jongens op te geven. Het aanleggen van nieuwe lijsten zou volgens de maire veel tijd vragen en was schier onmogelijk uit te voeren, aangezien daarvoor van huis tot huis moest worden gegaan, maar dat de gemoederen onder de bevolking zo gespannen stonden, dat zij ieder ongewenst persoon dadelijk naar het leven zouden staan. Immers, de slagen en de overlasten die de soldaten en de gendarmen aan de brigands en hun ouders hadden toegebracht, hadden de gemoederen lang niet getemd, maar integendeel nog opgezweept en aan het koken gebracht.

Drie inwoners van Zomergem werden van medeplichtigheid aan de opstand beschuldigd. Slechts drie want de maire had onder eed verklaard dat de opstand in zijn gemeente gepleegd was door een vreemde bende die van Sleidinge was gekomen.

De drie beschuldigden waren : Martinus Van Hecke, Jan De Smet en Lievin De Splenter. De eerste werd ervan beticht het kruis uit de kerk te hebben gestolen en op de marktplaats aan stukken te hebben geslagen. De tweede zou hebben meegeholpen bij het neerhalen en verbranden van de vrijheidsboom, terwijl de derde de sekretarij en het bureel van de politiekommissaris had helpen plunderen.

Franse soldaten die gealarmeerd waren en in allerijl uit Brugge waren gekomen, kwamen de opstand stuiten en brachten de drie Zomergemse betichten gevangelijk naar Gent, waar zij in het tuchthuis werden opgesloten. Weliswaar liep het voor hen nog goed af want ingevolge meerdere verzoekschriften door de familie, de geestelijkheid en andere vooraanstaan-

(137) R.A.G. Zomergem n° 342 en 343 en Départ. de l'Escaut n° 307, 309, 886 en 903.

de ingezetenen van de gemeente, die hierin zelfs gesteund werden door leden van de municipale raad en de kommissaris van politie, werden ze reeds weinige dagen daarop in vrijheid gesteld.

Slechter liep het af voor zekere De Keteleire, die de opstand te Sleidinge was ontlopen, zich te Zomergem kwam verschuilen, aldaar in een nieuw tumult terecht kwam en dodelijk door een gewoerschot werd getroffen.

Wie nu gaat denken dat na de excessen van de 1^e en 2^e brumaire en de strengste maatregelen en straffen die door de autoriteiten tegen de belhamels genomen werden, de rust was weergekeerd, heeft het bepaald mis voor. Het vuur lag te smeulen onder de as en kon bij het minste windje opnieuw en even woest oplaaien. Ook de overheid was er zich degelijk van bewust, want geen enkel lid van de gemeenteraad dierf zich te Zomergem nog naar het gemeentehuis begeven zonder beschermd te zijn door een soldaat of een rijkswachter. Herhaaldelijk stuitten wij op verzoekschriften, uitgaande vanwege het gemeentebestuur, waarin voortdurend om militaire bescherming wordt gevraagd. En militaire bescherming kregen ze dan ook maar ze werden ze gauw genoeg beu door de onoverkomelijke lasten en kosten die ze met zich bracht, temeer daar de contributierollen door de brigands vernietigd waren en men geen belastingen kon innen. De gemeentekas was zo leeggezogen dat zelfs de gemeentebedienden het zonder wedde moesten stellen en zelfs «tot armoede waren gebracht, aangezien ze geen middelen bezaten om voor vrouw en kinderen te zorgen en bij de bakker geen brood op krediet konden krijgen».

Bij rekwest van de civiele rechtbank van het Departement der Somme in date 19 messidor jaar VII (7 juli 1799), werden de inwoners van Zomergem geboet voor de som van 5899,33 frank. Hiervan ging 4804 frank naar de geteisterden van de parochie zelf en 1095,33 frank naar algemene onkosten. In het verdikt was voorzien dat de gemeenten, wier boete de 3000 frank te boven ging, in twee keren mochten betalen. De eerste helft diende gestort onmiddellijk na het bekendmaken van de aanslag en dit door de twintig rijkste burgers van de gemeente, t.t.z. deze die normaal de hoogste belastingen betaalden. De andere helft moest vereffend worden vóór 30 nivose van het jaar VIII. Indien de gemeente zich voor die datum niet van haar boete had gekweten mocht zij het ongewenst bezoek verwachten van speciale kommissarissen, vergezeld van gendarmen en soldaten om «par la force et par main armée» het nodige geld te doen afdokken in de handen van de belastingontvanger.

De gemeenten werden echter gemachtigd één of meer afgevaardigden aan te stellen, om op de prefektuur, ten overstaan van de prefekt met de schadeloosgestelden te onderhandelen om tot een vergelijk te komen over

de manier waarop de betaling der geleden schade zou gebeuren. Zomergem stuurde Karel Vermeiren en Jan Baptist Van De Weghe, twee leden van de gemeenteraad. Beide partijen zouden het op een koopje hebben gegooid, indien het volgende feit zich niet had voorgedaan. De politiekommissaris, Jan Frans Vereecken, had, evenals zovele andere inwoners, ter sekretarij een staat van verlies en beschadiging ingediend, die, volgens de mening van de maire nogal bij het haar was gegrepen, en waarop een som geld ten bedrage van 3000 frank voorkwam, die volgens de verklaring van de eiser, uit zijn woning gestolen was. De maire ging hiermede niet akkoord, en vroeg zich af, of de politiekommissaris zo dom of onoplettend zou geweest zijn om zulke grote som geld in zijn woning te laten en dit gedurende de tijd dat de brigandage aan gang was. Daarentegen was door ooggetuigen verklaard geworden dat noch het huis, noch enig persoonlijk bezit van de rechtsdienaar de minste schade had geleden, vermits de brigands niet op persoonlijk bezit, maar op dokumenten belust waren geweest. Nu hebben wij reeds in wat voorafgaat kunnen vaststellen dat het niet te best boterde tussen de maire en zijn kommissaris, en het is moeilijk te zeggen wie van de twee het bij het rechte eind had.

Om deze reden en omdat volgens een verklaring van de maire in zijn protestbrief van 1 fructidor jaar IX (19 augustus 1801), de inwoners van zijn gemeente veroordeeld werden om feiten waaraan zij niet de minste schuld hadden en waartegen zij met de meeste verachting gekant waren, weigerde de gemeente Zomergem de opgelegde boete te betalen. Maar de prefekt had weinig oor voor het protest van de maire en beantwoordde het met de volgende woorden : «Indien Uwe gemeente de boete niet onverwijd betaalt, zal ik mij verplicht zien strenge straffen en sancties tegen uw gemeente te treffen».

Het is mij niet bekend op welke manier Zomergem zijn boete heeft vereffend. Waarschijnlijk zullen de lastenbetalers dit wel hebben gedaan.

Ondertussen gaat de oorlog voort tussen Frankrijk en de Bondgenoten. De Franse lelie gaat op alle fronten deerlijk aan het tanen en in Rusland wordt het voor het Keizerlijke leger een waar massakker. Op 4 februari 1814 vallen de legers der geallieerden ons land binnen. Een grootscheeps offensief breekt los en beukt ongenadig tegen de Franse stellingen, die begeven. De Franse troepen moeten gedurig wijken onder de druk der verbondenen die ons land stelselmatig veroveren en bezetten. Verhaald wordt dat de bevrijdde mensen van vreugde elkander om de hals vielen en weenden van innige ontroering. De vreugde was niet te beschrijven.

De verbonden legers werden bij hun intocht luidruchtig toegejuicht. De soldaten werden van hun paarden getrokken en omhelsd, terwijl men de hoeven der paarden kustte. Vreugdevuren werden aangestoken op de hoogten en op de openbare pleinen werden grootse feesten gehouden.

De slag nabij Waterloo die plaats had van 15 tot 18 juni 1815 liet het doek vallen over deze periode van terreur die meer dan twintig jaar had geduurd. Duizenden mensenlevens en onschatbare rijkdommen waren er aan ten offer gebracht. Miljoenen mensen waren moreel en fysisch geknakt en financieel ten onder gebracht.

M. RYCKAERT.

LEENROERIG OVERZICHT

VAN AALTER

Het grondgebied van de gemeente Aalter maakte deel van de kasselrij van de Oudburg van Gent. De oppervlakte ervan is 4633 ha.

Bijna gans dit grondgebied lag, hetzij rechtstreeks, hetzij langs ondergeschikte heerlijkheden af van twee hoofdheerlijkheden, namelijk het *Land van de Woestijne* en *Woeste*. Slechts 270 ha, hetzij slechts 1/18 van de totale oppervlakte van de gemeente, hing af van hoofdheerlijkheden waarvan de zetel buiten Aalter gelegen was. En hiervan waren dan nog 80 ha die twee ondergeschikte heerlijkheden vormden, maar waarvan de zetel insgelijks te Aalter was (*Ekenbeke en Venakker*).

Twintig verschillende heerlijkheden hadden grondgebied liggen op Aalter. Dit is een hoog aantal, vergeleken bij de omliggende gemeenten, uitgenomen Ruiselede, alwaar er vier en zestig waren.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de uitgestrektheid van deze heerlijkheden. Zij werd opgemaakt volgens de gegevens van de leenen- en renteboeken van de onderscheiden heerlijkheden. Die gegevens werden echter getoetst aan de gegevens van het landboek van Aalter en aan de kadastrale dokumenten.

(De namen van de hoofdheerlijkheden staan in *italiek*; achter de hoofdheerlijkheid volgen de ondergeschikte heerlijkheden).

Naam van de heerlijkheid	In gemeten				Totaal in hectaren
	totaal	foncier	leen	rente	
<i>Land van de Woestijne</i>	1794	98	519	1177	798
Schoonberge	464	120	—	344	207
Bossengoede	50	34	16	—	22
ter Walle	41	41	—	—	18
Littervelde	126	117	—	9	56
Woeste 's herenvelden }	4338	76 340	1123	2799	1931
Weibroek	267	102	125	40	119
Buigezele (leen van Weibroek)	84	23	—	61	37
Biesem	125	31	9	85	56
ter Lake	70	70	—	—	31
Kliplo	163	163	—	—	73
landboek 1430	55	55	—	—	24
<i>Nevele</i>	11	—	9	2	5
Ekenbeke (zetel te Aalter)	155	155	—	—	69
<i>Bellem en Schuurveld</i>	330	—	—	330	147
Gijsele	77	—	7	—	3
Wessegem	40	—	13	27	18
Venakker (zetel te Aalter)	25	15	—	10	11
ter Straten (leen van de Oudburg)	29	—	29	—	13
Oudburg (landboek 1069)	10	—	10	—	4½
TOTALEN	8185	1440	1860	4888 g.	3642

Samengevat geeft dit :

Land van de Woestijne en ondergeschikte heerlijkheden . . . 1102 ha ;
 Woeste en ondergeschikte heerlijkheden 2270 ha ;
 andere heerlijkheden 270 ha.

De heerlijkheid van de Woeste blijkt tweemaal zo uitgestrekt te zijn als het Land van de Woestijne, maar men moet in acht nemen dat haar grondgebied voor ver het grootste deel bestond uit woeste veld (Vandaar haar naam !)

Al de genoemde heerlijkheden bezaten, in minder of meerdere mate het *recht van justitie*. Dit zal vermeld worden als die heerlijkheden afzonderlijk zullen besproken worden.

Er blijken 991 hectaren (4633 — 3642) allodiale grond te Aalter geweest te zijn, dat is iets min dan één vijfde van de totale oppervlakte van de gemeente. Deze allodiale gronden lagen echter binnen de invloedssfeer van het Land van de Woestijne, vermits de heer van deze heerlijkheid ook heer van Aalter was. Er zal verder nog hierover gesproken worden. Ik wil hier echter toch de volgende toestand aanhalen. Vermits er een heer van Aalter was (die van het Land van de Woestijne), zou de Oudburg aldaar geen recht van justitie meer moeten hebben. Toch leest men in de welbekende attestatie gedaan in 1581 door Kristoffel van de Zompele, officier van de Oudburg, en afgedrukt op blz. 861 van «*Coutume du Vieuxbourg de Gand*», van D. Berten, het volgende :

«Mynen heere (= de baljuw van de Oudburg) vermach eene souvereine jaerwaerhede te houden in de prochie van Haltere, ter plaetsen ghecostummert bachten t'huys van mynen heere van Praet, daer compareren moeten d'inwoonders van Haltere, Knesselaere, Bellem ende Orsele die woonende op Ghensche ; daer af dat men kerckgheboden doen moet op eenen sondach in alle viere de kercken als vooren, maer te deser plaetsen vermach den voornoemden bailliu maer te houden de voornoemde jaerwaerhede binnen seven jaer tweemaal, welcke jaerwaerhede men heet *Sleepisse*»...

Een jaarwaerhede die maar tweemaal in seven jaar gehouden wordt kan al niet veel om het lijf gehad hebben. Was de bedoeling ervan misschien de suprematie van de kasselrij van de Oudburg te bevestigen ? Als voorbeeld van die Sleepisse haalt Berten aan (naar Vuylsteke, «*Comptes de la ville et des baillis de Gand*») dat in 1408 joncvrouw Maria van Gistel, vrouw van mijn heer van de Woestijne, gedagvaard werd om een nachtelijke woonstschennis bevolen te hebben.

De wet van het Land van de Woestijne had het bestuur (de *administration*, niet de justitie !) over gans het grondgebied van de gemeente, ongeacht onder welke heerlijkheid ook de delen ervan mochten liggen. Haar voornaamste bestuurstaak bestond in het verdelen, in het «omstellen» van de belastingen. Grote openbare werken werden zelden of nooit gedaan en zaken die tegenwoordig tot het bestuur behoren, vielen toen onder de

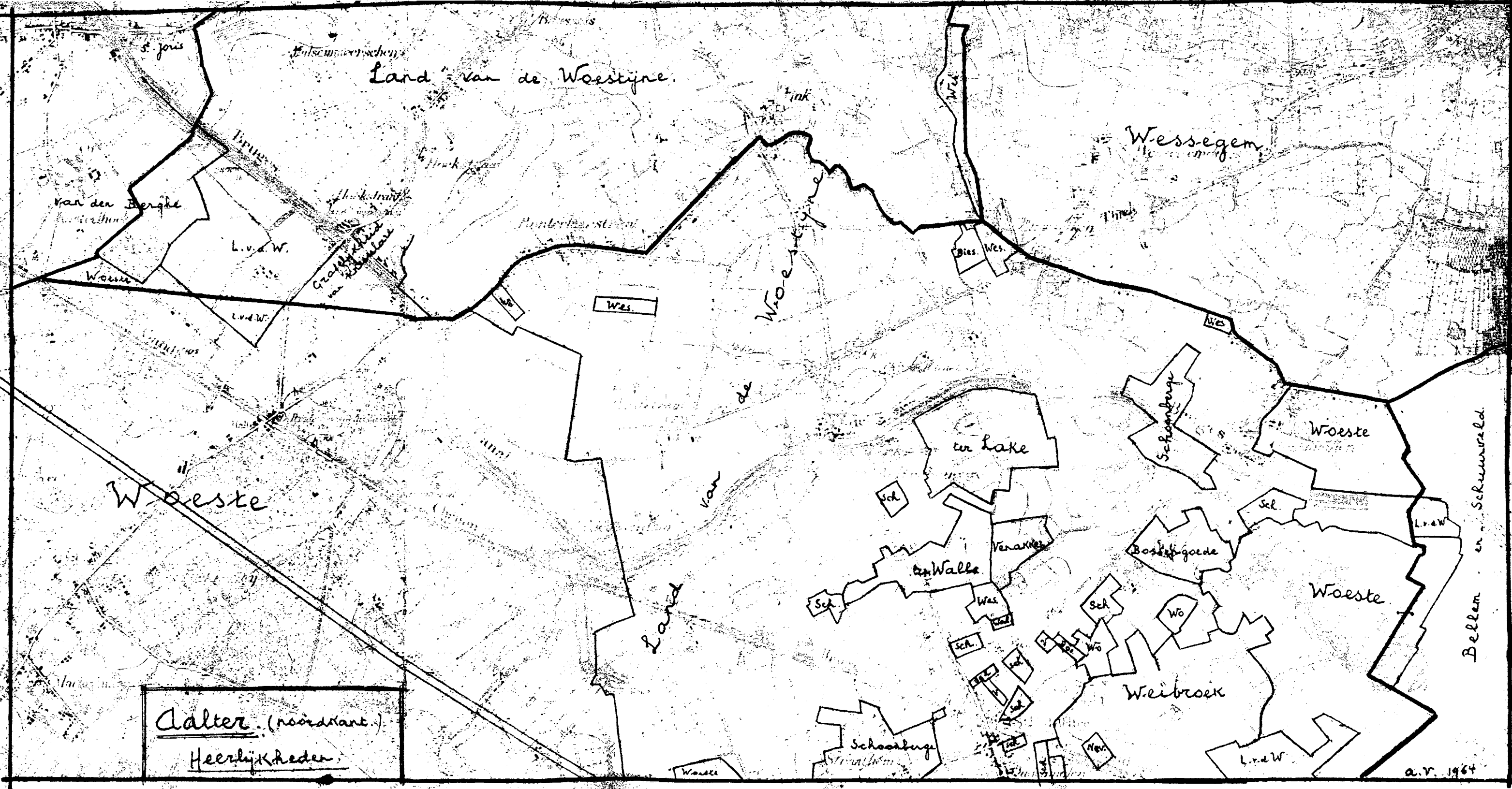
justitie, als, bij voorbeeld het jaarlijks schouwen van de straten en waterlopen. Dit wil zeggen dat de bestuurstaak van de wet niet vergelijkbaar is aan die van het tegenwoordig gemeentebestuur.

LAND VAN DE WOESTIJNE

Oorspronkelijk was de naam van deze heerlijkheid «Woestijne», kortweg Sedert het einde van de 15^e eeuw echter wordt nog uitsluitend de benaming «Land van de Woestijne» gebruikt. Vermoedelijk gaat deze laatste benaming terug tot de gifte — waarvan verder spraak — van deze heerlijkheid door Lodewijk van Male aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries. Naar alle waarschijnlijkheid waren de heerlijkheden van de parochies Aalter en Knesselare in deze gifte begrepen geweest. Bovendien strekte Woestijne zich uit in tal van andere parochies, voornamelijk in Ruiselede en Zomergem. Er waren bijgevolg voldoende elementen aanwezig om van een «land» te spreken. Vergelijk met het «Land van Nevele», dat ook de verzamelnaam was om verscheidene dorpsheerlijkheden aan te duiden.

Van op het einde van de 17^e eeuw gebruiken de heren van deze heerlijkheid steeds de titel «heer van Aalter, Knesselare, Land van de Woestijne», alsof zij er nadrukkelijk op wijzen dat zij de heer waren van die twee genoemde parochies. Dat zij dit wel waren wordt bevestigd door verschillende stukken in het archief van de Oudburg. (Zie in Berten, «Coutume du Vieuxbourg», passim.). Bevestiging daarvan vindt men ook in het denombrement van Woestijne van 1365, waarin er staat : «Item so sin sy alle laeten ten hove vander Wostinen die gheseten sin in de prochie van Haltre ende in de prochie van Knesselare, upsetene ende afsetene».

Het foncier van deze heerlijkheid was het *Woestijnegoed*, gelegen verre noord van de kerk van Aalter, te noorden van de vaart, heel dicht bij de plaats waar Aalter, Knesselare en Ursel vergaderen. Het gebied van de heerlijkheid omvat, op Aalter, grosso modo gans het deel van de gemeente gelegen tussen de spoorweg en de noordgrens van de gemeente, uitgezonderd het deel gelegen te westen van de Nieuwendam en van Stratem, dat heerlijkheid van de Woeste was. Het deel gelegen langsheen de grens met Bellem, te noorden van de spoorweg, was eveneens deel van Woeste. Een grote uitloper van gezegd gebied liep zuidwaarts, over het centrum van het dorp tot aan het Loveld. Hier en daar lagen er, ten zuiden van de spoorweg nog kleinere enclaves van Woestijne, dat zich eveneens uitstreckte, door middel van haar ondergeschikte heerlijkheden Littervelde en Schoonberge, op de zuidkant van de gemeente. Dit gebied

van Woestijne was van het gros van de heerlijkheid afgesneden door een brede strook dat gebied van de heerlijkheid Woeste was. Deze enclave strekte zich uit tot op Ruiselede, alwaar zij aansloot bij het gebied van deze gemeente dat onder het Land van de Woestijne lag.

Op *Ruiselede* was een groot deel van de tegenwoordige parochie Kruiskerke, hetzij onmiddellijk, hetzij middellijk, Woestijs gebied. Het centrum van deze nieuwe parochie lag bijna gans onder de heerlijkheid van Schoonberge, terwijl men in de onmiddellijke omgeving daarvan de heerlijkheden Amelberge en Valencijs vond. De drie genoemde heerlijkheden waren lenen van het Land van de Woestijne. Te zuidoosten van de parochiekern lag de heerlijkheid Vossenberge, een leen van Schoonberge. Maar er lagen ook een aantal leen- en rentegronden die rechtstreeks van Woestijne afhingen. Op de westkant van de parochie en gedeeltelijk op Doomkerke lagen uitgestrekte woeste gronden (de «parochievelden») die eveneens Woestijs gebied waren. Het Woestijs op Ruiselede was een grote aaneengesloten blok, waarin slechts een kleine enclave lag van Bellem en Schuurveld (dicht den Aaltersen berg) en een andere kleine van Gijselo, langsheen de Wantebeek, te zuidoosten van de kerk van Kruiskerke.

Te *Zomergem* lag het gebied van het Land van de Woestijne ver zuidwest van de kerk, in het gewest van Hoetsel, langsheen de grens met Bellem en die met Ursel. Het bestond uit twee lenen, het een 10 bunder (30 gemet) groot, genaamd het goed ter Meersch, wezende het schuthof van den Lande van de Woestijne, het andere slechts 170 roeden groot. (L. v. d. W. 1 en 2). Verder uit een aantal rentegronden, voornamelijk gelegen op de Spenhoutkouter. (L. v. d. W. 10). In een stuk dat in bundel 160 van het fonds Land van de Woestijne zit staat er dat het Woestijnse in Zomergem is een streep palende oost de Hoetsel en de Spennautstraete, zuid ten dele Bellem en te westen Bellem en Ursel. Om dit goed te begrijpen moet men weten dat de Spenhoutstraat deze straat is die van Hansbekeveer in noordelijke richting loopt en die tegenwoordig aldaar de grens vormt tussen Zomergem en Bellem. Te westen van die straat ligt de Spenhoutkouter, nu Bellem, maar vroeger Zomergem. (Zie mijn artikel in «Appeltjes», X, 1959, blz. 156). Gans die kouter renteerde onder Woestijne. Wat noordwaarts en waarschijnlijk niet aan de Spenhoutkouter palende, lag het ander deel van het Woestijnse in Zomergem, met het goed ter Meers.

Op *Ursel* lagen er 22 lenen van het Land van de Woestijne, groot 48 ha. Daarvan lagen er 17 op het Brugse Vrije (38 gemet) en 5 op het Gentse (10 gemet). Deze lenen lagen wijd uiteen verspreid. Verder waren er een aantal percelen die belast waren met een haverrente onder de ge-

zegde heerlijkheid. In 1549 vermangelde Lodewijk van Vlaanderen, heer van het Land van de Woestijne, 8 gemet 100 roeden grond gelegen te Ursel en die Woestijns waren, tegen een zelfde uitgestrektheid grond gelegen te Aalter en die Wessegems waren. De reden daartoe was dat de gronden op Aalter paalden aan een eigendom die Lodewijk onlangs gekocht had in het dorp van Aalter en waarop hij een «huus» gebouwd had. (L. v. d. W., renteboeken, passim en archief Rijsel B 1620). Vermelden wij nog dat de heer van Woestijne eigenaar was van het terrein waar de wind- en paardemolens van Ursel (Roze) op stonden. Samen met het maalrecht en de wind gaf hij dit uit in cijns. (L. v. d. W. 5, in fine).

In «Appeltjes», X, 1959, blz. 152, schreef ik reeds dat het deel van *Bellem* te noorden van de Wagebruggestraat zodanig doorspekt was met onder Woestijne rechtelechtige gronden, dat men geneigd zou zijn te zeggen dat gans dit gewest een deel van het Land van de Woestijne was. Een deel van deze percelen staan in het renteboek van Woestijne in *Bellem* en *Zomergem* (L. v. d. W. 10) en een ander deel staan in de «Pharastijnsche renteboek», die een leen was van Woestijne. Dit leen was in 1738 verworven geweest door de heer van het Land van de Woestijne (L. v. d. W. 2, 32^e leen). Bij transactie van 1745, waarop later nog zal terug gekomen worden, stond de heer van Woestijne al de rechten die hij op *Bellem* bezat af aan de heer van *Bellem*, zodat van toen af de reeds fel geslonken invloed van het Land van de Woestijne te *Bellem* gans verdween. (In ruil kreeg de heer van Woestijne alles wat de heer van *Bellem* te *Aalter* bezat).

M. Ryckaert («Appeltjes», VI, 143) denkt dat het Woestijnse in *Zomergem* in feite niets anders is dan een uitloper van een grote enclave die zich over een groot deel van de gemeente *Bellem* uitstreckte. Misschien heeft hij geen ongelijk en schetst het renteboek nr 10 de toestand gelijk hij in de aloudeste tijden was, toen de noordkant van *Bellem* waarschijnlijk deel was van *Zomergem*. (Dit is enkel een gissing die vooralsnog niet kan bewezen worden !)

De zuidoostkant van *Bellem* (wijk *Markette*), met het goed te *Krom-eke*, lag onder de heerlijkheid *Schoonberge* en bijgevolg was, middelbaar, eveneens Woestijns.

Ten slotte moet *Knesselare* in het bijzonder besproken worden. De lenen van het Land van de Woestijne in deze gemeente zijn ons bekend uit de leenboeken, maar de renteboeken van deze heerlijkheid in *Knesselare* zijn verloren gegaan. De opbrengst van de renten bedroeg 25 pond, terwijl zij in *Aalter* 140 pond bedroeg. Het aandeel van *Knesselare* in de totale opbrengst van de renten was bijgevolg ongeveer 1/7. De renteplich-

tige gronden in Aalter waren 1177 gemet ; wij kunnen bijgevolg schatten dat zij in Knesselare $1177 : 7 = 169$ gemet groot waren. De oppervlakte van de lenen in Knesselare was 187 gemet. Samen geeft dat 456 gemet die theoretisch Woestijns waren (265 ha).

265 ha is nog verre van de totale oppervlakte van gans de gemeente (1656 ha), maar wij moeten in acht nemen dat de heer van het Land van de Woestijne tevens heer van Knesselare was en, dat er buiten het Land van de Woestijne, geen heerlijkheden waren die in Knesselare enclaves met grote uitgestrektheid hadden. Inderdaad, het Wessegemse in Knesselare, vooral gelegen in een smalle strook langsheen de grens met Ursel (goed te Lembeke, Levendale, enz.), was maar 46 ha groot. De Grafeijheid in Knesselare, die ik aanzie als zijnde te zekeren tijde afgescheiden van het «Knesselaarse» in Oedelem, omvatte ook maar een smalle strook, vooral rond het 's Gravengoed (alias Prinsengoed) en te Overleie, alles te samen maar 13 ha groot. Hierdoor, en ook doordat de wet van het Land van de Woestijne in Knesselare evenals in Aalter, het bestuur van gans de gemeente had, reikte de invloed van deze heerlijkheid veel dieper te Knesselare dan te Aalter. Er waren 28 lenen, verspreid over gans het grondgebied van de gemeente. Kleit, Heute, Langendonck, Hoekstraat, Overleie, Langendonk, Buntelare, Eentveld, Plaats, Malsem, Hamsdonk... De heer van het Land van de Woestijne had drie molens te Knesselare : de Plaatsemolen, de Hoekestraatmolen en de Pietendriesmolen. Er waren tamelijk veel straatcijnzen te Knesselare, dit waren streepjes grond afgenomen van de kanten van de 's herenwegen, voornamelijk op de Pietendries, en langs de Hoekestraat. Op de Scheurdries, dit is bij de kerk en de priesteragie, had de heer vijf kleine cijnzen uitgegeven, die allen behuisd waren.

Over de baljuw en de schepenen van Knesselare zal verder gesproken worden.

In *Lotenhulle* strekte het Land van de Woestijne zich slechts uit door middel van de onderhorige heerlijkheid Schoonberge.

De andere gemeenten alwaar het gezegde Land zich nog uitstreckte zullen, zo nodig, besproken worden als de lenen van dit Land behandeld worden.

* * *

Bij elke verandering van houder van een leen moest er aan de leenheer een dokument overgebracht worden, dat de beschrijving van het leen en de rechten van de heer inhield. Dat noemde men «rapport ende denombrement». Het *denombrement* van het Land van de Woestijne van 1365 is buitengewoon kort. Het volgt hier in extenso.

«Min heere Jan vander Wostinen hout een leen van minen heere van Vlaendren, ghelyc dat ghelegghen es, dats te wetene : int eerste so behoort ten hove vander Wostinen onder lant mersch ende busch XXVII bunre. Item in penninc renten XXIII lb paris siaers. Item CXVI hoedt evenen. Item CLIII capoenen. Item IIc LXXXI hoenre. Item III moelnen (= molens) ende daer toe vrye molaige. Item XXII mannen te vullen coope ende VI mannen alvencoope. Item XXXVII mannen ter beste vrome. Item so sin sy allen laeten ten hove van der Wostinen die gheseten sin in de prochie van Haltre ende in de prochie van Knesselare, upsetene ende afsetene. Item een grote quantiteyt in Ursele. Item een groote quantiteyt in Zomerghem. Item een groote quantiteyt in Ruselede. Item een deel in Beernem. Item IIII vivers daer af dat men de groote niet en weet. Item de Leye ende de visscherie diere toe behoort ii milen lanc. Ende te desen voorseyden heerscepe so behoort thoghe ende teder. Ende staet ter trauwen ende waereden ende te vullen coope».

Hier volgt nu een analyse van het denombrement van 1566, dat het type van denombrement geweest is dat in meestal de volgende gelegenheden gebruikt geweest is. (Men vindt afschriften ervan in verscheidene bundels van het fonds «Land van de Woestijne, Rijksarchief Gent»). (Gemoderniseerde spelling).

Rapport en denombrement van een leen dat joncheer Lodewijk van Vlaanderen, heer van Praat, van het land van de Woestijne, van Woeste, van Onlede en Beveren houdende is van de koning van Spanje, graaf van Vlaanderen, van zijn Wetachtige Kamer in Vlaanderen, geheten het Land van de Woestijne, gelegen en hem bestrekkende in verschillende parochies, als daar zijn : Aalter, Knesselare, Ruiselede, Tielt, Ursel, Zomergem, Bellem, Lo(tenhulle), Waarschoot, Sint-Joris en in andere, gelijk het was van in oude tijden.

Die opsomming van gemeenten is niet volledig noch gans juist, zoals uit de leenboeken blijkt. In plaats van Sint-Joris moet het zijn Beernem. Oostkamp, Westkapelle, Moerkerke, Sint-Katelijne bij Damme, Aardenburg, Schoondijke, Bassevelde en Bevere bij Oudenaarde ontbreken in de lijst.

De heerlijkheid heeft een jaarlijks inkomen in heerlijke rente van £ 83.17.6 parisis in geld, 142 hoed 1/8 hoed evene (haver), 135 kapuinen (gemeste haantjes) en 284 hennen.

De percelen land die met een rente belast zijn staan vermeld in «renteboeken», waarvan er verschillende bewaard zijn in het fonds «Land van de Woestijne» van het Rijksarchief te Gent. In dat van 1715 staan er 910 items vermeld gelegen in Aalter. De haverrente lag op een groot aantal percelen gelegen te Aalter en te Ursel. De rente in haver, kapuinen en hennen werd al lang niet meer geheven in natura ; zij werd in geld betaald volgens een tarief dat door de schepenen van de heer vastgesteld werd, naarvolgens hun bevinding van de marktprijzen.

De heerlijke rente was de cijns die de bezitter van een erfpacht jaarlijks en eeuwigdurend moest betalen aan de heer als erkenning van dezes recht op de grond. De heer had het «dominium directum» van die grond; de erfpachter had het «dominium utile». Deze rente was onaflosbaar. Zij kon bestaan in species ofwel in natura. De renten in specie zijn onveranderd gebleven niettegenstaande alle devaluaties van het geld ; die in natura volgden de marktprijzen. Oorspronkelijk was de erkenning van de heer vereist voor elke verandering van bezitter van een erfpacht. Later, als gevolg van de veranderde tijdsomstandigheden, kon de erfpachter over zijn «dominium utile» vrij beschikken, mits betaling van een mutatierecht (markgeld) aan de heer (Zie Gilliodts-van Severen, «Coutume du Bourg de Bruges», t. 2, blz. 545 vv.)

Het Frans decreet van 7 augustus 1789, dat toepasselijk werd in België met de aanhechting van ons land, schafte de renten van leenroerigen aard af. De erfpachters werden, zonder verdere verplichtingen, volledig eigenaar van hun cijnsgrond. Toch zijn er gevallen bekend van personen die eerlijk wilden zijn en de rente aflosten. Op het Schuurlo lag een rente van £ 15.1.0 gr., zijnde 191,10 F. Deze rente werd in 1809 afgelost door de heer Volckerick, mits betaling van 4095,22 F. (L. v. d. W. 383, F° 44).

Het gebeurde dat cijnspachters hun gronden terug aan de heer overlieten, omdat de rente hun te hoog scheen. Andere lieten hun gronden gewoonweg liggen, zonder er nog naar om te zien, zodat de heer, volgens recht dominical, er terug van in het bezit kwam. In 1753 gaf de heer van het Land van de Woestijne en van Woeste het dominium utile van 63 dergelijke percelen, samen 108 gemet groot, opnieuw heerlijke rentewijze uit aan zijn baljuw en ontvanger Pieter Roelandts, op conditie jaarlijks aan de heer te betalen de heerlijke renten. (L. v. d. W. 37, fol. 80).

Het denombrement gaat nu verder :

Item tot dit heerschap behoort alle justitie, hoge, middelen en lage, met al wat er aan de hoge justitie toebehoort, uitgenomen de zaken die aan de graaf voorbehouden zijn.

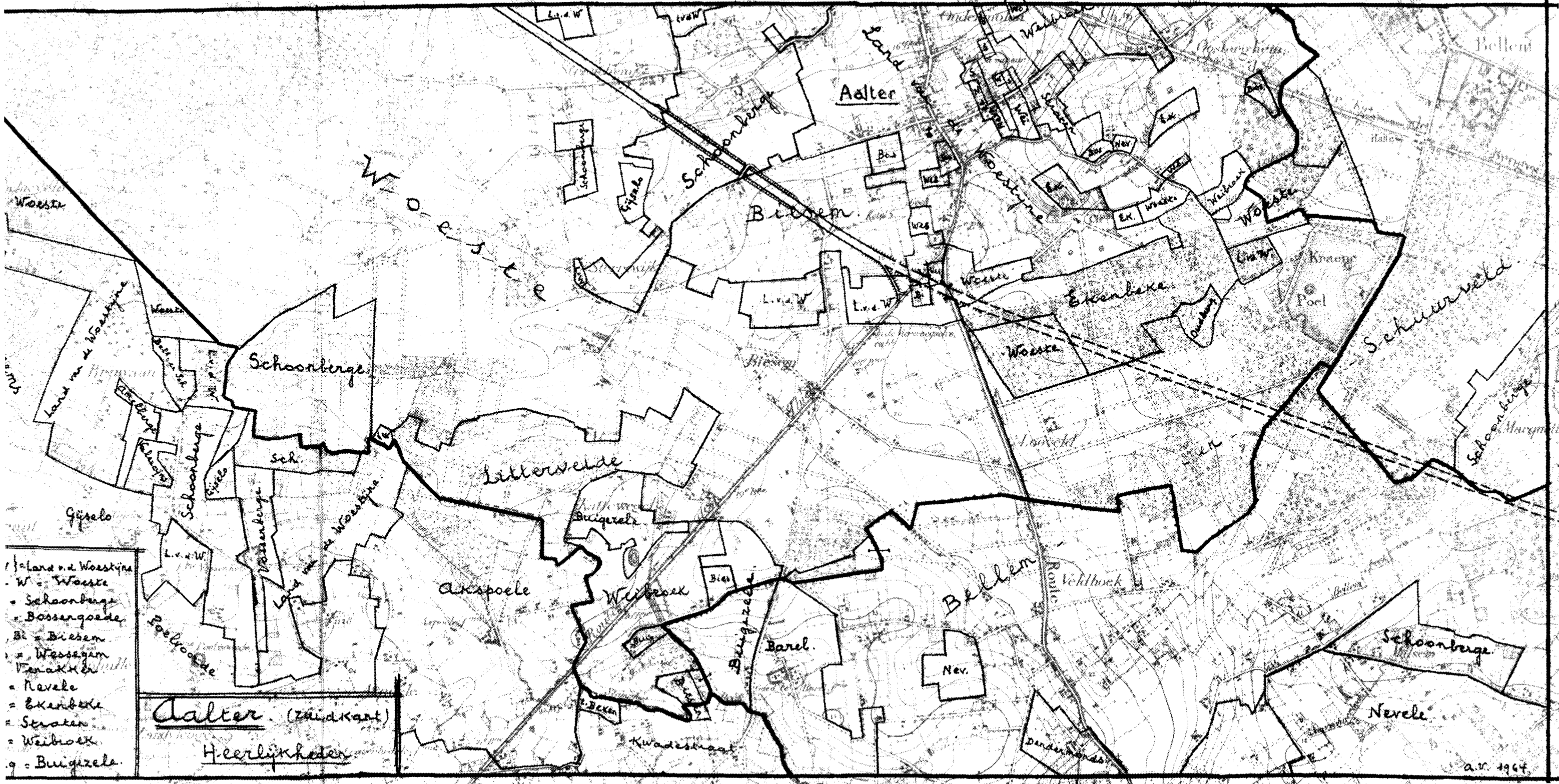
(Onder de aan de graaf voorbehouden zaken waren oproer, verraad, valsmunterij en zaken die de graaf zelf, zijn naastbestaanden of door hem beschermde personen betroffen). Onder de justitie vielen de civiele en de criminele zaken, gelijk wij die nu verstaan, maar ook veel andere die nu gewoonlijk niet als rechtszaken aangezien worden. Daaronder waren de verkoping van onroerende goederen, hypotheken, klachten op en inbeslagname van goederen wegens schuld, vendities, wezenstaten (staten van goed), enz. — De rechtspraak werd gedaan, op maning van de baljuw, door de schepenen. (Wanneer het echter leenzaken betrof werden de schepenen vervangen door «mannen van leene», dit is, door houders van een leen dat van dezelfde heerlijkheid afhing). Het vonnis van de schepenen was definitief, althans in de oudste tijden. In civiele zaken is het later wel mogelijk geworden in beroep te gaan bij de Raad in Vlaanderen en zelfs bestond de mogelijkheid zulke zaken te brengen voor de Grote Raad te Mechelen. Er is nooit zoveel geprocedeerd geweest als in de laatste tijden van het Oud Regiem. Processes sleepten soms tientallen jaren aan... zelfs totdat men van lieverlede vergat ze te vervolgen.

De schepenen, die toch maar gewone burgers waren, dikwijls zonder veel ontwikkeling, lieten niet na, in zware gevallen, het «advies» van een rechtsgeleerde te vragen, naar welk advies zij zich gewoonlijk gedroegen. Zij meenden aldus gedekt te zijn. Vele van die adviezen zijn bewaard in de archieven.

Het gerecht van het Land van de Woestijne stond langs de heerweg die Aalter en Ursel scheidt, te Oostmolen, op de knok gevormd door deze heerweg en de weg die naar Wessegem leidt. Hierdoor moet men verstaan het heerlijkheidsteken of pilorijn. De plaats voor de kapitale vonnissen was het «Armveldeken», op de noordkant van de vaart aan de Nieuwendam.

In het archief van het Land van de Woestijne vindt men slechts tweemaal dat de doodstraf uitgevoerd werd. (Er kunnen meer gevallen geweest zijn, want het archief over de criminele zaken is zeer onvolledig).

Het eerste geval was in 1548. Het betrof Andries de Meystre, waarschijnlijk van Knesselare, want de amman van die prochie was aanwezig bij de terechtstelling. In het bewaarde stuk staat niet aan welk misdrijf Andries zich plichtig gemaakt heeft. Hij was door de scherprechter van Gent tot tweemaal toe op de pijnbank gelegd geweest. Drie advocaten waren in de zaak tussenbeide gekomen en een fremineur van Gent was de biechtvader geweest van de veroordeelde, die met paard en kar naar de gerechtsplaats gevoerd was. Dezelfde scherprechter van Gent heeft de «patient metten zweerd gherecht, t lichaem op een rat ghesteld ende thooft ande staeck»; zelfs werd hij betaald voor het leveren van koorden. (R. A. Gent, L. v. d. W. 148).

- Land n.d. Woestijne
- W = Waeste
- Schoonberge
- Bossgoede
- Bi = Bilsen
- Wesegem
- Venakker
- Nevele
- Bkenbake
- Straten
- Weibroek
- g = Buigzels

Aalter (Zuidkant)
Heerlijkheden

(In hetzelfde stuk, dat een rekening is van de ontvanger van de heer, vindt men een uitgave wegens het onderzoek over de manslag bedreven door Pieter de Vos op zijn huisvrouw en over het inwinnen van een advies betreffende de confiscatie van het leen van die Pieter, die heer was van Kliplo op Aalter. Pieter de Vos woonde te Kortrijk en hij werd dan ook door de schepenen van die stad veroordeeld om met het zwaard terecht gesteld te worden en tot de confiscatie van zijn goed. (L. v. d. W. 149 en 370).

Het tweede geval was in 1730. De veroordeelde had op Paasdag van dat jaar een moord bedreven en brandstichting gepleegd op het Smesken te Oostmolen. Hij werd terechtgesteld (op welke manier zegt men niet) ter plaetse patibulaire, wesende op het fort ten Nieuwendamme. (L. v. d. W. 142, 151, 161, 166).

In 1698 had een enkwest plaats tegen de heer van de Woeste door iemand die meende dat het pilorijn van die heerlijkheid op zijn grond stond. Aan de getuigen werd, onder meer, gevraagd of zij ooit horen zeggen hadden dat die heer aldaar justitie gedaan had bij middel van hangen, geselen en zo voorts. Het antwoord was dat de heer van Woeste aldaar justitie gedaan had, onder meer, bij middel van het doen onthoofden van een manspersoon. (L. v. d. W. 391) (Het pilorijn van Woeste stond op Biesemveld, langs Pelderijnstraat, alias de Gentse heerweg).

Het doodvonnis moest niet noodzakelijk in alle gevallen uitgevoerd worden. Behalve dat de heer van het Land van de Woestijne het recht had te componeren, dit is minnelijke schikkingen te treffen (zie verder). kon nog altijd genade gevraagd worden aan de Vorst.

Aldus verleent de aartshertog Karel van Lorreinen in 1771, op het verzoek van Anna-Maria Goethals, weduwe van Jan Millecam, en herdenkende het bitter Lijden en de dood van Onzen Heer Jezus-Christus, genade aan Joos Millecam, haar zoon, schuldig van doodslag op Jan de Cuypere, mits de burgerlijke partij schadeloos te stellen. (L. v. d. W. 22).

Het is mogelijk dat de heer van het Land van de Woestijne, die ook gedurende lange perioden heer van de Woeste geweest is, grotere voorrechten genoot dan de gewone hoge justiciers. Waarschijnlijk was hij een «partagier», zijn macht in deel houdende met de prins, als kind van kinderen van het huis van Vlaanderen. Onder deze voorrechten was er dat zij mochten op de pijnbank leggen zonder behulp van de grafelijke baljuw, minnelijke schikkingen treffen in criminele zaken en terugroepen uit de verbanning. (Coutume de Saint Pierre lez Gand, 366). Welnu, het hier geanalyseerde denombrement werd overgegeven in 1566 door

Lodewijk van Vlaanderen, die een nakomeling was van Lodewijk de Fries, bastaardzoon van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. Latere heren van Woestijne, die niet tot het huis van Vlaanderen behoorden, hebben hetzelfde denombrement overgegeven, zonder er iets aan te veranderen!

Tot de heerlijkheid van het Land van de Woestijne behoort ook tol, vondst, bastaardgoed, stragiersgoed, verloochend goed, confiscatie van goed, boeten van drie pond parisis en daaronder.

Het *tolrecht* werd gewoonlijk niet toegepast, tenzij in de steden en op marktplaatsen. De heer van het Land van de Woestijne had echter zekere rechten op de Leie, dat is op de Kale en op de Zuidleie, over een lengte van twee mijlen, dit is van Hansbekeveer (Voorput), tot aan het Zwartegat bij Sint-Joris (Zie denombrement van 1365). Hij inde tol op de scheepvaart in deze rivier en had daartoe een staak staan met het wapen van het Land van de Woestijne erop, aan de Voorput. Na het delven van de nieuwe vaart (1613-1623) bleef gezegde heer het tolrecht eisen op de daarin varende schepen. Hij kwam echter in botsing met de Staten van Vlaanderen, die, aangezien zij de kosten van het delven van de vaart gedragen hadden, er ook de profijten wilden van hebben. Een proces volgde, hetwelk de heer verloor. Hij bracht de zaak voor de Grote Raad van Mechelen, maar schijnt daar ook verloren te hebben, want de post «inkomsten uit de tol in de Leie» komt niet meer voor na 1667. (Zie «Appeltjes», VII, 1955, blz. 225 en volg.)

Vondst is het recht op verdwaald of gevonden goed. De heer had recht op het goed achtergelaten door bastaards gestorven zonder kinderen, maar met zekere beperkingen. Stragiers of verdwaald goed zijn, bij voorbeeld, ontvluchte dieren, die door niemand opgevorderd worden. Verloochend goed is, bij voorbeeld, een erfenis die niemand zich wil aantrekken. Confiscatie van goed ging gewoonlijk samen met capitale criminele veroordelingen. (Zie : dr. Denys, «Inleidende nota over de heerlijkheden van Oost-Vlaanderen» en mijn bijdrage «Uit een oud renteboek» in «Appeltjes», X, 1959).

Een *baljuw*, verschillende *schepenen* en dienaars onder de baljuw in de prochies waar de heerlijkheid haar uitstrekt. Te weten :

in Aalter drie schepenen en een gezworen dienaar ;
in Knesselare een schepen en een gezworen dienaar ;
deze laatste vier schepenen en de drie van Aalter maken een volle bank van zeven schepenen in Aalter en Knesselare als het nodig is ;

in Ruiselede twee schepenen en een gezworen dienaar en in Tielt twee schepenen en een gezworen dienaar en als deze vier schepenen bankversterking of een volle bank nodig hebben doen zij beroep op de drie schepenen van Aalter ;

twee schepenen en een gezworen dienaar in Ursel en twee schepenen en een dienaar in Zomergem, die zich desnoods versterken met de drie schepenen van Aalter.

Er was bijgevolg maar één baljuw voor gans de heerlijkheid. Daarom had Aalter, dat de baljuw had, maar drie schepenen tegen Knesselare vier. In de 16e en in de 17e eeuw heeft Aalter zelfs een hoogbaljuw («bovenbaljuw») gehad. Dit zal waarschijnlijk een ereambt geweest zijn, want die hoogbaljuws verbleven niet bestendig in de gemeente en er was steeds een «stedehouder» om het werk te doen. Deze werd ook onderbaljuw of luitenant baljuw geheten.

Jor Jan Stalins, heer van Lembeke-bij-Eeklo, die zijn buitenverblijf had te Aalter, in Oostergem, is hoogbaljuw geweest van 1607 tot aan zijn overlijden, te Aalter, in 1643. Hij was de echtgenoot van Isabella de Hardewijn, dochter (volgens dr Dambre de kleindochter) van Thomas de Hardewijn, die baljuw geweest was van 1548 tot aan zijn overlijden in 1571. Wij vinden niet dat deze laatste ooit de titel van hoogbaljuw zou gedragen hebben, alhoewel er te zijnen tijde wel onderbaljuws geweest zijn. Hij was de grootvader van bekende dichter Justus de Harduyn, destijds pastoor van Mespelare en Oudegem. (Zie in «Appeltjes», V, 1953, mijn opstel over het Stalinsgoed te Aalter.

De opvolger van Thomas de Hardewijn was jor Jacob Cortewijle, heer van Lake te Aalter. Deze droeg wel de titel van hoogbaljuw, wat hij bleef tot in 1577, jaar waarin de Calvinistische diktatuur te Gent begon. Hij werd toen vervangen door Pieter van der Haeghen, een Gentenaar, die hoogbaljuw gebleven is tot in 1586, eigenaardig genoeg, tot nog een paar jaren na het herstel van het Spaanse gezag. Pieter van der Haeghen was een familielid (broeder?) van jor Jacques van der Haeghen, heer van Gottem, de Calvinistisch gezinde schepen van gedeelte van Gent ten tijde van de gezegde dictatuur.

«Pieter en Jacques van der Haeghen, bailliu, ontfangher ende gref-fier respectivelyck gheweest hebbende van den Lande van de Woestijne, waeren naer Hollant ghetrocken, met hemlieden draeghende de preuven, boucken, bewysen ende lettragen de heerlychede concernerende», staat er in het register nr. 286, folio 351, van de Wetachtige Kamer. In 1611 zegt jor Jan Stalins in zijn rekening, dat Jacques van der Haeghen nog steeds in het bezit is van de principale boeken en dat het proces daarom nog

steeds hangende is in de Raad van Vlaanderen (L. v. d. W. 13). Die boeken zijn waarschijnlijk nooit meer te voorschijn gekomen, want het archief van Aalter bevat praktisch geen stukken van vóór de 17^e eeuw.

Al de bovengenoemde hoogbaljuws waren ook ontvangers (beheerders) van de goederen van de heer van het Land van de Woestijne. Deze laatste functie legt voldoende de reden uit van de eerste titel!

Te Knesselare was er een amman geweest, alleszins in de 16^e eeuw en zelfs nog tot in 1612. Na de beroerten was deze functie door de ontvangers van den heer, wegens zijn geringe belangrijkheid, niet meer verpacht geweest, maar van 1607 tot 1616 was Gauthier Hooft toch amman geweest, dit uit kracht van een door den ontvanger aangevochten commissie verleend door een andere agent van de baron van Roisin, heer van het Land van de Woestijne. (L. v. d. W. 13). Wel was er reeds sinds 1609 een baljuw te Knesselare. Deze baljuw had alleen bevoegdheid voor civiele en politionele zaken; alle andere, vooral criminele, vielen onder de bevoegdheid van de baljuw van Aalter. (L. v. d. W. 22).

Te Ruiselede en te Zomergem had het Land van de Woestijne wel de twee door het denombrement voorziene schepenen. Verschillende vernieuwingen van de «wet» in die twee gemeenten zijn ons bekend uit verschillende bronnen (L. v. d. W. 20 — 264 en archief de Grunne).

Schepenen van Ursel zijn nog aanwezig op de jaarwaarhede te Woestijne t'hove in 1548, maar dat is het geval niet meer in 1566. (L. v. d. W. 148 en 13). Na de vermangeling van gebied tussen in Woestijne en Wessegem in 1548 had Woestijne ongetwijfeld nog slechts leengrond op Ursel liggen, zodat schepenen hier overbodig werden. Woestijne bleef aldaar echter rechtsmacht uitoefenen met behulp van mannen van lene. (L. v. d. W. 23 en landboek van Ursel van 1643, art. 63-64-78-179).

Schepenen van Tielt waren aanwezig in 1548 en in 1566, maar nadien vindt men er geen spoor meer van.

Bellem staat niet vermeld in het denombrement als mogende schepenen hebben. Verkoopingen van goed aldaar vindt men in de wettelijke passeringen van het Land van de Woestijne in het begin van de 17e eeuw (L. v. d. W. 23 en 24), maar het waren de schepenen van Aalter die optraden. Eénmaal slechts, in 1614, treedt Pieter van Kerrebroeck (die baljuw was van Bellem en Schuurveld) op als vice-baljuw van de heerlijkheid van de Woestijne haar bestrekkende binnen Bellem. Hij was geassisteerd door een persoon die eveneens schepen van Bellem en Schuurveld was. (L. v. d. W. 23-24-67).

De baljuw kreeg zijn aanstelling van den heer ; hij bleef soms zijn leven lang aan. De schepenen werden eveneens door de heer benoemd ; de eerste schepen droeg de titel van burgemeester. De schepenbanken werden gewoonlijk om de drie, vier jaar vernieuwd (wetsvernieuwing) ; om de drie jaren was de normale periode op het einde van het oud regiem. Iemand kon echter verscheidene perioden naeen schepen blijven. In troebele tijden gebeurde die vernieuwing veel vaker, soms alle jaren. Het was niet altijd een sinecuur schepen van de parochie te zijn, vooral in tijden van bezetting door vreemde troepen, want op hen rustte de ondankbare taak van tussenpersoon te zijn tussen de bevolking en de bezetter.

Doch ook de ontvangers van eigenlandse hogere instanties aarzelden niet schepenen gevangen te zetten als de parochie jegens hen in het krijt stond voor achterstallige belastingen. Aldus was schepen Jan van Renterghem, na een lang gevangenschap, in 1694 overleden in de ciperagie van het Gravenkasteel te Gent, alwaar hij vastgehouden was op verzoek van de ontvanger van de Majesteits mout- en gerstspijkerrente, bij wie de parochie Aalter ten achter stond. Om dezelfde reden had Pieter de Schepper (schepen van 1696 tot 1698) zeshonderd dagen in die ciperagie gedetineerd geweest. (L. v. d. W. 267, folio 122).

Alleen Aalter, Knesselare, Zomergem en Ruiselede hebben regelmatig *officieren* (dit is wat men nu veldwachter heet) gehad. In 1776 betaalt de ontvanger van de heer voor het maken van klederen voor de officieren, namelijk voor 2 te Aalter, 2 te Knesselare, 1 te Zomergem en 1 te Ruiselede. (L. v. d. W. 14). Er moet aangestipt worden dat de officier soms de baljuw kon vervangen wanneer deze afwezig was.

Van het ambt van *griffier* is er geen spraak in het denombrement van het Land van de Woestijne. Toch werd deze ambtenaar door de heer aangesteld en, meest altijd, was hij zijn ontvanger en de beheerder van zijn goederen. Er was maar één griffier voor gans de heerlijkheid. Deze verbleef te Aalter.

Het denombrement gaat nu verder :

En als de baljuw vierschaar houdt, bij voorbeeld om een verbanning uit te spreken, waarvoor vier schepenen nodig zijn, en vermits hij er te Aalter maar drie heeft, dan mag hij een *dagschepen* aanstellen waarmede hij gans die dag lang zitting mag houden, niet alleen over verbanning, maar ook over alle andere zaken. «Ende als de zonne ondergaat zo es die schepene verlaeten (= ontslagen)».

De dienaars mogen, ieder in de parochie waarover hij gesteld is, misdadigers gevangen nemen, maar zij mogen ze niet overleveren aan een ander gebied van justitie, tenzij met toelating van den heer van de Woestijne of van zijn baljuw, die daartoe de macht heeft.

Met consent van de baljuw mogen de schepenen, in de parochie waarover zij aangesteld zijn, wet en vonnis doen over de zaken die in hun bevoegdheid vallen.

Met andere woorden, als de baljuw niet consenteert, 't is te zeggen, als de baljuw geen vonnis eist, kunnen de schepenen er geen uitspreken.

De baljuw is machtig de schepenen en de officieren (dienaars) aan te stellen en te ontslagen, elk in het biezonder en ten allen tijde als hij het nodig en geraadzaam vindt.

Praktisch nam de baljuw de eed af van de schepenen en dienaars die door de heer aangesteld waren, ongetwijfeld op voorstel van de baljuw.

Item, ter causen van dezelfde heerlijkheid, mag alle jaren te doen een doorgaande *waarhede*, een oogstwaarhede, drie waarheden van kopen, drie waarheden van voorgeboden en verder dagwaarheden en wettelijke bezoeken van alle feiten en misdaden die op het voornoemd heerschap zouden mogen gebeurd zijn, hetzij criminele, hetzij civiele, ten allen tijde als het hem belieft. En wat daarin bevonden wordt te vervolgen met de schepenen van de heerlijkheid om daarover zulkdanige justitie, bestraffing en boeten als het behoort, naarvolgens de hoedanigheid van de feiten.

Het is mij niet mogelijk hier in het lang en in het breed uit te weiden over al die soorten van «waarheden»: de stof is te omvangrijk en hoort eerder thuis in de rechterlijke literatuur. Ik geef alleen maar een korte omschrijving van de waarheden, naar Berten in «Coutume du Vieuxbourg de Gand, Introduction, blz. 584 :

Vroegertijd gaf men de naam van «waarhede» (frans «Vérité») aan de rechterlijke of bestuurlijke informaties in de vorm van getuigenverhoor. De soevereine of doorgaande waarheden waren periodische onderzoeksvergaderingen, waar, op straf van boete, alle mannelijke onderhorigen van het rechtsgebied, die de vereiste ouderdom bereikt hadden, moesten verschijnen, om er, onder eed, ongevraagd ofwel op ondervraging, de een te laste van de andere, alle strafbare feiten waarvan zij kennis zouden hebben en die tot dan nog niet berecht waren, openbaar te maken. Op het einde van de 17^e eeuw waren de waarheden reeds sterk in verval geraakt.

Item behoort tot de voorschreven heerlijkheid de *ban* (verbanning) uit hetzelfde heerschap van de Woestijne en uit het land van Vlaanderen voor honderd jaar, voor vijftig jaar en verder nederwaarts, naarvolgens de zwaarte van de feiten of misdaden bevonden bij vonnis van de schepenen.

In geval van banbreuk moest de veroordeelde de straf ondergaan die bij het vonnis uitgesproken geweest was. Iemand kon verbannen geweest zijn «op zijn hoofd»; in geval van banbreuk werd de doodstraf uitgevoerd. Terugroeping uit de ban was een voorrecht van de graaf.

Item hetzelfde leen vermag, ter causen van dezelfde heerlijkheid, alle soorten van boosdoeners verdacht van kwade feiten en die op door de baljuw of de dienaar op de heerlijkheid gevangen genomen werden, ter «questie ende ter examinatie te doen ligghene» (op de *pijnbank*) bij de baljuw, mannen (van lene) en schepenen van het heerschap en erover, na hun «verlijding», wet en vonnis te doen. Het mag «composeren» (dit is, minnelijke schikkingen treffen) van alle delicten en misdaden, boeten en inbreuken, in zoverre deze niet kapitaal zijn (t.t.z., dat er geen doodstraf aan kleeft) en dat daarover compositie zou mogen getroffen worden.

Het recht van op de pijnbank te leggen en dat van te composeren, zonder tussenkomst van de baljuw van de Oudburg, bezitten weinig heerlijkheden. De heer van het Land van de Woestijne bezat deze voorrechten, gelijk reeds gezegd werd, als «partagier» van Vlaanderen.

Item heer heeft recht te hebben van iedereen die op zijn heerschap «van levende lijve ter dood varen» het beste hoofd of den besten hoofdstoel (alias beste cattheyl).

De heer had recht op het beste stuk roerend goed (paard, koe meubel, kledingstuk) behorende tot de erfenis van gelijk wie die binnen het gebied van zijn heerlijkheid stierf. Dit was een zware belasting. Wel kon het beste hoofd afgekocht en in geld betaald worden, maar toch bleef het zwaar op de erfenissen drukken. Onder de «beste hoofden» van 1708 vindt men : een paard, verscheidene koeien, een vaars, een slechte koe, een bed, een schapraaike, twee «casacken», een lederen broek, een jupon, een beddelaken, een slecht beddeken. Datzelfde jaar hadden de officieren in een zeker sterfhuis niets meer gevonden en in een ander sterfhuis was men met de koe gevlucht en de officier kon ze, «naer veel devoiren», niet vinden ! (L. v. d. W. 16).

Item behoort te dezen leen, ter causen van dezelfde heerlijkheid, *markgeld* voor de gronden gelegen op de heerlijkheid die men verkoopt, zes pond van elke honderd pond dat zij gelden (6 %). In geval van fraude of argelist kan de heer de verkochte gronden laten schatten.

Het denombrement voorziet geen *doodkoop*, t.t.z. een recht dat moet betaald worden als gronden veranderen van eigenaar door sterfgeval, zonder dat er alsdan een eigenlijke verkoop gebeurt.

Het denombrement voorziet verder dat, op de dag van de waarheden van «voorgeboden», alle verkopeningen kunnen herzien worden, de koopsom ervan verminderd of vermeerderd kan worden, de koop zelfs kan vernietigd worden. Het gaat dan verder :

Item aan de heer behoort toe, ter causen van zijn voorschreven heerlijkheid, *vrije maaldery*, *vogelry* en *visserij*. De heer heeft daarvoor een staak staan binnen Aalter ter plaats genaamd Oostmolen. Niemand mag binnen een kring, met een straal van een mijl rond die staak, een molen oprichten, noch mag men malen dan op de molen van de heer ; niemand mag daarbinnen aan vogelvangst doen, noch aan visvangst, behalve in zijn besloten vijvers of grachten, tenzij met vergunning van de heer of van zijn baljuw, dienaar of ontvanger. «Want den heere den stroom ende windt binnen den voorschreven ommeganghe al toebehoort».

Over het maalrecht van de heer van het Land van de Woestijne en over de molens binnen zijn maalgebied heb ik uitvoerig gehandeld in «Appeltjes», II, 1950. Daarom zal ik hier maar in het kort het voornaamste wat daarmede in verband staat herhalen.

Binnen het gezegd maalgebied stonden de volgende molens :

1. — de molen van Aalter. Aanvankelijk stond deze molen halfweg de tegenwoordige Stationsstraat, toen Meuledreve geheten, aan de Lindeberg. Rond 1560 was hij van daar overgebracht geweest meer noordwaarts langs de zelve straat, op de plaats waar nu het Heilig-Hartmonument staat. In 1757 werd hij echter naar zijn oude plaats teruggebracht en in 1883 voor goed gesloopt. Zowel de molen als de grond waren eigendom van de heer.

2. — Knesselare Plaatsmolen. Bestond reeds in 1365. Deze molen stond aan de tegenwoordige Kloosterstraat, op cijsgrond van de heer. Hij werd in 1909 afgebroken.

3. — de molen op de Pietendries te Knesselare. Het is goed mogelijk dat deze molen de Oostmolen van Aalter vervangen heeft. Deze laatste molen immers bestond zeker in 1577 al niet meer en in een balk van de Pietendriesmolen staat het jaartal 1563 gegrift. Voortijds waren de grond en de molen eigendom van de heer. Hedendaags is hij nog in werking en is privaat eigendom.

4. — Hoekestraatmolen te Knesselare. Werd in 1650 op cijnsgrond van de heer gebouwd en in 1885 afgebroken.

5. — De molen van Ursel, op de wijk Roze, bestond misschien ook reeds in 1365. Hij stond op cijnsgrond van de heer. Beschadigd door beschieting, werd hij in 1940 ten gronde afgebroken.

6. — Over de molen van Hoetsel, te Zomergem, waarvan de kuip nog bestaat, heb ik geen historische gegevens. Hij stond buiten de heerlijkheid van Woestijne, maar binnen het maalgeland van de heer van die heerlijkheid.

7. — De molen van Bellem stond ook buiten de heerlijkheid van Woestijne. Hij was in 1630 opgericht geweest op de zuidelijke barm van de vaart en werd in 1911 afgebroken. Hij was opgericht geweest door de heer van Bellem, maar zonder toestemming van de heer van het Land van de Woestijne. Waarover natuurlijk proces, dat in 1745 nog hangende was. In dat jaar sloten de heren van Aalter en van Bellem een transactie, waarin overeengekomen werd dat de molen van Bellem mocht blijven staan, maar dat de heer van Bellem er geen tweede mocht oprichten.

Met de toestemming van de heer van Wulfsberge hadden twee vennoten in 1668 te Ursel, op Wulfsberge, een molen opgericht. Aangemaand door de heer van Woestijne die molen te sluiten, gingen zij in beroep en kregen zij van hoger hand de toelating hem te heropenen. Deze molen, die op nauwelijks tien minuten gaans van de Rozemolen stond, was wellicht niet renderend, want in 1685 braken de eigenaars hem af en brachten hem over naar Knesselare, ter vervanging van de afgebrande Plaatsmolen.

De molen van Wulfsberge stond niet op de wijk Onderdale, gelijk ik in «Appeltjes» II schreef, maar aan de Veldstraat. Op Onderdale, in de «meulestaecken», stond er echter een paal die aanduidde hoever het maalgeland van de heer van Woestijne strekte.

In 1718 werd nog eens gepoogd een andere molen op te richten te Ursel. Arnout Vercruysse had daartoe reeds vergunning gekregen van de Majesteit, maar de heer van het Land van de Woestijne kon verkrijgen dat die vergunning ingetrokken werd.

Een paar voorbeelden, om aan te tonen hoe ver de heer het dreef met het uitoefenen van zijn maalrecht. In 1548 werd iemand met 30 schellingen parisis beboet om brood «gesleten» te hebben op zijn bruiloft waarvan het graan gemalen was buiten mijns heren vrije (sic) maalterij. (L. v. d. W. 148). In de rekening van de ontvanger van de heer over 1667 vind men dat iemand van Ursel-Berken 16 schellingen groten 's jaars betaalt als recognitie om een kweern of handmolen te mogen gebruiken om boekweit te pellen. (L. v. d. W. 13). En nog in 1740 doet de heer opzoeken in de archieven om stukken te vinden die zouden kunnen dienen om de kweerns te verbieden. Door de commis van de Rekenkamer te Rijsel laat hij, met dat doel, afschriften maken van de rekeningen van Woestijne van de jaren 1574 tot 1575, maar, jammer, na onderzoek in de Privee Raad, heeft men het dekreet van 5 oktober 1686, over de kweerns, niet kunnen vinden...

De heer van het Land van de Woestijne verpachtte het recht van visserij in de Brugse vaart binnen het gebied van zijn heerlijkheid, dat is van het gescheid met Bellem tot aan de Zwarte buis (Zwartegat) bij Sint-Joris. (L. v. d. W. 13 tot 18). Hij verpachtte insgelijks de visserij in de Wantebeek te Ruiselede, aldaar waar deze door zijn gebied of dat van Schoonberge stroomde. (L. v. d. W. 118).

Hij eiste ook het recht op «marktschepen» te laten varen van af plaatsen binnen zijn gebied naar Gent en Brugge. Reeds vóór het delven van de vaart had hij het recht van het varen in de Kale met een marktschip naar Gent verpacht.

Als de nieuwe vaart gedolven was verpachtten de Staten van Vlaanderen zelf het recht van marktschepen in te leggen tussen Gent en Brugge. Behalve op andere plaatsen nog, legden deze marktschepen te Aalter aan. Het gevolg was een lange reeks van processen, want de heer van het Land van de Woestijne had ook een dienst van marktschepen naar Gent en Brugge, welke dienst hij te zijnen profijte verpachtte. Het schijnt een onbesliste zaak geweest te zijn, wie, de Staten of de heren, het recht had marktschepen in te leggen. Feit is dat dat van de heer van Woestijne de dienst op Gent, die tot driemaal per week vaarde, en een andere op Brugge (van uit Hoekestraat) bleef verpachten, terwijl de Staten hun dagelijkse «bargie» van Gent naar Brugge en omgekeerd ook) in dienst hielden. (Zie mijn artikel in «Appeltjes», VII, 1855, blz. 227).

Het denombrement vermeldt wel dat de heer van Woestijne recht van vogelvangst heeft, maar spreekt niet van het *jachtrecht*. Dit was in een zekere zin overbodig, want het jachtrecht was een van de voorrechten dat aan de hoge justiciers toebehoorde.

De heren die het jachtrecht bezaten hadden gewoonlijk een «warande» (soms warande van konijnen geheten) die deel maakte van het foncier van hun heerlijkheid. De warande van het Land van de Woestijne lag op de noord-oostkant van de hofstede van het Woestijnegoed en was elf gemet groot. (Landboek, art. 2481, Warandebilk). Als Lodewijk van Vlaanderen in 1549 een «huus» bouwde in het dorp van Aalter zelf maakte hij daarbij ook een warande, alhoewel deze maar amper 2 ha groot was. Dit was de nog wel bekende «Warande» achter het gemeentehuis.

De heer verpachtte op regelmatige tijdstippen de jacht binnen het gebied van zijn heerlijkheid (Aalter, Knesselare, Ruiselede en Zomergem). Hij had ook het recht van jacht binnen het gebied van de aan hem onderhorige heerlijkheden, op Schoonberge bij voorbeeld. (L. v. d. W. 118).

Het recht van jacht is oorzaak geweest van veel processen tussen de heren. Aldus, in 1724, betwistte Jan-Theodoor de Jonghe, heer van Zomergem, aan de prins van Rubempré, heer van het Land van de Woestijne, dit recht op Zomergem. (L. v. d. W. 118, 159, 160, 163). Hij kreeg geen gelijk, want in 1795 nog stelde de agent van de gravin de Lannoy, vrouw van Woestijne, een jachtbewaarder ofte garde-chasse aan binnen Zomergem, Land van de Woestijne. (L. v. d. W. 174).

In 1686 was het de heer van het Land van de Woestijne die het recht van jacht betwistte aan de heer van Woeste. (Op dat tijdstip waren deze twee heerlijkheden in het bezit van twee verschillende heren. Voordien en nadien hebben Woestijne en Woeste gedurende lange perioden dezelfde heren gehad). De Grote Raad te Mechelen stelde de heer van Woestijne in het ongelijk. Woeste immers was een heerlijkheid met hoge justitie en bezat hijgevolg het jachtrecht. Bovendien was Woeste een heerlijkheid die gans onafhankelijk was van het Land van de Woestijne. (L. v. d. W. 21 en 150).

Het denombrement gaat nu verder :

Item vermag de baljuw van het voorzeid heerschap drie-maal per jaar een *gauwgeding* te gebieden en aldaar te dagvaarden al dezen die een koop gedaan hebben op de heerlijkheid, die tol schuldig zijn vondst gedaan hebben of die anderszins zaken zouden gedaan hebben van welke de heer recht op markgeld zou hebben. Verkopers van goed die dit echter zouden willen behouden, kunnen hier, als de verkoop nog niet wettelijk «gepasseerd» is, hem laten annuleren, mits te betalen den heer zijn recht en markgeld. Wie op een gauwgeding in gebreke bevonden wordt moet een boete van drie pond parisis betalen, onverminderd des herens markgeld.

Een gauwgeding was een soort van speedprocedure. Men mag ze niet verwarren met de waarheden, die altijd maar zittingen van onderzoek waren.

Item men houdt van het hof van de Woestijne *honderd twaalf lenen*, waarvan enige hebben alle justitie, hoge, middele en lage, baljuw, mannen en schepenen, ban en boeten. Sommige andere hebben baljuw, mannen en schepenen, tol, vond, bastaardgoed, stragiersgoed, boeten tot drie pond parisis en wat daartoe behoort. Andere hebben in het geheel geen heerlijkheden.

Dertig van die lenen staan (= moeten bij verandering van eigenaar als verhefgeld betalen) te vollen koop, zeven ten halven koop, vijf te bester vrome, andere te verscheidene diensten, te weten, één te een hertlederen handschoen, andere te drie ponden, te vier ponden, te veertig schellingen parisis, meer of min, naar dat ze zijn (= gelijk in de leenboeken staat) en te kamerlinggeld.

Als de lenen veranderen van houder (door sterfgeval) is men verschuldigd aan de heer te betalen het verhefgeld, gelijk hierboven staat, en kamerlinggeld. Gebeurt de verandering van leenhouder door koop, dan heeft de heer recht op het tiende deel van de koopsom of van de waarde naar redelijke schatting, verhefgeld en kamerlinggeld als voren.

(Vollen koop, halven koop = de volle waarde of de halve waarde van het leen; beste vrome = de jaarlijkse opbrengst van een leen te kiezen onder drie jaren).

Leengrond was in den beginne niet verkoopbaar. Onder de drang van de omstandigheden moest er echter van dit ideaal principe afgeweken worden. Nog in de 17e eeuw moest er, om een leen te kunnen verkopen, aan drie voorwaarden voldaan zijn, namelijk: de waarschijnlijke feodale erfgenaam moest toestemmen; er moest bij eed verklaard worden dat men in nood was; de Vorst moest daartoe octrooi verlenen. Om een leen in allodiaal te veranderen was eveneens een octrooi van de Vorst vereist.

Bij verandering van houder van een leen, door sterfgeval of door koop, moest er binnen de veertien dagen verhef (relief) gedaan worden. Een akte werd daarvan gemaakt en de hiervoren vermelde rechten moesten aan de heer betaald worden. (Het kamerlinggeld dat oorspronkelijk een soort van fooi was dat aan de dienaar van de opperheer betaald werd, kreeg stilaan het karakter van een vast, aan de heer verschuldigd recht). Binnen de veertig dagen van het verhef moest de leenhouder een stuk

aan zijn leenheer overbrengen dat heette het rapport en denombrement van zijn leen. Als deze formaliteiten niet binnen de vastgestelde tijd vervuld werden, werd het leen door de baljuw «ingedaagd». Als de nieuwe bezitters niet op de gestelde dag voor het leenhof van de heer verschenen, werd het leen door de mannen van lene, leden van het leenhof, in 's heren handen gewezen. Deze kon er alsdan opnieuw vrij over beschikken.

Het aantal lenen van het Land van de Woestijne, 112 volgens het denombrement, was echter veranderlijk in de tijd. Nieuwe lenen konden gemaakt worden, meerdere lenen konden samengesmolten worden, andere konden in twee of meer delen gesplitst worden, terwijl nog andere veranderd konden worden in rente- of cijnsgrond (t.t.z., allodiaal gemaakt worden).

Er zijn maar twee, dan nog tamelijk recente leenboeken van het Land van de Woestijne bewaard gebleven : het een van 1707 en het andere van 1729. (L. v.d. W. 1 en 2). Het eerste geeft 145 lenen en het tweede 148.

In het hierna volgende overzicht van al die lenen worden alleen deze besproken waarover iets te zeggen is. Het heeft geen zin alle lenen van een heerlijkheid op te sommen : het meestendeel daarvan bestaan toch maar één enkele partij land en vele zijn maar een paar honderd roeden groot. Men zou even goed al de renterende percelen kunnen opsommen : deze toch zijn zowel als de lenen, determinerend voor de samenstelling van een heerlijkheid en behoren, evengoed als deze, tot het «dominum directum» van de heer. Alleen het feodaal statuut, als ik mij zo mag uitdrukken, verschilt bij beide soorten van heerlijke gronden.

De nummering van de lenen is volgens het leenboek van 1729.

Het eerste leen is de prochie ende *heerlichede van Bevere* gelegen binnen de kasselrij van Oudenaarde, waartoe behoorde een baljuw, een stedehouder, zeven schepenen, hoge, middele en nedere justitie en alles wat er ter hoge justitie toebehoort, een prater, tol, vond, bastaardgoed, stragiersgoed, beste hoofden, doodkoop. Item een jagerij, vogelrij, visserij en een vrije warande gelegen bij de wind- en oliemolen en een kaai komende aan de Schelde buiten de Meerspoort van de stad Oudenaarde, alwaar schepen gelost worden met gezworen lossers die de heer aanstelt. Item twee windmolens die graan malen en een schorsmolen. 54 achterlenen hingen van deze heerlijkheid af.

Als oudst gekende heer van Bevere vernoemt kan. de Joigny. in zijn handschrift over de heerlijkheden van Vlaanderen, Lodewijk van Gavere, overleden in 1471. De lijst van de leenhouders in het leenboek vangt maar

aan met (in 1553) dezes kleindochter Francisca van Gavere, gezeid van Schorisse, burggravin van Erembodegem, ⁽¹⁾ vrouw van Nokere, Bevere, enz..., die gehuwd was met Jacques van Claerhout, heer van Pittem. Daarna kwam de heerlijkheid opvolgendlijk in handen van leden van de geslachten van Claerhout, van Croy, van Dolhain, van de Vichte, van Croix, van der Burgh. Als laatste bezitter vernoemt het leenboek, in 1780, Marie-Françoise-Alexandrine-Josephe Franau de Hyon, minderjarige dochter van Jacques Franau de Hyon, burggraaf van Canteuleux, en Maria Josepha van der Burgh.

Het blijft voor mij een raadsel hoe deze heerlijkheid een leen van het Land van de Woestijne geworden is. Gebruik makende van de gegevens verstrekt door dr J. Goeminne in «Genealogie en blazoen van de heren van Ayshove-Kruishoutem» kan ik mij voorstellen dat de zaak als volgt ineensteekt :

Filips van Zomergem (1236, 1247), heer van de Woestijne was ook heer van Bevere, dat hij zou geërfd hebben van zijn moeder Margareta van Bruwaen. Filips had twee dochters : Aelidis erfde Woestijne, terwijl Elisabeth, die met Daniël van Ayshove, heer van Machelen, gehuwd was, Bevere kreeg. Daniël had een zoon, Olivier, die zonder nageslacht zou overleden zijn, want dezes zoon, ook Olivier genaamd, zou vóór zijn vader overleden zijn. Bevere zou dan gegaan zijn naar Jan van Gistel, heer van Woestijne, echtgenoot van Elisabeth, dochter van Aelidis en kleindochter van Filips, heer van Woestijne voornoemd. De weduwe van Olivier van Ayshove, junior, (Katarina van Rodes, vrouw van Ingelmunster, † 1314) was hertrouwd met Arnout van Gavere-Schorisse. Misschien heeft deze Bevere in leen gekregen van Jan van Gistel, heer van de Woestijne. (Bemerk dat de oudste in het leenboek van Woestijne vermelde leenhoudster een van Gavere-Schorisse is). Er is echter iets dat niet klopt. Dr. Goeminne haalt een stuk aan van 1278 waarin Olivier van Ayshove senior optreedt, samen met Jan van Gistel, heer van Woestijne en van Bevere. Het is echter mogelijk dat Olivier, wetende dat hij geen nakomelingen zou hebben, Bevere vóór zijn dood zou afgestaan hebben aan Jan van Gistel, die toch de feodale erver van Bevere moest zijn.

Het Land van de Woestijne had een leen liggen, groot 10 gemet min of meer, in de O. L. Vr. parochie te *Aardenburg*, een ander, groot 21 gemet min of meer te *Schoondijke*, en verder een leen van 15 gemet 246 roeden in de parochie van *Sinte Katelijne buiten Damme*.

(1) Erembodegem, heerlijkheid te Outrijve en Moere.

Een rente, de Begijneschuld geheten, gaande uit 36 gemet land te *Westkapelle* en een andere rente, de Meuleschult, gaande uit 125 gemet land te *Moerkerke* waren lenen van de meer genoemde heerlijkheid. Deze had twee lenen liggen te *Oostkamp*, samen groot 8 gemet 85 roeden in verschillende partijen, waarvan er een was hoofdende op de plaats en te westen paalde aan de heerweg en te zuiden aan een straatje.

Zeven lenen lagen in *Beernem*, samen groot 15 gemet 234 roeden. Zij lagen verspreid in verschillende plaatsen van de gemeente.

In *Oedeleem* lag een leen van 1 gemet 24 $\frac{1}{2}$ roeden meers in de Zeldonkmeersen, palende oost en zuid aan de beek.

De twee lenen in *Zomergem* werden reeds hiervoren besproken.

Vijf lenen lagen in *Waarschoot ambacht*. Een daarvan was een straat, genaamd de Woestijnestraat, liggende binnen de prochie van *Oostwinkel*, beginnende aan Oostwinkelbrug en lopende oostwaarts tot aan de brug te Roshecke (Raefhecke zegt het ander leenboek). Hiermede ging een rente liggende op gronden te Ursel en te Waarschoot. De vier andere lenen waren samen 12 gemet 270 roeden groot, drie ervan lagen in Oostwinkel, bij de Woestijnestraat (een zuidwest van Rossecke) en een van 100 roeden in de prochie van Waarschoot.

In de prochie van *Bassevelde*, binnen het ambacht van Boekhoute, op de zuidkant van 's Gravenstraat en langs weerskanten van het Dijkstraatje, lag een leen groot 14 $\frac{1}{2}$ gemet, dat in 1778 in allodiaal veranderd werd.

In *Bellem* lag een leen bestaande in een heerlijke rente van 32 pond 10 schellingen paris *is* 's jaars, genaamd de Pharasijsche rente en waarover er hiervoren reeds besproken werd.

In *Aalter* lagen 62 lenen van het Land van de Woestijne. Een daarvan was een penningrente van 15 schellingen, dat reeds in 1707, na onderzoek, niet meer vindelijk was. De 61 andere lenen totaliseerden 831 gemet, daarin begrepen 312 gemet dat foncier was van de ondergeschikte heerlijkheden Schoonberge, Bossengoede, ter Walle en Littervelde, waarover verder zal gesproken worden.

Onder deze lenen was het Vrancx goet, 25 gemet groot, in verschillende partijen gelegen op de noordkant van de Houtemstraat. Dit leen van Woestijne is altijd de eigendom geweest van de heren van Weibroek, welke heerlijkheid, waarvan het foncier te zuiden van de gezegde straat lag, nochtans een leen was van Woeste. Als eigenaardigheid moet aangeept worden dat dit leen het jaarlijks inkomen had van een rente van

22 s. 7 d. en 45 eieren geschat op 24 s. parisis. Andere heerlijke rechten kleefden niet aan dit leen, dat bovendien nooit als een heerlijkheid aangezien werd. Een groot deel van dit leen droeg, gelijk de gronden te noordoosten eraan, de naam van «de Paradijzen».

De grond waarop in de jaren 1912-13 door wijlen graaf de Grunne het kasteel «Loveld» gebouwd werd en de zuidwest daaraan palende gronden waren leen van Woestijne, 10 bunder groot, genaamd Walsbergeleen. Deze «berg», een alleenstaande hoogte van slechts 20 meter, lag op de noordwesthoek van, maar buiten dit leen. Dit leen, evenals nog een uitgestrekt gebied dat er ten oosten en te zuiden aanpaalde, was eigendom van de heer van Bellem tot dat deze ze, in 1745, aan de heer van Aalter (toen een Merode) afstond. Deze afstand gebeurde ingevolge van de reeds aangehaalde transactie die hierna nog zal besproken worden. Door achtereenvolgende erfenissen was dit Merodegoed eigendom geworden van graaf Karel de Grunne. In de jaren 1950-1960 werd gans dit gebied verkocht en in meer dan 200 kavels verbrokkeld. (Loveld !)

In moderne tijden heeft de heer van het Land van de Woestijne geen nieuwe lenen meer gemaakt. Enkele van zijn lenen gelegen op Aalter werden wel in allodiaal veranderd en tot het statuut van de rentegevende landen gebracht.

Aldus het 73^e leen in den boek van 1729, een behuisde streep land van 7 gemet langs de westzijde van het goed ten Bosse te Oostmolen, werd in 1768 in allodiaal veranderd, met voorwaarde, onder andere, dat 50 roeden land zullen blijven als bodem van leen. (L. v. d. W. 35, fol. 55). De 66^e en 67^e lenen in hetzelfde boek, een grote blok grond van 44 ½ gemet, gelegen tussen de oude vaart en de Weststraat, palende te westen aan het Akkerstraatje, werd in 1677 in allodiaal veranderd, mits een rente van een groot per bunder en per jaar en ter verkoping te betalen de 10° penning, alsof het nog leen ware. (L. v. d. W. 5).

Het Land van de Woestijne had 31 lenen in *Knesselare*. Vier daarvan bestonden in renten. De 27 andere hadden een totale oppervlakte van 187 gemet.

Een van deze lenen was gelegen aan de plaats, was groot ½ gemet en stond ten dienste van een hertlederen handschoen 's jaars, die echter 10 schellingen parisis 's jaars, genaamd de Pharasijsche rente en waargeredimeerd werd met £ 0.2.4. Dit leen lag aan de «cauchie», op de zuidkant daarvan, palende oost aan het Helmstraatje en west aan den Inghele.

Onder de leenrenten was er een van £ 4.15.6 parisis, haar bestrekken-
de op gronden gelegen aan de «cauchie» ofte 's heerenstraete passerende
van Ghendt naer Brugghe.

Het 115^e leen in de boek van 1729 was 10 gemet groot en lag bij
het hof te Lembeke, op de westkant van de weg naar de Pietendries. Van
dit leen, de Vynckt genaamd, hingen drie manschepen af, waarvan de
leenhouder er twee aan hemzelf hield. (Alhoewel dit leen achterlenen
had, was het geen heerlijkheid).

Op Overleie (zuidkant van de vaart te Knesselare) was het goed ter
Lake leen van het Land van de Woestijne. Dit leen was 125 gemet groot,
dit is omtrent 56 ha. Een hoekje van dit leen, 6 ½ ha groot, ligt op Aalter,
als gevolg van de wijziging van de grenzen tussen de gemeenten gebeurd
in de Franse tijd. Volgens de leenboeken paalt het goed te Lake met zijn
noordwestkant aan de heerlijkheid van den Berghe (Sint-Joris). Als wij
de tegenwoordige grenzen tussen Knesselare en Sint-Joris vergelijken met
de noordwestgrens van het goed te Lake op de kadastrale kaarten, moeten
wij besluiten dat, ofwel de uiterste zuidwesthoek van Knesselare vroeger
grondgebied Sint-Joris was, ofwel dat de heerlijkheid van den Berghe zich
aldaar binnen Knesselare uitstreckte.

In *Ursel* lagen 22 lenen van het Land van de Woestijne, samen
48 gemet groot (Zie hiervoren).

In *Ruiselede* waren er 6 lenen. Drie ervan bestonden in renten, terwijl
de drie andere samen 8 bunders 866 roeden Kortrijks groot waren, of onge-
veer 26 Gentse gemeten.

Een van deze drie laatste lenen was de heerlijkheid *Amelberge*,
slechts 5 ½ Kortr. bunder groot. Zij had een baljuw en zeven schepenen
en verder de gewone heerlijke rechten van een lage justicier. Er behoorden
vier manschepen tot deze heerlijkheid, waarvan een zelf recht en wet
mocht doen met schepenen ontleend aan Amelberge.

Een van de leenrenten was de heerlijkheid van het *Valencijs*, aldus
genaamd naar de leenhouders in de 16^e eeuw. Zij bestond in een rente
van 30 schellingen 's jaars die verschillende laten golden uit hun gronden
gelegen te Ruiselede. Het Valencijs had een baljuw, zeven schepenen
en de gewone heerlijke rechten. Deze schepenen waren echter gemeen met
Schoonberge. Deze laatste heerlijkheid, die haar zetel te Aalter had en
eveneens leen van Woestijne was, strekte zich uit over een groot gebied
in Ruiselede. Van de gemeenzame schepenen stelde de heer van Schoon-
berge er vier aan en die van het Valencijs drie.

In *Tielt* had het Land van de Woestijne twee lenen, alle twee bestaande in renten. Het eerste was een rente van 6 rasieren en 1 havot evene, Tieltse mate, bezet op zeker gronden gaande met het goed gezeid ten Driessche. Het andere leen was de heerlijkheid van *Lelyvelde* of Lelyvoorde, zijnde een heerlijke rente van 25 vaten evene 's jaars, Tieltse mate, bezet op zekere partijen grond liggende op Tielt buiten, op de wijk van de heerlijkheid van Gruuthuyse, dicht bij het Stokkapelleke. Beide leenboeken van Woestijne vernoemen Lelyvoorde als «leen en heerlijkheid», maar vermelden geen enkel heerlijk recht. Evenmin wordt daar melding van gemaakt in de stukken betreffende de verkoop van dit leen en heerlijkheid ten jare 1782 en die geregistreerd staan in het 25^e register der wettelijke passeringen van het Land van de Woestijne. (L. v. d. W. 39, folios 55,60, 64 en 87).

Het denombrement gaat nu voort als volgt :

Item mag de baljuw van het heerschap ieder jaar op dezelfde dag in alle kerken van het heerlijk gebied laten afkondigen dat al degenen die op het zelve heerschap wonen of er goed bezitten, de straten en wegen moeten maken of doen maken en de watergangen (grachten) moeten ruimen of doen ruimen, iedereen op het zijne, op straf van boete. En zekere tijd daarna mag hij rondgang doen of doen doen door dienaars, ieder in zijn prochie, samen met leenmannen en schepenen om te *schouwen de straten*, wegen en watergangen. En degenen die hij of zijn dienaars in gebreke zullen bevonden hebben, zal hij calengieren en doen veroordelen tot de daartoe staande boete.

Item vermogen de voorzeide mannen, op den voorzeiden dag dat men de doorgaande waarhede doet, nieuwe watergangen te leggen op dit voorschreven heerschap, wanneer dit hun noodzakelijk dunkt.

De baljuw van het Land van de Woestijne deed de straatschouwing op gans het gebied van de heerlijkheid, ook op het gebied van de ondergeschikte heerlijkheden. Aldus schouwde hij te Zomergem de straat beginnende op de post te Hoetsel, aan het kruis in de straat genaamd het Woestijnetraatje, tot aan het gescheid met Bellem. (L. v. d. W. 170). In Ruiselede schouwde hij de Breestraat, gaande van de Wante naar Vossenberge, en de straat gaande van de Wante naar den Aaltersen berg en zo verder naar Aalter. (L. v. d. W. 328). Bij het schouwen van de straten werden de aangelanden, daar waar het nodig was, aangemaand de putten te vullen, de straat op haar goede breedte te brengen, de grachten te kuisen, enz. In 1764 werd de prochie Ruiselede aangemaand de straat van

de Wante naar de Aaltersen berg, op een zekere plaats, aan een «vague» liggende veld, op haar normale breedte van 20 voet te brengen. (L. v. d. W. 328). Dit feit kan ons eigenaardig voorkomen, maar wij moeten bedenken dat het schouwen van de straten iets was dat voortvloeide uit het justitierecht van de heer en dat dezès baljuw hier, krachtens dit recht, optrad tegen de prochie van Ruiselede die, wegens haar administratieve bevoegdheid, de vague gronden beheerde.

En eindelijk en in het generaal en in het speciaal vermag de heer ter causen van zijn leen en heerschap voorschreven, al hetgeen een hoge justicier vermag en tot de hoge justitie behoort, behalve wat aan de hoogheid en souvereiniteit van mijn geduchten heer (de graaf van Vlaanderen) voorbehouden is.

Hiermede sluit het denombrement de lange opsomming van de rechten van de heer. Het vermeldt nu de lasten die op de heerlijkheid wegen. Dit kapittel bedraagt amper een tiental regelen.

Item er gaat jaarlijks uit het voorschreven leen en heerschap *last en kommer* als hierna volgt. Te weten, eerst aan mijn geduchten heer en prins, te zijner domeinen, in zijn brieven van Assenede £ 72.16.9 parisis. Item nog mijn geduchten heer in zijn spijker van Gent zestien hoet tarwe en in penningrente en andere 6 pond parisis 's jaars.

De *spijker* was een belasting die haar oorsprong vond in de levering van graan, koeien, pluimgedierte, boter, eieren, kaas en andere voedingswaren voor de hofhouding van de graaf. ('s Graven lijfneere, voudermont). Het was eigenlijk een grondrente, oorspronkelijk gelegd op het oud, primitief domein van de graaf. Voor de heffing van deze rente was de spijker verdeeld in verschillende distrikten die in leen uitgegeven werden. De leenhouder was hoofdontvanger (erfelijke ontvanger) van de rente in zijn distrikt. Andere personen of organismen konden met de ontvangst van een deel van de rente binnen een bepaald distrikt belast zijn; zij waren dan de «dragers» van dat deel van de rente en werden «subalterne ontvangers» geheten. Het college van de erfelijke ontvangers werd «kamer der redening» (redening = rekening, latijn *ratione*) geheten. Deze kamer stelde jaarlijks de prijs in geld vast tegen welke de leveringen in natura konden afgekocht worden. Dit noemde men «slag». (Slag van de evene, slag van de tarwe, slag van de koeien... De betaling in geld werd later de algemene regel.

Voor elk distrikt bestond er een rol, *brief* geheten, behelzende de opsomming van de percelen grond die met spijkerrente belast waren. Deze brieven werden gewoonlijk aangeduid met de naam van de plaats alwaar

de belaste gronden gelegen waren. (Brieven van Aatrijke, brieven van Assenede, brieven van Aalter, brieven van Maldegem, enz.).

Het erfelijk hoofdredenaarschap van Vlaanderen was aan het bezit van de heerlijkheid van Bassevelde verbonden. Dit was ook het geval met de ontvangst van de brieven van Aalter. Deze werden ook genaamd «'s Buser spijcker» en strekten zich uit in Bassevelde, Boekhoute, Assenede, Zelzate, Ertvelde, Kluizen, Oostakker, Hijfte, Zomergem, Landegem, Hansbeke, Rentergem (?) en Aalter. (de Potter en Broeckaert, *Geschied. van Bassevelde*. Zie ook *Cartul. béguinage Ste Elisabeth. Gand*, p. 249).

Maria-Katarina Wouters, dochter van Filip, heer van Vinderhoute, Merendree en Belsele, zou Bassevelde verworven hebben tijdens haar eerste huwelijk met Frans van Seclyn, heer van Kaprijke, overleden in 1692. (R. A. Gent, Borluut 279). Dit is onaannemelijk, want haar tweede man, Hubert-Frans, burggraaf Nieulant-Pottelsberghe (met wie zij in 1693 trouwde) was reeds erfachtig ontvanger van de brieven van Aalter sedert 1688. Bovendien vindt men geen enkele van Seclyn als ontvanger van die brieven. (Hubert Frans Nieulant-Pottelsberge was een broeder van Frederik-Pieter Nieulant, heer van Walle en Venakker te Aalter). Uit haar tweede huwelijk had Maria-Katarina Wouters een enig kind, Francisca-Pieternelle Nieulant-Pottelsberghe, in 1721 gehuwd met Pieter-Jan Nieulant-Voorderhove. Bij het afsterven in 1722 van hun moeder en schoonmoeder stonden deze laatsten Bassevelde af aan het kind van Maria-Katarina Wouters uit haar eerste huwelijk, namelijk Adriana Theresia van Seclyn. Deze was in 1725 gehuwd met Karel Borluut, heer van Schoonberge te Aalter; zij overleden echter kinderloos, onderscheidenlijk in 1734 en in 1744. Bassevelde en de ontvangst van de brieven van Aalter keerden nu terug naar de feodale erfgename van Adriana-Theresia de Seclyn langs de moederlijke zijde, namelijk de voornoemde Francisca-Petronella Nieulant-Pottelsberge. (R. A. Gent, Borluut, 279). Deze laatste werd opgevolgd door haar zoon, Hubert-Frans, burggraaf Nieulant-Pottelsberge († 1767), die zelf nog zijn zoon Karel-Desideer († 1822) als opvolger had. (Zie in het inventaris van het archief van de Rekenkamer, deel II, nummers 7907 tot 7915, voor de ambtsperiode als ontvanger van de brieven van Aalter van de hiervoren vernoemde personaliteiten.

De rente van £ 72.15.9 parisis of £ 6.1.4.9 in ponden groot, door de heer van het Land van de Woestijne aan de graaf van Vlaanderen verschuldigd in de brieven van Assenede ('s Graven renten), vinden wij regelmatig verantwoord onder de uitgaven in de rekeningen van de beheerder van de goederen van de heer tot op het einde van het oud regiem.

De renterol van 1468 van de spijker van Gent (R. A. Gent, Wet. Kam. 260) vermeldt mijn heere Lodewijc van Vlaenderen, heere vander Woestine, als renteplichtig te Aalter over 16 hoed tarwe, over 14 koeien en in penningrente £ 7.8.1 parisis. Verder nog, als drager in opvolging van een mij onbekende jongvrouw Senten van Schoonberge, over 388 hoed evene, 28 lampreien, 10 hespeis en nog 18 schell. 4 den. par. rente. In het denombrement dat hier besproken wordt is er alleen maar spraak van de 16 hoed tarwe en van een rente van 6 pond parisis. Deze kleine renten vindt men terug onder uitgaven in de gezegde rekeningen, samen met de aflos in geld van de tarwerente, maar ook van de koerente.

Ondervraagd in 1593 door de toenmalige heer, Baudry, baron van Roisin, verklaarden verscheidene notabelen dat verscheidene percelen grond te Aalter aan de Majesteit in zijn spijker te Gent verschuldigd waren een grote kwantiteit van even, welke kwantiteit een van de ondervraagden zei te bedragen omtrent de 388 hoed. De «pachtigen» van de gronden die deze rente verschuldigd waren werden «gemeene even landers». In 1605, voor de haljuw en mannen van de Wetachtige Kamer van Vlaenderen, erkende de baron niet alleen de rente in tarwe en in koeien, als opvolger van de heer van Praat (heer van het Land van de Woestijne), maar hij erkende eveneens, uit den hoofde van wijlen Sente van Schoonberge, drager en subalterne ontvanger te zijn van de rente van 388 hoed even of zachte haver en van de andere kleine rentjes. De Kamer beval hem voortaan deze laatste renten in te schrijven in zijn denombrement. (Wetacht. Kamer, 286, fol. 394).

De heer schoof de last van drager van de evenrente op rug van de wethouders, die te zorgen hadden voor de verdeling ervan onder de evengelders en voor de inning. De wetheren vervulden deze taak niet slecht want in 1659 hadden zij reeds 218 hoed van de 388 afgelost. (R. A. Gent, oud gemeentearchief Aalter, passim en Archief Nord, B 1664). De overige 170 hoed bleven onveranderd verschuldigd tot op het einde van het oud regiem. (Deze evenrente ten voordele van de Majesteit mag niet verward worden met de reeds vermelde evenrente ten voordele van de heer).

Buiten deze evenrente was er nog een ander graanrente die op de inwoners van Aalter drukte en die in het denombrement van de heer niet vermeld was. Het was de mout- en gerstrente ten voordele van de Majesteit, staande in de brieven van Aalter, en waarvan de wethouders van het Land van de Woestijne de dragers en subalterne ontvangers waren. Deze rente bestond in 113 vaten havermout en 24 halsters gerst. Het blijkt dat de prochie reeds in 1398 draagster was van deze rente.

In 1679 werden de wethouders door de ontvanger van Z. M. spijker verzocht een nieuw register te maken van al de gronden die onder de mout- en gerstrente lagen. Zij leenden zich niet gewillig daartoe en het is slechts nadat schepen Jan van Renterghem, na een langdurige tijd gevangen geweest te zijn in cipierage van s Gravenkasteel te Gent, aldaar overleden was en nadat schepen Pieter de Schepper aldaar, op verzoek van jor Hubert Nieulant (zie hierboven over dezen), reeds meer dan 600 dagen vastgezet had, dat zij er eindelijk in toestemden een nieuw register te laten maken. (L. v. d. W. 263 en 268).

In 1758 kochten de wethouders deze rente af van de Majesteit voor de som van £ 1400.0.0 gr., zijnde op de voet van de 33° penning. De particulieren bleven vrij hun rente, op dezelfde voet, af te lossen aan de gemeente. Een deel deed het, anderen niet. Deze laatsten moesten natuurlijk voort jaarlijks de rente betalen, maar nu ten voordele van de prochie. Maar na 1758 vindt men in de prochierekeningen geen ontvangsten meer uit dien hoofde. Wat er gebeurd is weten wij niet, maar in 1794 vindt het college van de Oudburg dat er sedert 1757 in de rekeningen niet meer gesproken wordt over dit object van inkomen, dat meer en meer verduisterd wordt en vraagt uitleg. Of die uitleg ooit gegeven werd is twijfelachtig, want weldra zouden de Fransen hier de meesters zijn.

Het mout- en gerstspijkerrenteboek is verdeeld in 40 belopen die onder elkaar zeer verschillen in belangrijkheid. In totaal staan er 540 percelen, samen ongeveer 450 gemet groot in vermeld. Behalve een paar die een plaatsnaam dragen, worden deze belopen aangeduid door een persoonsnaam (b.v., in Woubrecht ter Venne, in Boyman van Houthem, in Godebrecht van der Oostmolen, in Roelof van Biesem, in Huybrecht Fockelyn, enz.). Ongetwijfeld wijst dit, zo niet naar de oorspronkelijke, dan toch naar zeer oude renteplichtigen. Op enkele uitzonderingen na liggen de percelen van een bepaald beloop allen in dezelfde omgeving. Het in kaart brengen van de ligging van al deze percelen ware interessant om de ligging van het primitief domein van de graaf binnen Aalter te bepalen.

Een overzicht van de jaarlijkse «slagen» van de verschillende koopwaren ware ook interessant om de schommelingen van de prijzen ervan na te gaan. Dit onderwerp valt echter buiten het bestek van deze studie. Eén voorbeeld maar. In 1548 kostte een hoed tarwe £ 3.9.8 parisis ; in 1566 (het jaar van de beeldenstorm) meer dan het dubbele, £ 7.0.8. par. In 1715 was de tarweprijs £ 20.4.0 par., in 1720 £ 12.15.2 par., in 1735 £ 15.0.12 par. en in 1742 £ 15.0.0 parisis.

Het denombrement gaat nu verder met de opsomming van de *last en kommer* gaande uit de heerlijkheid van het Land van de Woestijne :

Item de kapelanij van Sint-Cornelius te Aalter achttien pond twaalf schellingen parisis 's jaars en nog verscheidene kleine renten aan de kerk en aan de pastoors van Aalter en van Knesselare, samen geschat op vijf pond negentien schellingen vijf deniers parisis.

De £ 18.12.0 par. dienden ter betaling van de wekelijkse missen ter ere van de H. Cornelius en waren bezet op de molen van Aalter. (Zie in «Appeltjes», III, 1951, mijn artikel over de verering van de H. Cornelius te Aalter). De andere kleine renten, die het denombrement in totaal op £ 5.19.5 parisis schat, beliepen (volgens de rekeningen van de goederen-beheerders van de heer en het kerkarchief) in werkelijkheid veel hoger. Alleen voor het doen van het wekelijks lof was er, in 1548, reeds £ 12.6.12 parisis verschuldigd ; in 1566 waren daar nog de Vespers bijgekomen en de jaarlijkse rente beliep nu £ 19.8.0 parisis. De rente voor het jaargetijde van Geraard van Gistel bedroeg £ 0.10.0 groot. Voor rentjes staande in de renteboeken van de kerk en van den armen werd £ 6.5.8 parisis betaald en aan de pastoor van Aalter een rente van £ 0.2.6 par.

In 1815 was de gewezen heer van het Land van de Woestijne, graaf Karel van Merode, £ 101.5.4 gr. verschuldigd aan de kerk van Aalter voor 28 jaar achterstel (1787 tot 1815) van de renten voor het doen van de zondagse vespers en lof, het jaargetijde van Geraard van Gistel en de St.-Corneliusmissen. Hij kweet die schuld door betalingen te doen in verschillende reizen. Eindelijk, in 1831, loste hij het kapitaal van die renten af tegen betaling van een som van 372 gulden, zijnde twintig maal het bedrag van de som van de jaarlijkse renten (fl. 18.60). (Kerkarchief). De uit die renten voortvloeiende verplichtingen waren van toen af ten laste van de kerkfabriek. Men heeft toen het jaargetijde van Geraard van Gistel, dat door graaf van Merode verschuldigd was als zijnde bezet op de molen van Aalter, verward met een ander jaargetijde, dat van vrouw Jozijne van Praat, echtgenote van Mher Lodewijk van Vlaanderen, overleden in 1545. Dit jaargetijde was bezet geweest op niet nader te bepalen gronden in Buntelare en was door de graaf van Merode niet verschuldigd. De kerkrekeningen maken nog hedendaags memorie van het jaargetijde van Jozijne van Praat.

Het denombrement wordt besloten als volgt :

En van al wat voorschreven is lichtelijk min of meer dan als voren staat.

En dit voorschreven leen staat ten dienste, ter trouwen, ter waarhede en te een volle koop van tien pond parisis en kamerlinggeld. Als het verandert (van houder) en als men het ver-

koopt moet (aan de graaf) betaald worden de tiende penning, gelijk andere lenen gehouden van hetzelfde hof.

Aldus geef ik over de rechtmatige grootte en denombrement van mijn voorschreven leen in handen van de baljuw van ons geduchten heer in zijn Wetachtige Kamer van Vlaanderen. Alles ter goede trouw en naar mijn beste weten, met conditie nochtans dat, moest ik uit onwetendheid of verkeerd ingelicht zijnde, min of meer overgegeven zou hebben dan het behoorde, ik onverminderd zal mogen staan in mijn recht tegenover mijn geduchten heer, de graaf van Vlaanderen, om te hebben al wat ik moet hebben, ter ordonnantie en discretie van de Raden en leenmannen van dit hof, wiens huisgenoot ik ben. Gedaan de 10 in sporkel 1500 zes en zestig.

* * *

De hofstede van het Woestijnegoed, kern van het *foncier* van de heerlijkheid van het Land van de Woestijne, ligt slechts op een goede tien minuten gaans van de hofstede van het goed te Wessegem («Koningsgoed») te Ursel, kern van de heerlijkheid van Wessegem. Het *foncier* van beide deze heerlijkheden paalt bijna aan elkander. In reeds in «Appeltjes» verschenen bijdragen heeft de heer Daniël Verstraete, zowel als ik, gemeend dat er een verwantschap moet bestaan hebben tussen deze twee heerlijkheden. Ik moet mijn standpunt dienaangaande herzien. Zeker, Woestijne en Wessegem zijn in aloude tijden genomen geweest uit het domein van de graaf en in leen gegeven geweest, maar aan verschillende leenhouders. Voortgaande op de teksten afgedrukt door d'Herbomez in «Cartulaire de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai» meen ik dat de uitgifte van Woestijne op het einde van de twaalfde eeuw kan gebeurd zijn. Inderdaad, in een stuk van 1204, blijkt Woestijne, gelegen op de noordkant van de Durme te Aalter, te bestaan uit in kultuur gebrachte en nog in kultuur te brengen velden (wastina). Het is klaar dat de heerlijkheid haar naam aan deze velden of «woestijnen» te danken heeft. Het *foncier* van Wessegem bestond, tot in tamelijk recente tijden, uit een deel heide, maar vooral uit veel bos, wat hier niet anders is dan veld in het eerste stadium van ontginning. Blijkbaar dus zijn Woestijne en Wessegem genomen geweest uit de meest zuidelijke uitloper van het grote Maldegemveld.

Wessegem, zowel als Woestijne, zijn terug in het bezit van de graaf gekomen, maar op verschillende tijdstippen en onder verschillende omstandigheden. Wessegem kwam in (of nog vóór 1330, dus onder Lodewijk van Nevers) terug in handen van de graaf, door confiscatie van het goed

van Gerard de Moor, die wegens moord uit het graafschap verbannen werd. (Archief Rijsel, B 1352, 1596, passim). Lodewijk van Male gaf het in 1372 in leen aan Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Haze, de oudste van zijn elf bastaardkinderen. Woestijne kwam maar in handen van Lodewijk van Male in 1373, en wel door afwinning, voor baljuw en mannen van leen van de Oudburg van Gent, van Wulfaart van Borsele, echtgenoot van Katarina van Gistel, wegens niet betaling van een jaarlijkse rente van 700 pond verschuldigd aan de graaf en verzekerd op de heerlijkheid van Woestijne. (Privaat archief de Grunne). In 1376 schonk de graaf Woestijne aan zijn tweede bastaardzoon, Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Fries, in vordering van zijn huwelijk met Maria van Gistel. (Vredius, «Généalogie des comtes de Flandre, II, 276 ; L. v. d. W. 21). Door het overlijden, zonder wettige kinderen achter te laten, van Victor van Vlaanderen (zesde onwettig kind van Lodewijk van Male, die Lodewijk de Haze, gesneuveld in 1396 te Nicopoli in Bulgarije, opvolgde) kwam Wessegem in 1430 terug aan de graaf van Vlaanderen, de toenmalige hertog van Burgondie. (Vredius, op. cit., preuves de la table 16).

Wessegem bleef aan de graaf toebehoren tot dat de heerlijkheid in 1642 aan Conrard van Ursel, hertog van Hoboken toekwam. Woestijne echter bleef leengoed tot het einde van het oud regiem toe. Zoals men ziet, de verwantschap tussen Woestijne n Wessegem, om reden van familiebanden tussen de heren ervan, heeft maar geduurd van 1376 tot 1430...

Handelende over het foncier van het Land van de Woestijne rijst vanzelf de vraag of de heren ervan wel ooit te Aalter verbleven hebben. Van de oudst gekende van die heren, deze uit het geslacht van Zomergem-Woestijne, weet men uit de hiervoren vermelde door d'Herbomez uitgegeven dokumenten dat zij werkelijk op het Woestijnegoed verbleven hebben. In 1204 schenkt Willem, filius Zegers van Zomergem, heer van Woestijne, tienden aan de Sint-Maartensabdij te Doornik, uit erkentelijkheid omdat de abdij hem toegestaan heeft een eigen kapelaan te hebben om de kapel die zijn vader te Aalter gebouwd had, te bedienen. Het stuk werd geschreven in zijn huis van de Woestijne (in domo mea de le Wastine). Verscheidene van die heren, waaronder Filip van de Woestijne, overleden in 1250, liggen in de kerk van Aalter begraven. (Épitaphes et monuments des églises de Flandre au 16e siècle, uitgave de Béthune, 1900).

Het machtige geslacht van Gistel bezat Woestijne van 1269 tot 1376. Men kan aannemen dat Geraard van Gistel, de tweede zoon van de welbekende Jan de Leliaard en derde heer van Woestijne uit dit geslacht,

wel te Aalter verbleven heeft. Hij had immers zijn vader niet opgevolgd als heer van Gistel. Hij ligt begraven in het koor van de kerk van Aalter. (Epitaphes). Zijn zoon Jan stichtte in 1365 jaargetijden in die kerk voor zijn ouders en voor hemzelf en zijn echtgenote. (Over dit en andere jaargetijden, zie mijn bijdrage over de kerk van Aalter in «Appeltjes», X. 1959).

Van 1376 tot 1591 was Woestijne in het bezit van het geslacht van Vlaanderen. Men mag aannemen dat de heren van Woestijne uit dit geslacht te Aalter verbleven hebben. «Epitaphes», etc., vermeldt verscheidene onder hen die in Aalterkerk begraven liggen. Tijdens de opstand van de Gentenaars tegen Lodewijk van Male — gedurende welke, onder andere feiten, het verjagen van de Brugse vaartdelvers door de Gentse Witte Kaproenen omtrent de Nieuwendam te Aalter gebeurde — werd het huus ter Woestinen (dat omwald en besijngeld was) verdedigd tegen de opstandelingen. Deze konden het echter in 1382 bemachtigen en bemanden het nog tegen de graaf in 1383. (Jehan Froissart's Cronycke van Vlaenderen, uitgave N. de Pauw, t. III, 221 v°).

Aanvankelijk zullen die van Vlaanderens wel hun verblijf hebben op het Woestijngoed. In «Appeltjes», X, 1959, blz. 130 (bijdrage over het Wessegems in Aalter) heb ik reeds die vraag gesteld of de van Vlaanderens die heren van Wessegem geweest zijn, ook niet op het huis ter Woestijne verbleven hebben. Dit omdat men in de in 1590 afgebrande kerk van Aalter herinneringen vond aan verscheidene personen en families die men terugvindt in de verwantschap van Victor van Vlaanderen, heer van Wessegem, overleeder in 1430. Ik had beter de vraag aldus kunnen stellen, te weten, of de van Vlaanderens uit het nageslacht van Victor het Woestijngoed niet aangezien hebben als hun stamhuis, nadat het huis te Wessegem, na de dood van Victor, uit hun geslacht overgegaan was naar dat van de Burgondiërs?

Mher Lodewijk van Vlaanderen, ridder van het Gulden Vlies, de meest illustere uit de Aalterse tak van de van Vlaanderen, kocht in 1549 grond te Aalter, in het dorp namelijk de grond waar nu het gemeentehuis op staat, de Warande en andere daaraan palende gronden, waarop hij zich een «huus» liet bouwen. (L.v.d.W. 148; Archief Rijsel B 1620). Dit huus werd genaamd «het hof van Praat»; de Aalterse van Vlaanderens waren immers ook heren van Praat te Oedelem en zij droegen bij voorkeur de naam van dit laatste goed. Het «huus van Praat» te Aalter werd in 1590, samen met gans het dorp, afgebrand en niet meer herbouwd. Het volgende jaar, in 1591, stierf de Aalterse tak van het geslacht van Vlaanderen uit.

Nu kwam Woestijne opvolgentlijk in het bezit van de geslachten van Roisin, Thésart, de Rijngraven van Salm en, ten slotte, in 1715 van de

van Merode. De heren uit deze geslachten waren allen totaal streekvreemd (de Thésarts waren zelfs Fransen) en de meesten onder hen zullen wel nooit een voet op Aalter gezet hebben. En hierdoor, en door het afbranden van het huis van Praat in 1590, heeft Aalter nooit geen «heerlijk» kasteel meer gekend. (Hiervoren, bij de bespreking van de lenen, zagen wij dat Graaf de Grunne, vóór ongeveer vijftig jaar, een kasteel gebouwd heeft, maar toen was het tijdperk van de leenroerigheid reeds lang voorbij).

Wat het Woestijnegoed betreft, dit lag als gevolg van de beroerten veroorzaakt door de opstand tegen Spanje, nog in 1625 verwoest. In 1643 echter was het verpacht als boerderij; in 1673 ondergingen de gebouwen een grondige herstelling. (Kerkarchief en oud gemeentearchief). In de winter van 1893-94 brandde het woonhuis af; dien ten gevolge werden al de gebouwen in 1895 totaal herbouwd. In 1931 werd het door graaf Karel de Grunne verkocht en geraakte het aldus uit de handen van de nakomelingen van de heren van het Land van de Woestijne.

* * *

Van de *kapel* die Zeger van Zomergem omstreeks 1200 op Woestijne bouwde, noch van de bedienaar ervan, horen wij nog iets gedurende bijna vier eeuwen. Het duurt tot de bisschoppelijke visitatie van 1623 vooraleer wij daar nog iets van horen, maar de deken van Tielt, in zijn rekening over het cathedratikum van de jaren 1625-1629, geeft de meest preciese inlichtingen. In de burcht ter Woestijne, zo schrijft hij, bestaat er een kapelanij die belast is, gelijk hij zag in voorgaande rekeningen, met vier missen te week maar de aanstellingsbrief die de proost van Ronse, de tegenwoordige kapelaan, van de wereldlijke heer, die het recht bezat deze kapelaan te benoemen, gekregen heeft vermeldt slechts één mis. Bovendien is de burcht verwoest en dewijl de kapelaan daartoe niet gepraamd wordt door zijn ketterse heer, doet hij geen dienst. (Die heer was Jacques Thésart, baron van Tournebu in Normandië). Ook later zijn er nog moeilijkheden omdat de «hofkapelaan» de verplichte missen niet doet in de kerk van Aalter. (Archief dekenij Tielt). In 1759, verleent Maximiliaan van Merode, prins van Rubempré, heer van het Land van de Woestijne, die gehuwd was met een juffrouw Ockermans, benoemingsbrieven als kapelaan van Woestijne aan zijn huiskapelaan Jan-Frans Ockerman. Deze benoeming zou echter maar uitwerking krijgen na het overlijden van heer Creytsaert, die toen de werkelijke kapelaan was. Heer Creytsaert overleed in 1760 en, alhoewel er in de brieven van 1760 stond dat geen nieuwe benoemingsbrief nog nodig zou zijn om heer Ockermans in het werkelijk bezit van de kapelanij te stellen volgde toch een nieuwe benoemingsbrief. De brief van 1760 kwam vanwege Maximiliaan en van zijn zuster Sabina, heer en vrouw

van het Land van de Woestijne, toen nog onverdeeld onder hen. Maximiliaan had dit feit in 1759 niet in acht genomen! (Archief de Grunne). De slotkapelaan van heer van Woestijne genoot het derde deel van de tiende van Aalter, ter noordzijde van de vaart; een ander derde kwam aan de heer zelf toe, de pastoor van Aalter had het laatste derde. (Zie voor die tiende de bijdrage van R. Moelaert in «Appeltjes», XIII, 1963).

Artikel nr 2560 van het landboek van Aalter is een perceel land, groot 491 roeden, waarop een mote of walleken, en was het goed van de kapelaan castraal van de heer van het Land van de Woestijne. Deze omwalde mote, die nooit behuist blijkt geweest te zijn, is nog op de stafkaarten aangeduid als een omwald stuk land en ligt noordoost van de huizing van het Woestijnegoed, op de oostkant van het straatje die het Woestijnegoed met het goed te Wessegem verbindt en te zuiden van de Heerstraat of Zandweg. De bediening van deze mote of walleke is mij niet bekend.

* * *

Woestijne is de naam van een groot aantal hofsteden, lenen en heerlijkheden in Vlaanderen. Het aantal percelen land dat die naam draagt is ontelbaar.

Er was een abdij van de Woestijne te Reinschure bij Sint-Omaars. Te Wondelgem was er een kasteel genaamd Woestijnegoed. Er waren goederen ter Woestijne te Evergem, Olsene, Desteldonk, Gentbrugge, Deurle, Astene, Aalter. Er waren lenen genaamd Woestijne (Rostijne, Rostuyne) te Aalter (afhange van Woeste), Lembeke, Sijsle, Waardamme, Maldegem, (Woestijne of Broch). Deze opgave boogt op geen volledigheid.

Sint-Jan-in-Eremo werd ook Sint-Jan-in-de-Woestijne geheten.

Er waren heerlijkheden van de Woestijne te Desteldonk en Lochristi, te Pittem (Woestijne of Croovelde), te Vichte, te Waasten en nog elders gelijk hierna gezegd wordt.

In hun geschiedenis van Aalter, op blz. 20, zeggen de Potter en Broeckaert dat de heerlijkheid van de Woestijne te Aalter op het einde van de 15e eeuw toebehoorde aan Terucke Jacquelot en verwijzen daarvoor naar de inventaris van het archief van de Rekenkamer, deel III, blz. 208.

Daar vindt men inderdaad die Teruke en nog andere Jaquelots, maar die staan in verband met Woesten bij Ieper. Dit blijkt ten overvloede uit de tekst zelf die in gezegd inventaris opgenomen is, maar ook uit verschillende akten uit het archief van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen. (R. A. Gent, Wet. Kam., 286, folios 197, 203, 213).

Op dezelfde bladzijde en de volgende van de Geschiedenis van Aalter vermelden de genoemde schrijvers, voortgaande op «Histoire de la maison de Schoutheete», van ridder de Schoutheete de Tervarent, als bezitster van de heerlijkheid van de Woestijne op Aalter, Joanna van de Woestijne, vrouw van Laarne, van de Woestijne, Kouter en Kapel, gehuwd met Marten van der Gracht. Vervolgens zou de heerlijkheid aan het geslacht de Schoutheete van Zuylen van Erpe gekomen zijn. Laat ons hier onmiddellijk zeggen dat de Potter en Broeckaert hier een vergissing begaan hebben, want ridder de Schoutheete de Tervarent zegt geenszins dat het hier gaat om Woestijne te Aalter. Feitelijk gaat het hier om het hof en heerlijkheid van de Woestijne op Menen-buiten, dat een leen was van de heerlijkheid van ter Kouter, eveneens op Menen-buiten. Ter Kouter, evenals het boven vernoemde hof ter Kapelle (dat op Merkem bij Diksmuide lag) waren op hun beurt lenen van de heerlijkheid van Merkem. (Zie : Cilliodts-van Severen, «Coutume du Bourg de Bruges», Introd., p. 157 en dr Rembry-Barth, «Histoire de Menin» t. I, p. 239. Ook de Limburg Stirum, Coutume de la ville de Courtrai. t. I, pag. XV).

* * *

In juni 1645 worden er 20 schellingen groot betaald aan Pauwel Rycx om geschilderd te hebben het wapen van Zijn Genade (de Rijngraaf) met het *wapen* van het Land van de Woestijne, die moesten geplaatst worden (aan de Voorput te Hansbeke) op een staak die aanduidde dat hier tolrecht op de schipvaart verschuldigd was aan de gezegde heer. (L.v.d.W. 13). Het aangehaalde dokument beschrijft het wapen van de heerlijkheid niet.

Dit en het hierna aangehaalde zijn de twee enige mij bekende positieve bewijzen dat het land van de Woestijne een eigen wapen had, onafhankelijk van dat van zijn heren.

In het Algemeen Rijksarchief te Brussel wordt een kaart bewaard van 1651, zijnde een «caerte figurative van een cirkel van een mijle int ronde van de mylstaeecke staende ter Oostmuelen». In de linker bovenhoek van die kaart staat het wapenschild van de Rijngraaf afgebeeld. In de rechter bovenhoek staat het wapen van het Land van de Woestijne afgebeeld. Dit is een ankerkruis van zilver op een veld van keel (rood).

Dit laatste wapen is datgene welk de oudst gekende heren, namelijk die uit het geslacht van Zomergem-Woestijne, in de 13e eeuw gedragen hebben. (Serrure, «Cartulaire de Saint Bavon», blz. 95, stuk uit 1216 met zegel eraan van Filip van de Woestijne; «Epitaphes, etc., sub Aeltere; Philippe de l'Espinoy, «Recherches sur les antiquitez et noblesse de

Flandre», 1632, p. 127, 563 ; T. comte de Limburg Stirum, «Le chambellan de Flandre et les sires de Ghisteltes», 1868, p. 110. Zie ook J. B. Rietstap, «Amorial général», 1884).

Geraard van Gistel, overleden in 1365 en die heer van Woestijne alleen was en niet van Gistel, bezwaarde zijn wapen, dat van de van Gistels, met drie zilveren ankerruizen. («Epitaphes» en de Limburg Stirum, op. cit.)

Deze van Vlaanderen, die heren van Woestijne waren, droegen het wapen van Vlaanderen, zwarte leeuw op gouden veld, hetzij geheel, hetzij gekarteld met andere wapens. (J. Gailliard, in «Bruges et le Franc», I, 257, vermeldt dat Lodewijk van Vlaanderen (†1488) als wapen droeg Vlaanderen gekarteld met Woestijne).

In «Le Blason des Armes» van Cornelius Gailliard, wapenherout van Keizer Karel V (uitgegeven in 1866 door J. van Maldeghem), leest men dat de heer van het Land van de Woestijne een wapen draagt van keel met een zilveren ankerkruis. Te dien tijde was heer van Woestijne Mher Lodewijk van Vlaanderen, hoofd van finances van keizer Karel, die droeg van Vlaanderen geheel (de Flandre plain). Met «heer» bedoelt Gailliard hier ongetwijfeld «heerlijkheid».

Wij zagen reeds dat ten tijde van de Rijngraven er gebruik gemaakt werd van het wapen met het ankerkruis als wapen van de heerlijkheid. Doch in 1696 reeds, nog onder de Rijngraven dus, doet een ander wapen zijn intrede als wapen van het Land van de Woestijne, namelijk een schild met een Sint-Andrieskruis. Boven het schild prijkte een schelp en het wapen droeg de legende «Pays de la Woustine». (Zegelverzameling van het Alg. R. A. te Brussel, nr 27355, aangehaald door burggraaf de Ghellinck-Vaernewyck in «Sceaux et armoires des villes, etc., de la Flandre», 1935). Van deze zegelafdruk geeft ridder de Ghellinck de kleuren niet aan, waarschijnlijk omdat de tekens ervoor niet duidelijk zijn. Dat doet hij evenmin, ongetwijfeld om dezelfde reden, van een gelijkaardige zegel van 1715 en waarvan de matrijs bewaard wordt in het stadsmuseum van Oudenaarde. Er bestaan documenten uit de 18e eeuw (koopakten en dergelijke) waaraan een papieren zegel met datzelfde Sint-Andriekruis kleeft, maar waarvan men de kleurtokens niet kan onderscheiden.

Wat de wetheren van het Land van de Woestijne aangezet heeft het Sint-Andrieskruis op hun zegel te verkiezen boven het ankerkruis kan ik alleen maar verklaren door onwetendheid met de geschiedenis van hun heerlijkheid. Een zilveren Sint-Andrieskruis op een gouden veld was het wapen van Praat te Oedelem. Weliswaar waren de heren van de Woestijne sedert 1376, ook steeds heren van Praat, maar dit was geen reden om het

oude wapen van de Woestijne te verloochenen. Onwetendheid met de geschiedenis van de gemeente was nogmaals oorzaak dat de gemeenteraad in 1902, daartoe beraad door politiecommissaris van de Genachte en steunende alleen op het zicht van enkele van gezegde papieren zegels, toelating vroeg een wapen te mogen dragen een veld van azuur met daarop een zwart Sint-Andrieskruis.

Een koninklijk besluit van 18 december 1903 machtigt de gemeente Aalter gebruik te maken van het wapen dat zij vroeger bezat (sic), zijnde van zilver met rood Sint-Andrieskruis. Oedelem was reeds vroeger gemachtigd geweest een dergelijk wapenschild te gebruiken, maar met de juiste kleuren van Praat : zilveren Sint-Andrieskruis op een veld van goud.

HEREN VAN HET LAND VAN DE WOESTIJNE

De vroegste heren van Woestijne (bemerkt : van «Land van de Woestijne» zal er slechts veel later gesproken worden) zijn ons bekend uit de charters van de Sint-Maartensabdij van Doornik. (Chartres de l'abbaye de Saint Martin de Tournai recueillies et publiées par Armand d'Herbomez. Brussel, 1898).

Op 9 maart 1203 nieuwe stijl, door een akte opgemaakt in zijn huis ter Woestijne (in domo mea de la Woestijne) schenkt *Willem, zoon van Zeger van Zomergem*, heer van de Woestijne (Willelmus, filius Sygeri de Somerghem, dominus de la Wastine) aan de abt en aan het kapittel van de Sint-Maartensabdij te Doornik tienden gelegen te Aalter, over de rivier gezegd de Dorma (=Durme). Hij deed zulks omdat de abdij hem toegestaan had een eigen kapelaan te hebben in de kapel die zijn vader te Aalter gebouwd had. (Hiervoren werd er reeds over die kapel gesproken). Willem zegt dat hij de grond waarop deze tiende lag in leen hield van de graaf van Vlaanderen en dat hij de schenking doet met de toestemming van zijn echtgenote Margareta, van zijn zoon Filips en van zijn dochter Mathildis. Getuigen waren de pastoors van Oedelem (Odelghem), Ursel (Orsla), Aalter (Haltra) en Knesselare (Kneslar). (d'Herbomez, op. cit., t. I, p. 184).

De van Zomergem's behoorden tot een te zijnen tijde invloedrijk Brugs geslacht. Devillers (Inventaris analytique des archives de l'ordre de Malte) haalt een Suggestus de Sumerinchem aan als getuige op een charter van 1157 en d'Herbomez (op. cit.) een Sygherus de Summerengem in 1163. Waarschijnlijk is dit de bovengemelde Zeger, vader van Willem van Zomergem. Als Willem van de Woestijne is deze laatste getuige bij de schenking van een rente gedaan in 1189 door de kastelein van Brugge,

blz. 68). In 1192 schenkt Filip van Zomergem eveneens een rente aan Jean de Nesle, aan de proostdij van Papinglo (Serrure, Cartul. St. Bavon, Papinglo. (Serrure, op. cit., blz. 70). Ongetwijfeld is deze Filip de hoven-gemelde zoon van Wilem.

Willem van Zomergem, alias van de Woestijne, was reeds in 1212 overleden, want in dat jaar doet Margareta, zijn weduwe, samen met de haar zoon een schenking van tienden aan de Sint-Baafsabdij op gronden gelegen te Bamezande, in de omgeving van Oostburg-Breskens. (van Lokeren, Chartes et documents de l'abbaye de Saint Pierre à Gand, I, p. 231).

Volgens dr J. Goeminne (Genealogie en Blazoen van de heren van Ayshove-Kruishoutem) was deze Margareta vrouw van de heerlijkheid Bruwaan te Bevere bij Oudenaarde. Zie wat ik hiervoren gezegd heb over de heerlijkheid van Bevere die wij in de leenboeken van het Land van de Woestijne vermeld vinden als leen van deze laatste heerlijkheid. Ik zal verder nog op Margareta, weduwe van Willem van de Woestijne, alias van Zomergem, terugkomen.

Deze laatste Willem had, zoals reeds gezegd, een zoon, Filip, die hem opvolgde als heer van Woestijne. Deze is in de geschiedenis algemeen bekend als *Filip van de Woestijne*. Typisch is een stuk van 1216, waarbij hij, Filip van Zomergem, een rente schenkt aan de proostdij van Papinglo (Maldegem), alwaar zijn tante (amita mea) Mathildis begraven ligt en waaraan hij zijn zegel hangt waarop men leest «Sigillum Filippi de Wastine». (Serrure, Cartulaire de St. Bavon, p. 95).

Verscheidene stukken zijn ons bekend waarin Filip van de Woestijne optreedt. Citeren wij er enkele. In 1219 treedt Philippus de Wostina op als getuige bij de schenking van een tiende te Eernegem aan de Sint-Pietersabdij te Gent (R. A. Brugge, charter blauw 6686). Hetzelfde jaar schenkt Philippus, dominus de Wastina, aan het armenhuis van Boudelo een jaarlijkse rente gaande uit gronden gelegen te Sinaai. (R. A. Gent, Boudelo, III, fol. 72). Nog hetzelfde jaar 1219 vaardigt Philippus, dominus de Woestine, een reglement uit van de watering van de Oude Yevene te Oostburg. (van Lokeren, Chartes et documents abbaye St. Pierre, I, p. 268. - Gilliodts, Coutume du Franc de Bruges, II, p. 57). In het boek «Joanna van Constantinopel», van Theo Luyckx (1946), wordt hij viermaal vermeld, onder andere als scheidsrechter in 1225 in het geschil nopens de afbakening van de goederen van Joanna van Constantinopel en van Arnulf van Oudenaarde.

d'Herbomez (op. cit., blz. 455 en volgende) publiceert verschillende charters uit het jaar 1236, waarin over de tienden van Aalter gehandeld

wordt en waarin optreedt Filip, ridder, heer van de Woestijne. Daarin worden ook vermeld Mathildis, echtgenote van Filip, en zijn twee dochters, Elizabeth en Aelidis, alsmede Daniël van Machelen (Danielis de Masculines), de man van voornoemde Elizabeth, de eerstgeborene van Filip.

In «Inventaire sommaire des archives hospitalières de Lille, antérieures à 1790» (Lille, 1879) staan verscheidene kaarters vermeld waarin Filip van de Woestijne optreedt en die van belang zijn voor de geschiedenis van Aalter. In 1237 sticht Joanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen, te Rijsel, dicht bij haar huis, ter eer van Onze Lieve Vrouw, een hospitaal voor arme zieken. (Dit hospitaal werd later algemeen aangeduid als «hôpital Comtesse»). Zij schenkt aan dit hospitaal 100 bunder «woestijn» gelegen te Lovenzele bij Aalter en verkoopt eraan nog 200 andere bunder. In 1242, met de toestemming van de gravin, verkoopt het hospitaal 317 bunder woestijn gelegen te Lovenzele aan Filip, ridder, heer van Woestijne, en Daniël van Machelen en aan dezes vrouw, oudste dochter van de gezegde Filip. Het hospitaal behield echter 10 bunder voor zich en Filip en consoorten verbonden er zich toe op hun grond een weg aan te leggen, die van deze 10 bunder zou leiden naar de openbare weg naar Hansbeke.

In een van deze charters zien wij dat Mathildis van Winberghe (Mahaut de Winberghe) de echtgenote is van Filip van de Woestijne. (Met Winberghe is Sint-Winnoksbergen, bij Duinkerke, bedoeld. E. H. Noterdaeme zegt dat deze Mathildis vrouw van Wulveringem was en weduwe van de burggraaf van Sint-Winnoksbergen).

Waar moeten wij deze meer dan 300 bunder veld op Lovenzele te Aalter zoeken? Lovenzele is een toponiem die in de loop der tijden te Aalter onbekend geworden is, maar nog in recente tijden werd het deel van de Sterrestraat dicht bij het Vijfringengoed «Loofstraat» geheten, terwijl die omgeving bekend was als «ter Loven», «Lovenakker». Bemerkt nu dat de Sterrestraat een deel is van de heerweg die van Brugge, over Hansbeke, naar Gent leidde. Het is bijgevolg niet vermetel dat veld aldaar te zoeken. Vermoedelijk is dit gans het gewest gaande van het Vijfringengoed (daarbij gerekend), over het Hageland tot aan de tegenwoordige steenweg in Stratem (Kraneveld, Woutersveld, Fortveld, Vijfringenveld, enz.).

Filip van de Woestijne, samen met Daniël van Machelen, die gehuwd was met zijn dochter Elizabeth, verdedigt in 1213 Kortrijk tegen de troepen van de Franse koning Filip-August (de Limburg Stirum, Le Chambellan de Flandre) en hetzelfde jaar stond hij, samen met Filip van Maldegem, aan het hoofd van de troepen die naar het eiland Walcheren moesten oprukken om de graaf van Vlaanderen, Fernand van Portugal, die na de slag bij Damme verplicht geweest was naar daar te vluchten, ter hulp te snellen. (Gailliard, Bruges et le Franc, I, blz. 447).

In 1242 was Filip van de Woestijne „samen met Willem van Maldegem en Geraard van Gent, gezegd de Duivel, voogd van Jan, erfgenaam van Praat en zoon van Boudewijn van Praat. In die hoedanigheid verpanden zij in 1242 de aan Jan van Praat toebehorende tienden gelegen in Oedelem. (Andreas du Chesne, *Histoire généalogique des maisons de Guines, d'Ardres et de Gand*, Parijs, 1631, t. I, blz. 326).

Filip van de Woestijne leefde nog in 1247; hij was echter reeds in 1250 overleden, want in dit laatste jaar bevestigt zijn dochter Aelidis de afstand van de tiende te Aalter, destijds door haar vader gedaan aan de Sint-Maartensabdij te Doornik. (Herbomez, op. cit., II, blz. 24 en 59). Hij werd te Aalter, in de kerk begraven. Men leest in «*Epitaphes et monuments des églises de Flandre au 16e siècle, d'après les manuscrits de Corneille Gailliard et autres auteurs*» (uitgegeven door baron de Béthune, Brugge, 1900); Aeltere. In den middel van den choor van Onse Vrouwe, op de Noordzijde licht onder een blauwe zerk, daer op ghesneden een mans figure int harnas, met een grooten schilt voor hem, de gheule à la croix anciée argent, ende rontomme zijn hooft staet ghescreven: «Hier licht Mher Philippus van der Woestyne, die starf int jaer 1100». (Baron de Béthune doet terecht opmerken dat dit jaar 1100 foutief is). Ende inde voorkercke voor den docsael ligghen noch drie ofte vier sepulturen van die oude heeren vande Woestyne met de waepens van dat cruce, maer van outheden de superscriptie zijn uuit, maer Waepens zender noch.

Gravin de Lalaing, in «*Maldegheem-la-Loyale*» (Brussel, 1849, blz. 237, 241), vermeldt een Margareta van Roden, vrouw van de Woestijne gezegd Oudemeers, die in 1253 huwde met Willem, zoon van Filip I van Maldegem. Deze Margareta was dochter van Geraard van Roden en van Margareta van de Woestijne; deze laatste (dixit «*Maldegem-la-Loyale*») was dochter van Filip van de Woestijne en N... van Sint-Winnoksbergen. Dit stemt niet overeen met de andere, gelijktijdse bronnen, die geen Margareta kennen als dochter van Filip. Juister is dat Margareta (van Bruwaan), de moeder (en niet de dochter!) van Filip van de Woestijne, omstreeks 1205, na het overlijden van haar eerste man, Willem van Zomergem, alias van de Woestijne, hertrouwde met Geraard van Roden, die op het Oosthof te Snellegem woonde, en die reeds rond 1230 overleed. Hij liet, aldus een mededeling van E. H. Noterdaeme, een nog minderjarige zoon achter, eveneens Geraard van Roden geheten, maar beter bekend als Geraard van Berleghem. Er was echter ook een dochter; Margareta, die in 1223 met Willem van Maldegem huwde. Wij vinden deze Geraard van Berleghem in 1257 als getuige in een akt betreffende de verkoop door Aelidis, vrouw van de Woestijne, aan de Sint-Maartensabdij van een tiende te Aalter. (d'Herbomez, op. cit., II, blz. 136).

Het Woestijne (woestijne van Oudemeers) waarvan Margareta van Roden de eigenares was, heeft niets gemeens met de heerlijkheid van Woestijne op Aalter : dit Oudemeers lag te Houtem, in het Land van Aalst.

De oudste dochter van Filip van de Woestijne, Elizabeth, gehuwd met Daniël van Machelen, erfde Bevere bij Oudenaarde (dr Goeminne, op. cit.), terwijl zijn andere dochter *Aelidis* vrouw van Woestijne werd. (d'Herbomez, II, 59 en passim.)

Wij vinden in geen enkel dokument wanneer en met wie deze *Aelidis van de Woestijne* gehuwd zou geweest zijn. Alleen weten wij dat haar kinderen («liberi») in 1257 nog minderjarig waren. (d'Herbomez, II, p. 136). (Deze *Aelidis*, Alix, Adela, vinden wij ook als op een zegel van 1243 — de May, *Inventaire des sceaux de la Flandre*, Parijs, 1873, nr 1790 — als «Adelise, filia domini de Wastina»).

Aelidis overleed waarschijnlijk in 1269, want in dat jaar bevestigt haar oudste dochter *Elisabeth* (filia primogenite *Aelidis*), met toestemming van haar man, ridder *Jan van Gistel*, de verkoping van een tiende te Aalter in 1257 door haar moeder gedaan. (d'Herbomez, II, 294).

Elisabeth (alias *Isabeau*, *Isabella*) van de Woestijne heeft een broeder gehad, *Wulfaart*, heer van de Woestijne. (Graaf T. de Limburg-Stirum, in *Le Chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles* (Gent, 1868), blz. 116), vermeldt hem als volgt (vertaling) : «De tol van Brugge, volgens de tarieven van 1252 en van 1262 behoorde toe aan Jan van Gistel, heer van Voormezele en aan Wulfaart, heer van de Woestijne. Het «heffegelt» was het deel dat in 1272 aan de familie van de Woestijne in de opbrengst van de grote tol toekwam en Wulfaart, die toen ongetwijfeld overleden is, wordt vervangen door Isabella, vrouw van de Woestijne, echtgenote van Jan van Gistel.

Door haar huwelijk bracht *Elisabeth* (= *Isabella*) Woestijne in het machtig geslacht van Gistel, alwaar het zal blijven tot in 1376. Haar echtgenoot, heer van Gistel, Voormezele, La Motte, Zoetestede, Braamberg, enz., was zoon van Jan, heer van Gistel (†omstreeks 1272) en van *Elisabeth*, vrouw van Voormezele (†1254).

(In wat volgt zal ik, in zake van genealogische gegevens over de van Gistels, mij beperken tot die details welke van belang zijn voor de geschiedenis van Woestijne. Voor het overige wil ik de lezer verwijzen naar andere werken die over dat geslacht handelen. In de eerste plaats naar «*La Cour des comtes de Flandre*. I. — *Le chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles*, door graaf T. de Limburg-Stirum, Gent 1868. Verder naar

«Bruges et le Franc» van Gailliard en naar «Sainte Godelieve de Ghistelles». Oostende, 1897, van Robert de Beaucourt de Noortvelde. Ridder de Coninck de Merckem, in «Annales de Merckem» haalt ook een en ander aan over de van Gistels in betrekking met Woestijne, maar hij meent verkeerdelijk dat het gaat over de heerlijkheid van Woestijne op Menen-buiten die een achterleen was van de heerlijkheid van Merkem-bij-Diksmuide).

Jan van Gistel, ridder, heer van Gistel, Voormezele, Woestijne, enz., overleed in 1289 en ligt te Gistel begraven. (de Limburg-Stirum, op. cit.). Het volgende jaar (in maart 1290 te Male), sluit zijn weduwe, Elisabeth alias Isabella van de Woestijne, een overeenkomst met haar zoon Jan nopens de erfenis van haar man. Daarin wordt, onder meer, gestipuleerd dat Jan junior het genot zal hebben van het slot van Gistel. (Inventaire sommaire des archives du Nord, Rijsel, 4e cartularium van Vlaanderen, stuk 124). Elisabeth overleed in 1305. (Diegerick «Histoire d'Esquelbecq», p. 62. Beaucourt de Noortvelde, op. cit.).

Jan van Gistel, samen met zijn vrouw Isabella van de Woestijne, stichtten in 1275 het Augustijnenklooster te Brugge. (Aubertus Miraeus, Notitia ecclesiarum Belgii, 1630).

Jan van Gistel, 3^e van de naam, die in 1289 zijn vader Jan II opvolgde als heer van Gistel, Woestijne, enz., trad hetzelfde jaar in de echt met Margareta, dochter van Geraard van Luxemburg, heer van Durbuy. (Invent. archives Nord, B 407). Hij was de persoonlijke vijand van de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, en werd Leliaard. (de Limburg-Stirum, op. cit.). In «De Slag der Gulden Sporen» (1302) schrijft J. F. Verbruggen dat Jan van Gistel deel nam aan de verdediging van Rijsel. De afvalligheid van de ridders begon met de onderhandelingen betreffende de overgave van de stad aan de Fransen. De ridders mochten gedurende de vijftien dagen die op de capitulatie volgden, overgaan naar de partij van de Koning, ofwel bij de graaf blijven. Toen zouden Robrecht van Wavrin, heer van Saint-Venant, en Jan van Gistel, overgegaan zijn naar de partij van de Koning. Rijsel gaf zich over de 1 september 1297.

Jan III van Gistel was te Brugge de 18 mei 1302, dag van de Brugse Metten, maar hij gelukte erin te vluchten. Op het Groeningeveld te Kortrijk, in 1302, streed hij natuurlijk met de Fransen. Na de vrede van Athis-sur-Orge (1305) keerde hij terug naar Vlaanderen, maar hij bleef enige tijd de gevangene van Robrecht van Béthune. (Beaucourt de Noortvele, op. cit.). In «Inventaire analytique des archives de Bruges», door Gilliodts-van Severen, t. I, blz. 154, lezen wij dat de goederen van de heer van Gistel onder sekwester gesteld waren, om reden van zijn afwezigheid en omdat hij partij trok voor de koning van Frankrijk, tegen Vlaanderen.

Omstreeks 1305, na de dood van Margareta van Luxemburg, hertrouwde Jan III met Isabella, vrouw van Oudenburg en van Merkem, dochter van Jan van Grammene en kamerlinge van Vlaanderen. (ridder de Coninck, op. cit., naar Feys en van de Castele, Hist. d'Oudenburg, I, 35). Hij overleed op het feest van de apostelen Simon en Judas, 28 oktober 1315. Isabella hertrouwde met Robrecht, heer van Ailly.

Als heer van Gistel werd Jan III opgevolgd door Jan IV, die, in tegenstelling tot zijn vader, een getrouwe dienaar was van de graaf van Vlaanderen en die sneuvelde te Crécy in 1346. Deze Jan echter was geen heer van Woestijne, want deze heerlijkheid werd geërfd door zijn jongere broeder, *Geraard van Gistel*.

J. Gailliard, in «Bruges et le Franc» (1857), deel I, schrijft dat deze Geeraard van Gistel zoon was van Jan II van Gistel en van Isabella van de Woestijne. Cornelius Gailliard (16e eeuw) in zijn handschrift uitgegeven door baron de Béthune in «Epitaphes et monuments des églises de Flandre» zegt ook dat zijn moeder was Isabeau de la Wostine. Beiden vergissen zich en graaf de Limburg-Stirum (op. cit.) zegt terecht dat Geraard de zoon was van Jan III van Gistel en van Margareta van Luxemburg en de kleinzoon van Jan II en van Isabeau van de Woestijne. Ten bewijze : in de akte van 1290 betreffende de verdeling van de nalatenschap van Jan II, de echtgenoot van Isabella (zie hierboven), worden dezes kinderen opgesomd, namelijk : Jan, oudste zoon of Jan III van Gistel, Filip, Walter, Alix en Isabella. Bijgevolg geen Geraard.

Geraard brak het wapenschild van de van Gistels met drie ankerkruisen. Gailliard, aangehaald in «Epitaphes» zegt : Zijn wapen es alzo : de bannieren zijn Ghistelle ende drie zelveren crucen ancrez. De oude wapen van de Woostijne, te wetene van 't landeken vande Woostijne, es een root velt met een zelve cruys ancré.

Geraard van Gistel was gehuwd met Catharina van Drongen. Hij ondertekende in 1333 het vredes- en verbondsverdrag gesloten tussen de graaf Lodewijk van Vlaanderen en Jan, hertog van Brabant. (de Limburg-Stirum, «Chambellan»). In 1336 hechte hij zijn zegel aan het verdrag gesloten tussen beide voornoemde soevereinen betreffende de heerlijkheid van Mechelen. (Archives Nord, chambre des comptes : G. Demay Inventaire des sceaux de la Flandre, n° 940). Hij hechte eveneens zijn zegel aan het nieuw alliantieverdrag tussen Vlaanderen en Brabant van 3 december 1339. (de Limburg-Stirum, op. cit.; van Duyse en de Buschere, Invent. analyt. des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand).

Hij overleed in of vóór 1353, want in dat jaar vinden wij zijn zoon Jan, hierna, vermeld als heer van Woestijne. In het reeds meermaals vermelde «*Epitaphes... des églises de Flandre au 16e siècle*» lezen wij : «*Aeltere. Aen de noortzijde van den choor, eenen blaauwen zaerk met metaal, de beelden in 't harnas, met zijnen wapenrok, groote schilt, zweert aen zijn zijde, de twee bannieren op zijn schouders. Daer staet gescreven : Hic jacet dominus Gherardus de Ghistelle, dominus de Woestijne... maer die date van zijn overleden es af*».

Zijn zoon *Jan van Gistel* volgde hem op als heer van Woestijne. In 1365 geeft hij een denombrement over van de heerlijkheid van de Woestijne. Daarin noemt hij zichzelf «*Jan vander Wostinen*» (A.R.A. Brussel, nrs. 1059/60, Reg. der lenen van Vlaanderen 1365). Zie de tekst van dit denombrement in het begin van deze studie.

Doch vooraleer ons bezig te houden met deze Jan van Gistel moeten wij eerst een en ander zeggen of een andere van Gistel, die, alhoewel hij geen heer van Woestijne geweest is, toch betrekkingen met Aalter gehad heeft.

In 1358 hadden *Rogier van Gistel* en zijn vrouw Appolonia van Akspoele een gifte gedaan aan de kapelanij van Onze Lieve Vrouw in de kerk van Aalter, van twee bunder en half grond gelegen te Dentergem en van zekere renten bezet op gronden in die parochie gelegen. Daarvoor moest er iedere zaterdag een mis ter ere van Onze Lieve Vrouw gedaan worden ter intentie van de gevers, terwijl de kapelaan van O. L. Vr., die aldus begiftigd werd, in Aalter moest verblijven en aldaar moest helpen dienst doen in de kerk. De gronden werden na de Geuzenberoerten door de pastoor van Aalter verpacht te zijnen profijte. Sommige van de renten bleken echter toen niet meer invorderbaar te zijn. (R. A. Gent, kerkarchief van Aalter, Last en baeten van de pastorie, anno 1620).

Het renteboek van de kerk, van 1513, vermeldt een jaargetijde voor Mher Rogier van Gistel op Sint-Geertruidendag, waarvoor de priesters en de koster hun deel heffen op het goed te Lake. «*Last en bate van de pastorie*», van 1620, zegt echter : «*Van dit beset op tgoet te Lake en es heden daech geen blijcken*».

Deze Rogier van Gistel is vermoedelijk een broeder van Geraard, heer van de Woestijne en zoon van Jan van Gistel, de leliaard. «*Bruges et le Franc*» kent aan deze een zoon Rogier toe, die leefde in 1363.

Voornoemde *Jan van Gistel*, heer van de Woestijne, zoon en erfgenaam van Geraard, trad eerst in den echt met Yolente van Maldegem (in 1353, Cartulaire de Louis de Male, I, p. 419). Na dezès overlijden

hertrouwde hij in 1356 met Margareta van Longueval, vrouw van Nevele. Onder B 417 van het departementeel archief van het Noorden te Rijsel zit een dokument gedateerd uit Villeneuve d'Avignon de 20 juni 1356, waarbij paus Innocentius VI aan de bisschop van Doornik last geeft, aan hem te laten voorleggen de dispensatie die Jan van Gistel, heer van «Watines» en Margareta van Longueval, vrouw van «Nivelles» moeten verkregen hebben om te kunnen in het huwelijk te treden, wegens bloedverwantschap in de derde graad en omdat Margareta meter geweest is van een van de kinders van Jan. In geval dat zij geen dispensatie zouden verkregen hebben, dat moet de bisschop in stilte een onderzoek doen, zonder nochtans de betrokkenen voor de geestelijke rechter te betrekken.

Op blz. 18 van hun «Geschiedenis van de gemeente Aalter» (Gent, 1866), geven de Potter en Broeckaert de tekst van een charter dat toen in het kerkarchief zat, maar die daaruit thans verdwenen is. Daardoor vernemen wij dat Jan van Gistel, heer van Woestijne en van Nevele, en Margareta van Longueval, vrouw van de voorzeide plaatsen, verklaren dat Geraard van Gistel, heer van de Woestijne, een jaargetijde gesticht heeft in de kerk van Aalter, voor hem en voor zijn vrouw Katharina van Drongen. Jan van Gistel, heer als voorzeid, sticht nu een jaargetijde voor hemzelf en voor zijn overleden echtgenote Yolente van Maldegem. Dit charter was gedateerd op 's zondags voor Sint-Baafsdag in het jaar O. H. 1365. Beide jaargetijden waren bezet op de molen van Aalter. Het een van deze jaargetijden werd gedaan op de zondag vóór de Vasten, het andere op Heilig-Sacramentsdag. Na de Geuzenberoerten, ten gevolge van de waardevermindering van het geld, werden zij door bisschop Triest gereduceerd tot twee gezongen missen te doen respectievelijk de maandag vóór Vastenavond en de maandag vóór Heilig Sacramentsdag. Deze jaarmissen werden na het frans schrikbewind voortgedaan. De graaf van Merode, die de laatste heer van het Land van de Woestijne geweest was, bleef immers voort de renten betalen die de voormalige heren van die heerlijkheid aan de kerk van Aalter verschuldigd waren. Behalve de rente voor de twee jaargetijden waarvan hier spraak, was er ook een voor een jaargetijde voor mevrouw Judoca van Praat, vrouw van Mher Lodewijk van Vlaanderen (over wie verder gehandeld wordt), en nog een rente voor een Sint-Corneliusmis te week. Blijkbaar wist men toen niet goed meer waarover het ging, want de kerkrekeningen spreken maar steeds van de «fondatie van mevrouw van Praat». In 1831 betaalde de graaf van Merode aan de kerkfabriek 372 gulden tot aflossing aan de penning 20 van het kapitaal van de «fondatiën mevrouw Judoca van Praet». De intrest van dit kapitaal was volstrekt onvoldoende om de verschillende fondaties waarvoor hij dienen moest te exonereren en van lieverlede werden deze fondaties versmolten met andere die eveneens niet genoeg opbrachten. Op

de lijst van de fondaties die de kerkfabriek ieder jaar geeft als bijlage tot haar rekening, staat die van mevrouw van Praet nog, ter memorie, vermeld. Geraard en Jan van Gistel zijn totaal vergeten... (R. A. Gent, kerkarchief Aalter).

Margareta van Longueval, de tweede vrouw van Jan van Gistel, was vrouw van Nevele, dochter van en erfgename van Jan van Longueval en van Margriet van Nevele. (Deze laatste was zelf erfgename geweest van Robrecht, heer van Nevele en kastelein van Kortrijk, 1307, 1325). Als zij met Jan van Gistel trouwde was zij weduwe van Jan van Gaver-Hérimez, heer van Ayshove, die in 1354 overleden was. Zij was, als erfgename van Nevele, eveneens «schoutheete» van Kortrijk. (Manuscrit sur les seigneuries de Flandre, door kan. de Joigny — 1697 —; Cartulaire de Louis de Male, tomus I; dr. J. Goeminne: Genealogie en Blazoenen van de heren van Ayshove-Kruishoutem; enz.).

Het cartularium van Lodewijk van Male bevat verscheidene charters, die betrekking hebben met Margareta van Longueval en haar Nevels goed te Kortrijk. Ik ga ze hier niet analyseren, want zij betreffen Aalter niet. Enkel geef ik hier, in vertaling, wat Em. Huys daarover schrijft in zijn artikel «Les van de Woestijne au Courtrais», verschenen in de Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, tomus XV, 1936: «Margareta van Longueval, vrouw van Nevele en schoutheete van Kortrijk, had in 1356 een kapitaal gelicht, bezet op haar goederen, dat overeenkwam met een jaarlijkse rente van 1500 pond. De uitleners waren Catharina van de Woestijne en haar man Franke van Moerkerke. (Cartulaire de Louis de Male, tomus I, blz. 576). Twee jaar later zijn de goederen van mevrouw van Nevele het voorwerp van een inbeslagname. Om zich uit de slag te trekken en met toestemming van haar man, Jan van Gistel, heer van de Woestijne, beslist zij afstand te doen van haar rechten als schoutheete en van haar grond van de Neveldries te Kortrijk».

Jan van Gistel, heer van de Woestijne ⁽²⁾, overleed in 1366. (Stadsarchief Gent, register van staten van goed 1366-1367, folio 57). Margareta van Longueval overleefde hem nog tot in 1368. Zij was nog in 1366, voor de derde maal, in de echt getreden en wel met Engelbrecht van Edingen, heer van Romerie, Tubize, enz. (de Joigny, op. cit.; Archives Nord, B 1565).

(2) Dat deze Jan van Gistel ruwaard van Vlaanderen zou geweest zijn, gelijk P. Rogghé schrijft in «Appeltjes van het Meetjesland», IX, blz. 47, is een vergissing. Ongetwijfeld bestaat er hier verwarring met Jan VI, heer van Gistel («le grand sire», gesneuveld te Azincourt in 1415), die in 1410 als ruwaard aangesteld geweest was. (de L'Espinoy en anderen).

Jan van Gistel moet een onbehouwen kerel geweest zijn. Het Cartularium van Lodewijk van Male meldt van hem dat, in 1355, de heer van de Woestijne een voet deed afslaan van de jager van de heer van Praat. In de Geschiedenis van Herzele, van de Potter, leest men dat Raas van Herzele, in 1364, de partij gekozen hebbende van de heer van Zwevegem tegen Jan van Gistel, het leven verloor in een tweegevecht. In het 6° cartularium van Vlaanderen (Archiv. Nord, B 1566) is er echter spraak van een moord (meurtre). Aldaar is er spraak van een vonnis van Lodewijk van Male nopens akkoorden gesloten tussen Jan van Gistel, heer van de Woestijne en van Nevele, enerzijds, en Gerard, heer van Zwevegem en Raas van Herzele, anderzijds, in betrekking met de moord bedreven op de vader van de gezegde Raas. In het reeds aangehaald stuk uit het register van staten van goed van 1366-1367 (St. Gent) leest men dat Engelbrecht van Edingen en Margareta van Longueval te hunnen laste nemen de 40 pond parisis jaarlijks die belegd zijn als een «capelrie» over de ziel van Raas van Herzele.

Jan van Gistel had een enig kind, *Katelijne van Gistel*, alias van de Woestijne, die wij hiervoren reeds vermelden, samen met haar man, Franke van Moerkerke, als geldschieters van Margareta van Longueval. Franke van Moerkerke was echter reeds overleden als Jan van Gistel stierf in 1366 en Katelijne was hertrouwd met *Wulfaart van Borsele*. Katelijne was een kind gesproten uit het eerste huwelijk van Jan van Gistel met Yolente van Maldegem. (Margareta van Longueval had geen kinders uit haar drie huwelijken). In oktober 1366 sluiten Engelbrecht van Edingen en Margareta van Longueval een overeenkomst met Wulfaart van Borsele, heer van Vere, en Katelijne van de Woestijne betreffende de erfenis van Jan van Gistel, wijlen heer van de Woestijne. De heerlijkheid van de Woestijne, met al wat er aan toebehoort, wordt aan Wulfaart en aan Katelijne toegewezen. (Stadsarchief Gent, register staten van goed, 1366-1367, folio 57).

In het privaat archief van mevrouw de douairière van graaf Karel de Hemricourt de Grunne, die in 1945 nog op het kasteel van Aalter woonde, zit een stuk dat ik hier afdruk, omdat ik niet weet waar dat archief zich thans bevindt.

La terre de la Woestine appartenait en 1373 à messire Wulfaert de la Vere et à madame de la Woestine, son épouse.

Le comte de Flandre jouissait de 700 livres de rente héri-tière par année sur cette terre, qui luy fut adjugée par sentence des bailly et hommes de fief du Vieubourg de Gand, faute de payement de cette rente la même année, le comte donna cette terre à Louis le Frison, son battard.

On ne se trouve pas cette donation à la chambre des comptes de Lille où il pourrait être fait mention des droits appartenans à cette terre, mais on trouve un titre antérieur à cette donation, c'est un dénombrement rendu par Jean de Woestine en 1356, où il est dit qu'il luy appartient trois moulins avec un franc moulage.

On trouve aussi plusieurs dénombremens du pays de Woestine en datte des années 1592, 1605, 1607 et 1635 dans lesquels il est dit qu'il appartient à cette terre un droit de franc moulage, en ces termes :

Item zoo behoort den heere toe ter causen van sinder voorseide heerlicheide vrije maelderie, voghelrie ende visscherie, waer af den heere heeft eene stacke staende ter plecke ghenampt ter Oostmeulen binnen de voorseide prochie van Haltere op zijn voorseit heerscepe, ende dat niemant binnen een mile omme gaens derselve stacke eenighe meulen maecken en mach noch maelen anders dan te zijnder meulen etc.

Il est dû pour honoraire et recherches cy dessus veu le temps employé la somme de neuf livres de France payé par mr Judocus van Ackere.

Lille, le 14 juillet 1745.

(s.) de Bie.

De akte van de gifte door Lodewijk van Male aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries, die volgens bovenstaande dokument in 1745 onvindbaar was, is het nog steeds ! In het archief te Rijsel zijn wel akten van schenkingen gedaan door Lodewijk van Male te vinden, maar niet deze. In bundel 21 van het fonds Land van de Woestijne (Rijksarchief Gent) zit een brief door den intendant van Bommel van de toenmalige heer van het Land van de Woestijne in 1740 aan een advokaat. Als annexe aan die brief is de minute gevoegd van een brief die in 1729 door de toenmalige intendant van Dooren gezonden werd aan de ontvanger van de heer te Aalter, Bogaert. Daarin leest men dat er ter griffie van de Groten Raad te Mechelen verscheidene zakken berusten die dokumenten bevatten betreffende processen van de heer van het Land van de Woestijne.. In een van die zakken «light over copie van de ghifte van den grave van Vlaenderen d'anno 1376, sub littera C». Ik heb pogingen aangewend om te trachten die copie van de akte van gifte te vinden, maar het Algemeen Rijksarchief te Brussel heeft mij steeds geantwoord dat de processen uit Vlaenderen voor de Grote Raad ontoegankelijk zijn (wijl nog niet geklasseerd !). Men liet mij bovendien verstaan dat men evengoed een speld in een hooiopper zou zoeken !

Uit het dokument de Bie van 1745 komt het niet al te duidelijk uit of 1573 het jaar is waarin Lodewijk van Male Woestijne verwierf en eveneens het jaar van zijn gifte aan zijn bastaardzoon. Bovenstaande brief van 1729 zegt dat 1576 het jaar is van de gifte. Er zijn echter nog varianten !

Vredius, in «Genealogia Comitum Flandriae (Brugge, 1642; Franse uitgave : Olivier de Wree, *La généalogie des comtes de Flandre*, Brugge, 1642) II, 276, vermeldt, naar de memoires van de heer van Grimarez, de schenking van de heerlijkheid van Woestijne door de graaf Lodewijk van Male aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries op 25 september 1373 (enkele regels verder, volgens dezelfde memoires van Grimarez, zegt hij 25 december 1373).

Philippe de l'Espinoy, in *Recherches sur les antiquitez et la noblesse de Flandre* (1632), blz. 127, schrijft dat Wulfaart van Borsele, heer van Vere en Zandenburg, Woestijne in 1379 verkocht aan Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, die het vervolgens, samen met de heerlijkheid van Praat, in vordering van zijn huwelijk, gaf aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries.

Kanunnik Jean-Louis de Joigny († 1697) ,in zijn handschrift betreffende de heerlijkheden van Vlaanderen (uitg. de Limburg-Stirum in *Handelingen Kring Oudenaarde*, vols 7 en 8, 1930-51) zegt dat Wulfaart van Borsele Woestijne aan Lodewijk van Male verkocht in 1379 en dat deze het aan zijn bastaardzoon Lodewijk schonk.

Sanderus in *Flandria illustrata*, t. I, p. 384 (Verheerlijkt Vlaanderen, uitg. 1735. I, 150) zegt ook 1379.

In het archief van de Rekenkamer in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bevinden er zich rekeningen van de ontvanger van Woestijne van 1374 tot 1377, terwijl er aldaar ook rekeningen zijn van de ontvanger van Praat van 1372 tot 1379. Daaruit kunnen wij tot het besluit komen dat Lodewijk van Male Woestijne wel in 1373 gekocht heeft en dat die heerlijkheid tot het domein van de graaf blijven behoren is tot in 1379, jaar waarin de graaf ze aan zijn bastaardzoon schonk. (Nelis, *Inventaire des comptes en rouleaux*).

Einde november 1379 verklaart Wulfaart van Borsele, heer van Vere en van Zandenburg nogmaals dat hij, ten voordele van de graaf van Vlaanderen, afstand doet van alle rechten die hij op Woestijne zou kunnen hebben.

Laten wij nog het volgende aanstippen. Op den «Heleghen Kersdagh» van 1373, door een akte gegeven te Gent, schenkt Lodewijk van Male

goederen aan zijn bastaarddochter Margareta «om haer te goeden ende te versiene» en tot voordering van het huwelijk «die sij ghedaen heeft bij consente ende bevele van ons» met Florens van Maldeghe. (Vredius, op. cit., II, 289, die als zijn bron aangeeft «Archiv. Gand». (Ook Maldeghe la Loyale, blz. 246). Bemerkt dat de datum van de schenking (25 december 1373) dezelfde is als deze die men vindt bij Grimarez (in Vredius) voor de schenking aan Lodewijk de Fries.

Uit het voorgaande weten wij zeker dat de schenking bestond uit de heerlijkheid van Woestijne, op Aalter, en die van Praat, op Oedelem. Van nu af tot op het einde van het oud regiem zullen deze twee heerlijkheden steeds dezelfde heer hebben. Wel te verstaan, deze beide heerlijkheden bleven elk hun bestaan behouden : alleen de heer was gemeenzaam. Vermoedelijk omvatte de schenking ook het recht van justitie binnen de parochies Aalter en Knesselare, voor zover dit recht niet reeds toebehoorde tot een andere heerlijkheid. Inderdaad, van nu af zullen de heren van Woestijne zich allengerhand gaan betitelen als «heer van het *Land van de Woestijne, Aalter en Knesselare*». Meer nog. In principie behoorde alle woeste, onontgonnen grond aan de graaf. Kreeg Lodewijk de Fries ook in leen het Aalterse deel van het woeste Bulskampveld? Het is zeker dat, in de 16^e eeuw, zijn opvolgers stukken uit dat woeste veld in leen of in cijns uitgaven, zonder tussenkomst van de grafelijke ambtenaren. Niets belet ons aan te nemen dat zulks niet reeds vroeger dan in de 16^e eeuw gebeurd was. Dit zou het ontstaan van de heerlijkheid van de *Woeste* verklaren. Over deze heerlijkheid wordt verder gehandeld.

De moeder van *Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Fries*, was de dochter van de heer van Beveren. (Vredius, op. cit.).

Hij huwde met Maria van Gistel, dochter van Mher Rogier van Gistel, heer van Straten en Dudzele, kleindochter van Jan IV, heer van Gistel, die een broeder was van Geraard van Gistel, te zijnen tijde heer van Woestijne. Hij sneuvelde in 1396 te Nicopoli (Bulgarije), in de slag waarin de sultan Bajazet de Kristenen overwon. Samen met hem sneuvelden zijn halfbroeders Lodewijk de Haze en Jan zonder Land. (Vredius). Zijn wapenschild was van zilver met het eerste kanton van Vlaanderen.

Maria van Gistel hertrouwde met Jan Halewijn, burggraaf van Harelbeke, heer van Roosbeke en Zwevegem (†1425). (Vredius : Bruges et le Franc, passim.)

In de soevereine waarhede van de graaf werd Maria van Gistel, vrouw van mijnheer van de Woestijne, in 1408 aangeklaagd om een nachtelijke woonstschennis bevolen te hebben. Bertin, die dit feit aanhaalt in

«Coutume du Vieux-Bourg de Gand», Introduction, blz. 388, geeft als bron Vuylsteke, Comptes de la ville et des baillis de Gand. Hij geeft dit als voorbeeld om aan te tonen dat de rechtsmacht van de graaf over gans de Oudburg uitstraalde, zelfs over de heerlijkheden met eigen rechtsmacht. Inderdaad, maar het gaat hier om een eigenaardig geval.

Maria van Gistel kon zich toch niet laten veroordelen door haar eigen schepenen! Mijnheer van de Woestijne in 1408 was Jan van Halewijn, de tweede man van Maria van Gistel, die ongetwijfeld deze titel droeg omdat de kinderen uit Maria's eerste huwelijk toen nog minderjarig waren.

In 1424 sluiten Jan van Halewijn en Maria van Gistel een akkoord met *Jan van Vlaanderen*, de zoon uit Maria's eerste huwelijk met Lodewijk de Fries en diens erfgenamen als heer van Woestijne en van Praat, volgens welk Jan van Vlaanderen aan zijn moeder jaarlijks een weduwgeld zal betalen van 650 pond parisis Vlaams. (Stadsarchief, Gent, Keure 28, 1424-1425, fol. 73. — Vredius, die deze overeenkomst aanhaalt, II, 276, verwijst naar Keure 1431, folio xxx, en zegt 48 pond groten, wat alle twee foutief is. (1 £ gr. = 12 £ par.). Deze betaling was gegarandeerd door de ontvangst van heerlijke renten gedaan door Jan van Vlaanderen overal in het land van Vlaanderen en moest driemaandelijks gebeuren met gelijke schijven van 163 pond parisis. Jan van Halewijn en zijn vrouw moesten dit geld gaan lichten, tegen kwietschrift, bij de officieren van Jan van Vlaanderen te Aalter en te Knesselare.

Doch vooraleer voort te gaan met de opsomming van de heren van het Land van de Woestijne, wil ik eerst wat zeggen over de heerlijkheid van Praat en over de bastaardkinderen van Lodewijk van Male.

De *heerlijkheid van Praat* gelegen te Oedelem, was een leen van de Burg van Brugge. Deze heerlijkheid had niets gemeens met de heerlijkheid van Praat en Malecote te Adegem, die eveneens een leen was van de Burg. Gelijk reeds gezegd werd, schonk Lodewijk van Male Praat te Oedelem aan zijn bastaardzoon Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Fries. Gelijk te Aalter, alwaar samen met Woestijne de schenking de parochies Aalter en Knesselare bleek te bevatten, schijnt met Praat ook de Parochie Oedelem geschonken geweest te zijn. Gewoonlijk wordt er van toen af gesproken van «Praat met Oedelem».

In «Monuments pour servir à l'histoire de sprovinses de Namur, Hainaut, Luxembourg (1844), I, 744, schrijft baron de Reiffenberg dat Lodewijk van Male Praat kocht en aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries gaf. Wanneer deze koop gebeurde en van wie wordt niet gezegd. Bemerk dat er domeinrekeningen van Praat bestaan van 1372 tot 1379.

In de rekening over 1651-1652 van de domeinen van Vlaanderen (R. A., Gent, Archief van de Staten van Vlaanderen, nr 4765) staat er op folio lcXXIX, verso, dat de graaf van Vlaanderen de heerlijkheid van Praat gekocht heeft van de heer van Gruythuuse en ze aan de natuurlijke zoon Lodewijk de Fries gegeven heeft, wiens erfgenamen er thans van in het genot zijn. Ik vond in «Bruges et le Franc» geen van Gruythuuse die heer van Praat was.

Olivier de Wree (Vredius), in «Genealogie Comitum Flandriae» (franse uitgave : *La généalogie des comtes de Flandre*, Brugge) geeft 1642 in tabel 16 een lijst van elf *bastaardkinderen* («nothi») van de graaf *Lodewijk van Male*. Hier volgt, grotendeels naar Vredius, een korte nota over ieder van hen.

1. — *Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Haze*, kreeg van zijn natuurlijke vader de heerlijkheid *Wessegem*, op Ursel, die destijds aangeslagen geweest was op Gerard de Moor, wegens moord. Lodewijk de Haze sneuvelde te Nicopoli in 1396.

2. — *Lodewijk van Vlaanderen, gezegd de Fries*, kreeg de heerlijkheden *Woestijne* en *Praat*. Er werd hiervoren over hem gehandeld. Hij sneuvelde eveneens te Nicopoli in 1396.

3. — *Jan van Vlaanderen, gezegd zonder land*, sneuvelde ook in 1396. Zijn vader schonk hem de heerlijkheid van *Schuurveld* (op Lotenhulle en Bellem), door hem aangeslagen op Jan van Schuurveld. Hij kreeg eveneens de heerlijkheid van *Drinkham* (in Frans Vlaanderen), die ook op dezelfde Jan van Schuurveld geconfisqueerd geweest was.

4. — *Robrecht van Vlaanderen*, kreeg van zijn vader de heerlijkheden van *Elverdinge* en *Vlamertinge*. Hij overleed in 1434, zonder kinderen na te laten van *Anastasia van Outer*, burggravin van *Ieper*, weduwe van *Eilaert heer van Poeke*.

5. — *Pieterken van Vlaanderen*, jong overleden in 1376.

6. — *Victor van Vlaanderen* werd in 1398, na de dood van zijn halfbroeder *Lodewijk de Haze*, heer van *Wessegem*. Hij overleed in 1430, slechts onwettige kinderen nalatende. *Wessegem* keerde terug naar het domein van de graaf.

7. — *Karel van Vlaanderen* was heer van *Gruiterzale* te *Langemark*.

8. — *Margareta van Vlaanderen* kreeg van haar vader als huwelijks-gift de heerlijkheden van *Melsene* (sic in Vredius) en *Borgerweert* in het Land van *Waas*. Zij huwde driemaal, namelijk, eerst met *Florent van Maldetegem* (†1374), vervolgens met *Hector van Vuerhoute* en eindelijk, rond 1391, met *Zeger van Gent*. *Margareta* overleed in 1415.

9. — *Joanna van Vlaanderen* werd vrouw van de heerlijkheid Zotschore op Beernem en was gehuwd met Dirk van Hondschote.

10. — *Beatrijs van Vlaanderen* kreeg als bruidschat van Lodewijk van Male, ter gelegenheid van haar huwelijk, in 1379, met Robrecht Tincke, heer van Blaasveld, maarschalk van de graaf van Vlaanderen, een rente van 200 pond parisis, bezet op de ontvangst van de spijker van Gent. Haar dochter, Beatrijs 's maerschalcx, trouwde met Filip van Massemen, heer van Zomergem.

11. — *Margareta van Vlaanderen*, overleden in 1388, was gehuwd geweest met Robrecht van Wavrin, heer van Lillers in Artesië.

Buiten deze elf bastaards had Lodewijk van Male slechts één wettig kind, *Margareta van Vlaanderen*, die in het huwelijk trad met Filips de Stoute en aldus Vlaanderen in het huis van Burgondië bracht.

Laat ons hier aan toevoegen dat de vader van Lodewijk van Male, Lodewijk van Nevers of van Crécy, graaf van Vlaanderen, ook negen bastaardkinderen gehad heeft, terwijl van Male's achterkleinzoon, de hertog van Burgondië en graaf van Vlaanderen Filips de Goede er niet min dan twaalf had. Het was te dien tijde, schandelijk genoeg, een eer voor de gezagdragers bastaards te hebben, gelijk het als een eretitel gold bastaard te zijn van een hooggeplaatst persoon. Onder die bastaards van Filips de Goede was Antoon, «de grote bastaard» van Burgondië, heer van Beveren (Waas), wiens achterkleindochter Jacoba wij verder nog zullen tegenkomen als de echtgenote van een heer van het Land van de Woestijne.

Herinneren wij er nog aan dat het was ten tijde van Lodewijk van Male, toen Lodewijk de Fries heer van Woestijne was, in 1379, dat de *Gentse Witte Kaproenen* de Bruggelingen, die bezig waren aan het delven van hun vaart naar de Leie, te Aalter, op de Nieuwendam, verjoegen. Dit feit heeft zware gevolgen gehad voor Vlaanderen. Het was het begin van een burgeroorlog die zes jaar geduurd heeft en tijdens dewelke culminerende feiten waren de verplettering van de Bruggelingen door de Gentenaars op het Beverhoutsveld (Oedelem) en de verschrikkelijke nederlaag van de Gentenaars te Westrozebeke (1382). Ook Aalter bleef niet gespaard tijdens dien opstand. Het «huus ter Woestijne», gelijk het kasteel van Poeke en Hansbeke, «hielden hem alle clouckelic metten prince» in 1381, maar het volgende jaar kwamen Poeke en Woestijne in Gentse handen, die ze bezetten tegen de graaf. (N. de Paeuw, Jehan Froissarts Cronyke van Vlaenderen, III, 221). In 1381 stelden de Gentenaars Aalter, Ursel, Eeklo en Maldegem gheel ende al in gloeyen. (Despars, Chronycke van Vlaenderen ; III, 16).

Het zal, na deze lange transgressie, tijd worden dat wij tot de heren van Woestijne terugkeren !

Lodewijk de Fries, zagen wij, werd opgevolgd door zijn zoon *Jan van Vlaanderen*. (J. Gailliard, in «Bruges et le Franc», I, 257, schrijft twee zoons toe aan de Fries, namelijk nog een Victor, maar uit de bewijzen die hij zelf geeft blijkt duidelijk dat die Victor de broeder is en niet de zoon van de Fries!)

In 1412 geeft Jan van Vlaanderen, heer van Praat en van Woestijne, uit in leen een vijver en veld, waarvan de ligging niet meer kan bepaald worden, aan zijn lieve knaap en dienaar Jan van Schavenzoete, als beloning voor de veel goede diensten die Jan bewezen heeft aan wijlen Jans vader in Turkije, in Hongarije, in Vlaanderen en aan Jan zelf. (baron Jean de Béthune, *Cartulaire du Béguinage de Sainte Elisabeth à Gand*. Bruges 1883, blz. 137, nr 197). In 1419 was Jan, heer van Woestijne en van Praat, onder dezen die de hertog Filips de Goede vergezelden, wanneer deze naar Frankrijk trok om wraak te nemen over de dood van zijn vader, Jan zonder Vrees, te Montereau vermoord door de dienaars van de dolfin Karel van Frankrijk. (Gilliodts, «Bruges et le Franc», I, 205).

Buiten goederen in Aalter en in Oedelem had Jan van Vlaanderen bezittingen heel ver van daar. Zo bezat hij een goed te Huunbroek gelegen te Parike, bij Geraardsbergen doch blijkens het jaarregister van de Gentse schepenen van de Keure van 1413 kwam dit goed van zijn schoonmoeder, de weduwe van Hendrik van Reigersvliet, heer van Boelare bij Geraardsbergen. Samen met Margriet van Halewijn bezat hij het goed ter Borch, gelegen te Oosterzele. (Reg. schep. Keure Gent, 1422/23, I, 30 v°, II, 75 ; 1432, 81 v°. Zie ook Ach. De Vos, *Landbouwpachten*, etc.).

In 1422 kopen Margriet, vrouw van Onlede, en Jan van Vlaanderen, heer van Praat en van Woestijne, samen het derde deel van een behuisde stede, gelegen aan de Kouter te Gent, nevens het huis van Namen, alwaar Margriet en Jan toen wonende waren. (Stadsarchief Gent, Acten en contracten, 1421-1422, II, fol. 87).

Jan van Vlaanderen had de heerlijkheid Zotschore in Beemem geerfd van zijn moei Joanna van Vlaanderen, echtgenote van Dirk van Hondschote, maar in 1448 had hij ze reeds verkocht aan Jan de Baenst. (Leenboeken van den Brug van Brugge, *passim*.)

Hij overleed omstreeks 1450 en was gehuwd geweest met Joanna, dochter van Hendrik van Reigersvliet filius Walter, heer van Boelare en van Schendelbeke, bij Geraardsbergen. (Vredius, II, 277). In 1413 vinden wij een mevrouw van Hoenlede, weduwe van Hendrik van Ruughersvliete, als eigenares van het goed te Huunbroux te Parike, goed dat wij in 1424 vinden als eigendom van Jan van Vlaanderen en Mergriete van Haelwine, vrouw van Hoenlede. (Reg. Keure Gent, Zie Ach. De Vos, *Invent. landpachten*, etc.).

Jan van Vlaanderen liet vijf kinders na, (Vredius, op. cit.), te weten

— *Lodewijk van Vlaanderen II*, waarover verder zal gesproken worden.

— *Joanna van Vlaanderen*, die trouwde met Jan, heer van Poeke, burggraaf van Ieper, heer van Tomme, Wingene en Welden, zoon van Eilaard en van Anastasia van Outer. Jan van Poeke overleed omstreeks 1440.

— *Margareta van Vlaanderen*, huwde met Lodewijk van Belle, heer van Zoetestede (Doulieu), erfachtige maraschalk van Vlaanderen.

— *Isabella van Vlaanderen*, huwde Waleran heer van Landas.

— *Landrada van Vlaanderen*, die kanunnikes werd van Sinte Walburga te Bergen in Henegouwen.

In de kerk van Aalter was een jaargetijde gesticht voor Jan van Vlaanderen en voor zijn echtgenote Joanna van Reigersvliet, te doen 's maandags na Vastenavond. Dit jaargetijde was bezet op zekere landerijen rond Biesemveld en op de Kleine en de Grote Baarlaarvijver. Na de Geuzenberoerten werd dit jaargetijde gereduceerd tot een gezongen mis op de eerste maandag van de Vasten. (Kerkarchief).

Jan van Vlaanderen «singor de Praet et de Woustine» droeg als wapen : het schild van Gistel, dat is, van keel (rood) met een chevron van hermelijn, met in het eerste kanton het schild van Vlaanderen en in het tweede het schild van Luxemburg. (Vredius, t. I, blz. 118).

Margareta van Halewijn, die hiervoren een paar malen aangehaald werd samen met Jan van Vlaanderen, was een halfzuster van deze laatste; zij was de dochter uit Maria van Gistel's tweede huwelijk met Jan van Halewijn. Volgens «Bruges et le Franc» was zij de vrouw van Jacques d'Holhaing. Ik vond daar geen bevestiging van en nog min kinders uit dit huwelijk. Zij was vrouw van *Onlede*, een heerlijkheid te Beveren bij Roeselare. Zij moet reeds vóór 1451 overleden zijn, want wij zeiden reeds dat in 1452 Jan van Vlaanderen alleen eigenaar was van het goed ter Borchte te Oosterzele, dat hij voordien in gemeenschap met zijn halfzuster bezat. Jan van Vlaanderen werd heer van Onlede, na haar. Kan. de Joigny (op. cit.) vermeldt hem als dusdanig in 1431 en 1439. (Het is jammer dat de Joigny geen vroegere heren vermeldt). Jan van Vlaanderen was ook heer van Beveren dat, samen met Onlede, nog langen tijd in het geslacht van Vlaanderen zal blijven. Beide deze heerlijkheden hadden elk hun eigen wet, maar, tot op het einde van het oud regiem, dezelfde heer. Beveren was een leen van de heerlijkheid van Wijnendale, terwijl Onlede een leen was van het hof van Pamele te Oudenaarde.

De vraag hoe Margareta van Halewijn vrouw van Onlede geworden is kan tot nog toe niet op bevredigende wijze beantwoord worden. Jan van Halewijn, schouteet van Brugge in 1382, zoon van Roland en van Margriet van Gruuthuyse, was heer van Onlede. Hij overleed op 12 augustus 1398 en zijn vrouw, Joanna van der Burch, dochter van Jacob, grootbaljuw van Veurne, op 1 januari 1399 daaropvolgend. «Bruges et le Franc» vermeldt geen kinders van hen. De heerlijkheid Onlede ging over naar een andere tak van het geslacht van Halewijn. Immers, Jan van Halewijn, gehuwd met Maria van Gistel en vader van Margareta van Halewijn, stamt af van de van Halewijns die burggraven van Harelbeke en heren van Roosbeke en Zwevegem waren. Deze Jan stierf in 1425, maar nergens vond ik dat hij heer van Onlede zou geweest zijn. Dat zijn dochter Margareta Onlede zou geërfd hebben van de andere Jan die gehuwd was met Joanna van der Burch, is niet uitgesloten, maar het is niet zeker dat Margareta reeds geboren was in 1398. De moeilijkheid vergroot nog door het feit dat wij, in 1413, een mevrouw van Hoenlede vinden, die weduwe was van Hendrik van Ruughenvliete en bijgevolg de moeder van de halfbroeder van Margareta, Jan van Vlaanderen. Was deze mevrouw van Hoenlede misschien een dochter van Jan van Halewijn en van Joanna van der Burch?

Jan van Vlaanderen overleed in of kort na 1450. (In gezegd jaar werd er nog aan hem een denombrement overgegeven van de heerlijkheid Lijtervelde op Aalter. (R. A. Gent, *Preud'homme d'Hailly*, 738). Hij liet Woestijne, evenals Praat, Beveren en Onlede, na aan zijn zoon *Lodewijk II* van Vlaanderen.

Lodewijk was onder dezen die bijstonden op 16 mei 1488 te Brugge, bij het sluiten van de vrede tussen Maximiliaan van Oostenrijk en Vlaanderen. (Bruges et le Franc, I, 257). Hij was kamerheer en raad van de hertog van Burgondië en werd op St. Andriesdag 1453 aangesteld als baljuw van het Land van Waas, wat hij bleef tot einde maart 1468.

Lodewijk II huwde Louise van Brugge, gezegd Gruuthuyse, dochter van Jan en van Margareta, erfprinces van Steenhuize. (Vredius).

Hij overleed op Sint-Bartholomeusdag 1488 en ligt begraven vóór het hoogaltaar in de kerk van Aalter. (Epitaphes, etc.). Hij liet zes kinderen na (Bruges et le Franc), namelijk :

— *Lodewijk III van Vlaanderen*, waarover verder zal gehandeld worden ;

— *Jan van Vlaanderen*, werd heer van Beveren en Onlede, baljuw van de stad en van het Vrije van Brugge van 1511 tot 1523 ; hij was raad en kamerheer van de Majesteit. Hij was gehuwd met Margareta Boul-

gier en overleed kinderloos in 1523. Zijn vrouw overleed in 1526. Beiden liggen begraven te Beveren bij Roeselare. (Vredius; de Joigny; Epitaphes).

— *Antoon van Vlaanderen*, die met Joanna van der Gracht trouwde;

— *Joos van Vlaanderen*, die in 1523 heer van Beveren en Onlede werd, na de dood van zijn broeder Jan. Burgemeester van het Vrije van Brugge in 1494 en in 1590, schepen in 1518, 1522, 1529 en 1533. Hij huwde Martina van Moerkerke. Hij was de vader van *Jacobus van Vlaanderen*, die in 1552 heer van het Land van de Woestijne werd en waarover verder zal gesproken worden. Joos overleed in 1533. (R. A. Brugge, Vrije, St. v. g. 21300). Hij was ook heer van Wijkhuize te Beveren en Gits.

— *Ludovica van Vlaanderen*, die huwde met Jan van Lannoy, heer van Maingoval;

— *Joanna van Vlaanderen*, kanunnikes in St.-Walburga te Mons.

Lodewijk II was ook heer van Woeste, een heerlijkheid op Aalter, waarvan verder sprake zal zijn.

Lodewijk III van Vlaanderen volgde Lodewijk II op als heer van Woestijne en van Praat. Hij huwde in 1487 Isabella van Burgondië, dochter van Jan, bastaard van Corneille, die zelf de «grote bastaard» was van Filip de Goede, hertog van Burgondië. Jan van Burgondië was heer van Elverdinge en van Vlamertinge.

(Hiervoren werd er gezegd dat de heerlijkheden van Elverdinge en Vlamertinge geschonken geweest waren aan Robrecht van Vlaanderen, bastaard van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. Eigenlijk had de graaf ze geschonken aan een andere bastaardzoon, Lodewijk de Haze, maar doordien deze te Nicopoli sneuvelde in 1396 kwamen de heerlijkheden terug tot het domein. De hertog van Burgondië gaf ze vervolgens aan voornoemde Robrecht, maar na diens overlijden in 1434 kwamen ze nogmaals terug naar het domein. En in 1447 gaf Filip de Goede, hertog van Burgondië, ze aan zijn «groot bastaard», Corneille van Burgondië. (de Joigny).

Lodewijk III stierf op Nieuwjaardag 1490 (of 1491 nieuwe stijl? — Epitaphes). Hij ligt begraven bij zijn vader in de kerk van Aalter. Isabella van Burgondië overleefde hem tot in 1504. Zij werd begraven in het klooster van Gallilea te Gent. (Epitaphes; Vredius).

Lodewijk IV van Vlaanderen werd geboren in 1488, op Sint Katarinadag. Hij was dus amper twee jaar oud als zijn vader stierf. Hij zou de

laatste zijn van deze tak van het geslacht van Vlaanderen, maar tevens de meest vermaarde. Hij was krijgsman zowel als Staatsman, ambassadeur van keizer Karel V, door wie hij zeer geacht werd. In «*Flandria illustrata*» van Sanderus, t. I, blz. 368, lezen wij over hem : «*Heros (ut ait Harduynus) hinc usque ad sidera notus, ob infinitas virtutes, et eximia in rempublicam merita ab omnibus viris doctis, poetis et historicis sui temporis celebrantur, ut pote doctorum proborumque virorum maecenas unicus. Epistolas multas doctissimè et latinissime ad doctos et illustres viros scripsit*». Hij was ridder van de orde van het Gulden Vlies, heer van Praat, van het Land van de Woestijne, van Woeste, van Elverdinge en Vlamertinge, van Spiere, van Meersch, enz. Hij was raad en opperkamerling van Karel V en hoofd van dezès financies in Vlaanderen. Hij was burgermeester van het Vrije van Brugge in 1520, hoogbaljuw van de stad Brugge en van het Vrije van 1523 tot 1549, hoogbaljuw van Gent van 1516 tot 1523. Hij is kapitein geweest van het kasteel en van de stad Sluis, goeverneur van Holland en Zeeland. In 1555, kort voor zijn dood, werd hij kapitein en goeverneur (ruwaard) van Vlaanderen.

In 1507, nog geen twintig jaar oud, neemt hij deel aan de veldtocht tegen de pretendant van Gelderen, Karel van Egmont, die, met Robert de la Marck, Haspengouw binnengevallen was. Wanneer de privé-raad gesticht werd, in 1517, werd Lodewijk IV er lid van. Van 1519 tot 1525 was hij buitengewone ambassadeur in Engeland en vervolgens in Frankrijk.

In 1534 vergezelde hij Christina van Denemarken, nicht van keizer Karel, op haar reis naar de hertog van Milaan, haar toekomstige echtgenoot. (Het dagboek dat Lodewijk IV te dezer gelegenheid bijhield bevindt zich in Algemeen Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer, nr. 46942).

Hij was nog maar amper 16 jaar als zijn moeder ook overleed in 1504. De heerlijkheden van Woestijne en van Woeste, onder meer andere, werden toen voor hem verheven door zijn voogd, Daniël van Praat. (A.R.A., Rekenkamer, 2962).

Op 25 november 1542 maakt Lodewijk IV zijn zoon en enig kind, *Jan van Vlaanderen* zijn zelfs man en schenkt hem te dezer gelegenheid de heerlijkheden van Woestijne, Woeste, Elverdinge en Vlamertinge, Spiere en Meersch. (Bemerk dat Praat niet in de gifte begrepen was; Lodewijk behield deze voor hem, waarschijnlijk omdat deze de heerlijkheid was waarnaar hij zich naar voorkeur heette : «*Lodewijk van Praat*»). Deze schenking gebeurde onder het beding dat de heerlijkheden naar de schenker zouden terugkeren, moest de begiftigde sterven vóór de gever. En wat weinig waarschijnlijk scheen, gebeurde. Jan van Vlaanderen stierf vóór zijn vader, op 10 december 1545. Lodewijk IV trok als gevolg daar-

van de gezegde heerlijkheden terug tot hem. (R. A. Brugge, Vrije, Ferieboek 1540-1545, fol. 138, nr. 2; R. A. Gent, Wetachtige Kamer, nr. 286, fol. CXCI; A.R.A., Rekenkamer, 2964).

Jan van Vlaanderen was gehuwd geweest met Jacoba van Burgondië, dochter van Karel, heer van Beveren-Waas en van Vere (Zeeland). Deze hertrouwde met Jan, heer van Kruiningen († 1559, begraven te Vere. Zie in Epitaphes, etc.) Jacoba van Burgondië overleed in 1556 en ligt begraven te Beveren; haar eerste man, Jan van Vlaanderen, werd te Aalter begraven in het graf van zijn vader.

Nauwelijks één jaar na de dood van zijn zoon Jan, op 2 december 1546 verloor Lodewijk IV zijn echtgenote, Judoca (Jozijne) van Praat, met wien hij gehuwd was op 13 oktober 1517. Zij was een nicht van Lodewijk en dochter en erfgename van Karel van Praat, heer van Moerkerke en van Paschijne van Halewijn.

Jozijne van Praat was, na de dood van haar vader, niet alleen vrouw van Moerkerke geworden, maar had nog veel ander goed verworven, onder meer de heerlijkheden van Biesem en van Lake, op Aalter, de lenen van Wessegem genaamd Levendale en Lembeke, op Knesselare, enz. Haar zuster, Anna van Praat, echtgenote van Joos van Sint-Omaars, gezegd Moerbeke, heer van Dranouter, was haar enige erfgename en kwam in het bezit van de gezegde heerlijkheden en lenen.

Lodewijk IV van Vlaanderen bezat in 1541 een leen van de Burg van Brugge, gelegen te Middelburg en te Heile, genaamd het Gistelhof, groot 154 gemet land (ferieboek van de Burg 1531-1541, fol. 278), misschien als «kerkelijk voogd van zijn vrouw. Bovendien bezat hij nog te Heile een ander leen van de Burg, het goed te Polre, dat hij in 1548 afstond aan Anna van Praat, «in furnissement van zeker partaige». (R. A. Br., Burg, nr. 2, leenboek van 1502).

Door «letteren» op 25 september 1550, gepasseerd voor burgemeester en schepenen van het Vrije van Brugge, doet Lodewijk IV afstand van de heerlijkheden van Woestijne en van Woeste, gelegen te Aalter, ten voordele van zijn naasten hoir apparent, jonkheer *Jacob van Vlaanderen*, heer van Onlede en Beveren, in voordering van dezes huwelijk. Deze gifte was belast met de clausule dat indien Jacob of zijn opvolgers «dese weerelt overlede zonder wettelic hoir van zijne lichame zijnde te lijfve achter te laeten», de gezegde heerlijkheden zouden terugkeren naar de schenker of naar zijn hoors. De werkelijke overdracht van deze heerlijkheden gebeurde voor de Wetachtige Kamer van Vlaanderen te Gent op 1 van wedemaand 1552. (R. A. Gent, Wet. Kam., 285, folios CXXI,

CCX). Hiervoren zagen wij reeds dat deze Jacob van Vlaanderen de zoon was van Joos, de derde zoon van Lodewijk III, heer van Woestijne. Er wordt verder nog over hem gehandeld.

Op 23 april 1552, na Pasen, scheidt Lodewijk IV van zijn heerlijkheid van Praat een leen dat hij destijds gekocht had van Mher Glaude de Lorraine, hertog van Guise, en aan zijn heerlijkheid van Praat gehecht had. Dit bestond in een eeuwige, erfelijke en onlosselijke rente van 1800 pond parisis Vlaamse munt 's jaars, bezet op de tol van de stede van Damme, indien hij zoveel kon opbrengen, zo niet «op de ghereetste penninghen van de demeynen (sic.) van Vlaanderen». Hij deed daarvan gifte aan zijn neef, waarvan hij peter en oude oom is, Lodewijk van Vlaanderen, zoon van voornoemden Jacob. (R. A. Brugge, Burg, Ferieboek 1548-1553, folio 234 verso).

Keizer Karel stemde erin toe dat Lodewijk IV zijn goederen gelegen te Ursel aan zijn heerlijkheid van Woestijne hechtte. (Nord, B 1620, folio 231). Dit is ongetwijfeld de oorsprong van de lenen van het Land van de Woestijne in Ursel).

Dr. J. Goeminne (Genealog. heren Ayshove) zegt dat Lodewijk IV in 1552 de heerlijkheid van Drinkham kocht van Gabriël de Jauche, heer van Mastaing, van Poeke, enz. Doch kanunnik de Joigny (op. cit.) voegt daaraan toe dat dezès zuster Francisca Drinkham tot haar trok. Zij stierf echter zonder kinderen gehad te hebben van Charles de Carondelet en zo kwam Drinkham wederom in het bezit van Gabriël.

Lodewijk IV van Vlaanderen had omstreeks 1546 van Willem van Putthem een huis gekocht te Aalter, dat ongeveer stond waar nu het gemeentehuis staat. Hij maakte daarvan een buitenverblijf en beplante een warande. Hij liet daartoe kareelstenen halen te Poeke, 150 olmen te Varsenare, plantte die olmen en nog 36 linden in zijn boomgaard, enz. (R. A. Gent, Land van de Woestijne, nr. 148, Rekening van goederenbeheer 1548-1549. Ook R. A. Brugge, Aanwinsten 2874/I, st. van goed van Jacob van Vlaand., 1566). Dit «huus» werd in 1590 door de Hollandse Vrijbuiters, samen met gans het dorp van Aalter, afgebrand. Het werd niet meer herbouwd.

Hij overleed te Brussel in 1555. Hij werd begraven in de kerk van Aalter, in het midden van het koor, onder een grote blauwe zerk. In dezelfde tombe liggen zijn echtgenote, Jozijne van Praat, overleden in 1546, en zijn enig kind, Jan van Vlaanderen, overleden in 1545. (Epitaphes, etc., blz. II, sub Aeltere). Met hem stierf het nageslacht van Lodewijk de Fries, in rechtstreekse lijn, uit.

Er was een jaargetijde gesticht voor Lodewijk IV, te doen op 11 december, en bezet op het goed te Lake te Knesselare-Overleie. De kerkrekening van 1607 stelt vast dat de betaling van dit bezet reeds sedert 1580 verachterd is. Ook in de volgende rekeningen, en nog in 1646, wordt dat herhaald. Het jaargetijde werd niet meer gedaan, omdat, niet-tegenstaande een proces in de Raad van Vlaanderen, dat ongedecideerd blijven hangen was, er niets betaald werd. De bewijzen van het bezet zouden tijdens de geuzenberoerten verloren gegaan zijn. Voor zijn echtgenote was er ~~een~~ jaargetijde gesticht geweest, bezet op «Blieckx goed» (Hoogbuntelare). Hiervan konden, na de beroerten, de bewijzen wel bovengehaald worden en het jaargetijde werd voort gedaan. Hiervoren werd reeds gezegd dat de graaf van Merode de rente voor dit jaargetijde in 1831 afkocht. Gezien de geringe opbrengst van de afkoopsom, werd dit jaargetijde versmolten met andere jaargetijden, maar hedendaags wordt er nog melding gemaakt van Jozijne van Praat in de kerkrekeningen.

Lodewijk IV van Vlaanderen had een rente gesticht, bezet op het «hof van Praat» (gelijk zijn hiervoren vermeld «huus» geheten werd), om ieder zondag de Vespers en het H. Sacramentslof te zingen. Verder had hij een bezet gedaan op de molen en op de maalterij van Aalter, om iedere week missen te lezen ter eer van de H. Cornelius. Ook deze twee renten werden in 1831 door de graaf van Merode afgekocht.

Wij zagen reeds dat *Jacob van Vlaanderen*, heer van Onlede en Beveren, in 1552 de heerlijkheden van Woestijne en Woeste gekregen had van Lodewijk IV. De heerlijkheid van Praat, op Oedelem, evenals het leen van £ 1800 parisis bezet op de tol van Damme erfde hij slechts in 1555 bij de dood van gezegde Lodewijk. De heerlijkheid van Onlede te Gits, het heerschap van Beveren bij Roeselare en dat van Wijkhuize te Gits waren hem toegekomen bij successie van zijn vader, Joos van Vlaanderen. Van zijn moeders zijde had hij zeven lenen geërfd te Torhout, waaronder Beaurewaert, Bavoerde en het goed te Nieuwenhove, een leen te Oostburg, gehouden van de Majesteit en twee lenen te Breskens, gehouden van het hof van Breskenszand. (R. A. Brugge, *Aanwinsten*, 2874/I).

Van zijn grootoom, Lodewijk IV, erfde hij het «hof van Praat» te Aalter, dat hij vergrootte met de «merghelpit», nu vulgo de Warande, welke de ingezetenen van Aalter hem geschonken hadden. (R. A. Brugge, *idem*). De ingezetenen van Aalter hadden hem eveneens geschonken ende gratuiteit gegeven, in 1560, een half gemet, zijnde leen van Woeste, het «Klein Warandek», gelegen tussen de Bellem- en Molenstraten. (Leenboek van Woeste 1546, 13° leen).

Jacob van Vlaanderen was, in 1551 of 1552, gehuwd met Katarina van Bootselaar, filia jonkheer Wessel, vrijheer van Asperen en Langeaart, die in 1565 een der ondertekenaars werd van het Eedverbond der Edelen. Volgens een stuk uit het privaat archief van graaf de Grunne, was Katarina toen de douairiere van Battenborch. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen, waarvan twee, beiden Lodewijk geheten, zeer jong stierven. Het derde kind, geboren na 1559, was Lodewijk V van Vlaanderen, waarvan verder spraak zal zijn. (R. A. Brugge, Aanwinsten, 2874/1).

Jacob van Vlaanderen die vrijlaat was van het ambacht van Straten (St. Andries), overleed te Aalter, op het hof van Praat, de 17 augustus 1566. Hij werd te Beveren begraven. (Sanderus). Katarina van Botselaar overleefde hem ; zij had de «garde noble» van haar minderjarige zoon.

Jacob had in 1564 een rente gesticht, bezet op gronden gelegen in Straten, om met de opbrengst ervan olie te kopen voor de lamp die vóór het H. Sacrament brandt. (Kerkarchief, Aalter).

Katarina van Botselaar was een ijverige aanhangster van het Calvinisme. Zij werd in 1567 uit het land verbannen, vermoedelijk, zeggen de Potter en Broeckaert (Geschied. Aalter, 1866), omdat zij in het midden van het jaar 1566 de eerste Geuzenpreek te Aalter zou begunstigd hebben. In de «Vlaamse Kronijk» van de Kempenare, aangehaald door de Potter en Broeckaert, lezen wij dat de 19 mei 1567 enige Rode Ruiters van Gent naar Aalter kwamen gereden, «alwaer eenige Calvinisten, met medeweten van de weduwe van de heer van Praet, opnieuw met geweld in de kerk waren gebroken». De 27 mei 1569 werd de baljuw van Knesselare te Gent, vóór het Gravenkasteel, onthoofd, om, onder andere, op het kerkhof te hebben aangekondigd dat degenen die het sermoen van Carpentier, ten kastele van de vrouw van Praat te Aalter, begeerden bij te wonen, er zich vrij en ongestoord mochten naartoe begeven. (De Potter en Broeckaert, op. cit.).

De verbanning van Katarina van Botselaar kan maar van korte duur geweest zijn, als het hiervoren aangehaalde jaartal 1569 juist is. Het archief van de Rekenkamer te Brussel bevat rekeningen van de jaren 1566 en 1567 van de ontfangers van de heerlijkheden van het Land van de Woestijne, van Woeste en van Praat, die door de fiskus beheerd werden ten gevolge van de verbanning van Katarina van Botselaar, weduwe van Jacob van Vlaanderen en voogdes van haar zoon Lodewijk van Vlaanderen. Er bestaan nog rekeningen voor de volgende jaren, tot 1576, die bewijzen dat die heerlijkheden nog gesekwestreerd waren, alhoewel Katarina misschien niet meer verbannen was. (Voor het Land van de Woestijne werden die rekeningen ingediend door de baljuw Thomas Hardewijn

voor de jaren 1566-1567 en door de baljuw Jacob Cortewijle voor de volgende jaren, tot 1576). (A.R.A. Brussel, Rekenkamer, Confiscaties, 19178 tot 19180). Het moet ons niet verwonderen dat er geen rekeningen bestaan voor latere jaren, want, van 1577 tot 1584 regeerden de Calvinistische diktators te Gent en ook elders in Vlaanderen. En ondertussen was Lodewijk V meerderjarig geworden. (Het tiende penningkohier van Aalter, van 1571 — stadsarchief Gent — zegt dat het inkomen van de goederen van Lodewijk geconfisqueerd was ten profijte van de Majesteit gedurende de minderjarigheid van dezelfde Lodewijk. Het «huus» van dien heer werd open gehouden door Jacob Cortewijle, hoogbaljuw en ontfanger van het Land van de Woestijne.

Voornoemde *Lodewijk V van Vlaanderen* had al de hiervoren opgesomde heerlijkheden van zijn vader Jacob van Vlaanderen geërfd. Hij huwde Maria van Marnix, dochter van Filip van Marnix, heer van Sint-Aldegonde, die doorgaat als de opsteller van het Eedverbond der Edelen. Maria overleed reeds in 1580, zonder kinderen na te laten.

Lodewijk verzeilde heel en al in het Calvinistische vaarwater. In 1583, tijdens de Calvinistische dictatuur, was hij schepen van het Brugse Vrije; in juli 1583 werd hij kapitein gekozen van een comette peerden (p. de Jonghe, «Ghendsche Geschiedenissen», II, 328).

In november 1585 was hij gevangen te Hamalt (?), in het land van Kleef. Van uit zijn gevangenisoord verkoopt hij aan sieur Pierre de Valence, koopman der natie van Spanje binnen de stad Brugge, een rente van 150 gulden 's jaars, reste van 300 gulden, tot «breedere zekere» voor de som van 3000 gulden die dezelfde Pierre onlangs aan hem, Lodewijk, uitbetaald heeft. (Stadsarchief Gent, Keure 1585, folio 47). Deze rente is ongetwijfeld de rente van £ 1800 parisis, bezet op de tol van Damme, waarvan hiervoren spraak geweest is. In 1651 vinden wij inderdaad deze laatste rente in het bezit van de erfgenamen van Pietre de Valencia (R.A. Gent, Staten van Vlaanderen, 4765, folio IIIIXX XVI).

Opmerkenswaardig is dat er in juni 1585 een «wettelijk maander van de Koninklijke Majesteit» is (Abraham de Cloedt) als van zijn heerlijkheden van het Land van de Woestijne en van Woeste. Wellicht waren die toen gesekwestreerd. In mei 1586 zijn er terug normale schepenen van Lodewijk van Vlaanderen. (R.A. Gent, Land van de Woestijne, 23).

Lodewijk V van Vlaanderen overleed op Allerheiligenavond 1591, zonder kinderen na te laten. (R.A. Gent, Wet. Kam. 286, folio 371). Zijn financiële toestand was niet schitterend. In 1585 reeds had hij een rente van een aanzienlijk bedrag moeten verkopen en in mei 1591 wordt de heerlijkheid van Woeste gerechterlijk verkocht wegens schulden aan

Pieter van Botselaar en Jan van Craeyenbrouck. (Privaat archief de Grunne; ook leenboek Oudburg 1504, Woeste... Jan van Crayenbrouck met Pr van Botselaere by decrete). Nog in 1611 treft Jacques Thésard (over wie verder), eigenaar van de goederen bevonden ten sterfhuize van Lodewijk van Vlaanderen een akkoord met een schuldeiser die vorderingen had op gezegd sterfhuus. Jacques Thésard verbindt zich 9000 gulden te betalen binnen de twee jaar en de schuldeiser zal zijn vordering laten varen. (Privaat archief de Grunne).

Bovenvermelde schuldeiser was Jacques van der Haeghen, filius Pieter. Pieter van der Haeghen was hoogbaljuw van Aalter geweest van 1578 tot 1583, dat is tijdens het Gentse Calvinistisch bewind. Jacques van der Haeghen, waarschijnlijk zijn broeder, was toen griffier.

Jacques van der Haeghen was, tijdens diezelfde periode, schepen van gedele te Gent. Na de herovering van het land door Parma (1584) wordt Pieter van der Haeghen terug hoogbaljuw van Aalter in 1586. Doch als Parma in 1584 Gent naderde waren Pieter en Jacques naar Holland gevlucht, «met hemlieden draeghende de preuven, boucken, bewijzen en lettragen» het Land van de Woestijne en andere heerlijkheden concenterende. (R.A. Gent, Wet. Kam., 286, folio 371). De rekening van het beheer van de goederen van de heer van het Land van de Woestijne over 1607 tot 1611 (R.A. Gent, L. v. d. W. 13) zegt nog dat «de principaele boucken noch zijn onder Jacques van der Haeghen (filius Pieter), tot overleggen van de welcke de zelve geconvenieert es onder den Raede van Vlaanderen, daer de zake noch hangende es onghedecideert». Dit verklaart het feit dat het archief van Aalter geen stukken bevat van vóór 1600.

Lodewijk V van Vlaanderen was overleden te Dinant, nu provincie Namen, maar toen Land van Luik. Hij overleed aldaar ten huize van zijn «neef», Jean de Roisin, van wie verder spraak zal zijn. (R.A.G. Wet. Kam., 286, fol. 337). Gelijk men weet was, na de herovering van het land door de Spanjaarden in 1584, gans de bevolking van de streek tussen Gent en Brugge weggevlucht, om reden van de gedurige uitvallen, brandstichtingen en afpersingen van de Hollandse Vrijbuiters, die nog steeds Sluis en Oostende in handen hadden. Dit weglopen van de bevolking duurde tot omstreeks 1600. Het is tijdens deze vlucht, op 5 september 1590, dat de Vrijbuiters het dorp van Aalter, met de kerk en de molen, afbrandden.

Vermits Lodewijk V kinderloos gestorven was, speelde de clause van retour ingelast in het contract van gifte gedaan door Lodewijk IV van Vlaanderen aan zijn neef Jacob van Vlaanderen. Er bleken verschillende

pretendenten te zijn voor de erfenis, maar tenslotte verhief *Baudry, baanderheer van Roisin*, de heerlijkheid van het Land van de Woestijne op 22 augustus 1592 en op de 1 september daaropvolgende diende hij rapport en denombrement in. (R.A. Gent, Wet. Kam., 286, folio 371, 380; Land van de Woestijne, nr. 3). Baudry van Roisin noemt zich «neef» van Lodewijk V van Vlaanderen, maar de verwantschap klimt heel wat hoger op! Hij zou afstammen van Lodewijka van Vlaanderen, die een dochter zou geweest zijn van Lodewijk II van Vlaanderen, maar die door Vredius niet vernoemd wordt. Hij was de broeder van Jan van Roisin in wiens huis Lodewijk V overleden is.

Baudry XIV was heer van Angre (Henegouwen), baron van Roisin, Praat en Land van de Woestijne, heer van Audregnies, Onlede en Beveren, Wijkhuis, Beaurewart, Aalter en Knesselare. Hij was gehuwd geweest met Eleonora van Boussy, vrouw van Athis, dochter van Jan, eerste graaf van Boussu. Hij overleed de 31 augustus 1607 en werd begraven in de abdij van Waulsort-sur-Meuse; zijn hart werd echter neergelegd in de grafkapel in de kerk van Roisin (Henegouwen). (Théo Bernier : *Recherches historiques sur le village d'Angre*. Angre, Mons, 1875).

Bij het overgeven van het voormeld rapport en denombrement van het Land van de Woestijne verklaarde Baudry dat hij niet verstond zich te willen stellen als erfgenaam van Lodewijk van Vlaanderen, filius Jacob. Dezes erfenis, gelijk wij zagen, was zwaar belast met schulden.

Hij werd opgevolgd door zijn broeder, *Jan van Roisin*. Deze overleed amper zeven maanden na Baudry, op 31 augustus 1607, te Château-Thierry aan de Maas. Gelijk zijn broeder werd hij in de abdij van Waulsort begraven, maar zijn hart werd neergelegd in de grafkapel te Roisin.

Noch Baudry, noch Jan lieten kinderen na. Hun nicht, *Jehenne de Mouchy*, verhief het Land van de Woestijne op 1 december 1607. (R.A.G., Wet. Kam., 286, folio 396). Zij verhief Praat vóór het leenhof van de Burg van Brugge. (R.A.Br., Burg, 2). In het denombrement van het Land van de Woestijne, dat zij de 28 december 1607 overgaf, zegt zij hoe zij gerechtigd is tot het Land van de Woestijne. Zij is de dochter van Jehan de Mouchy, ridder van de orden, in de Franse tekst «des ordres», van de koning van Frankrijk, goeverneur van Picardië en van Claude de Longueval. Deze laatste was dochter van Pieter de Longueval, die zoon was van Jan en van Isabella van Landas. Deze laatste was dochter van Walleran van Landas en van Isabella van Vlaanderen, dochter van Jan van Vlaanderen, heer van Woestijne en van Praat, die zelf zoon was van Lodewijk van Vlaanderen gezegd de Fries.

Jehenne de Mouchy is driemaal getrouwd geweest. Haar eerste man was wijlen Robert du Pont Bellenger, ridder van de orde van de Koning

van Frankrijk, enz.; haar tweede man was wijlen François Thesard, ook ridder van gezegde orde, heer van les Essarts, enz., baron van Tournebu (in Normandië); haar derde man eindelijk was wijlen Raoul de Bricqueville, ook ridder van dezelfde orde, heer van Colombières, enz., baron van Torcy en kasteelheer van het gezegd Colombières. (Verhef van het Land van de Woestijne, 1607).

Zij was erfgename, onder beneficie van inventaris van Jan van Roisin. In 1609 krijgt zij oktrooi van de Aartshertogen (Albrecht en Isabella) om een feodale rente van 900 gulden, gehouden van de Burg van Brugge, te verkopen, om een schuldbekentenis van gezegde Jan van Roisin te vereffenen. (Nord, B 1641). Het schijnt een beetje de gewoonte geweest te zijn te dien tijde, dat de grote heren veel schulden nalieten! Wij zullen daarvan verder nog een voorbeeld tegenkomen.

Jehenne de Mouchy overleed in 1613. (R.A. Brugge, Burg. 2). Haar oudste zoon, *Jacques Thésard*, baron van Tournebu, geeft over denombrement van de heerlijkheid van Woestijne de 12 maart 1613. Hij verhieft hetzelfde jaar ook Praat, Beveren en Onlede, Wijkhuize, enz.

Een eigenaardig feit gebeurt nu. De 7 mei daaropvolgend wordt een denombrement van het Land van de Woestijne overgegeven door Charles de Longueval, graaf van Busquoy, in de hoedanigheid van vader en voogd van Albert de Longueval, «op hem gesuccedeerd door het overlijden van wijlen de baron van Roisin en als erfgenaam van het huis van Vlaanderen. (Rekenkamer 9201). Waarschijnlijk werd dit denombrement verworpen, want van Albert de Longueval is er later geen spraak meer.

In verband hiermede lezen wij bij Berten, in «Coutume du Vieux-Bourg de Gand», Introduction, blz. 649, «Et le pays de la Wostijne, occupé par le baron de St. Franchois et de religion contraire (=Jacques Thésard?), comprenant les villages de Haelter, Knesselaere et Ursele (sic), lesquelz sont litigieux entre le dict seigneur baron et le seigneur comte de Busquoy». (Tabel gevende de samenstelling van de vier roeden van de kasselrij van de Oudburg, 1e helft van de 17e eeuw).

Jacques Thésard was Protestants gezind. In de rekening over 1625 van mr Jan de Vos, deken van Tielt (welke dekenij toen bisdom Gent was en waartoe Aalter behoorde), staat er dat een hofkapelanij bestaat in de burcht ter Woestijne, met last van vier missen per week. De burcht lag toen verwoest. De bezitter van de kapelanij was de proost van Ronse. De ketterse heer trok zich de zaak niet aan, zodat er geen enkele mis gedaan werd.

In 1630 vinden wij Jacques Thésard te Sluis, in dienst van de Hollanders, tegen Spanje. In 1635 werd Frankrijk de bondgenoot van Holland

in de oorlog tegen Spanje. Reeds van in dat jaar lag de noordkant van Aalter, boven de vaart onder Hollandse contributie. Ook van af hetzelfde jaar 1635 werden de goederen van de Fransen in de Spaanse Nederlanden onder «confiscatie» (sekwester) gesteld. (Nord, B 7033 tot 7046). Ook de goederen van Jacques Thésard werden geconfisqueerd. Ten bewijze : In 1636 betaalt Abraham Bonne, als ontfanger van Zijne Majesteit recht hebbende van confiscatie aan het Land van de Woestijne, de rente die de heer van dit Land aan de kerk van Aalter verschuldigd is voor het doen van de wekelijkse St. Comeliusmissen. (Kerkarchief).

De 17 augustus 1633, door een akte verleden vóór een notaris te Vassy (Normandië, nu departement Calvados) had messire Jacques Thésard, ridder, baron van Tournebu, van Woestijne en van Praat en van andere plaatsen, aan zijn dochter *Marguerite Thésard* afgestaan, «affin de luy procurer un party plus avantageux», het Land van de Woestijne, de baronnie van Praat, Beveren, Onlede, Wijkhuize en andere lenen gelegen in Vlaanderen. (Privaat archief de Grunne).

Margriet Thésard trouwde met *Frederik-Magnus*, wild- en *Rijngraaf*, graaf van Salm, heer van Finstingen (Fénestrange), enz., men weet niet wanneer. (Voor deze en de volgende Rijngraven, zie «Nobiliaire de Pays-Bas et du comté de Bourgogne», door M. de Vegiano, uitgegeven door Herckenrode, artikel «Salm»).

De gifte van de heerlijkheden aan Margriet Thésard kon geen wettig uitwetsel hebben zolang deze niet verheven werden voor de onderscheiden leenhoven waarvan zij afhingen. Dit gebeurde maar zeer lang na de gifte. In juli 1641 geeft *Frederik-Magnus*, *Rijngraaf*, van uit «Cattich op het veer in de belegeringhe van Gennep», volmacht aan een licenciaat in de rechten uit de Haag om de heerlijkheden van Praat en van het Land van de Woestijne te gaan verheffen op het hoofd van zijn gemalin, Margriet Thésard, daartoe gerecht bij gifte van haar vader, Jacques Thésart, baron van Tournebu. Aan het leenhof van de Oudburg van Gent (en ongetwijfeld aan dat van de Burg van Brugge en elders waar het van pas kwam) legde hij een akte voor, de 10 juni verkregen door de *Rijngraaf* van Z.M. Raad, waardoor de kardinaal-infant, gouverneur der Nederlanden, toeliet de heerlijkheden te verheffen. De confiscatie, als Fransman, van de goederen van Jacques Thésart, zo beweerde de *Rijngraaf*, trof hem, *Rijngraaf* niet : ten andere, Jacques Thésart had de betwiste heerlijkheden in 1633 aan zijn dochter gegeven in het vooruitzicht van haar huwelijk met hem. Daarop aanvaardde het leenhof het verhef van het Land van de Woestijne op 28 augustus 1641. (R.A. Gent, Wetachtige Kamer, 287, folio 112, verso).

Evenals zijn schoonvader, Jacques Thésart, «diende» de Rijngraaf Frederik-Magnus in Holland. In de resolutieboeken van de Staten van Vlaanderen (Rijksarchief Gent) vinden wij, onder meer, het volgende daarover. Op 1 december bericht men dat de vijand nieuwe dwangmaatregelen treft in het contributieland, dit is, op de noordkant van de vaart. Dit zou het gevolg zijn van de verkoop van goederen van de Rijngraaf. Men laat dit ten hove weten, om het, indien mogelijk, goed te maken. (nr 561, fol. 326). De 12 maart 1640 dient men ten hove een vertoog in betreffende de voormelde représailles, die een vervolg zijn van het aanslaan van de goederen van de Rijngraaf en men vraagt het intrekken van die maatregel. (nr 561, fol. 417, 432). De voornoemde akte van 1641 blijkt wel een gevolg geweest te zijn van dat vertoog. De Rijngraaf was ondertussen gouverneur van Sluis geworden. In september 1648 verklaart de vergadering van de Staten van Vlaanderen dat er goede apparentie is dat men, door de tussenkomst van de Rijngraaf bij Fransen, het contributieland zal kunnen bevrijden van de invasie ende loopen van de vijand en dat men vrije doortocht hoopt te verkrijgen voor de bargies die varen tussen Gent en Brugge. (567, folio 15).

Margriet Thésart overleed de 19 september 1665 en de Rijngraaf Frederik-Magnus de 25 januari 1673. De broeder van Frederik-Magnus, namelijk *Karel-Florentijn*, wild- en Rijngraaf van Daun en van Kirburg, graaf van Salm, werd door het overlijden van zijn broeder heer van Tournebu, Praat, Land van de Woestijne, Beveren, Onlede, Wijkhuis, Neufville, enz. Hij is gouverneur van Breda geweest en was lange tijd bevelhebber van de infanterie van de Staten Generaal. Hij werd katholiek en werd gekwetst vóór Maastricht, dat door de prins van Oranje belegerd werd. Hij overleed 21 dagen daarna, de 4 september 1676. Solemnele uitvaartdiensten werden voor hem gedaan te Aalter, Knesselare en Oedelem. (R.A. Gent, oud gemeentearchief van Aalter). Een detail : de klokken werden gedurende zes weken drie uren daags geluid !

Hij was gehuwd geweest met Maria-Gabriëlla de Lalaing, gravin van Hoogstraten en van Hooime. Zij verheft in 1677 het Land van de Woestijne (en ook Praat, enz.) op het hoofd van haar oudste zoon *Frederik-Karel, Rijngraaf*. Deze werd heer van Finstingen (Elzas), Tournebu, Praat, Land van de Woestijne, Oedelem, Aalter, Knesselare, Beveren, Onlede, Moulins, enz. Beveren en Onlede verkocht hij echter de 31 december 1694 aan Denis le Trotteur. (Gilliodts-van Severen, Coutume de Winendale, blz. 104). Hij overleed de 28 december 1696, kinderloos. Hij was in 1689 gehuwd geweest met Louisa-Brigitta, prinses van Rubempré, oudste dochter van Filip-Antoon-Dominiek-Frans, prins van Rubempré, heer van Vertain en Vertigneul, enz., en van Marie-Anne-Scholastica van den Tympele,

gezegd Brabant, gravin douairiere van Wakken. (R.A. Brugge, Burg. Ferieboek 1696-1700, fol. 42).

Frederik-Karel, Rijngraaf, zat er maar slecht voor op finantieel gebied. (Nog een!) In 1694 deed de prins van Rubempré, vader van Louisa-Brigitta, beslag leggen op de Land van de Woestijne en op de prochies Aalter en Knesselare, tot verzekering en verhaal van douairie en andere voordelen bij huwelijkscontract aan voorzeide vrouw Louisa-Brigitta toegekend. (Wet. Kam., 288, folio 46). Hetzelfde jaar legt Joris Veke-mans, heer van de Vere, eveneens beslag op die heerlijkheden tot verzeke-ring van een lening van 12.000 gulden, opbrengende een jaarlijkse inte-rest van 750 gulden, en van een andere lening van 28.000 gulden, een jaarlijkse interest van 1750 gulden opbrengende. (ibidem, folio 47). Op 16 oktober 1694 bekent Frederik-Karel, Rijngraaf, die schulden, die hij ge-maakt heeft in den uitersten nood, om te voorzien in de substantie van hem en van zijn gezin, uit oorzaak dat zijn principaalste goederen gelegen zijn onder de Kroon van Frankrijk en geconfisqueerd zijn; zijn ander in-komsten, gelegen onder het gebied van de katholieke Majesteit, zijn daar-toe niet voldoende. Hij heeft de gezegde leningen aangegaan met de toe-stemming van zijn broeder en vermoedelijke feodale erfgenaam, Willem-Florentijn, Rijngraaf, die zulks bevestigt. (ibidem, fol. 47, 48, 49). Ook zijn moeder, Maria-Gabriëlla de Lalaing, legt klacht op al de leengoederen van Frederik-Karel, ter verzekering van haar douairie. (ibidem). Al die klachten, en nog andere, werden regelmatig vernieuwd, ook tot laste van de opvolgers van Frederik-Karel. (Zie R.A. Gent, Land v. d. Woest., 26, passim).

De broeder van Frederik-Karel, *Willem-Florentijn*, Rijngraaf, verhiel in 1699 de heerlijkheid van het Land van de Woestijne. In de procuratie daartoe, die hij op 8 juli 1699 van uit Wenen, aan een advocaat gaf somt hij zijn titels op: wildgraaf van Daun en van Kirburg, Rijngraaf, van Stain, van Salm en van Marhange, soevereine heer van Finstingen, baron van Tournebu, van Praat en van het Land van de Woestijne, heer van Les Essarts, Odelem, Aalter, Knesselare, Moulins, Fontaine, Halbaut, Oge-villez, Putigny, Centray en Vouvemont, kamerheer en kapitein van de lijfwacht van Z. M. de koning der Romeinen en van Hongarije, kolonel van een regiment infanterie in de dienst van de keizerlijke Majesteit. (Wet. Kam., 288, 69).

Reeds in september 1697 had de nieuwe heer een bezoek gebracht aan Aalter. Te dier gelegenheid betaalde de gemeente £ 1.2.8 over levering van een halve ton bier aan de schutters die ter eer van Z. Exc. de heer Rijngraaf hebben geschoten, als wanneer dezelve binnen deze parochie is gearriveerd, mitsgaders over levering van brandhout ter wijlent zij dezelve

hebben afgedronken. Bovendien nog £ 1.0.0 door dezelfde schutters verteerd in de Zwaan, op de plaats, te dier gelegenheid. (Bewijsstukken bij de prochierekening van 1697).

In 1705, het was nogmaals oorlog, oorlog nopens de Spaanse troonopvolging, lagen er te Aalter troepen van het regiment van de Rijngraaf, terwijl er Hollandse troepen op de Noordkant van de vaart lagen.

Willem-Florentijn overleed te Antwerpen, de 6 juni 1707. Hij was gehuwd geweest met Maria-Anna, gravin van Mansfeld († 17 juni 1724).

Alhoewel het goed dat Willem-Florentijn van zijn broeder geërfd had, reeds zwaar belast was, maakte deze daar nog nieuwe aanzienlijke schulden bij. Ik wil daarover in geen details treden. Zie R. A. Gent, L. v. d. Woestijne 74 en Wet. Kam. 288, folio 116.

Na de dood van Willem-Florentijn verhiel de gravin van Mansfeld het Land van de Woestijne en Praat op het hoofd van haar minderjarige zoon, *Nicolaas-Leopold, Rijngraaf*. Zij wilde echter geenszins tussenkomen in de schulden nagelaten door Willem-Florentijn. (R.A. Gent, Wet. Kam., 288 ; R.A. Brugge, Burg, ferieboek 1706-1713, fol. 52, v°). Op klacht van de schuldeisers werden daarop de nagelaten goederen van Mher Willem-Florentijn, Rijngraaf, onder sekwestre geplaatst. (L. v. d. Woest. 25, Hantboek van Frans Beghyn, sequester van de goederen van Mher Guillaume Florentin, Rheingraff). Kort daarna echter verkreeg Henri-Gabriël, Rijngraaf, broeder van Willem-Florentijn, mainlevée van het sekwestre. (L. v. d. W. 5).

Op klacht van mr Henry du Bois, pastoor van Zaffelare, werd er door een deurwaarder opnieuw beslag gelegd op de heerlijkheden van Aalter, Knesselare, Land van de Woestijne en die van Praat met Oedelem. De verkoping ten decreete werd door hem gevorderd en op 2 maart 1715 beval de Grote Raad de Mechelen de instellers de penningen van hun koop ter greffie neer te leggen, opdat zij aldus in het bezit van de gekochte goederen zouden kunnen gesteld worden. De lichting van de zegels op de goederen werd verscheidene malen uitgesteld ; dit gebeurde slechts op 23 november 1715. *Filip-Frans, prins van Rubempré*, die de laatste verhooger geweest was, werd in het bezit gesteld van de gezegde goederen. Praat met Oedelem had 55.500 gulden wisselgeld gegaan ; het Land van de Woestijne, Aalter en Knesselare gingen 80.000 gulden. (L. v. d. W. 29, fol. 151).

Deze Filip-Frans was eigenlijk een *van Merode*. Hij was gehuwd met Louisa-Brigitta, prinses van Rubempré, de weduwe van de voornoemde Rijngraaf Frederik-Karel. Louisa-Brigitta was de laatste van het geslacht

Rubempré. Filip-Frans van Merode nam de naam en de wapens van de Rubemprés over. Louisa-Brigitta had zelf een schuldvordering op de verkochte goederen van de Rijngraaf, haar eerste man. In haar huwelijkscontract was haar een weduwgeld toegekend, namelijk 8000 gulden per jaar bij de dood van haar man, als deze toen Hoogstraten zou geërfd hebben, zoniet 6000 gulden. (L. v. d. W. 195).

De titels van Filip-Frans waren : prins van Rubempré en van Everberg, graaf van Vertain, Vertigneul, Aubigny, Maltrayant, Helfaut en Autreppe, heer van Aalter, Knesselare, Land van de Woestijne, Praat en Oedelem, van Horst, St. Pieters Rode, Lubbeek, Winnezele, enz., groot-jager van Zijn Keizerlijke en Koninklijke Majesteit van haar land en hertogdom van Brabant, Raad van State en van de voorzeide Majesteit, ridder van de orde van het Gulden Vlies, Groot-stalmeester van de Majesteit.

Op 8 juli 1720 kopen Filip-Frans en Louisa-Brigitta, prins en prinses van Rubempré, van Adolf de Wal, burggraaf van Anthisnes, de heerlijkheden van *Woeste en Weibroeck*. (L.v.d.W., 29, folio 221 v.) Hierdoor, gelijk ten tijde van de Vlaanderen's, kwam bijna gans Aalter terug in één hand.

Louisa-Brigitta overleed te Brussel de 15 augustus 1730 ; zij werd te Everberg begraven. Haar echtgenoot overleed maar omstreeks 1748. Zij lieten twee kinderen na, namelijk *Maximiliaan-Leopold-Jozef*, en *Sabina-Maria-Jozefa*, prins en prinses van Rubempré. Bij haar testament had Louisa-Brigitta bevolen dat haar kinderen haar goederen onder hen zouden verdelen, naarvolgens het gewoonterecht van de plaats waar zij gelegen waren ; aan haar heer echtgenoot liet zij een weduwgeld van 10.000 gulden per jaar na, hetgeen deze aanvaardde bij zijn testament van 1742.

De zoon nam aanvankelijk het Land van de Woestijne en de goederen van Aalter en Knesselare, terwijl Praat met Oedelem naar de dochter zouden gaan. Doch, aangezien deze laatste goederen minder waard waren dan de eerste, moest er aan de dochter compensatie gegeven worden. Men geraakte het niet eens over de aard ervan en zo bleven de goederen onverdeeld onder hen... tot het einde van hun leven. (Archief de Grunne). Het Land van de Woestijne en Praat werden door de beide kinderen, pro indiviso, verheven. (R. A. Gent, Wet. Kam., 289/290 ; R. A. Brugge, Burg. 4, t. II, fol. 151).

Op 3 oktober 1745 trof Filip-Frans van Rubempré, als vader en voogd van Maximiliaan-Leopold-Jozef een akkoord met de toenmalige vrouw van Bellem, om al de geschillen die tussen hen hangende waren te regelen. (Archief de Grunne). Zie ook R. A. Gent, Keure, 1745 ?) Door

dit akkoord gaf de vrouw van Bellem aan de prins van Rubempré al wat zij op Aalter bezat, terwijl deze laatste aan de vrouw van Bellem gaf al wat hij op Bellem bezat. Als gevolg van deze regeling kwam de heerlijkheid van *Ekenbeke* in het bezit van de heer van het Land van de Woestijne. Ook het Walsbergleen, dat een leen was van laatstgenoemd Land, maar waarvan de vrouw van Bellem leenhoudster was, werd aan de heer van Aalter afgestaan. Het is op dit leen dat in 1912-1913 het kasteel van Aalter, op het Loveld, zal gebouwd worden.

Er zijn in het archief van Aalter verschillende stukken door Maximiliaan-Leopold-Jozef, prins van Rubempré, ondertekend met «Merode, prince de Rubempré». Deze was gehuwd met een Juffrouw Ockerman. Dit was waarschijnlijk wel de zuster van Jan-Frans Ockerman, priester aan wie gezegde prins en zijn zuster Sabina in 1760 het beneficie van hun huiskapel ter Woestijne gaven. (Archief de Grunne). Zijn zuster, Sabina-Maria, was in 1738 gehuwd met de graaf van Salm-Reiffescheid en Dyck. Maximiliaan overleed in 1769; zijn zuster overleefde hem nog enkele jaren.

Op 13 november 1770 verhiel Maximiliaan-Matthias-Werner, graaf van Merode en van het Heilig Roomse Rijk, de heerlijkheid van het Land van de Woestijne op het hoofd van zijn echtgenote *Maria-Jozefina, prinses van Rubempré*, met wien hij in 1759 gehuwd was en aan wie deze heerlijkheid (benevens Praat en Woeste) toegekomen was ten sterfhuize van haar heer vader, Maximiliaan-Leopold-Jozef. (Wet. Kam. 289/290).

Onder de vele titels van de echtgenoot van Maria-Jozefina vinden wij die van baron van Ronse, heer van Zulzeke, van Kwaremont en van Ruien. Hij overleed te Brussel in 1773 en werd te Everberg begraven.

Maria-Jozefina hertrouwde met Gregorius graaf van Lannoy, Hasselt, enz. Deze overleed te Brussel in 1822, 80 jaar oud. Uit dit tweede huwelijk sproot een dochter die de echtgenote werd van Antoon graaf de Bérenger, pair van Frankrijk. (de Potter en Broeckaert, Geschied. van Op-hasselt). Uit haar eerste huwelijk had Maria-Jozefina, geboren prinses van Rubempré, een zoon, geboren te Brussel in 1763, *Willem-Karel-Gisleen graaf van Merode*, markies van Westerlo, prins van Rubempré en van Everberg. Zij schonk aan deze, in 1785, bij gifte onder levenden en bij anticipatie van erfenis, de heerlijkheden van het Land van de Woestijne, Aalter, Knesselare en Woeste. (Wet. Kam. 290, folio I).

Praat schijnt niet in deze gifte begrepen geweest te zijn. Wij vinden deze heerlijkheid niet onder de vele titels van Willem-Karel-Gisleen van Merode, vermeld in een stuk van 1794: graaf van Merode, markies van Westerlo en van Trelon, graaf van Olen, vrij keizerlijke baron van Peters-

heim en Lanaken, baron van Ronse, Archies en Grandglise, mitsgaders van Kwabeek, heer van Herselt, Hulshout, Aalter, Knesselare, Woeste en Weibroek en van den Lande van de Woestijne, van Eppe-Sauvage, van Ohain, van Walers, van Zulzeke, Kwaremont, van Essenbeek en van andere plaatsen, groten van Spanje van eerste klasse, enz. (Parochierekeningen Aalter).

Willem-Karel-Gisleen huwde in 1778 met Marie-Jozefa-Gislana, gravin van Ognies de Mastaing, prinses van Grimbergen, erfgename, door haar moeder, van de graven van Merode-Deinze. In 1809 was hij meier van Brussel, lid van het Franse Légion d'honneur, hij werd lid van de Senaat onder Napoleon en grootmaarschalk van het hof onder Willem I. Hij was bovendien de laatste heer van het Land van de Woestijne. Hij overleed in 1830.

Het zal niet zonder nut zijn hier enkele woorden te zeggen over de lotgevallen van de domeinen van de graaf de Merode na de val van het oud regiem.

Graaf de Merode bezat in Aalter in 1809 (kadaster) 530 ha 10 a grond. Dit is merkkelijk meer dan het foncier van het Land van de Woestijne (97 gemet 110 roeden = 42 ha 31 a) en dat van Ekenbeke (110 ha) samen. Maar de heer van het Land van de Woestijne bezat, buiten deze twee foncieren, nog veel andere grond, zo allodiaal als leen. B.v. het hierboven vermelde Walsbergleen). Het kadaster vermeldt natuurlijk ook op naam van de graaf van Merode het foncier van Woeste, waarvan hij eveneens de laatste heer was. (Het Zegersveld, groot 88 gemet). Bovendien was de gezegde heer nog eigenaar van al het woeste veld, voor zover dit niet in leen of in cijns uitgegeven was, en dit staat vanzelfsprekend ook op zijn naam in het kadaster. (Salvo justo 120 ha in 1809, o.a. het Egypteveld, 105 gemet, het Hoogveld, 76 gemet, het Fortveld, 87 gemet).

Al de goederen van graaf de Merode werden in 1830 geërfd door zijn dochter Françoise-Louise-Ghislaine, douairière van messire Adolf, graaf *de Thiennes-Lombise*. «Mevrouw de Merode», zoals de mensen van Aalter haar kenden, was geboren in 1787 en overleed in 1875. Erfgename werd haar dochter, Marie-Ghislaine-Thérèse de Thiennes-Lombise, geboren in 1806 en in 1827 gehuwd met Prosper *Christyn*, graaf *de Ribeaucourt*. In 1894 kwam het Merodegoed te Aalter in handen van de dochter van laatstgenoemde heer, Caroline de Ribeaucourt, die gehuwd was met Eugène, graaf *de Hemricourt de Grunne* en van het Heilig Roomse Rijk. Deze hadden een zoon, François de Grunne, die, weduwnaar geworden van Madeleine de Montalembert, Benedictijn werd te Maredsous en aldaar overleed aan de gevolgen van een val op de trappen van het altaar. Hierop

staat Caroline de Ribeaucourt het goed te Aalter af aan haar kleinzoon Karel, graaf de Hemricourt de Grunne en van het Heilig Roomse Rijk, geboren in 1875 en overleden, op reis zijnde in Frankrijk, in 1937. Hij was gehuwd met zijn nicht, Valentine de Montalembert, die te Brussel overleed in 1962. (Grotendeels naar gegevens van Mevrouw Amaury de Schoutheete de Tervarent, geboren Renée de Hemricourt de Grunne, dochter van wijlen graaf Karel).

Graaf Karel de Grunne verkocht in 1931 het Woestijnegoed aan Jos. Verstraete, van Sint-Amandsberg. Allengerhand verkoopt hij ook al zijn ander goed op Aalter, met uitzondering van het kasteel en 82 ha grond op het Loveld. Doch dit wordt tenslotte ook verkocht en wel in 1951 aan een Brusselse maatschappij voor grondbezit, de «Immobilière fédérale de la Construction», die tot de verkaveling ervan in kleine percelen overgaat.

SCHOONBERGE

Deze heerlijkheid was een leen van het Land van de Woestijne. (75e leen in het boek van 1707, 92e in dat van 1729).

Het was 36 bunder groot, wezende bos, weide, water, veld en woestijn en was gelegen in de parochies van Aalter en Ruiselede, ter landboek van Aalter nummer 1272, groot 104 gemet 130 roeden, dies de rest ligt in Ruiselede. Tot dat leen behoort een heerlijke erfelijke rente van 9 pond parisis per jaar, die verschillende laten gelden, alsook pluimrente van 20 hoenders en een kapuin. Als kommer gaat uit dit leen een jaarlijkse penningrente van £ 4.15.0 te betalen aan de heer van het Land van de Woestijne; £ 12.0.0 jaarlijks te betalen aan het Wevershuis te Gent en 13 schellingen 9 penningen halinck parisis per jaar aan een nader bepaald persoon. Tot dit leen en heerlijkheid genaamd Schoonberge behoort toe een baljuw en zeven schepenen, die gemeenzaam zijn met mr J. B. Moerman filius Adriaans, uit den hoofde van wijlent Jan van Valenchijne en waarvan de heer van Schoonberge er vier aanstelt en mr Moerman drie. Het vermag de boete van drie pond parisis, markgeld van 6 pond op 100. en bij overlijden dubbele cijnsrente. (Leenboek L.v.d. W. van 1729).

Het foncier van Schoonberge lag ver zuidwest van de kerk van Aalter, op de tegenwoordige wijk Schoonberg. Volgens de leenboeken zou het 36 bunder of 108 gemet groot zijn; het landboek van 1635⁵ geeft 104 gem. 130 roeden, dit is 46 ha 50 a. In werkelijkheid was het 61 ha 21 a groot. (Kadaster van 1835). Er stond geen hofstede, noch enig ander huis op dit foncier. De thans bestaande hofstede werd slechts in 1825 of 1826 gebouwd. (Kadaster van 1809, mutaties voor 1827).

Behalve op zijn foncier, het Schoonbergbos, strekte de heerlijkheid van Schoonberge zich te *Aalter* uit voornamelijk in de wijken *Stratem* en *Sterrewijk*. Het gerecht of heerlijkheidsteken ervan stond op de oostkant van de tegenwoordige *Fatimastraat*, daar waar deze straat op de spoorweg uitmondt, terwijl haar vierschaar placht te staan op de noordkant van de *Stratemstraat*, een vijftigtal meter voorbij de *Charlestonstraat*. Een enclave van Schoonberge lag aan het station van *Aalter*, langs beide kanten van de spoorweg, terwijl een andere enclave lag langsheen de vaart, halfweg tussen het *Woestijnegoed* en *Oostmolen-overzet*.

In *Bellem* renteerde het Groot goed te *Kromeek* («*Cromeecke*») onder Schoonberge, gelijk ten andere bijna gans de wijk *Markette*. Te *Lotenhulle* was een uitgestrekte streep grond langsheen de *Malsemstraat*, te zuiden van het goed te *Schuurvelde*, Schoonberge.

Te *Ruiselede* was er een grote enclave van Schoonberge die lag langs beide kanten van de *Gijsselodamstraat* (de tegenwoordige dorpsstraat van *Kruiskerke*), van te zuiden van de *Wante* tot aan de *Nachtegaal*. De heerlijkheid van *Vossenberge*, alias *Vossenhole*, aldaar renteerde eveneens onder Schoonberge. De hofstede, gewezen foncier van deze heerlijkheid, ligt aan de *Papstraat*, 500 meter oostwaarts van de *Wante*.

De heerlijkheid van Schoonberge bezat slechts het lage justitierecht (fonciere justitie). De heerlijkheid van *Valenchijne*, waarmede zij haar schepenen moest delen, was een leen van het Land van de *Woestijne* dat slechts bestond in renten op gronden gelegen op het *Ruiseleeds veld* (*Kruiskerke*). De naam van deze heerlijkheid komt van het geslacht van *Valenchijne* (*Valenciennes*?) die er in de 16e eeuw bezitter van was. In 1670 was *J. B. Moerman* er de heer van.

Leden van het Gentse patriciërsgezicht *Borluut* zijn heren van Schoonberge, van zover de archieven ons toelaten achteruit te gaan tot bijna op het einde van het oud regiem.

Het oudste lid van dit geslacht dat vermeld wordt in betrekking met Schoonberge is *Gheeremkine* (= *Jeroom*) *Borluut* filius *Hendrik*, wees onder voogdij. Deze verpacht in 1398 meersen en vijvers op Schoonberge. (*Ach. De Vos*, Inventaris van landpachten in de Gentse jaarregisters van de schepenen van de keure, blz. 21, nr 141). Vier jaar vroeger, in 1394, verpachtte dezelfde *Gheeremkine* het goed ter *Eken* te *Poeke*. (*ibidem*, blz. 18, nr 111). Nummer 16 van het fonds *Borluut* (*Rijksarchief Gent*) is een renteboek omme *Gheerom Borluut* ende zijn huusvrauwe *Margriete* van *Vaernewick*, van het jaar 1400. Daarin staat vermeld, op folio VII, een leen in *Ruiselede* ende in *Aeltre* dat men heet *Schoenberghe*. Deze

Gheerom overleed in 1447, zonder nageslacht. Wie hem opvolgde als heer van Schoonberge kon ik niet vinden.

Boudewijn Borluut, geboren in 1477 en gesneuveld in de slag van Fuentarabia, in 1524, was de volgende ons bekende heer van Schoonberge. (R. A. G., Borluut 28). Hij was de zoon van Gheerom Borluut (†1506), die een neef was van voornoemd Gheeremkine, en van Margriet d'Ailly. Hij huwde met (Margriet t' Serclaes, gezegd Vincx (Borluut, 412). Zijn zoon François (dit le Beau) volgde hem op als heer van Schoonberge. Deze verkocht Schoonberge, maar zijn broeder Joos trok de heerlijkheid naar hem, wegens naardede van bloed.

Joos Borluut (†1577 en begraven bij de Augustijnen te Gent) was stadspensionaris te Gent en lid van de Staten van Vlaanderen geweest. Hij was gehuwd met Adriana van Nieuwlande. Zijn oudste zoon Jacques volgde hem op als heer van Schoonberge. (Borluut 28 en 240). Deze huwde in 1585 Isabella Borluut, filia Adriaan.

Op 7 januari 1616 schenkt jonkheer Jacques Borluut met warmer hand Schoonberge aan zijn oudste zoon Boudewijn, om te volkomen aan de condities begrepen in het huwelijkscontract gemaakt tussen dezen en jonkvrouw Jacquelijne de Rodoan, filia Philips, heer van Beerlegem. (R. A. G., Land van de Woestijne, 24, folio 60). Boudewijn Borluut moet echter kort na zijn huwelijk overleden zijn, want de Hellin (Hist. chronol. évêques de Gand) schrijft dat Jacquelijne de Rodoan, weduwe geworden zijnde van Boudewijn Borluut, overleden zonder nageslacht, reeds in 1619 hertrouwde. Het leenboek van het Land van de Woestijne vermeldt echter het verhef van Schoonberge op 4 april 1617 door Charlotte Borluut, filia meester Boudewijn. Het is slechts op 30 juli 1647 dat het leenboek het verhef van Schoonberge registreert, gedaan door Mher Jacques Borluut, bij successie van zijn moeder.

Deze Jacques Borluut was de broeder van Boudewijn en zoon van Jacques Borluut senior en Isabella Borluut. Hij was ridder en overleed in 1650. Hij was eerst gehuwd met Katarina Scheyf en, weduwnaar geworden zijnde, in 1641 met Maria Le Prévost, gezegd van Baasrode. Uit zijn eerste huwelijk had hij talrijke kinderen, waarvan er slechts twee in het huwelijk traden, namelijk Karel, die volgt en Isabella, die in 1657 te Gent huwde met Alexander van Brunswick-Luneburg.

Gezegde Karel (Karel-Jacob) Borluut verhef Schoonberge in 1651, bij successie van zijn vader. Hij overleed in 1684 en was in 1661 te Gent gehuwd geweest met Katarina-Theresia Stalins, dochter van Gillis, heer van Moscher-Ambacht.

De 7 januari 1685 verhieft jor Karel-Lodewijk-Bernard, wees van Karel-Jacob, de heerlijkheid van Schoonberge. Hij werd geboren in 1673 en huwde in 1715 Adriana-Theresia van Seclyn, dochter van Frans van Seclyn, heer van Heine en Kaprijke, en Maria-Katarina Wouters, dochter van Filip, heer van Vinderhoutc, Merendree en Belsele. Door het kinderloos afsterven van haar broeder Antoon-Leonard, in 1717, erfde Adriana-Theresia van Seclyn de heerlijkheden van *Heine en de stad en vrijhede van Kaprijke*. (R. A. Brugge, Burg. ferieboek 1713-1725, folio 103). Karel-Lodewijk-Bernard Borluut overleed in 1734 en zijn echtgenote in 1744. Zij lieten geen kinderen na en beiden werden begraven bij de Augustijnen te Gent. (de Hellin, op. cit.)

Adriana-Theresia de Seclyn liet de heerlijkheden van Heine en Kaprijke na aan een bloedverwant, Frans-Jozef de Schietere, heer van Loppem. (Borluut, 279). Doch zij was ook vrouw van *Bassevelde*. Aan het bezit van deze heerlijkheid was verbonden het «hoofddredenaarschap van Vlaanderen» en de ontvangst van de Majesteits «brieven van Aalter». Hierover werd reeds gehandeld in het inleidend hoofdstuk van deze studie.

Barbara-Theresia Borluut had Schoonberge verheven na de dood van haar broeder Karel-Lodewijk-Bernard, maar zij stierf in 1742, ongehuwd. De heerlijkheid ging nu over naar een zijtak van de Borluuts.

Op 7 januari 1744 werd zij verheven door jonkvrouw Isabella-Alexandrina van *Brunswick-Luneburg* en ter Deck, wonende te Brussel. Deze was de dochter van Alexander van Brunswick-Luneburg en Isabella Borluut, dochter van Jacques, heer van Schoonberge. (Zie hiervoren). In maart 1750 geeft zij bij donatie inter vivos, de heerlijkheid aan haar neef, Ferdinand de Brunswick-Luneburg, kanunnik van St. Baafs te Gent. Deze overleed in 1753. Op zijn grafzerk, in de kapel Adam en Eva in St.-Baafs, staat te lezen : «ex linea Hamburgicana, vicecomitis vanter (sic) Vynckt, toparcha de Schoonberhge, Borluut, etc., obiit 26 octobris 1753». (Kervyn de Lettenhove, Eglises de Gand, t. I, 54).

Op 21 mei 1754 wordt Schoonberge verheven door Mher Jan-Baptist *Papejans de Morckhoven*, raad en commis van 's Majestiets domeinen. Hij had deze heerlijkheid verworven voor een jaarlijkse rente van 200 gulden van Maria-Anna van Brunswick-Luneburg. Doch in mei 1755 trekt jor Karel-Filip-Antoon *Maelcamp* ze tot hem, bij naardede van bloed.

Deze heer, overleden in 1766 te Gent, was gehuwd met Isabella-Francisca van Wyckhuys, dochter van Filip en Isabella-Florence Borluut. Deze Isabella-Florence, die volgens haar grafzerk in de St.-Annakapel in de St.-Baafskathedraal te Gent, op 10 maart 1712 overleed, was een afstammeling in de zesde generatie van Lieven Borluut, die een broeder was van Boudewijn Borluut, heer van Schoonberge, overleden in 1524.

Laatste heer van Schoonberge was Karel-Robert-Jan Maelcamp, heer van Schoonberge, Abeele, ter Loven, Litsauw, Walle, enz., geboren in 1746 ; graaf Maelcamp in 1776, markies in 1785, gehuwd in 1769 met Francisca van Nieulant. Hij overleed in 1809. Hij had twee kinderen gehad, een dochter gestorven in de wieg en een zoon, Jan-Baptist, die ongehuwd, in 1795, vóór zijn vader, overleed. Hiermede stierf, tamelijk vroeg, de tak van de Maelcamp de Schoonberge uit.

* * *

Het foncier van de heerlijkheid Schoonberge op Aalter, Littervelde, eveneens op Aalter en waarover verder het Schoonbergs en het Land van de Woestijne op Ruiselede-Kruiskerke, vormden één aaneengesloten blok die niet in verbinding stond met het gros van het Land van de Woestijne op Aalter. Het was daarvan afgescheiden door een brede strook die heerlijkheid van de Woeste was.

BOSSENGOEDE

De heerlijkheid van Bossengoede (Bosschengoede, goed ten Bossche) bestond uit lenen van het Land van de Woestijne. Het foncier daarvan was de hofstede waar thans René Blomme woont, gelegen op de rechter kant van de straat van Aalter-statoin naar Oostmolen, niet ver van de vaart.

Het foncier van Bossengoede was voortdijns 12 bunder (36 gemeten) groot geweest, maar al vroeg werden daar 7 gemeten van gespleten. Deze waren de westkant van het oorspronkelijke leen en vormden een leen op hun eigen (59e in het leenboek van 1729) dat geen deel meer maakte van het foncier. De rest werd op zijn beurt ook verdeeld in twee lenen (57e en 58e in gezegd leenboek) die, samen met een elders liggende derde leen het foncier van Bossengoede bleven vormen.

Het eerste leen was de behuisde hofstede, rondom bewald, komende met een dreef tot op de straat, en de omliggende landen. Dit was 6 bunder groot. Aan de westzijde van het eerste leen en palende met de oostzijde aan het afgespletene deel, lag het tweede leen, dat 11 gemeten groot was. (Deze twee lenen vormen maar één artikel in het landboek van 1635, namelijk nummer 881, groot 32 gemet 86 roeden. Dit correspondeert in het kadaster, sectie B, met de nummers 414 tot 424 en 542 tot 547, samen groot 15 ha 13 a). Het derde leen, groot 800 roen, art. 829 van het landboek, lag ver te westen van de hofstede, achter de huizen van de nieuwe wijk in Houtem ; het kwam ook met een dreef tot op de Oostmolenstraat. (Kadaster B 491 en 492, 1 ha 13 a).

Er werden acht lenen of manschepen gehouden van Bossengoede, dat een baljuw vermocht te hebben die met zijn acht mannen een leenhof vormde. De heerlijkheid had een jaarlijks inkomende rente van 10 schellingen 9 penningen parisis en twee hennen. Zij bezat maar recht van fonciere justitie.

Voor archivalia over deze heerlijkheid, zie de nummers 258 tot 262 van het fonds Land van de Woestijne, Rijksarchief Gent.

De oudst gekende heer van Bossengoede is Joris *Damas*, filius Jan, in 1531. (Leenboeken Land van de Woestijne; ook Ach. De Vos, Landbouwpachten, etc., nrs 2296 en 2344). Hij werd in 1558 opgevolgd door zijn zoon Jan. De Damas' waren een Gentse patriciërsgeacht. Jan Damas, de vader van Joris, was herkomstig van Chère, bisdom Turtijn. (de L'Espinoy, *Recherches antiquitez et noblesse de Flandre*). Glaude Damas, broeder van Joris, verwierf veel goed in Aalter, waaronder de «Nobelstede» aan de Stratemstraat, iets westwaarts van de vierschaar van Schoonberge. In Manegaarde lag een «Nobelbos» en een andre stede van Nobels, die echter slechts in het begin van de 17e eeuw in het bezit kwamen van een ander Glaude Damas, kleinzoon van de eerst vernoemde Glaude. Glaude junior woonde reeds in 1619 op een stede in Manegaarde, genaamd de Nobels sté in het landboek. Deze sté is de oorsprong van het huidig kasteel Nobelstede.

Als heren van Bossengoede hadden wij vervolgens: Lieven van Huerne in 1564, Charles van Huerne in 1567, Augustijn van Huerne, broeder van Charles, in 1583, jor Lieven Calwaert, neef en hoir unick van Augustijn, in 1616. Jonker Charles-Antוניus-Honoratus van Zevecote, heer van Zotschore, van de Mate, enz., werd heer van Bossengoede in 1646 bij successie van Lieven Calwaert, zijn neef.

Mher Pieter-Albert Colins, tot Namen, heer van ter Meren, Spy, Zotschore, de Mate, enz., verhiel Bossengoede in 1727, *causa uxoris*, vrouw Marie-Gabriëlle van Zevecote bij versterfte van haar vader. Zijn zoon, Mher Antoon-Filip Colins de ter Meeren, heer van de gezegde plaatsen, volgde hem op in 1761.

Eugeen-Filip-Jozef Colins de ter Meeren (= Antoon-Filip?), zoon van Mher Pieter-Albert, verkoopt Bossengoede in 1769 aan Bernard-Frans Haemelinck, negociant te Gent en aan zijn zusters. Daaomder was de bewalde en behuisde hofstede gebruikt bij Pieter-Jacob Blomme, filius Pieter, voor 3 - 6 - 9 jaren, pacht ingegaan Kerstavond 1765, aan 40 pond groten per jaar, boven de lasten. De pachter moet ieder jaar 300 geleistro leggen. In september 1772 doen Bernard-Frans Haemelinck en zijn zusters

Maria-Anna en Maria-Theresia-Coleta (kinderen van dheer Rochus Haemelinck en Maria-Theresia Cremers) mutuelle opdracht en reciproque gifte van al hun goederen, waaronder Bossengoede. Rochus Haemelinck was reeds in 1756 eigenaar van de voormelde splete van Bossengoede, groot 7 gemeten. (L. v. d. Woest. 87) .

Het leenboek van het Land van de Woestijne van 1727 vermeldt nog verheffingen van Bossengoede in maart 1789 en op 20 augustus 1792. Bernard-Frans was de verheffer in 1789 ; dit gebeurde misschien wegens de dood van een, of van allebeide zijn zusters. In 1792 was Petrus Haemelinck, tot Gent, de leenverheffer, uit oorzaak van de dood van Frans Haemelinck. Deze Petrus was de laatste heer van deze heerlijkheid.

Het kadaster van 1809 vermeldt deze laatste (Pierre Haemelinck) nog als eigenaar van dit goed. Ferdinand Haemelinck verkocht het in 1846 en nadat het in handen van verschillenden geweest was, werd het gekocht door de pachter, Pieter-Blomme-Iterbeke, die het in 1920 afstond aan zijn neef, René Blomme-van de Reviere. Stippen wij hierbij aan dat leden van het geslacht Blomme sedert 1742. dus sedert meer dan 220 jaar, onafgebroken op Bossengoede gewoond hebben.

De lenen van de heerlijkheid van Bossengoede lagen tamelijk ver van het foncier, verspreid over verschillende plaatsen in Aalter.

Het eerste leen, groot 4 gemet 147 roeden, lag aan de Lostraat en paalde met zijn noordkant aan de Biesemkerkweg. Hierop stond een hofstede in de noordoosthoek. Dit leen omvatte het perceel waarop tegenwoordig de kliniek staat.

De tweede en derde lenen, vormden één blok, samen 1 bunder groot (landboek nr. 1722, 840 roeden, lagen in het gewest van Kesteren en paalden met hun westkant aan de Kesterstraat, met hun oostkant aan het landstraatje dat nu naar de Fruyt's leidt.

De vierde tot zevende lenen, samen 1700 roeden groot, lagen neven elkanderen, in één blok, met de noordzijde aan de Brouwerijstraat en met de oostkant aan de Kerkhofwegel.

Het achtste en laatste leen, 4 ½ gemet meers, (landboek 1769 en 1770) lag in de wijk van Kesteren, in de Gavermeersen, met zijn zuidkant aan de Hellebroek.

Het reeds in zeer oude tijden van het foncier Bossengoede afgespleten deel, dat aan de oostkant daarvan lag en dat een afzonderlijk leen van het Land van de Woestijne was gaan vormen (56° in het boek van 1709, 73°

Het was een behuisde en beschuurde hofstede. Dit leen was in 1768 veranderd in allodiaal, maar 50 roeden, palende aan de Oostmolenstraat, in dat van 1729, was 7 gemet 80 roeden groot. Het bestond uit drie percelen, landboek 878, 879, 880 ; kadaster B 425 en 535 tot 545, 3 ha 33 a. moesten blijven liggen als bodem van leen. (L. v. d. Woestijne, 36, folio 55). De hofstede wordt tegenwoordig bewoond door Omer van de Walle.

TER WALLE

De heerlijkheid ter Walle was een leen van het Land van de Woestijne, het 35° in het leenboek van 1707, het 50° in dat van 1729. Het was 14 bunder (42 gemet), min of meer, groot. (Landboek, art. 401, 404 en 592, samen 40 gemet, 38 roeden = 17 ha 80 a. ; het kadaster, sectie H, geeft 18 ha 81 a.). Dit leen werd doorsneden door de straat van de kerk naar de Woestijne, de tegenwoordige Brugstraat. Aan deze straat stond het bewald kasteel, met stenen brug, poort, hofstede en boomgaard. Dit kasteel bestaat nog : het is het hoog, witgekalkt huis aan de Brugstraat, iets voorbij de Rijkswachtkazeme, maar aan de andere kant van de weg. Door achtereenvolgende verbredingen van de straat zijn de walling, de brug en de poort thans verdwenen. Het foncier van ter Walle liep over de Brugstraat oostwaarts, tot aan de Drogenbroodslag. Daarover lag het foncier van de heerlijkheid van Venakker.

De leenboeken van het Land van de Woestijne vermelden niet dat ter Walle baljuw en schepenen had. Het is weinig waarschijnlijk dat het er had, want de heerlijkheid bestond enkel uit het foncier en hing dus, op rechterlijk gebied, volledig af van het hoofdleen. Nochtans, in sommige dokumenten (b.v. L. v. d. Woestijne 225, fol. 23, L. v. d. Woest. 30 fol. 55, in 1644 en in 1720) vinden wij «baljuw en schepenen van Walle en Venakker», maar het is waarschijnlijk dat dit baljuw en schepenen waren van Venakker alleen.

De heerlijkheid *Venakker* was een leen van Wessegem op Ursel. Volgens de leenboeken moet het 24 gemet groot zijn, maar het landboek van 1635, art. 710 tot 713 geeft maar 15 gemet 231 roeden (7 ha). De grond van het foncier van Venakker werd gebruikt door dezelfde pachter als dat van Walle.

Walle en Venakker hebben steeds dezelfde heren gehad, ten minste van 1500 tot op het einde van het oud regiem. Volgens het leenboek van Wessegem van 1472 was mijn vrouwe de gheselnede mijns heeren Mer Walram van Landas houdster van een leen liggende in Aalter, groot 24 gemet. (Naar een mededeling van Roger Moelaert). Is dit Isabella van

Vlaanderen, bastaarddochter van Lodewijk van Male, die huwde met Waleran van Landas?

Vervolgens vinden wij Willem van Laecke filius Jans, per rapport van 24 april 1542, zegt het leenboek van het Land van de Woestijne. Waarschijnlijk is dit een lapsus calami van de copist van het leenboek. In het archief van de Rekenkamer te Brussel berust een denombrement van Venakker, gediend de 1 november 1502 (Arch. Rekenkamer, 10.856). Achiël de Vos (Inventaris van landbouwpachten) vond in de registers van de schepenen van de keure van Gent Willem van Lake fs Jans, als eigenaar van het goed ter Walle en van Venakker, reeds in 1527 en verder in 1531, 1533, 1542 en 1548. Joos van Laecke fs Willems verhief beide heerlijkheden in lauwe 1557, oude stijl (= januari 1558), de morte patris. (Leenboek Woestijne 1727 ; Rekenkamer, 10897).

Hierna vermeld gezegd leenboek «Lieven de Croocq bij coope ten decrete xxxxx» en daarna «Jacob Cortewille bij overneming voor £ 400». In feite zit de zaak zo ineen : Joos van Lake had Walle en Venakker moeten laten verkopen ten decrete. Lieven de Croocq was aanvankelijk koper, maar daarna verhoogde Jacob Cortewille, als kerkelijk voogd van zijn gezelnede Katarina Peussins, de koopsom tot £ 400 voor Walle en tot £ 136 voor Venakker. (30 maart 1571). Jacob Cortewille was hoogbaljuw van het Land van de Woestijne en heer van ter Lake. (Venakker paalde met zijn noordkant aan dit ter Lake). In 1586, na het overlijden van haar man, verhief Katarina Peussins de heerlijkheden van ter Walle en van Venakker op haar hoofd. Zij verkocht ze in 1591 aan jor Jan van Havere filius dheer François .

Op 28 juli 1623 koopt jor Frederik Nieulant fs Olivier de heerlijkheden van ter Walle en van Venakker van voornoemden jor Jan van Havere. (L. v. d. Woest. 24, fol. 118). Hij was opperschepen van het Land van Waas, ridder in 1647 en overleed te Gent in 1653. Hij was gehuwd geweest met Maria Fernandez-Castillo. In 1649 gaf hij met warmer hand beide heerlijkheden aan zijn tweede zoon, jor Frans Nieulant, met dien verstande dat hij de titel en het vruchtgebruik van de voorzeide heerlijkheden reserveert voor hem en zijn huisvrouw, hun leven lang. (L. v. d. Woestijne, 46, minute 611).

Frans Nieulant was schepen van Gent in 1683 en 1686. Hij was gehuwd in 1652 met Maria-Eleonora Wouters, dochter van Karel, heer van Ruddervoorde en Gaverelles. Hij overleed in 1700 en zijn echtgenote in 1707. Zij liggen begraven in hun grafkelder in de kerk van Aalter. Zijn zoon, jor Frederik-Pieter Nieulant erfde Walle en Venakker. (L. v. d. W. 30, fol. 83). Deze bleef ongehuwd en stierf te Gent in 1735, maar werd

begraven in de grafkelder van de Nieulant's in de kerk van Aalter. Jor Frederik-Pieter Nieulant, heer van Walle en Venakker, verwierf in 1711, bij de dood van zijn moederlijke oom Jan Wouters, de heerlijkheid van het Hof te Hertsberge, gezeid Koudebroek, te Ruddervoorde. Uit denzelfden hoofde verwierf hij ook de splete van den Houtschen in Ruddervoorde, bestaande in de hoge justitie op de heerlijkheden van het Hof te Hertsberge, het Hof te Ruddervoorde. (R.A. Brugge, Burg. nr. 3). Frederik-Pieter was de broeder van Mher Hubert-Frans, burggraaf van Nieulant-Pottelsberge, waarover gesproken werd in het inleidend hoofdstuk van deze studie, ter gelegenheid van de «brieven van Aalter».

Reeds in 1724 (R.A. Br., Burg. 3) had hij Koudebroek en de splete van den Houtsen in Ruddervoorde geschonken aan Francisca-Petronella Nieulant, de dochter van Hubert-Frans voornoemd, en in 1727 (L. v. d. W. 30, fol. 85) schenkt hij haar, in faueur van haar huwelijk met haar kozijn, Petrus-Joannes Nieulant-Voordenhove, de heerlijkheden van Walle en van Venakker. Processen nopens de feodale goederen nagelaten door Frederik-Pieter rezen op tussen gezegde Petrus-Joannes en vrouw Eleonora-Francisca Nieulant, douairiere van jor Cornelius Sandelin, die de zuster was van Frederik-Pieter. Op 16 december (L. v. d. W., 31, folio 130) kwamen zij overeen dat de heerlijkheden Walle en Venakker aan de douairiere Sandelin zouden volgen. (Bij de dood van Frederik-Pieter Nieulant, in 1735, erfde de douairiere Sandelin bovendien nog Koudebroek en de splete van den Houtsen in Ruddervoorde. Zij liet deze laatste heerlijkheden in 1760 na aan de zoon van Petrus-Jan Nieulant-Voordenhove en Francisca-Petronella Nieulant. Aldus ging Ruddervoorde een andere weg op).

Jor Cornelius-Frans Sandelin, heer van ten Hulle (Evergem) verhiel Walle en Venakker na de dood van zijn moeder (1760). Deze had in 1743 het goed ter Venne te Aalter gekocht. (L. v. d. W., 32, fol. 76). Dit goed, dat onder het Land van de Woestijne lag, mag niet verward worden met de heerlijkheid van Venakker, alhoewel het er aan paalde. Justina-Petronella Sandelin, douairiere van jor Louis-Jacques van Crombrugghe, heer van Loovelde, erfde Walle en Venakker in 1766 van haar broeder Cornelius-Frans. (L. v. d. Woest. 2 en 92). De douairiere van de heer van Lovelde liet deze heerlijkheden na aan Eleonora-Francisca, barones van Schiffer, echtgenote van jor Emmanuel-Charles van Hoobroeck, heer van Asper en Zingem.

Jor Hubert-Frans van Hoobroeck, oudste zoon van de voorgaanden, erft in 1789, bij gifte onder levenden, van zijn moeder, in faueur van zijn huwelijk met Sofie-Theresia-Jozefa van der Bruggen, heer van La Douve, de heerlijkheden van Walle en van Venakker, waarvan hij de laatste heer was.

Het kadaster van 1809 geeft nog Hubert-Frans van Hoobroeck aan als eigenaar van de gewezen foncieren van ter Walle en van Venakker. In het kadaster van 1835 is een van de Woestijne d'Hansbeke daar eigenaar van. De tegenwoordige eigenaar van Walle, is de heer Jules Maenaut-Bockaert, notaris te Brussel, terwijl het gewezen foncier van Venakker de eigendom is van de heer Pr. Van Damme-Lestienne, gemeentesecretaris te Oedelem.

LITTERVELDE

Littervelde (Lijtervelde) was het 26^e leen van het Land van de Woestijne in het boek van 1707 en het 46^e in dat van 1729. Het lag op de uiterste zuidkant van Aalter, langs de grens met Ruiselede, in de tegenwoordige wijk Eendekooi, en paalde met zijn zuidkant aan de heerlijkheid van Akspoele (op Ruiselede). Het lag in de Beerlovijver, tegenwoordig best bekend als «Clerck's bossen». Ook de Oostvijver, op het einde van de Vergeylestraat en palende west aan de Beerlo, was een deel van het foncier van de heerlijkheid Littervelde.

In een denombrement, overgegeven door Geraard van Akspoele in 1450, lezen wij dat hij een leen houdt van Jan van Vlaanderen, heer van de Woestijne, welk leen gelegen is in de prochie van Aalter en heet «Litervelt». groot 12 bunder, min of meer, en ligt in de Beerlo. Hij vermag te stellen een baljuw en mag wet doen met schepenen ontleend aan de heer van de Woestijne, telkens als dit nodig zal zijn. Tot zijn leen behoort tol, vondst, bastaardgoed en de boete van drie pond parisis en daaronder en alles wat bij de boete van drie pond behoort. Tot zijn leen behoort een heerlijke rente van 30 schellingen parisis en twee hennen, welke rente spreekt op tien gemeten erf. Als zijn laten hun erve verkopen zijn zij aan hem verschuldigd, als markgeld, zes pond op honderd. (R.A. Gent, fonds Preud'homme d'Hailly, 738).

Diezelfde Geraard houdt bovendien van dezelfde heer van de Woestijne nog twee andere lenen, gelegen in dezelfde Beerlo, het een groot acht bunder, het ander vier bunder.

In de latere leenboeken van het Land van de Woestijne is de situatie nog identiek als in 1450.

Volgens de leenboeken was Littervelde met de twee andere lenen 24 bunder, dat is 72 gemet groot. Een leenverhef van 1766 (L. v. d. W., 91) geeft echter als grootte aan 164 gemet 229 roeden, of 74 hectaren. Het kadaster geeft 72 hectaren.

Het renteboek van Akspoele van 1520 (P. d'H. 743) bevat op folio XIX de «heerlicke rente up t heerschip van Littervelde». Een later renteboek is mij niet bekend). Deze gaat uit 17 gemeten hofstede en land, palende aan de zuidoosthoek van de Beerlovijver en voor een groot deel gelegen op Ruiselede. Het deel van deze rente dat op Aalter ligt was, volgens gezegd renteboek, 8 gemet en 8 roeden groot. Wij vinden deze rentegronden terug in het tiendeboek van Aalter van 1639, met een oppervlakte van 8 gemet 72 roeden.

Het kan interessant zijn hier te zeggen dat de zuidgrens van de tiende de beek in de Lostraat en de hofstede Biesem was, dus amper 300 meter te zuiden van de kerk. Dit zou bewijzen dat, als het oorspronkelijk tiendeboek, in illo tempore, gemaakt werd, gans de zuidkant van Aalter nog onontgonnen veld was. Drie kilometer verder zuidwestwaarts, op Littervelde, vindt men terug land dat tiende geeft, namelijk, gelijk gezegd, het land dat ook aan de heer van Littervelde rente verschuldigd was. Hier begon de goede grond van Ruiselede!

De heerlijkheid van Littervelde heeft altijd dezelfde heren gehad als Akspoele. Daaruit volgt dat men alles wat Littervelde betreft zal moeten zoeken in het archief van Akspoele, dat is, in het fonds Preud'homme d'Hailly, Rijksarchief Gent.

In dat archief is er herhaaldelijk spraak van een «eendekooi» in de Beerlovijver. Een eendekooi is een inrichting om wilde eenden te vangen. De hofstede «Eendekooi», die op Ruiselede (Akspoele) staat, aan de boord van de gewezen Beerlovijver, dankt daaraan haar naam. Die naam ging over tot het omliggende gebied : vandaar de wijknaam Eendekooi op Aalter.

In augustus 1783 geeft Mher Louis-Ernest-Charles-Antoine-Hubert de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort, baron van Poeke, heer van Akspoele, Littervelde, enz., uit in cijns het oosteinde van de Beerlovijver aan Francies van Poecke, filius Jacobus, tot Aalter. De cijnspacht is voor 29 jaar, beginnende op Kerstavond 1783, mits elf pond courant 's jaars. De conditie is dat de pachter de Beerlovijver zal moeten brengen in goede culture en daarop zal mogen bouwen een huis, schuur en stallingen en zal mogen beplanten naar goeddunken. (Uit de papieren van de notaris Schacht van Lotenhulle, gevonden in de nalatenschap van de heer Hulin de Loo en door mij afgestaan aan het Rijksarchief te Gent).

In 1812 verlaat Francies van Poecke zijn cijns en laat hem over aan Karel de Muyt. Uit de prijzij die alsdan gedaan werd blijkt er dat hij een woonhuis, schuur, stallingen, ovenbuur, wagenhuis, enz., gebouwd had, benevens nog twee andere hofstedekens. De grote hofstede is deze waar

nu André de Clercq woont. De twee krotwoningen bestaan hedendaags niet meer.

De ontginning van het complex Beerlovijver-Oostvijver (72 ha) is snel vooruitgegaan sedert dat van Poecke er in 1783 mede begonnen is. In 1811 was er reeds geen veld noch vijver meer, maar wel 45 ha land en meersen en 27 ha bos. In 1835 was de oppervlakte aan land (32 ha) verminderd ten voordele van die aan bossen (39 ha). In 1932 echter waren er maar 15 ½ ha bos meer. 's Winters, bij grote regenval, staan grote uitgestrektheden van de vroeger Beerlo gans blank, zodanig dat de streek er alsdan terug uitziet als een vijver.

Hier volgt een lijst van de heren van Akspoele, tevens heren van Littervelde.

— Jan van Akspoele was in 1277, met zijn broeder Filip, aanwezig te Aalter bij de verheffing van de relikwie van de heilige Landrada.

— Jan, ridder, heer van Akspoele, overleden 28 sporkel 1361, begraven in de kerk van Ruiselede.

— Geraard van Akspoele, 1439.

— Geraard van Akspoele, filius Geraard, schildknaap, schepen van de keure te Gent, overleden 1498. Was gehuwd met Katarina van Seclin, vrouw van Hansbeke.

— Pieter de Wale, filius Willem, overleden 1499; was gehuwd met Paulina van Akspoele, filia Geraard.

— Willem de Wale, filius Pieter, kleinzoon van Willem, heer van Akspoele, Hansbeke, schepen van de keure van Gent 1514-1520, lid van de Raad in Vlaanderen, overleden 1540.

— Loys de Wale, filius Pieter, na zijn broeder Willem, overleden 1552.

— Barbara de Wale, filia Loys, vrouw van Akspoele, Hansbeke, overleden 1567. Huwde driemaal : 1. — Roland van de Camere, † 1529; 2. — Antheunis de Baenst, † 1562; 3. — Filip de Groux, heer van Moerbeke.

— Hendrik van de Camere, filius Roland, heer van Akspoele, Hansbeke, Herlegem 1567, bij opvolging van zijn moeder, overleden 1571. Was gehuwd met Liviene Borluut.

— Charles van de Camere, filius Hendrik, heer van Akspoele, Hansbeke, jong overleden 1576.

— Philipote de Wale, filia Loys, zuster van Barbara, vrouw van Akspoele, Hansbeke, Herlegem, erfgename van haar neef Charles de

Wale, overleden xxxx, huwde eerst Willem van Nieuwenhuyse, † vóór 1576, en daarna Filip de Gruutere, † 1587.

— Frans van Nieuwenhuyse, filius Willem, heer van Akspoele, Hansbeke, overleden 1591, was gehuwd met Madelline de Clerck.

— Liviene van Nieuwenhuyse, enig kind van Frans, vrouw van Akspoele, Nieuwenhuyse, huwde in 1596 met Filip Lequieu le Vasseur de Guernoval, heer van Ekelsbeke, die in 1624 overleed.

— Hubert-Álbert le Vasseur de Guernoval, filius Filip, geboren 1586, heer van Akspoele, Hansbeke, grootbaljuw van Gent 1626, overleden 1658, huwde eerst Maria de Luna y Carcanio, daarna Jacqueline Triest, † 1655.

— Philippe-Albert-Hubert le Vasseur de Guernoval, zoon van de voorgaanden uit zijn eerste huwelijk; baron van Ekelsbeke, heer van Akspoele, Hansbeke, overleden rond 1668, huwde Maria-Francisca van Gistel. † 1665.

— Adrien-François-Florent le Vasseur de Guernoval, zoon van de voorgaande, baron van Ekelsbeke, heer van Ledringem, Akspoele, Hansbeke, overleden 1695. Had zijn nicht Maria-Francisca van Gistel gehuwd († 1710) (sic, volgens Histoire d'Esquelbecq).

— Philippe-Adrien-François-Folquin le Vasseur de Guernoval, baron van Ekelsbeke, heer van Akspoele, Hansbeke, die in 1696 huwde met Ernestine de Maulde en in 1702 overleed, 25 jaar oud.

— Philippe-Max-Ernest le Vasseur de Guernoval, enige zoon van de voorgaanden, baron van Ekelsbeke, Akspoele, Hansbeke, meier van St.-Omaars 1730-1732, overleed te Parijs in 1744. Hij was gehuwd met Jeanne Durey. Bij de verkaveling van zijn goed, na zijn overlijden, ging de parochie Hansbeke naar Arnold de Guernoval, maar het Hansbeeks in Ruiselede, Akspoele en Littervelde gingen naar zijn andere zoon :

— Philippe-Joseph-Alexandre le Vasseur de Guernoval, markies van Ekelsbeke, heer van Akspoele, gehuwd met Louise du Bouchet en overleden in 1761. Hij verkoopt Akspoele, Littervelde, enz., op 22 juni 1756 aan de volgende :

— Jan-Frans Diericx, raad in de Raad van Vlaanderen, kocht Akspoele, enz.

— Charles-Maximilien de Viron trekt echter Akspoele, enz., naar hem bij naardede van bloed. Hij wordt daarin geërfd, na proces de 10 december 1760. Hij was kleinzoon van Lambert de Viron en Antoinette filia Hubert-Albert de Guernoval.

— Charles-Florent-Idesbald de Preud'homme d'Hailly koopt Akspoele, enz., van de Viron op 16 juni 1762. Deze was geboren te Kanegem

in 1722; hij was burggraaf van Nieuwpoort, Oombergen, St.-Levens-Esse, Schonenberge, baron van Poeke, heer van Neuville, Kanegem, Velaine, enz. Hij huwde in 1741 Marie-Anne-Charlotte d'Alegambe.

— Louis-Ernest-Charles-Antoine-Hubert de Preud'homme d'Hailly kreeg Akspoele in 1783, van zijn vader Charles-Florent-Idesbald, bij antcipatie van erfenis. Hij trouwde met Marie-Antoinette de Vicq. Zijn titels vinden wij in een stuk van 1789 en er zijn er niet weinig : «Mher Louis Ernest Carolus Anthone Hubert de Preud'homme d'Hailly, burggrave van Nieuport, Oomberghe, Ste Lievens Essehene, Schoonenberghe, etc., etc., baron van Poucques, Courrière, etc., heere van den Hamme ende Beek-schen, regieringhe der prochie van Caneghem, Hoogenhove, Croovelde, Vromenhove, L'Estrée, Camby, Rimslede, Hinchoute, Steenvoorde, Locre, Quaedestraete, Bussche, Pinox, Ramons, Fonteine, Heirwegh, Honscote, Axpoele, Raecht-Nieuwenhuysse, etc.».

Louis-Ernest-Charles-Antoine-Hubert de Preud'homme d'Hailly was de laatste heer van Poeke, Akspoele, Littervelde, enz., enz. Hij stierf in 1830, zonder kinderen na te laten. Als kasteelheer van Poeke werd hij opgevolgd door zijn achtemeef Constant-Adolf-Désiré-Idesbald de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort, baron van Poeke. Deze overleed te Poeke in 1866. Na zijn dood werd het kasteel van Poeke verkocht aan baron Pycke de Peteghem. De laatste eigenares was juffrouw Inès Pycke de Peteghem, dochter van baron René. Zij overleed te Poeke in 1955 en legateerde het domein van Poeke, als «Stichting Elisabeth en Inès Pycke de Peteghem», aan de v.z.w. «Duin en Heide».

Na het oud regiem vinden wij in het kadaster van 1810, als eigenaar van het gewezen foncier van Littervelde (Beerlo en Oostvijver) voornoemde Louis Preud'homme d'Hailly de Nieuport, te Poeke (71 ha 48 a). Het kadaster van 1835 geeft als eigenaar baron Preud'homme d'Hailly, te Poeke. In 1845 verkoopt deze zijn goederen op Aalter aan Victor Formanoir de la Cazerie, te Templeuve. Eigenaar in 1932 (nu nog?) was de heer H.J.J.G. Formanoir de la Cazerie.

* * *

Hiermede is mijn overzicht van de heerlijkheid van het *Land van de Woestijne* en van de daaraan ondergeschikte heerlijkheden ten einde. De heerlijkheid van de *Woeste*, de daaraan ondergeschikte heerlijkheden en de heerlijkheden die zich op Aalter uitstrekken, maar waarvan de zetel elders gelegen is, zullen het voorwerp zijn van een volgende studie.

14 november 1964.

Arth. VERHOUSTRAETE

FEODAAL KNESSELARE

1. HET PRINSENGOED TE KNESSELARE

Het is een bekend en aanvaard feit, dat talrijke Vlaamse dorpen geëvolueerd zijn uit domeinen of landbouwontginningen van de Frankische tijd en van de hoge middeleeuwen. Ook voor Knesselare blijkt zulks het geval.

Op nauwelijks 900 m afstand in vogelvlucht van de kerk, in noordwestelijke richting, doch vlak op de grens met Oedelem, ligt de oude en merkwaardige hoeve, door Lic. Daniël Verstraete het «Prinsengoed» genoemd. ⁽¹⁾.

Dit Prinsengoed «is in elk geval een der oudste nederzettingen van de streek. Met zorg is die plaats door de, waarschijnlijk Frankische, stichters uitgekozen. De traditionele beek, die de gracht moet spijzen, is er aanwezig en langs die beek liggen er natuurlijke weiden». ⁽²⁾.

«Het Prinsengoed was een leenhof, waarvan de heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem afhing. De woning van de leenheer stond op de motte, zoals dit overal het geval was op grote hoeven, maar daarnaast lag er een nederhof...». ⁽³⁾.

(1) D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed te Knesselare en de heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem, 16 blz., geïll., met kaartje ; Willems, Eeklo, 1951.

(2) Op. cit., blz. 4.

(3) Op. cit., blz. 3.

Met de uitdrukking «leenhof» in de aangehaalde tekst kunnen wij ons moeilijk verzoenen ; wij zagen inderdaad liever het woord «leengoed» of «fancier» gebruikt. Een leenhof is immers de vergadering van leenmannen, van hen die manschap bezaten om recht te spreken, enz. Vgl. thans nog met «beroepshof», «hof van cassatie», «Supreme Court», «Probate Court», etc.

Het Prinsengoed was de zetel, het fancier van de heerlijkheid van het Knesselaarse, maar geen leenhof, tenzij men «hof» hier als «hofstede» gaat beschouwen.

Op Aalter bestond er wel het «leenhof van Woeste», maar een hofstede van Woeste was er niet. Het fancier van Woeste was het Zegersveld, onbebouwd grond, dichtbij Buntelare.

Twee stukken grond van het hof, vlak naast mekaar, zijn nu nog door een gracht omringd. «Het stuk dat het dichtst bij de Flabbaartsbeek ligt, was de «motte» en noordwaarts daarvan, juist over de gracht, lag het eerste nederhof. De gebouwen op de motte waren in het begin der 15^e eeuw reeds verdwenen... In 1370 stond er echter nog een kapel op die motte. Dat is een bewijs, dat de leenheer van het Knesselaarse wel degelijk op zijn leenhof gewoond heeft». (4).

De huidige grens «tussen Oedelem en Knesselare maakt een mooie bocht rond die hoeve, men ziet dat men hier met een vooropgezet doel tewerk is gegaan» (5); men wilde, met duidelijk overleg, nog iets erbij nemen. Wanneer men weet, dat de parochiegrenzen hier in 1242 definitief werden vastgelegd, dan is het zeker dat het Prinsengoed vóór de 13^e eeuw moet bestaan hebben.

Het Prinsengoed behoorde aan het centraal gezag, was domein van de vorsten, eerst van de graven van Vlaanderen, daarna van de hertogen van Bourgondië, dan van de koningen van Spanje en later van de Oostenrijkse keizers. In 1350 gaf Lodewijk van Male het Prinsengoed in leen, voor de duur van zes jaar, aan zijn trouwe dienaar Henry van de Pitte :

«1350, 20 mars (nouveau style). — Lettre de la cense de la maison de Knesselaere donnée à Henry le Fourrier.

... à nostre amé vallet et fourrier, Henriet de le Pitte, nostre maison à Knesselaere ensamble avecq les preis, terres, jardins, bos, hayes, yauwes (6), rentes, revenues et droictures à yceli appartenant... par l'espace de 6 années... pour la somme de 100 lb monnoye de Flandres...». (7).

Wellicht stierf Henry van de Pitte spoedig daarop, want reeds het volgend jaar werd hetzelfde goed opnieuw in leen gegeven, ditmaal aan Maylin van de Niepe, kanselier van de graaf van Vlaanderen :

«Don fait à messire Maylin de le Nieppe, chancelier de Flandres, de la maison de Knesselare. — 15 Octobre 1351.

Donnons nostre mayson de Knesselare avecques toutes les terres, prés, bois, yauwes, pastures, rentes, revenues, seigneurie et appartenances quelconques de la dicte mayson... qu'il les tienne et peut tenir à tout son vivant». (8).

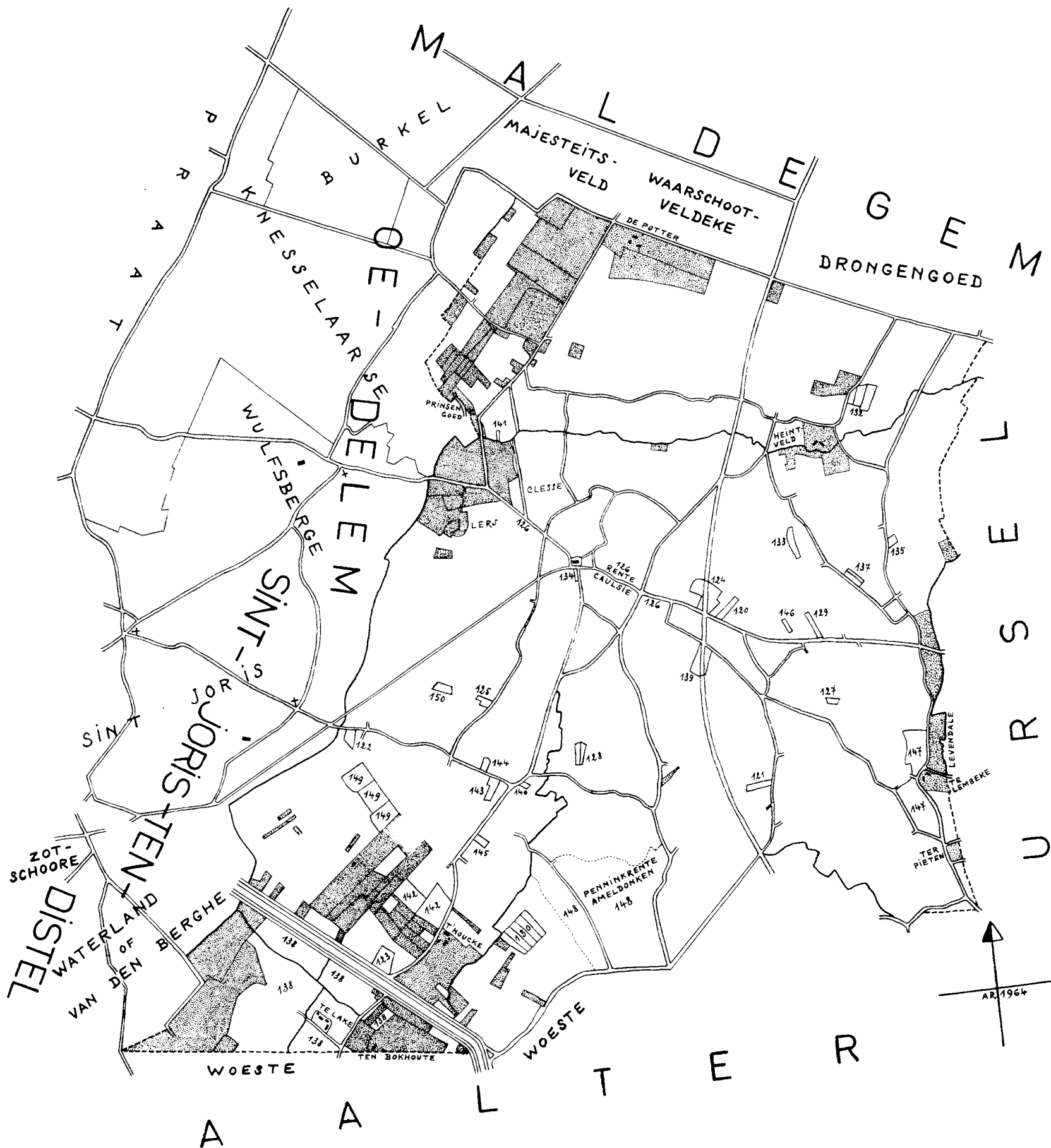
(4) Op. cit., blz. 3.

(5) Op. cit., blz. 4.

(6) yauwes = eaux, wateringen.

(7) Cartulaire de Louis de Male. Uitgave Thierry de Limburg Stirum, Gent, 1921 : tome I, pag. 61.

(8) Ibid., tome II, pag. 15.

FEODAAL KNESSELARE

Streepjeslijn = huidige begrenzing van de gemeente Knesselare.

Gestippelde delen = heerlijkheid van de «Gravelijkheid binnen Knesselare».

Witte gedeelten = Land van de Woestijne.

Nummers 120 à 150 = lenen van het Land van de Woestijne in Knesselare, volgens het leenboek van 1729.

Wij kennen een derde uitgifte door Lodewijk van Male, met Kerstmis 1356 :

«25 déc. 1356. — Lettre van mester Zegher van der Beke, cancelier, van den (goede) van Knesselare.

Wy Lodewyc... dat wy in tiden verleden ghegheven hadden onsen geminden clerc ende raet Maykin van de Niepe, onse goet van Knesselare ter meeninghe hem te verziene en dat te houdene toter tyt dat hy in anderen manieren wel ende eerlike versien ware ende niets anders... nu (is hij) wel ende eerlyk voorzien... geven onsen clerc ende raet Zegher van der Beke, onse cansellier... onse voors. goed van Knesselare met al datter toebehoort van huusinghe, landen, meerschen, wateren, heerscepien, renten, exploicten... te houden tot dat wy iets beters hebben». (9).

Al deze schenkingen aan hooggeplaatste en «goede dienaars» van de graaf, wijzen ongetwijfeld op het belang van het Prinsengoed in die tijd.

In de zomer van 1379, na het geval van de Gentse Witte Kaproenen die de Brugse vaartdelvers verjaagd hadden, hield Lodewijk van Male persoonlijk verscheidene bijeenkomsten (parlementen) met de Gentenaars en met de Bruggelingen, te Knesselare en te Ursel, d.w.z. op het Prinsengoed en op het Koningsgoed. (10).

«Le 29 juin et le 1 juillet (1379) le comte Louis de Maele est à Knesselare. Là il reçut deux députations de Bruges :

Doe meester Pietre Ricaseyse ghesent te Knesselare an onsen prince,
van enen daghe. iiij xx iiij lb

Den eersten dach in hoymaend meester Pietre Ricaseyse ghesent te Knesselare, an onsen prince, van enen daghe...

Le Comte se rend de nouveau le 27 et 28 août à Ursel, le 3 septembre à Knesselare. Les députés de Gand n'ayant pu le fléchir, le soulèvement devint général». (11).

Ook later gebeurde het meermaals dat de Bourgondiërs of hun genodigden, als zij op doortocht waren tijdens hun reizen van Gent naar Brugge, te Ursel bleven noenmalen en er zelfs overnachtten (12), doch niet meer te Knesselare op het Prinsengoed. De kapel op de motte aldaar was toen trouwens ook reeds verdwenen.

(9) Ibid., tome II, pag. 61.

(10) Zie : Gilliodts-van Severen : «Bruges, port de mer» en «Invent. des archives de la ville de Bruges».

(11) L. Gilliodts-van Severen : Archives de la ville de Bruges. Inventaire des Chartes, 1878 : tome II, 1378.

(12) Rijsel, Archives du Nord, passim.

Ja, het is duidelijk dat het Prinsengoed zeer voornaam en belangrijk was in de 13^e en 14^e eeuw, wellicht zelfs ervóór.

«In totaal was het goed 31 bunders en 286 roen groot. Daarin waren het wei- en bouwland en de bossen begrepen. Het bouwland zelf was 46 gemeten en 61 roen groot. Het bouwland lag voor het grootste gedeelte op (de huidige parochie) Knesselare. Het weiland was 14 gemeten 240 roen groot en het lag in één blok langs de Flabbaartsbeek, op het (tegenwoordige) grondgebied van Oedelem. Dat stuk weide heette de Prinsenmeers. Van het bouwland lagen er ook 3 gemeten en 44 roen op het grondgebied van (het huidige) Oedelem en in die oppervlakte waren de motte en het oude nederhof begrepen». (13).

«Wat de bossen betreft, ze besloegen een oppervlakte van 32 gemeten en 285 roen en daarin was de «ettinghe» of «le lers» begrepen, die 18 gemeten en 230 roen groot was. Verder lagen die bossen zowat overal tussen het bouwland verspreid. Er lag er een tussen de Oude Gentweg en de dreef, die van de Oude Gentweg naar het hof liep. Dan lag er een tussen de Flabbaartsbeek en de Prinsenmeers. Verder lag er nog een ten noord-oosten van het grondgebied van de hoeve en de motte zelf was ook bebost toen ze niet meer bewoond werd. Dan hadden we nog een bos dat «in 't Loot» heette en dat ten noorden van de hoeve lag. Dat bos werd in de 16e eeuw in bouwland ontgonnen, maar in de 18e eeuw veranderde dit terug in bos. Buiten dit bos lag gans die oppervlakte bossen, weiden en bouwland in één blok, dat zich in oostelijke (en zuidelijke) richting uitstreckte, tot op de plaats waar zich het hedendaags klooster van Knesselare bevindt en waarnaast vroeger de banmolen van Knesselare stond». (14).

«Maar ten noorden van de hoeve lag nog een groot stuk heide dat ook bij de hoeve behoorde en dat zich uitstreckte tussen de Oude Brugse Heerweg en de Wulgestokstraat. Die heide was 26 bunders en 160 roen groot». (15).

«Tenslotte bezat de hoeve nog een heide op het (tegenwoordige) grondgebied van Maldegem, dus over de Oude Brugse Heerweg en die

(13) D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed.... blz. 8.

(14) Ibid., blz. 8-9.

(15) Ibid., blz. 9.

Blijkbaar heeft de heer Verstraete, bij het opgeven van de grootte van het goed herhaaldelijk de kaart van 1726 gebruikt (Alg. Rijksarchief te Brussel). Deze zegt nochtans uitdrukkelijk, voor die heide tussen de Oude Brugse Heerweg en de Wulgestokstraat, onder nr. 41, dat zij 95 gemet 60 roen groot was ; terwijl 26 bunders 160 roen slechts overeenstemt met 78,5 gemet.

heide was 107 gemeten en 8 roen groot. In die heide lag Vijvereeke, een grote vijver die vanaf de 17^e eeuw door de pachter van het Prinsenhof werd uitgebaat, maar die vroeger afzonderlijk werd verpacht en die oorspronkelijk bij de «emolumenten», d.i. de voordelen van de baljuw van het Knesselaarse, behoorde. Van het hof naar die vijver (en naar de Oude Brugse Heerweg dus) liep een weg, de hedendaagse Geuzestraat. De heide rond die vijver en de heide op (het huidige) Knesselare, werden dikwijls door de pachter van het Prinsengoed verder uitgepacht voor het weiden van het vee van de boeren uit het omliggende». (16).

«Zoals men ziet was het Prinsengoed een belangrijke nederzetting. In de rekeningen van de 14^e en het begin der 15e eeuw spreekt men van «nostre mayson de Knesselare», «l'hostel», «le manoir» of «l'hostel et l'avoir de «Knesselaere». Maar vanaf 1457 vindt men nog alleen «l'avoir de Knesselaere». In de 16e eeuw echter komt de naam «Prinsengoed» voor. Later spreekt men van «la cense de sa Majesté à Knesselaere». (17).

De heer Verstraete, omdat de hoeve thans geen naam meer droeg, stelde opnieuw de benaming «Prinsengoed» voor, in 1951, ter aanduiding van de grafelijke hofstede op het Knesselaarse en wij hebben deze benaming hier dan ook gebruikt. «'s-Gravengoed» ware echter o.i. een meer passende naam geweest; aldus had men beter het verband gezien tussen deze hofstede en de heerlijkheid van de «Gravelijkheid in Knesselare», zoals wij verder zullen zien.

«Er is nog iets dat op het belang wijst van die hoeve. In de oudste rekeningen (1374) spreekt men van «le lers vers West oultre le grand chemin». «Lers» moet men vertalen door «laar» en was een onbebouwd stuk grond, waarop er dikwijls struikgewas stond. In die rekening wordt ten andere gewag gemaakt van struikgewas, dat men op die «lers» verkocht. Later, in de 15^e en 17^e eeuw, noemde men die plaats «de ettinge» of «de Vennette» (18) en dat wil zeggen: een onbebouwd en vochtig stuk

(16) Ibid., blz. 9.

(17) Ibid., blz. 9.

Bovenaan de rolrekening van 1371 lezen wij: «Dit syn costen ghedaen om de husinghen van den Goede van Clessenare...».

— De benaming «Prinsengoed» is geen uitvinding van de heer Verstraete; deze voerde enkel de naam terug in.

(18) Thans nog algemeen genoemd: de Vennekens. De naam «Vennekens» staat aldus reeds onveranderd gespeld in 1677, bij de verpachting van de jacht binnen het Land van de Woestijne. R. A. te Gent, Land van de Woest., bundel nr. 149.

grond waar struikgewas op staat. Dat stuk grond nu lag op het grondgebied van Knesselare, langs de Flabbaartsbeek, over de Oude Gentweg (le grand chemin) en dus ten westen van de hoeve». (19).

«Zou dat «lers» misschien in verband staan met de plaatsnaam Knesselare die, in zijn Franse vorm, «Kenlers» wordt genoemd? En zou het niet kunnen gebeurd zijn, dat men van dat «lers» van het Prinsengoed de dorpsnaam Knesselare heeft afgeleid? Volgens Carnoy wil Knesselare zeggen : de lare waar veel kliskruid groeit. Langs de Flabbaartsbeek vindt men inderdaad kliskruid». (20).

De vraag is gesteld : Komt de dorpsnaam Knesselare voort uit dat «laar» van het Prinsengoed?... Of anders : Is de dorpskern van Knesselare jonger dan het Prinsengoed met zijn «lers»?... Nog radikaler : Heeft het dorp Knesselare zijn ontstaan te danken aan de landbouwuitbating van het gravelijk «Prinsengoed»?...

Wij moeten eerlijk bekennen : Het heeft er alle schijn van, ja, het lijkt vrijwel zeker.

Inmiddels verlaten wij het Prinsengoed. Wie meer bijzonderheden wenst over de hoeve, haar uitbating, geschiedenis en bewoners, raadplege het meergeciteerde boekje : «Het Prinsengoed te Knesselare en de Heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem».

2. DE DORPSNAAM EN DE DORPSKERN

Bedoeld «lers», waarover wij zoëven spraken, ligt inderdaad in vogelvlucht slechts op 600 m afstand van de kerk van Knesselare en paalt nu omzeggens aan de huizen van de agglomeratie (Kloosterstraat). Het vermoeden van de heer Verstraete, nopens de oorsprong van de dorpsnaam, deelden wij dan ook sinds lang. Maar wij zochten in de patroniemen en in de toponiemen naar een verklaring voor die «klisse», in de oudere vormen «clesse» en «cles». (21). En zoals het vaak gebeurt, lag de oplossing onmiddellijk voor de hand, men hoeft haar enkel weten te duiden...

(19) D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed..., blz. 4-5.

(20) Ibid., blz. 5.

(21) Oudste vermeldingen van de dorpsnaam : Cnislara, 1128, kop. 16^e e. ; Kneslara, 1129 ; Cnenleirs, 1139 ; Cneslar, 1153 ; Knisslara, 1165 ; Chintisar, 1171, kop. ± 1175 ; Knilleirs, ± 1182 ; Clesnar, 1189, 1216 ; Chnesselare, 1190, kop. ± 1191 ; Knesslara, 1192 ; Chenesselare, 4^e kwart 12^e e. ; Knislara, 1204. Al deze excerpten uit Dr. M. Gysseling Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226). Deel I, blz. 566. Kneslair in 1220 ; Kneslar in 1237 en 1249 ; Kenlers (Franse vorm) in 1242 ; Knesselare in 1330 ; Clesselaer in 1333 ; Knesselaere in 1350 ; Clessenare in 1364 en 1371, enz...

Aan de andere zijde van de Oude Gentweg, langs de overkant dus van dat «lers» en vlakbij het Prinsengoed, in zuidoostelijke richting (tussen de kerk en het hof), op amper 400 à 500 m afstand van de kerk, vinden wij een andere lage en zompige vlek : de Kluize of Cluyse. Een straatje, van het dorp en van de Oude Gentweg komend, draait er mooi omheen en heet nu nog : Kluizestraat. Er groeit daar klisse of kliskruid ⁽²²⁾ in overvloed, niettegenstaande het onverdroten werk van de landman. De oudere benaming van deze plek grond blijkt : Cluysestraete, Clyssestraet, Clessestraetjen. En de gemeentelijke «Atlas der Waterloopen» (1858), alsook de «Atlas der Buurtwegen» (1844), geven nog voor gans dit gebied, vele gemeten groot, de wijkbenaming «Clys» op ! Kan het wel duidelijker ? De Oude Gentweg (Kloosterstraat) loopt op een kleine kam tussen «dat lers» en «die klisse» door ; beide plaatsen liggen tussen het Prinsengoed en het dorpscentrum ; de oude dries van het dorp, de zo dikwijls vermelde «Scheurdries» ⁽²³⁾, paalde aan die «klisse» met zijn noordzijde. Ongetwijfeld is de naam Knesselare een samenvoeging van die «clesse» en dat «lers». Het Prinsengoed en het centrum van Knesselare zijn beide ontstaan, elk langs een verschillende kant, aanleunend tegen dit bestruikt en zompig gebied. Maar wat ontstond nu het eerst ? Heeft het Prinsengoed de naam Knesselare overgedragen op het centrum, of andersom ?... Dat is een moeilijke vraag, nauw verwant met de graad van oudheid van beide. Wij moeten dus die trachten af te wegen.

Uit de plaatsnaamkunde treedt Knesselare (gans het tegenwoordige territorium) ons tegemoet als een woest en onherbergzaam gebied, deels heide, deels moeras, later wellicht meer bebost ; het is minder zandig dan Aalter, doch natter, drassiger. Onder geen enkel opzicht komt het ons voor als uitzonderlijk vroeg bewoond. Oude vondsten ontbreken tot hiertoe helemaal. Er zijn uiterst weinig hoeven die tot een hoge oudheid opklimmen en deze liggen dan nog, zonder één uitzondering, op de grenzen van de parochie, dus niet in of nabij het centrum.

In gans de dorpskern vinden wij geen enkel spoor van werkelijk middeleeuws leven, ook niet in de bewaarde teksten, laat staan in de gebou-

(22) Grote klis = *Lappa major*, van de onderfamilie der buisbloemigen of tubulifloren ; groengrijze bladeren, bloeit in juli-augustus, bloemkroon purper, hoofdjes in een losse schermvormige tros ; de plant kan méér dan een meter hoog worden en groeit vooral op onbebouwde plaatsen : elders is zij nu over het algemeen vrij zeldzaam geworden.

(23) Zie bv. «Pennynck rente binnen Aeltre... ± 1717», Fonds Land van de Woest., nr. 5, R. A. te Gent : «Consistentie detail ende ghelegenthede der naervolghende goederen compde haere Excellentie de Vrouw douarière van Merode... ± 1780», enz.

wen ; de herberg «De Swaene», op het dorp, bij de Oude Gentweg, vergaderplaats van de dorpswethouders, bestond in 1488 ; er blijkt niets ouder...

Wij ontmoeten geen vermeldingen van pastoors, baljuws, burgemeesters en schepenen van de parochie, vóór 1446.

De huizen van het centrum zien wij gegroepeerd langs de Oude Gentweg, die door de dorpskernen van Oedelem, Knesselare en Ursel loopt en die pas in de 14^e eeuw druk gebruikt begon te worden. Waarom niet eerder, wijl het normaal toch de kortste en veiligste weg tussen Gent en Brugge zou geweest zijn ? Het kan niet anders, of onze dorpskern moet zeker in de 11^e en wellicht zelfs nog in de 12^e eeuw een zeer onbeduidende nederzetting geweest zijn. ⁽²⁴⁾.

De oude banmolen van Knesselare («Plaetsemeulen» genoemd) bevond zich niet in het centrum, maar naast de «Iers», vlakbij de gronden en bezittingen die tot het Prinsengoed behoorden.

Vóór 850 is er reeds spraak over sommige kerken in de streek, bv. die van Beernem ⁽²⁵⁾, van Aalter en van Maldegem ⁽²⁶⁾ ; maar Oedelem wordt pas parochie in 1184 ⁽²⁷⁾ en Sint-Joris-ten-Distel bij de grensafbakening in 1242. ⁽²⁸⁾. In 1190, dus in dezelfde periode, somt paus Clemens III voor het eerst «het altaar van Knesselare» op, onder de goederen van het Doorniks kapittel ; maar zelfs dan nog, laat ook maar niets in de opsomming toe, te besluiten of het hier reeds om de dorpskerk gaat (wat ons evenwel waarschijnlijk lijkt), dan wel om de kapel van de heer, op de motte van het Prinsengoed. ⁽²⁹⁾. De oude kerk van Knesselare,

(24) Daniël Verstraete : Oude Wegen, Voorlichtingsreeks nr 16 van het O. Vl. Verbond van de Kr. voor Geschiedenis, Gent, 1953, blz. 20.

(25) D. Lescouhier : Geschiedenis van het Kerkelijk en Godsdienstig Leven in West-Vlaanderen, Verbeke-Loys, Brugge, 1926, blz. 45, 47, 82 en 625.

Alfons Ryserhove : Beernem, M. De Prest-Martens, 1949, blz. 38-40.

(26) Meyer : Annales rerum Flandricarum, libri 7, fol. 12. Antwerpen, 1561 (Aalter en Maldegem in 840).

De Potter en Broeckaert : Maldegem, blz. 106.

Despars : Chronijke van Vlaenderen, T. I, blz. 112.

G. De Smet : Geschiedenis van Kleit ; Maldegem, 1945, blz. 21.

(27) D. Lescouhier, op. cit., blz. 6, 13, 28, 47 en 644.

(28) Ibid., blz. 47.

Arthur Verhoustraete : De rondreis van Walter de Marvis, Bisschop van Doornik, in 1242. In «Appeltjes van het Meetjesland», nr. 12, 1961, blz. 228-236.

(29) Jos. Walters : De eerste Geloofspredikers op het grondgebied van het huidige Bisdom Gent, Van Fleteeren, Gent, 1946, blz. 127.

Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique, Louvain, 1867, t. IV, p. 270-275.

volledig gesloopt in 1885, omvatte als alleroudste gedeelte nog het koor, dat pas dateerde van omstreeks 1460. Die oorspronkelijke kerk van circa 1460 was zeer klein en geleek eerder op een kapel dan op een kerk ; wij kennen haar afmetingen : slechts 5,40 m breed en 18 m lang, binnen gemeten, zonder zijgangen noch kruisbeuk. ⁽³⁰⁾. Bemerkt dat in 1370 nog een ruime kapel voorkwam, op de motte van het Prinsengoed, dus op minder dan 1 km afstand van die kerk van 1460, en waaraan men nog belangrijke herstellingen uitvoerde. ⁽³¹⁾.

Tenslotte moeten wij bekennen geen enkel archiefstuk of vermelding te bezitten, van vóór 1400, de parochie Knesselare of het dorpscentrum rakend, buiten de vermelding van «het altaar» in 1192 en de plaatsnaam zelf.

Alle oudere teksten betreffen het grafelijk bezit en de middeleeuwse edelen van Knesselare.

Wij moeten besluiten : Knesselare dankt zijn ontstaan aan de landbouwontginning van het Prinsengoed en zijn naam aan de nabije Clesse + laar ; het grafelijk domein en het bezit van de middeleeuwse edelen van Knesselare blijken ouder dan de parochie Knesselare en het dorpscentrum. De benaming «Knesselare» kan dus niet overgegaan zijn van het dorp op de hoeve Prinsengoed en op het «Knesselaarse», maar wel omgekeerd. Alle onderzoeken en waarnemingen bevestigen het ons.

3. DE EDELEN VAN KNESSELARE EN HUN GEBIED

De familie die de naam «van Knesselare» voerde, genoot reeds zeer vroegtijdig een groot aanzien. Het valt echter op, dat zij zich uitsluitend bewoog in het Brugse Vrije, aan en om het hof van de graaf.

Wij kennen van deze familie :

Joannes van Knesselare, die voorkomt in een akte van 1083 ⁽³²⁾ ;

(30) Alfons Van Loo : De Kerk van Knesselare, verschenen in het weekblad «Recht voor Allen», te Eeklo, jaargang 1895.

Alfons Ryserhove : Knesselare, Moeyaert, Brugge, 1945, blz. 63-66.

(31) Hubert Nelis : Inventaire des archives en rouleaux. Domaine de Knesselaere, n°s 76 à 79. Rolrekeningen van het domein te Knesselare, jaren 1370 tot 1375. Ook : Domaine de Clessenare, n°s 16 et 17, années 1364 à 1366. Algemeen Rijksarchief te Brussel.

(32) De Potter en Broeckaert : Knesselare, 1868, blz. 9.

Josseran van Knesselare, die Robrecht de Fries in 1085 vergezelde naar Jeruzalem en in 1096 deelnam aan de eerste kruistocht ⁽³³⁾ ;
 Freoldus de Cneslar, vermeld omstreeks 1170 ⁽³⁴⁾ ;
 Willelmus de Clesnar en
 Balduinus de Clesnar, getuigen in de schenkingsakte van Jan de Nesle aan Papinglo, 1189 ⁽³⁵⁾ ;
 Boudewijn van Knesselare, getuige in akten van 1247 en 1257 ⁽³⁶⁾ ;
 Willem van Knesselare, in 1300 behorend tot het gevolg van graaf Gwijde en opgesloten in Frankrijk ⁽³⁷⁾ ;
 Boudin, *Here van Knesselare*, 1302, in de Guldensporenslag ⁽³⁸⁾ ;
 Pauwel, *here van Knesselare*, 1302, idem ⁽³⁹⁾ ;
 Philip van Knesselare, 1355, stichtte een kapelnij in de O. L. Vrouwenkerk te Brugge ⁽⁴⁰⁾ ;
 Wouter van Knesselare, een Brugs poorter, stichtte in 1365 de kapelanij van O.L.V. ter Pieten te Aalter ⁽⁴¹⁾ ;
 Jan van Knesselare was in het begin der 15^e eeuw kanunnik van Sint-Donaas te Brugge. ⁽⁴²⁾.

(33) Idem, blz. 9.

Kervyn de Lettenhove : *Histoire de Flandre*, tome I, 1874, p. 98-99, p. 101.

(34) Comtesse de Lalain : *Maldeghem la Loyale*, Bruxelles, 1849, p. 350-51.

(35) *Ibid.*, p. 353-54.

G. De Smet en D. Verstraete : *De Proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit*, Maldegem, 1951, blz. 14.

(36) De Potter en Broeckaert : *Knesselare*, blz. 10.

(37) *Ibid.* — Ook E. Le Glay : *Histoire des comtes de Flandre*, II, Desclée-De Brouwer, Lille-Bruges, 1886, p. 81.

Custis : *Jaerboecken van Brugge*, I, pag. 26. Vgl. : Deken de Gryse : *De Vlamingen te Kortrijk in 1302*.

(38) Alf. Ryserhove : *Knesselare*, blz. 34-35.

Lijst van Lodewijk Van Houtte, 1482, aangehaald door Voisin.

(39) Custis en Deken de Gryse, op. cit.

(40) De Potter en Broeckaert : *Knesselare*, blz. 10.

Archief van de O. L. Vrouwekerk te Brugge

(41) R. Moelaert : *De Kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*, in «Appeltjes van het Meetjesland», nr 13, 1962, blz. 199-224.

Arth. Verhoustraete : *De Kerk en de Kerkelijke Instellingen te Aalter rond 1600*. M. De Prest-Martens, Beernem, 1948.

(42) De Potter en Broeckaert : *Knesselare*, blz. 10.

Verder zijn er nog enkele schepenen, hoofdmannen en raden geweest, te Brugge, in de 14^e en 15^e eeuw, die de naam «van Knesselare» voerden. (43).

Ongetwijfeld kunnen wij aannemen dat de oude heerlijkheid van Knesselare, die van vóór het jaar 1000 kan dateren, oorspronkelijk heeft toebehoord aan het geslacht dat de naam van Knesselare voerde, al was het dan ook maar aan een gedeelte van de leden dezer familie. Dit is niet te bewijzen, bij gebrek aan archivalia, maar zoiets komt algemeen voor en is trouwens heel natuurlijk. Het is toch volkomen logisch, vooral in de vroegere middeleeuwen, toen de feodale verbrokkeling nog niet zo buitengewoon groot was, dat de heer die zich de naam van een bepaalde plaats toeëigende, iets te maken zou gehad hebben met die plaats en jurisdictie zou bezeten hebben over een grote uitgestrektheid van bewust territorium en vooral dan over dat gedeelte ervan, waaraan hij zijn naam en titel ontleende.

De familie van Knesselare zien wij ten andere in de streek optreden, bv. herhaaldelijk te Maldegem en te Papinglo, dus vlakbij. Zij voerde als wapen een zilveren kruis op zwarte grond (de *sable à la croix d'argent*) en hief de naam «Knesselare» als wapenkreet aan. (44).

Het genoemde wapen der heren van Knesselare wordt opgegeven door Gailliard. Deze schreef in de tijd van Keizer Karel en dat toen de familie van Vlaanderen (alias van Praat) in het bezit was van de dorpsheerlijkheid van Knesselare en van het Land van de Woestijne. Deze familie droeg «de Flandres», dus de zwarte leeuw op gouden veld. (45). Het grafelijk domein in Knesselare was dan sedert 1435 reeds definitief tot de Kroon teruggekeerd. Het door Gailliard geciteerde wapen moet bijgevolg van vóór 1376 dateren, tzt. van vóór de eerste van Vlaanderen, Lodewijk de Fries, heer van Knesselare werd, want deze droeg reeds «d'argent au canton de Flandres».

(43) De schepenenlijsten van de Stad Brugge verschenen in «Ons Heem», jaarg. XVI, XVII, XVIII, 1961, 1962, 1963. — A. Lowyck.

In het leenboek van de Burg. op het Stadsarchief te Brugge, jaar 1435, fol. CCIX, vonden wij nog een «Badeloghe, filia Hughes van Knesselare, t wijf van Pieter Hovers», die twee lijnen land in leen houdt te Maldegem, noord van de kerk : in de mutaties zien we dat het leen daarna aan Pieter Leestmaker komt (= Pieter Bladelin, Middelburg, ± 1476).

(44) Corn. Gailliard : *Le Blason des Armes, suivi de l'armorial des villes...* etc. De Potter en Broeckaert, blz. 11.

(45) L'Espinoy : *Recherches sur les antiquitez et noblesse de Flandre* (1502). Alf. Ryserhove : Knesselare, blz. 31-32.

Omwille van de naam zelf, van het wapen en de strijdkreet, alsook omwille van het groot aanzien dat die edelen zo vroegtijdig in de streek genoten, mag men voorzeker enkele naamdragers «van Knesselare» gerust als de oorspronkelijke bezitters van de heerlijkheid aanzien. De graaf had hun Knesselare in leen gegeven en op dat ogenblik was er dus nog geen «Gravelijkheid in Knesselare».

Waar verbleven deze oorspronkelijke heren van Knesselare? Op het Prinsenhof natuurlijk, want de aanwezigheid van de kapel bewijst dat de leenheren op hun leengoed gewoond hebben. En waar hadden zij toen elders te Knesselare ook kunnen wonen?

De rechtstreekse tak moet omstreeks 1200 uitgestorven zijn, want in 1243 was Knesselare reeds jaren in andere handen. In de vele, latere akten van Maldegem, treden zij na 1189 niet meer als getuigen op, wat zij nochtans gewoon waren. En alle latere van Knesselare's komen nog uitsluitend voor te Brugge, als poorters in de stad of aan het hof van de graaf.

Het domein van de oude, plaatselijke van Knesselare's, dat bij hun dood automatisch naar het kroondomein terugkeerde, bestond o.i. uit het Knesselaarse met het Prinsengoed, uit de tegenwoordige parochie Knesselare, uit een deel van de heide van Burkel, uit Wulfsberge en een stuk van het latere Sint-Joris-ten-Distel (zie de kaart).

In andere woorden : het oude Knesselare moet zich heel wat verder uitgestrekt hebben dan het tegenwoordige Knesselare, in noordwestelijke richting ; later — welbepaald in 1242 — is er een belangrijk gebied verloren gegaan ten voordele van Maldegem en Sint-Joris-ten-Distel, maar vooral ten voordele van Oedelem. Straks komen wij daarop terug.

In 1243 treffen wij Boudewijn Vroelf of Roelf aan, als ridder van Knesselare, «miles de Knesselaere». ⁽⁴⁶⁾ Hij heeft dus het goed der heren van Knesselare in leen gekregen, na 1200 ; toen is er echter zeer waar-

(46) Archieven van Ter Doest : Charter nr. 726 (Ter Duinen-Ter Doest) : «Ego Balduinus Vroelf, miles de Knesselaere, notum facio omnibus presentibus et futuris presentes litteras inspecturis quod venerabilis vir, dominus H. abbas de Thosan tam pro se quam pro conventu suo mihi de omni jure tam meo quam servientium meorum quod ad me spectabat pro forestaria nemoris de Borcla et Wastine adjacentis ad plenum satisfecit et totum ad voluntatem meam, usque ad novissimum quadrantem plenarie persolvit. In cujus rei testimonium presentes litteras dicto abbati et conventui contuli sigilli mei munimine roboratas. Actum apud Thosan in camera abbatis anno Domini M.CC.XL tercio, sabbato ante ramos palmarum».

— L. van Hollebeke : Lisseweghe, son église et son abbaye, Bruges, 1863, p. 68.

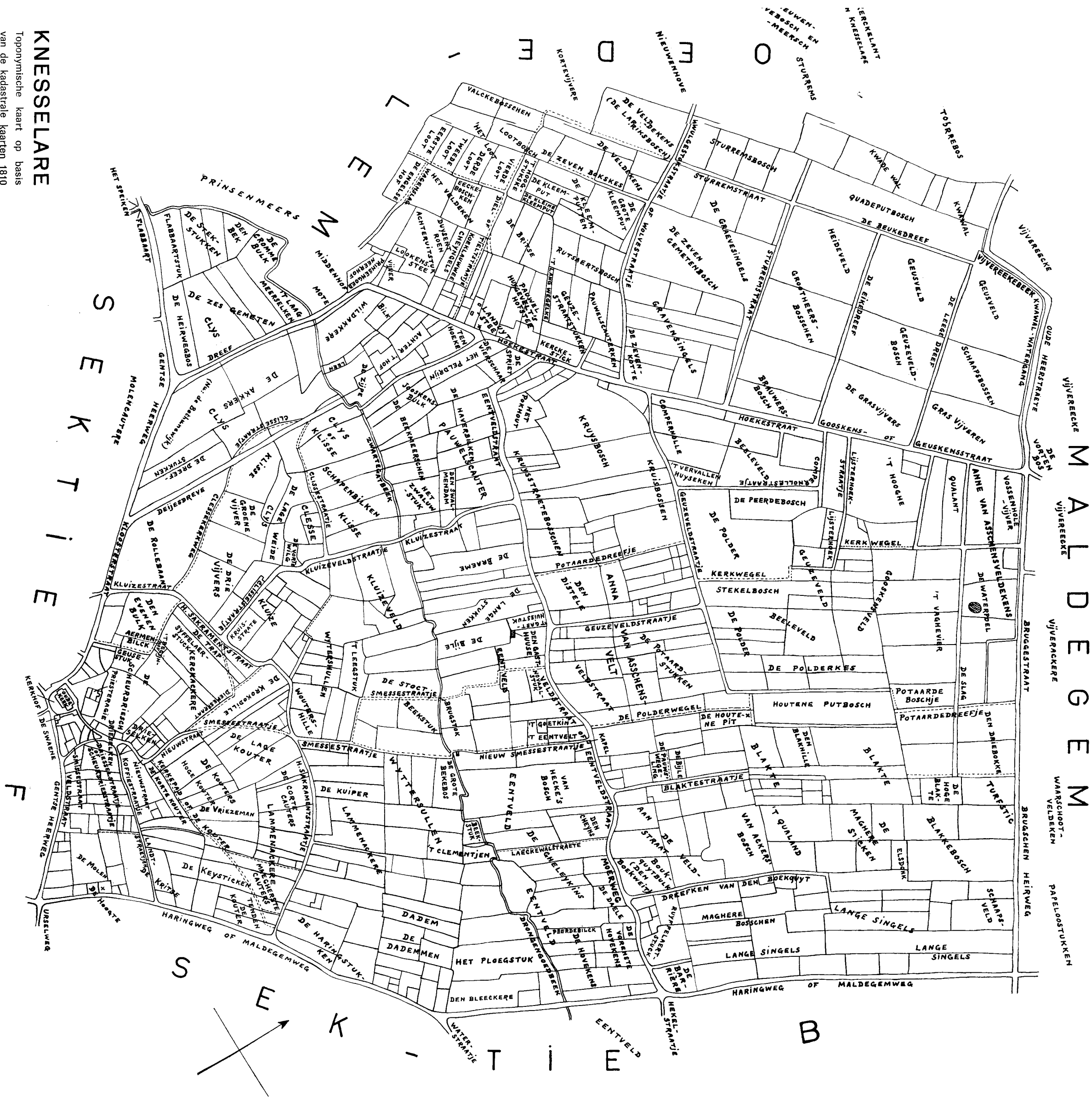
— De Potter en Broeckaert : Knesselare, blz. 4.

— D. Verstraete : Burkel, in «Appeltjes van het Meetjesland», nr. 4, blz. 83-116.

KNESSELARE

Toponymische kaart op basis
van de kadastrale kaarten 1810

SECTIE A

schijnlijk reeds een eerste «uitneming» gebeurd, nl. die van Wulfsberge. Het is ook pas in de 13^e eeuw, dat de van Wulfsberghe's opduiken. Vóór 1200 zal Wulfsberge nog wel een onbelangrijk en ongemeten heideveld geweest zijn. Wanneer Walter de Marvis de grenzen kwam afpalen, in 1242, dan vertrok hij van Wulfsberge uit; het bestond dus al op dat ogenblik en de bisschop vertrok heel zeker van een goed bekende (dus onlangs bepaalde?) toestand.

Wulfsberge was een betrekkelijk kleine heerlijkheid, door Knesselare en door het Knesselaarse als het ware omarmd. Het strekte zich uit over de wijken Zeldonk en Tinhout, aan de rand van het Knesselaarse en van het Veld ten Distele, waaruit Sint-Joris nog moest gevormd worden. Volgens Gilliodts-van Severen (Cout. du Bourg de Bruges, I, p. 190) omvatte het foncier slechts 9 gemeten, bij de nog bestaande hoeve gelegen; en verder zou Wulfsberge slechts bestaan hebben uit 11 ponden 14 schellingen parisis penningrente en 15 kapuinen, 25 hennen rente in natura, bezet op de percelen grond van de genoemde secties Zeldonk en Tinhout, uit 108-viertels (rasières) eventrente op Ursel en uit zeven achterlenen en een tiende, onder Knesselare, op de wijk Eentveld. Wulfsberge bezat slechts de lage justitie en behoorde, evenals het Knesselaarse en Sint-Joristen-Distel, tot het «Appendantsche van den Vryen»; die lage justitie werd uitgeoefend door een baljuw, een burgemeester en een bank van zeven laten. (47).

In totaal was Wulfsberge evenwel heel wat groter dan 9 gemet. Heeft Gilliodts-van Severen zich soms vergist? Dat is mogelijk, want wij zien dat het leen van 9 gemeten, te Oedelem, telkens in de leenboeken van de Burg onmiddellijk vóór Wulfsberge ingeschreven staat.

Deze leenboeken geven voor Wulfsberge steeds een grootte van 51 gemet: «51 ghemeten — in Oedelem — oost van de kercke — in ieghenote Wulfsberghe...». (Stadsarchief van Brugge, Leenboek van de Burg, 1435).

Zelfde bron: «54 hoed ruwe evene ende 7.8.0 parisis rente... op diversche parcheelen in Ursele, Oost van de kercke in een ieghenote ende onder t heerscip van Wulfsberghe...».

Rijksarchief Brugge, Archief van de Burg, nr. 1, leenboek van 1468, zegt: «... Ll gem. in ieghenote Wulfsberghe... Llllll hoet ruwen evene ende VII lb VIII d par. ervelicke pennincentre... in Ursele... onder theerscip van Wilsberghe».

(47) L. Gilliodts-van Severen: Coutume du Bourg de Bruges, 1883, tome I, p. 190. R.A. te Brugge, Archief van de Burg, nr. 5, t. II, fol. 172.

Idem, Burg 2, leenboek van 1501 : «In Oedelem - Wulfsberghe... Ll ghem».

Idem, Burg 3, Verhoofdingsboek 1652-1743 : «Wulfsberghe - 51 gemet. Louis van Haveskerke, baron van Wihne (= Wingene). H. en M. Charles Le Gillon, eft 1691...».

Idem, Burg 4, Verhoofdingsboek 1756, fol. 151 : «In Oedelem - Wulfsberghe - 51 gemet - jor Louis-Emmanuel Legillon, per verhef 25.8.1744» en fol. 157 : «Achterleen van Wulfsberghe : 7 manschep en, danof de ses eerste geseyt worden verduystert te syn, t 7de wesende een tiende in Knesselaere» (geen houder aangeduid).

Idem, Burg 5, Registre ende terrier 1642 : «In Oedelem - Mher Louis van Haveskercke, rudder, baron van Wyngene - Wulfsberghe in Oedelem... vermagh bailliu, burhmre ende 7 vercoren laeten... met 7 manschep en, danof dat de sesse alsnoch verdonkert sijn. Ent sevenste is een thiende haer bestreckende binnen de prochie van Knesselaere, noort oost van de kercke int geweste ghenaeamt den Eentvelt, toebehoorende Joos Eeckaert».

Bemerk dat sommige verduisterde achterlenen en ook de tiende van Wulfsberge op het tegenwoordige Knesselare lagen. Deze laatste hebben wij evenwel in Eentveld nog niet nauwkeurig kunnen situeren.

Er blijkt eveneens een zeker verband tussen Wulfsberge en het Knesselaarse. In het «Renteboek van Sijne Majesteyts Wesseghemse renten» (afschrift in 1705 van een renteboek van 1555, met latere annotaties), lezen wij onder het eerste kapittel, «Eerst van t Knesselaersche» : «Joncivr. Jacquemyne de Grames - heurl. pachtgoet op de heurl. van Knesselaere, groot 27 bunder 2 gemet 170 roen, lant, meersch ende bosch...». ⁽⁴⁸⁾.

In de «ommeloper» van het Knesselaarse ⁽⁴⁹⁾ vindt men het land van de baron van Wingene ; welnu, Hugo de Gramez, heer van Wingene, kocht Wulfsberge in de 16^e eeuw en een Jacoba van Gramez was in 1568 vrouw van Wingene en Wulfsberge. ⁽⁵⁰⁾ Nog betreffend dit pachtgoed, lezen wij in het landboek van het Knesselaarse ⁽⁵¹⁾, bv. art. 182 : «mijn heer van Basseghem» ; welnu, in 1744 en ook nog in 1767 was de heer

(48) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 740, 1^e capittel (Renteboek Knesselaarse).

(49) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 844.

(50) R.A. te Brugge, Archief van de Burg, nr. 5, t. II, fol. 172.

L. Gilliodts-van Severen · Cout. du Bourg de Bruges, I, p. 191.

(51) Fonds Ursel, nr. 847.

van Basseghem niemand anders dan de hogergenoemde Louis-Emmanuel Legillon, heer van Wulfsberge in Oedelem. ⁽⁵²⁾.

Ook lagen er talrijke stukken berente grond van het Knesselaarse op de secties Zeldonk en Tinhout, zoals wij verder zullen zien. ⁽⁵³⁾. Dit alles laat ons toe, tot een zekere primitieve verwantschap te besluiten tussen Wulfsberge en Knesselare/Knesselaarse.

Maar ook Sint-Joris-ten-Distel en Wulfsberge blijken «familie» van mekaar geweest te zijn. Nu nog strekt Sint-Joris zich met enkele belangrijke hoeven tot op Zeldonk uit en in 1650 bezat de heer van de heerlijkheid Sint-Joris nog de hoge justitie over Wulfsberge (R.A. te Brugge, Leenboek van de Burg van Brugge, Burg nr. 5, t. II, fol. 182-183).

Dezelfde bladzijden van dit leenboek stellen ons in kennis met de ligging van het foncier der heerlijkheid van Sint-Joris :

«1) Oost van de kercke : de mote daer t huus op staet met de wallen ende met noch een ander hofstede (= neerhof) daer oock huusen op staen, zuudt de Wynckelstraete ; (dit is de dubbelhofstede op Eidam, nog bestaende en wellicht het oorspronkelijk kasteel van Walter de Ames, alias Wouter Dain, eerste heer en stichter van Sint-Joris ; de Winkelstraat loopt van Zeldonk naar Sint-Jorisbrug) ;

2) Zuudt over de voorn. straete, 10 stucken lant... zuudt de waterloop scheedende de prochie St. Jooris ende Knesselaere... West Marius van den Berghe (die waterloop is de Zwartegat- of Flabbaartsbeek) ;

3) Noortwest jegens de cijngel van 1° (= het voornoemd foncier), 4 partijen, West de Strobbe-meersch van den heere van Gits (= Marius van den Berghe) ;

4) Noort ende Oost van voorgaende, 10 stucken lant ende 5 hofstedekens, daer de meulen up staet... etc.» (met dit laatste moet Zeldonk en de Zeldonkmolen bedoeld zijn).

Neen, wij hoeven de begrenzing van onze dorpen en zelfs van onze kasselrijen niet met overdreven schroomvalligheid te benaderen. Algemeen wordt nu aangenomen dat de kasselrijen slechts circa 1050-60 opgericht werden, onder Boudewijn V, en zeer veel dorpsgrenzen zijn van nog jongere datum (zie : D. Verstraete : Wessegem. in Appeltjes van het

(52) Cout. du Bourg de Bruges, I, p. 192.

Generaelen Staet 's Landts van den Vryen, Brugge, 1767, blz. 69 : «Wulfsberge in Oedelem, Heerlyckhede».

(53) Fonds Ursel, nr. 740.

Meetjesl., V, 1953, blz. 72-73). Het steekt de ogen uit, te Knesselare bv., dat de oude hoeven, als die van het Prinsengoed, van de Dries en zelfs van te Lake, heel wat verder in het verleden teruggaan dan de huidige dorpsgrenzen. Men heeft de grens dwarsdoor die oude nederzettingen getrokken, dikwijls veel later en gans willekeurig, zodat zij nu alle op of zeer nabij de dorpsgrens van Knesselare zijn komen te liggen. Er grepen vervolgens nog wijzigingen en rechtekkingen plaats, tot in de Franse tijd toe, ja, tussen Beernem en Sint-Joris nog in 1934 !

Onze eerste hoeven deden de dorpen ontstaan en daarna pas, soms veel later zelfs, volgde de dorpsbegrenzing die wij nu kennen...

Bij het afpalen van de grenzen, in 1242, vermindert het gebied van de oude heren van Knesselare opnieuw, dus het territorium van Boudewijn Vroelf. De afpalingsakte zegt uitdrukkelijk dat Walter de Marvis het veld, geheten ten Distele, van de omliggende parochies Kenlers, Odelem en Bernehem afscheidde, dus er uitneep, op die wijze de parochie Sint-Joristen-Distel stichtend. ⁽⁵⁴⁾. Vóór Sint-Joris als afzonderlijke parochie bestond, moet Knesselare bijgevolg aan Beernem bepaald hebben, hoewel de begrenzing toen wel in de heide verloren liep.

Als parochiegrens voor het nieuwe Sint-Joris, neemt de bisschop over een hele lengte de Zwartegatbeek, nl. vanaf de Zuidleie (nu de vaart) tot het Prinsengoed ; vervolgens gaat hij noordelijk door het gebied van Knesselare, tot op de Oude Brugse Heerweg, die min of meer een vaste lijn vormde, in de wildernis van Boudewijn Vroelf aldaar. Dat de plaatselijke heren zich niet verzetten tegen dergelijke afbakeningen, vooral op heidegronden en woeste plaatsen, is volkomen normaal ; zij verloren immers geen rechten, inkomsten of bezit, wanneer bepaalde stukken van hun goed in een andere parochie kwamen te liggen. Later evenwel zou dat zijn belang krijgen, naarmate de ontginning vorderde en men voor vele zaken met die begrenzing rekening zou gaan houden. Dat bewijzen de vele, latere betwistingen en processen. Maar de grenzen waren er toen al lang en bezaten kracht van recht.

In 1243, het jaar volgend op de grensafbakening, bevestigt Boudewijn Vroelf, dat Ter Doest al zijn verplichtingen is nagekomen inzake het woudrecht dat die heer op Burkel bezat. Het blijkt dus dat een edelman van Knesselare sedert jaren toezicht had over de bossen van Burkel, vooraleer de abdij van Ter Doest zich aldaar kwam nestelen. ⁽⁵⁵⁾. Die

(54) Arthur Verhoustraete : De rondreis van Walter de Marvis..., op. cit.

(55) D. Verstraete : Burkel, zie hoger.

Boudewijn Vroelf, zegt de heer Verstraete, zou misschien ook wel de heer van het Knesselaarse op Oedelem kunnen geweest zijn, vermits ook die heerlijkheid aan Burkel paalt en haar foncier er niet zo ver van verwijderd ligt. Dat is inderdaad zo.

De heer Verstraete merkt tevens op dat, bij de verkoop van de Burkelse heiden aan Ter Doest in 1243, de grenzen van «Borcla» tamelijk juist uitgestippeld worden in de verkoopakte, uitgenomen de zuidergrens, waar Burkel vooral paalde aan Vijvereeke en niet zozeer aan de Oude Brugse Heerweg. En over Vijvereeke en Burkel bezat een Knesselaars edelman dus alleszins van tevoren al het woudrecht.

De streek aldaar zal voor Boudewijn Vroelf wel niet zoveel waard geweest zijn en wellicht had hij zijn rechten ook wel afgestaan zonder die grensbepaling van 1242, — maar nu lijkt het toch, alsof de akte rekening houdt met die aangenomen grens. Dit alles toont aan dat de grafelijke bezittingen (alias de dorpsheerlijkheid Knesselare en het Knesselaarse) in de richting van Vijvereeke en Burkel ongetwijfeld gebiedsverlies geleden hebben, in betrekking tot de huidige grens Knesselare-Oedelem-Maldegem.

Boudewijn Vroelf, of zijn opvolgers, sterven of vervreemden hun Knesselaarse bezittingen, die opnieuw tot het kroondomein gaan behoren. Dat gebeurt tussen 1243 en 1333 ; want in dit laatste jaar koopt de graaf van Vlaanderen, in volle eigendom, te Knesselare nog een belangrijk leengoed bij : het Goet dat men heet Heintvelt, ligghende in de prochie van Clesselaer, «met renten, upsetenen ende afsetenen laten, ende met al dat ten voorseiden goede behoert, ende dit omme eene sekere van ghelde... (de som wordt niet genoemd)... int jaer 1333 up den vijftienden dach van Meye». (⁵⁶).

Ook dat goed wordt dus bij het grafelijk domein gevoegd. Dit laatste bestaat dus nog uit de parochie Knesselare, zoals zij afgepaald werd in 1242, en uit het Knesselaarse, dat sedert die afbakening op de parochie van Oedelem ligt. Hoe treffend juist is die benaming van het tweede gedeelte : «het Knesselaarse», het deel dat van Knesselare afkomstig is, het Knesselaarse stuk van Oedelem !

Heel veel dorpen ontstonden aldus door splitsing van één domein ; het domein Boekel bv., viel uiteen in twee parochies en twee gemeenten : Sint-Denijs- en Sint-Blasius-Boekel ; het domein Lierde viel uiteen in Sint-Martens- en Sint-Maria-Lierde... Moesten wij nu nog in de middeleeuwen

(56) R.A. te Gent, Charters der Graven van Vlaanderen, nr. 1674, Fonds de St. Genois. De Potter en Broecckaert Knesselare, p. 12.

leven, dan kon, door een toeval van omstandigheden, Aalter uiteenvallen in Aalter en Sint-Maria-Aalter ! Doch nu zou men eerder centraliseren dan splitsen !

Na Boudewijn Vroelf was de kiem van de splitsing gelegd. Knesselare en het Knesselaarse behoorden nog wel samen, in één blok, tot het grafelijk domein, maar de officiële scheidingslijn van de parochies liep er reeds dwarsdoor, ja, door het leenhof en het foncier zelf.

Sedert lang hadden wij ons afgevraagd, of wij voor Knesselare soms niet met een splitsing te doen hadden. Het valt toch op, hoe onregelmatig en onnatuurlijk ver de Westvlaamse gemeente Oedelem zich in oostelijke richting uitstrekt, tot in de nabijheid van het dorpscentrum van Knesselare, ja, tot aan het «klisselaar» zelf ? Nu nog leeft de bevolking van Zeldonk volledig met Knesselare mee en dat was ook zo voor een groot deel van Oostveld, vooraleer aldaar een kerk gebouwd werd. En is het normaal, dat het Prinsengoed, de oude grafelijke hoeve, die het ontstaan gaf aan het dorp Knesselare en aan de dorpsnaam zelf, thans op en over de grens ligt ?

In de loop van de eeuwen zijn er ten andere herhaaldelijk betwistingen geweest over het plaatsen van de hoevegebouwen van het Prinsengoed, nu eens op Oedelem, dan weer op Knesselare. Op het einde van het oud regiem plaatste men daar tenslotte grenspalen, om voortaan de toestand vast te leggen. Wat bewijst, dat er daar iets was, dat nooit helemaal aanvaard werd, iets waarover er kon getwist worden. ⁽⁵⁷⁾.

De heer Verstraete wijst ook nog op de strijd om de bevoegdheden ; uit tal van zaken blijkt de kleinere bevoegdheid van de baljuw van het Knesselaarse. ⁽⁵⁸⁾.

En tenslotte is daar de illustere benaming «Gravelijkheid in Knesselare», tegenover het «Knesselaarse», dat in feite toch ook grafelijk bezit was, ja, dat ons zelfs heel wat belangrijker voorkomt !

Onder Lodewijk van Male is de splitsing voltrokken.

Wij vinden nergens aanwijzingen, dat het Knesselaarse vóór Lodewijk van Male om een of andere reden uit het domein zou gehaald geweest zijn. Sedert deze graaf weten wij, dat de vorsten een deel van het oude Knesselaarse, waaronder de hofstede van het Prinsengoed, in bruikleen gaven aan een of andere van hun trouwe dienaars, hun leven lang. Aldus

(57) Fonds Ursel, nr. 847, art. 171.

D. Verstraete en A. Ryserhove · Het Prinsengoed..., blz. 15 onderaan en foto's.

(58) Ibid., blz. 11-12.

in 1350 aan Hendrik van de Pitte, in 1351 aan Maylin van de Niepe en in 1356 aan Zeger van der Beke. Beide laatste waren kanselier van de graaf geweest. Later werd ditzelfde goed door de hertog van Bourgondië aan Pieter van der Zype geschonken, maar na diens dood ging het in 1431 terug naar het kroondomein en is er nooit meer van gescheiden geweest. Het deel van het Knesselaarse, dat de graven en hertogen van tijd tot tijd aan een van hun ambtenaren in leen gaven en dat dus gevormd werd bij de eerste «uitgifte» (in 1350 of daarvóór), is de «Gravelijkheid in Knesselare»; zij is tot op het einde van het oud regiem blijven bestaan als een afzonderlijke heerlijkheid; zij was afgescheiden geweest van de heerlijkheid van het oude Knesselaarse en bestond uit percelen die oorspronkelijk tot de laatstgenoemde heerlijkheid behoorden, maar die op het grondgebied van de parochie Knesselare zelf lagen.

Onder de renten die bij de Gravelijkheid behoren, vinden wij in het renteboek van het Knesselaarse (van 1555, gekopieerd in 1705, Fonds Ursel, nr. 740) enkele renten liggende op percelen in de omgeving van het Prinsengoed. Ook op de Vennette waren er berente stukken. In datzelfde renteboek vindt men eveneens, dat de *vierschae van de Graevelichede in Knesselaere* stond op de noordzijde van de Hoekestraat (= Geuzestraat), heel dichtbij het Prinsengoed. Dat men die percelen in het renteboek van het Knesselaarse vindt, bewijst dat de Gravelijkheid wel degelijk afgescheiden werd van eerstgenoemde heerlijkheid en het deel ervan is, dat op de parochie Knesselare lag. Daarom spreekt men dan ook altijd van de Gravelijkheid «in» of «binnen» Knesselare.

Het andere deel, dat geheel binnen Oedelem lag, bleef het Knesselaarse heten, ook in latere tijden; en zelfs voor dat deel gebruikt men evenzeer de naam «Knesselare» voort, zowel als men zegt «Knesselaarse». De verwarring in die benamingen, ziet men doorgaan, tot op het einde van het oud regiem.

In 1376 wordt het Land van de Woestijne gevormd. Lodewijk van Male schenkt de heerlijkheid Woestijne, op Aalter, samen met de dorpsheerlijkheden van Aalter en Knesselare, aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries, bij diens huwelijk. ⁽⁵⁹⁾. Voor Knesselare bestond die schenking dus uit het geheel van de parochie, enkel het persoonlijk domein van de graaf, dus de «Gravelijkheid in Knesselare», uitgezonderd.

Aldus zal de griffier van het Land van de Woestijne, nog in 1782, naar waarheid kunnen schrijven (officiële staat van de vorstelijke heerlijkheden): «In Knesselaere is er geen andere heerlijkhede dan de gonne

(59) Zie : Alf. Ryserhove : Knesselare, blz. 24 en volg., met de bibliografie aldaar.

van H. M. Graevelijckhede» (⁶⁰) ; en Berten : «Dans Knesselaere, il n'y a pas d'autres seigneuries enclavées que le comté de sa Majesté».

Feodaal gezien behoorde gans Knesselare en nog een stuk daarbuiten oorspronkelijk aan de heren van de familie van Knesselare ; het kwam na 1243 terug aan de Kroon en viel, onder Lodewijk van Male, in drie heerlijkheden uiteen : Wat geschonken werd aan Hendrik van de Pitte, was de Gravelijkheid in Knesselare ; wat overbleef op Oedelem was het Knesselaarse ; het grootste gedeelte van de parochie, dat niet in de schenkingen aan Hendrik van de Pitte en Pieter van der Zype begrepen was, hielp mee het Land van de Woestijne vormen.

Wij kunnen deze drie heerlijkheden nu nader beschouwen en trachten te situeren. Wij beginnen met het Knesselaarse, omdat het heden totaal buiten de gemeente Knesselare valt en omdat de Gravelijkheid er in feite van afgenomen werd. Onze volgorde is meteen chronologisch.

4. HET KNESSELAARSE TE OEDELEM

Onder hoofdstuk 1. Het Prinsengoed te Knesselare, werd er reeds heel wat over het Knesselaarse gesproken ; ook verder kwamen wij daar meermaals op terug. En er is het boekje «Het Prinsengoed te Knesselare en de heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem», waar we naar verwezen hebben. Wij mogen hier dus niet in herhaling vallen.

De heerlijkheid van het Knesselaarse «lag op het grondgebied van het Vrije en meer bepaald, ten oosten van de parochie Oedelem. Zij besloeg dus een deel van de in de 20^e eeuw gevormde parochie Oostveld. (⁶¹). Haar zuid-oostergrens was Knesselare (Land van de Woestijne en Grafe-lijkhede) en ten noordoosten grensde ze aan Maldegem, met als scheidingslijn de Oude Brugse Heerweg. Langs de noord-westzijde paalde ze aan de heerlijkheid van Praat (langs de Tinhoutstraat, die van de Hoom naar Oostveld loopt) en ten zuidwesten paalde ze gedeeltelijk aan Praat en aan de heerlijkheid van Wulfsberge. Deze laatste grens was niet zo regelmatig als de andere. (⁶²). Vanaf Flabbaertsbuis (aan de Oude Gentweg) liep

(60) R.A. te Gent, Oudburg, bundel nr. 142.

D. Berten : *Cout. du Vieuxbourg de Gand. Introduction*, p. 159.

(61) Oostveld werd slechts parochie, uit Oedelem genomen, in 1911. Zie : Lescouhier, op. cit., blz. 319, 473 en 646.

(62) D. Verstraete en A. Ryserhove : *Het Prinsengoed...* blz. 10-11.

ze langs een zijtak van de Flabbaartsbeek ⁽⁶³⁾ aan de rand van de Prinsenmeers en vandaar westwaarts naar de Smetstraat (die van Zeldonk komt), om dan terug zuidwaarts te keren over de Oude Gentweg, een weinig voorbij het leenhof van Wulfsberge (dicht bij Zeldonk) tot op een landweg, die haar van daar tot op de Schoutemstraat (de weg van de Hoorn naar Beemem toe) met Praat afscheidde». ⁽⁶⁴⁾.

«Vanaf 1435 was de baljuw van Ursel en Wessegem terzelfdertijd baljuw van het Knesselaarse. Vóór die tijd is dit moeilijk na te gaan, omdat de bronnen te schaars zijn, maar waarschijnlijk deed dit verschijnsel zich dan ook voor. De heerlijkheid van Wessegem lag op Ursel en maakte deel uit van de Oudburg van Gent. De rest van Ursel was bij het grondgebied van het Brugse Vrije te rekenen. Zo was de baljuw terzelfdertijd bedienaar van twee plaatsen die in het Brugse Vrije lagen en van één plaats die op de Oudburg van Gent lag. Die baljuw moest, naast de kleinere gevallen, ook recht doen in gevallen van manslag, verkrachting, straatschennis, zelfmoord en andere erge gevallen, maar hij mocht zelf geen boeten toepassen. In zulke gevallen moest hij het advies vragen van de Raad van Vlaanderen of van de Ontvanger-Generaal van Vlaanderen. Maar wanneer die gevallen zich op het Knesselaarse voordeden, moest hij zich tot het Brugse Vrije wenden». ⁽⁶⁵⁾.

Dit gaf soms aanleiding tot betwisting, wat er schijnt op te wijzen «dat de bevoegdheid van de baljuw van het Knesselaarse niet duidelijk omschreven was. In de baljuwsrekeningen van die heerlijkheid zien we weinig grotere gevallen door de plaatselijke vierschaar beslecht worden. Slechts minder belangrijke zaken werden daar verhandeld. Dat is een bewijs te meer van het minder bevoegd zijn van de baljuw, op de heerlijkheid van het Knesselaarse. Voor Ursel en Wessegem werden regelmatig rechtszittingen gehouden, maar naar het Knesselaarse kwam de baljuw slechts zelden en met onregelmatige tussenpozen. Er stond nochtans een vierschaar vóór het Prinsengoed. Maar aldra was die vierschaar, die niets anders was dan een bank, in zo'n slechte staat, dat men ze afbrak. De baljuw hield immers lange tijd zijn zittingen in het Hazewindeken (bij de Hoom). Slechts onder Jacob van Cauwenberge, baljuw van Ursel, Wes-

(63) Ibid., blz. 11. Dit is nu nog goed zichtbaar ; op de kaart van het domein (1726), bewaard in het Alg. Rijksarchief te Brussel, Kaarten, nrs. 778 en 779, noemt men deze zijtak van de Flabbaartsbeek de «Waterloop van Hoedelem». Vandaar kwam de grens van Wulfsberge op het Isaakstraatje en op de Smetstraat.

(64) Ibid., blz. 11.

(65) Ibid., blz. 11.

segem en het Knesselaarse, werd er een nieuwe vierschaar getimmerd vóór het hof. Dat was het gevolg van het optreden van Daniël Masset (ontvanger en baljuw van de heerlijkheid), die eraan hield dat alle rechtszaken op het Prinsengoed zelf werden afgehandeld». (⁶⁶).

Het hof van het Knesselaarse behoorde aan de vorst van het land «en alle zaken die lenen aangingen werden dan ook rechtstreeks in de Wetachtige Kamer van Vlaanderen afgehandeld». (⁶⁷).

«Van het hof van het Knesselaarse hingen enkele kleinere lenen af... waarvan Nieuwenhove het bijzonderste was. Nieuwenhove lag in de zuidoosthoek van de kruising van de Smet- en Wulgestokstraten. Die Smetstraat werd ook wel Nieuwenhovestraat genoemd en de Wulgestokstraat heette, in de richting van Oostveld, Bruinebergstraat». (⁶⁸). In Knesselare noemde men later die Wulgestokstraat ook nog Wolve- of Wulvestraatje.

«Nieuwenhove was 24 gemeten groot en er stond daar, tot midden de 15^e eeuw, een grote hoeve met grachten, motte en singels. Een poortersfamilie uit Brugge, Halle genaamd, hield die plaats in de 15^e en 16^e eeuw in leen». (⁶⁹).

«Er waren meerdere poorters uit Brugge die stukken grond op het Knesselaarse bezaten. En nog meer waren er, die renten bezaten of stukken bos, heide of land. Zo bv., einde 15^e eeuw, de wijnhandelaar Van Beneden, de familie Valcke waarvan er een tak te Knesselare (en veel later te Sint-Joris-ten-Distel) woonde, Metteneye, Breydelæ, Van Burkele, Baradot, enz. De berente stukken grond lagen vooral op de heerlijkheid van het Knesselaarse, maar ook op Praat (en op Knesselare, onder de Grave-lijkheid). Zo bv. een stuk land, ten zuiden van de Brugse Heerweg, langs de Zoutweg of Oude Haringstraat, op het gehucht (van Oedelem) dat nu de Kater wordt genoemd. Dat stuk land heette de «Aderic» of «Harech». (⁷⁰).

«Verder waren op Praat de hofstede te Ruwerschure berent, de Vaneberg, Smoorshoek, den Hogen Akker en Loefhoge, langs de Ruwerschuurstraat». (⁷¹).

(66) Ibid., blz. 11-12.

(67) Ibid., blz. 12.

(68) Ibid., blz. 12-13.

(69) Ibid., blz. 13.

(70) Ibid., blz. 13.

(71) Ibid., blz. 13.

DRONGENGOED

SEKTIE B

«De renteboeken leren ons nog enkele plaatsnamen kennen op het Knesselaarse : zo bv. Sturrems en de Torrebos ten noorden van het Prinsengoed, de Nieuwendijk, de Stasin, 't Paleis, de Tinhoutkleit en de Breidel ten oosten van de Tinhoutstraat, Bachten Bade, achter de herberg «Den Hoom», de Isaakmeers ten westen van de Prinsenmeers, de Wulgestok en de Bruinenberg langs de Wulgestokstraat, de Hoekstraat, die te vereenzelvigen is met de hedendaags: Geuzestraat, en het Dielstraatje». (72).

Ten noorden van Nieuwenhove, in de hoek van de Smet- en de Wulgestokstraat, lag een belangrijk blok grond, eigendom van de kerk van Knesselare, sedert onheuglijke tijden. Herinnert dat «Kerckelandt op Oedelem», behorend aan de kerk van Knesselare, aan de oude toestand van dit gebied, toen het Knesselaarse nog Knesselare was?...

«... Ghe-naemt het *hof van Nieuwenhove* groot onder bosch ende mersch 24 gh (4 parcheelen) inde prochie van Oedelem op dheerlicheide van het Knesselaersche streckende metten suyteynde langst opt Stuerenstraetgen. *Noort het kerckelandt van Knesselaere*, Oost... Verheven 10 april 1704 door jor François Robert Dominicq Maroux, heere van Reygersvliet, bij de doot van synen vader Jor Pieter François... 17 nov. 1754. — dheer Joseph de Potter, koopman tot Ghendt cooper van Maroux. 19.6.1776 — Verheven op Vrouw douarière ende kinderen van Jos. de Potter». (73).

(72) Ibid., blz. 13.

(73) Uit de Rekenkamer, Alg. Rijksarchief te Brussel :

«Dese naervolghende personen syn dese leenen houdende van minen gheduchten heere van zinen hove te Knesselare .

Eerst meester Michiel Halle, poorter in Brugghe hout een leen ligghende binnen de prochie van Knesselare groot synde XXVIII ghemeten gheheeten te Nieuwenhove. Staende teenen vullen relieve van X lib. paris.

— Verstorven up Marten Halle fs Michiels.

— Michiel Halle fs Martins by versterfte van syn vader.

.....

Maerten Halle... van den Knesselaerschen... bosch ende meers, 24 ghemet... by overlyden van meester Michiel Halle minen vadre. Anno 1509. (Rekenkamer 3343), Michiel Halle... Busch mersch ende walle 24 ghemet... 7 Sept. 1502.

(Rekenkamer 10.593).

Michel Halle fils de Martin... 24 gh. Knesselaersche... (krijgt octrooi om dit leen te verkopen, vanwege de Rekenkamer van Rijsel); 31 Jan. 1570». (Rekenkamer 3360).

.....

«Joseph de Potter negociant binnen Ghent heeft in 1754 gekocht van jor Frans Robert Dominicq Maroux, heer van Opbrakel, Reygersvliet, etc., een bodem van

Had het Knesselaarse geen gronden liggen in Knesselare zelf, die dus met de Gravelijkheid gingen, na de splitsing?

Deze vraag moet bevestigend beantwoord worden. Wij willen trachten de ligging en de oppervlakte daarvan te bepalen.

In Land van de Woestijne, nr. 5, Renteboek van 1717 ⁽⁷⁴⁾, staat er, op het einde van het register, onder de cijzen :

«Knesselaere. — Cheyns van den bergh ende wint van den meulen ende rosmeulen tot Knesselaere genaempt de Plaetse muelen, oost den herwegh van Ghent naer Brugghe, suyt..., west..., noort de *Majesteyt*, groot...». Ten noorden van de voormalige molenberg paalt enkel het huidige klooster van Knesselare en dat was dus Gravelijkheid. Al de percelen daar (nrs. 6, 7, 8 en 9, Sectie F, Kadaster van 1810) liggen aan de Vennette en gingen steeds mee met het Prinsengoed ; in 1810 staan zij, als bouwland, ingeschreven op naam van de erfgenamen Charles De Grave, te Gent, eigenaars van het Prinsenhof. Maar ook de nrs. 16, 17, 19, 21, 22 en 23, die tot de eigenlijke Vennette behoren, verkeren in hetzelfde geval, evenals vele andere, om en bij het Prinsenhof, op Knesselare.

Er waren ook een paar lenen van het Knesselaarse in Knesselare zelf :

Rekenkamer 10.892 — Louis van de Velde als vooghd over Lievine fa Lieven Alart — een leen van het Knesselaersche in Knesselare, 1 ghemet, 4 april 1546. ⁽⁷⁵⁾.

— Leen van den hove van het Knesselaersche — een stuck landt groot omtrent een ghemet ghe-naempt *t lanck weghelken in Pauwelscauterken* noort van de kercke, oost... noort ende west de Con. Majt, zuyt de kercke van Knesselare... Verhef 13.1.1699. ⁽⁷⁶⁾.

leene ghe-naemt Nieuwenhove. Hy sou dit willen deelen onder syn kinderen, nl. : Joseph de Potter, junior, hoir feodael ;

Joannes de Potter

Guillielmus de Potter

Barbara de Potter x François van der Cruyce

Anna de Potter.

Vraegt omvorming in allodiael, opdat ad infinitum gedeelig ende partagabel zoude zyn» (ongedateerd).

De gevraagde toelating blijkt gegeven : «Fief soit converti en allodial et partageable entre les enfants du suppliant et leurs descendants à perpétuité, 3 janvier 1764».

(74) R.A. te Gent, Fonds L. v. d. Woest., A. Leen- en renteboeken, nr. 5.

(75) Alg. Rijksarch. te Brussel, Rekenkamer, «Domaines d'Ursel, Wessegem et Knesselare».

(76) Ibid.

— Meester Dr Guille Thys, 1625 — lant, Suyt van de kerck van Knesselaere, S. kercklant van Knesselaere N. ..., O. de waterloop, W. Aelterweg van Knesselaere naer Aeltre en Buntelaere. (77).

Die lenen bedroegen samen ongeveer 3 gemet.

Nemen wij dan het renteboek van 1555, afschrift van 1705, met het oog op de renten van het Knesselaarse binnen Knesselare :

«*Eerst van t Knesselaersche.*

... *Hoelem* ... (meest alle de percelen liggen in Oedelem).

— op een oude hofstede op de noordzijde van den Gentschen herweg ende noort jehghens de herbergh de *Haesewijnt*.

— op de hofstede *t Inhaut* ghenaemt *den Hoorn* ...

— ... *t Inhaut Cleyt* ...

— ... *t Inhaut Moortele* ...

— ... *den Hinhaut Cleyt* ...

— ... *t Hinhaut straetken* ...

— ... huysen ende lant, 5 gem., S.O. de heerl. van *Wulfsberghe*, N.O. den Gentschen herweg *S.W.N. Pieter Allaert*.

— ... *hofstede ter Cleyt* aen de noordzijde van den herwegh, 5 gemeten ...

— Lieven de Vriese — 1 gemet bus *in Knesselaere* west van de kercke, dictum *Voskens busch*, de *Vennette* ande noordzijde metten westhende op *Seldonck mersch*.

— Lieven de Vriese — 2 linen busch noordt van *s Princen goet in Knesselaere* abouterende S. den heere van *Weldene*, west eenen anderen bosch van *Joos Rutsaert*, noort het *Wulve* ofte *Thieltstraetken*.

— Lieven de Vriese — een line bosch — metten westhende *op de Houckestraete*...

— *Jan Valcke* — 2 g ½ busch, N.W. van *'s princen goet* dictum *t Loodt*, N.O. op *t Dielkensstraetken*...

— *Pauwels Huyghevelt* — hofstede *aen de Houckstraete*, 400 roen...

— *Jan van Kerrebroeck* — 2 linen busch noordt van *t'princen goet in Knesselaere* naemelijck *Sturrens*...

— *Cheyns LXXV* roen — behuysde hofstede, uytgegeven door *Joos Steyaert* als bailliu van *de Graefvelickhede in Knesselaere* gheleghen

(77) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 656, «Leenbouck van Wesseghem ende Knesselaersche», art. 46 en 47.

op de voors. heerlicheide suyt van de kercke neffens ende over de Leye op de oostzijde van de straete dits vande herberge op de suytsijde vande Gentsche vaert tot Hoeckstraete. (78).

- ... Busch aen t Goet van S. Con. Mat geseyt t Lodt...
- Pauwels Huyghevelt — 4 lijnen bosch op de Gravel. te Knesselaere ende metten noordthende op t Dieltstraetken, oost Pieter Kerckaert, west den heer van Weldene (= Volckaert?) met een streepken bosch.
- dezelfde — 2 gemet lant in Knesselaere, S.W. van de kercke, in Hoogh Langhedonck, (zijnde) de noordzijde van een stuk van 6 gemet, ommedolven, west de waterloop en Zeldonck mersch, oost Lowys de Valkens meersch dictim de Hersdonck.
- François Coolman — 1 lijne aen zijn hofstede t Seldonck op Knesselaere (= Knesselaarse!), suyt t Isacx straetken...
- ... op hofstede aen de noort zijde van de Hoeckestraete 400 Ro tegenover de vierschaere van de Graevelichede in Knesselaere. 1701 : Jac. Landuyt». (79).

Wanneer wij daaruit die renten nemen, ontegensprekelijk bezet op gronden binnen de parochie Knesselare, dan komen wij tot volgende samenvatting :

Het Knesselaarse in Knesselare :		Oppervlakten :
<i>Lenen</i> :	Dokter Thys en in Pauwels cauterke :	3 gemet ongeveer
<i>Renten</i> :	de Vriese	1 gemet 0 roeden
	idem	100
	idem	200
	Jan Valcke, t Loodt	2 150
	Huyghevelt	1 100
	van Kerrebroeck	200
	herberg Grand'mère, Vaart	75
	bos aan het Prinsengoed, t Lodt	1 100 (ongeveer)
	Huyghevelt, bos bij Dieltstraetken	1 100
	Hoogh Langhedonck	2 0
	dichtbij de Vierschaere	1 100
Totaal :		15 gemet 225 roeden.

(78) Dit is de gewezen herberg Grand'mère op de vaart. De grens tussen Knesselare en Aalter, evenals de grens tussen de Gravelijkheid en Woeste, loopt nog dwars door het tegenwoordig woonhuis.

(79) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 740.

Over de herberg Grand'mère, langsheen het kanaal, zullen wij verder spreken. Zij was deels Gravelijkheid en deels Woeste, gelijk zij heden-daags nog deels Knesselare en deels Aaltr is. Het denombrement van de heerlijkheid Woeste de anno 1720 zegt, dat die beide heerlijkheden er scheiden «deur de kaeve van de keucken». (80).

Ten westen van Grand'mère, gedeeltelijk op Aalter en gedeeltelijk op Knesselare (Overleie), lag het *goed ten Bokhoute*; 49 ½ gemet daarvan lagen op Aalter en 10 gemet 150 roeden op Knesselare, onder de Gravelijkheid. Ook daarover handelen we verder.

Gans het bovenstaande samen, d.i. die 15 gemet 225 roeden van het Knesselaarse in Knesselare + die 10 gemet 150 roeden van het goed ten Bokhoute, in totaal 26 gemet 75 roeden, vormde een deel van de Gravelijkheid binnen Knesselare.

R.A. Gent, Fonds Ursel, nr. 740, is een renteboek van S. M. Wesseghemse renten en daarin vindt men de renten van het Knesselaarse. De meeste belaste gronden liggen op Oedelem, maar er staan er ook in op Knesselare, rond het Prinsengoed, zoals wij hoger zagen. De gronden van het Prinsengoed zelf staan er echter niet in vermeld, ook niet in het laatste renteboek (Fonds Ursel, nr. 748, jaar 1750), evenmin als men er het Koningsgoed te Ursel in vindt. Dat is maar redelijk : de graaf kon toch moeilijk zijn eigen goed belasten !

De gronden van het Prinsengoed op Knesselare zelf blijken door de heerlijkheid van het Knesselaarse volkomen genegeerd te worden. De «Ommeloper van het Knesselaarsche», de anno 1661 (Fonds Ursel, nr. 844), geeft geen enkel van de percelen op rond het Prinsengoed ; ook niet het «Landboek der heerlijkheid van het Knesselaarse, 1792» (Fonds Ursel, nr. 847); maar beide geven wel het deel van het Prinsengoed, dat op Oedelem ligt. Waarom ? Omdat het deel van die hofstede, dat op Knesselare lag, ressorteerde onder de Gravelijkheid in Knesselare. Al die percelen kunnen wij gemakkelijk vinden, onder de naam De Grave, in het Knesselaarse kadaster van 1810, en aldaar hun juiste grootte opnemen.

Wat moet men nu verstaan door de term : «Ursel, Wessegem en Knesselare», die zo overvloedig in het archief voorkomt ?

Er was een haljuw van «Ursel, Wessegem en Knesselare» en er bestond een domein van «Ursel, Wessegem en Knesselare».

(80) R.A. te Gent, Fonds L. v. d. Woest., nrs. 13-14-15. Denombrementen van de heerlijkheid van de Woeste.

Deze complexe term omvat verscheidene zaken.

Door Ursel moet men hier steeds verstaan «Ursel onder het Brugse Vrije». Daar was de graaf van Vlaanderen de dorpsheer.

Wessegem viel feitelijk samen met «Ursel het Gentse». Hier bezat de vorst als persoonlijke eigendom een hofstede, thans nog het *Koningsgoed* of het *Hof te Wesseghem* geheten. Zo goed als alle gronden op Wessegem waren bovendien renteplichtig aan de graaf.

Te paard op de grens tussen Knesselare en Oedelem, bezat de graaf een andere hofstede in eigendom, zoals wij reeds zagen, nl. het *Prinsen-goed*. Hierbij, maar zo goed als uitsluitend op Oedelem, lag een groot aantal gronden, die eveneens renteplichtig waren aan de graaf. Dit was het *Knesselaarse*, zo dikwijls verkeerdelijk Knesselare genoemd. Dit driedubbel complex vormde «Ursel, Wessegem en Knesselare (= Knesselaarse)». De drie delen hadden hun eigen schepenen, maar er was slechts één enkel baljuw voor de drie delen samen.

Gelijk wij reeds zegden, strekte het Knesselaarse zich na 1350 niet meer uit op de parochie Knesselare zelf, die grotendeels Land van de Weostijne was (op de Gravelijkheid na).

5. DE GRAVELIJKHEID IN KNESSELARE

Wij spraken reeds eerder over de «uitgiften» van het grafelijk domein te Knesselare aan Hendrik van de Pitte, Maylin van de Niepe en Zeger van der Beke. Hertog Filip de Goede schonk hetzelfde domein aan zijn trouwe dienaar, Pieter van der Zype, baljuw van Ieper, om er gedurende zijn leven het genot van te hebben ; bij de dood van Pieter van der Zype, in 1435, keerde de heerlijkheid tot het vorstelijk domein terug en werd er nooit meer van gescheiden.

Algemeen Rijksarchief te Brussel. — Inventaris van de archieven van de Rekenkamer, t. II, p. 154. Domein van Knesselare. Nr. 7388 — I volum, 27 rekeningen van 1435 tot 1468. — Voor de latere jaren, zie : Domein van Ursel, Wesseghem en Knesselaere, nrs. 7773 tot 7789, rekeningen van 1431 tot 1730. — Hierbij staat er genoteerd : «Pour les années antérieures, voir domaines de Bruges, n°s 6899 à 6936».

«Cette terre (Knesselare) fait retour au domaine en 1435 par la mort de Pierre de le Zippe, à qui le duc de Bourgogne en avait donné la jouissance sa vie durant». ⁽⁸¹⁾.

(81) Alg. Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer.

Daar zijn : Domein van Knesselare : Rolrekeningen, nrs. 16 en 17, voor de jaren

D. Berten, in zijn werk «Coutume du Vieuxbourg de Gand», Introduction, p. 157, zegt eveneens :

«Donnée en jouissance viagère à Messire Pierre de la Zype, par Philippe le Bon, duc de Bourgogne, la «Graefliche van Knesselare» fit retour à la couronne après la mort de l'usufruitier et n'en fut plus détachée». (⁸²).

Berten vereenzelvigt dus dit aan van der Zype geschonken domein onmiddellijk met de Gravelijkheid in Knesselare, en terecht. Wij bezitten de kaarter van de «uitgifte» aan Pieter van der Zijpe niet, maar wij mogen rechtmatig veronderstellen dat dit stuk gelijk was aan de vorige en dat bijgevolg zijn «uitname» het grafelijk goed, samen met de renten, omvatte. Bovendien is de nota in de inventaris van het archief van de Rekenkamer, bij de rekening nr. 7388, zeer duidelijk : Het is wel het domein van Knesselare in zijn geheel, dat Pieter van der Zijpe in leen gekregen heeft. (⁸³).

Berten zegt ook dat deze heerlijkheid, na de dood van de vruchtgebruiker, terug aan het vorstelijk domein kwam en er nooit meer van gescheiden werd. Dat is juist, maar hoewel met de Kroon verenigd, bleef

1364 à 1366 ; nrs. 76 à 79, voor de jaren 1370 à 1375 (Lambert de Waghenare, receveur).

Nrs. 238 tot 242 zijn «gerolde» rekeningen (op een stok gerold!) van het domein van Woestijne, voor de jaren 1374 à 1377.

Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, gaf Woestijne in 1376 aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Fries. Ook het domein van Knesselare misschien, vermits er maar rekeningen bestaan tot 1375?

Inventaris II. Rekeningen : Domeinen van Ursel, Wessegem en Knesselare, nr. 7388 = 27 rekeningen van 1435 à 1468, betreffend het Prinsengoed alleen ; nrs. 7773 à 7789 (7388 uitgezonderd) = rekeningen van 1431 tot 1730 (de reeks is dus niet volledig, want het Koningsgoed en het Prinsengoed werden maar verkocht aan Jan de Grave in 1762) ; nrs. 6899 à 6936 = Domeinen van Brugge.

Inventaris V. Baljuwsrekeningen : Baljuwschap van Ursel, Wessegem en Knesselare, nrs. 14455 tot 14457 = 81 rekeningen, gaande van 1432 tot 1626 («On lit en marge du dernier compte que les terres d'Ursel, Wesseghem et Knesselaere ont été engagées au baron d'Hoboken»).

Inventaris V. Renten : Nrs 45405 à 45416 : Registers van de renten van Ursel, Wesseghem en Knesselare (Rentes dues au domaine). Het oudste register is van de eerste helft der 15e eeuw en werd verscheidene malen vernieuwd ; het laatste is van 1624. Rentén in Ursel, Aalter, Knesselare, Oedelem, Wondelgem, Mariakerke, Kolegem (Gent), Eine, Houltave.

Kaarten : nr. 778 — Plan van het Prinsengoed te Knesselare, 1726.

(82) Ook : D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed..., blz. 12.

— De Potter en Broeckaert : Knesselare, blz. 10.

(83) Gachard : Arch. royaume, ch. des comptes, n° 7388.

de Grafelijkheid bestaan als zelfstandige heerlijkheid. Zij had eigen baljuw en schepenen en volle jurisdictie, tot het einde van het oud regiem toe. Ten bewijze :

15 December 1582. — Stedehouder en mannen van leene van Anjou stellen Marten van de Vesten aan als baljuw van de Grafelijkheid, in de plaats van wijlen Christoffel van Hulle. ⁽⁸⁴⁾.

1648 — «Comparerende voor bailliu, burghmre ende schepenen van de prochie van Haeltre ende Knesselaere, Lande van de Woestijne, midts-gaeters voor bailliu ende schepenen van de Gravelichede ghelegen in de prochie van Knesselaere ... etc. Ter maenynghen van Geeraert Strobbe, bailliu (L. v. d. Woestijne) midtsgrs maenijnghe van Jan Huyghevelt bailliu, wijsdom ende kennisse van N... N..., schepenen van de Graefelichede». ⁽⁸⁵⁾.

1650 — Het feodaal hof opent een onderzoek, om te weten of de galg, kort tevoren geplaatst door de heer van Gits (Sint-Joris-ten-Distel), zich niet bevond binnen het gebied van de Gravelijkheid in Knesselare en de rechtsmacht van de leenmannen van de Oudburg niet in gevaar zou brengen. ⁽⁸⁶⁾.

1651 — De baljuw van de Oudburg zelf verklaart voor de Raad van Vlaanderen, dat hem rechtmatig een zekere heerlijkheid toebehoort, gezegd de Gravelijkheid in Knesselare..., alwaar hij de hoge en gewone gerechtigheid uitoefent ; dat de officier van het dorp Knesselare (L. v. d. Woestijne) nochtans een boot aangehouden heeft, in het kanaal, binnen het rechtsgebied der heerlijkheid. Hij besluit tot de ongeldigheid van deze inbeslagname en vraagt de opheffing ervan. De Raad van Vlaanderen stelt hem in het gelijk, tijdens zijn voorlopige zitting van 21 juli 1651. ⁽⁸⁷⁾.

1683 — Op aanvraag van de baljuw van de «Graeflichede in Knesselaere», laat het hof van de Oudburg ijzeren kettingen smeden, om de misdadigers vast te leggen, die door gezegde baljuw aangehouden worden ; te Knesselare zelf bestond er immers geen gevangenis. ⁽⁸⁸⁾.

(84) R.A. te Gent : Resolutieboek van de Oudburg, 1582.

(85) Id., Land van de Woestijne, nr. 255 (klassement van vóór 1950 = nr. 152 nieuw).

(86) Id., Resolutieboek van de Oudburg, 1650. — D. Berten : Cout. du Vieuxbourg de Gand, Introduction, p. 158.

De heer van Gits = de heer van de heerlijkheid van den Berghe te St.-Joris-ten-Distel.

(87) D. Berten : Cout. du Vieuxbourg de Gand, Intr., p. 158. Oudburg, bundel nr. 21.

(88) Ibid., p. 158.

Resolutieboek van de Oudburg, 1688, fol. 77.

1706 — Joannes Sanderie wordt aangesteld tot officier van de Grave-
lijkheid in Knesselare. ⁽⁸⁹⁾.

1712 — 7 December. De hoogbaljuw van de Oudburg stelt aan over
de bailliage van S. M. Gravelichede binnen Knesselaere : Frans van Doo-
ren tot Aalter. (Deze renonceert de 11 april 1764). ⁽⁹⁰⁾.

1732 — 11 Ouste. De baljuw van de Oudburg verleent commissie
tot greffier van Zijne Mats Graveleyckheyte van Knesselare, aan Jan de
Grave. ⁽⁹¹⁾.

1744 — Wet van de Grafelijkheid in Knesselare : Pieter de Muynck,
burghmeestere ; Pieter Verhuyst, Philippe van den Abeele, Marcus de
Beir, Pieter Maeyens, Jac. Phil. Buysse ende Jooris Martens, schepe-
nen. ⁽⁹²⁾.

Zonder datum, omstreeks 1755 — Wet van de Grafelijkheid : Phi-
lippus Buysse, burgemeester, Judoc-Guillaume van Acker, Pieter Note,
Pieter Maeyens, Joannes Vevaete, Franciscus Bultynck, Gheeraert de
Wispelaere, schepenen. ⁽⁹³⁾.

1764, 6 Meye. — De Bailliage van H. M. Gravelyckhede in Knesse-
laere is vacant door het overlijden van Joannes Depré ; de hoogbaljuw van
de Oudburg stelt aan : Pieter-Joannes van Caneghem tot Aalter. ⁽⁹⁴⁾.

1768 — Burgemeester van de Gravelijkheid : Pieter Buysse. ⁽⁹⁵⁾.

1779 — Pieter-Joannes van Caneghem, baljuw van de Grafelijkheid,
stelt aan als burgemeester : Pieter Martens ; als schepenen : Joannes
Steyaert, Frans Beelaert, Pieter de Meyer, Martinus Geernaert, Joannes de
Kraemer, Jan Frans van den Berghe, wonende op het goet van jonker de
Potter (aan de Oude Brugse Heerweg). ⁽⁹⁶⁾.

1784 — Officier van de Grafelijkheid : Joannes-Josephus de
Wolf. ⁽⁹⁷⁾.

(89) R.A. te Gent, Fonds Oudburg, nr. 100.

(90) Ibid.

(91) Ibid.

(92) Ibid.

(93) Ibid.

(94) Ibid. — Berten, op. cit., p. 159, n° 9 b.

(95) Land v. d. Woest., nr. 74 oud klass.

(96) Oudburg, nr. 100.

(97) Ibid.

1786 — 11 Juli. Commissie van de baljuw van de Oudburg voor Jan-Frans de Grave, als greffier van Syne Majesteyts Gravelijckheyt in Knesselaere, mits de volontaire demissie van zijnen vader. ⁽⁹⁷⁾.

An III — 8 vendémaire — De Municipaliteyt van Knesselaere aen het Oudburg : Binnen dese prochie inclaveert d'heerlicheide van 's Majesteyts Graefelijckheid, competerende S. M. — Heeft hooge, middele en lage justitie. Den hoogh-bailliu der Casselrije van den Audenburgh disponeerende over deselve plaetsen ; is onderhoorig aan de Casselrije... ⁽⁹⁸⁾.

Het is duidelijk dat de Gravelijkheid steeds bleef afhangen van de Soevereine Wetachtige Kamer. Zoals men ziet, waren het niet altijd Knesselarenaars die deelmaakten van de wet, vooral na 1710. Frans van Dooren, Joannes de Pré en Pieter-Joannes van Caneghem waren van Aalter en werden niettemin alle drie baljuw. De griffiers Jan de Grave en zijn zoon Jan-Frans waren van Ursel. Het valt op dat de Knesselaarse schepenen bijna uitsluitend percelen bewoonden of bebouwden, die onder de Gravelijkheid ressorteerden.

Waaruit bestond de heerlijkheid van de Gravelijkheid in (of : binnen) Knesselare ?

De kaartars van Lodewijk van Male zeggen duidelijk, dat zij bestaat uit het grafelijk goed van Knesselare, met al wat er toe behoort, ook heerschappijen en renten. Het Prinsengoed, voor zover het tot de parochie Knesselare behoort, was bijgevolg het voornaamste bestanddeel van de Gravelijkheid. Het Odelemse deel van die hoeve staat zowel in de omme-loper van het Knesselaarse ⁽⁹⁹⁾, als in het landboek van het Knesselaarse ⁽¹⁰⁰⁾ vermeld, als behorend tot de heerlijkheid van het Knesselaarse.

Wat lag er op Knesselare, althans in latere tijden, dat meeging met het Prinsengoed ? Het kadaster van 1810 licht ons daar nauwkeurig over in :

Knesselare. — Section A, 1ère Partie :

De Grave, la Veuve Jean-François à Ursel :

N ^o 5 - bois	22.50 Ha	N ^o 15 - drève	32.00 Ha
6 - bois	48.84	16 - bois	3.10.42
9 - bois	3.16.25	17 - bois	2.22.30
10 - bois	2.34.43	18 - drève	34.40

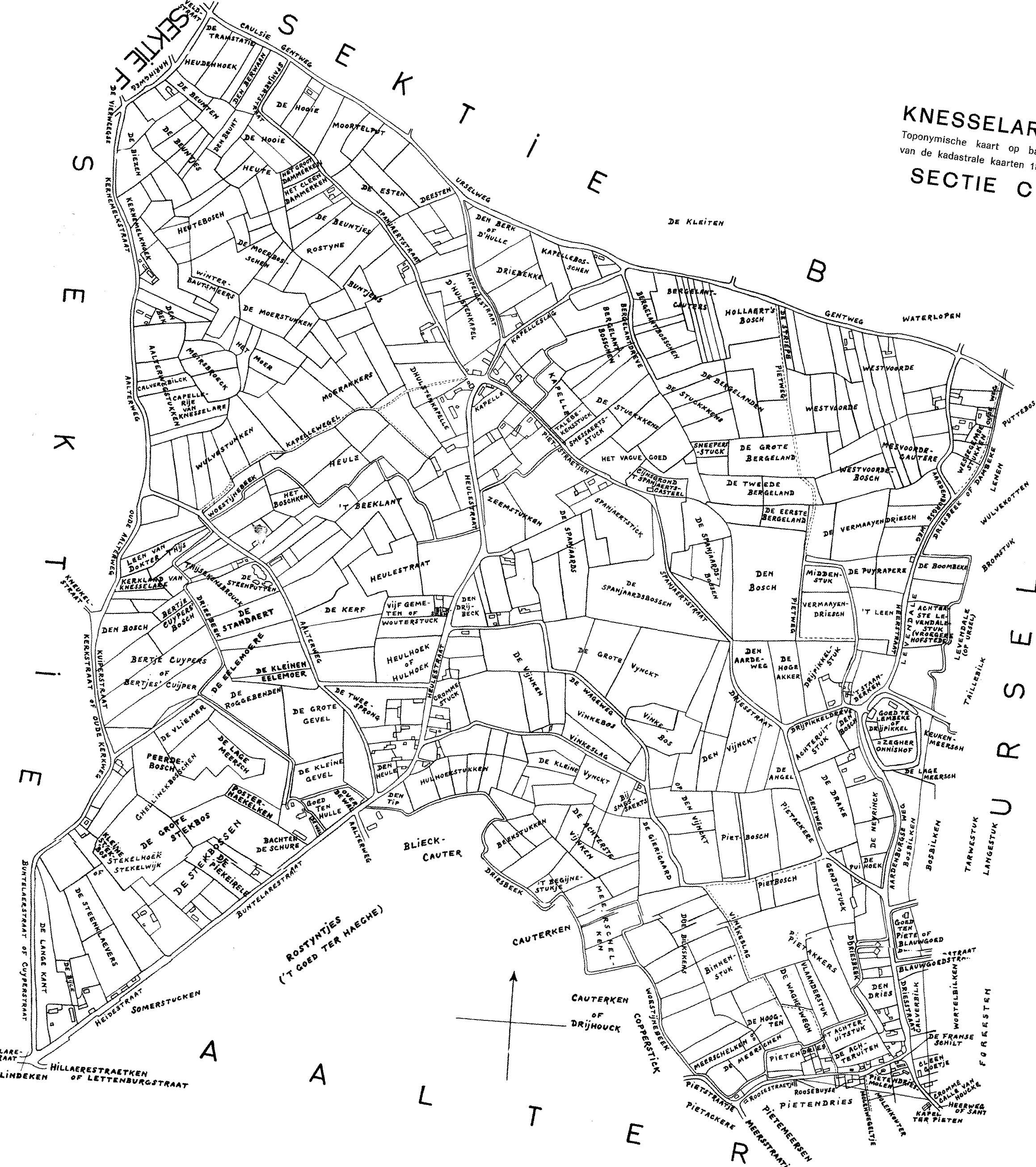
(98) Ibid., nr. 783.

(99) Fonds Ursel, nr. 844, anno 1661.

(100) Id., nr. 847, anno 1792 ?

Toponymische kaart op basis
van de kadastrale kaarten 1810

SECTIE C

11 - bois	2.52.45	19 - bois	1.95.80
12 - bois	2.72.00	20 - bois	1.06.96
13 - bois	2.36.00	159 - bois	4.42.69
13 Bis - drève	32.80	163 - bois	6.86
14 - bois	3.32.00	164 - drève	36.16

De Grave, les héritiers Charles à Gand :

N° 181 - terre	49.50	188 - bois	12.40
182 - terre	48.00	189 - terre	55.30
183 - terre	56.26	193 Bis - bois	20.35
184 - terre	60.76	199 - terre	45.78
185 - terre	33.32	200 - terre	46.00
185 Bis - terre	47.96	201 - bâtiments	39.27
187 - bois	1.07.06	(Prinsengood)	

Section A, 2me Partie :

De Grave, les héritiers Charles à Gand :

N° 484 - bois	14.64	493 - terre	92.52
485 - terre	1.04.65	494 - bois	14.30
486 - bois	40.95	495 - terre	2.11.25
487 - terre	47.04	496 - terre	1.44.15
488 - terre	59.40	496 Bis - bois	16.00
489 - bois	94.08	497 - terre	57.40
490 - terre	84.60	497 Bis - bois	7.41
491 - bois	50.96	498 - terre	1.10.46
492 - terre	1.60.00	505 - terre	60.90
De Grave, la Veuve J. F. à Ussel :		526 - bois	61.53

Section F, 1ère Partie : Hooglangendonck (op en rond de Vennette) :

De Grave, les héritiers Charles à Gand :

N° 1 - terre	69.60	N° 9 - terre	2.57.45
2 - terre	92.40	16 - bois (Vennette)	64.75
3 - terre	56.70	17 - bois (Vennette)	89.75
4 - terre	53.76	18 - bois	79.30
3 Bis - terre	63.00	19 - pâture (Vennette)	24.22
4 Bis - drève	25.90	20 - terre	1.12.80
5 - bois	8.16	21 - terre (Vennette)	10.08
6 - terre	62.64	22 - bois (Vennette)	47.16
7 - terre	61.56	23 - pré (Vennette)	81.51
8 - terre	86.00		

De familie De Grave bezat in 1810 geen andere eigendommen te Knesselare.

Totale oppervlakte : Bouwland	25 Ha	1 a	24 ca
Bossen	37	26	20
Wegen en dreven	1	61	26
Gras- en weiland	1	05	73
Hoevegebouwen en hof		39	27
	65 Ha	33 a	70 ca

Dit algemeen totaal komt nagenoeg overeen met 145 gemet en het klopt prachtig met de oudere toestand ; toen lagen immers op Knesselare : ongeveer 45 gemet bouwland, 28 gemet bossen en ruim 72 gemet heidegronden, in totaal méér dan 143 gemet ! ⁽¹⁰¹⁾.

Voegen wij eerst en vooral bij de 145 gemet van het Prinsengoed nog de 26 gemet 75 roeden, waarover wij in vorig hoofdstuk praatten (Knesselare in Knesselare en Goed ten Bokhoute, in Overleie). Dat maakt samen 171 gemet 75 roeden, dus nauwelijks 77 hectare, nog niet 1/20e deel van de gemeente Knesselare.

In Hoekstraat, links van de baan die van de kerk naar de vaart loopt en reeds zeer dicht bij het kanaal, hadden wij nog het «Pachtgoet Houcke», 27 bunders of 81 gemet groot, dat ook onder de Gravelijkheid lag ; waarschijnlijk is de naam Hoekstraat aldaar van het hof afgeleid. De laatst vermelde eigenares van het oud regiem is Jonkvr. Bouchaute, vidua van capiteyn Reniers, in het cleyn Begijnhof tot Ghendt ; in 1810 eigendom Philippe van Borstele, te Brugge en de weduwe van Pieter Notte, voor een onbelangrijk deel, vlak bij de tegenwoordige brug over het kanaal (perceel D 409 was het hof zelf) ; een groot gedeelte van de gronden lag aan de overzijde van de Hoekstraat, dus onder sectie F, tot in de Malsem. Feitelijk waren die 81 gemet Wessegems gebied ; zie Fonds Ursel, nr. 748, Renteboek van Wessegem, ± 1750, «Veldbrief», art. 263 tot 266 en «Huisbrief», art. 359 tot 367 : «... beseth op syn behuysd pachtgoet daer ment heet Houcke, groot XXVII bunderen, metten suydeynde op de straete die van Knesselaere kercke naer de Leye loopt...». ⁽¹⁰²⁾.

(101) Vgl. D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed..., blz. 8-9.

(102) «De weduwe ende hoirs van de secretaris Dooreseel, midtsgaeters Jacqs en Guill. de Beer, dieder aenquamen vande wed. en kinderen Govaert Jansens, die coop hadde van Pieter ende Godelieve Valcke, (later :) Joncfr. Bouchaute vidua van capietyn Reniers, in het cleyn Begijnhof tot Ghendt». — Fonds Ursel, nr. 748, ± 1750.

Aldus belanden wij bij Wessegem, een ander grafelijk domein. Het goed van Wessegem was in het bezit gekomen van de graaf van Vlaanderen, omstreeks 1330, door confiscatie van het goed en verbanning van Gerard de Moor, ridder, om reden van moord op Jan Tant, ridder. Gerard de Moor hield namelijk dit goed in leen van de graaf. ⁽¹⁰³⁾.

Lodewijk van Male gaf in 1365 aan de heer van Praat, «so langhe als hi leven sal», de goederen van wijlen Geraard de Moor. In 1372 gaf hij ze aan zijn bastaardzoon Lodewijk de Haze, die te Nicopoli (in Bulgarije) sneuvelde in 1396. Vervolgens werden ze aan een andere bastaardzoon van de graaf gegeven, nl. Victor van Vlaanderen. Deze overleed in 1431, zonder wettige kinderen na te laten, en aldus kwam Wessegem terug naar het kroondomein, althans voor een lange tijd.

Wat lag er, buiten genoemde 81 gemet ten «Houcke», nog verder aan Wessegems terrein op Knesselare?

Op de oostkant van de heerweg, beginnend op de Dries, alias de Aardenburgse Heerweg, hadden wij eerst het Goed ter Pieten, waarvan een smalle strook langsheen deze heerweg op Knesselare ligt en het overige op Ursel. Deze Knesselaarse strook renteerde volgens mij eveneens onder Wessegem. Hij is inderdaad te vinden onder artikel 688 van het Rentebok van Wessegem (R. A. te Gent, Fonds Ursel, nr 748, circa 1750) :

«Art. 688 — Vrau Marie-Anne Mahuis y Principe, douairière van jor Stephanus Maelcamp en haer twee kinderen — op haere stede te Wessegem genaemt het *pachtgoet ter Pieten* mette wallen ende de dreven op de suyd- ende noortsijde van dien... west den Santwegh ofte heirwegh.. (volgen dan enkele percelen die gans op Ursel liggen). D'hofstede licht oock west aen den heirwech ende noort de kinderen van den heer van Cisoing (= Goed te Lembeke)».

De heer Verstraete, in «Appeltjes van het Meetjesland», V, 1953, blz. 72, schrijft dat ter Pieten een leen was van het Land van de Woestijne; dit is hoegenaamd niet juist. Ter Pieten komt nergens voor in de leenboeken van Woestijne. Op dezelfde bladzijde staat er verder dat, in 1453, Joos van Bassevelde, die het goed ter Pieten «in leen» hield, dit verkocht aan Joos de Baenst; 1/3 van het markgeld moest bij die gelegenheid betaald worden aan de heer van het Land van de Woestijne en 2/3 aan de hertog van Bourgondië, die toen Wessegem bezat. Er wordt aldaar verwezen naar de baljuwsrekening van Wessegem, Rekenkamer nr. 14.455.

(103) Archives du Nord, B 1561, etc., Rijsel.

Tenslotte zegt de heer Verstraete in «Ons Heem», XIV, nr. 4, blz. 164, dat de grens tussen Knesselare en Ursel dwars door het huis van ter Pieten liep, maar dat de schouw op Ursel stond. Deze laatste bewering wordt gestaafd door nr. 1107 van de Rekenkamer, R. A. Brussel, dat een leenboek van Wessegem is, van 1472.

Tegenwoordig staan de hoevegebouwen van ter Pieten op Ursel. Boven de ingangsdeur lezen wij het jaartal 1728. Dit is ook juist het jaar van de koop door Mevr. Wed. Maelcamp; werd het woonhuis toen misschien herbouwd?

Ter Pieten was rentegrond van Wessegem, doch geen leen. Hoe is het anders uit te leggen, dat de heer Moelaert, die de leenboeken van Wessegem en honderden leenverheffingen dienaangaande uitgepluisd heeft, nooit iets vond dat op ter Pieten geleek? Wij vermoeden dat de heer Verstraete zal verward hebben met het goed te Lembeke, dat vlakbij op Knesselare lag en dat wel leen was van Wessegem, maar niet van Woestijne.

Doch hoe kan men dan uitleggen, dat de heer van het Land van de Woestijne $\frac{1}{3}$ en die van Wessegem $\frac{2}{3}$ van het markgeld inden, in 1453?

Lembeke had ook elders nog gronden liggen, zelfs ver van de hofstede af; er lagen er op de andere kant van de Aardenburgse Heerweg, die geen leen waren en bijgevolg onder het Land van de Woestijne ressorteerden; er lagen er op Ursel, ergens rond Knesselare-Eentveld en op Aalter, in Hooghbuntelare, omtrent de Aalterweg. Zo b.v. het perceel landboek Aalter nr. 2278 en dat (volgens Fonds Land v. d. Woest. nr. 8, art. 238) onder Woestijne renteerde. Aldus vallen die $\frac{2}{3}$ markgeld voor de hertog en $\frac{1}{3}$ voor de heer van het Land van de Woestijne gemakkelijk te begrijpen!

Dat Joos de Baenst in 1453 ter Pieten zou gekocht hebben, geeft ook te denken en verwijst ons eerder naar het Goed te Lembeke. Een Joos de Baenst was baljuw van de stad en van het Vrije van Brugge in 1441, 1446 en 1448. Hij was de zoon van Jan de Baenst, heer van Sint-Joris, en een broer van Zeger de Baenst, heer van Lembeke (Gailliard : Bruges et le Franc).

Wij kennen, weliswaar, deze Joos de Baenst niet als heer van Lembeke-onder-Knesselare, althans niet uit onze nota's. Maar wordt ons hier geen oudere heer gegeven, nl. deze Joos, de broer van onze Zeger de Baenst?...

Doch hiermede stoten wij dan op een moeilijkheid. In 1451 (Rekenkamer nr. 45.406) hield Jan Honin «een leen liggende int ghescheet van

Ursele ende van Knesselaere, Oenin siins vaders stede...», dat ongetwijfeld het Goed te Lembeke was. Zou deze Honin misschien die heer van Bassevelde geweest zijn?... Maar bemerk meteen dat Zeger de Baenst, de heer van Lembeke, gehuwd was met Catharina Honin... Wij dachten reeds dat Zeger aan dit Goed te Lembeke gekomen was via zijn vrouw... Nu komt zijn broer Joos, die werkelijk bestaan heeft, hier opnieuw alles overhoop werpen... Of hebben wij niet eenvoudig met een foutieve lezing te doen : Joos in plaats van Zeger (= Soyer) de Baenst?

In de koopakte van 11 oktober 1728 (R. A. Gent, nr. 29 v. d. Wett. Pass., Land v. d. Woest., fol. 165 v°) zien wij, dat het Knesselaarse deeltje van ter Pieten 618 roeden groot was. «Vrouw Marianne Mahuys y Principe, douagère van jor Stephanus Maelcamp tot Gent, soo over haer selven als over haere 2 onderjaerige kinderen, erft van dheer Christiaen Craeynest» zeer veel goederen in Ursel, Knesselare en Aalter, waaronder het Goed ter Pieten, maar nog meer ander goed. In bovenstaande koop waren er lenen van Wessegem op Ursel begrepen. Deze vindt men in het leenboek (Fonds Ursel, nr. 656) op naam van de Vrouw douairière van Jor Stefanus Maelcamp, met deze mutatie : «Jor Antonius van de Woestijne, fs jor Jan-Baptist by Vrouw Maelcamp, per acte verhef 28 feb. 1760».

Uit een stamboom van de familie Maelcamp citeerde de heer Verhoustraete : Ildefonsa Maelcamp, dochter van voornoemde Stefanus, huwde te Gent in 1732 met Jan Baptist van de Woestyne, heer van Rooborst. Uit dit huwelijk sproten er drie kinderen ; de oudste, Jan-Frans, werd heer van Rooborst ; de tweede, Jozef-Antoon-Lodewijk, kocht de heerlijkheid van Hansbeke in 1765 (vandaar dus «van de Woestijne d'Hansbeke», de stichter van het Klooster te Knesselare) en huwde te Gent in 1773 met Francisca Schoorman, bij wie twee zonen : 1) Jan-Baptist-Gisleen, ° Gent 1775 ; 2) Amand-Lod.-Gisleen, ° Gent 1781.

.....

Op de noordkant van de hofstede ter Pieten, nevens de walling, lag vroeger een dreef die naar het Koningsgoed op Wessegem liep. Over die dreef, langsheen de heerweg, ligt het goed te Lembeke, «Driepikkel» genoemd op de militaire kaarten. Dit goed was een leen van Wessegem. De hofstede met de gebouwen ligt geheel op Knesselare. Drie percelen land, gaande met dit goed en gelegen op de noordkant van de gezegde dreef naar het Koningsgoed, liggen echter op Ursel ; zij zijn nagenoeg 5 gemet groot (zie landboek van Wessegem, art. 246, 247 en 248).

Ten noorden van de hofstede te Lembeke loopt er een dreef naar de Keukenmeers, groot 2 gemet 240 roeden, gelegen achter de gezegde hof-

stede. Die Keukenmeers was een leen van Wessegem en ligt, behalve een zeer smalle strook die Knesselare is, op Ursel. Het Knesselaarse deel kan slechts geschat worden op circa 100 roeden.

Over de dreef naar de «Keuckenmeersch», tussen de heerweg en de beek, ligt het leen Levendale. Volgens het leenboek van Wessegem van 1713 was dit toen een geruïneerde hofstede. Dit leen zou 18 gemet groot geweest zijn en het zou voor méér dan $\frac{3}{4}$ op Ursel gelegen hebben, aan de overzijde dus van de beek (naar raming ongeveer 4 gemet op Knesselare).

Verder noordwaarts gaande langs de heerweg, voorbij Levendale, raakt het grondgebied van Ursel, bijgevolg van Wessegem, de heerweg over een lengte van bijna honderd meter. De beek maakt vervolgens een bocht naar het westen en komt tot aan de heerweg, die hier echter lichtjes naar het noordwesten buigt, terwijl de beek hier ook onmiddellijk haar loop in noordelijke richting herneemt. Aldus ontstaat hier een langgerekte driehoek, waarvan de basis (de noordkant dus) de Oude Gentweg is, bij Westvoorde. Gans deze driehoek is grondgebied van Knesselare en was Wessegems. ⁽¹⁰⁴⁾.

Over de Oude Gentweg (waarvoor wij hier ook de naam «Cleytstraetje» vermeld vinden), vervolgen de Aardenburgse Heerweg en de beek beide hun weg noordwaarts, een strook van aanvankelijk slechts honderd meter tussen elkander latend. Hier staat een hofstede, palend aan de Oude Gentweg en aan Ursel, met 1474 roeden land die Wessegems zijn. ⁽¹⁰⁵⁾.

Hogerop, dus verder noordwaarts, treffen wij in het renteboek geen items meer aan, gelegen op Knesselare.

Ook op de Pietendries, op de noordkant van het straatje van «de Pietendries naer Lettenburg», ongeveer rechtover de molen van de Dries, lagen er nog circa $1\frac{1}{2}$ gemet land waaronder een behuise hofstede, die Wessegems waren (Renteboek nrs. 675, 676 en 677).

Aldus komen wij aan volgende totalen voor het Wessegemse in Knesselare :

(104) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 748. Artikelen in de «huisbrief» : 405, 476 tot 484, 622, 643, 473). In dit renteboek van Wessegem vindt men zowel «Westvoorde» als «Mesvoorde».

(105) Dito renteboek, Ursel nr. 748, «huisbrief», art. 704.

<i>Lenen</i> :	Goed te Lembeke	4	gemet	120	roeden	ongeveer
	Keukenmeers en dreef			100	»	»
	Levendale	4	gemet			»
		8	gemet	220	roeden	
<i>Renten</i> :	Artikel 405	1	gemet	150	roeden	
	476/484	5	»			ongeveer
	622			200	»	»
	643			73	»	
	473			100	»	
	704	3	»	274	»	
	675,676	1	»	52	»	
	677			150	»	
	Ter Pieten (op Kness.)	2	»	18	»	
	Hof ten Houcke, in Hoekstraat	81	»	(= 27 bunders)		
	Samen :	105	gemet	37	roeden	

Dit totaal komt overeen met 47 ha 35 a. Ook dit grafelijk bezit (onder Wessegem) lag binnen de parochie Knesselare en aanzien wij bijgevolg als ressorterend onder de «Gravelijkheid binnen Knesselare».

Dat is toch volkomen logisch : alle grafelijk goed binnen Knesselare vormde de «Gravelijkheid in Knesselare».

D. Berten plaatst de Gravelijkheid langs weerskanten van de vaart, in Hoekstraat. Hij heeft gelijk, want op de zuidzijde hadden wij de herberg Grand'mère e.a., terwijl er op de noordzijde een grote enclave van die heerlijkheid lag : de 81 gemet van «Houcke», vermeld in het Wessegems renteboek. Berten heeft ongetwijfeld dokumenten gezien die nu verdwenen zijn, onder andere het landboek van Knesselare, van 1643, dat hij citeert in voetnoot. En terloops : Waar is het archief van de Gravelijkheid zelf ? Ook verdwenen ?... Of ligt hier soms de sleutel van de kwestie : Bezat de Gravelijkheid geen achterlenen (en dus geen leenboeken) en stonden de renten vermeld in de renteboeken van het Knesselaarse en van Wessegem, grafelijke bezittingen buiten de parochie Knesselare, zodat de Gravelijkheid ook nooit eigen renteboeken had ?... Het heeft er alle schijn van.

Dat het goed ten Bokhoute tamelijk laat genomen geweest was uit het domein van de heer, geeft ons misschien de verklaring waarom het Knesselaarse deel ervan Gravelijkheid was : in principe behoorden immers alle heiden en nog niet ontgonnen velden aan de vorst. Was het Knesse-

laars stuk van het goed ten Bokhoute alleen in dat geval? Neen : Daar was nog het goed van Jonker de Potter, palend aan de heiden van het Prinsengoed, in het uiterste noorden van Knesselare, bij Vijvereeke, aan de zuidzijde van de Oude Brugse Heerweg en zeer laat ontgonnen ; het was 42 gemet 100 roeden groot en verpacht aan Jan Frans van den Berghe, die in 1779 de laatst bijgekomen schepen van de Gravelijkheid werd (Kadaster van 1810, sectie A, nrs. 29 à 46 en 56 à 66 ; nr 35 was het hof zelf ; alsdan eigendom van «Melle Anne-Thérèse De Potter, à Gand»). Zelfs in 1810 bleven er nog ongeveer 7,5 ha heideveld in Knesselare over (16 gemet 200 roeden), vooral op de wijk Overleie. En buiten het Goed te Lake (125 gemet, L. v. d. Woestijne) en het Goed ten Bokhoute (10,5 gemet op Knesselare onder de Gravelijkheid) bleven daar in 1810 nog de eigendommen Nuytens, De Craemer, de Naeyer, Martens, Triest, De Blocq en Verstraete, samen méér dan 50 gemet groot. Pieter Martens, van Sint-Joris-ten-Distel, was in 1779 burgemeester van de Gravelijkheid en Jan De Craemer schepen, tevens eigenaar van Grand'mère. Wij zitten hier in een woest en laattijdig ontgonnen gebied, waar men als grens een «rayon visuel» heeft doorheen getrokken ; daar is ook de benaming «'s-Gravenvijvers». Hier moeten, buiten ten Bokhoute en naast te Lake, nog enkele gemeten van de Gravelijkheid binnen Knesselare gelegen hebben.

Een brief, bewaard in liasse 100 van het Fonds Oudburg, Rijksarchief te Gent, werd op 10 januari 1779 gericht door de baljuw van de Gravelijkheid in Knesselare aan de hoogbaljuw van de Oudburg en zegt het volgende :

«Mijnheer den hoogbailleuw, ik ben aen UL. Edelheijd toesendende een lijstjen van de afgestorvene Schepenen ende oock de grootte van haere majestijds gravelijckheijd inclaverende binnen de prochie van Knesselare op het versoeck van UL. edelheijd ; de Eerlijckheijd is groot noordseijde van de Vaerd volgens mijn calculatie ontrend 100 en 20 bunders, suijdsseijde van de Vaerd en is maer grootdt ontrend 8 of 10 bunders. Waarmede blijve met respekt, Mijnheer den hoogbailleuw UL. oodme ende onderde ende toegenegenden Dienaer. (w.g.) Pieter Joannes van Caneghem. Aalter den 10 Januarius 1779».

Baljuw van Caneghem blijkt het dus niet zo heel juist te weten en heeft zich blijkbaar aan het cijferen moeten zetten. Hij komt aan 388 gemet of ongeveer 175 Ha, waarvan nagenoeg 27 gemet ten zuiden van de vaart, dus op Overleie.

Daartegenover hebben onze bevindingen ons geleerd :

Gravelijkheid in Knesselare :

Oppervlakten :

Prinsengoed op Knesselare	145	gemet	
Knesselaarse in Knesselare	15	»	225 roeden
Ten Houcke	81	»	
Jonker de Potter	42	»	100 roeden
Wessegems in Knesselare (zonder «Houcke»)	24	»	37 »
Goet Heintvelt (aankoop 1333), raming (Popp : P. Cornelis, sectie B, in totaal 6 ha 1 a 80 ca ; art. 11)	13	»	150 »
Heiden en onontgonnen velden geschat op	30	»	
Goed ten Bokhoute, op Knesselare	10	»	150 »
De Craemer, Martens, Triest, De Blocq... (op Overleie)	25	»	

Totaal : 387 gemet 62 roeden

Het is klaar : Gans het bovenstaande vormde de Gravelijkheid in Knesselare (174,5 ha), ruim 1/10^e deel van de parochie. De rest was Land van de Woestijne en vrije grond, onder de jurisdictie van Woestijne.

De Gravelijkheid kan inderdaad al niet kleiner geweest zijn. Een rekwest, de 27 december 1766 gericht door Pieter Jan van Caneghem aan de hoogbaljuw van de Oudburg, burggraaf van Nieulant, vraagt de aanstelling van een tweede officier binnen de Gravelijkheid in Knesselare, vermits één enkele, te Knesselare verblijvend, onbekwaam was om gans het gebied te doortrekken en er tegen de overtreders der plakaten proces-verbaal op te maken ; de enige officier kon zijn ambt niet vervullen naar behoren, in acht genomen dat het kanaal de heerlijkheid doorsneed en het hem onmogelijk maakte de beide gedeelten doelmatig te controleren. ⁽¹⁰⁶⁾.

Een schijnbare moeilijkheid voor onze stelling bieden de twee grenspalen die heden ten dage nog op het Prinsengoed staan. De opschriften erop zijn, langs de ene kant : «Jurisdictie van het Knesselaersche en (= in) Oedelem» en langs de andere kant, deze van Knesselare-Dorp : «Jurisdictie van Knesselaere Lande van de Woestyne». Wij weten uit het landboek van het Knesselaarse van 1792 (art. 171, Prinsengoed), dat die paalstenen toen nog maar onlangs geplaatst waren, in verstandhouding met de wethouders van Knesselare :

(106) D. Berten, op. cit., p. 160.

«Jan de Grave. Art. 171. Westcant van een hofstede, wesende het fonsier goet deser heerlichede, met een deel van de schuere emmers den coeystal, het ovenbuer, *alsnu met wethouderen van Knesselaere gesepareert met twee arduynen steenen* staende achter de schuere ende bij het ovenbuer, noort het gescheet van Knesselaere met de partije landt achter de schuere, loopende ook noordwaert met een dreefken, west aen de selve partije landt, oost het wederdeel van de selve hofstede, groot alhier 0 g. 178 r°». (¹⁰⁷).

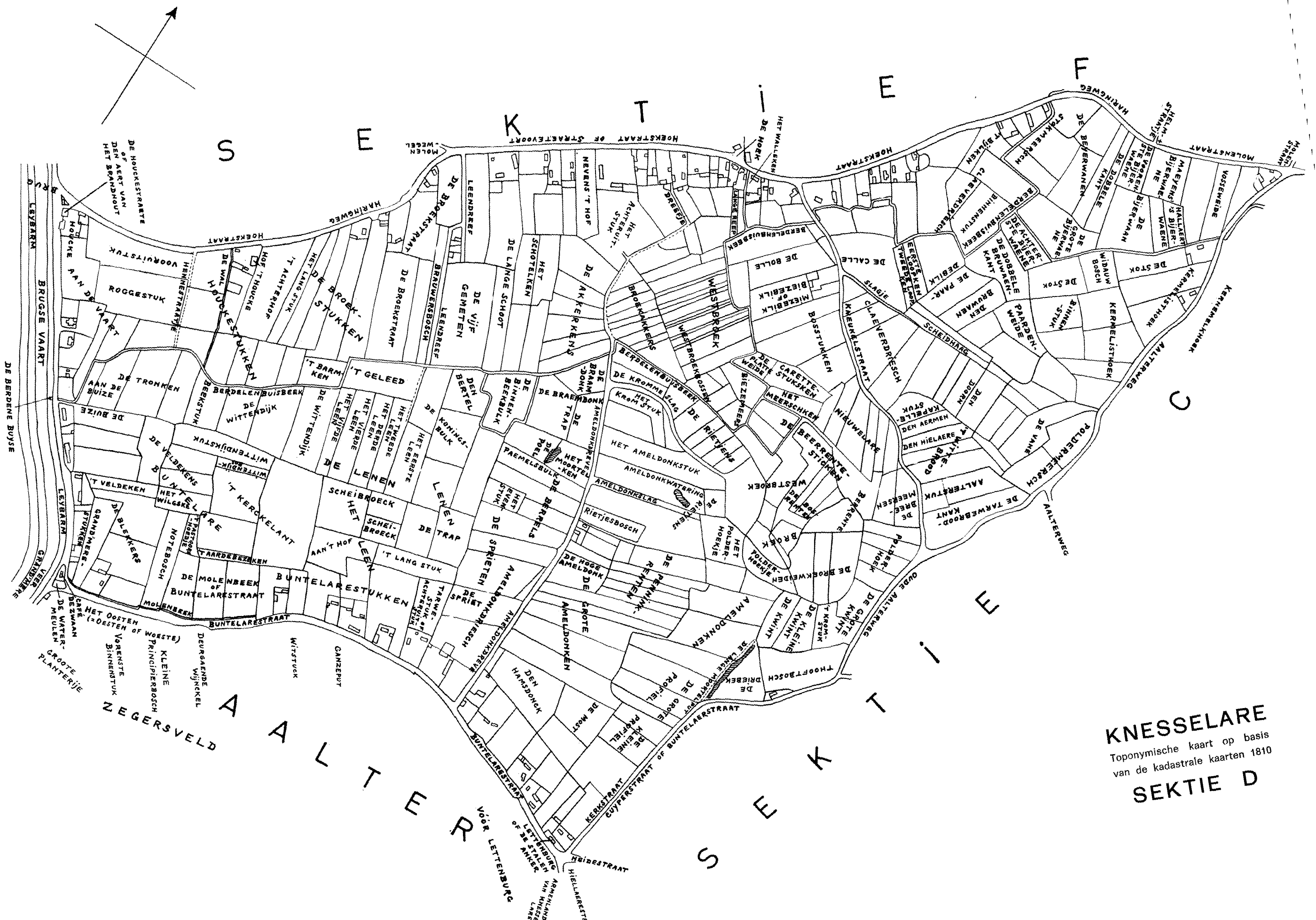
De heer Verstraete heeft dus gelijk : het deel van het Prinsengoed, gelegen op Oedelem, is wel degelijk het foncier van het Knesselaarse.

Maar het Land van de Woestijne kwam daar tot op de Geuzestraat en aan het hof zelf. Al de percelen ten noorden van de Zwartegatbeek, kadaster 1810, sectie A nrs. 434 tot en met 482, liggen onder Woestijne ; perceel nr. 483 was zelfs een leen van die heerlijkheid, namelijk nr. 110 in het leenboek van 1709 (nr. 141 in 1729) ; en geen enkel perceel daarvan ging mee met het Prinsengoed of behoorde ooit aan de familie De Grave ! Woestijne maakte daar een grote insprong tot aan het foncier van het Knesselaarse zelf ; maar ten noorden en ten zuiden van die insprong lagen belangrijke delen van de Gravelijkheid. Ook de percelen 202 tot en met 216, noordoostelijk achter het hof zelf gelegen, dus aan de noordkant van de Geuzestraat, behoorden tot het Land van de Woestijne. Het is die toestand, welke men eens en voor altijd heeft willen verduidelijken door de paalstenen. Het is een feit dat de hoevegebouwen in de loop van de tijd dikwijls verplaatst waren, maar men wist nog, dat het foncier van het Knesselaarse zeker kwam tot achter de schuur en tot voorbij het ovenbuur (zie bovenstaande tekst). Trouwens, er kon in 1792 geen betwisting zijn met de Gravelijkheid : de zoon van Jan de Grave was er zelf griffier van ; en daarom wordt zij ook niet vernoemd, noch op een (andere) steen vermeld !

Overigens kon Jan de Grave er ook wel alle belang bij hebben te bewijzen dat zijn woonhuis nog nipt tot Knesselare en Woestijne behoorde. om bv. minder belastingen te betalen onder de pointers en zetters van Knesselare (zie in dit verband het proces van 1505, tussen de toenmalige pachter, Jan Alaerts, en de wethouders van Knesselare). Want dat Jan de Grave, die in 1762 eigenaar van het Prinsengoed geworden was, door het plaatsen van deze paalstenen zou gepoogd hebben de herinnering aan

(107) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 847, landboek van het Knesselaarse (1792 ?), opgemaakt «door J. B. de Graeve, griffier van de heerlijkheid».

SEKTIE E

KNESSELARE
 Toponymische kaart op basis
 van de kadastrale kaarten 1810
SEKTIE D

de Gravelijkheid weg te wissen, door Woestijne erop te vermelden, kunnen wij moeilijk aannemen ; hij was immers zelf griffier van de Gravelijkheid geweest en zijn zoon was hem nog als zodanig opgevolgd in 1786 ; veeleer geloven wij dat de Grave, die uiterst zakelijk aangelegd bleek te zijn, er belang zal bij gehad hebben te tonen, althans op dat ogenblik, dat het Land van de Woestijne tot zo ver reikte. (¹⁰⁸).

.....

Dat dit kluwen van het Knesselaarse, Wessegem, de Gravelijkheid en het Land van de Woestijne hier niet zo gemakkelijk te ontwarren was, blijkt ook uit bepaalde teksten van De Potter/Broeckaert in hun Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, delen «Knesselare» en «Ursel» (1868) :

Knesselare, schrijven zij, maakte een heerlijkheid uit die afhing van de Souvereine Wetachtige Kamer. (¹⁰⁹).

Nota : In feite was Knesselare deel van het Land van de Woestijne ; maar de Gravelijkheid hing af van de Soev. Wet. Kamer van Vlaanderen.

Philip de Goede schonk de bezitting aan zijn trouwe dienaar Pieter van de Zijpe. Zij kwam na dezes dood aan het grafelijk domein terug. (¹¹⁰).

Nota : Het gaat hier om de Gravelijkheid, niet om de heerlijkheid van het dorp Knesselare.

Frans van Ursel, baron van Hoboken, bezat de heerlijkheid van Knesselare op het einde van de 17^e eeuw. (¹¹¹).

Nota : Hier gaat het nu over het Knesselaarse in Oedelem.

Den 26 januari 1694 verleende de Groote Raad van Mechelen een vonnis, waarbij Joris Vekemans, heer van Verre, gemachtigd werd de heerlijkheden van Knesselare, Aalter en Woestijne aan te slaan, ter terugbekoming van kapitalen, beloopende tot de som van 40.000 guldens, geleend aan Frederik-Karel, Rijngraaf, heer van Salms, heer der voornoemde plaatsen. De schuldenaar erkende den 16 oktober 1694, vóór notaris Pieter de Hulder, te Brussel, den bedoelden aanslag goed te keuren, met de

(108) R.A. te Brugge. Proces tussen Jan Alaert en de pointers en zetters van Knesselare. Liassen, nr. 4277.

Vgl. D. Verstraet : Het Prinsengoeud..., blz. 10 en 11.

(109) De Potter en Broeckaert : Knesselare, blz. 9.

(110) Ibid., blz. 10.

(111) Ibid., blz. 10-11.

verklaring dat de lichting van kapitalen geschied was «in den uystersten noodt, omme te connen becommen sijne noodighe subsistentie voor hem ende sijne familie». (Reg. der Wet. Kamer, 1675-1735, blz. 47-48, Arch. van de Raad van Vlaanderen). ⁽¹¹²⁾.

Nota : Hier gaat het wel werkelijk om het Land van de Woestijne en de dorpsheerlijkheden van Aalter en Knesselare. Ook de registers van de wettelijke passeringen van die periode staan vol met klachten op het goed van de Rijngraaf. Na zijn dood kwamen de zaken niet meer op hun plooi en tenslotte werd het Land van de Woestijne toch verkocht en kwam in 1717 in handen van de Merode's.

De hertog van Ursel en Hoboken deed na 't overlijden zijner ouders, verhef van de heerlijkheid van Knesselare, voor hem en zijn enige zuster, Benedicta van Ursel. ⁽¹¹³⁾.

Nota : Betreft opnieuw het Knesselaarse in Oedelem.

Na hem vinden wij Maximiliaan-Leopold-Gisleen-Jozef, prins van Rubempré en Everbeek, in 1751. ⁽¹¹⁴⁾.

Nota : Dit was een Merode en betreft nu weerom het Land van de Woestijne.

Philip-Maximiliaan-Matthias-Werner, graaf van Merode-Westerloo ; Maria-Jozefina, gravin van Lannoy en La Motterie, baronnes van Sombrefte en Liberchies, geboren prinses van Rubempré en Everberg, echtgenoot van den voornoemden, † 1785 ; en Karel-Gisleen, graaf van Merode, markies van Westerloo. ⁽¹¹⁵⁾.

Nota : Dit alles betreft de laatste bezitters van het Land van de Woestijne. Deze Philip-Maximiliaan-Werner-Matthias van Merode is eigenlijk nooit zelf heer van het L. v. d. Woestijne geweest ; zijn echtgenote, Catharina-Maria-Josephina van Merode, dochter van Max.-Leopold-Gisleen-Jozef, was «Vrouw» van Woestijne ; zij was getrouwd met haar kozijn en, na diens dood, hertrouwd met de graaf van Lannoy ; bij gift onder levenden schonk zij Woestijne, in 1785, aan haar zoon, Karel-Gisleen van Merode, markies van Westerloo, die de laatste heer van het L. v. d. Woestijne was.

(112) Ibid., blz. 11.

(113) Ibid.

(114) Ibid.

(115) Ibid.

— De Potter en Broeckaert vervolgen dan met te zeggen, dat het L. v. d. Woestijne zich in Knesselare uitstreckte, enz...

Zij hebben blijkbaar hun stof niet goed vastgehad !

.....

Ongetwijfeld beter gedokumenteerd, maar nog niet helemaal vrij van vergissingen, was D. Berten in zijn «*Coutume du Vieuxbourg de Gand*», Introduction, rubriek «*Graeflichede van Knesselaere*», p. 157 ⁽¹¹⁶⁾ :

«*Les archives du Vieuxbourg ne jettent aucune lumière sur l'époque ou les circonstances de la création de cette seigneurie et du titre éminent qui en rehaussait nominalement l'éclat. Comme son nom l'indique, elle était située à Knesselaere, mais elle s'étendait aussi dans les paroisses voisines d'Aeltre et de Saint-Georges (Franc)*». ⁽¹¹⁷⁾.

Nota : Dat de Gravelijkheid zich uitstreckte, al zij het dan ook maar in zeer geringe mate, op Aalter en Sint-Joris is tot hiertoe geenszins overtuigend bewezen. Gans het grondgebied van het Aaltershoekje, waaraan Overleie paalt, kan ondergebracht worden in de heerlijkheid van Woeste. Wat het goed ten Bokhout en de Grand'mère betreft, die beiden deels op Aalter en deels op Knesselare liggen, de archiefstukken bewijzen dat alleen het Knesselaarse deel ervan Gravelijkheid was, terwijl het Aalterse deel onder Woeste lag. Wat dan ook weer overeenstemt met de titulatuur «*Gravelijkheid binnen Knesselare*». Wat Sint-Joris aangaat : Op de zuidkant van de vaart lag de heerlijkheid van den Berghe en op de noordkant daarvan de dorpsheerlijkheid van Sint-Joris. Het foncier van deze laatste grensde aan de Zwartegatbeek, die Knesselare en Sint-Joris scheidt. ⁽¹¹⁸⁾.

Gans de westkant van de wijk Overleie te Knesselare is ingenomen door het Goed te Lake, een leen van het Land van de Woestijne, en door 's-Gravenvijver ; de heerlijkheid van den Berghe paalde met 's-Gravenvijver aan het goed te Lake. Vermoedelijk werden de grenzen van Knesselare, Aalter en Sint-Joris hier gewijzigd, reeds vóór de verkoop van de hofstede te Lake (20 okt. 1701).

(116) *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand. Tome VII.*

(117) *Ibid.*, Berten : *Cout. du Vieuxbourg de Gand. Introduction*, p. 156-157.

(118) R.A. te Brugge, Archief van de Burg, nr. 5.

Met die grenswijziging in dit toenmaals ongemeten heidegebied aldaar, is het zeer goed mogelijk dat men de juiste toedracht niet kende en er overigens ook niet veel belang aan hechtte, maar dat men voorzichtigheidshalve, voor alle zekerheid, zei «dat de Gravelijkheid zich ook een weinig op Aalter en Sint-Joris kon uitstrekken». Het blijkt vrijwel zeker, dat het goed te Lake vroeger helemaal op Knesselare lag, wat nu niet meer het geval is ; denklijk was de zuidgrens van het goed te Lake de oude grens.

«Son foncier à Knesselaere comprenait le hameau de Pothouc ou Houcstraete, sur les deux rives du canal et principalement sur la rive sud». ⁽¹¹⁹⁾.

Nota : Nooit hebben wij de naam Pothouc of Posthouck, zoals Berten zegt, ergens te Knesselare vermeld gevonden ; waarschijnlijk bedoelt hij «... ter post Houcstraete», wat dikwijls voorkomt. Wist Berten echter dat er, behalve de Hoekstraat naar de vaart, te Knesselare nog een andere, zeer oude Hoekstraat bestond, in de onmiddellijke omgeving van het Prinsengoed, nl. de Gooskensstraat = Geuzestraat? Hij beweert dat de Gravelijkheid zich uitstreckte op de beide oevers van de vaart en hij heeft gelijk ; maar het foncier en de belangrijkste delen van de heerlijkheid lagen ongetwijfeld ten noorden van het kanaal, niet ten zuiden.

In het Fonds L. v. d. Woest, nr. 45 (oud klassement), zit er een stuk van 1777, nopens verpachting door de heer van het Land van de Woestijne van de visserij in de vaart «soo verre de Lande van de Woestijne sich extendeert, te wetene, te beginnen van aen de buyse ligghende tusschen de prochies Aeltre ende Bellem ten noorden van de gemelde vaert ende alsoo langst de selve vaert tot aen Houckestraete, immers *tot de buyse ende gescheet van haer Majesteyts Gravelijkkhede binnen de prochie van Knesselaere*».

De hier bedoelde laatste buis schijnt geen andere te kunnen zijn, dan de uitmonding in de vaart van de beek genaamd de «Berdelen (= berrelen) buis», ongeveer 350 m ten oosten van Hoekstraatbrug. Over die beek, op de noordkant van het kanaal, bijgevolg tussen de Hoekstraat en de beek, lag het hof 't Houcke. Maar verder, dus voorbij de tegenwoordige brug,

(119) D. Berten, op. cit., p. 157.

in de richting van Sint-Joris, lag er opnieuw gebied van Woestijne (123e leen; Hoekstraatmolen op cijnsgrond; Malsem) «... eijndigende aen de swarte buisje aen Sint-Jooris, soo verre den Lande van de Woustijne sigh extendeert...». (120).

«Donnée en jouissance viagère à Messire Pierre de la Zype, par Philippe le Bon, duc de Bourgogne, la «Graeflichede van Knesselaere» fit retour à la couronne...», enz., zie Berten, blz. 157, regel 5 tot en met 19, alsook de overvloed van daarop volgende bewijzen. (121).

Nota : Inderdaad. Die akten (De Potter/Broeckaert) hebben betrekking op de heerlijkheden van Ursel, Wessegem en het Knesselaarse. Zie het prohemium van het leenboek van Wessegem en het Knesselaarse, Fonds Ursel, R.A. te Gent, nr. 656. Wij zagen reeds dat het Knesselaarse zich uitstreckte in Oedelem en hoegenaamd niet hetzelfde was als de Gravelijkheid in Knesselare. Ongetwijfeld werd deze laatste heerlijkheid te zekeren tijde van het (oude) Knesselaarse afgescheiden.

«Ces documents démontrent à toute évidence que le comté de Knesselaere ne fut jamais détaché du domaine, sauf pendant un court laps de temps, et à titre viager, par la concession faite par Philippe-le-Bon, et que l'on a confondu ce petit comté avec d'autres seigneuries domaniales s'étendant à Knesselaere...

.....

Il est à observer que le domaine possédait à Knesselaere et à Ursel, indépendamment du comté (et des seigneuries d'Ursel et de Wessegem)

(120) R.A. te Gent, «Consistentie detail ende ghelegenthede der naervolghende goederen...», Fonds Land v. d. Woest. — Vóór 1950 in nr. 32 van het voormalige Fonds Knesselare. -- Thans verdwenen.

(121) D. Berten, op. cit., p. 157 à 160.

A Ryserhove : Knesselare, blz. 37-38.

O.a. : «Tot het einde van het oud regiem, oefenden de baljuw en het feodaal hof ongehinderd de strafrechterlijke macht uit, binnen de grenzen van de Gravelijkheid van Knesselare. Het register van de Oudburg 1774-1782, fol. 183, vermeldt nog op datum van 8 okt. 1779 een uitvoerig proces-verbaal, opgemaakt na een onderzoek ter plaatse, door de luitenant-baljuw, bijgestaan door twee «mannen van leene» en door de griffier, ter gelegenheid van het ontdekken van het lijk van de officier van de Gravelijkheid : daaruit blijkt, dat dit lijk gevonden werd binnen de vorstelijke heerlijkheid, ter post Hoekstraat, ten zuiden van het Brugs kanaal, in een waterput» (dus ergens rond Grand'mère of het Goed ten Bokhoute).

des revenus propres en cens et autres biens (non compris dans les aliénations d'Ursel et de Wesseghem». (122).

Nota : Ook juist. Het domein bezat inderdaad nog de grond van de hofsteden Koningsgoed en Prinsengood en de renten van Wesseghem. Alleen de «heerlijkheid», de hoge justitie, was verkocht geweest ; zie koopbrief de Grave.

«Attestation faite par Christophe van de Zompele (officier du Vieuxbourg) des droits et pouvoirs du bailli et de la cour féodale du Vieuxbourg. 1er novembre 1582». (123).

Nota : Lees in Berten nopens de omstandigheden waarin deze attestatie «Van de Zompele» gegeven werd ; dit gebeurde in 1582, dus nog ten tijde van de Calvinistische dictatuur te Gent (1577-1584).

«Noch van ghelicken vermach mynen voorn. heere eene souvereine jaerwaerhede te houdene in de prochie van Haltere, ter plaetsen ghecostumeert bachter t'huys van mynen heere van Praet, daer comparereren moeten d'inwoonders van Haltere, Busselaere (= Knesselaere?), Bellem en Orsele die woonende op Ghensche (= Ursel 't Gentse) ; daer af dat men kerckgheboeden moet doen, op eenen sondach, in alle viere de kercken als vooren, maer te deser plaetsen vermach den voornoemden bailliu maer te houden de voornoemde jaerwaerhede binnen seven jaeren tweemael, welke jaerwaerhede men heet Sleepisse.

.....

Item, in de prochie van Knesselaere, daer haelt den voorn. bailliu de beste hoofden op de heerlickhede vande Gravelichede ende Menersel.

.....

Item van ghelycken die ghevangen wesende op de Gravelichede binnen der prochie van Knesselaere ende binnen der prochie van Ruuslede, wesende Gendtsche, crim wesende, die moeten te rechte gestelt worden by de mannen van den Auderburch van Ghendt op tsgraven casteel.

.....

Item de bailliu vander Auderburch vermach te stellen in ende op diversche heerlyckheden baillius omme syn recht te bewaeren van alle zaecken vuytghestecken van crym, dat moet terecht syn ter casteele by bailliu ende mannen.

(122) D. Berten, p. 161.

Archives du royaume, chambre des comptes, n°s 7388 et suivants.

(123) D. Berten, p. 566-568.

Eerst... Deurle...

Item... in Drongen...

Item, ten derden vermach eenen bailliu te stellene binnen der prochie van Knesselaere, ghe-naemt de heerlyckhede van Gravelichede, haer bestreckende in de voornoemde prochie van Knesselaere, daer den bailliu vermach als vooren...». (¹²⁴).

Nota : «Menersel», zegt Berten, is de naam die gegeven werd aan de afhankelijkheden van de heerlijkheid van Hansbeke, te Knesselare, — waarom weet hij niet.

Men vindt die naam nog elders in dezelfde attestatie. Van afhankelijkheden van Hansbeke op Knesselare is ons niets bekend. Trouwens, er komen nog andere onjuistheden in die attestatie voor.

— Dat de baljuw van de Oudburg tweemaal in zeven jaar een rechtszitting houdt te Aalter, o.a. voor inwoners van Knesselare, lijkt vrij zonderling. De heer van het Land van de Woestijne bezat er toch het recht van justitie in alle graden. Hij betitelde zich steeds «heer van Aalter, Knesselare, Land van de Woestijne». Maar eigenlijk hebben wij nooit gevonden wanneer en in welke omstandigheden die heer van Woestijne nu juist dorpsheer van Aalter en van Knesselare geworden is. Misschien hield de baljuw van de Oudburg nu en dan eens rechtszitting om het recht van de Oudburg «te bewaren» op de allodiale landen van de gezegde dorpen? Te Knesselare bv., moet er nog heel wat allodiale grond geweest zijn. Voorbeelden van rechtszittingen door de baljuw van de Oudburg te Aalter, vindt men in de door Vuylsteke uitgegeven rekeningen van die baljuw.

Uit de rekeningen van de ontvanger van Ursel, Wessegem en Knesselare (¹²⁵) blijkt dat, voor een korte tijd — 1431, 1433 — «les dites terres furent baillies par mon seigneur à messire *Roland Dunckercke*».

In 1579 kocht Karel-Alexander de Croy, markies van Havré, «Ursel, Wessegem en Knesselare» van de toenmalige opstandige landsbestuurders. Hij bezat zowel het domein als het baljuwschap. (¹²⁶). Na de herovering van onze gewesten voor Spanje, door de hertog van Parma (1583-84), werd de koop van de Croy door de wettige Regering echter niet erkend.

(124) Ibid.

(125) Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, nr. 7773.

(126) Id., nrs. 3365, 3367 en 7778.

In 1625 hypothekeert de Koning «in profijt van gegoede luyden ende ghemeente zijner stad van Gent» de ontvangst, onder meer andere, van zijn domein van Wessegem en Knesselare. ⁽¹²⁷⁾. Het volgend jaar geeft de Koning het domein en het baljuwschap van Ursel, Wessegem en Knesselare in leenpand aan Frans-Antoon van Ursel, proost van St. Amé te Dowaaï. ⁽¹²⁸⁾. In 1642 verkocht de Koning ⁽¹²⁹⁾ het baljuwschap van Ursel, Wessegem en Knesselare aan Conrard van Ursel, broer van voorgaande Frans-Antoon («... la haute, moyenne et basse justice, avecq création de bailly et aultres offices, dixième denier ou marckgelt, meilleur catheyl, droit de chasse et de pêche, amenes, confiscations...»).

Aldus werden de van Ursel's (baanderheren van Hoboken en heren van Hingene) de heren van Ursel, Wessegem en Knesselare (= Knesselaarse). Misschien kochten zij juist dit baljuwschap, of werd het hun gepresenteerd, omwille van hun persoonlijke familienaam?...

Maar zij werden niet de eigenaars van het domein, noch bezaten zij de renten van de heerlijkheden van Wessegem en van het Knesselaarse.

Het domein — de twee hofsteden van Wessegem op Ursel en die van het Knesselaarse op Knesselare/Oedelem — werd pas in 1762 door Maria-Theresia verkocht aan Jan de Grave, uit Ursel. Jan de Grave, die griffier was van Ursel, Wessegem en Knesselare, had deze hofsteden reeds in cijnspacht sedert 1750. ⁽¹³⁰⁾.

«Hij was ontvanger van die goederen en de renten waren zodanig verduisterd, dat hij alleen daar nog wijs uit raakte. Als griffier van Ursel, Wessegem en het Knesselaarse was hij immers goed op de hoogte van de oude renteboeken. Hij beloofde een nieuw renteboek op te stellen, maar dat werk sleepte jaren aan. Voor hem was het van belang, dat de berente stukken land door zijn overheid niet meer konden gelocaliseerd worden. Hij betaalde jaarlijks zijn pachtsom als ontvanger, maar niemand wist hoeveel profijt hij uit die ontvang haalde. Voor weinig geld kon hij die hoeven in cijns nemen, zo was de ontvanger van de domeinen van het kwartier van Brugge van een moeilijke post verlost. En enkele jaren later was de Grave zo rijk geworden, dat hij die mooie hoeven kon kopen. Sinds die verkoop

(127) Archief te Rijsel, B 1654.

(128) R.A. te Gent, Staten van Vlaanderen, nr. 4765. — De St.-Amaatskerk te Dowaaï bezat eertijds een kapittel.

(129) Archief te Rijsel, B 1665.

(130) R.A. te Gent, Land v. d. Woest., nr. 33, fol. 195.

R.A. te Brugge, Burg, nr. 46, fol. 39 ; Burg, nr. 48, folio's 207, 211 en 212.

bleven er nog alleen enkele kleinere renten in de streek over, die verder onder de bevoegdheid van de ontvanger van de domeinen vielen». (131).

Hoewel Maria-Theresia in 1761 ook toelating gegeven had om, terzelfdertijd als het domein, ook de cijzen en renten van Ursel, Wessegem en Knesselare te verkopen, gebeurde dit toen niet. Griffier de Grave had wellicht redenen ten over, om dat niet te laten gebeuren... Zij bleven dan ook onverkocht tot het einde van het oud regiem en de Fransen hebben ze kortweg afgeschaft. De de Grave's bleven ontvangers van die cijzen en renten tot op het einde toe en trokken daarvoor nog een goed tantième.(132)

Pieter van de Zijpe.

In de inventaris van de archieven van de Rekenkamer te Brussel staat er dat de Gravelijkheid terugkwam aan het kroondomein in 1435, door het overlijden van Pierre de la Zippe, aan wie de hertog van Bourgondië ze geschonken had, zijn leven lang.

Er schijnt daar iets fout aan te zijn... Ofwel moet dat jaartal 1435 wat vervroegd worden, ofwel bestond er nog een andere Pieter van de Zijpe. Bemerkt dat de inventaris en ook D. Berten nu niet precies zeggen, dat Pieter van der Zijpe in 1435 stierf.

De domeinrekeningen (voor het domein van Knesselare) beginnen weliswaar slechts met 1435, maar er bestaan rekeningen van het domein van Wessegem en Knesselare van 1431 af, terwijl er voor vroegere jaren verwezen wordt naar de rekeningen van het domein van Brugge.

Uit de Joigny (Handschrift over de heerlijkheden van Vlaanderen. 17e eeuw) weten wij :

«Seigneurs de Denterghem.

— Pierre de la Zype, chevalier, seigneur de Denterghem, Olsene, Wasières, capitaine et gouverneur d'Ypres en 1383, conseiller du comte Louis de Male et de Philippe le Hardy, duc de Bourgogne, gouverneur de Lille, Douai et Orchies en 1389, premier président de la chambre des comptes, mort le 29 février 1404, gît à Lille à la chapelle de Notre Dame».

(131) D. Verstraete en A. Ryserhove : Het Prinsengoed..., blz. 10.

(132) Rekenkamer, Brussel, nrs. 6930 à 6936.

Vervolgens zijn heer van Dentergem :

«— Gérard, fils de Pierre de la Zype, † 1423.

— Philippe, fils du précédent, † 1450.

— Guy de la Zype, † 1483, conseiller de Philippe le Bon.

... etc.». (¹³³).

In de «Invent. archives du Nord», onder B 1873, anno 1403, staat er inderdaad nog een stuk vermeld over «Pierre de le Zipe, chevalier, seigneur de Denterghem, conseiller du duc de Bourgogne».

Sanderus, «Flandria illustrata», III, p. 45, zegt :

«Dentergem. Fuit et caenobii Bodelonensis peculium et permutatione facta cum decima de Vrankendijk, factum est Denterghemii toparchus Petrus van Zype ad annum 1389 primus concilii in Flandria Philippo Audaci instituti praeses».

Uit Vredius, «Genealogia Comitum Flandriae», tafel 16 :

«Robertus Betuniensis, † 1322.

Ludovicus, comes Nivernensis,

Ludovicus Cressiacensis, comes Nivernensis, Rethel et Flandriae.

Ludovicus Maleanensis, comes Flandria.

... Nothi Ludovici Cressacensis :

Guido de Flandria, aequus, dominus de Wedelghem x N... filia Petri van de Sype». (¹³⁴).

Men weet dat de zoon van Robrecht van Bethune, Lodewijk, graaf van Nevers, nooit graaf van Vlaanderen geweest is, want hij overleed reeds vóór zijn vader. De zoon van de graaf van Nevers, Lodewijk van Crécy, volgde aldus Robrecht van Bethune op. Vredius geeft negen bastaards op van Lodewijk van Crécy ; de oudste daarvan, Guido van Vlaanderen, huwde blijkbaar met een dochter van Petrus van de Sype.

Wij hebben dus niet met volle zekerheid kunnen oplossen, wie die Pieter van de Zijpe was, die de Gravelijkheid van Knesselare bezeten heeft. Waarschijnlijk is het deze, die in 1404 stierf, want het bestaan van een andere — hoewel theoretisch niet onmogelijk — blijft vrij problematisch. Als wij dit aannemen, moet de terugkeer van de Gravelijkheid tot het kroondomein merkelyk vroeger geplaatst worden dan 1431.

(133) Geschiedenis van Vlaanderen, III, blz. 241.

Archives du Nord, B 1873, Rijsel.

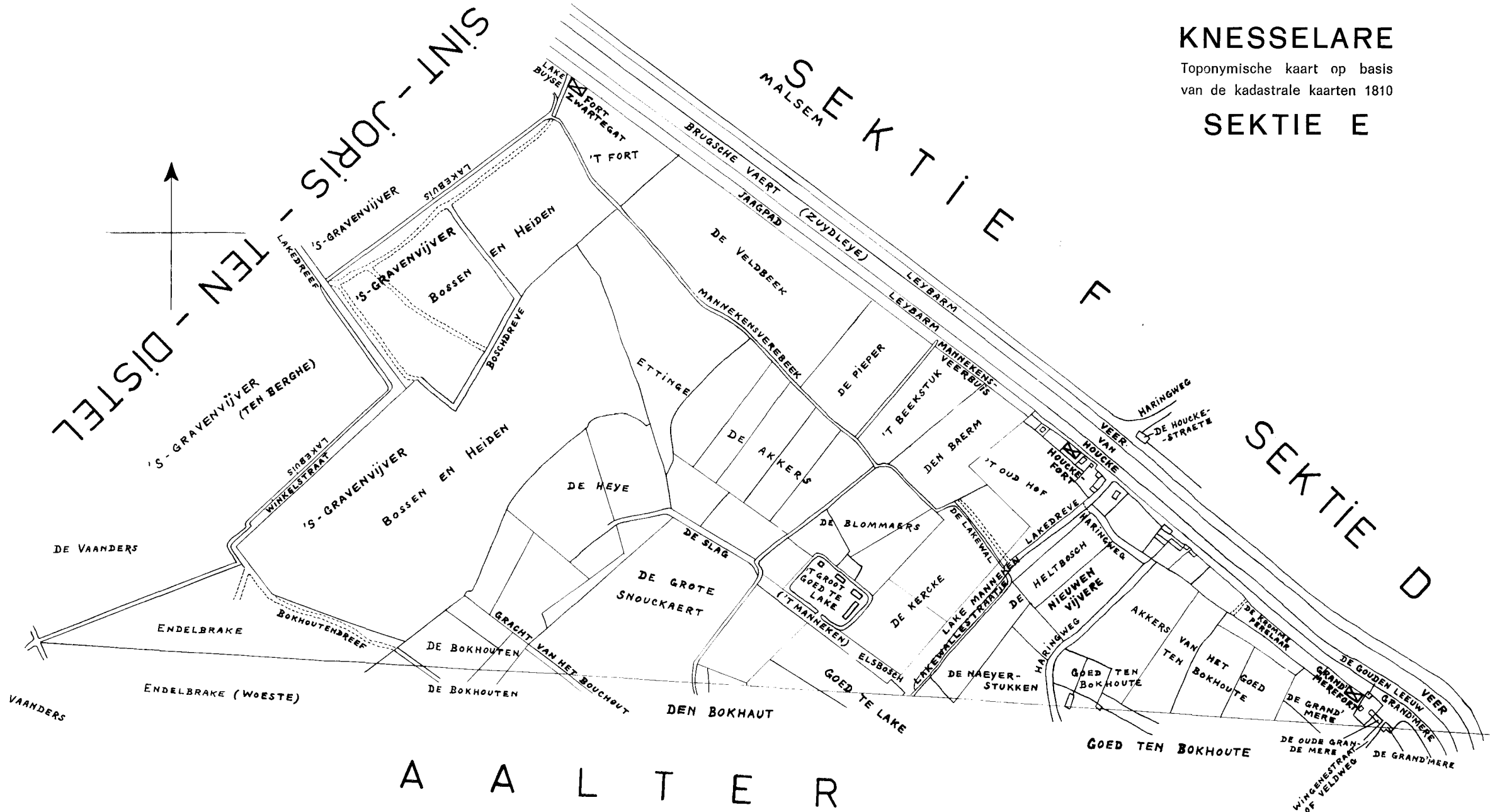
Handschrift van de Joigny.

(134) Oliverius Vredius : Genealogia Comitum Flandriae. Brugge, 1642. Er bestaat ook een Franse uitgave : Olivier de Wree : Généalogie des comtes de Flandre. T. I, Brugge 1642. T. II, Brugge 1644.

KNESSELARE

Toponymische kaart op basis
van de kadastrale kaarten 1810

SEKTIE E

Westelijk van Grand'mère, in Overleie, gedeeltelijk op Knesselare en gedeeltelijk op Aalter, lag het Goed ten Bokhoute ; 10 gemet 150 roeden van dit goed lagen op Knesselare, onder de Gravelijkheid.

Hier volgt nog enige dokumentatie over het *Goed te Bokhoute*, geput uit het archieffonds «Land van de Woestijne», R. A. Gent ; dit fonds bevat immers ook het archief van Woeste, waaronder het Aalterse deel van het goed ten Bokhoute ressorteerde.

L. v. d. Woest. nr. 370. — Penningrenteboek van de heerlijkheid Woeste, 16^e eeuw, folio XLVII — «... an Bouchout commende van Jan van der Scure sone, Jan Geysens nieuwe vijvers suytoost streckende lancx de Veltstraete wesende vier cleene vijverken beginnende metten noortheynde aent lant van Wm de Valck wesende de heerl. van de Gravelichede zuydwaerts streckende lancx de Veltstraete tot de Processiewech commende vanden wech commende oost vanden watermeulen boven Bouchout naer Zootschore ende van daer oostwaert op vande watermeulen totter wech commende voorby de voors. Jan Geysens nu vijvers».

Bovenstaande tekst lijkt bij het lezen nogal verward. De Veldstraat is de weg van Hoekstraatbrug naar het Aaltershoeke (dus naar het station van Maria-Aalter). De Processieweg is de straat van Grand'mère naar het Ruiseleeds veld. De watermolen stond op de Zuidleie —, nu de vaart — aan Grand'mère, dus op het uiterste punt van Knesselare. De «wech commende van Thiel» is de Veltweg ; hij heet ook Zoutweg en Haringweg, soms «Doschwegh». Dit zou erop wijzen, dat die Haringweg een weg was van Tiel naar Aardenburg, over het Aaltershoeke, Hoekstraat, Eentveld, Maldegemweg.

Het renteboek geeft vervolgens de eigenaars :

«Thomas de Harduyn (= Hardewijn, † 1571. Zie over hem het artikel van de heer Verhoustraete, in Appeltjes V, «Over het Stalinsgoed en de Ganzenplas te Aalter») by coope van Pieter Herrewechs die tselve uytghenomen hadde van den heere van Woeste met conditie dat hij daer een huys op edificieren zoude binnen de eerste drie jaeren weerdich 3 Pond ende tvelt in partije te lande bringen ende te culture, behoudens een grootken voor elcken bundere». (135).

(135) Dat het goed ten Bokhoute tamelijk laattijdig uit het domein van de heer was genomen geweest, geeft ons misschien de verklaring waarom het Knesselaarse deel ervan Gravelijkheid was : in princip behoordten immers alle niet ontgonnen velden aan de vorst.

In het landboek van Aalter van 1635, zien wij dat er toen nog maar 15 gemet van dat goed op Aalter «gelabeurt» werd. Sommige partijen waren nog maar eerst «uyt den velde genomen», «eerst gelabeurt». De hofstede van dit goed stond toen al op Knesselare; nu nog staat het huis op Knesselare en de schuur op Aalter. Eigenaar van het «Goet ten Bockhaut» in 1635 was Hubrecht Coen. ⁽¹³⁶⁾. Het renteboek van Woeste van 1637 geeft als eigenaars: de weduwe en kinderen Hubrecht Coene. ⁽¹³⁷⁾. De tekst is hier wat klaarder dan in het voorgaande renteboek, daarom volgt hij hier eveneens:

L. v. d. Woest. nr. 371. — An Bouchaut, commende van Jan van der Schuere, Jan Snock met een nieuwen vijvere noort oost streckende lanx de Veltstraete zuytwaert op vier cleene viverkens beginnende metten noort hende aen haer voors. (sic.) lant wesende up de heerl. vande Woeste (sic: zal wel «Grafelichede» moeten zijn.) zuytoost waert up treckende van de Veltstraete tot de Processiewegh commende van de watermeulen naer Ruysselede. ⁽¹³⁸⁾.

L. v. d. Woest. nr. 379. — Penningrenteboek van Woeste, ± 1715, art. 381.

— Op tgoet te Bockhaut, groot onder hofstede, lant, meersch, bosch ende vijver ende velt, 20 bunders, daarvan light op Knesselare 10 gemet 150 roen, lantboek 181, de reste op Aeltre, nrs. 2142 tot 2149, voor sovele ten jare 1632 gelabeurt ende gemeten was, sonder het onghebrocken ende alsdan ongemeten velt, palende...

L. v. d. Woest., nr. 373. — Renteboek van Woeste, 1687, art. 382. — Joncvr. Marie van Hecke, weduwe van Jan Negghelput... op hofstede, lant, bosch, vijver ende velt, wesende een pachtgoet, oost de straete ten Hoecke naer Buntelaerstraete ofte Processiewegh ende alsoo suyt langht

(136) Als verdere mutaties, na Hubrecht Coens, geeft het landboek: «Guillaume van Zevecote, gebruycker 1722, 1727». Ook zijn vader, Judocus van Sevecote, woonde hoogstwaarschijnlijk op ten Bokhoute (zie: «De Familie Ryserhove», II, 1957, nr. IX.F.747). Op 5 mei 1746 verkocht «Guille van Zevecote fs Joos aen Pieter en Joannes Verhuyst het Goed te Bouchaute, groot 20 bunders, binnen Aeltre ter heerl. Woeste ende Knesselare onder sijne Majesteyts Gravelijchede» (L. v. d. Woest., nr. 382, 2° Reg. Wettel. Pass. van Woeste), «1793. De kinderen van dheer Bernard Nuytens ende dheer griffier van den Raede in Vlaanderen de Blocq, bij vercaevelijnghe jeghens hunne medehoors ten sterfhuyse van den heer Rooman». (Landboek van Aalter).

(137) Land v. d. Woestijne, nr. 371. R.A. te Gent.

(138) Ibid. — Jan Snock = Jan Snoeckaert, zie Goed te Lake.

den wegh naar Wynghene, west de Veltstraete commende van t Velt naer Hoecke, noort dese ghelderighe met lant onder de Gravelichede. ⁽¹³⁹⁾.

L. v. d. Woest., nr. 389. — 2de Register van onterffenissen ende erffenissen van Woeste. — 5 mey 1746. — Pieter en Joannes Verhuyst erfven van Guille van Zevecote fs Joos, hauder bleven ten sterfhuyse van Jacquemyne Waeghebrughe, sijne overleden huysvrouw, te vooren weduwe Timmerman... Behuysde hofstedeken met lant, bosch, meersch, velt ende vijver, goedt te Bouchaute, gelegen ter prochie van Aeltre ter heerl. Woeste ende Knesselaere onder Sijne Majesteyts Gravelichede... groot 20 bunders... beginnende van oudts met de noordtzijde aent lant van d'hoirs van wijlent Willem de Valcke, streckende suytwaerts langs de Veltstraete tot den Processiewegh comende van den watermeulen van Bouchaute naer Zotscheure ende oostwaert oppe van den watermeulen tot den doschwegh comende van Thielt tot wijlent Jan Cheylens vijver, jegenwoordigh gebruyckt ten deele bij cooper. ⁽¹⁴⁰⁾.

Landboek van Aalter, 1635. — Mutatie in 1793. — Eigenaar : de kinderen van dheer Bernard Nuytens. ⁽¹⁴¹⁾.

Niet lang daarna heeft er nog een mutatie plaats gehad, want in het kadaster van 1810, zowel van Aalter (onder sektie Y) als van Knesselare (sektie E), staat een deel van het goed, waaronder de gebouwen van de hoeve zelf, op naam van de kinderen van der Cruysse te Gent. In het kadaster van 1835 staan de gebouwen op naam van Jos. de Bie te Brussel.

Knesselare, kadaster van 1810, Section E :

Jean-Bapt. Nuytens à Gand, n°s 1 et 2, 1 Ha 84 a 48 ca.

Les Enfants Van der Cruce à Gand, n°s 72 à 76, 78 et 83 à 86,

4 Ha 93 a 73 ca.

Grand'mère

De Grand'mère, een oude herberg op de zuidelijke tragel van de vaart, te paard op de grens van Aalter en Knesselare, behoorde dus eveneens gedeeltelijk tot de Gravelijkheid in Knesselare. Die ruime herberg staat nu op invallen, bij gebrek aan onderhoud. Eigenaar is notaris Jules Maenaut, te Brussel ; zijn overgrootvader, Blandien Maenaut, was gehuwd

(139) Ibid., nr. 373.

(140) Ibid., nr. 389.

(141) Ibid., nr. 265.

met Rosalie de Craemer, geboren te Knesselare in 1808, en vandaar is het eigendom van dit goed gekomen. ⁽¹⁴²⁾. Jan de Craemer was schepen van de Gravelijkheid in 1780. ⁽¹⁴³⁾.

De eigenlijke oude Grand'mère is perceel nr. 87, sectie E, Knesselaars kadaster van 1810 en behoorde eertijds aan de afgeschafte Jezuïetenorde. Maar er was daar ook nog een andere herberg «Grand'mère», in 1777 eigendom van Joannes-Laureyns van Loocke; deze nam patent de 17 juni 1775 ⁽¹⁴⁴⁾; zij besloeg het perceel nr. E 86 en behoorde in 1810 aan de Kinderen van der Cruce te Gent. Verder had men nog, ten westen daarvan, de partij land «genaemt De Grandmere», 1 gemet 221 roeden groot, met de herberg «De Gouden Leeuw», opgericht volgens octrooi van de heren van het Land van de Woestijne, in 1749. ⁽¹⁴⁵⁾. Augustinus Benedictus van Laecke en Joannes van Wijsberghe erfden deze op 16.5.1775 van Pieter Jacob de Bruyne ⁽¹⁴⁶⁾; het betreft hier art. E 85, in 1810 eveneens eigendom van de Kinderen van der Cruce te Gent.

De benamingen «Oude Grand'mère» en «Grand'mère» werden vaak door elkaar gebruikt, maar beide ressorteerden onder de Gravelijkheid. Het stuk grond «De Grandmere» en de herberg «De Gouden Leeuw» lagen echter onder het rechtsgebied van Woestijne.

Charles Sainvenant, in 1781 als koper aangeduid van de eigenlijke Grand'mère, bij het veilen van de afgenomen Jezuïetegoederen, moet een «stroman» geweest zijn voor de latere eigenaar, Pieter de Craemer fs Jan. Met dit alles dient er rekening gehouden, bij het ontleden van de volgende teksten.

«Extrait uyt den renteboeck van Woeste, f° 84.

20 Ougst 1689 heb ic Jan van Eeno ingetrocken eenen cheynsbrieff waerbij de heer van Woeste en Weybroeck mij in cheynse heeft ghegheven de erfve die ic ut sheeren straete hebbe afgeplant en daer op ick een nieuwe kamere aen t'oosteynde van myn huys hebbe ghemaect, gestaen te Grandmere op de suyt sijde van de vaert Oost ende Suyt de hofstede van Jor Triest West de straete loopende naer t veldt, Noort den leybaerm... waervoor belooove te betaelen 3 schell. gr. ts'jaers ingaende Baefmisse 1688...». ⁽¹⁴⁷⁾.

(142) Gemeentearchief van Knesselare.

(143) Oudburg, bundel nr. 100.

(144) De Potter en Broeckaert : Knesselare, blz. 8. Lijst der herbergen. 1779.

(145) Ibid.

(146) Land v. d. Woestijne, nr. 37, fol. 58.

(147) R.A. te Brugge, Fonds Jezuïeten (inventaris Y), bundel nr. 1862. — Copie gemaakt de 29 nov. 1703.

«Soc. Jesu Brugge verpacht aen Pieter Basselet — huys ende herberghe staende tot Grammere ter suytsijde van de vaert, voordien gebruyckt bij voors. Pieter Basselet (= Batslé)... voor 6 jaeren». ⁽¹⁴⁸⁾.

Deze pacht ging in op 1 mei 1704. Dezelfde huurder woonde er dus reeds voordien ; het huis was pas vernieuwd.

«De pachter moet onse religieusen met sijne schuyte voeren naer de bargie ende selve oock van de bargie af haelen daertoe aensocht sijnde ende oock over voeren aen de ander sijde al sulcke goederen als wij willen over gevoert hebben». ⁽¹⁴⁹⁾.

Te Knesselare was er toen geen brug, maar men had twee veerdiensten, één in Hoekstraat en één te Grand'mère, in cijnspacht gehouden van het Land van de Woestijne. ⁽¹⁵⁰⁾. Doch in bovenstaande huurovereenkomst gaat het wellicht om privé-diensten voor de Jezuïeten, binnen de Gravelijkheid ; het zal wel bij een dergelijke gelegenheid geweest zijn dat er eens, door de officier van het dorp Knesselare, in 1651 een boot in het kanaal aangeslagen werd. ⁽¹⁵¹⁾.

In hun hofstede, aan de Nieuwendam te Aalter, hadden de Jezuïeten speciaal een kamer voorbehouden, bestemd voor een der paters, wanneer die naar Aalter kwam. Die hofstede is deze thans bewoond door de heer Jules Willems en staat ver oostwaarts van de andere hofstede, die tegenwoordig het «Jezuïetengoed» geheten wordt.

Hoe en wanneer de Sociëteit Jesu aan het huis Grand'mère gekomen is, blijft nog een open vraag. Dit huis staat immers gans afgescheiden van het groot blok van het Jezuïetengoed.

«Soc. Jesu Brugge verpacht aen Pr Batselé — een huys met sijne camere ⁽¹⁵²⁾, stallen ende gronden, wesende herberge op gescheet van Aaltre ende Knesselaere, ter poste genaemd Grand'mère...». ⁽¹⁵³⁾.

De pacht ging in op 1 mei 1710, voor 9 jaar, tegen elf pond per jaar. Wat de schuit betreft, werd dezelfde overeenkomst gesloten zoals in 1704.

(148) Ibid.

(149) Ibid.

(150) R.A. te Gent, «Consistentie detail ende ghelegenthede...», ± 1780 ; zie voetnoot 120.

(151) D. Berten, op. cit., blz. 158. — Oudburg, bundel 21.

(152) Men bedoelt hier blijkbaar de kamer bijgebouwd door Jan van Eeno : «Extrait uyt den renteboeck van Woeste, f° 84. — 20 ougst 1689 heb ic Jan van Eeno ingetrocken...» (zie hoger).

(153) R.A. te Brugge, Fonds Jezuïeten (invent. Y), bundel nr. 1862.

«1722. — Verpacht aen Michiel de Woestel (ook : de Worstele en de Wertstele), huys gestaen op de Ghendtische vaert onder de prochies Aeltere ende Knesselaere, genaemt de Grammere... voor 3, 6, 9 j. beginnende 1 Mey 1722... voor 11 pond 's jaers». (¹⁵⁴).

«1723. — Verpachting aen Michiel de Worstel, huys op de Ghendtische vaert, onder Aeltere en Knesselaere, genaemt de Grammere, van 1 Mey 1722 af voor 11.0.0 ponden. — Klacht aen den balliu, burghemeester ende schepenen van S.M. Gravelijkheid» (Herberg Grammere behoort aan de Soc. Jesu te Brugge ; in pacht bij Joannes de Cramer, gehuwd met de weduwe Michiel de Worstel ; staande op Aalter en Knesselare, voor elf pond 's jaers. Is schuldig gebleven 15.12.1 pond over de jaren pacht verschenen ultimo April 1733). (¹⁵⁵).

«De 10 Maerte 1734 bekent Jan de Cramer, wonende op de prochie Knesselaere in een herberghe ghenamt de Gramere, wel ende deugdelijk afgerekent te hebben met het college der S. J., over de jaeren pacht verschenen ultimo April 1732 en 1733 à 11.0.0. ponden». (¹⁵⁶).

Joannes de Bruyne pacht vervolgens de Grand'mère voor 3-6-9 jaar, vanaf 1 mei 1734 ; hij zal 8 pond betalen de eerste drie jaar, 9 pond de overige zes jaar. (¹⁵⁷). Jan de Cramer heeft blijkbaar afgerekend met de schulden van zijn vrouw, de weduwe de Worstel, en daarna de zaak opgegeven ; de huurprijs moet inderdaad overdreven geweest zijn, want wij zien de Jezuïeten een belangrijke vermindering toestaan aan de opvolgende pachter.

«Aen de Soc. Jesu competeert huys ende herberge genaemd de Grande mère... op de heerlijkheden van Woeste ende Weibroeck ende van de Gravelichede. Joris de Grave, baljuw Woeste en Weibr. — Frans van Doorne, baljuw Gravelichede. 1734/1735». (¹⁵⁸).

De 1 mei 1743 wordt er een nieuwe pachtbrief gegeven aan Joannes de Bruyne fs Adriaens, voor 3-6-9 jaar aan 10.0.0 pond 's jaers. (¹⁵⁹).

De Jezuïetenorde werd in 1773 door de paus afgeschaft, onder de druk van verschillende regeringen. Deze laatste haastten zich vervolgens

(154) Ibid.

(155) Ibid.

(156) Ibid.

(157) Ibid.

(158) Ibid.

(159) Ibid.

om de goederen van de afgeschafte orde aan te slaan. Ziehier onder welk voorwendsel :

«Marie-Thérèse, par la grâce de Dieu... etc... tous les biens, effets, propriétés, droits et actions qui ont appartenu dans les Pays-Bas à la Société des Jésuites étant dévolus par la suppression à nos domaines, le Sérénissimé Charles Alexandre de Lorraine et de Bar, etc., nous a représenté que pour éteindre d'autant plus promptement les dettes légitimes dont cet ordre étoit chargé, il conviendrait d'exposer en vente et d'aliéner une partie des biens fonds qui lui ont appartenu, Nous, approuvant entièrement les vues de Son Altesse Royale à cet égard, avons, de l'avis de notre chancelier de Cour et d'Etat, résolu d'autoriser... notre gouverneur général à faire et exécuter en notre nom soit en entier, soit séparément, l'aliénation ou vente de telles parties des biens de la ci-devant Société qu'il jugera à propos... A Vienne, le 31 janvier 1774». (160).

De verkoop van de Jezuïetengoederen te Aalter had plaats op 10 juni 1780 en op 28 november 1780 (1003 gemet eigendom). De verkoop bracht 18.777 pond groten op. (161). De verkoop van Grand'mère staat in register 7819, Alg. Rijksarch. te Brussel ; koper was Charles Sainvenant, voor 720 pond courant, of ongeveer 103 pond groten.

Uit een lijst van herbergen te Aalter (1779) :

«Op den tragel van de vaert van Ghent op Brugge staet er eene herberg van ouds genaemd Grandmère behoorende aen ende bewoond door Pieter de Craemere, den helft op Aeltre enden helft op Knesselaere. Men weet niet te wat tyde, noch door wiens permissie dese herberge opgericht werd, vermits deselve van over veele ontelbaere jaeren als dusdanig gekent is, maer het consteert dat Haere Majesteyt hetselve huys, voor publicke herberg, aen de Craemer verkocht heeft». (162).

Deze laatste bewering klopt niet striktelijk met de verkoop van de Jezuïetegoederen. In 1779 was Grand'mère officiëel nog niet verkocht en in 1781 wordt Sainvenant als koper aangeduid ; toch is het een feit, dat de Craemer er achteraf eigenaar van bleef.

Volgens het kadaster van Aalter, 1810, behoorde de eigenlijke Grand'mère toen aan Jean-Bapt. de Craemer (eveneens zo in het kadaster

(160) Staat op fol. 7 van het 5e register van Wettelijke Passeringen van Woeste, R.A. te Gent, L. v. d. Woestijne, nr. 392.

(161) Alg. Rijksarch. te Brussel, Conseil des Finances, registers 7819, 7820 en 7821.

(162) Uit een lijst van herbergen te Aalter, van 1779.

van Knesselare). Het archief van Aalter (Contribution foncière, circa 1810) geeft daarbij nog volgende inlichtingen :

«Jean de Craemer, aubergiste à Knesselaere :
maison, Y 142, 8 portes et fenêtres (bewoners : Pierre Claeys 4, Ignace Hooreweghe 4) ;
maison, Y 145, 7 portes et fenêtres (bewoner : Pierre de Craemer fs Jean». (¹⁶³).

Huis Y 145 was het hoekhuis, de oude herberg Grand'mère, afkomstig van de Jezuïeten.

Verder staat er nog, in een lijst van herbergen, van 1793 :
«Ter suyd zijde van de vaert. Francs Steyaert haud herberghe genaemt de Aude Grandmere ten deele des prochie en ten deele binnen de prochie Knesselaere». (¹⁶⁴).

In een dito lijst voor Knesselare, van 1779, lezen wij :
«... 9. den Gouden Leeuw, ten poste van Grand'mère... 11. de Grande Mere, volghens patent van 17 Juni 1775... 12. de Oude Grande Mere rechtover de voorghenoemde...». (¹⁶⁵).

«Joannes Laureyns van Loocke, proprietaris van de herberghe Gramère, staende onder H. M. Graevelijchede ter suytsijde langst den Brugschen vaert... 1777». (¹⁶⁶).

«Augustinus Benedictus van Laecke en Joannes van Wijsnberghe erfven van Pieter-Jacob de Bruyne cum suis, 16.5.1775, een schoon onlangs gebouwt huys, wesende eene geprivilegieerde herberghe genaemt den Gouden Leeuw, binnen Knesselare, ten poste van Grand'mère, jeghens den Brugschen vaert...». (¹⁶⁷). Deze laatste akte passeert voor de wet van Knesselare, Land van de Woestijne.

En tenslotte een uittreksel uit een landboek van omstreeks 1800, van de eigendommen van Graaf Karel de Merode te Aalter en te Knesselare (hij was nl. de laatste heer van het L. v. d. Woestijne geweest) : «Nr. 36. — Een partije van lande gelegen binnen Knesselaere, genaemt De Grandmere paelende met westhende aen het huys ende erfve van Carel Standaardt ende daerover de leybarm, waeraen dese partije oock paelt, met haer

(163) Gemeentearchief en kadaster van Aalter, 1810.

(164) L. v. d. Woestijne, nr. 326.

(165) De Potter en Broeckaert : Knesselare, blz. 8.

(166) Oudburg, bundel nr. 100.

(167) L. v. d. Woestijne, nr. 37, fol. 58.

mennegat ligghende in de zuythoeck, met de noortzijde aen Joannes Dhoore erve daer zijn herberge op staet ende aen Frans Maenhout landt, met het oosthende aen sieur Cardon landt en met de noortzijde (lees : zuidzijde.) aen de vidua Pieter Notte landt, groot 1 gemet 221 r.». (¹⁶⁸).

Men merkt dadelijk op, dat het hier niet gaat om de herberg Grand' mère, maar om een partij land (1810, Knesselare, nr. E 84) die er westelijk van lag en die van de Jezuïeten niet kwam. Men ziet eveneens dat de oriëntatie totaal verkeerd is !

Goed te Lembeke.

Dit goed was een leen van Wesseghem. De oorspronkelijke naam van de hofstede was «Zegher Onn:shof». Zeger Honin (Oenin, Oenis, Honis) was schepen van Brugge en deken van de «Deelmannen van Zinte Jans» in 1369 en 1371 ; hij was de schoonvader van Jan de Baenst, heer van Lembeke (onder Monnikenreede, bij Damme). Zie «Bruges et le Franc».

Alg. Rijksarchief, Brussel, 45.406 — Anno 1431 — Jan Honin... een leen (van Wesseghem) ligghende int ghescheet van Ursele ende van Knesselare, oenin sijns vaders stede... staet ter bester vrome.

Id., 10.852 — Jan de Baenst — groot sijnde metten grachten ende nederhove vier ghemeten lands... in Knesselare... gescheet Wesseghem en Woestijne.
18 Oct. 1502.

Id., 10.881 — Lodewyc van Vlaenderen, heere van Praet, ruddere, kenne als kerckelic voocht van Joossine van Praet mijnen wive dat de selve mijn wijf houdende es te leene ende in manschepen van mijnen alre ghe-
duchten heere sconync van Castillen... grave van Vlaenderen, etc., als van zijnen hove ende heerlicheide te Knesselare zesse leenen daer of teerste leen groot es 4 ghemeten,

2. — 9 ghem. oost sijde van Wesseghem bosch ;

3. — 8 ghem. in Ursele

4. — 15 gh. 46 r° Levendale... ende een oude hofstede metten walgrach-
ten ant zuidhende vander dreve...

5. — landt...

6. — 4 ghem. Aeltre, voor tgoed ter Vennen, 16 Nov. 1517.

(168) Uit de papieren van wijlen graaf de Grunne te Aalter.

Id., 10.881 — 16 Nov. 1517 — Lodewyc van Vlaenderen als kerckelic vooght van Joosijne van Praet... door † Anna van Praet weduwe van ionch. Joos van Ste-Omaers... ende es een casteelkin...

Id., 10.890 — In Knesselare, 4 ghem. landts ende es een casteelkin ghenaeamt Zegher Onnishof metten nederhove ende wallegrachten int ghescheet vander voorseyde heerlicheneden van Wesseghem ende vander Woestyne, binder prochie van Knesselare... verstorven wijlen vrouwe Josyne van Praet, echtgenoot van Lodewyc van Vlaenderen, rudder van den Guldenvliese, heere van Woestijne... 3 maerte 1546.

Id., 10.910 — Jacques de Joignies, rudder, beer van Vlaenderen, heere van Audenaerde, baron van Pamele... gesuccedeert van Mr. Chaerles de St Omaers... 5 leenen... 18 Ougst 1570.

Mh Jan de Baerst, ruddere, heere van Lembeke, hout in leene sijn huys metten grachten ende nederhove staende in de prochie van Knesselare groot zijnde 4 ghemeten staende ter beste vrome.

— Jan de Baerst fs Zeghelins — gescheet vander heerlychede van Wesseghem ende vander Woestinen (zonder referentie).

— a) Lodewyc van Vlaenderen vuer joncvr. Josyne van Praet verheft dese VI leenen als man van vooghden ;

b) vague ende compt dhoirs Jan Braet.

Fonds Ursel, leenboek Wessegem, 1621 :

Marten Kerckaert ter causen mijnder huysvrouwe Passchyne filia Jan Braet — hofstede etc. 4 gem. — op haer gesuccedeert by overlijden van haer vader Jan Braet. VI dach van Sporckele 1611. (¹⁶⁹).

Jan Braet fs Jans..... een behuysde hofstede met de nederhove wallen ende gracht 4 ghem. in Knesselare..... hout van † jan Braet noortheynde aen de dreve van mijn leen ghenaeamt Levendale, west daeranne den Audenburchschen wech 4 Oct. 1618. (¹⁷⁰).

Rijksarchief Gent, Fonds Ursel, nr 565, anno 1713 :

«..... eene behuysde ende beschuerde hofstede ghenaeamt tgoet te Lembeke groot metten nederhove wallen ende grachten al in een tot 4 gh. ligghende binnen de prochie van Knesselare int gescheet vande heerliche van Wesseghem tusschen den Pietendries ende Mesvoorde.»

(169) R.A. te Gent, Fonds Ursel, nr. 1110.

(170) Rekenkamer, Brussel, nr. 10916.

Landboek van Wessegem :

«Passchyne filia Jan Braet

Frans Kerckaert fs Marten bij † voorg. sijne moeder

Jacques Kerckaert fs Frans bij †

1671 — de weesen Jacq. Kerckaert

1676 — coop Boudewijn Versijpt fs Boudewijn

1680 — coop Jan Philippe de Caponago

1692 — coop jor Charles Frederick François, jof. Marie Bernarde,
Anne Françoise Alegambe fii Philippe Jacobi, heere van
Cisoing.

6.11.1758 — Charles Guille Alegambe, baron van Auwegem

21.2.1780 — verhef Charles Desiré vic. de Nieulandt etc.
hoir feodaal van zijne moeder Françoise Josepha Alegam-
be

..... houden te leen tgoel te Lembeke

suyt dese proprietaris met de Boschbulken — 6 meye 1692.

— Joncheeren Charles ende Frederick François, mgrs joncvrouwen Marie
Bernarde ende Anne Françoise filii jor Philippi Jacobi heere van Sisoing
tot Ghent (= van Cysoing, bij Rijsel) coopers ten decreete 1692 van Jor
Philippe de Caponago

die coop hadde 1680 van Boud. Versypt fs Boud.

die coop hadde 1676 van de weesen van Jacques Kerckaert

anquamen 1671 bij de dood van hun vader dieder toegerecht was bij de
doodt van sijnen vader Frans Kerckaert fs Marten dieder anquam bij suc-
cessie van sijne moeder Passchijne filia Jan Braet.» (171).

.....

Levendale.

«Dit sijn de mannen Victors van Vlaendren van zinen hove van Wesse-
ghem :

Jan Honit — Een leen ligghende in Knesselare groot IX g.
merschen ende staet teenen vullen cope.

ideni — een leen — in Orssele — groot VIII ghem. mersschen
lichtlike min of meer met XL p. Par. penninc rente
siaers ende met twee manscepen daer toebehoorende.

(171) Landboek van Wessegem, Fonds Ursel, R.A. te Gent.

idem — noch een leen — Ursele — biden bussche van Wesseghem — VI ghem.

idem — een leen ligghende in tghesceet van Ursele ende van Knesselare, Oenin siins vaders stede.

.....

Gillis Oenin — Een leen ligghende int ghesceet van Ursele ende van Knesselare ende heet *Leefdale* ende staet teenen vullen coope 1431.» ⁽¹⁷²⁾.

«18 oct. 1502 — Jan de Baenst es houdende een leen (van Wessegem) ligghende in Knesselare ende heet Levendale, groot synde vijchtiën ghemeten ende 56 roen ligghende in de voors. prochie van Knesselare ende Ursel ». ⁽¹⁷³⁾.

Zeger en Jan de Baenst vinden wij als heren van Biesem, op Aalter, als eigenaars van het goed te Lembeke, onder Wessegem en nog elders; zij waren wel heren van Lembeke-te-Monnikenrede, bij Damme en hadden dus niets te zien met Lembeke-bij-Eeklo. ⁽¹⁷⁴⁾.

Denombrementen van 18 okt. 1502 door Jan de Baenst van :

«15 g 57 r° — Levendale,

Aeltre : 4 gemet

Château et 4 mes. de terre à Knesselare (=Goed te Lembeke)

12 gemet in Knesselare

9 mesures à Ursele». ⁽¹⁷⁵⁾.

— «Jan de Baenst — in Knesselare ende heet Levendale — 15 g 56 r. land bosch ende meersch daerof de ofstede de wal metten grachten die omtrent ghaen houden ii gh xxxiii R.

Jan de Baenst — 15 g 57 r (sic)

ende heet Levendaele, daerof de ofstede ende grachten metten wal die omtrent ghaen houden ii Gh. XXXIII R — 18 oct. 1502». ⁽¹⁷⁶⁾.

Algemeen Rijksarchief te Brussel, Wet. Kamer van Vlaanderen :

«16.11.1517 — Josijne van Praet ende es een oude hofstede metten walgrachten ». ⁽¹⁷⁷⁾.

(172) Rekenkamer, Brussel, nr. 45406.

(173) Alg. Rijksarch. te Brussel, Wet. Kamer van Vlaanderen, Denombrement, nr. 10850.

(174) Ed. Neelemans : *Geschiedenis der Gemeente Lembeke*, Gent, 1872. L. Macquet : *Histoire de la ville de Damme, Bruges*, 1856. Nota's van de heer R. De Keyser, te Oostkerke.

(175) Rekenkamer, Alg. Rijksarch. te Brussel, nrs. 10850-53.

(176) *Ibid.*, nr. 10850.

(177) *Ibid.*, Denombrement nr. 10881.

Josijne van Praet was de echtgenote van Lodewijk van Vlaanderen, heer van het Land van de Woestijne en tevens zijn nicht; zij was een dochter van Karel, heer van Moerkerke en zelf ervrouw van Moerkerke; zij overleed op 2 december 1546; haar man, Lodewijk IV van Vlaanderen, stierf in 1555 en ligt begraven te Aalter, in het midden van het hoogkoor. ⁽¹⁷⁸⁾.

«3.3.1546 — Anna van Praet » ⁽¹⁷⁹⁾.

Anna van Praet was de zuster van voornoemde Josijne, die in 1525 gehuwd was met Joos van Sint-Omaars, gezegd Moerbeke, heer van Dranouter; Anna werd vrouw van Moerkerke in 1546, door de dood van haar zuster Josijne. ⁽¹⁸⁰⁾.

«10.8.1570 — Jacques de Joigny, chevalier, ber de Flandre » ⁽¹⁸¹⁾.

Verder is de lijst dezelfde als voor het Goed te Lembeke; zie aldaar.

Uit de Denombrementen van Wessegem:

«16 nov. 1517 — Levendale, Ursel, Haltre, par Louis de Flandre seigneur de Praet». ⁽¹⁸²⁾.

In 1517 was Lodewijk van Vlaanderen gehuwd met Josijne van Praet. Hij was geboren in 1488 en ridder van de orde van het Gulden Vlies, heer en baron van Praet, van het Land van de Woestijne, van Woeste, heer van Elverdinge, Vlamertinge, Spiere, Meersch, Raad en Opperkamerling, hoofd van de finances van Karel V, burgemeester van het Vrije in 1520, groot-baljuw van Brugge en van het Vrije van 1524 tot 1548, enz..... ⁽¹⁸³⁾.

«15 g 57 r Levendale — Anna van Praet — 3.3.1546» ⁽¹⁸⁴⁾.

«4 Oct. 1618 — Jan Braet fs Jans

Levendaele ende es nu eene vervallen hofstede groot metten wallen ende grachten die daer omtrent gaen 2 gh. 33 r° de meerschen 2.287, twulfcot 4.120..... Gentsche heerwech er deure» ⁽¹⁸⁵⁾.

(178) Gailliard: Bruges et le Franc, sub «Praet (Moerkerke)».

Knesselare, blz. 26.

(179) Den. 10889, Rekenkamer, Brussel.

(180) Gailliard, *ibid.*

(181) Den. 10910.

(182) Den. 10881.

(183) Gailliard, *ibid.*

Knesselare, blz. 25-26.

(184) Den. 10889.

(185) Den. 10917.

«Jan Braet js fs Jans leen dat ick Jan Braet commende van mijnen vader Jan Braet fs Pieters haude 8 maerte 1625» ⁽¹⁸⁶⁾.

Landboek van Wessegem :

«Marten Kerckaert causa hvr. Passchijne Braet 15 g 57 Levendaele ende es nu eene geruineerde hofstede, 2.033

meersch aende suydsijde van de dreve 2.287

landt aen de suydsijde van Wesseghemse bosch 5.217

Wulvecot 4.120 6 Sept. 1607» ⁽¹⁸⁷⁾.

«4.10.1618. Jan Braet leen aen hem verstorven bij den overlijden van Jan Braet sijnen vader» ⁽¹⁸⁸⁾.

«Jan Steyaert, oud baljuw van Somerghem, bij coope ten vaguen sterfhuyse van Marten Kerckaert, † te Knesselare.

1698 bij coop ten vaguen sterfh. van sijnen broeder François († te Wesseghem)

Marten † françois bij verdeeling van Frans Kerckaert fs Marten ende Marie Schautheete fia Jacques mijn vrouw (anno ?)

Marten daertoe gerecht bij † moeder, Passchijne Braet

2 partijen land te vooren geruineerde hofstede met wallen ende grachten — Levendaele — 4 g 210 R°

S. de leendreve van de Keukenmeersch, Noort Pieter Blomme, deel van meerder leen. 24.1.1715». ⁽¹⁸⁹⁾.

«1720 — Pr Ryckebosch (Zomerghem) x Marie fia Jan Steyaert —

1734 — H. & M. Judoc Steyaert pastor in St Jan Eremo.....» ⁽¹⁹⁰⁾.

.....

Dat *Elisabeth van Maldegem* (overleden in 1326 en begraven te Massemen), echtgenote van Gerard van Rassegem, heer van Massemen (ook overleden in 1326), vrouw van Wessegem zou geweest zijn, gelijk er in «Maldeghem la Loyale» staat, is zeer moeilijk om aan te nemen.

Zij zou Wessegem geërfd hebben van haar moeder, Maria van Gavere, die rond 1281 Guillaume van Maldegem zou gehuwd hebben. ⁽¹⁹¹⁾. Ver-

(186) Den. 10925.

(187) Landboek van Wessegem, Fonds Ursel, R.A. te Gent.

(188) Ibid.

(189) Ibid.

(190) Ibid.

(191) Comtesse de Lalaing · Maldeghem la Loyale, mémoires et archives, Bruxelles, 1849 ; p. 239-40.

der zou Elisabeth Wessegem nagelaten hebben aan haar zoon, Filips van Massemen, die in 1379 overleed. Wat er dan verder met Wessegem zou gebeurd zijn, zegt mevrouw de Lalaing ons niet.

Deze Elisabeth van Maldegem was ook vrouw van Eke-aan-de-Schelde. In de lijst van heren van Eke, in het bekend handschrift van Kan. de Joigny, komt Elisabeth van Maldegem wel voor, maar als vrouw van Wanneghem. Haar zoon Filips van Massemen, was heer van Eke en van Wesselghem.

Om de verwarring nog groter te maken, zegt Sanderus ⁽¹⁹²⁾ dat deze Filips heer van Hundelghem was !

Kan. de Joigny zegt nog dat Elisabeth de dochter was van Filips van Maldegem en niet van Guillaume, gelijk mevr. de Lalaing schrijft. ⁽¹⁹³⁾. Haar vader is dan waarschijnlijk deze Filips, die de eretitel «de Getrouwe» kreeg. Hij leefde in 1277 en was gehuwd met Maria van Rode, vrouw van Wondelgem. — Wij hebben dus reeds : Wessegem, Wannegem, Wesselgem, Hundelgem, Wondelgem.....

Voortgaande op wat mevr. de Lalaing zegt in «Maldeghem la Loyale», zou Wessegem aan Elisabeth van Maldegem, aan haar moeder en aan haar zoon Filips toebehoord hebben van vóór 1281 tot 1379 - Dit is onmogelijk, want Geeraard de Moor was heer ervan rond 1330 en er zijn vroegere de Moors bekend, b.v. Gauthier de Wesseghem dit Moor, in 1281. In 1365 geeft Lodewijk van Male Wessegem aan de heer van Praat, in 1372 aan Lodewijk de Haze van Vlaanderen en in 1396 aan Victor van Vlaanderen.

Mevrouw de Lalaing schrijft ook nog dat *Adam van Vlaanderen*, natuurlijke zoon van Victor van Vlaanderen, in 1446 heer van Wessegem was. ⁽¹⁹⁴⁾. Dit is ook een vergissing. Zij heeft voorzeker gebruik gemaakt van het stuk aangehaald door Vredius (Geneal. Comit. Fland.), dat van 1446 is en waarin er staat : «Adam van Vlaanderen, natuerlicke sone van Mer Victor van Vlaanderen, rudder, heere van Ursele ende van Wesseghem.....» ⁽¹⁹⁵⁾.

Victor van Vlaanderen had Wessegem in 1398 gekregen, zijn leven lang van de hertog van Bourgondië. ⁽¹⁹⁶⁾. Wel had de hertog toegestaan,

(192) *Flandria illustrata*, III, p. 324.

(193) *Comtesse de Lalaing*, op. cit., p. 239 et 343.

(194) *Ibid.*, p. 343.

(195) Vredius : *Genealogia Comitum Flandriae*. — *Généalogie des comtes de Flandre*, par Olivier de Wree.

(196) *Archives du Nord*, B 1598, Rijssel.

in 1419, dat de kinderen die Victor zou hebben uit zijn huwelijk met Joanna van Schorisse, hun leven lang zouden genieten van Wessegem gelijk hun vader..... maar Victor overleed in 1431, zonder wettige kinderen gehad te hebben. Wessegem ging bijgevolg terug naar het domein.

In «Appeltjes van het Meetjesland», VI, in zijn artikel over de heerlijkheden van Zomergem, op blz. 138 en 152, vernoemt de heer M. Ryckaert *Margareta Petrins* met de titel van vrouw van Wessegem, circa 1570-1580. Dit kan niet zijn, want er bestaan zowel baljuws- als domeinrekeningen van Wessegem voor die periode, wat bewijst dat Wessegem toen ontegensprekelijk aan de Vorst toebehoorde. — Wel had Margareta Petrins het leen van Velkegem op Ursel gekocht, zodat het hier voorzeker om een foutieve schrijfwijze of lezing gaat.

(Cfr. : R. Moelaert : Het leen Velkegem te Ursel, in Appeltjes van het Meetjesland, XIV, 1963, blz. 106-121).

In hun «Geschiedenis van de Gemeenten van Oost-Vlaanderen, deel Ursel», beginnen De Potter en Broeckaert, op blz. 7, hun tweede alinea als volgt : «Volgens een inventaris, in 't Rijksarchief te Brussel berustende, werd deze heerlijkheid (zij bedoelen : Ursel), gezamenlijk met die van Wessegem en Knesselare, den 29 Juli 1579 aan Karel-Philip de Croy, markies van Havrest, in leenpand gegeven, mits 24.891 pond».

Gans deze tekst en al wat er nog volgt op blz. 7, 8 en 9, tot en met de 8e regel op deze laatste bladzijde, heeft geenszins betrekking op het dorp Knesselare, noch op de Gravelijkheid van Knesselare, maar wel op de heerlijkheid van het Knesselaarse in Oedelem.

6. HET LAND VAN DE WOESTIJNE IN KNESSELARE

Men mag de oorspronkelijke heerlijkheid Woestijne, te Aalter, niet verwarren met het later gevormde Land van de Woestijne. Eerstgenoemde heerlijkheid was eerder klein en behoorde aan de heren die de naam van de Woestijne droegen en daarna aan de van Gistel's; leden van deze families liggen in de kerk van Aalter begraven. Woestijne werd daarna verkocht aan Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen (zie : «Knesselare», blz. 21-25).

In 1376 kan de creatie van het Land van de Woestijne plaats gegrepen hebben. Alsdan schenkt Lodewijk van Male aan zijn bastaardzoon, Lodewijk van Vlaanderen, bijgenaamd de Fries, de heerlijkheden van Woestijne, van Aalter-dorp, van Knesselare-dorp, van Praat, van Oedelem-dorp en van Moerkerke. Voortaan zullen wij steeds als onafgescheiden

titels ontmoeten : «heer van het Land van de Woestijne, van Aalter en Knesselare». Zo is het ook voor «Praat met de prochie van Oedeleem» en dit tot het einde van het oud regiem toe.

In 1203 was er reeds spraak van het huis ter Woestijne en van de tiende van Woestijne, op de noordkant van de Durme (nu de vaart) ; zie : d'Herbomez, «Cartulaire de St-Martin de Tournai». Doch nooit zal het Land van de Woestijne vernoemd worden, vóór 1376.

Wij kunnen ons afvragen, of de Aalterse heerlijkheid van de Woestijne zich wel op Knesselare uitstreckte, vóór de bekende gift van 1376 aan Lode-wijk de Fries. Daarop zal wel bevestigend moeten geantwoord worden. Anno 1249 beloven Eustaas van Lederne en zijn vrouw Mathilde jaarlijks acht ponden Vlaams te betalen, bezet op grond in de parochie van Knesselare en die zij *in leen houden van de heer van Wastina* (R. A. te Gent, Invent. nr 1, Fonds de St-Genois, Kaarters van de graven van Vlaanderen, vroeger bewaard te Rupelmonde, nr 74). Verder zal men bemerken dat het 100ste leen in het leenboek van het Land van de Woestijne van 1709, onder Knesselare, een erfachtige rente is van 8.8.0 parisis 's jaars.

Na de gift van 1376 behoorde Knesselare bijna geheel en gans tot de heerlijkheid van het Land van de Woestijne. Over deze heerlijkheid werd uitvoerig gehandeld in ons boek «Knesselare», blz. 19 à 32 en, buiten enkele detailpunten, is daar weinig aan toe te voegen ; wij zullen hier dus niet in herhaling treden. Het foncier van deze heerlijkheid bevond zich trouwens op Aalter en tegelijkertijd met ons werkte de heer Arthur Verhoustraete, de bekende Aalterse vorser (aan wie wij menig gegeven verschuldigd zijn), aan een studie over dit Land van de Woestijne binnen Aalter. De resultaten van zijn arbeid verschijnen samen met onze tekst, zodat wij ons hier dus in hoofdzaak tot Knesselare kunnen bepalen.

Hoewel die heerlijkheid gans Knesselare beheerde, waren de leen- en rentegronden van het Land van de Woestijne nochtans niet zo bijzonder groot en talrijk te Knesselare. Lenen van deze heerlijkheid lagen verspreid over gans het grondgebied van deze gemeente, doch hun totale oppervlakte beliep slechts 186 gemet 189 roeden, hetzij nagenoeg 84 hectare of ruim 1/20e van het totale territorium.

Bovendien lagen er op Knesselare verschillende percelen land die rente verschuldigd waren aan de heer van de gezegde heerlijkheid. Onge-lukkig zijn de renteboeken van het Land van de Woestijne in Knesselare verdwenen, evenals ons landboek van 1643.

In de rekeningen van de beheerder van de goederen van de heer — als voorbeeld die van 1564 (Land van de Woestijne, nr 13) — zien wij dat de renteplichtigen te Aalter in totaal 140 pond moeten betalen en die

van Knesselare slechts 25 pond. Anders gezegd, Aalter betaalt 6/7 van het bedrag der renten en Knesselare 1/7. Daarop voortgaande kan men, grosso modo, de oppervlakte van het totaal der renteplichtige gronden in Knesselare schatten. In Aalter waren deze 1177 gemet groot ; het zevende deel voor Knesselare is dus 196 gemet of 87 ha.

Samen geeft dat : 84 ha leengrond + 87 ha berente grond = 171 ha. Er waren tevens nog enkele straat-, dries- en molencijnzen van het Land van de Woestijne te Knesselare, zodat wij een algemeen totaal van 172 ha gemakkelijk kunnen aanvaarden. Dat is echter nog zeer ver van de totale oppervlakte van de gemeente (1656 ha, dus ruim 1/10e) !

Uiteindelijk moeten wij dus vaststellen dat de Gravelijkheid en het Land van de Woestijne in Knesselare territoriaal practisch even groot waren.

Maar de heer van het Land van de Woestijne was ook de heer van Knesselare, gelijk hij eveneens dorpsheer van Aalter was ! Een bewijs daarvan vinden wij in de titels die hij voerde.

Voorbeelden :

«Frédéricq-Charles, comte du Rhein, comte de Salm, souverain seigneur de Finstingen, baron de Tournebu, Praet et Pays de Woustijne, seigneur de Hoedelem, Halteren, Beveren, Knesselare, etc.... den 12 April 1697» (R. A. te Brugge, Burg nr 38. Feriebouck Burg 1696/1700, fol. 42).

«Wij, Maximiliaen-Leopoldus-Josephus, prince van Rubempré en van Everbergh,..... heer van Aeltre, Knesselare.....» (6 juni 1748 ; R. A. te Gent, Wetachtige Kamer, nr 289/290).

«Philippe Maximilianus, prince van Rubempré..... heere van Aeltre, Knesselaar en van t landt van de Woustijne...» (Gemeentearchief van Aalter, nu R. A. te Gent, rekening van 1770, L. v. d. W., nr 317).

«Guillaume Charles Ghislain, grave van Merode,..... heere van Aeltre, Knesselaere en van den lande van de Woestijne...» (Idem, rekening van 1794, nr 327).

Dat blijken dus totaal verschillende titels : heer van Aalter, heer van Knesselare en heer van het Land van de Woestijne ; zij hadden gebeurlijk ook afzonderlijk kunnen gelden.

Sedert wanneer was de heer van het Land van de Woestijne ook de heer van beide dorpen ? Dat weten wij niet zeker. Wij kunnen alleen maar gissen dat deze twee dorpsheerlijkheden vervat waren in de gifte van Lodewijk van Male aan Lodewijk de Fries.

Nog een ander bewijs dat de heer van het Land van de Woestijne wel de dorpsheer was van beide gezegde parochies, vinden wij in de benoemingen van baljuws en in de aanstellingsakten van schepenen. Weinig zulke akten zijn bewaard gebleven, helaas ; hiervoor is de bijzonderste bron «het archief de Hemricourt de Grunne».

Zo b.v. : «22 janvier 1707 — Copie de la commission de haut-bailli du Païs de la Woestijne et du bailliage d'Altre, par S. Exc. le Rheingraf en faveur de François Kerckaert». Er wordt hier duidelijk onderscheid gemaakt tussen het baljuwschap van het Land van de Woestijne (dat men hier zelfs het hoogbaljuwschap noemt!) en dat van Aalter, hoewel één en dezelfde persoon de beide functies vervulde.

In 1708 neemt Kerckaert ontslag als hoogbaljuw van het Land van de Woestijne en als baljuw van Aalter (hij was van Knesselare). De aanstelling van zijn opvolger vinden wij niet in de «papieren de Grunne». Doch verder zien wij daar : «10 août 1710 — Commission de bailli de la paroisse de Knesselare... pour Nicolas Lenox».

«10 nov. 1710 — Joseph-Nicolas Lennox, bailliu van *Aeltre en Land van de Woestijne*, substitueert in zijn plaetse..... als bailliu van de gemelde *prochie* Judocus-Frans van Ackere (L. v. d. Woest., nrs 20 en 21). Deze van Ackere was reeds baljuw van Knesselare in 1708.

Voornoemde Lennox kreeg zijn commissie als baljuw van de parochie Knesselare de 10 augustus 1710... maar reeds in april van dat jaar had hij als baljuw van het Land van de Woestijne, de schepenbanken van Aalter, Knesselare, Zomergem L.v.d.W. en Ruiselede L.v.d.W. vernieuwd (L.v.d.W., nrs 21-22). Deze Lennox schijnt dus een poosje enkel (hoog-) baljuw van het Land van de Woestijne geweest te zijn. Als baljuw van Aalter zijn er geen sporen van hem te vinden in de gemeenterekeningen, noch andere archiefstukken aldaar.

Besluit : De functies van baljuw van het Land van de Woestijne, van baljuw van Aalter en van baljuw van Knesselare bestonden afzonderlijk en waren te begeben door de heer van het Land van de Woestijne. Eén zelfde persoon kon die drie functies tegelijk vervullen, maar gewoonlijk was er een baljuw apart voor Aalter en voor Knesselare. Die van Aalter was bijna uitsluitend ook die van het Land van de Woestijne (uitzondering hierop : J. N. Lennox).

«Aeltre et Knesselare sont régis par la loi du pays de la Woestyne», zegt Berten. (¹⁹⁷). Inderdaad, de wet van het Land van de Woestijne had

(197) D. Berten, op. cit., T. VIII, p. 651.

de regie, de administratie, het bestuur van gans die twee dorpen. Het hele archief van die beide parochies is daar om dat te bewijzen. Zo maakte de wet van het Land van de Woestijne de omstellingen van de belastingen voor gans Knesselare en Aalter, zonder onderscheid van heerlijkheden. Zo ook konden de pointers en zettters van Knesselare in onverschil komen met de pachter van het Prinsengoed.

Maar bestuur is geen justitie ! Kwestie van justitionele zaken had de wet van het Land van de Woestijne niets te maken met de Gravelijkheid b.v., of met de heerlijkheid van Woeste in Aalter. (In Lotenhulle had de wet van Oudegoede aldus de regie van de parochie, maar de heer van Oudegoede was niet de dorpsheer ; dat was de heer van Nevele). Dat maakt dat de heer van het Land van de Woestijne, buiten zijn algemeen beheer, verder nog jurisdictie had overal in Knesselare, behalve op die plaatsen waar dit recht aan een andere heer toekwam. Wij hebben gezien dat dit laatste practisch maar het geval was op twee betrekkelijk kleine stroken grond, respectievelijk gelegen langsheen de oostgrens, in de noordwesthoek van de gemeente en op een zekere plaats in Hoekstraat en Overleie, bij de Brugse vaart.

Langsheen de oostgrens was die strook (Wessegems) maar 24 gemet 37 roeden groot en in Hoekstraat was er een hofstede van 81 gemet ; samen dus 105 gemet 37 roeden of 47,35 ha.

Langsheen de grens van Oedelem, in de omgeving van het Prinsengoed, in Eentveld, alsmede op de Brugse vaart, in de omgeving van Grand'mère, lagen er samen nog 282 gemet 25 roeden of 127,15 ha, waarvan 35 gemet 150 roeden in Overleie. Daarover hadden de heren van het Land van de Woestijne dus geen jurisdictie.

Al deze «enclaven» waren immers persoonlijke eigendommen van de vorst, of grafelijke leengronden, ofwel landen die renteplichtig waren aan de graaf ; zij maakten samen de Gravelijkheid in Knesselare uit, afgescheiden van de heerlijkheid van het Knesselare op Oedelem.

Wanneer wij aannemen dat het Land van de Woestijne in Knesselare ongeveer 172 ha groot was en de Gravelijkheid 174,5 ha, dus samen 346,5 ha, dan bleef er nog 1309,5 ha allodiale grond over. Deze aanzienlijke oppervlakte, méér dan $\frac{3}{4}$ van de parochie, was vrij van elke leen- of renteverplichting, maar stond niettemin onder de volledige jurisdictie van de heer van het Land van de Woestijne. Deze oefende er ook daadwerkelijk zijn volle rechtsmacht uit, tot op het einde van het oud regiem.

Het heeft er alle schijn van, dat de kaart van de leen- en rentegronden, vooral deze van de Gravelijkheid, ons een vrij goed overzicht biedt van de eerste ontginningen en van de oudste nederzettingen te Knesselare.

De lenen van het Land van de Woestijne vinden wij o.a. in de leenboeken van 1709 en van 1729, dit laatste bijgehouden tot circa 1795. Het kadaster van 1810 sluit daarop aan, maar er vallen niettemin reeds verschillende mutaties te noteren in de tussenperiode. ⁽¹⁹⁸⁾.

De nummering van de lenen op Knesselare verschilt in de leenboeken van 1709 en 1729, maar de volgorde blijft dezelfde; in laatstgenoemd leenboek tellen wij 31 lenen binnen Knesselare, gaande van nr 120 tot en met nr 150.

Nr in 1709 :	Nr in 1729 :	Grootte en omschrijving :
89	120	een half bunder — op den Cleijt — Pieter Hallaert te Ruiselede, 1770, bij coope P. De Bruyne ;
90	121	450 r ^o — 't Leen, in Hulle, Heute — Jacobus Hallaert, Aeltre, 1768 ;
91	122	516 r ^o , Langedonck — Joannes Goethals, 1766 ;
92	125	voortijds 5 $\frac{1}{2}$ ghemeten ende nu maer groot bevonden 4 gh. 55 r ^o , inits t'surplus gheincorporeert is inde Riviere die van Ghendt naar Brugghe loopt, verre suyt vande kercke, bij Houcke (vaart) — Jonker Andr.-Aug. Dubois te Brugge, 1767 ;
93	124	4 ghemeten ofte $\pm$, oost van de kercke, ghe-naempt Clementshoveken — ten lantbouck nr 1085 (groot 4 ghem. 267 roen) — Cleijt (= Urselweg) — Joannes Bapt. Cardon, 1748 ;
94	125	400 r ^o , Langedonck, zijthende aen de Langhedonckstraete, in twee parcheelen onder bosch ende landt, eerst den Moerbosch $\pm$ 300 r ^o en het andere ten lantboucke van Knesselaere nr 776 in veel meerder partije ; eigenaers : 1) Judocus Verhuyst, 1768 ; 2) Joannes de Costere, 1768 ;

(198) Fonds L. v. d. Woest., nrs. 1 en 2, Rijksarch. te Gent.
Gemeentearchief te Knesselare.

95	126	een heerlijke rente van 4 - 15 - 6, langs de Kassei in het dorp ; Mr Guill. Thijs, 1648 ; (de Calsijde was zeer oud en begon, als bestenigde weg, even voorbij de banmolen in de Kloosterstraat, liep over het dorp en de Veldstraat tot ongeveer ter hoogte van het huis Jozef Martens, Urselweg ; zij wordt reeds vermeld in het «Cohier van den Xen Penninc», 1571 ⁽¹⁹⁹⁾ ; het was dus een deel van de Oude Gentweg ;
96	127	200 r°, 't Sneepersstuck, Bergelanden — Laurens Thijs, 18 Julij 1587 ;
97	128	500 r°, den Bruwaen, in twee partijen — Baron de Draeck, 1784 ;
98	129	400 r°, Cleijt, paelt aen den Urselwegh — Frans van Vynckt fs Denijs, 1680 ;
99	130	9 ghemeten, in den Leenwijck, tusschen Houcke en Buntelaere, in 5 partijen — Jonker Jan Bapt. Dubois, 1739 ;
100	131	eene erfelijke rente van 8 - 8 schell. op diversen — Niclaeys Vande Walle, 1647 ;
101	132	6 ghemeten, Eentvelt, 3 partyen landts bijeen — Carolus-Aug. Bogaert, 1768 ;
102	133	2 ghemeten, Eentvelt (ghenaempt «Het Leen», Cleyt) — Frans de Blaere fs Lieven, 1753 ;
103	134	½ ghemet, hofstede, op de Plaetse, West den Engel, Oost het Helmstraetje — Pieter Maeyens ;
104	135	1 ghemet — op den Cleyt, Zuyt den herrewegh — Boudewijn de Deckere, 1767 ;
105	136	is een heerlijke rente van 8 ponden op landen in Knesselaere en Aeltre — Matthijs Ballegeer, 1543 ;
106	137	400 r°, de Waerschootsche stucken, Cleijt te Westvoorde — Laurentius Geeraert tot Assenede, 1663 ;
107	138	125 ghemeten, 't Groot Goet te Lake, Overleie — Mr Joseph de Bie, 1787 ;

(199) In het Stadsarchief te Gent.

108	139	3 ghemeten, «Het Leen» op dheute — Sieur Baudewijn Thilens, cooper ; tevooren Krickemans ;
109	140	1/2 ghemet, behuysd, «Het Walleken» in Houckestraet — Pieter Rommel en Vrouwe, 1778 ;
110	141	50 r°, ten Houcke, nu : Gooskensstraete, zuyt de Beke — Jan Huygevel, 1654 ;
111	142	7 ghemeten 200 r°, de Straete Voort, nu : Houckestraete — Pieter Adriaenssens-de Beer, 1745 ;
112	143/144	nr. 112 van 1709 werd gesplitst in nrs 143 en 144 van 1729 ; dit geeft, na de splitsing : nr. 143 : 450 r°, oost de Langedonckstraete, noort den Ballekensbulck — Bernard Iterbeke, 1779 ; ligt bij Houckestraete ; nr. 144 : 218 r°. «Het Leen», Voskenswijk, West de Langedonckstraete — Hieronymus Buschaert, 1776 ;
113	145	1 ghemet, Houckestraete ofte Straete Voort — Willem Valcke, 1650 ;
114	146	100 r°. jegens de Cleyt, 't eynden den Pietweg, suyt ende west de straete die naer Ursel loopt — ende is in 's Heeren handen sedert 1650 ;
115	147	10 ghemeten 190 r°, den Vijnckt, bij het Goet te Lembeke, Oost den leenhauder ofte den wegh naer den Pietendriesch — Jonker Ch. Allegambe, 1758 — Baron de Draeck te verheffen ;
116	148	een Penninckrente 24 schell. ende den sesden schoof in de thiende van Hamsdonck, nu : Ameldonck, in Knesselaere, op al de partijen lantbouck nrs 53 tot ende met 105 ende 161 tot ende met 175 (practisch op gans de «Ameldonken».) — Carolus-Aug. Bogaert, 1768 ;
117	149	9 ghemeten 175 roeden, in de Malsem — Den Heere van Dranoulter, anno 1560 ; (deze «heer van Dranoulter» is niemand anders dan Joos van Sint-Omaars, gezegd Moerbeke, heer van Dranouter, die in 1525 gehuwd was met Anna van Praat ; deze laatste werd vrouw van Moerkerke in 1546, door de dood van haar zuster Josijne, echtgenote van Lodewijk van Vlaanderen, heer

118 150 400 r°, de Brouckackere, Hooglangedonck —
562 roeden volghens den lantbouck — Bernard
Itebeke. 1789.

Leen nr. 90 (= 121 in 1729) : 450 roeden, luttel min ofte meer, liggende in 't geweste ten Hulle, metten Oosteynde lancxt de Hullestraete, in 1709 Frans Schauteet, in 1727 Lieven Rijckaert fs Jans.

Leen nr. 91 (= 122 in 1729) : ligghende int gheweste Langedonck, hoofdende metten oosthende op de Langedonckstraete, lantbouck van Knesselaere nr. 681, maer 452 roeden groot (in plaats van 516°); Jan Onderet in 1709.

Leen nr. 89 (= 120 in 1729) : volghens lantbouck Knesselaere nr.
1093 groot 473 roeden ; in 1709 Pieter Kerckaert.

Leen nr. 92 (= 125 in 1729) : Ten lantboucke nr. 485, groot 2 - 114
nr. 486, groot 1 - 225
ende vermeerdert uyt de Leybarm 193

(in plaats van $5 \frac{1}{2}$ ghemeten =) 4 gh. 232 r°

Slechts drie huizen stonden te Knesselare op leengrond van het Land van de Woestijne; de nrs 134, 138 en 140, volgens het leenboek van 1729, waren «behuisd». De grootste blokken land lagen rond het Goed te Lake, in Overleie; ten westen van het Goed te Lembeke, wijk Dries; in Hoekstraat, in de Malsem, op het einde van de Leendreef, in Eentveld en op de «Cleit», tussen de Haringweg en de Urselweg. (zie de kaart).

Leen nr 134, vlak op het dorp, eer hofstede van ½ gemet, was het perceel nr 298 F, volgens het kadaster van 1810; de Kerkstraat noemde dan nog «Helmstraatje»; westelijk en ietwat noordwestelijk daarvan was «De Engel» of «De Angel» (thans Alfons Hooft en Kinderen Van Hooreweghe).

Leen nr 140 was «Het Walleken», in Hoekstraat, percelen 126 en 127 D in 1810, langs de westkant palend aan de straat.

«1743 — Jor Jan-Engelbert Bake, oudste zoon en hoor feodaal van wijlent Jor Jan Bapt. Bake, sijnen vader, overleden tot Aeltre, vercoopt eene partij land binnen Knesselaere, 110 r° groot, wesende leen van het Land van de Woestijne. Jan Bapt. Bake verwierf het in 1674 bij successie van sijnen vader, Heer ende Mr. Laureins Bake, die het verworven hadde van Mre doctor Guille Thys. — Nu vercocht aen Joseph-Melchior de Craeckere». ⁽²⁰⁰⁾.

«1756 — Leenverhef door Petrus-Cornelis de Vré, chirurgijn tot Knesselaere, in huwelijck met de weduwe van Joseph-Melchior de Craeckere, voocht van de mijnderjaerighe kinders van de Craeckere, op het hoofd van Laurentius de Craeckere : 140e leen — het Walleken, alsnu wederom behuyst in Knesselaere, lantbouck nr 228, paelende West de Hoeckestraete, rechtover d'hofstede van d'heeren Roman en de Buck». ⁽²⁰¹⁾.

Cornelis-Petrus de Vré, chirurgijn binnen Knesselare, gehuwd met de weduwe van Joseph de Crackere, verheft het Walleke in 1766. ⁽²⁰²⁾. Het komt in handen van Pieter Rommel en zijn vrouw, in 1778. ⁽²⁰³⁾.

Op de zuidkant van de percelen lag er eertijds inderdaad een «Walleken», uitmondend in de Berdelenbuisbeek daarachter.

Leen nr 138 (in 1729) was het Groot Goed te Lake, in Overleie, thans nog de grootste landbouwuithating van Knesselare. Dit leen mag niet verward worden met het gelijknamig goed, dat vijf kilometer oostwaarts, ook aan de zuidoever van de vaart, gelegen is en dat een leen van Woeste was.

Het eerste leenboek (1709) zegt dat het goed te Lake 125 gemet groot was, terwijl het tweede zegt 116 g. 212 r. Het kadaster van 1810 geeft op : Kinderen van de Heer de Bie te Brugge, sectie E, Overleie, nrs 3 à 6, 14 à 32, 40 à 56 (42 en 43 uitgezonderd), 62 en 66 : in totaal op Knesselare = 48 Ha 94 a 24 ca.

In de tekst van het eerste leenboek zien wij dat dit goed met de zuidkant (feitelijk zuidoost, langs de zijde van de Hoekstraat) aan cijsgrond paalt, die dus geen leen was, doch leenboek 2 geeft als grenzen

(200) Land v. d. Woestijne, nr. 79, minuut 4364. — Voor de familie Bake en het Bakensgoed, cfr. : Arth. Verhoustraete : Het Bakensgoed te Aalter, in Appeltjes van het Meetjesl., XI, 1960, blz. 295-298.

(201) Ibid., nr. 85.

(202) Ibid., nr. 90.

(203) Ibid., nr. 2.

aan : Oost de Leye, S. den Arijnckwech, West op Bouchout, N. 's-Gravenvijver (men moet de kaart een weinig draaien).

De leenhouders vinden wij ook in het eerste leenboek :

- Pieter Seyssens fs Jans
- Willem Pauls fs Denys tot Aeltre, bij het overlijden van voorg. Pieter, 19 Nov. 1553
- Willem Pauls tot Ghent bij het overlijden van voorgaenden, 21 Nov. 1553 (sic)
- Mher Marten Snouckaert fs Mher Martens, 25 Oct. 1569
- Jr Albert Snouckaert fs Mher Marten, bij † vader voornoemt, 17 Nov. 1650
- Jor Marten Snouckaert fs Mher Albert — 6 Nov. 1680
- dheer Marcus Vleys fs Jan Baptist tot Brugghe, bij coope van Mher Albert Carel Snouckaert, baron van Heeze en Leende, 22.8.1701
- Mre Louis Vleys, broeder van Marcus, 25.4.1708
- Frans Anthone Vleys, bij successie van Louis voornoemd, 8.2.1757
- Maria Theresia Philippine Vleys, d^{re} van Mher Joseph de Bie, ridder, ten hoofde van den apparenten hoor Jor Louis-Joseph de Bie.

In de wettelijke passeringen van het L. v. d. Woest. staat de verkoop van de hofstede 't Groot goet te Lacken in Knesselare, door Sr Albert Carel Snouckaert, baron van Heeze en Leende ⁽²⁰⁴⁾, aan Marcus Vleys fs Jan Bapt. te Brugge, de 20 oktober 1701 :

«Een hofstede met al de huysinghen, schueringhen en voorder edificien daer op staende, met alle de landen, bosschen, vijvers, velden, etc., daermede gaende, gheleghen binnen de prochie van Aeltre ende Knesselaere, jegenw. in pachte gebruyckt bij Pieter de Reu, ghe-naempt t leen goet ter Lacken, consistierende in de naerv. partijen van 125 gemeten leen goederen gehouden van den Lande van de Woestijne ende 30 gemeten leengoederen gehouden van de heerl. van Woeste, ghe-naempt de Indelbrake ⁽²⁰⁵⁾, voorts 16 ghem. N.O. streckende achter tselve leen Hendelbrake, voorts 15 ghem. ende 3 ghem. ghe-naempt den Nieuwen Vijver, omme 1.000 patacons». ⁽²⁰⁶⁾

(204) Ibid., nr. 26. — Leende ligt in Noord-Brabant, ten zuiden van Eindhoven (N.).

(205) De Indelbrake of Hendelbrake ligt praktisch volledig op Aalter.

(206) Land v. d. Woestijne, nr. 1 en nr. 26. — De Nieuwe Vijver = Kad. Knesselare 1810, E 66, groot 1 ha 15 a 80 ca.

In de minuut nr 470 staat er nog bij, dat het goed toegekomen was aan Albert-Carel Snouckaert, bij successie van zijn ouders. ⁽²⁰⁷⁾.

De Snouckaerts, eigenaars van ter Lake, zijn niet dezelfde als de gelijknamige heren van Zomergem. ⁽²⁰⁸⁾.

Thans ligt er ook een gedeelte van het goed ter Lake op Aalter, nl. 6 Ha 71 a (Kad. 1835). Het kadaster van 1810 daarentegen geeft voor de Kinderen de Bie :

Knesselare :	48 Ha 94 a 04 ca
Aalter :	6 Ha 91 a

Samen : 55 Ha 85 a 04 ca

Het Xe Penningkohier van Knesselare, 1571, spreekt van 139 gemet : het leenboek van 1709 geeft 125 gemet, maar de samentelling van de percelen aldaar bezorgt ons een totaal van 134 gemet 294 r^e, dus 135 gemet. Daartegenover zegt het leenboek van 1729 slechts 116 gemet 212 roeden. Er is dus keuze genoeg : 139 gemet = 62 ha ; 135 g = 60 ha ; 125 g. = 55 Ha ; 116 g. 212 r° = 52 Ha. Dat zijn van die verschillen die men veelvuldig aantreft in een gewest met veel velden en vijvers, eertijds ongemeten. Doch met 56 ha zullen wij de grootte van dit goed zeer dicht benaderen.

Het Aalterse deel van ter Lake was voorzeker vroeger bij Knesselare te rekenen. Geen enkel dokument zegt immers, dat een deel van dit goed te Lake op Aalter lag. Van het goed ten Bokhoute, daar vlak bij, wordt er echter steeds uitdrukkelijk gezegd, dat er een deel op Aalter en een ander deel op Knesselare lag. De Aalterse delen van te Lake staan bovendien niet in het landboek van Aalter ; die van ten Bokhoute wél.

In het leenboek van 1709 ziet men klaar dat het huis, het hof te Lake dus, veel dichter bij de vaart lag dan nu. In dat van 1729 is het niet meer zo duidelijk, maar toch ook nog waarschijnlijk. Het oorspronkelijk hof stond op de noordoostelijke zijde van perceel E 14 (kadaster 1810).

Het leenboek van 1729 zegt tot driemaal toe, dat Lake paalt aan de heerlijkheid van den Berghe ; aan Jonker Jan-Frans Triest te Kortrijk, de laatste heer van Waterland, alias van den Berghe en van Sint-Joris, behoorden in 1810 de percelen E 36 à 39 ; het zijn verlengstukken van Aalterse partijen. De percelen E 35, deel van de Hendelbrake, en E 36

(207) Id., Wettel. Passeringen, minuut nr. 470.

(208) Zie : M. Ryckaert : Zomergem, zijn heerlijkheden en hun heren.

In : Appeltjes van het Meetjesland, VI, 1954.

kunnen vroeger Aalter en dus heerlijkheid van de Woeste geweest zijn ; ook de Bokhouten zouden eertijds gans Aalters geweest zijn (E 37, 38, 39, 42 en 43) want het goed te Lake paalde ten westen «aen de gracht van het Bouchout ofte het gescheet van Aeltre». ⁽²⁰⁹⁾. Twijfel is hier echter niet uitgesloten, want de Bokhouten waren ongemeten en staan dus in het landboek van Aalter niet, terwijl dat van Knesselare verdwenen is. Integendeel dient er gezegd, dat men in de lijst van de bossen van 1745, onder Knesselare, vindt : de douairière van mijnheer de Man met Bocchaut. ⁽²¹⁰⁾.

Het leenboek van 1729 beweert nog dat Lake ten noorden grenst aan 's-Gravenvijver, dit is de heerlijkheid van den Berghe op Sint-Joris. Ook de Hendelbrake had de 's-Gravenvijver als noordergrens. Doch ook de Vaanders, die op Aalter en nog ten westen van de Hendelbrake lagen, paalden eveneens met het noorden aan 's-Gravenvijver, die dus wel zeer groot moet geweest zijn. ⁽²¹¹⁾.

Bemerk dat de heerlijkheid van Sint-Joris, ten noorden van de vaart, en de heerlijkheid van den Berghe te Sint-Joris, ten zuiden van de vaart, twee verschillende heerlijkheden waren, hoewel vanaf 1750 in handen van dezelfde bezitters. De Gravenvijver was heerlijkheid van den Berghe, doch een deel ervan reikte tot aan Lake op Knesselare en ressorteerde daar onder de Gravelijkheid (de Blocq en Triest, Kad. Knesselare, 1810, E 33 à 39).

Wij zien ook dat de Hoekstraat, die op Overleie langsheen het goed te Lake loopt, nog geen openbare weg was te Knesselare, in 1810. Op Aalter, dus verderop, was die straat wel een openbare weg. De Haringweg liep meer oostelijk, tussen de percelen E 66 en 72, westelijk naast het Goed ten Bokhoute.

In het Fonds Land van de Woestijne nr 187, steekt er een staat van goed, bevonden ten sterfhuize van Laurijntjen van den Abeele filia

(209) Leenboek van 1729. Land v. d. Woest., nr. 2.

(210) Oudburg, nr. 1842. Lijst van de bossen in 1745. — Daarin zien wij dat er toen nog heel wat bossen waren binnen Knesselare, vooral in Overleie, op de Kleit, bij het Prinsengood en ten noorden en noordoosten van de gemeente. Ongetwijfeld lagen daarvan onder de Gravelijkheid :

«De Majesteyts Venneken bosch groot 18 gemet 226 roeden ende over het gonne bosch omtrent 6 gemet.

Lootbosschen veldeken, wesende maeger bosch ende velt van de Majesteyt, 12 gemet».

(211) Land v. d. Woest., nr. 2. — De percelen D 140 en D 142, van het Aalters kadaster 1810, vormen de Hendelbrake, samen met de stukjes E 35 en E 36 op Knesselare.

Michiels. Joos Bekaert was «houder», voorzeker haar man, want zij was eerst weduwe van Jacob Coen. Zij stierf de 18 april 1673 «op 't goet te Laecken, op de suijsijde van de vaert, te Knesselare». Onder de inboedel vinden wij «het brauw halme» (brouwketel, cuypen ende toebehoorten). Hier dus, gelijk op het Woestijnegoed en op andere grote hofsteden, werd er vroeger gebrouwd. Bij haar dood was Laurijntjen van den Abeele nog pacht schuldig aan Mher Albert Snouckaert, voor de hofstede en ook nog aan de baron van Corbeeck voor een partij land en bos, nl. het Bouchaut.

In het Xe Penningkohier Knesselare, 1571, vinden wij «Marck Blommaert (die) hout in pachte vande ooris (= hoors) Mr Martijn Snouckaert een hofstede metten lande ettiinge bosch vijvers tsaemen groot 139 ghemet, voor 21 pond groten tsjaers ;

ende van de ooris joncheer Jan Seysins 16 ghemet onder lant bosch ende veldt voor 13 schell. 3 d. tsjaers». ⁽²¹²⁾.

De Bokhouten (niet te verwarren met het goed ten Bokhouten!) waren bos en heide en lagen met hun noordwesthoek op het uiterste zuidwestpunt van het tegenwoordige Knesselare. In de lijst van bossen, van september 1745 ⁽²¹³⁾, vinden wij onder Knesselare :

«De douairière van mijn heer de Man, het Boechaut 29 ghemet 70 r° bosch ; d'heer Vleys, over het goet te Laecke, ter suytsijde van de vaert, 21 ghemet 89 r° bosch ; idem, over velt, lant, bosch, al t samen gemeten : 47 ghemet». Nog in 1810 waren er op Overleie meer dan 45 ha bos en heide, dus nagenoeg de helft van dit gebied.

De Hendelbrake paalde «ten N.O. aen den baron van Corbecq en daernaer aen Mher Jacobus Nicolaus de Man, heere van beede de Lenicken». ⁽²¹⁴⁾. Komen de namen «'t Manneken», «Mannekensveer» en «Mannekensverebeek», op en rond ter Lake, soms van deze mijnheer de Man ?...

Als oudst bekende leenhouder van ter Lake vinden wij Pieter Seyssens fs Jan. De heer Verhoustraete deelt mede, dat wij de Seyssens aantreffen als bezitters van veel veld op het Aaltershoeckje ; zo in 1542 een Jan Seyssens, in 1550 Pierke Seyssens, enz... Doch Pierke Seyssens was leenhouder van een leen van Woeste, de Hendelbrake, die hij anno LV^{tich} (1556) verkocht aan Maerten Snouckaert. Latere eigenaars van de Hendelbrake waren :

(212) Cohieren van den Tienden Penninc, Knesselare 1571. — Stadsarchief te Gent.

(213) Oudburg, nr. 1842.

(214) Land v. d. Woest., nr. 384, Renteboek van Woeste van 1684, art. 209.

Mr Marten Snoccaert fs Jo^r Marten, den 9 Meye 1592

Mher Marten Snoccaert bij overlijden grootvader Marten Snoccaert in 1638

Albert fs Marten, bij overlijden van vader, in 1642

Marcus Vleys, anno ? ⁽²¹⁵⁾.

— Vanwaar komt de naam ter Lake? Men schijnt de pachter Blommaert van vóór de Geuzenberoerten «Maerck Uplaেকে» genoemd te hebben :

«De bailliu van Bellem Arent Buusterman zeght ende verclaert dat de casselrie vanden Audderburch haer bestrect een half mijle boven den Nieuwendam ter plaetse ghe-naemt ter Laect an t zwarte gat, anden loop ghe-naemt Berdenen brugghe ⁽²¹⁶⁾, ende es gheseyt ter Laect omme dat de pachter wonende up de hofstede ghe-naemt was Maerck Uplaেকে, thenden Houckestraete aldaer dat light eenen wech naer Bulscamp. In Knesselaere van tgoed te Laecke naer t geweste genaempt de Watermuelen, omdat wijlen aldaer een watermuelene ghestaen es, ghelegghen thenden Buytelaere straete die ooc strect naer Bulscamp velt ende van daer naer den Nieuwendam...» ⁽²¹⁷⁾.

Het kerkrenteboek van Aalter, de anno 1513, vermeldt : «t jaerghe-tide van Mher Rogier van Ghistele doet men jaerlicx op St. Gheertruden dach. Hiervooen heffen de priesters ende den costere haerlieden deel opt Goedt te Laecke». ⁽²¹⁸⁾.

In «Last ende baete van de Pastorije van Haltre», 1620, constateert de toenmalige pastoor dat er van dit bezet «is heden daech geen blijcken» en in de Aalterse kerkrekening van 1607 stond er reeds : «Et ghoet daer wijlent up ghewoont heeft Maerk Bloemaert ende ligghende bij Sint Jooris ten distele es beset om een jaerghetijde te doene van Mer Lodewijk van Praet up 11e decembre...» Dit tweede jaargetijde, bezet op te Lake, komt

(215) Ibid., nr. 1.

Eigenaars van te Lake waren verder :

1811 — de Bie, Brugge ;

1835 —de Moerkercke, Brugge ;

1856 — Ludovic de Bie-de Westvoorde, Oostkamp ;

1875 — Ludovicus de Bie-Le Gillon, Brugge.

(216) Berdenen brugghe = Berdelen brug of buis. Nu nog : Berdelenbuisbeek.

(217) Fonds Oudburg, nr. 158. Resolutieboek van 1582.

(218) Kerkarchief te Aalter, Pastorij. Thans R.A. te Gent.

ook voor in hogergenoemde «Last ende baet...», met de vermelding : «dit al achtervolghende aude rekenijghen ende den chaetre van den besette dewelcke tot nu toe verloren is ende daerom de rente ontkent wort».

In de kerkrekeningen van 1621, 1622 en 1624 vervolgt het :

«Er wort hier ter kennesse ghebracht dat het goet van Lake belast es met een rente van 2 ponden groten tsjaers over het jaergetijde van Mher Lodewijck van Vlaenderen ende de saecke gheroert heeft in den Raedt van Vlaenderen op quytschelt ende daer tot nu toe es blijven hanghen onghedecideert». (219).

De armenrekening van Aalter, anno 1631, zegt :

«Item wordt hier gestelt ende ter kennesse ghebrocht dat van auden tijden toequaemen den aermen zoo achtentwintigh ofte vijftich proevenen (= broodjes), elck werdich zes groên, uyt het jaerghetijde van M'her Lodewijck van Vlaenderen, heere van Praet, bezedt op t goet te Laecke nu toebehoorende Jo^r Nicolaes Snouckaert, nemaer alzo den chaerter alnoch int onghereede is, ende diendeure het bezedt niet en can gheindt worden. blijft alhier voor Memorie». (220).

En in de armenrekening van 1646 was het nog steeds «Memorie».

De kerkrekening van 1633 constateert «dat de rente van twee pond groten, bezet op het goed van Lake te Knesselare, reeds verachtterd is sedert 1580, niettegenstaande men vóór ettelijke jaren daarover geprocedeerd had in de Raad van Vlaenderen». (221).

Tenslotte lezen wij in de «Copyen van alle de lantpachten, cheinsen, renten aengaende de Kercke van Haltre, ± 1615», dat het jaergetijde van de heer van Praet «dat men doet op Ste Catharijnen dach verachttert (is) tzedert anno XV c LXXVII». (222).

(219) Ibid.

Deze Rogier van Gistel was de schoonvader van Lodewijk van Vlaenderen, bijgenaamd de Fries, die de heerlijkheden van Woestijne en Praat als bruidschat kreeg van zijn vader, graaf Lodewijk van Male (14^e eeuw).

Het tweede jaergetijde, bezet op te Lake, was dat voor Lodewijk van Vlaenderen, gezegd van Praat, heer van het Land van de Woestijne, echtgenoot van Josijne van Praet en overleden in 1555. (Cfr. Arthur Verhoustraete : De Kerk en de kerkelijke instellingen te Aalter rond 1600 ; Beernem, 1947, blz. 14-15).

(220) Ibid.

(221) Ibid.

(222) Ibid.

Daar hebben wij het jaartal : 1577 ; dat is dus sedert de Gentse theocraten meester geworden waren. Rogier van Gistel en Lodewijk van Vlaanderen hebben het dan verder moeten stellen zonder hun jaargetijde. ⁽²²³⁾.

.....

Nopens het maalrecht, jacht, visserij, de cijnzen en persoonlijke eigendommen van de heer van het Land van de Woestijne, binnen Knesselare, bezitten wij ook nog enige gegevens.

Volgens het denombrement van 11 marat 1566, bezat de heer het maalrecht, als een volledig monopolium, binnen de omtrek van één mijl, rondom een paal, geplant te Aalter, wijk Oostmolen. ⁽²²⁴⁾. In 1780 vielen daarbinnen, voor Knesselare :

«Den wind ende den rosmeulen met den bergh ende den huyse daermede gaende met omtrent vier gemeten landts op den Pietendriesch, waarop haere Exctie heeft staenden prijs tot 415-0-8 ponden ; word gebruikt bij Pieter Jacobus Hertschap ten prijse van 41 Pond (de molen van Aalter = 80 Pond)». ⁽²²⁵⁾.

«Den bergh ende het reght van den wind van den meulen (dus niet het draaiend werk) bij Knesselare kercke wordt in cheijnspaght ghebruijckt bij Pieter Adrianssens voor eenen termijn van 27 jaren, ingegaen 30e Maerte 1755 voor 9 Pond». ⁽²²⁶⁾.

«Den bergh ende wind van den meulen binnen t'selve Knesselaere, op den post van Houckestraete word in cheijnspaghte gebruikt bij de wed^e Joannes Verhuyst voor 27 jaeren, ingegaen 25 januarij 1756 ten prijse van 10 Pond». ⁽²²⁷⁾.

De jacht op het Land van de Woestijne, zowel binnen Knesselare als elders, was omstreeks 1780 «al onverpacht ende (gaf) alleenlijck in recognitie eenighe coppelen wildt». ⁽²²⁸⁾. Voor de verpachting van de jacht in 1677, zien wij dat Knesselare in vier «omlopen» verdeeld was :

«1. De Cleyt — beginnende vanden Puyraeper lancxt den heerwech tot de Vennekens ende alsoo jeghens Maldegem. Oedelem ende prochie van Urssel ;

(223) Gegevens van de heer Arth. Verhoustraete.

(224) Land v. d. Woest., Denombrement van 11 maart 1566, in nrs 1 en 2.

(225) «Consistentie, detail ende ghelegenthede...», ± 1780 : zie voetnoot 120.

(226) Ibid.

(227) Ibid.

(228) Ibid.

2. Malsemwijk — bestreckende van de Houckestraete tot de kercke ende voorbij den meulen tot lancxt den heerwech jeghens den waterloop daer Oedelem, St Jooris ende Knesselaere scheet ;

3. Leenwijk, beginnende van de Buntelaerstraete ende alsoo loopende lancxt de Buntelaerstraete tot Lettenburg ende van daer naer de kercke lancxt de Haelterstraete ;

4. den Vijnckt ende Bergelant — bestreckende vanden voorgaenden wijk tot jegens Haelter en Ursel ende tot jegens den wijk van Cleyt». (²²⁹).

Pieter Thienpondt, van Aalter, pachtte in 1780 alle visserij in de vaart «beginnende aen het gescheed der prochie van Bellem en eindigende aen de swarte buisse aen St Jooris, soo verre den Lande van de Woustijne sigh extendeert», mits 7 pond per jaar. (²³⁰).

Het recht van de marktschepen te Hoekstraat, naar en van Brugge, was verpacht aan Lieven Coppernolle, uit St-Joris, voor 8 pond per jaar. (²³¹). Het recht van de veerschuiten in Hoekstraat en op Grand'mère was voor jaren in handen van de weduwe Joannes Verhuyst (ingegaan in 1759), tegen 5 pond per jaar, terwijl het veer bij Woestijne, onder Aalter, 6 pond per jaar gold. (²³²).

Volgende landen, bossen en meersen, werden te Knesselare «bij haere Excellentie verpacht» : nr. 124 van het landboek (495 roeden) ; nr 500 (134 r°) ; nr 79 (496 r°) ; nr 80 (274 r°) ; nr 85 (160 r°) ; nr 59 (487 r°) ; nr 117 (606 r°) ; nr 135 (115 r°) ; nr 145 (830 r°) ; nr 130 (521 r°) ; nr 126 (441 r°). In 1780 was Jacobus Dhoore pachter van deze gronden, samen met vele andere binnen Aalter, in totaal 35 gemet 41 roeden hemelse breedte, voor 35 pond per jaar. (²³³). Ongetwijfeld verhuurde hij dan deze percelen verder, die vaak afkomstig waren «als aen den heere geabandonneert voor heerlijcke renten ende eenighe bij hem vercreghen».

Verder volgen de «Straetcheijnsen in de Prochie van Knesselaere» :

De wed^e Joannes Cackaert heeft 75 roeden cheijns uijt den Pietendriesch voor P. 0-17-0

(229) Land v. d. Woest., bundel nr. 149.

(230) «Consistentie, detail ende ghelegenthede...», ± 1780.

(231) Ibid.

(232) Ibid.

(233) Ibid.

Jan de Coster, nu Nicolaus Landuijt, heeft uijt den selven Pietendries 12 roeden cheijns voor P. 0-5-0

Pieter Leers, nu Judocus Bultijnck, heeft 10 roeden uijt den gemelden Pietendriesch voor P. 0-3-0

Marten Stock, nu Theodor Bresseel, heeft uijt den gemelden Pietendriesch eenen cheijns van P. 0-4-0

de kinderen Vincent van der Cruijcen hebben eenen cheijns uit den selven Pietendriesch van P. 0-6-0

Pieter van Dierdonck, nu sijne kinderen, heeft uijt den selven driesch eenen cheijns van P. 0-4-0

guilliaeme Steyaert, nu pieter de Bruijne, heeft eenen cheijns in de Buntelaerstraete waer op staet een herberghe genaemt Lettenburgh ten prijse van P. 1-0-0

Cornelis Baute, nu sijne kinderen, heeft eenen cheijns uijt d'Hullestraete ten adv^{te} van P. 0-2-0

Joannes Ruijmbeke, nu pieter Joseph Maeyens, heeft eenen cheijns uijt de selve straete ten prijse van P. 0-2-0

Cheijnsen in Houckestraete :

Jan Beelaert heeft 25 roeden cheijns uijt de selve straete, jaerlijckx voor P. 0-5-0

Francies Maeyens in houwelijk hebbende de weduwe van jan de Rijcke heeft ook eenen cheijns uit de selve straete, P. 0-13-4

Ignatius van Ackere heeft oock eenen cheijns in de selve straete voor P. 0-3-4

de kinderen Jan Maeyens hebben ook eenen cheijns in de selve straete jaerelijckx voor P. 0-5-0

Cheijnsen op den Schuerdriesch bij Knesselaer kercke :

pieter Iterbeke, nu joannes Botterman, heeft uijt den selven driesch eenen cheijns voor P. 0-7-6

Jan Claeyns, nu joannes Lippens, heeft eenen cheijns voor P. 0-10-0

Martinus Dombrecht, nu de wed^e françois D'hulster, geld jaerelijckx eenen cheijns van P. 0-10-0

Arnout Fiers, nu Carel van de Voorde, heeft eenen cheijns uijt den selven driesch jaerelijckx voor P.0-5-0». (²³⁴).

Omzeggens al deze cijnsgronden waren eenmaal genomen geweest uit de dries van het dorp (de Scheurdries, waarvan de zuidkant in de volksmond nu nog «'t Drieselken» noemt; noord- en noordoostelijk van de kerk; pastorijs en kerkhof liggen nu op de Scheurdries) en uit de Pietendries, bij de molen (zowel op de noord- als op de zuidkant), alsook een paar uit de Hoekstraat, de Hulle- en de Buntelarestaat. Zij zijn zeer klein van oppervlakte en nog vrij gemakkelijk terug te vinden in het kadaster van 1810. Die gronden werden van de heer, als oorspronkelijk bezitter van de driesen en van de straten, in erfpacht gehouden, mits betaling van een jaarlijkse en eeuwigdurende rente, genaamd heerlijke rente of cijns. Deze onafkoopbare rente was het blijvend kenteken van het recht van de heer. Hier bestond zij uit een penningrente, dus een jaarlijkse betaling in geld.

Over al deze cijnsen te Knesselare worden wij nog heel wat beter ingelicht door de «Pennynck rente binnen Aeltre, toebehorende S. Exc. Philips-François prince van Rubempré, als heere ende ter causen van sijnen lande van de Woestijne..... ± 1717» (²³⁵) :

«Hier naervolgen de cheynsen bij den heere van den Lande van de Woestijne uijtgegeven aende naerschreven persoonen :

— Knesselare — Pietendriesch — straet cheyns betimmert met huys ende schuere, wesende herberghe genaemt den Franschen schilt (²³⁶), O. Gentschen herwegh, S. den Dries, W. de cheyns van Jan de Costere, N. Pieter Schockaert, vercheynst 1665, groot 75 roen — P. 0-17-0.

— Knesselare — straet cheyns, 14 R^o behuyst ende beschuert, ten Pietendriesch binnen Knesselare, O. Kindⁿ de Muer, S. den Meulenbergh, W. den Dries, N. den herwegh, landboek Knesselare nr 1526 (in de marge, later aangevuld : Pr Hertschap; vgl. met de tekst van 1780).

— Den wint ende peirde meulen op den voorn. Pietendriesch staende wort verpacht met het huys hierboven.

Jacqs Goethals pachter bij voorwaarde van 11.4.1718 voor 6 j. ingaende 1 April 1718 voor P. 36-0-0 en 100 gelij tsjaers.

(234) Ibid.

(235) Land v. d. Woest., nr. 5.

(236) Een «Franschen Schilt» was een geldstuk. Zie : Cout. du Bourg de Bruges, t. II, p. 647.

— Joannes Goethals fs den voorn. Jacqs pachter bij voorwaerde van 21.2.1724 voor 6 j., ingaende 1.4.1724 voor P. 48 en 100 geley.

— Joannes Kerckaert.

— (In de marge :) Pieter Hertschap.

— Knesselaere — straet cheyns, Pietendries, behuyst lantboek Knesselaere nr 1524, groot 11 r° — O. den cheyns van Pr Hertschap hier-vooren, S. den Dries, W. den cheyns van Pr Leers hiemaer. P. 0-3-0 (in de marge : Arent de Vogelaere, Joannes de Coster).

— Knesselaere — straet cheyns, Pietendries, behuyst lantb. nr 1524, 11 ½ r° (helft van 23 r°, dies d'ander helft hiervooren op Jan de Coster)

— S. den heer van het Land van de Woestijne met den Dries, W. den selven met cheyns Kind^a Vincent Marlé. P. 0-3-0 (in de marge : Pr Leers).

— Knesselaere — straet cheyns, behuyst, Pietendriesch, lantb. nr 1523 — 30 r° — O. Pr Leers met voorgaende, S. den Dries, W. een lant wagewegh. P. 0-14-2 (in de marge : Joos Wieme).

— Knesselaere — cheyns — behuyst — Pietendriesch — lantb. nr 1531, 28 r° — O. en N. den selven Dries, W. volgende cheyns van Stock. P. 0-10-0 (in de marge : V. Vercruysse).

— Knesselaere — cheyns, behuyst, Pietendriesch, 30 r° — O. voor- gaende, W. den heere van het Land van de Woestijne met 88e Leen vanden selven lande, N. den Dries, P. 0-4-0 (in de marge : Stock).

— Knesselaere — straet cheyns, behuyst, herberghe genaemt Letten- burch, inde Buntelaere straete, lantb. nr 53, deel van meerder partije, groot desen cheyns 70 r° — O., S. ende W. de straete, vercheynst voor 100 jaeren ingegaen 1 Meye 1677 voor P. 1-0-0 tjaers (in de marge : Steyaert).

— Knesselaere — straet cheyns — behuyst, in de Hullestraete — groot 30 r° — O., S. ende W. de straete. P. 0-2-0 (in de marge : Baute).

— Knesselaere — straet cheyns — Houckestraete ofte Straetevoort — lantb. nr 477, 25 r° — O., S. ende W. de straete. P. 0-8-0

— Knesselaere — straet cheyns — behuyst, in de Houckestraete — lantb. nr 467, 66 r° — O., S. ende W. de straete, N. leen nr 142. P. 0-10-0.

— Knesselaere — straet cheyns, behuyst, Houckestraete — tusschen lantb. nr 466 ende 467, 49 r° — O., S. ende W. de straete, N. 142e leen. Voor 29 jaer van 1706 af. P. 0-3-4.

— Knesselaere — straet cheyns, behuyst, Houckestraete, lantb. nr 466, 49 r° — O., S. ende W. de straete, N. 142e leen. P. 0-7-0.

— Knesselaere — straet cheyns, behuyst — Hullestraete, bij d'hofstede van Cornelis van Nieuwenburgh, groot 4 roen, ingaende 1 Meye 1711, sonder brief. P. 0-2-0.

— Knesselaere — bij de kercke — cheyns, behuijst op de Scheurdries, lantboeck nr 980 — 37 r°, Oost een straetjen, Suijt ende West de Vier Wegh, Noort den dries. P. 0-7-0.

— Knesselaere — bij de kercke — cheyns, behuijst op den Scheurdries, lantb. nr 979, 55 r°. P. 0-10-0

— Knesselaere — bij de kercke — cheyns, behuijst op den Scheurdries, lantb. 981, 71 r° — Oost, S. ende W. de priesterage. P. 0-10-0.

— Knesselaere — bij de kercke — cheyns, behuyst op den Scheurdries — lantb. nr 982, 21 r° — West de Priesterage. P. 0-6-0.

— Knesselaere — bij de kercke — cheyns, behuyst op den Scheurdries — lantb. nr 985, 32 r° — O. de priesterage, S., W. ende N. den selven Dries. P. 0-5-0.

— Knesselaere — cheyns vanden bergh ende wint van den meulen ende rosmeulen tot Knesselaere, genaemt den Plaetse meulen — O. den herwegh van Ghent naer Brugghe, Noort de Majesteyt — groot

Jooris Goethals en Jooris de Scheerder tot Sleidinghe bij ciynsbrief van 30.3.1685 — voor 27 jaeren, ingegaen 1 Juni 1685. Den meulen is gecomen van omtrent den wijk van Wulfsberghe in Ursel, mits den voorgaenden was afgebrant.

P. 10-0-0 tsjaers.

Den heere van Knesselaere mag teynden den cheyns de meulens in staende prijsje t aenveerden ofte den cheyns voorder continueren en indien hij quame af te branden, comt den cheyns te cesserem.

— Pr de Vos tot Waerschoot ende Gillis van Kerrebroeck tot Sleydinghe, bij continuatie van den voors. cheyns voor ander 27 jaer, voor gelijcke somme en op de voorschr. conditien, bij cheynsbrief van den 24 febr. 1711.

— Joos Claeys, meulenaer tot Knesselaere, over Sr Pr de Vos ende Gillis de Marex, die coop hadden van den voorn. Gillis van Kerrebroeck — den lesten Meye 1740 sal den cheyns uytgaen, dus ten adv^{te} als v°.

— Knesselaere, 't eynden Houcke straete — Cheyns van den bergh ende wint van den meulen ende rosmeulen tot Knesselaere, genaemt Houckemeulen, O. Pr Verhulst met sijn hofstede, S., W. de Brug-

sche vaert. N., groot 100 r° erfve daer voor den brant van 1683 t'molenhuys placht te staen — Pieter Clyncke om daer op te stellen een meulen (den cheynsbrief van 16 feb. 1650 voor 12 jaar, ingegaen 1 Meye 1650) — den heer mach die aanveerden in prijsje t'expireren van den cheyns, die is P. 11-0-0 tsjaers.

Joos de Zutter ende Jan van Poucke — transactie 26 Oct. 1672
— Rijckaert Adriaenssens

— Jan Adriaens wiens wed^e is getraut met Pieter Verheust, meulenaer, 20 Ougst 1706, voor 20 jaeren ingegaen 1 Juni 1705, voor P. 10-0-0 tsjaers

— Pieter Verheust, bij anderen cheynsbrief van 23-1-1726 voor 29 jaer, ingaende 1 Juni 1725. De meulens mach den heere bij t'expireren van den cheyns in staende weerde aanveerden of den cheyns continueren of nieuwen maken; desen cheyns is voor P. 12-0-0 tsjaers.

— Joannes Verhuyst, daernaer sijne weduwe......

(237) Gemeentearchief van Knesselare, kadaster van 1810.

— Wat de tienden betreft, was het Kapittel van O. L. V. te Doornik de grote tiendeheffer te Knesselare. In 1571 waren de tienden «toebehoorende aen den Capytele van Doornijcke, den pastuer van Knesselare Cristiaen Hillebrant ende andere» verpacht aan «Pieter van de Velde fs Jans de jonghe, mulder, ende de Kinderen Jacob Holbant ende meer andere»: «Eerst Kerckackere: Martyn Rosiers een halfve reke... Wijck van de Stoct... Wijck van den Malsem... Dit sijn de Gheleykins (geleitienden): Eerst Amant Ghyselinc den derden schoof op Eentvelt voor 19 schell.; Segher Boghaert de helfschede up Aemsdounct voor 33 schell.; Marc Blommaert t'gheheele gheleet up Verckensbrouck voor 14 schell. — Dit sijn de pachters vanden Pastuer: Eerst Saelmon van den Herbrugghe een halfve reke in den Kerckackere voor 2 Ponden 15 Schell....» (Kohier Xe Penning).

Wulfsberge bezat een tiende in Eentveld.

Een belangrijke haverrente behoorde aan de heer van het Land van de Woestijne: eveneens een penningrente van «24 schellynghen en den zesden schoof in de thiende van Hamsdonck, nu: «Ameldonck», «een heerlijcke rente van P. 4-15-6 langs de Caulsie ontrent de Kercke», «eene erfelycke rente van 8 ponden 8 schell. op diversen» en nog «een heerlijcke rente van 8 ponden op landen in Knesselaere ende Aelter». Maar er bestond ook een evenrente, verschuldigd aan de Majesteit, waarover gegevens in verschillende bundels van het archief Land van de Woestijne. Reeds in oude tijden wert het baljuwschap van de Gravelijckheid verpacht door de hoofdbaljuw van de Oudburg en de ammanie van Knesselare door de heer van het Land van de Woestijne:

«Christoffel van Hulle hout in pachte van den balliu vanden Auderburgh van Ghent de balliage van de Gravelijcke binnen Knesselaere voor P. 2-10-0 tsjaers.

Jan Pesyn hout in pachte van mijn heere van Praet de ammanije van Knesselaere voor 2 Ponden tsjaers» (Kohier Xe Penning, 1571).

Bij het situeren van al deze cijzen en renten kan men zeer nuttig gebruik maken van het kadaster van 1810. Daarin treft men nog 84 percelen aan, meestal kleinere, op naam van «Charles de Merode à Bruxelles», die de laatste heer van het Land van de Woestijne was; vooral de stukjes «de Merode pour le fond — N. N. pour le bâtiment» zijn daarbij van belang. Daarnaast vind men ook nog 94 percelen op naam van de Gemeente zelf ingeschreven, waaronder weerom twaalf kleine brokjes met de aanduiding «Knesselaere, la Commune, pour le fond — N. N. pour le bâtiment». Deze liggen langs de straat, waaruit zij oorspronkelijk genomen werden. De overige percelen, vooral de grotere, op naam van de Gemeente in 1810, zijn de ingepalmde bezittingen van de voormalige Armendis, het Gilde van Sint-Willibrord en van het H. Sacrament, maar vooral van de kerk van Knesselare, die heel wat landerijen blijkt bezeten te hebben, al waren de meeste ook reeds publiek verkocht onder de Oostenrijkse tijd. ⁽²³⁷⁾.

Alfons RYSERHOVE.

«Sallemoen van de Walle pacht de ammanie van Knesselaere voor 20 Pond paris tsjaers» (Rekening over het beheer van de goederen van de heer van het Land v. d. Woest., 1548-1549, R.A. te Gent, L. v. d. Woest., nr. 148).

«Jan van de Walle die in pachte heeft d'ammanie te Knesselaere, eenen termyn van dry jaeren voor P. 24 par. tsjaers, compt over 't 2^e jaer van zijnen pachte verschenen Bamesse 1565 P. 24 par.» (Id., 1566, L. v. d. Woest., nr. 13).

«Den amman van Knesselaere over diversche gheboden en callengieren van beste hoofden den tijt van twee jaeren hendende LXV, per billet ende quittance P. 3.2.0 par.» (Ibid., 1566, onder de uitgaven).

«Dammanie van Knesselare en es tzydert den trouble midts de cleene importantie tot noch toe niet te pachte gheboden geweest, nemaer es bedient by Gaultere Hoof (= Wouter Hooft) die schuldich es danof te verantwoorden als by den doender niet gecommiteert gheweest hebbende, maer by joncheer Gauthier van Huele bij laste van den baron van Roisin zoo de voorn. mainteneert, dus Memorie». (Ibid., Rek. van Jenne de Mouchy over 1607 tot 1611, L. v. d. Woest., nr. 14). In 1670 was Jan Hooft fs Jans officier of amman te Knesselare. Er werd een manslag op zijn persoon gepleegd de 7 mei 1673, te Knesselare, toen hij, na een twist, door Jan Maeyens werd neergeschoten. Een onderzoek nopens de manslag, door Maeyens bedreven, steekt in de «Processtukken» van het Fonds L.v.d.W. bundels 147 à 175.

Er was te Knesselare eveneens een «gasthuis», dat niet belast werd :

«Item in dese prochie staet een gasthuus (in Eentveld) niet verhuert wesende, maer tot conservatie van de aerme passanten. Stellen tselve by memorie» (Kolhier Xe Penning, 1571).

DE PASTOORS GHEUNS EN KERREMANS,
TWEË ANTIPODEN
IN HET PAROCHIAAL LEVEN TE EEKLO

Hoewel er reeds een en ander gepubliceerd is over de voormalige en huidige parochiekerk van Eeklo, St-Vincentius ⁽¹⁾, weten wij toch nog maar bitter weinig over de persoonlijkheid en de activiteiten van de Eeklose pastoors.

Deze studie wil enigszins in die leemte verhelpen en pogen aan de hand van twee totaal verschillende pastoorsfiguren, de evolutie en consolidatie van het kerkelijk leven te Eeklo te schetsen.

Vangen wij aan met *Jan Gheuns*, pastoor te Eeklo van 1616 tot 1634. Om de persoonlijkheid van deze eigenaardige en tenslotte verlopen figuur voldoende te kunnen begrijpen, is het nodig hem te projecteren in het kader van zijn tijd.

Sinds de oprichting van het nieuwe bisdom Brugge (1559-1562), hadden de hervormingsdekreten van het Concilie van Trente, gezien de politieke verwickelingen, er nog maar weinig kans gekregen, vooral dan in de noordelijke dekenij Aardenburg, waartoe Eeklo behoorde en die weldra gehalveerd onder Spaanse en Statenbodem lag. Te Eeklo zelf was de toestand bijzonder hachelijk geweest tijdens de eerste halve eeuw onder Brugs geestelijk bestuur. Herinneren wij slechts aan de hagepreken en begin van beeldenstorm in 1566, de geuzenraids, de calvinistische heerschappij (1578-83), die culmineerde in de volledige desolatie van Eeklo (1583-1603) en nog daarna tot 1648 lag Eeklo vrijwel onbeschermd tegen welkdanige protestantse infiltratie ook. ⁽²⁾.

(1) Dr. E. DHANENS. *De voormalige parochiekerk van Eeklo*. Antwerpen 1947.
L. LAMPAERT. *De parochiekerk van Eeklo St-Vincentius*. Eeklo 1964.

(2) Zie hierover ons artikel : *Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de XVIe eeuw*.
Appeltjes van het Meetjesland XII, blz. 57-136. Maldegem 1961.

De onmiddellijke voorgangers van pastoor Gheuns, hadden een te kort herderschap om van enig vruchtbaar resultaat blijk te kunnen geven. De toestand lijkt trouwens vrij verward te zijn.

Zo is bv. Cornelis Simoens op 3 mei 1609 desservitor te Eeklo en op 15 juni van hetzelfde jaar pastoor te Lembeke, terwijl wij Jacob van den Bossche op 18 juli 1609 aantreffen als desservitor te Eeklo en tevoren te Lembeke. Er schijnt dus een verwisseling gebeurd te zijn. ⁽³⁾.

Precies met van den Bossche beginnen dan de tribulaties van Jan Gheuns. Op 24 augustus 1615 komt er een gewapend gevolg uit Brugge om pastoor van den Bossche gevangen te nemen. Er was dus blijkbaar iets niet in orde met hem. Hij geeft inderdaad min of meer gedwongen ontslag op 16 april 1616 en vertrekt naar het Brabantse. Later wordt hem nog een proces aangedaan door de stadsmagistraat van Eeklo ⁽⁴⁾ en op 9 mei 1618 moet hij zich nogmaals verbinden niets te zullen ondernemen tegen het pastoraat van meester Jan Gheuns. ⁽⁵⁾.

Het een en het ander wijst er op, dat de pastorij van Eeklo betwist werd tussen van den Bossche en Gheuns en dat dit slechts mogelijk was door de zwakke persoonlijkheid en het gering gezag der toenmalige dekenen.

Al met al zat pastoor Gheuns nu vast in het zadel.

Hij zal er gebruik van maken om de zo noodzakelijke herstellingen van de deerlijk gehavende kerk krachtig ter hand te nemen. Op 2 december 1628 greep de aanbesteding van herstellingswerken plaats. Zij hadden betrekking op het metselwerk van twee beuken: de middel- en noordbeuk met de kruiskapel. ⁽⁶⁾.

Ook een nieuwe pastorij komt klaar, die de pastoor op 17 september 1630 betreft. ⁽⁷⁾.

Maar van nu af schijnt pastoor Gheuns moeilijkheden te krijgen met zijn parochianen. Het begint op 23 januari 1630 met een proces tegen Joos Kerf. Diens huisvrouw, Margriete Peelman, had een weinig stichtend verhaal ten beste gegeven over de pastoor, dat helaas maar al te waar

(3) Archief Bisdóm Brugge, *Acta Episcoporum Brugensium*. Mij welwillend medege-deeld door wijlen archivaris E. H. M. English, voortaan afgekort als AEB.

(4) Stadsarchief Eeklo, nr 1687 (procesbundel).

(5) Archief Bisdóm Brugge-AEB.

(6) Dr. E. DHANENS. *De voormalige parochiekerk van Eeklo*. Antwerpen 1947. Bijlage I, blz. 45. Zie ook Stadsarchief Eeklo, nr. 1697.

(7) Archief Bisdóm Brugge-AEB.

bleek. Hij had namelijk aan de onwetende huisvrouw van schipper Antoon Verbruggen, die met zijn schip op Antwerpen voer, « eenen clomp ofte stuc gesmolten silvere » meegegeven, « om het selve te vermangelen voor eenen silveren sleutelriem ». (8). Dit zilver kwam voort van de kerkschat en een Antwerpse zilversmid had haar over de herkomst ervan ingelicht.

Om zich te rehabiliteren beschuldigde de pastoor zijn geboortevrouw, hogergenoemde Margriete Peelman, ervan « gheaffixeert te hebben aende kerckduere seker paschille briefkens schandaleus tot laste vanden heeschere (de pastoor), danof nochtans niet en is nochte nimmermeer metter waarheit blijcken sal ». (9).

De pastoor heeft trouwens de naam dat hij bestendig en lichtvaardig processen voert o.a. tegen de voormalige baljuw Niklaas Yman, tegen Jr Ingelbrecht van Urssen, zijn zwager, tegen Mr Jan Tsjonckers, tegen Antoon Verbruggen, Guillaume de Croocq, Lieven Peelman en meer anderen ongenoemd.

Als parochieherder bezorgde hem dat een kwade roep en zijn eis tegen Joos Kerf werd dan ook onontvankelijk verklaard.

De verhouding met de plaatselijke magistraat en met gans de parochiegemeenschap wordt steeds meer gespannen. De situatie van de pastoor wordt onhoudbaar en eindigt in 1634 met een formele inbeschuldigingstelling vervat in 74 artikelen, die ons een beeldende kijk geven op de activiteiten van Jan Gheuns.

Punt voor punt vatten wij hier dit rekvisitorium samen :

- 1) Pastoor Gheuns is alhier 18 jaar pastoor geweest (1616-1634) en « heeft aldaer gheduerende den zelven tijt luttel goeds ghedaen, maer ter contrarien oorsaecke van vele schandaelen ».
- 2) Het blijkt dat de pastoor soms 2 tot 3 weken afwezig was uit de parochie o.a. op kerstmis 1633, toen hij op reis was naar Brussel in opdracht van de burgemeester van IJzendijke, weerhouden in de gevangenis te Brugge.
- 3) Tijdens zijn afwezigheid zorgde hij voor geen plaatsvervanger. Soms kwam er wel iemand op zon- en feestdagen.
- 4) Daardoor zijn verschillende doopsels uitgesteld o.a. dat van het kind van Cornelis Bonne. Zelfs is het kind van Niklaas van Basselaere, 10 dagen oud, zonder doopsel gestorven.

(8) Stadsarchief Eeklo, nr. 1686, procesbundel.

(9) *ibid.*

- 5) Daardoor hebben ook verschillende kraamvrouwen hun kerkgang moeten opschorten.
- 6) Wat erger is, tijdens hogergenoemde afwezigheid zijn verschillende personen zonder administratie van de laatste H. Sacramenten gestorven, zo Antoon Blondeel, Jan Beelaert, Jan Oostvelt, Pieter Rogiers, de zuster van Simoen Colmandis, de dochter van Jacques Dercker en Christoffel van Nieuwenhuysen.
- 7) Cornelis de Rijcke «ligghende inden uystersten noodt» heeft hier tegen formeel geprotesteerd.
- 8) Anderhalf jaar geleden verzocht hij de koster 's avonds de kerk te openen voor de huwelijksplechtigheid van Jacques Willems met Janneken Tsjonckers.
- 9) Nadat de koster hierop replikeerde dat geen trouwen toegelaten waren na de middag, nam hij de sleutels af en deed toch de trouw.
- 10) De huisvrouw van Antoon Verbrugghen, nam op last van de pastoor, een gesmolten zilveren kelk mee naar Antwerpen om die aldaar te verwisselen. (Dit weten wij reeds uit een voorgaande processtuk).
- 11) Hierop verweet Margriete Peelman, de huisvrouw van Joos Kerf, dat de echtgenote van Ingelbrecht van Urssen, zuster van de pastoor, «eenen silveren leserant» droeg, voortkomende uit de verwisseling van de vergulde kelk.
- 12) Dezelfde Margriete Peelmans beweerde zelfs, bij woord en bij schrift dat een woord van haar «zaude den valsschen verrader zijnen hals kosten».
- 13) Hierover ten eerste verstoord, dwong hij zijn schoonbroer, Ingelbrecht van Urssen, destijds baljuw, Margriete Peelmans «op eenen ordinairen maerctdag ten schandaele van een yeghelijck» wederrechterlijk aan te houden en op te sluiten.
- 14) Hierover is een proces aanhangig geweest bij de vierschaar van Eeklo, later bij de Raad van Vlaanderen.
- 15) Dikwijls is haar echtgenoot, Joos Kerf, hiervoor nutteloos lastig gevallen en gedagvaard.
- 16) Ook Petronelle Bollengiers heeft aanstoot genomen aan de wederrechterlijke schenking van de pastoor aan zijn zuster.
- 17) Blijkbaar zorgde pastoor Gheuns goed voor zijn familie. Aan zijn broer Adriaan Gheuns, procureur bij de Raad van Vlaanderen, bezorgde hij een schilderij, voortkomende van de kerkschat.

- 18) Het blijkt eveneens dat de verweerder familiair is geweest met de zuster van Mr Pieter Auroy. Destijds was zij gedurende 4 à 5 jaar begijn en zij heeft toen bij hem gelogeed.
- 19) De vraag wordt gesteld of de pastoor «niet bevonden en is gheweest de zelve thebben sitten op zijnen schoodt».
- 20) Is het waar dat bedoelde begijn «verlaetende haer abijt van begijn niet vertrocken en is naer Antwerpen, ende van daer weder ghekeert zijnde tot Ghendt, aldaar ghelogiert heeft ten huysse van de voorn. Adriaen Geuns, sverweeters broeder, verlost zijnde van haer vrucht, die sij hadde ghedraghen?»
- 21) De verlopen begijn is daarna vertrokken naar een klein huisje in de stad en aldaar opnieuw bevrucht.
- 22) Daarna heeft zij handel gedreven op Holland en Zeeland (toentertijd verboden terrein omwille van de ketterse besmetting) en zij werd financieel gesteund door de pastoor.
- 23) Samen zouden zij zelfs smokkel bedreven hebben uit het Noorden «omme te frauderen trecht van den Coninck».
- 24) «Of de verweerdere van zijne prochiaenen niet berispt en is gheweest over de voorn. famiilariteyt tussen hem en de voorn. begijnne». Nu is het wel erg als de herder moet vermaand worden door zijn kudde!
- 25) Het was zelfs zo erg dat de begijn gedwongen werd naar de rebellen (het Noorden) te vertrekken. De pastoor gaf brieven mee en zorgde voor begeleiding.
- 26) De pastoor onderhoudt een zeker kind, genaamd Jan «van twelcke hij publickelijk ghehouden wordt voor vooght».
- 27) Formeel wordt verklaard dat de begijn «bij publicke fame ghehouden is gheweest voor sverweeters concubijne ende dat hij verweerdere zoude wesen den vader van haere kinderen».
- 28) Nog wordt hij beschuldigd zeer familiale omgang te hebben met de schoondochter van Mr. Jacques van Brandenburch, die hem tijdens zijn ziekte verzorgd heeft en er dikwijls overnachtte.
- 29) Op andere keren kwamen zij gezamenlijk te middernacht uit het huis van de pastoor.
- 30) Omgekeerd heeft men de pastoor 's nachts het huis van Mr Jacques van Brandenburch zien binnengaan, waar hij door de schoondochter binnengelaten werd.

- 31) Van kwaad kwam het tot erger. Op Allerheiligen werden speellieden ontboden ten huize van Mr Jacques van Brandenburch. Gans de nacht danste de pastoor er met de dochter des huizes. 's Anderendaags, Allerzielennacht, had dan het tegenbezoek plaats op de pastorie. Toppunt : de speelman werd betaald met een biljet op het recht van de kerkendaalder, dus rechtstreeks met de inkomsten van de kerkfabriek.
- 32) Zijn parochianen raadt hij aan, naar de markten te gaan van de geunieerde provinciën en dit ondanks de strenge kerkelijke verordeningen, geen gemeenschap te hebben met de ketters.
- 33) De pastoor zelf trekt maar al te gaarne naar het Noorden, waar hij paspoorten tracht te bekomen voor gereputeerde protestanten. Zo werd een Spaans paspoort verleend aan Jan de Jonghe, vernielers van de kerk van Aardenburg, op attestatie van de pastoor dat «hij zaude wesen ghereconcilieert met onse moeder de heylighe kercke».
- 34) Eveneens trachtte hij een sauvegarde te bekomen voor Jan de Byeck, protestants burgemeester van IJzendijke, wiens meubelen door de pastoor bewaard worden.
- 35) De voorgaande goevemeur van IJzendijke werd door de Spanjaarden te Grevelingen gevangen gehouden.
- 36) Hiervoor deed de pastoor bemoeiingen te Brussel, Grevelingen en IJzendijke en gebruikte hij verschillende boden.
- 37) Voor het bekomen van dergelijke kostelijke vrijgeleiden, troggelde hij geld af van particuliere personen.
- 38) Dit was o.a. het geval met Adriaan van Assche, die onder druk, een bos geschonken heeft ter waarde van 1000 gulden.
- 39) Bedoelde van Assche is later uit armoede gedwongen geweest, dienst te nemen in het Spaans fort van St.-Donaas.
- 40) Het is meer dan 2 jaar geleden dat hij nog gecatechiseerd heeft.
- 41) Zijn sermoenen zijn ook maar allesbehalve : dikwijls spreekt hij «over cluchtachtighe zaecten» andere malen wekt hij zijn toehoorders op tot «kijfven ende vechten».
- 42) «Item of hij op zekeren sondach niet gheseyt en heeft dat eenen ackerman, die met magher peerden inden plough inghespannen werckt, in eenen dach maer zoo vele weerck en doet, als eenen werkende met cloucke peerden is doende in een ure ofte twee».
- 43) Dat hij een aanval lanceerde op de plaatselijke machthebbers wordt hem natuurlijk ook kwalijk genomen : «of hij opden stoel oock niet

gheseyt en heeft dat de officiers commende in offitie zoo magher als een luys, ende binnen corten tijt worden zoo vet als een luys».

- 45) Al de parochianen moesten het tenslotte ontgelden : «of hij dickwils niet ghekeven en heeft jeghens zijne prochiaenen, hemlieden naer segghende schandaleuse injurien, midtghaders de zelve oock slaende ende daernaer gaende naer den altaer zonder hem te reconcilieren».
 - 46) Verder «is vermetende de vroedvrouwen binnen Eecloo gheleert hebbende pap te maecken».
 - 47) Op zon- en feestdagen celebreerde hij slechts tegen de middag «sommijlen oock gheleerst ende gespoort, waerdeure de prochianen ghe-nootsaect zijn gheweest zonder hooren van den dienst te vertrecken, den eenen naer huys, ende den anderen naer de herberghe».
 - 48) Vier à vijf jaar geleden «wesende op eenen onse lieve vrouwendach, naerdien gheluydt zijnde ter vesperen, niet te peerde ghetrocken is. naer Ardenburch ende of van daer keerende niet door dronckenschap ontrent Balgheroucke en was vallende van zijn peerdt inde Lieve ende overghegheven heeft».
 - 49) Bij de opbouw der pastorij op kosten van de gemeenschap, was overeengekomen dat de paters terminarissen bij hun komst daar gratis onderdak zouden krijgen. De pastoor weigerde dit zodat de paters andermaal moesten logeren in herbergen op kosten der gemeenschap.
 - 50) Als ontvanger van de kerkedaalder, wendde hij de inkomsten ervan voor zijn persoonlijk gebruik aan.
 - 51) Hij is aldus in gebreke gebleven hiermee de schaliedekker en de timmerman te betalen ; de kerk zelf werd hierdoor met renten belast.
 - 52) Ook de afgetreden kapelaan moest met dit geld betaald worden.
 - 53) Een rekening van 1623 eindigde met een tekort van 1309 pond par.
 - 54) Ook over de laatste rekening moest hij zich verantwoorden over een som van 501 pond gr.
 - 55) Sinds meer dan 3 jaar werd geen enkele rekening meer voorgebracht.
 - 56) Het blijkt dat de pastoor «hem uyt hooverdije... en schaempt in compaignie te sitten nevens den bailliu van der kercke ende den schoolmeestere».
 - 57) Zelfs boze en kwade geesten gebruikte hij voor eigen baat : «naerdien hij belesen hebbende zekeren jonghen, vervolght wesende van eenen gheest, die was regnerende in zeker huyseken staende opde maerct, alwaer den voorn. jonghen was slaepende, den zelve gheest niet en heeft doen spreken».
- Bemerk hoe welig het bijgeloof toen nog tierde.

- 58) Die geest wees hem namelijk de plaats aan, waar goud en zilver verborgen was !
- 59) Maar hij specificeerde erbij, dat de helft ervan moest dienen voor de armen en de andere helft voor de eigenaar van het huis, die daarmee een solemnele uitvaart zou betalen.
- 60) De pastoor beloofde de helft aan de eigenaar. Maar of hij het ooit gekregen heeft ?
- 61) Wanneer koster, schoolmeester en eigenaar, na het celebreren van de uitvaart, hun salaris en deel vroegen, gaf hij hun voor antwoord, dat het geld «in peerde str... ende else blaeren zaude verandert wesen».
- 62) Nadat Tanneken de Pau, huisvrouw van Lieven Roman, was gestorven in het kraambed, kon zij niet op het aangevraagde uur begraven worden. Dit moest dan 's avonds gebeuren.
- 63) Wie hiertegen een aanklacht zou neerleggen, werd door de pastoor bedreigd met «doorschieten ofte doot te steken».
- 64) Aan zijn zwager Ingelbrecht van Urssen verkocht hij vier kazuifels aan 8 gulden per stuk, sterk onder de waarde. Het geld kreeg nooit zijn bestemming.
- 65) Bij de uitvaart van Cornelis de Rijcke en de schoondochter van Jacques Dherckere, nam hij een zak brood mee naar huis, bestemd voor bedeling aan de arme.
- 66) Als voogd in het sterfhuis van Maaiken de Roose verkocht hij een zilveren «ieserant», waarvan hij zegde dat hij 32 of 33 oncen woog, in feite was het slechts 22 of 23.
- 67) Voor de opbouw van de kerk en pastorie hadden Pieter Buyck in de Vrombautstraat en Cornelis de Rijcke elk 6 pond gr. geleend aan de pastoor. Op hun sterfbed «in haerlieden uytersten noot» vroeg en bekwam hij kwijtschelding van het geleende geld, zonder daarvoor enige verantwoording te geven.
- 68) Toen de pastoor ontboden werd bij Jacques Billet, die nochtans in de onmiddellijke nabijheid van de kerk woonde, gaf hij voor antwoord : «Wat zaude ick bij hem maecken, hij is sot». Naderhand voegde hij er aan toe : «Ick zal comen als ick dienst zal ghedaen hebben». Ondertussen was de man gestorven.
- 69) Ook Pieter Meeus is overleden zonder de laatste H. Sacramenten ontvangen te hebben.
- 70) De pastoor moest vooraf betaald worden eer hij de begrafenis wilde verrichten van Adriaan de Jaeghere.

- 71) Zowat 18 maand geleden was hij ten huize van Jan Arcke, waar hij «in den avont heeft ontboden wesende geheel bij drancke», Adriaan Meeus en zijn verloofde Margriete, die hij de ondertrouw toediende.
- 72) De preek van zijn kapelaan Jacob de Clercq stoorde hij opzettelijk door aan de koster opdracht te geven met de grote klok te luiden, «oorsaecke de voors. predicatie opgehauden wierdt ende dat het volck wesende inde kercke uytte zelve waeren vertreckende».
- 73) In opdracht van Mgr. Triest, aanvankelijk bisschop van Brugge, moest hij jaarlijks een requiemmis celebreren en een bedeling geven van 20 proven. Dit is reeds 2 à 3 jaar onderbleven.
- 74) Om Arnout Spittaet te betalen, liet hij ten huize van Pieter Klé brood en boter halen op kosten van het Armbestuur.

Is het dan te verwonderen, dat vele tientallen jaren later, oudere mensen verklaren : «Jan Ghuns geweest sijnde van rauw ende rouckeloos leven, soo dat hij selve met de militaire partijen lancxt de landen geloopt hadde». (10).

Na deze indrukwekkende lijst van beschuldigingen kon het bijna niet anders of er drongen zich maatregelen van hogerhand op.

Op 18 februari 1634 wordt hij bij de bisschop van Brugge, Servatius Quinckerus, ontboden «om met hem te spreken» nopende eenen capellaen». Na deze zakelijke bespreking zegde de bisschop plots : «Daer sijn diverse clachten tuwen laste, die ic niet meer verdraeghen en can, ende naemelijk dat ghij op Sondaeghen ende heyligdaeghen messe hebt ghedaen met leersen ende sporen. Bij dien gaet boven» .

Bovengekomen werd hij opgesloten in de gevangenis van het geestelijk hof en aan een zeer streng regiem onderworpen : verbod met iemand te spreken, verbod papier, pen en inkt te zijner beschikking te krijgen.

Zijn broer Adriaan, procureur bij de Raad van Vlaanderen, tracht hem uit het slop te helpen.

Reeds op 27 februari 1634 verzamelt hij 46 handtekeningen van Eeklose burgers, die verklaren «bij desen dat heer ende meester Jan Geuns, alhier pastoor gheweest heeft, den tijt van zeventhien ofte achthien jaeren, ende en hebben niet anders ghesien nochte gehoord gheduerende den zelve tijt, dan dat hij eerlijck gheleeft, ende hem eerlijck ghecomporteert heeft, ghelijck eenen pastor toestaet hem zelve te comporteren, wel is waer dat hij hem cortelijnghe eens gheabsenteert heeft waerof doorsaecke

(10) Stadsarchief Eeklo, procesbundel, nr. 1602.

gheweest zijn eenighe van den ghemeenen ofte zijne affairen zonder redene ofte interest van yemandt, wandt als hij pastoor hem heeft gheabsenteert, heeft een ander in zijne plaetse ghestelt wesende vande vier orders Re-collecten ofte andere».

Aan deze attestatie werd blijkbaar weinig waarde gehecht, want een eerste poging op 27 maart 1634, om zijn regiem te verzachten, liep spaak. ⁽¹¹⁾.

Zoals wij uit de aanklacht reeds vernomen hebben, waren de rekeningen sinds jaren niet meer in orde. Daarom verzocht het Bisdom op 3 april aan de magistraat van Eeklo, de koffers van Gheuns te willen lichten in de pastorijs en ze over te brengen naar Brugge om daar in het geestelijk hof in het bijzijn van Gheuns geopend te worden. ⁽¹²⁾.

Op 10 mei schrijft Adriaan Gheuns aan de bisschop : zijn broer is nu al 3 maand in de gevangenis, met verbod iemand te spreken. Ze hebben nu een voldoende borg aangeboden, zonder dat de officiaal iets aan de toestand laat veranderen. Hij vraagt dat de bisschop onmiddellijk zou bevelen de gevangene te slaken, in aanmerking nemend de arme gesteltenis van de gevangene, die niemand heeft mogen spreken, noch biechten, noch in deze paastijd communiceren.

In apostille antwoordt de bisschop hierop dat vooraleer te slaken beide partijen — Gheuns en de officiaal — voor de bisschop moeten verschijnen om hun getuigenissen naar voren te brengen. Als Gheuns niet gebiecht noch gecommuniceerd heeft met Pasen, dan is dat omdat hij het zelf niet vroeg.

's Anderen daags bedankt Adriaan Gheuns de bisschop en is bereid zaterdag e.k. te verschijnen. Hij vraagt dat hij intussen vrije toegang zou krijgen tot de gevangene. De bijeenkomst wordt dan definitief vastgesteld op donderdag 15 mei 1634 te 9 u. ⁽¹³⁾.

Over de uitslag van dit onderhoud zijn wij niet ingelicht, maar het zal toch niet onverdeeld gunstig zijn geweest voor beklagde, want op 18 augustus 1634 legt hij bij middel van een notariële akte, verleden voor notaris Frederik Aerts te Brugge, schriftelijk protest neer, «tot laste vanden heere officiaal ter causen van onbehoorlycke proceduren ende detentie».

(11) Stadsarchief Eeklo, nr. 1686.

(12) Archief Bisdom Brugge-AEB.

(13) Archief Bisdom Brugge-AEB.

Blijkbaar wisten bisschop en officiaal niet al te best weg met deze lastige, maar juridisch sterk-onderlegde kwant. Dit is koren op de molen van de gevangene, die beweert dat zij hem «bringhen tot uutterste desperation om bij middelen van dien vanghenesse brake te committeren ende daer naer tappostateren ghelick andere cortelynghe hebben ghedaen».

In deze akte beweert hij verder dat heel wat beschuldigingen tegen hem geuit van alle grond ontbloot zijn en dat ze verzameld waren door hem vijandig-gezinde personen, nl. door Guillaume Pycke, door baljuw Gillis de Smet, Meester Tsjonckers, Jacques Veltganck, Servaas de Lateur, Jan van Ooteghem, Pieter Klé en de koster Pieter Beeckmans.

Daarvoor hadden zij zelfs getuigen uitgekocht, beweerde de pastoor o.a. Gaspart Verbrugghen, die een kleed van 5 lb gr. beloofd was «ende daer toen abundantelick ghetraecteert met bier». Jan Maesschalck was 5 patacons beloofd door Gillis de Smet, evenzo Pieter van Landschoot.

Ook de pandheer van Eeklo, Jr Jan van der Speeten, wordt door de pastoor hard aangepakt. In ruil van bewezen diensten o.a. verplaatsingen naar Sluis en IJzendijke tot het bekomen van sauvegarden, wordt hij nu door hem beschuldigd «van alliancie met de geusen, die meestendeel t'sijnen versoucke ende faveur is gheschiet».

Volgens de pastoor zijn de meeste van zijn aanklagers, schuldenaars van de kerk en trachten zij aldus hun slecht geweten te ontlasten. Pycke is 800 gulden schuldig, Veltganck 70 lb gr., de griffier meer dan 30 lb gr., terwijl Pieter Klé «doleuselick heeft ontdreghen menichte van steen vande kercke daermede hij het huuseken heeft ghemaect aen sijn oliecodt». Zij weten dat alle onderzoeken hieromtrent opgeschort zijn en kunnen nu «voorts al doen drayen op hemlieden duymken». ⁽¹⁴⁾.

Er wordt nog een uiterst beroep gedaan op de officiaal om het geval in een voor Gheuns gunstige zin op te lossen.

De pastoor van Beernem krijgt ondertussen opdracht de kerkschat van Eeklo uit de kerk te lichten nl. een vergulde ciborie, een vergulde kelk, een kastje van het H. Oliesel en een Sacramentskastje, respectievelijk van tin en zilver, een ander zilveren kastje en een sleutel. ⁽¹⁵⁾.

De pastoor van Kaprijke, heer Gillis van Landschoot is belast met het toezicht op de rekeningen, terwijl Joris Geraldijn als eerste desservitor wordt aangeduid van 19 april tot 18 mei 1634. ⁽¹⁶⁾.

(14) Stadsarchief Eeklo, procesbundel nr. 1686.

(15) Stadsarchief Eeklo, nr. 1686.

(16) Archief Bisdom Brugge-AEB.

Ook de paters Minderbroeders vervullen ondertussen parochiedienst. (17).

En dan barst de bom : op 19 oktober 1634 weet Jan Gheuns uit de gevangenis van het geestelijk hof te ontvluchten. De bisschop stuurt een schrijven, waarbij hij Jan Gheuns beveelt terug te keren in de kerker.

Er wordt hem formeel verbod gegeven welkdanige pastorele functie in het bisdom Brugge uit te oefenen. (18).

Op 15 januari 1635 appelleren de notarissen Vossius en Ruddere ten voordele van Gheuns. (19).

Op 22 augustus 1635 verbiedt de bisschop andermaal aan alle kerkmeesters, koster e.a. iemand (bedoeld maar niet vernoemd is Gheuns), kerk en misgerief te laten gebruiken, zonder schriftelijk consent van de bisschop.

Daar de bisschop wegens de tijdsomstandigheden, niet naar Eeklo kan komen, deelt hij op 3 september 1635 schriftelijk mede dat Gheuns geweigerd heeft de «*professio fidei*» af te leggen volgens voorschrift van Trente. Na uit de gevangenis ontsnapt te zijn, heeft hij zijn toevlucht genomen tot de officiaal van Mechelen, Jean le Roy, die geappelleerd heeft tegen de sententie van de bisschop van Brugge. Maar deze laatste meent zich daaraan niet te moeten storen, gezien de officiaal van Mechelen in deze zaak onbevoegd is. Hierop wordt het geschil aanhangig gemaakt bij de officiaal te Leperen om te weten of de bisschop van Brugge, de appellatie van Mechelen mag verwerpen. (20).

Blijkbaar keerde Jan Gheuns, hoe paradoxaal het oog moge klinken, na zijn ontsnapping naar Eeklo terug.

Inderdaad op 3 oktober 1635 wordt hij voor de vierschaar van Eeklo ontboden, onder betichting van verboden wapendracht. Op de vraag waarom hij een pistool droeg antwoordde hij dubbelzinnig dat «hij de zelve corte pistole was draeghende op zijnen vijant». (21).

(17) «Item betaelt over soo vele becosticht hebben de vier biddende orders, alhier commende houden haerl. statien omme te preken ende te celebreren den goddelicken dienst. Inde absentie van heer Jan Gheuns, pastoor, wesende ghedetineert in vanghenisse van den gheestelicken hove binnen Brugghe». Stadsarchief Eeklo, nr. 521. Rek. 1634-35.

(18) Stadsarchief Eeklo, nr. 1686.

(19) Archief Bisdom Brugge-AEB.

(20) Ibid.

(21) Stadsarchief Eeklo, nr. 1686.

Op 7 november 1635 ontvangt de magistraat van Eeklo een schrijven van het bisdom Brugge waarbij gevraagd wordt alle bezwarende feiten in verband met de pastoor te willen doorgeven : «Alsoo tonser kennisse ghecomen es dat den pastor van Eeklo daghelicx meer ende meer schandael is committerende zo in het publicq iniureren van zijne Eerw. alsooc Ul. E. Et. ende andere particuliere... verzoucken bij desen... daarvan te nemen behoorl. informatie ende de zelve ons metten eersten over te zenden». (22).

Een tijdlang horen wij niet meer over de pastoor tot zijn naam op 11 oktober 1637 opduikt in de Resolutieboeken van de Oudburg. (23).

Opnieuw in ongunstige zin. Ditmaal is hij betrokken in een zaak van valsheid in geschrifte ten voordele van Gabriël Verelst. Samen met diens huisvrouw «is den pasteur van Eeklo in selve falsificatie seere suspect». Het college van de Oudburg wendt stappen aan bij de bisschop om de pastoor te doen aanhouden. Nadat hij ten voorlopige titel opgesloten werd in de gevangenis van de Oudburg en daar ondervraagd door de officiaal, kwam hij opnieuw terecht in de gevangenis van het geestelijk hof, ditmaal te Gent.

De procedurekwestie komt nog eens te berde op 14 januari 1638 (24) maar zal opnieuw op sensatie eindigen, door een nieuwe ontsnapping van de pastoor en dit op 9 februari 1638. Blijkbaar ging dat toen erg gemakkelijk.

Op 23 februari 1638 wordt de pastorij van Eeklo officieel vacant gemeld door de «vlucht van de laatste bezitter». (25). Judocus van den Eynde is de nieuwe desservitor.

In een schrijven van 19 oktober 1638 deelt de zegelaar van het geestelijk hof aan alle overheidspersonen mede, dat de goederen en bezittingen van pastoor Gheuns in beslag moeten worden genomen om er de proceskosten mee te betalen.

Tenslotte op 7 januari 1639 een laatste dokument gewijd aan de voortvluchtige pastoor. Niemand mag hem nog enige bijstand verlenen en hij wordt definitief van al zijn pastorele functies ontheven. (26).

Hiermee eindigt het verhaal over het dramatisch leven van pastoor Gheuns. In feite is hij nog een late vertegenwoordiger van de decadente

(22) Ibid.

(23) Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr. 207, f° 116 r°.

(24) Rijksarchief Gent, fonds Oudburg, nr. 208, f° 8 v°, 12 v°.

(25) Archief Bisdom Brugge-AEB.

(26) Stadsarchief Eeklo, nr 1686.

laat-middeleeuwse clerus vóór de hervormingen van Trente. Zoals we bij de aanvang reeds zegden is er in de noordelijke dekenijen van de bisdommen Gent en Brugge, slechts na 1648 enige invloed te bespeuren van de hervormingsdekreten van Trente en de contrareformatie. Pastoor Gheuns kunnen wij, zij het dan ook met de nodige restrictie, nog een kind van zijn tijd noemen.

* * *

Met *Jan-Frans Kerremans*, pastoor benoemd te Eeklo op 8 februari 1678 ⁽²⁷⁾ belanden wij in een heel andere periode. De contra-reformatie had in de zuidelijke Nederlanden een volledige overwinning behaald; de oprichting der nieuwe bisdommen, de inrichting der seminaries en de nieuwe bloei der Universiteit van Leuven, hadden er het hunne toe bijgedragen om een volwaardige clerus op te bouwen.

In dit nieuwe klimaat werd Jan-Frans Kerremans te Brussel geboren in 1649. Na zijn licentiaat in de theologie behaald te hebben, werd hij reeds op 29-jarige leeftijd tot pastoor te Eeklo benoemd. Dat een Brabants priester uit het aartsbisdom Mechelen een benoeming kreeg in het bisdom Brugge, moge enige verwondering wekken. Dit was nochtans zeer normaal, want krachtens een speciaal voorrecht had de Universiteit van Leuven, benoemingsrecht in alle bisdommen van de Spaanse Nederlanden. ^(27bis).

Van bij de aanvang zal de krachtige persoonlijkheid van pastoor Kerremans er toe bijdragen om de verhouding met wereldlijke en geestelijke gezagsdragers op punt te stellen.

A. — Betwistingen met de grote tiendeheffers.

Reeds van 23 augustus 1662 was er een proces hangende tussen de magistraat van Eeklo enerzijds en de grote tiendeheffers, de kapittels van Doornik en Harelbeke anderzijds, rakende de competentie en het onderhoud van de kapelaan en de koster. ⁽²⁸⁾.

(27) Archief Bisdom Brugge-AEB.

(27bis) Zie hiervoor : J. LAENEN. *Introduction à l'Histoire Paroissiale du Diocèse de Malines*. — Brussel 1924, p. 273-281.

De «nominati» moesten zich niet onderwerpen aan de «concursum». Dit recht werd evenwel dikwijls betwist door de bisdommen, die deze kandidaten toch soms aan een examen onderwierpen.

(28) Stadsarchief Eeklo, nr 1687, procesbundel.

In 1681 raakt Kerremans rechtstreeks bij de zaak betrokken, nadat hij er in geslaagd was zijn broer Willem Kerremans, die reeds geruime tijd bij hem inwoonde, tot kapelaan te laten benoemen.

Die gunstige gelegenheid deed zich voor toen Willem Kerremans op 16 november 1681 bedacht werd met de pastorijs van Koolskamp. ⁽²⁹⁾.

Hij gelukt erin deze pastorale competentie om te ruilen met de kapelaan van Eeklo en na toestemming van de magistraat en van de heer van Eeklo wordt Willem Kerremans door de bisschop van Brugge als opvolger van de kapelaan te Eeklo aangesteld.

De gebroeders Kerremans zullen nu voor een korte tijd volledig het geestelijk en voor een goed deel het burgerlijk leven van Eeklo beheersen.

Toch komen er voor de nieuwe kapelaan reeds vlug moeilijkheden opdagen. Bij resolutie van 20 oktober 1683 bedankt de magistraat de kapelaan voor zijn goede diensten en schorst zonder enige motivering de stedelijke tegemoetkoming van 20 lb gr. ⁽³⁰⁾.

Blijkbaar gebeurde dit om de heer van Eeklo terwille te zijn, die in moeilijkheden geraakt was met de pastoor. Dit was slechts enkele maanden nadat laatstgenoemde op 15 februari 1683, vrijwillig op zich genomen had, het hangende proces tussen de magistraat en de kapittels van Doornik en Harelbeke voort te zetten in naam van de magistraat «tsynen coste risque en peryckel mitsgaders ter ontlastynghe van dese stede». ⁽³¹⁾.

Willem Kerremans spant korte tijd later op zijn beurt, een proces in tegen de stad. ⁽³²⁾. Bij sententie in de Raad van Vlaanderen van 4 april 1685 bekomt hij nog een halve tegemoetkoming van de stad.

Toch was hij maar weinig tevreden met deze stand van zaken en onmiddellijk na deze uitspraak zal hij de ondankbare stad verlaten en parochiedienst gaan verrichten te Schaarbeek.

Naderhand eist hij dan voor het ganse jaar 1685 zijn stedelijke tegemoetkoming op.

(29) Stadsarchief Eeklo, nr 17. Resolutie 16 nov. 1681.

(30) id.

(31) id.

(32) Stadsarchief Eeklo, nr 1688.

Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 93.

Wij danken langs deze weg zeer hartelijk rijksarchivaris G. Asaert, die zo bereidwillig was, op onze vraag, het pas binnengekomen archief van Eeklo bij voorrang te klasseren, zodat wij het nog in extremis voor deze studie konden benutten.

De wethouders beweren dat deze eis ongegrond is, gezien hij reeds meer dan een half jaar uit Eeklo vertrokken is. Hierop antwoordt de kapelaan dat hij voor een plaatsvervanger gezorgd had : een pater Karmeliet uit Brugge, dat hij te Schaarbeek geen eigenlijke onderpastorele competentie bezat, maar alleen de plaatselijke pastoor uit de nood hielp, dat zijn bed nog te Eeklo stond bij zijn broer Jan Frans in de pastorij. Zijn argumentatie werd evenwel te zwak bevonden : van een plaatsvervanger te Eeklo kon geen sprake zijn. De plaatselijke paters Recolletten waren immers bij Concordaat afgesloten met de plaatselijke pastoor ⁽³³⁾ ex officio verplicht deze laatste, bij overlast gratis bij te staan in de zielzorg.

Daarenboven waren er attestaties van Schaarbeekse parochianen, die bevestigden dat hij daar wel degelijk onderpastoor was en geen twee competenties kon cumuleren en wat dat bed betrof, een Eeklose voerman verklaarde dat hij rond Pasen 1685 3 maal naar Gent gereden was, op last van kapelaan Kerremans, met een bed, een koffer, een lessenaar en nog ander huisraad. Willem Kerremans was dus wel en goed uit Eeklo vertrokken.

Later zal hij terug in onze streek opduiken als pastoor van Lembeke, nadat broer Jan-Frans deken geworden was van Aardenburg. Moeten wij deze laatste hier even van nepotisme verdenken? ⁽³⁴⁾.

Door al deze wederwaardigheden, waren de juridische perikelen met de tiendeheffers en de stadsmagistraat nog ingewikkelder geworden.

In januari 1684 werden met 11 maand vertraging, vermoedelijk veroorzaakt door de beginnende moeilijkheden met de kapelaan, op last van de magistraat, al de processtukken overgemaakt aan pastoor Kerremans, nogmaals op uitdrukkelijke voorwaarde, geen akkoord te sluiten met de kapittels van Doornik en Harelbeke, zonder uitdrukkelijke toestemming van het college, evenmin de zaak in de doofpot te laten stoppen.

Bij sententie van 22 november 1687 werden de grote tiendeheffers veroordeeld tot het betalen van een jaarlijkse vice-pastorele competentie

(33) Zie hierover . PETRUS DE MEYER : *De Paters Minderbroeders Recolletten en E. H. Pastoor Antoon de Boucherie*. Appeltjes van het Meetjesland VII, blz. 209 en vgl. met tekst van het Concordaat.

(34) Willem Kerremans was pastoor te Lembeke van 1693 tot 1722. Zie hierover E. NEELEMANS. *Geschiedenis der gemeente Lembeke en der vrije heerlijkheid van Aveschoot*, Gent-Eeklo 1872, blz. 175 met Testament, blz. 315. Neelemans schrijft dat Kerremans tot 1693 de onderpastorij van Eeklo bediende en van daar naar Lembeke promoveerde. Wij vonden evenwel geen enkel bewijs voor zijn aanwezigheid te Eeklo tussen 1685 en 1693.

van 32 lb gr., in verhouding van de opbrengst der tienden, die zij jaarlijks te Eeklo opstrijken en in $\frac{2}{3}$ der proceskosten en dit met terugwerkende kracht tot 24 augustus 1684. ⁽³⁵⁾.

Pastoor Kerremans wil dan het algemeen proces over de betaling van kapelaan en koster, koppelen aan het hangend proces tussen zijn broer en de magistraat. Omwille van allerlei procedurekwesties o.a. terugvordering van vroeger ingediende processtukken, met vermoedelijk als achtergrond de houding van de stad tegenover zijn broer, raakt hijzelf in proces met de stadsmagistraat. ⁽³⁶⁾.

De netelige kwestie over de competentie en betaling van de kapelaan, was evenwel door de uitspraak van 1687 nu voldoende vastgelegd.

B. — Verhouding tot de stadsmagistraat.

1. Het Auditieright en beheer van de kerk- en armenrekeningen.

Het auditieright van de kerk- en armenrekeningen d.i. het recht om de rekeningen te horen, eigenlijk te controleren en goed te keuren, was nooit helemaal strikt afgelijnd geweest.

Blijkbaar werden de kerkrekeningen tot in de tweede helft der XVIe eeuw alleen gehoord door de pastoor als hoofd van de parochie.

De synode van Kamerrijk van 1587 bepaalde dat er eveneens een kommissaris van de bisschop diende aanwezig te zijn, maar het uitvoeringsplakkaat van Filiep II beklemtoonde de aanwezigheid van de pastoor; slechts bij diens afwezigheid is een afgevaardigde van de bisschop verplichtend.

De provinciale synode van Mechelen van 1607 bepaalde evenwel dat de rekeningen dienden gehoord in tegenwoordigheid van de bisschop, ofwel van de landdeken of iemand anders afgevaardigd door de ordinarius. Deze bepaling werd bekrachtigd door een aartshertogelijk plakkaat van 31 maart 1608.

Meestal echter kon de bisschoppelijke afgevaardigde maar moeizaam zijn rechten doen gelden : de pastoor blijft de ware auditeur.

(35) Stadsarchief Eeklo, nr 1687.

Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 96.

(36) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 99.

Op het einde van de XVIIe eeuw en het bij het begin van de XVIIIe eeuw werden door de burgerlijke overheid een reeks reglementen uitgevaardigd, waarbij naast de pastoor ook de schepenen en de lokale heer, vertegenwoordigd door zijn baljuw, het auditierecht verwierven. ⁽³⁷⁾.

In feite had Pastoor Kerremans dus tenvolle het recht de auditie van de kerkrekeningen op te eisen. Als Brabander wist hij trouwens, dat in het aartsbisdom Mechelen elke pastoor mede over het auditierecht beschikte.

De magistraat van Eeklo betwistte hem evenwel reeds in 1686 dit recht. Zij beweerden dat de voorlegging van een paar kerkrekeningen ten tijde van de pastoors Pasia en Gheuns als geen bewijs konden gelden, evenmin als die van de gereformeerde minister tijdens de troebelen van 1578-83. ⁽³⁸⁾. Toen golden abnormale tijden en omstandigheden.

Men moet, aldus de schepenen, in deze zaak vooral de plaatselijke kostuimen en plakaten onderzoeken.

Welnu in de kostuimen van het Brugse Vrije, waaronder Eeklo als contribuante ressorteert, verwijst men naar het plakkaat van 31 augustus 1608, waarbij als geestelijke auditeurs alleen melding gemaakt werd van de bisschop of zijn vertegenwoordiger; de pastoor wordt dus nooit als auditeur ingeroepen. De schepenen van Eeklo betrekken er hun collega's van Maldegem bij om dit te bevestigen, zelfs aarzelen zij niet om in bedekte termen een scherpe aanval op hun herder te wagen : «de daeghelyckxsche experientie bewijst dat sommighe gheestelijcke maer al te seer voor elcanderen gheemporteert en syn omme op de rechten van de weireltlycke te impieten» ⁽³⁹⁾. Of is dit een bewijs van onmacht?

De schepenen betogen verder dat één der onmiddellijke voorgangers van Kerremans, nl. Antoon Bouchery, aanvankelijk als pastoor slechts bij de rekeningen geroepen werd als getuige; later werd hij gemandateerd als vertegenwoordiger van de bisschop en toen hij tenslotte op zijn beurt landdeken werd, tekende hij de kerkrekeningen van Eeklo in deze functie, niet meer als pastoor.

Evenzo werd Kerremans bij de rekeningen geroepen, alleen als getuige, maar vanaf 1686 eist hij het auditeurschap op, als zijnde verbonden

(37) Zie hierover : J. LAENEN, *Introduction à l'Histoire Paroissiale du Diocèse de Malines*, Brussel 1924, p. 192-194.

(38) Stadsarchief Eeklo, nr 1604, procesbundel.
Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 95.

(39) *ibidem*.

aan het pastoraat. Wil men dat principe erkennen, zo gaan de schepenen voort, dan bestaat het gevaar dat én pastoor én landdeken elk een aparte stem willen bekomen, terwijl het gezamenlijk college van baljuw, burgemeester en schepenen maar over één enkele stem beschikten wat met zich zou brengen dat de kerkelijke auditeurs met twee stemmen tegen één over alle macht zouden beschikken.

Daarenboven kan de pastoor als administrateur van de kerkgoederen niet tegelijk auditeur zijn. Beheer en controle zouden dan in één en dezelfde hand zijn. Het gaat ook niet op Eeklo te vergelijken met andere plaatsen buiten het Bisdom Brugge gelegen.

Tot daar het argumentenarsenaal van de schepenen.

Laten wij nu het verloop van dit proces chronologisch samenvatten : tot grote ontstemming van de schepenen richt pastoor Kerremans zich op 17 oktober 1686 met een rekwes tot de Raad van Vlaanderen om zijn rechten als auditeur te doen erkennen. Hij vindt het onbegrijpelijk «hoe de verweerders, die emmers redelijcke menschen syn, den heeschere (pastoor) willen uytsluyten uyt d'auditie van de voors. rekenynghe ende hunnen pastor willen houden als den minsten parochiaen om neffens alle d'anderen te moghen commen sien ende hooren rekenen». (40).

Bij uitspraak van 16 december 1687 worden de schepenen van Eeklo dan ook veroordeeld, de pastoor als mede-auditeur te erkennen.

De magistraat gaat hiermee allerminst akkoord en stelt beroep in bij de Grote Raad van Mechelen.

Ondertussen trachten de schepenen vlijtig nieuw argumentatiemateriaal te verzamelen. Op 11 februari 1688 worden inlichtingen ingewonnen bij het Brugse Kasselrijbestuur en op het vikariaat «op wat maniere binnen den Lande vanden Vrijen worden ghedaen ende ghehoort de kercke en aerne rekeningen en wie dat auditeurs sijne». (41).

Daar geen afdoende antwoord bekomen werd, trekken de schepenen zelf op informatie, eerst naar Kaprijke en op 29 maart 1689 naar Maldegem (42), waar zij vernemen dat de pastoors geen auditeur zijn van de rekeningen.

Dat de verhouding tussen de plaatselijke geestelijke en wereldlijke machthebbers maar zus en zo was, moge blijken uit een mislukt rendez-

(40) Stadsarchief Eeklo, nr 1603.

(41) Stadsarchief Eeklo, nr 18, blz. 351.

(42) Stadsarchief Eeklo, nr 19, f° 11 v°, 72 v°

vous van 8 december 1688, waarbij de griffier niet zonder bitterheid schrijft : «alsoo den selven heere pastoor de passientie niet en heeft ghenomen van te vertoeven tot aldertijt dat aldaer soude ghecommen sijn Jacques de Baets, schepenen ende Gillis de Smet, greffier mette documenten van de kercke» werden zij hem ten huize besteld.

Laureins van Damme, schepenen, en griffier de Smet reisden in 1688 eveneens naar Mechelen om te vernemen hoever het met het proces stond. (43).

Bij interlocutoire sententie van 3 november 1688, bevestigd door arrest van 15 oktober 1689, uitgesproken onder vorm van een gelibelleerde sententie, wordt Kerremans veroordeeld tot 1/3 van de proceskosten, maar overigens in zijn auditeursrecht bevestigd.

De benoeming van Kerremans tot landdeken van Aardenburg op 24 maart 1691 (44) had nieuwe complicaties voor gevolg.

Op 8 juli 1692 verklaart de magistraat dat zij Kerremans slechts als auditeur willen aanvaarden in functie van deken en afgevaardigde van de bisschop, maar niet als pastoor. Dit was in tegenspraak met het arrest van het Hof, dat in afwezigheid van een afgevaardigde van de bisschop, de pastoor doet aanvaarden als auditeur.

De eindsententie van de Grote Raad van Mechelen werd uitgesproken op 3 april 1693. (45). Zij was bijzonder gunstig voor Kerremans. Burgemeester en schepenen werden gedwongen de pastoor als auditeur te erkennen. Zijn naam moest op de rekeningen figureren «en premier lieu, devant eux ; le nom du suppliant en qualité de curé sans expression d'autre qualité». De schepenen beschikken slechts over één enkele collectieve stem en zij worden veroordeeld in 2/3 van de proceskosten t.t.z. tot de som van 165 gulden 13 stuivers 3/4. Dit bedrag werd op 29 april 1693 vereffend. (46).

Voortaan dienden de kerk- en armenrekeningen bewaard in de «kerkecom» met 3 sleutels : één voor de pastoor, één voor de burgemeester en één voor de kerkmeester. (47).

Hiermede werd althans voorlopig een punt geplaatst achter een juridisch steekspel van bijna 7 jaar. Wij zeggen voorlopig. Inderdaad op 3 februari 1707 onderneemt Kerremans op dit stuk een volgende stap. Hij eist

(43) Stadsarchief Eeklo, nr 19, f° 16 r°, 28 r°.

(44) Archief Bisdóm Brugge-AEB.

(45) Stadsarchief Eeklo, nr 1603. — Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 98.

(46) Stadsarchief Eeklo, nr 20, f° 173 v°.

(47) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 98.

dat ook te Eeklo het reglement van 1651 zou toegepast worden, waarbij de kerkmeesters het volledig beheer van de kerkgoederen zouden in handen krijgen, de vergoedingen van de griffier voor het schrijven van de rekeningen nauwkeurig zouden vastgelegd worden en het mandaat der kerkmeesters om het jaar vernieuwd zou worden. Tot nog toe had Eeklo, zich beroepend op een privilege als onbesloten stad, eigen stedelijke ontvangers van de kerkrekeningen aangeduid, de mandaten van de kerkmeesters slechts om de twee jaar vernieuwd en de vergoedingen van de griffier nogal willekeurig vastgesteld.

Ook dit proces wint Kerremans met glans : Eeklo moet het algemeen reglement van 1651 integraal toepassen en zijn stedelijke prerogatieven op dat stuk, laten vallen. ⁽⁴⁸⁾.

2. *Proces om de bieraccijns.*

Tevoren zagen wij reeds dat vanaf 1683 de verhoudingen tussen Kerremans en de stadsmagistraat en meer speciaal nog met de heer van Eeklo, uiterst gespannen waren.

Dit komt andermaal tot uiting in 1685, wanneer door de pachters der stadsrechten op bier en wijn, 2 tonnen «goet bier» en 1 ton «klyen bier» van pastoor Kerremans gesekwestreerd worden onder voorwendsel dat hij de stadsgulden, een accijns geheven op bier en wijn, niet wilde betalen.

Een nieuw proces voor de Raad van Vlaanderen, waarbij pastoor Kerremans eens te meer gelijk haalde! Geestelijke personen waren aan dergelijke stedelijke belasting niet onderworpen. ⁽⁴⁹⁾.

De wijnkelder van de pastoor was dus belastingsvrij!

3. *Het Schoolbeheer.*

Reeds in 1685 deelde pastoor Kerremans aan de stadsmagistraat mede, dat volgens de synode van Mechelen (1608) de jongens de meisjesschool niet mochten bezoeken en omgekeerd. ⁽⁵⁰⁾.

Op 2 juni 1711 stuurt hij aan de schepenen een scherp «laet weten», waarbij hij mededeelt dat niettegenstaande de stedelijke ordonnantie van

(48) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 101.

(49) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 94.

(50) Stadsarchief Eeklo, nr 18, f° 106 v°.

1 april 1711 tot verbod van het houden van een gemengde school, de ene stedelijke schoolmeester meisjes aanneemt, die door de andere geweigerd zijn en aldus de stedelijke reglementen overtreedt. ⁽⁵¹⁾.

Het zwaartepunt van de moeilijkheden en aanleiding tot een nieuw proces met de stadsmagistraat lag evenwel elders : het ging over het benoemingsrecht van de onderwijzers of de «collatie van de onderwijsschappen» zoals men het toen noemde of breder gezien nog, over het opstellen van een ordonnatie en reglement tot directie der scholen. ⁽⁵²⁾.

Aanleiding daartoe was het volgende : in 1711 bij het afsterven van een der beide stedelijke onderwijzers, benoemde de stad 2 nieuwe onderwijzers : de koster Frans de Mey en de reeds erkende latijnse leraar Zeger de Roo. Tegen deze laatste benoeming volgde hevig verzet vanwege de deken.

Hij beroept zich opnieuw op de provinciale synode van Mechelen en op het eerste artikel van het aartshertogelijk plakkaat dienaangaande, dat bepaalt dat niemand onderwijs mag geven zonder voorafgaandelijke toestemming van de scholaster of bij ontstentenis daarvan van de landdeken en van de burgerlijke overheid.

Na een krachtige eis tot schorsing van Zeger de Roo, vanwege de deken, wordt de zaak aanhangig gemaakt bij de Raad van Vlaanderen.

De schepenen immers hadden geen vrede genomen met deze interpretatie en verklaarden dat de deken inzake onderwijsaangelegenheden slechts moest tussenkomen voor het afnemen van de geloofsbelijdenis van de kandidaat.

Daar de tweede benoemde kandidaat Zeger de Roo, tevoren op dit punt door de deken was aanvaard, oordeelden de schepenen dit een afgedane zaak, maar Kerremans kwam hiertegen in verzet. Hij beweerde dat een derde schoolmeester overbodig was en dat Zeger de Roo zich bij zijn initiale benoeming in 1706, uitdrukkelijk verbonden had «tot het houden vande latijnsche schole», maar geenszins tot het geven van aanvankelijk onderwijs.

Na enkele juridische steekpartijen werd op 22 april 1712 aan beide partijen bevolen, een overeenkomst te bereiken en samen een nieuw reglement tot «directie van de scholen» op te stellen. Dit vooral om het mis-

(51) Stadsarchief Eeklo, nr 239, procesbundel.

(52) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 103.

bruik van gemengde scholen te bestrijden en het logeren van inwonende meisjes en jongens onder éénzelfde dak. ⁽⁵³⁾).

Reeds op 20 juli 1712 kwam deken Kerremans met een projekt klaar, waaraan slechts enkele lichte wijzigingen dienden aangebracht. ⁽⁵⁴⁾.

Op 26 augustus 1712 werd het goedgekeurde reglement ter bekrachtiging voorgelegd aan de vrouw van Eeklo en op 28 augustus werd het namens beide partijen, respectievelijk door de baljuw en deken Kerremans ondertekend en op 25 september gepubliceerd «ten uutcommen vanden volcke vanden goddelicken dienst der hooghmissee».

Hierna volgt de tekst van dit belangrijk document, volledig van de hand van Kerremans en daarom op meer dan een plaats interessant om de persoonlijkheid van de deken nog nader te belichten.

«ORDONNANTIE EN REGLEMENT tot Directie vande SCHOLEN, mitsgaders School-meesters en Schoolmeesteressen der Stede, Keure ende Vryhede van EECLOO.

I

Eerst ende al-vooren dat niemant, wie het oock zy, hem zal vermogen te vervoorderen om Schoole te houden binnen de voornoemde Stede, Keure, ende Vryhede van Eecloo, ten zy hy daer toe van de voornoemde Partyen Comparanten concursivelyck sal gheadmitteert wesen, ende voorts ghedaen hebben, soo ghestatueert is by het eerste Artikel van 't Placcaet vanden lesten Ougst 1608, ende het Decreet van de Majesteyt daer op gheemanert den vijfthienden july 1711.

II

Voorts wordt gheordonneert, dat de School-meesters, ende School-meesteressen, hun eerelyck, ende onberispelyck sullen draeghen, op dat sy niemant en verergeren, noch door woorden, noch door wercken, oversulcx sullen hun exemplairelyck vermyden van vloecken, sweiren, onkuysche, ende ontughtige woorden te spreken, ende sonderlinge en zullen sy geen Herberghe moghen houden, Bier tappen, Brandewyn, ofte diergheleycke drancken vercoopen, nochte oock en sullen sy niet moghen wonen, daer

(53) Stadsarchief Eeklo, nr 239, procesbundel.

Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 104. Procesbundel.

(54) Stadsarchief Eeklo, nr 27, f° 29 r°, 31 r°, 33 r°. Resoluties.

men zulcx doet, *ofte daer men eenighe onbehoorelycke excercitie is doende*, op pene van cassatie van haerlieder exercitie, ende voor daer toe onbequaem ghehouden te worden.

III

Niemandt van de School-meesters, ofte School-meesterssen, en zal vermogen in sijne Schole te aenveerden eenen Scholier, komende uyt een andere Schole, ofte ander Schole verlaeten hebbende, ten zy hem alvooren zal blycken, dat den selven Scholier aen sijnen voorgaenden Meester, ofte Meestersse voldaan zal hebben, soo wel van school-loon, kost, wooninge, als andersints. op peyne van thien schellingen grooten, d'helft ten proffyte van den Aermen der selver Stede, ende d'ander helft ten profyte van den Heere.

IV

De School-meesters, de welcke Knechtjens leeren, ofte in den kost, ofte t'hunnen huys te wooninghe houden, zullen geene Dochterkens vermogen te leeren, vele min in den kost, ofte in hun Huys ter wooningh houden, ende de School-meesterssen, de welcke Dochterkens ofte Meyskens leeren, en zullen gheene Knechtjens moghen leeren, veel min in den kost ofte t'hunnen huys ter wooninghe houden, op peyne van twintigh schellingen grooten voor elck kint, ten profijte als vooren voor d'eerste reyse, ende voor de tweede reysē, op pene van cassatie van hunne exercitie.

V

Dan soo wanneer men goet vonde aen de School-meesters tot wederroepens, toe te laeten Dochterkens te moghen leeren, en zullen evenwel gheene Dochterkens t'hunnen huys moghen logeren, ofte laeten wonen, insghelijckx soo wanneer op zulcker wyse aen de School-meesterssen gedoocht wierden Knechtjens te leeren, en zullen evenwel geene Knechtjens in hun huys moghen logeren, ofte laeten wonen, en als (soo voorseyt is de School-meesters ende School-meesterssen, Knechtjens, ende Meyskens te samen zullen moghen houden schole gaen, soo zullen sy daer toe moeten hebben soodanighe plaetsen, de welcke verscheyden van elckanderen zijn, ende bequaem, dat sy van elckanderen blyven, ende gheleert worden, ende dat sy, uyt ende in de Schole gaende, by elckanderen niet en komen, op pene van twintigh schellinghen grooten voor d'eerste reyse, ende voor de tweede reyse, op pene van cassatie van hun exercitie.

VI

De School-meesters en zullen gheene Knechten, scholieren, t'hunnen huys moghen laeten woonen, alswanneer in 't huys daer sy woonen eenighe Dochters, ofte Meyskens woonen, al is 't dat de selve Meyskens van den meesters, ofte van sijn Huysvrouwens bestansel, ofte maeghschap zijn, en al-hoe-wel oock die geene scholieren en zijn, ten ware de eyghene legitime kinders van den Meester, maer gheen andere, behoudens alleenelijck eene Dienst-maeght : soo oock de School-meesterssen en zullen geene Dochters, ofte Meyskens in hun huys moghen laeten woonen, alswanneer in 't huys daer sy woonen eenige Knechten, ofte mans-persoonen woonen, oock van hun eygen maeghschap, ofte bestansel, ten waere hunnen eyghen Vader, maere gheene andere, op pene van suspensie ofte cassatie van hun exercitie.

VII

Gheene School-meesters, ofte School-meesterssen en zullen kinders moghen leeren voor minderen loon, nochte oock meer moghen vraghen voor school-loon, als vier stuyvers ter maendt voor elck kindt, het welcke noch niet en leert schrijven ; ende ses stuyvers ter maendt voor elck kindt, het welcke leert schrijven, wel te verstaen, dat den gheheelen maendt-loon zal moeten betaelt worden, al is 't dat de kinders eenighe daeghen van de maendt af blijven, soo oock den gheheelen maendt-loon zal moeten betaelt worden, alswanneer de kinders, de maendt begonst wesende, de Schole zullen willen verlaeten, welcke maendt haer beginsel zal nemen van den dagh der maendt, op den welcken sy sullen hebben beghinnen schole te gaen, ende eyndighen op gelijcken daeghe van de naer-volgende maent, ende soo voorts van maende tot maende, het welcke de selve School-meesters ende School-meesterssen alsoo zullen moeten onderhouden, op pene van thien schellingen grooten van elck kindt, ten profijte als vooren.

VIII

Onder welcken taux van school-loon, niet begrepen en zijn de aerne kinders, ende de gene, de welcke den Meester, ofte Meestersse bestaan tot in den tweeden graet, welcke sy voor niet zullen moghen leeren, dan soo wanneer dat sy van d'een ofte van d'ander eenigen loon ontfangen, zullen verobligeert zijn hun te reguleren naer den inhoud van 't voorgaende Artikel, op pene als daer by vermeldt.

IX

Niemant vande School-meesters, ofte School-meesterssen, en zal vermogen eenen Onder-meester, ofte Onder-meestersse te gebruycken, ende in hunne Schole te houden, ten waere respectivelijck den Sone van den Meester, ende Suster van de Meestersse, ten zy den selven Onder-meester ende Onder-meestersse naer behoorelijcke examen, bequaem bevonden wesende, ende daer toe geadmitteert zal wesen. Welcken Onder-meester, ofte Onder-meestersse oock zal verobligeert wesen te doen de belydenisse des Geloofs, ende den Eedt aen de School-meesters ende Schoolmeesterssen geordonneert te doen, op pene van twee Ponden Grooten, ten profijte als vooren.

X

De selve School-meesters, ende Schoolmeesterssen zullen, volgens de Brieven, ende Ordonnantie van den voornoemden Raede van Vlaenderen, uyt-gegeven den 6. September 1630, in voldoeninghe aen de Brieven van Haere Serenissime Hoogheyt de Aerts-Hertoginne Isabella van daeten den 29. Julij van den selven Jaere, met hunne Scholieren hemlieden presenteren in den Catechismus ter ure, ende plaetsen ordinaire, te weten in de Parochiale Kercke op Sondagen, ende Heyligh-dagen ten een uren naer noene, ende oock als in de weke den Catechismus ghedaen wordt in de selve Kercke op de Woensdagen ten dry uren naer noene, ofte ten zulcken daege, ende ure als hun zal kenbaer gemaect worden, op pene van by de voorsz. Meesters, ende Meesterssen in ghebreke blyvende, t'elcke reyse te verbeuren twee schellinghen grooten, ten profijte van den Aermen der selver Stede, ende als het meermaels soude gebeuren by suspensie van haerlieder fonctie, ofte arbitraire correctie.

XI

Zullen oock de selve Meesters, ende Meesterssen in persoon selver blyven ter plaetse daer den Catechismus gheschiet, ende soo langhe als de Catechismus duert, ende door haerlieder presentie de kinderen in bedwanghe, ende stilligheyt houden, op de boete van twee schellingen grooten, ende den Meester, ofte Meestersse, de welcke te laet zal komen naer de gesette ure, zal verbeuren vyf grooten, alles ten profijte van den voorsz. Aermen.

XII

De voornoemde School-meesters ende Meesterssen, zullen oprechtelijck, ende getrouwelijck aen den Pastoor der voornoemde Stede van

Eecloo, ofte den Catechisant, te kennen geven het bedrogh van sommige Ouders, die hunne kinderen t'huys houden op de ure van de Catechisatie, om flouwe redenen, ende boven dien zullen de selve Meesters, ende Meesterssen alle dry Maenden, ofte soo dickmaels als sy daer toe versocht sullen wesen, ghehouden zijn aen den voornoemden Pastoor, ofte Catechisant een Cataloge van haerlieder kinderen over te geven, op pene van twee schellinghen grooten ten profijte van den voornoemden Aermen.

XIII

Dan als er eenige wettelijcke redenen van absentie souden mogen wesen, ofte over komen, en zullen evenwel de Meesters, ofte Meesterssen geensints op hunne eygen autoriteyt mogen absenteren van den Catechismus, maer verobligeert zijn te senden naer den Catechisant, ende Officier principael, ende haerlieder naer d'antwoorde reguleren, ofte anders hier in te kort blyvende, zullen vervallen in de boete van d'absentie.

XIV

De School-meesters, ende School-meesterssen, zullen groote sorghe draeghen, dat hunne school-kindens, de welcke in den Catechismus moeten op-seggen hunne Lessen, ende Propositionen, die wel ende prompt leeren.

XV

Ende op dat de kinderen gheene occasie ghegheven en worde, op Sondagen, ende Heyligh-daghen, van hier ende daer te gaen spelen, ofte sien spelen, soo wort stricktelyck verboden, dat niemant hem vervoorderen en zal te kaetsen, spelen, bollen, ofte rollen op de straeten, in de herbergen, ende elders ten tyde van de Catechismus, den welcken soo voorseyt is, op de Sondagen, ende Heylighdagen geschiet van ten een ure tot den twee uren, op pene van te verbeuren dry schellingen grooten: voor ieder speelder, ten profijte van den Heere, te verhaelen op d'Ouders der minder-jaerige kinders, alle welcke conform is aen de Synodaele Statuten, ende sijne Majesteyts Placcaten.

XVI

Voorts zullen de Meesters, ende Meesterssen wel indachtigh zijn, dat sy volgens hunnen Eedt, by hun gedaen in 't aenveerden van hun Officie, aen de school-kindens niet voor en houden eenige suspecte Boecken, ofte schandeleuse woorden, ende veel min, de welcke de Catholijcke Religie

contrarie zijn, op de verbeurte van twintigh schellinghen grooten, ende de correctie ghestatueert bij Syne Majesteyts Placcaten.

XVII

Oock zullen de School-meesters, ende meesterssen in hunne Materien te schryven, daer op letten, dat de selve zijn ghestichtigh, ende tot goede deughden streckende, zullen oock de scholieren straffelijck verbieden te vloecken, sweiren, onsuiver woorden spreken, vuyle Liedekens, Refereynen, ende dobbelen, het Kaert-spel, ende andere spelen van hasaert, verboden bij Syne Majesteyts Placcaeten : oock het swemmen, namentlijck in openbaere plaetsen daer de menschen passeren, immers generaelijk het swemmen, als wesende schandaleus ende peryculeus.

XVIII

De Meesters, ende Meesterssen, zullen hunne school-kindern, als de schole t'elcken eyndicht, bescheedelijck, ende duydelijck voor lesen den Onsen Vader, den Weest ghegroet, het Gheloof, de thien Gheboden Godts, de vyf Gheboden der H. Kercke, de seven heylighe Sacramenten en de vier Uyttersten, soo die uytghedruckt staen in den Mechelschen, ofte grooten Catechismus.

XIX

Meesters, ende Meesterssen zullen nauw regard nemen, dat hunne schoolkindern in de Kercken, ende andere heylighe ende ghewyde plaetsen, gheene ongemaniertheyt en bedryven, nochte oock op de straeten eenige dertelheyt, ende naementlijck, dat de kindern van d'een schole, de kindern van d'ander schole niet en molesteren, moeyelijck vallen door schimpen, verwyten, vechten, ofte ander dertelheden, alles op arbitraire correctie van de Meesters, ende Meesterssen, als wanneer dat sy, daer van kennisse hebbende, hunne school-kindern over soodanighe excessen niet en corrigeren.

XX

Schoolmeesters, ende School-meesterssen, zullen hunne t'huys-liggers, altydt op eene gesette ure 's morgens doen op staen, ende 's avonts doen slaepen gaen, ende zullen de selve 's morghens, korts naer het op staen, ende 's avonts voor het slaepen gaen, met hun in 't gemeyn hun Ghebedt doen doen voor een Crucifix, ofte ander Beeldt van den Zalighmaecker, ende dat sy oock de Benedictie segghen voor het eten, ende de Gratie naer diere, ende dat sy ure hoorende slaen, zullen lesen den Weest gegroet.

XXI

Zullen oock de selve Meesters, ende Meesterssen, altydt vigilant zijn, ende principalijck by avonde, ende nachte, dat hunne Scholieren onder elckanderen geene dertelheyt, ende ongheschiktheydt en bedryven, waer aen, als oock aen den inhouden der voorgaende Artikelen mancquerende, boven de tydelijcke straffen, besonderlijck vreesen moeten het verantwoorden voor Godt in sijn rechtveerdigh oordeel.

XXII

Eyndelinghe zullen de selve Meesters, ende Meesterssen met hunne t'huys-ligghers, de welcke sy op de Sondaghen, ende Heyligh-daghen t'hunnen huise zullen hebben, in goede order naer de Vroegh-misse, ofte Hoogh-misse komen in de Parochiale Kercke.

XXIII

Reserverende ghesaemdelijck dit Reglement te moghen vermeerderen, verminderen, corrigeren, ofte modificeren naer ghelegentheyte ende exigentie, ende zal dit, ten effecte van poinctuele onderhoudinge, gepubliceert worden op de ghecostumeerde maniere. Actum 28. Augusti 1712.

Was onderteeckent :

J.F. Kerremans. Past. Ecloniae A.D.A. J.B. Gheerts. F. Clé. ⁽⁵⁵⁾.»

Een kopij van dit reglement werd ter hand gesteld aan Laureins van Damme, Frans de Mey, Zeger de Roo, Anna Vernaet en Isabella Verbrugghe, de Eeklose schoolmeesters en schoolmeesteressen van toen.

Het stuk is helemaal doordesemd van de streng Contrareformatorische geest, die Kerremans zo sterk bezielde.

Op hetzelfde patroon laat hij als deken van Aardenburg een dergelijk reglement opstellen voor het Ambacht Maldegem, gepubliceerd te Maldegem en Adegem op 12 maart 1713, te St.-Laureins op 19 maart 1713. ⁽⁵⁶⁾.

(55) Stadsarchief Eeklo, nr 239.

Gedrukte kopij in Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr. 104.

(56) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 103. Gedrukte kopij.

4. Het zitsel voor de schepenen in de parochiekerk.

Sinds «immemoriale tijden» hadden de schepenen een voorbehouden zitplaats in de kerk. In 1682 werd dit stenen zitsel «op pretext dat het door antequiteyt te onsenlick was» uitgebroken, met belofte een nieuw te plaatsen. Toen er in 1685 nog niets was van in huis gekomen, wendden de schepenen zich tot de Raad van Vlaanderen om genoegdoening te bekomen van de kerkmeesters. ⁽⁵⁷⁾.

In 1687 worden beide partijen verwezen naar de bisschop van Brugge, die het weinig opportuun achtte een nieuwe zitbank te plaatsen.

Het is duidelijk dat ook hier Pastoor Kerremans, als eerste kerkmeester, de hand in het spel had : hij wilde nog eens duidelijk de ondergeschiktheid van de wereldlijke macht aan de geestelijke demonstrenen, in concreto de ondergeschiktheid van de heer van Eeklo aan de pastoor.

De aanvraag werd evenwel nooit definitief verworpen. Men paaide met beloften, tot in september 1713, na 31 jaar, de vraag opnieuw formeel werd gesteld.

Burgemeester Livinus Weitsens klopte aan ten huize van deken Kerremans en vroeg of zij opnieuw een bank mochten plaatsen «waer op den selven pastor hem antwoorde dat hij niet contrarie en was dat sij eene andere bancke soude mogen stellen, mits die behoorelijck gemaect wierde ende geen beletsel en soude doen in de selve kercke gelijk als gedaen soude hebben het sitsel dat zij voor desen hadden versocht te mogen stellen».

Een vroegere vraag was dus blijkbaar reeds verworpen. De pastoor bedingt nu dat de ontworpen zitbank niet hoger mag zijn dan 5 voet, dat zij niet mag staan binnen de communiebank en dat er geen wapenschild mocht op aangebracht worden. Toestemming werd dan verkregen van het Bisdom ; ondertussen is de ontworpen bank bijna klaar en het zou onzinnig zijn moesten de schepenen daar nu nog iets willen aan veranderen. Aldus schrijft Kerremans in een ambtelijk «laet weten» van 19 oktober 1713. Blijkbaar waren er op het laatste ogenblik toch nog moeilijkheden opgedaagd.

Is de toestemming vanwege het Bisdom ter eldfer ure nog ingetrokken ?

In elk geval als een soort ultiem afscheidsgeschenk van deken Kerremans, volgt op 18 maart 1714 — de dag tevoren was hij immers benoemd

(57) Stadsarchief Eeklo, nr 1602.

tot kanunnik van de St.-Baafskathedraal te Gent ⁽⁵⁸⁾ — de vraag aan het Bisdom om bedoelde zitbank te mogen oprichten. ⁽⁵⁹⁾. Zes dagen later volgde de vereiste toestemming.

C. — *Moelijkheden met de paters Minderbroeders.*

Het lag voor de hand dat bij de definitieve vestiging van de Minderbroeders te Eeklo, een concordaat werd gesloten met de pastoor om elkaars wederzijdse rechten af te bakenen en te beschermen.

Dit gebeurde te Eeklo ten tijde van pastoor-deken de Bouchery op 19 januari 1664. ⁽⁶⁰⁾.

Wij willen hier dit Concordaat niet in extenso bespreken, maar alleen de knelpunten belichten, die in het geschil met Kerremans naar voren traden : de parochiale hulp die de Minderbroeders aan de pastoor moesten verstrekken en het lezen van openbare missen in hun kapel.

Nauwelijks is Kerremans te Eeklo aangekomen of de bepalingen van het Concordaat worden aangevochten. Zelfs worden er getuigenissen opgetekend van oudere mensen om te bewijzen dat pastoor de Bouchery achteraf heel wat spijt had over het Concordaat met de paters. Een andere getuige verklaart dat «heer en meester Franciscus van der Beken, pastoor geworden synde van het selve Eeckloo een jaer ende eenighe maenden naer het aanveerden van de voorn. paters menichmaal groote ruysen ende moeyelyckheden gehadt hebben met de selve paters aennopende het onderhouden van het concordat en dat principalyck aengaende het celebreren der missen, het doen van den catechismus». ⁽⁶¹⁾.

De ondergrond van de zaak was evenwel de volgende : vóór de komst van de Paters betaalde de stad een wedde aan de onderpastoor. Volgens het concordaat evenwel moesten de paters helpen in parochiedienst. Sinds beschouwden de schepenen het ambt van onderpastoor als overbodig en weigerden hem zijn wedde uit te betalen.

(58) Archief Bisdom Brugge-AEB.

(59) Stadsarchief Eeklo, nr. 27. f° 52 r°. Resoluties.

(60) Zie hierover P. PETRUS B. DE MEYER. *De Paters Minderbroeders Recollecten en E. H. Pastoor Antoon de Bouchery*. Appeltjes van het Meetsjesland VII, blz. 209-220 met volledige tekst van het Concordaat. Eeklo 1956.

P. ANTONELLIUS VERSCHUERE. *De Minderbroeders te Eeklo. 1649-1949*. Mechelen 1949, blz. 22-26.

(61) Rijksarchief Brugge, fonds d'Hoop, nr 906.
Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr. 92.

Zo ontving onderpastoor Jacobus de Croocq op het einde van zijn leven geen stedelijke tegemoetkoming meer. Het gevolg was dat er bij diens overlijden in 1673 tot 1678 geen onderpastoor meer in dienst was.

Eens dat zijn broer, Willem Kerremans, als kapelaan benoemd in 1681, daar het slachtoffer van werd (zie hoger), beschouwde Kerremans dat als een uitdaging van de schepenen, die ondertussen niet ophielden de meest lovende attestaties over het verblijf der Paters aldaar, af te leveren. ⁽⁶²⁾.

Kort voor en na de aankomst van Jan Frans Kerremans waren er reeds moeilijkheden geweest. Er was toen een pater Recollet, die bij gebrek aan onderpastoor, de wekelijkse vroegmis in de parochiekerk verzorgde, maar dit nogal onregelmatig deed. Zo gebeurde het vaak dat de gelovigen vruchteloos wachtten op de celebrant en vandaar naar de paterskerk trokken. Reeds ten tijde van Kerremans' onmiddellijke voorganger *Franciscus de la Motte* (1667-1678) weigerden de paters de wekelijkse vroegmis te doen in de parochiekerk. ⁽⁶³⁾. Op 7 juli 1682 klaagt Kerremans de schending van het Concordaat aan, vooral de overtreding van het artikel betreffende het openbaar mislezen 's zondags tussen 8 en 11 uur. ⁽⁶⁴⁾.

Bij bisschoppelijk schrijven van 6 oktober 1683 worden de Paters verzocht zich strikt aan het Concordaat te houden. Zij mogen geen openbare mis lezen 's zondags tussen 8 en 11 u., behalve op het feest van St.-Franciscus (4 okt.), Portioncula (middag 1 aug. tot middag 2 aug.) en het patroonsfeest (St.-Vincentius, 22 januari).

Van hun rechtstreekse overste, Pater Cyrillus van Thienen, kregen de paters opdracht de persoon van Kerremans zoveel mogelijk te ontzien.

Toch werd de pastoor ook even op de vingers getikt door de bisschoppelijke overheid. Van op de kansel moest hij een van zijn voorgaande uitvallen tegen het stadsbestuur naar aanleiding van de betwisting met de Paters, herroepen. ⁽⁶⁵⁾.

Hiermee waren de moeilijkheden met de Minderbroeders nog niet helemaal van de baan. Zij bleven latent aanwezig en er was alleen een kleine vonk nodig om het vuur terug te doen oplaaien.

(62) P. PETRUS B. DE MEYER. *Minderbroeders te Eeklo*. Appeltjes van het Meetjesland, X, blz. 209.

(63) P. A. VERSCHUERE. *De Minderbroeders...* blz. 50.
Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 100.

(64) Rijksarchief Gent. Kerkarchief Eeklo, nr 92.

(65) P. A. VERSCHUERE. *De Minderbroeders...* blz. 50.

Dit gebeurde ter gelegenheid van het Portionculafeest van 1705, één van de dagen waarop de Paters openbaar mochten mislezen. Toevallig viel dit jaar, dat feest op een zondag. Daarom achtte de pastoor dit een schending van het Concordaat. Een proces werd ingespannen voor het geestelijk hof te Brugge tussen pastoor Kerremans en de Minderbroeders. Dit was een gelegenheid om nog eens de oude grieven naar boven te halen en het hele Concordaat op de korrel te nemen.

In een uitvoerig rekwest gericht tot de bisschop van Brugge, nam Kerremans het de Paters kwalijk dat zij openbaar mis lazen, niet alleen tussen 8 en 11 u. maar ook tussen 7 en 8 u., wanneer in de parochiale kerk catechismus gegeven of mis gelezen wordt.

Het werd opnieuw een juridisch duel met argumenten pro en contra, waarbij al de vroegere moeilijkheden nog eens opgediept en behandeld werden.

Uiteindelijk liep het geschilpunt nog alleen over één concreet punt : het aanvangsuur der beide vroegmissen. Op 9 maart 1708 wordt door de vicarissen-generaal van het Bisdom Brugge, volgend vergelijk, gesloten tussen beide partijen, bekend gemaakt : pastoor Kerremans verbindt zich de parochiale vroegmis te celebreren te halfacht, terwijl de Paters tevoren een vroegmis mogen celebreren in hun eigen kerk te 7 u.

Dit was nog niet helemaal het einde van Kerremans' tribulaties met de Minderbroeders. Er volgden nog enkele kleine strubbelingen in 1708 en 1712, evenwel van minder belang. ⁽⁶⁶⁾.

D. — Kerremans, een hoogstaand priester.

Zoals hoger gezegd weten wij dat Jan-Frans Kerremans Eeklo verliet, na zijn promotie tot kanunnik aan de St.-Baafskathedraal te Gent op 17 maart 1714. Er moet een moeilijkheid geweest zijn, want de bisschop van Brugge schijnt oppositie te maken. Mogelijks zag hij met lede ogen een zo actief als talentvol priester — denken wij slechts aan zijn uitgebreide en minitieuze dekenale verslagen ⁽⁶⁷⁾ — zijn Bisdom verlaten.

Nauwelijks 3 jaar later, op 20 maart 1717, begiftigt hij het O. L. Vrouwaltaar van de Eeklose parochiekerk met een rente van 3 lb. gr.

(66) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Eeklo, nr 100.

(67) Zie hierover D. VERSTRAETE. *Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw*. Appeltjes van het Meetjesland VIII, 1956, blz. 73 en vgl.

sjaars, penning 22, d.i. een kapitale som van 66 lb gr. ⁽⁶⁸⁾. De helft van voornoemde rente dient afgedragen aan de Armendis.

De altaarmeesters van het O. L. Vrouwaltaar zullen daarvoor moeten instaan dat jaarlijks een jaargetijde zal gezongen worden «en sullen gheduerende tselve jaerghetijde vier keirsen branden op den autaeer en vier aen de baere». ⁽⁶⁹⁾.

Dit jaargetijde zal voor het eerst gecelebreerd worden begin april 1718, ter intentie van de gever. Na zijn dood zal dit verder gebeuren te zijner zielelafenis. Telkens zal de armendis een waarde van 4 gulden brood aan de armen uitdelen.

Op 15 maart 1720 volgt een nog belangrijker schenking aan het St.-Vincentiusaltaar van de parochiekerk. ⁽⁷⁰⁾. Het gaat hier over een jaarlijkse rente van 6 lb gr., penning 20, d.i. een kapitaal van 120 lb gr. Hiermede wil hij het altaarlinnen van de berooide parochiekerk op een aanzienlijke wijze uitbreiden : «dat de voorseyde Capelle ofte autaeer immers haere meesters ofte directeurs met overstaen en ordonnantie van den heer Pastor en kerckmeesters der voorn. Parochiale kercke van Eecloo verobligeert sullen wesen de jaerlycksche croisen der selver rente te besorghen en coopen de nootsaeckelycke lijnwaerden tot het celebreren vanden Goddelycken dienst van 't Alderheylighste Sacrificie der Misse in de selve Parochiale kercke van Eecloo, te weten corporalen, purificatoiren, alben, amicten cinghels en dwaelen voor de autaeeren der selver kercke, sonder die penninghen tot iedt anders te mogen employeren, selfs niet tot het maecken van overrocken, mits in 't maecken der selver, uyt sinnelijckheyt licht kan gheexcideert worden (soo menighmael ghebeurt oock in andere dinghen door de welcke de kercken dickmaels soo ten achteren ghestelt worden, datse daer naer nauwelyckx connen besorghen de noodtsaeckelyckheyt tot den Goddelycken dienst) dan soo wanneer de selve kercke van Eecloo van die voorn. lijnwaerden wel en soo het betaemt voorsien sal wesen, sullen de croosen der voorn. rente oock moeten en moghen gheemployeert worden tot het maecken van Casufels en hun toebehoorte tot den selven dienst der Misse, en antependia voor de voorn. autaeeren, en sal alle het voorschreven net en betaemelyck moeten ghemaectt worden sonder nochtans eenighe uytstekentheyt boven de andere ordinaire ornamenten ende ghebruyckelyckheden der selver parochiale kercke, op dat die penninghen niet misbruyckt en souden worden tot eenighe uytstekentheyt ofte sinnelyck-

(68) Stadsarchief Eeklo, nr 964, f° 159 r°.

(69) Stadsarchief Eeklo, nr 1606, f° 84 r°.

(70) Stadsarchief Eeklo, nr 964, f° 234 v°.

heyt, ende soo langhe den transporteur in 't leven sal wesen op dese werelt, en sal van die croosen niet ghedisponeert worden sonder sijn consent ende overstaen, en de priesters de welke de voorn. habijten ghebruycken sullen den donateur ghelieven indachtigh te wesen in 't H. Sacrificie der Misse». (71).

Als verdere voorwaarden worden gestipuleerd : bij aflossing van de rente nieuwe belegging en bij niet-naleving onttrekking.

Ook hier alles in de zuiverste stijl van Kerremans : uitvoerig beschreven, nauwkeurig afgelijnd en gestipuleerd tot in de kleinste details, zelfs een weinig bemoeiziek en autoritair van toon.

Zijn meer dan 20-jarige ervaring als landdeken van het distrikt Aardenburg in beroerde tijden, had hem wel vertrouwd gemaakt met de armzalige uitrusting van de meeste plattelandskerken.

Duidelijk blijkt hieruit zijn grote bekommernis voor zijn vroegere residentiestad.

Jan-Frans Kerremans overleed te Gent op 13 augustus 1729. Zijn grafsteen vermeldt

Hic jacet

Rev.^{us} adm. ac eruditiss.^{us} Dns.

D. Joannes Franciscus Kerremans

Bruxellensis, S. T. Licentiatuſ, olim in

dioecesi Brugensi per 37 annos oppidi de Eekloo

vigilantissimus pastor, per 23 annos

districtus Ardenburgensis decanus Christianitatis,

tandem per 15 annos hujus exemptae

Cathedralis ecclesiae canonicus graduaetus,

obiit 13 augusti 1729, aetat. anno 80

sacerdotii 55, licentiae 54.

R.I.P. (72)

In deze enkele regels ligt het ganse leven van Kerremans samengevat.

Wij zien hem in Eeklo te voorschijn treden als een volmaakt priester van de contra-reformatie, «vigilantissimus pastor» stevig gevormd, bewust

(71) Stadsarchief Eeklo, nr 1606, f° 86 r°.

(72) J. HELLIN. *Histoire Chronologique des Evêques... et chapitre de l'Eglise Cathédrale S. Bavon à Gand*. Gent 1772, blz. 270-271.

van zijn macht en waardigheid, met ijzeren hand de hem toevertrouwde kudde regerend.

Het kan waar zijn dat de vele processen die hij voerde met wereldlijke en geestelijke gezagsdragers, hem de roep van een lastig en bedilziek man bezorgden.

Toch was hij er steeds op uit de belangen van de parochiekerk te behartigen, zij het dan tegen de tiendeheffers, de magistraat of de Minderbroeders.

In moderne taal zouden wij hem zelfs een klerikaal priester avant-la-lettre durven noemen. Denken wij slechts aan zijn bemoeiingen op het stuk van schoolbeheer en het zitsel in de parochiekerk.

Wij vergelijken hem slechts met Gheuns om de reusachtige vooruitgang van de Kerk in deze halve eeuw te onderstrepen.

Vanaf de tweede helft der XVIIe eeuw zijn ook de noordelijke dekenijen stevig geconsolideerd : een figuur als Gheuns lijkt dan reeds een relict uit de laat-middeleeuwse decadentieperiode.

A. DE VOS.

DE POLITIEK
VAN GRAAF LODEWIJK VAN MALE
HET GENTS VERZET
EN DE BRUGSE ZUIDLEIE

Verscheidene moderne historici hebben met betrekking tot de Gentse opstand tegen Graaf Lodewijk Van Male in 1379 naar de oorzaken gepeild van deze omwenteling. Voor H. Pirenne en Quicke was dit oproer vooral een sociale strijd uitgelokt door de Gentse wevers en volders. ⁽¹⁾. De Muynck, nagesproken door H. Van Werveke, gaf een meer genuanceerd oordeel. ⁽²⁾. Doch allen zagen, zonder in detail te treden, in het graven van de Brugse Zuidleie op Deinze, in het ingrijpen van de Gentse Witte Kaproenen, gevolgd door de moord op de Gentse baljuw Van Outryve essentiële factoren die tot deze zesjarige oorlog aanleiding gaven.

Doel van deze bijdrage is bondig nu een en ander van deze oorzaken en van de beginfase van deze onbarmhartige oorlog analytisch en kritisch te belichten en meteen het accent te leggen op de nefaste politiek van Graaf Lodewijk Van Male.

DE BRUGSE LEIE

In de bronnen wordt aan deze vaartverbinding meer dan een naam gegeven. In 1306, 1332 en 1379 spreekt men van «leie» ⁽³⁾, in 1330 van «nouveau lis» ⁽⁴⁾, in 1332 van «Zuutleie» ⁽⁵⁾, in 1332, 1361 en 1368 van «nieuwe leie» ⁽⁶⁾. Later is er sprake van «Brugsche leie». ⁽⁷⁾.

(1) H. Pirenne, *Hist. de Belg.* II, 185.190. F. Quicke, *Les Pays-Bas*, p. 302.

(2) H. Van Werveke in «*Algm. Gesch. der Nederlanden*» III, p. 202.

(3) Stadsarchief Brugge. Stadsrekening 1306 fol. 11, 1379 fol. 40 v°; Gheluwenboeck, fol. 87 v°

(4) Gilliodts-Van Severen. *Inventaire*, I p. 425.

(5) *ib.* 438.

(6) S.A.B. Rek. 1361, fol. 56, Rek. 1368 fol. 41; Gill-Van Severen, *Inv.* I, 439.

(7) S.A.B. Tweeden nieuwen Groenenboec. fol. 364.

Soms is er ook sprake van «bedelf» of «ten ghedelve». S.A.B. Rek. 1379, fol. 91.

Van deze «nieuwe leie» is er in de bronnen voor het eerst melding in 1306. In dit jaar stuurde de stad Brugge drie Bruggelingen uit «omme de Leye te beridene ende orconde derof te home hoe varre dater de stede van Brugghe recht an heift». (8).

Deze lieden trokken van Brugge uit over Oostkamp, Beernem, Knesselare, Aalter, Ussel, Bellem naar Hansbeke. (9). Uit deze gegevens moet worden afgeleid dat de «leie» niet alleen in 1306 bestond tot Hansbeke, maar dat reeds jaren vroeger deze waterverbinding was geschied, daar in 1306 de eigendom van sommige afhankelijkheden van deze waterweg twijfelachtig was geworden.

Uit een paar bescheiden blijkt tevens dat Brugge zich reeds het bezit had toegeëigend van beide oevers van de «leie». (10).

Zeker is deze waterverbinding niet tijdens de Vlaams-Franse oorlog op het einde van de XIIIe en het begin van de XIVe eeuw ontstaan. Ze moet ongetwijfeld dateren van voor deze oorlog, voor 1296, wellicht tussen de jaren 1285-1295.

Dat de Bruggelingen met deze «leie» toen een vaartverbinding met Gent op het oog hadden is niet denkbaar, ofschoon de vaart via Aalter, Bellem, Hansbeke als het ware naar Gent was georiënteerd. Met deze «leie» wilde de stad Brugge haar wateren van het Bredewater of Minnewater en haar reien opruisen en een rijkere stuwing van water bevorderen. Expliciet hebben nochtans geen bronnen de bestemming van deze «leie» aangegeven.

DE VAART OP DEINZE

Eerst ongeveer 25 jaar later, in juni 1330, vernemen we opnieuw iets over deze «leie». Een Gents schepen vergezeld van deskundigen inzake stadswerken gaat het «ghedelf», waaraan de Bruggelingen werken, bekijken. (11).

(8) S.A.B. Rek. 1306. fol. 11. «Item Borengette ghesent tallen prochien ommetrent de Leye die gaet tot Ansebeke omme gars ende water te verhuerne jof jemene huere wilde». ib. Rek. 1306. fol. 8, n° 5.

(9) «Heinric van Hertsberghe, Roegier van Coudenbrouc en Janne Outcoren haren clerc van... Cnesselare, Haeltere, Huersele, Bellem ende Hansbeke». S.A.B. Rek. 1306 n° 36.

(10) «an bede siden van de watere» S.A.B. Rek. 1306. fol. 8.

(11) «op de Leye ommē te beziene tghedelf, dat die van Br. eens jars daden delven. Item 1 bode, die se leedde alomme omme te beziene tghedelf van Brugge». Vuylsteke. Stadsrekeningen 1329-30, p. 711.

Welke werken aan de vaart werden uitgevoerd is niet precies na te gaan. Waarschijnlijk werd de oude waterweg uitgediept, verbreed en ingedamd.

De bestemming van de «leie» was bovendien veranderd. Uit enkele processtukken betreffende Gent en Brugge vernemen wij dat Graaf Lodewijk Van Nevers aan Brugge de toelating had verleend een kanaal te graven van Brugge tot Deinze. Dit octrooi zou de graaf zijn afgedwongen op een ogenblik dat hij door de Bruggelingen, die tegen zijn beleid waren opgestaan, was gearresteerd geworden en gedurende 24 weken gevangen gezet. ⁽¹²⁾. Het is waarschijnlijk dat de graaf gedwongen het octrooi toestond op Sint-Andriesdag 1325. Naar het blijkt waren hierbij geen wettelijke getuigen tegenwoordig en werd het octrooi niet met het grafelijk zegel bekrachtigd. ⁽¹³⁾. Vijf jaar later verklaart graaf Lodewijk Van Nevers in een brief aan de Brugse magistraat dat de «nieuwe leie» nuttig en profitabel is voor het hele graafschap, dat het vaartwerk zal voortgezet worden en dat alle hinderpalen uit de weg zullen worden geruimd, behoudens «le droit du comte de ce que ces toulins, biens, rentes et eslois en sont seront ou porront estre par ce de riens amiemis ou empiris». ⁽¹⁴⁾.

Uit deze brief blijkt nu duidelijk dat wanneer in 1325 hem het octrooi werd afgedwongen, de graaf in 1330, nadat hij zijn rebelse Bruggelingen en hun aanhangers met Franse hulp had klein gekregen, uit vrije wil het octrooi toestond. Het is zelfs mogelijk dat dit nog een jaar vroeger geschiedde. Het toestaan van deze gunst aan de Bruggelingen, die hem smadelijk hadden beledigd en gekleineerd, die hem met de wapens hadden bevochten, die hem zelfs gevangen hadden gezet, kan enigszins verwondering wekken. ⁽¹⁵⁾.

Hoe zonderling de houding van de graaf ook was, het octrooi werd de volgende jaren van kracht. Brugge kon opnieuw overgaan tot grootscheepse onteigeningen van gronden aan weerszijden van de bestaande Zuidleie. Zo bv. in het ambacht van Oostkamp, in dit van de Houtse, van Masin, in het Oost-Proosse, enz. ⁽¹⁶⁾. Het «ghedelf strechte duer diverse leene heerscepien te wetene duer 'tleen ende heerscepie van den heere van Oorscamp

(12) S.A.B. Portefeuille Zuidleie. Creusements. 1560-70, n° 30. Corpus chronicorum Flandrie (Desmedt). II, 209-210, I, 194-195.

(13) Van Duyse en De Busscher. Inventaire, p. 42. Diegerick. Inventaire II 27-28.

(14) Gilliodts-Van Severen o.c. I, 426.

(15) F. Blekmans. De bestraffing van den opstand van Brugge en Westelijk Vlaanderen in 1328.

(16) Gilliodts-Van Severen. Inv. I, 438 tot 442, 444-446-447-455-459-475, II, 23.

duer 't leen ende heerscepie van den Waelschen... 't leen ende heerscepie van Zotscuere... 't leen ende heerscepie van Zint Jorys in den Distele duer de heerscepie van der Woestine». (17). De vaart werd «XIII roeden breed onder bermen ende watre te wetene zes roeden waters ende 3 ½ roeden an elke zide». Dijk- en brugwerken werden uitgevoerd. (18).

De vraag moet hier opgeworpen worden : Welke was de houding van de Gentenaars ten aanzien van het verlenen van het vaartoctrooi aan Brugge ? Nog in de XVIe eeuw beweren de Gentenaars dat ze in deze zaak niet werden gehoord en dat het octrooi te hunnen detrimente was toegestaan geworden. (20). Het is onwaarschijnlijk dat de Gentenaars, toen ze van de zaak lucht kregen, niet op een of ander landsparlament de zaak hebben besproken met de graaf en wellicht ook met Brugge en Ieper. De aftapping van de Gentse Leie op Brugge te Deinze moest onvermijdelijk de Gentenaars in hun belangen treffen, al waren deze belangen niet dezelfde als deze die in 1379 op het spel stonden. Er is echter geen bron voorhanden die ons over het verzet van de Gentenaars inlicht tenzij misschien de grafelijke brief van november 1330 aan Brugge. (21). Feit is het echter dat ongeveer van die tijd af een verkoeling is getreden in de betrekkingen tussen graaf en Gentenaars, een verstrakking, die zelfs spanning werd in 1335 (22) en die in 1337 en volgende jaren met Jacob Van Artevelde zou uitgroeien tot een fatale breuk. (23). Maar toen was er meer dan een motief om de kloof onvermijdelijk te maken. Wat er van zij — en dit is het enige dat we met zekerheid weten — de Gentenaars zijn sporadisch zich ter plaatse gaan inlichten over de gang der delfwerken aan de Zuidleie. (24).

Tijdens het beleid van Van Artevelde te Gent, bewind dat hij in enkele maanden met de steun van Brugge en Ieper wist uit te breiden over het ganse graafschap, hoort men niets meer van de vaart op Deinze. Heb-

(17) S.A.B. Politieke Charters, n° 873.

(18) ib. Zie ook S.A.B. Gheluwenboec. fol. 87 v° tot 95.

(19) S.A.B. Rek. 1331-32 fol. 76, 1333-34 fol. 78 v°.

(20) «et tout a préjudice de ceulx de Gand en mesmes sans les avoir oyz».

Gilliodts-Van Severen. Port de Bruges, p. 289.

(21) Waarin sprake is van hinderpalen die zullen overwonnen worden. Zie nota 14.

(22) Rogghé. Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen. 22.

(23) Zie Rogghé. Het zevenjarig beleid van Jacob Van Artevelde.

(24) Zo bv in juni 1330. Zo gingen de Gentse schepen Jan De Pauw en met hem de Gentse klerk Augustine en twee meesters van de Gentse stadswerken «up te Leye omme te beziene tghedelf dat die van Br. eens jars daden delven». Vuylsteke. Rek. 1329-30 p. 711. Hieruit zou blijken dat de graaf alleszins voor juni 1330 het octrooi had toegestaan.

ben de Gentenaars die toen min of meer in goede verstandhouding leefden met Brugge de Bruggelingen overhaald het werk stop te zetten? Beschikte Brugge toen niet meer over de nodige geldmiddelen? Verhinderden de benauwde omstandigheden het afwerken van het vaartplan? Men weet het niet. Waarschijnlijk mag het echter genoemd worden dat de Gentenaars, die toen toch de plak zwaaiden in het land, Brugge op de een of andere wijze hebben beïnvloed om van de Zuidleie hetzij tijdelijk hetzij definitief af te zien.

Eerst na de onlusten in 1359-61 in Vlaanderen waarbij alweer de drie grote steden Gent, Brugge en Ieper waren betrokken, is er weer sprake van de nieuwe vaart. In de Brugse stadsrekeningen worden delvers vermeld en onkosten voor graafwerken van 1361 tot 1379. De stad betaalde duizenden ponden voor werken en nieuwe onteigeningen. ⁽²⁵⁾. Maar in dit laatste jaar kwamen de Gentenaars onverwacht en ongemeen heftig in verzet, verzet dat mettertijd hardnekkige opstand werd.

DE POLITIEK VAN LODEWIJK VAN MALE

Om de verbeter en langdurige Vlaamse opstand te begrijpen die van Gent uit in 1379 tegen de graaf is losgekomen past het even bondig de oorzaken ervan op te sporen. Zaak is het vooral de persoonlijkheid en de politiek te schetsen van de graaf die gedurende ongeveer 30 jaar het wel en wee van zijn onderdanen zou beheren.

De Gentenaars hebben om diverse redenen nooit hun graven dicht aan het hart gedragen. Op de Groeningekouter te Kortrijk lieten ze in 1302, op de kleine bende van Jan Borluut na, graaf Guy de Dampierre met Brugge en andere Vlaamse en vreemde krijgers alleen de strijd leveren tegen de Franse koning Filips de Schone. In 1319 lieten ze graaf Robrecht van Betune, die met hen en andere Vlamingen militair was uitgetrokken tegen Frankrijk eveneens te Kortrijk aan zijn lot over en keerden huiswaarts met het excuus : «sire, nous nous avons juré de garder les trêves et de vous et

(25) S.A.B. Rek. 1361 fol. 103 v°, 56 : 1365-66 fol. 45 v°, 46 v°; 1366-67 fol. 43, 43 v° 44 v° ; 1368-69 fol. 41. Zie ook 1361-62 fol. 58, 88; 1362-63 fol. 61, 1367-68 fol. 40 v°, 1368-69 fol. 44 v°, 1369-70 fol. 43 v°, 1370-71 fol. 39. Uit de teksten blijkt ook dat reeds talrijke bruggen over de vaart werden gelegd : de hoge steenbrug, de «corterbrug», de St. Trudebrug, de biuggen van Beernem, St. Joris, de Zotscuerebrug die mede door Damme was bekostigd. S.A.B. Politieke Charters, n° 273; Rek. 1361-62 fol. 56-58 en 88 en 1362-63 fol. 61.

du roy, si que li ne vous suivrons pas». ⁽²⁶⁾. Gwijde en Robrecht werden gewantrouwd wegens hun inmenging in het stadsbestuur en omdat ze de Gentse vrijheden miskenden. ⁽²⁷⁾.

Graaf Lodewijk Van Nevers, die ze eenmaal krachtig hadden gesteund tegen het rebelse Brugge en het Westland, hebben de Gentenaars mettertijd zo verafschuwd dat ze hem maanden, jaren in ballingschap lieten leven in Frankrijk en er zelfs aan dachten hem te onterven in zijn graafschap. ⁽²⁸⁾.

En met graaf Lodewijk Van Male werd het al niet beter. Tegen deze graaf die zijn onderdanen uitschold voor «ruw en onwetend» ⁽²⁹⁾ hebben de Vlamingen met bloed en tranen gestreden.

Graaf Lodewijk Van Male was hovaardig ⁽³⁰⁾, hypocriet en meinedig, francofiel, wreed en hardvochtig. Onbarmhartig deed hij zijn gemalin levenslang opsluiten en van de wereld afzonderen in een kasteel in zijn graafschap Retel. ⁽³¹⁾. Hij liet zich plechtig verloven met Isabella, dochter van koning Edward III van Engeland en pleegde zonder pinken meineed. ⁽³²⁾. Aan zijn vlootadmiraal Jacob Buuc gaf hij tijdens de blocus van Antwerpen in de Vlaams-Brabantse oorlog het bevel slag te leveren : zonder eenich sparen... merkende dat wi sinen viant spaert dat hij hem selven deert en scade doet. ⁽³³⁾. Later eiste hij van de opstandige Gentenaars draconische voorwaarden om weer tot de vrede met hem te komen : alle Gentenaars van 15 tot 60 jaar zouden blootshoofds, met een strop rond de hals en berouwend voor hem verschijnen. Eerst als dat was gebeurd zou hij oordelen of ze de vrede verdienden. ⁽³⁴⁾. In zijn gewetenloosheid ging de graaf zover dat hij sluipmoordenaars aanwierf om lieden die hij ongewenst achtte uit de weg te ruimen. ⁽³⁵⁾.

(26) Rogghé. Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen. p. 4.

(27) «over d'arreeste die ghedaen waren in Vlaenderen op de stede van Ghend» : «over tonrecht dat de grave onse porters trecken in ghedinghe in zijn hof van vorwarden die ghemaect waren vor schepenen van Ghend... alse van hare vrijheden die hen de grave nemen wilde». it. 111-114-117-118. In 1322 smeken de Brugse schepenen de edelen van de West-vierscare van het Vrije hen te helpen om hun vrijheden te verdedigen tegen graaf Robrecht. De Limburg-Stirum. Codex II, 351, I, 387.

(28) Rogghé. Het zevenjarig beleid van Jacob Van Artevelde (2e druk). p. 85-86.

(29) Delachenal. Charles V. t. IV p. 106.

(30) Froissart. Chroniques. IX p. 130. «Orgilleus et présomptieus prince».

(31) F. Quicke. Réclusion et mort de Marguerite de Brabant (Melanges d'hist. L. Van der Essen) 400.

(32) Zie nota 49.

(33) Laurent en Quicke. La guerre de succession du Brabant. 108 nota 1.

(34) Quicke. Les Pays-Bas à la veille de la période Bourguignonne. 319.

(35) Nowé. Biographie Nationale t. 27 p. 448-452.

Deze bijzondere trekken onder zovele andere kenmerken de man die van 1349 tot 1380 over Vlaanderen zou heersen. In maart 1347, na enkele maanden beleid, was graaf Lodewijk Van Male uit zijn graafschap gevlucht om zich, bij het uitgaan van 1348, opnieuw ervan meester te maken.

Eenmaal zijn machtsgreep op Vlaanderen uitgevoerd vertrouwde Lodewijk Van Male de organisatie en het beleid over het graafschap toe aan een zonderling stel raadsheren en ambtenaars. Schier allen waren beproefde francofielen : gewezen raadgevers en dienaars van zijn vader ⁽³⁶⁾, edelen en patriciërs, die met het wapen in de vuist in het Franse leger tegen de rebelse Vlamingen en hun bondgenoten, de Engelsen, hadden gevochten ⁽³⁷⁾, tal van lieden die wegens verderfelijke activiteiten of hun verraad tegenover de volkszaak door de Vlamingen in ballingschap waren gestuurd. ⁽³⁸⁾. Daar waren nog raadsheren die de Franse koning hommage hadden gebracht, van de koning een rente genoten, of een tijd in zijn dienst waren getreden ⁽³⁹⁾ en tenslotte Fransen en vreemdelingen, meestal Italianen. ⁽⁴⁰⁾.

(36) Olivier de Deurwaarder, Jan van Cadzand, Jacques de Libaufosse, Gillis Babbé, Wouter van Masures, e.a. de L.S. Cart. I 63, II 6-46 · de St. Genoï. Inv. 460 en Monuments Anciens II, 534; Desplanques. Inv. I, 65.

(37) Als Lodewijk van Namen, Roland van Poeke, Hendrik Sporkin, Filips van Reinigersvliet, Marquet de Galeel. Froissart. Chroniques t. 21 p. 238-216-220-223-231-235-244-217-214-219.

(38) Als Gillis Van Houste, Pieter de Douai, Josse van Emsrode, Jan de Clerc, Deze laatste werd 's graven meester van zijn rekeningen. Gillis Van Houste werd zijn kanselier. De andere twee werden zijn raadsheren. Rogghé. Gentse klerken 57-67; Gilliodts-Van Severen. Inv. I 487; De L.S. I, 146, II, 13.

(39) of kregen een rente van de Franse koning. Wij citeren o.m. Filips Van Maldegem, Gossin de Wilde, Colart Van der Clite. Desplanques Inv. I 148; Froissart. Chroniques. t. 21 p. 19-82.

Sommige ambtenaars en raadsheren waren als Daneel van Halewijn, Gossin Van der Moere, Gerard van Moerzeke, Symon van Coudenburg berouwvolle collaborateurs van de rebellen of waren als Wouter van Veurhoute, Diederik van Belzele uit Vlaanderen gevlucht om de graaf te dienen. De Pauw. Rek. II, 457-161-456, III, 163; Rogghé. Simon de Mirabello. p. 43-44; Kervyn de Lettenhove. Hist. de Fl. II p. 325.

(40) Fransen als Symon de Bucy, raadsheer en Arnout de Ouderhem, marschalk van de Franse koning. L.S. II 155; Desplanques. Inv. I 157. Italianen als Odot en Mathieu Machet, Bardet de Malpilis, Jean en Robert dou Porche, Aldrigo Interminelli, Jean Jourdain, Jean Tigri. L.S. II 416-131-178-189-171. Bigwood. Commerce de l'Argent. 231-233; Desplanques. Inv. II 47.

Al wat de graaf van zijn raadsheren en ambtenaars vroeg was dat ze hem volledig terwille zouden zijn. Tot de hoogste posten had hij lieden geroepen die geheel van hem afhankelijk waren, die uit zijn hand aten en die hij kon uitschakelen als het hem gelegen kwam. Vele raadslieden en ambtenaars vormden een bloed- en aanverwantschap, die de graaf gretig in de hand werkte om ervan een machtige grafelijke partij, die zijn politiek moest steunen, te maken ⁽⁴¹⁾. En zonder opzien, zonder scrupules riep Lodewijk Van Male misdadigers, geweldenaars en zelfs moordenaars tot de roomaanste waardigheden van het graafschap. Onder de ongeveer tien algemene ontvangers van Vlaanderen, die van 1348 tot 1379 achtereenvolgend hebben gefungeerd, en die het hoofd waren van de fiskale ambtenaars en van de gerechtelijke politie waren er drie moordenaars, die door de graaf gegracieerd werden en gehonoreerd. ⁽⁴²⁾. Ofschoon ze geen moord op hun geweten hadden waren ook 's graven kanseliers, die het ambt van een soort eerste minister uitoefenden, berucht en gehaat. Twee ervan werden wegens hun subversieve drijfverijen uit Vlaanderen verbannen. Eén ervan werd zelfs dagenlang te Gent in het pelloorijn gezet en in «'s ammans» opgesloten, en toch werd hij 's graven zegelaar. ⁽⁴³⁾.

Ofschoon de graaf, om hun trouw en aanhankelijkheid te stelen, ze overvloedig tegemoet kwam met allerlei voordelen : eretitels, lenen, goederen, renten, canonicaten, prebenden, pensioenen, vrijstellingen en andere beneficiën ⁽⁴⁴⁾ vormden zijn ontvanger, zijn kanselier, zijn secretaris, zijn rechters en deurwaarders een kliek corrupte lieden die doelbewust, berekend en gewetenloos rijkdommen nastreefden, zich lieten omkopen, zich deden begiftigen met «hoofsceden» en prosenten en zonder blozen falsifi-

(41) Buntinx. Audientie. 100-101. Schier al zijn raadsheren waren leden van de kleine of van de jonge adel, leden van het stedelijk patriciaat, zelfs lieden van geringe afkomst. Buntinx, o.c. 94.

(42) Het waren Colart Van der Clite, André Le Russe en Jan Boudens. L.S. 117-255-256-261 ; Desplanques. Inv. II 40, I 44-116 ; Gill.-Van Severen. Inv. II 184. Zie ook Buntinx. o.c. 79-80-81. De algemene ontvanger van Vlaanderen gaf het bevel tot alle aanhoudingen, alle vrijlatingen, het schorsen van ambtenaars, zelfs van schepenbanken.

(43) Het betrof Gillis Van de Houte en Zeger van der Beken, proost van St.-Donaas te Brugge. Rogghé. Gentse kerken. 60-61 ; Vuylsteke. Rek. F.V.A. 444.

(44) Buntinx o.c. 103-131.

caties pleegden. ⁽⁴⁵⁾. Dat de waarheid en het recht schromelijk verminkt werden door dergelijke praktijken hoeft zeker geen betoog. ⁽⁴⁶⁾.

Zo werd Vlaanderen geleid door een stel francofielen, bannelingen, misdadigers en vreedelingen, door een kliek arrivisten, intriganten, geslepen en bedorven politici, cumulards van beneficiën van allerlei aard. Maar voor de graaf wiens geweten zelf zwart en troebel was gold alleen de trouw van zijn legisten, rechters, officieren.

'S GRAVEN BUITENLANDSE POLITIEK

Wanneer men de buitenlandse politiek van Lodewijk Van Male na gaat in haar resultaten dan constateert men onmiddellijk dat deze politiek hem was ingegeven door zijn vader. Ze droeg hetzelfde karakter, al heeft Van Male gebruik gemaakt van de pijnlijke ervaringen van zijn vader. Deze politiek was Frans georiënteerd. De jonge Van Male heeft jaren met zijn moeder, een Franse koningsdochter, die haar leven lang over de Franse belangen in het Vlaamse graafschap zou waken, en zijn vader, Lodewijk Van Nevers, die zou sneuvelen te Crecy ⁽⁴⁷⁾, onder de Fransen, die het uitvochten tegen de Engelsen, de bondgenoten van de Vlamingen, onder de bescherming van de koning in Frankrijk in ballingschap geleefd. ⁽⁴⁸⁾. Na de dood van zijn vader naar Vlaanderen geroepen ontvluchtte hij zijn graafschap, op aanstichten van de Franse koning, om te verhinderen dat hij in Engels vaarwater zou terecht komen. In 1347 pleegde graaf Lodewijk Van Male, nadat hij zich plechtig had laten verloven met Isabella, dochter

(45) Dit was o.m. het geval met Cossin de Wilde, Jan van der Sickelen, Colart Van der Clite, Maes Crempe, Henri Lippens, Jan Blanckaert, Testaard van de Woestine, Roger Boetelin, Pieter van Montriguut, Zeger van der Beken, Jan van de Boemgaarde. Gilliodts-Van Severen. Inv. II, 144-145; L.S. I, 290; De Pauw. leper jeghen Poperinghe. 267-268; Buntinx o.c. 134-143-79; Vuylsteke. Rek. F.V.A. 14-15-13-72-74; S.A.G. Rek. 1367-68 fol. 300. Pleegden verduisteringen o.m. Boidin Maykin, Hendrik de Lestrigo en Jan de Brune. L.S. I, 284-290; Buntinx o.c. 142-143. Bigwood. Commerce de l'Argent 232.

(46) zie bv. de «behovescheden» na een rechterlijk proces. Buntinx o.c. 134-143. De grote Vlaamse steden hebben vaak van het corrupt karakter van 's graven raadsheeren, legisten en rechters gebruik gemaakt om deze invloedrijke heren in hun voordeel te stemmen. Zo schonk de stad Gent in 1377 aan Zeger Van der Beken, proost van St. Donaas te Brugge en kanselier zo maar 800 p. «tsinen incommene» te Brugge. Vuylsteke. Rek. F.V.A. 72.

(47) Li Miusit. Corpus Chronic. Flandr. p. 246; De Pauw. J. V. Art. p. 347.

(48) Istore et Chron. II, 48. En onder het regentschap van zijn moeder. Buntinx. Kanselarijregisters 215.

van Koning Edward III, meeneed. ⁽⁴⁹⁾. Op het einde van 1348, toen hij met de steun van Franse troepen, van Brabanders en Limburgers zich met geweld en met list opnieuw wist meester te maken van zijn graafschap ⁽⁵⁰⁾, liet hij zijn onderdanen verder leenhulde brengen aan koning Edward III, maar zou zelf hommage brengen aan de Franse koning. ⁽⁵¹⁾. In 1351 verzaakte Lodewijk Van Male plechtig en voor eeuwig aan de destijds door Parijs geroofde Vlaamse casselrijen Rijsel, Douai, Betune en Orchies. ⁽⁵²⁾. In 1360 was hij betrokken in de militaire poging om de in Engeland gevangen gezette Franse koning te bevrijden. ⁽⁵³⁾. In 1356 ging hij met Brabant uit hoofde van een erfeniszaak een oorlog aan, een oorlog die de graaf tegelijk moest bevrijden uit nijpende binnenlandse moeilijkheden ⁽⁵⁴⁾ en Frankrijk ontlasten van een eventuele Engelse bondgenoot. Tenslotte deed graaf Lodewijk zijn dochter Margareta huwen met de Bourgondiër Filips de Rouvres, schoonzoon van de Franse koning Jan II ⁽⁵⁵⁾ en na de dood van deze laatste met Filips de Stoute, broer van de Franse koning. Voor dit huwelijk te Gent werd ingezegend ⁽⁵⁶⁾ was er nog sprake geweest Margareta in de echt te verbinden met Edmond, zoon van Edward III, koning van Engeland. Maar door de tussenkomst van de Fransgezinde paus ⁽⁵⁷⁾ en door de laksheid van graaf Lodewijk zelf die met dit huwelijk kennelijk een schijnmanoeuvre uitvoerde om Parijs te bewegen naar een geschikte Franse kandidaat voor zijn dochter uit te zien kwam van dit Engels huwelijk niets terecht.

Het Bourgondisch huwelijk had voor gevolg dat Waals-Vlaanderen weer aan Vlaanderen werd gehecht. Dit was de prijs die de Franse koning

(49) De Pauw. Rek. III, 215-67-68 ; Lucas. The Low Countries. 564. Rymer. Foedera III, 1 p. 111-112 ; De Pauw, J. V. Art. 352.

(50) Le Miusit. o.c. 278 ; De Pauw Rek. III 242 ; De Pauw, J. V. Art. 362.

(51) Le Miusit. o.c. 263 ; Dehaisnes et Finot, Inv. I, 1° partie, 210.

(52) Rysel A.D. Nord B 268-7693.

(53) Delachenal. Charles V, II, 181-182. Zijn bastaardbroer Riffard en de heer Van Nieuwendorpe waren de leiders van de Vlamingen, die met Picardiërs, Parijzenaars en Normandiërs de poging waagden.

(54) Fris. Origines 19.

(55) Quicke. o.c. 45.

(56) ib. 159-259.

(57) ib. 145. Dit huwelijk moest doorgaan op 4 februari 1365 overeenkomstig het pact van Dover van 1364. Quicke o.c. p. 140. Lodewijk had aanvankelijk kordaat geweigerd op dit Engels huwelijk in te gaan en het is ongetwijfeld op aandringen van zijn Vlaamse steden dat hij het pact ondertekende in afwachting van een Franse reactie die reeds in 1364 loskwam. Delisle. Mandements de Charles V p. 16 n° 26. De graaf deed trouwens geen stap om koning Edward III te steunen bij paus Urbanus. Quicke o.c. 76-146.

aan Vlaanderen of beter aan de Vlaamse graaf betaalde voor het verwezenlijken van dit politiek huwelijk. Het was een Franse fopperij ⁽⁵⁸⁾, een eenvoudige regeling van een oude Franse schuld aan Lodewijk Van Male. De mislukking van het Engels huwelijk en het Bourgondisch huwelijk had nog een andere betekenis. Het had onvermijdelijk verkoeling en verlamming voor gevolg in de Engels-Vlaamse betrekkingen, wat vooral nadelig was voor de Vlaamse handel. Deze betrekkingen met Engeland waren op enkele uitzonderingen na, van 1359 tot 1361 ⁽⁵⁹⁾ en van 1363 tot 1367 ⁽⁶⁰⁾ zeer ongelukkig geweest. Niet alleen liet de graaf de Engelse wolstapel uit Brugge naar Engeland overbrengen ⁽⁶¹⁾ maar hij zond honderden Vlaamse anglofielen op verbanning ⁽⁶²⁾, liet Engelse handelaars binnen Vlaanderen onthoofden of verbannen. ⁽⁶³⁾ Met de geruchten over

(58) Sommige moderne historici hebben het wederafstaan van Waals-Vlaanderen (de casselrijen Rijsel, Dowaaï en Orchies) aan Lodewijk Van Male beschouwd als een groot politiek succes voor de graaf. Goed overwogen was dit succes een grote fopperij. In 1351, overeenkomstig het verdrag van Fontainebleau, verzaakte graaf Lodewijk zijn rechten op Waals-Vlaanderen, zoals dit vroeger ook zijn vader had gedaan. In ruil verklaarde Jan II, koning van Frankrijk, dat hij de graaf «10.000 livrées de terre» schuldig was onder de vorm van een erfrente, waarvan een deel nog hetzelfde jaar moest betaald worden. Dit werd later geconfirmeerd door Charles V. Beide Franse koningen verklaarden tevens de graaf een som van «100.000 deniers d'or» schuldig te zijn o.m. voor het vergoeden van garnizoenen voor Grevelingen tegen de Engelsen. Maar van dit alles, van de erfrente en de gouden deniers was in 's graven schatkist maar geen denier terechtgekomen. Bij gelegenheid van het huwelijk van Margareta van Male, weduwe van Filips de Rouvres, met Filips de Stoute, broer van de Franse koning, werd als gift de schuld van de erfrente gedelgd door het weder afstaan van Waals-Vlaanderen. Ook de andere schuld, vermeerderd met de intresten, werd afbetaald. Het Bourgondisch huwelijk bracht niets op tenzij het afdragen van een oude schuld waarop de graaf en Vlaanderen recht hadden. En Vlaanderen was eens te meer door Frankrijk gedupeerd geworden! Aan te stippen valt hier nog dat Lodewijk de Franse oude schuld jaren ongeëffend liet terwijl hij zijn onderdanen onmiddellijk hun schulden deed betalen. Daar komt bij dat Frankrijk zijn schuld niet afbetaalde daar waar de Franse koningen nog in 1379 oude schulden van de Vlaamse steden opeisten en uitbetaald kregen.

Rijsel A.D. Nord B 268-7693. Quicke beweert ten onrechte dat Van Male steeds de geroofde casselrijen heeft teruggeëist. Hij deed er in 1351 voor eeuwig afstand van. Quicke o.c. 148. En verder Quicke o.c. 153.154.

(59) Periode waarin de Vlaamse steden dreigden 's graven gezag onder de voeten te lopen. Op 5 februari 1359 verkreeg Brugge van de graaf bescherming van de Engelse handelaars te Brugge. Quicke o.c. 46.

(60) Periode van onderhandelingen betreffende het Engels huwelijk.

(61) de Sturler. Brabant et Angleterre. 421.

(62) Rogghé. Gemeente ende Vrient. 126.

(63) Varenberg. Histoire des relations diplomatiques entre le comte de Flandre et l'Angleterre. p. 393-395.

het Bourgondisch huwelijk was niet alleen koning Edward III ontgoocheld maar waren het ook de Vlaamse anglofielen die met het Engels huwelijk reeds gelukkige vooruitzichten hadden geopend. Tegen graaf Lodewijk werd een complot gesmeed en er was zelfs sprake van een Engelse invasie. ⁽⁶⁴⁾. Gedurende de periode van 1368 tot 1379 liep het verder mis met de handel op Engeland, ofschoon op diverse tijdstippen Engels-Vlaamse overeenkomsten werden afgesloten of geconfirmeerd, in 1367, in 1368, 1370, 1372, 1373, 1377, 1379, ⁽⁶⁵⁾, wat natuurlijk op een gespannen, abnormale toestand wijst. De Engelsen legden inderdaad beslag op Vlaamse schepen, arresteerden Vlaamse handelaars of persten ze geld af. Er vielen zelfs doden. ⁽⁶⁶⁾. Van zijn kant deed graaf Lodewijk Engels goed arresteren te Sluis en deed het verkopen. ⁽⁶⁷⁾.

In 1374 was de inmenging van de Franse koning inzake de Vlaamse handel zeer duidelijk. ⁽⁶⁸⁾. Later in 1377 en nadien, toen ook de Fransen de Vlaamse kust onveilig maakten en de Vlaamse handel schaadden, moesten de Vlaamse steden en o.m. Gent tussenkomen te Parijs en bij 's graven schoonzoon, de hertog van Bourgondië die met de wapens zijn broer steunde tegen de Engelsen ⁽⁶⁹⁾ en in Vlaanderen als Frans diplomatiek agent ⁽⁷⁰⁾ fungeerde, om hun handel te vrijwaren. ⁽⁷¹⁾. De graaf zag zich tenslotte verplicht Vlaamse milities te doen uitrukken naar de zee kust, naar Sluis en Nieuwpoort om erger te vermijden. ⁽⁷²⁾.

Maar niet alleen met Engeland liep 's graven politiek mank. Ook met de Oosterlingen of Duitse kooplui die in Vlaanderen graag geziene gasten waren, liep het verkeerd. Had de graaf reeds eenmaal hun exode naar

(64) *Chronique de Tournai*, 246.

(65) Scott et Gilliodts-Van Severen. *Galba Cotton*, p. 25 ; Quicke o.c. 161-162-263-267 ; Perroy. *Schisme*, 172. Het verzoek tot onderhandelen ging van de Vlaamse steden uit.

(66) Quicke, o.c. 161.162. *Diegerick*. Inv. II 219. Ook de Fransen maakten de Vlaamse «estrom» onveilig, veroorzaakten schade aan handelaren te Sluis. Gilliodts-Van Severen. Inv. II 185.

(67) S.A.G. Rek. 1371-72. fol. 59.

(68) Van Duyse. Inv. 153

(69) Quicke, o.c. 270.

(70) *ib.* 259.

(71) R.A.G. Fonds Gaillard (suppl. Verhaeren) n° 927 ; Quicke, o.c. 270 ; Vuylsteke. Rek. F.V.A. 86.

(72) Vuylsteke, o.c. 106. Dat Vlaanderen neutraal is gebleven in de strijd tussen Parijs en Londen is niet te danken aan de graaf maar aan zijn grote steden, die alles in het werk stelden om uit de beproeving van een oorlog te blijven.

Dordrecht moeten toestaan en waren zij, op verzoek der Vlaamse steden, in Vlaanderen weergekeerd toch moest hij jaar in jaar uit landsparlementen houden om deze kooplui binnen het graafschap te houden. (73).

Maar terwijl hij zijn ambtenaars en zijn steden liet onderhandelen om tot een veigelijk of een verzoening te komen deed hij Duitse kooplui arresteren (74) en hun goederen verbeurd verklaren. Ook de handelaars van Schotland beklagden zich bitter over de willekeur waarmee ze door 's graven ambtenaars in Vlaanderen werden behandeld. (75).

Door zijn buitenlandse politiek, grotendeels geïnspireerd door zijn francofilie, zijn dynastisch belang (76) en zijn schraapzucht heeft Lodewijk Van Male Vlaanderen gedupeerd en in zijn vitale belangen ondermijnd en verminkt. En om de kroon op deze politiek te zetten en om in het spoor van zijn vader te blijven heeft hij tenslotte de Fransen tegen zijn eigen volk opgejaagd in een bittere en ongenadige zesjarige oorlog. (77).

'S GRAVEN BINNENLANDS BELEID

Zo ongelukkig 's graven buitenlandse politiek was, zo rampzalig en schier ongelooflijk was zijn binnenlands beleid.

Graaf Lodewijk had einde 1348, geholpen door de omstandigheden (78), zijn machtsgreep op zijn graafschap, niet uitgevoerd om zich te schikken naar de wil der drie Vlaamse steden. (79). Die vernedering had zijn vader eenmaal moeten ondergaan. Maar dat zou hij, Lodewijk Van Male, niet slikken. Daarvoor was hij te hovaardig en te heerszuchtig. Het beleid der anglofielen en democraten, die zijn vader en hemzelf tot ballinschap hadden gedwongen, zat hem volledig dwars. Eenmaal weer binnen Vlaanderen in het zadel en spijt het verdrag van Duinkerke waarbij bepaald was dat aan de Vlaamse rebellen amnestie zou worden verleend

(73) In 1377 en 1378 alleen werden niet minder dan 18 landsparlementen aan de Oosterlings gewijd. Vuylsteke, *Rek. F.V.A.* 85-87; Gilliodts-Van Severen, *Inv.* II 36-45.

(74) Zo bv. in 1378. Vuylsteke, o.c. 436; Gilliodts-Van Severen, *Inv.* II 41.

(75) Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch.* III 352.

(76) Zijn oorlogen tegen Brabant en Henegouwen, vooral zijn strijd tegen Brabant waaruit zijn Vlaamse steden met enorme schulden terugkwamen.

(77) Wij kunnen het oordeel van Pirenne en Quicke niet delen die in Van Male's politiek alle deugden hebben gezien en zijn francofilie hebben willen wegcijferen. Uit het resultaat van deze politiek blijkt duidelijk de ware inzichten van de graaf.

(78) Rogghé, *Gemeente ende Vrient*, 116.

(79) Froissart, *Chroniques.* t. 21 p. 253-254. Rogghé, o.c. 116 en volg.

deed graaf Lodewijk door zijn aanhangers een schrikbewind uitvoeren. Hij deed alle baljuws en officieren die het rebels bewind der drie steden hadden gediend door zijn creatures vervangen. ⁽⁸⁰⁾. Sommigen onder dezen waren kennelijk met zorg uitgekozen om 's graven inzichten te dienen. Zo werd de moordenaar en intrigant Golart van der Clite als baljuw aangeduid te Gent in 1551-52, waar hij de grafelijke reactie meehielp de wevers te onderdrukken. Later was hij naar Ieper geroepen waar hij de verbeurdverklaring van de stedelijke vrijheden ondertekende ⁽⁸¹⁾. Voordien was de geweldenaar Rogier Van Lichtervelde tot baljuw aangesteld geworden ⁽⁸²⁾. Te Nieuwpoort werd Filip van Haveskerke ruwaard, die waarschijnlijk om zijn geweld en willekeur werd vermoord ⁽⁸³⁾.

De repressie was snijdend en langdurig. Te Gent waren Jan van de Velde en Jan Denijs gesneuveld tegen de grafelijke troepen op de Vrijdagmarkt. ⁽⁸⁴⁾. Te Brugge werd Gillis van Coudenbrouc uit de stad gedreven en te Ieper werd de hoofdman Jan van Houtkerke om het leven gebracht. ⁽⁸⁵⁾. In de grote steden werd de magistraat veranderd, verminkt in haar samenstelling zoals te Gent. Honderden gijzelaars werden opgeëist, honderden en nog honderden rebellen werden in ballingschap gezonden, gearresteerd, zwaar beboet of om het leven gebracht ⁽⁸⁶⁾.

Dat de graaf en zijn raadsheren en ambtenaars in de hardvochtige repressie door haat en wrok gedreven werden daarvoor getuigen akten uitgaande van 's graven kanselarij, bescheiden waarin zelfs de nagedachtenis van doden niet werd geëerbiedigd en waarin 's graven francofilie ten volle werd uitgedrukt ⁽⁸⁷⁾.

De graaf werkte met geheime en particuliere instructies ⁽⁸⁸⁾, liet door zijn ambtenaars lieden ombrengen «zonder wet en vonnis» en stoorde zich

(80) L.S. II, 120.

(81) Buntinx. o.c. 78-79.

(82) Wegens zijn verdiensten werd hij in 's graven audiencieraad opgenomen. Hij pijnigde lieden met vuur en water, doodde zonder wet en vonnis. L.S. I. 221.

(83) L.S. II, 292, I, 483.

(84) De andere leiders als Jacob Van Artevelde en Simon de Mirabello waren vermoord geworden.

(85) Vuylsteke. De Goede Disendach. 11 ; L.S. I, 340-350. De graaf verdedigde en beschermde ridder Fierabras Uppenbrouc van Westouter, verdacht en beschuldigd van moord op J. Van Houtkerke, moord waarin blijkbaar ook de abt van Ter Duinen was betrokken.

(86) Rogghé o.c. 116 en vgd. ; Dehaisnes en Finot. Inv. I, 1, 210 ; Li Miusit. (Corp. chron. Fl.) 284 ; L.S. I, 279-259-81-83-160-251-480 ; De Pauw. Rek. III 464-344 en Cart. Art. 715.

(87) L.S. I, 450.

(88) Diegerick. Inv. II 150-151.

niet aan de bestaande privileges en vrijheden ⁽⁸⁹⁾. Hij had zich het recht toegeëigend alleen te beslissen over deze privileges ⁽⁹⁰⁾ en van dat recht heeft hij onder alle opzichten en vormen misbruik gemaakt. Zowel inzake magistratuur ⁽⁹¹⁾, gerecht ⁽⁹²⁾, economie ⁽⁹³⁾, sociale statuten ⁽⁹⁴⁾, als financiën ⁽⁹⁵⁾ heeft Lodewijk van Male niet alleen gepoogd zich te mengen, maar ook met list of met geweld al deze zaken als absolute heer willen regelen en oplossen. Vooral inzake recht was de inmenging van de graaf merkbaar. Hij en zijn raadsleden streefden ernaar zoveel mogelijk zaken aan de stedelijke en heerlijke rechtbanken te onttrekken en ze voor het centraal grafelijk gerecht te brengen en anderzijds diezelfde rechtbanken aan hun controle te onderwerpen.

Ondermijnen was het parool van de graaf die de voorrechten der Vlamingen sappeerde.

Via het gerecht om, wist 's Graven Audiëncie, het hele bestuursapparaat van Vlaanderen, voor zover tenminste zulks voor de centralisatiepolitiek belang opleverde, voor haar inzichten te doen buigen. ⁽⁹⁶⁾.

Dat er misbruiken werden gepleegd werd niet alleen door zijn onderdanen aangeklaagd maar vaak zelfs door zijn ambtenaars toegegeven ⁽⁹⁷⁾. En de speciale commissies die werden aangesteld om de excessen te horen en te onderzoeken van 's graven officieren, van gewezen officieren, edel of onedel, zijn een getuigenis te meer voor het wanbeheer van de graaf die zelfs niet aarzelde «zonder wet en zonder vonnis» muiters te doen onthoofden ⁽⁹⁸⁾ of steden als Antwerpen en Leper voor een tijd van alle privileges te beroven. ⁽⁹⁹⁾. Zelfs de vreemde kooplui als de Hanzeaten en de Schotten klaagden verbitterd de willekeur aan waarmede 's graven offi-

(89) De Pelsmacker. *Registre aux sentences*. 297 ; De Pauw. *Bouc van de Audience* I p. 238 en verder. L.S. I, 641 ; Desplanques. *Inv.* II, 109-110.

(90) Gilliodts-Van Severen. *Inv.* II, 141.

(91) Gilliodts-Van Severen. *Inv.* II, 75-76-82-83-78-110 ; Van de Peereboom. *Ypriana* VII, 115-155 ; S.A.G. *Gheluwenboec*. fol. 11 ; Desplanques. *Inv.* I 155-156.

(92) Desplanques. *Inv.* II, 65-109-110 ; L.S. I, 104.

(93) L.S. I, 447-448-641.

(94) De onderdrukking der wevers te Gent tegen hun privileges in. Ook van de wevers te Brugge. Espinas et Pirenne. *Receuil* IV p. 11-13-33. Ook additions. p. 51 ; Gilliodts-Van Severen. *Inv.* II, 467.

(95) Desplanques. *Inv.* II, 143 ; Gilliodts-Van Severen. *Inv.* II, 140. Ook op militair gebied. *ib.* II, 293.

(96) Buntinx. o.c. 126-128-223.

(97) L.S. I, 386.

(98) Desplanques. *Inv.* II, 109-110 ; L.S. II, 201.

(99) Diegerick. *Inv.* II, 186 ; Quicke. o.c. 65.

cieren hun verleende privileges schonden (¹⁰⁰). Het is dan ook niet te verwonderen dat de Vlaamse steden de willekeur van graaf en raads-heren moe, en om erger te voorkomen naar de wapens grepen om hun stedelijke autonomie, hun vrijheden en voorrechten te verdedigen. In 1379 eisen ze het herstel van alle privileges geschonden sinds 1348, de schorsing van alle onbetrouwbare ambtenaars en in de eerste plaats die van 's graven kanselier of eerste minister, die het land uit moest (¹⁰¹). Maar toen was de omwenteling niet meer te stuiten en de afrekening tussen graaf en onderdanen onwederroepelijk ingezet.

'S GRAVEN SCHRAAPZUCHT EN HET PAUPERISME IN VLAANDEREN

Naast de gewetenloosheid, de willekeur van 's graven raadsheren en ambtenaars, naast de miskenning der privileges van zijn onderdanen was 's graven schraapzucht mede oorzaak van de ongeneesbare malaise in Vlaanderen.

Lodewijk Van Male was een voorloper van de Bourgondische hertogen, het type van de Vlaamse Sybariet. Hij hield van praal en pracht, van muziek en steekspelen, van juwelen, van minnaressen. Hij hield er een ongemeen leven van weelde en verteer op na, dat laconisch en illustratief staat gebeiteld in menig XIVe eeuws bescheid.

En vandaar 's graven geldzucht onder alle vormen. Hij had oorlog gevoerd tegen zijn onderdanen, tegen zijn schoonbroer Wenceslas van Brabant, tegen Henegouwen (¹⁰²). Hij moest lange tijd garnizoenen onderhouden aan zijn landsgrenzen, zijn opgeroepen ridders betalen (¹⁰³). Hij moest zijn officieren, zijn ambtenaars vergoeden, zijn hof onderhou-

(100) Höhlbaum. *Hansisches Urkundenbuch*. III p. 352 ; J. H. Beuken. *De Hanse en Vlaanderen* p. 74-75. *Recesse und andre Akten der Hansetage*. III, 321. Zie ook Gilliodts-Van Severen. II, 41. Deze miskenning was een van de oorzaken van de exode der Hanzeaten.

(101) zie verder.

(102) Quicke o.c. 44-45-234 ; Rogghé. o.c. 116.

(103) De Pauw. *Rek. F.V.A.* 97-104 ; L.S. I, 257 ; H. Van Werveke. *Gentse Stadsfin.* 366.

den, zijn huizen, zijn kastelen. ⁽¹⁰⁴⁾. En hij moest zijn talrijke bastaarden paaïen. En wie zou dat allemaal betalen? Maar van alle hout wist Van Male pijlen te maken. Uit de gruwelijke repressie van de jaren 1348-1361 en ook uit alle politieke en sociale troebelen die nadien ontstonden heeft de graaf munt, klinkende munt geslagen.

Wanneer men de geschiedkundige bronnen napluist krijgt men onwillekeurig de indruk dat alle troebelen de graaf welkom waren omdat ze hem gelegenheid gaven geld af te persen van zijn onderdanen. Terecht-gestelden, bannelingen ⁽¹⁰⁵⁾, gijzelaars ⁽¹⁰⁶⁾, gearresteerden ⁽¹⁰⁷⁾ — en elke opstand, elk verzet van welke aard ook leverde slachtoffers op — waren een bron van inkomen. Daar kwamen bij de boeten en taxen gelegd op de rebellen en andere malcontenten ⁽¹⁰⁸⁾ en het bezit van geconfiskeerd goed dat in vele gevallen 's graven aanhangers tevreden stelde. ⁽¹⁰⁹⁾. Onrechtvaardig en willekeurig ging de graaf in het najagen van geld te werk. Zo deed hij niet alleen de moordenaars van een grafelijk officier straffen maar eiste van de stad, waar de moord gepleegd was, 3500 gouden schilden om tot de vrede met de graaf te komen ⁽¹¹⁰⁾. Maar dit was niet genoeg!

Sinds jaren waren oude schulden wegens rebellie aan 's graven vader niet afbetaald geworden. Het waren «achterstellen» van renten schuldig uit de tijd van de overeenkomst van Arke en bedragen betreffende het oude Transport van Rijsel ⁽¹¹¹⁾. Zo moest Brugge de «nieuwe renten» van 3000 p. par. 's jaars destijds opgelegd door Lodewijk Van Nevers aan zijn zoon afbetalen. Lodewijk Van Male deed deze renten afkopen voor 66.000 p. par. waarin 20.000 onmiddellijk in 1357 moesten gestort worden, de rest bij stortingen van 1000 en 2000 p. per maand. Ook het Brugse Vrije mocht deze renten afkopen. ⁽¹¹²⁾. Dit afkopen verplichtte o.m.

(104) Te Gent alleen had hij vier kastelen : de Posteerne, waar zijn Audiëntie zetelde, het Gravensteen waar zijn munt werd geslagen, Het Hof ten Walle waar hij feesten hield en tenslotte zijn nieuw kasteel te Wondelgem bij Gent, dat de Gentenaars in de as zouden leggen in 1379. Hij had ook huizen te Brussel te Brugge, te Deinze, te Ieper, te Beveren, te Dendermonde, enz.

(105) L.S. I, 81-83-160-161-480-84.

(106) L.S. I, 79-259-275-279 ; De Pauw Rek. III 409-412.

(107) L.S. I, 22-23-261.

(108) L.S. I, 279.

(109) L.S. I, 81-83-160-261-480.

(110) L.S. I, 483.

(111) L.S. II, 388 ; I, 285 ; Gilliodts-Van Severen. II, 33-36.

(112) Gilliodts-Van Severen. Inv. II, 27-140-233. Zie ook voor Aalst Desplanques. II, 117.

Brugge leningen aan te gaan bij vreemde kooplui in de stad ⁽¹¹³⁾, en accijnsrechten te heffen op zijn inwoners.

Maar Brugge was niet alleen getroffen. Ook Kortrijk en zoveel andere steden ⁽¹¹⁴⁾ moesten hun toevlucht nemen tot «assisen, maleloten ende onghelt op wijn, bier, up wulle e.a. goed» om oude schulden af te dragen ⁽¹¹⁵⁾.

In oktober 1362 moest de stad Mechelen 24.000 motoenen betalen om weer in de genade van de graaf te komen. ⁽¹¹⁶⁾. Anderzijds betaalde Antwerpen, om de repressie te steunen in 1361, 1500 pond ⁽¹¹⁷⁾ in ruil voor zijn privileges die de stad terug werden geschonken.

Maar de graaf bleef in geldverlegenheid verkeren. Hij moest leningen aangaan bij poorters ⁽¹¹⁸⁾, bij zijn ambtenaars ⁽¹¹⁹⁾ die op zijn kosten zich hadden verrijkt, bij joden als Jean Moyses ⁽¹²⁰⁾, poorter van Valenciennes, aan wie hij zijn juwelen en diamanten verpandde, bij lombarden ⁽¹²¹⁾, bij de abten van Sint-Baafs, Sint-Pieters, van Drongen, Baudelo, Eename en Ter Duinen ⁽¹²²⁾, bij de stad Gent ⁽¹²³⁾. Hij verkocht lijfrenten of liet lijfrenten drukken op zijn domeinen. ⁽¹²⁴⁾. En toch bleef de graaf kwistig met zijn geld en zijn bezit omgaan. Hij bedacht zijn raadsheren, zijn ambtenaars, zijn ridders en vrienden met huizen, lenen, gronden, renten, pensioenen en juwelen. ⁽¹²⁵⁾. Hij was mild voor zijn

(113) ib. 33.

(114) ib. 74. de St. Genojs. Inv. 485.

(115) L.S. I, 324. De graaf liet «pointen en tailgen» om 400 p. gr. op te brengen voor het kinderbed van de gravin L.S. I 326. In de Vier Ambachten liet hij «setten ende pointcnen» opdat de casselrij hem «hoofsceden» e.a. kosten zou kunnen doen. L.S. I, 377. O.m. in de casselrij van Kortrijk liet hij «pointen ende taillene» om de wedden van zijn sergeanten die te Antwerpen lagen te betalen. L.S. I, 633-611. Ook aan Diksmuide, Bergen, Veurne, Aardenburg enz. werden octrooien toegestaan. Desplanques. II, 110.

(116) Van Dooren. Inv. Archives de Malines. I. n° 78 p. 57-60.

(117) Prims. Antwerpen V 1, p. 66 en vgd. Quicke o.c. 65-71.

(118) Bigwood. Commerce de l'Argent. I, 34.

(119) Zijn secretarissen Hendrik Van Vlienderbeke en Jacques de Libaufosse schoten 1100 p. voor. L.S. II, 386.

(120) Ook verpandde hij deze jood en zijn broer de heerlijke rechten die hij had inzake het muntslaan. Desplanques. Inv. II, 110.

(121) Gilliodts-Van Severen. Inv. II 35 ; Desplanques. Inv. II, 114.

(122) Desplanques. Inv. II, 110.

(123) L.S. I, 257.

(124) Bigwood. o.c. 48-49.

(125) Hij begiftigde zijn hotelmeester, zijn chambellan, zijn constabel, zijn chirurgijn, zijn biechtvader e.a. Zie Desplanques. II, 120-121-122. Zelfs zijn valkenier en barbier werden bedacht met de opbrengst van speeltafels, visrechten, enz. ib. 121.

minnaressen ⁽¹²⁶⁾, inzonderheid voor zijn vele bastaarden, voor wie hij heerlijkheden kocht of wie hij kastelen ter beschikking stelde. ⁽¹²⁷⁾. Ook zijn ooms en neven bedacht hij met geld en goed. ⁽¹²⁸⁾.

Ofschoon hij reeds kort na zijn machtsgreep zich liet begiftigen vanwege zijn grote steden was het eerst met betrekking tot zijn oorlog met Brabant dat hij aan de Vlaamse steden en casselrijen een «bede» om toelagen, om geldelijke subsidiën deed. Na 1361 toen hij opnieuw zijn rebelse steden leper en Brugge had tam gekregen, volgde de beden, de ene na de andere, elkander vlug op. ⁽¹²⁹⁾. Benevens deze subsidies, die reeds zwaar drukten op zijn onderdanen, had hij een ander doeltreffend middel gevonden om zijn schatkist te vullen, n.l. de waardevermindering van de Vlaamse munt. Van de vele door de graaf doorgevoerde verzwakkingen van goud en vooral van zilvergeld — wat dit laatste betreft niet minder dan 17 maal — heeft Lodewijk Van Male enorm geprofiteerd. Het blijkt duidelijk dat de muntmanipulaties van de graaf grotendeels voortsproten uit 's graven begeerte om uit de muntslag zoveel mogelijk te verdienen. ⁽¹³⁰⁾. Ze veroorzaakten trouwens ernstige monetaire crises te Brugge en te Gent. ⁽¹³¹⁾. De repressie van 1349 en deze van de jaren 1359-61,

(126) Desplanques. II, 121 ; L.S. II, 53.

(127) Hij kocht voor Lodewijk van Vlaanderen, bijgenaamd de Fries, de heerlijkheid Van Praet. Hij schonk aan Lodewijk de Haze het geconfisceerd goed van de edelman Geraard De Moor. Aan Jan Zonder Land werd het kasteel van de heer Van Schuervelde overgemaakt. Desplanques. Inv. II, 170 ; Froissart Chroniques. Deel 21 p. 270, 271 en deel 23 p. 282. Aan zijn bastaarddochter Beatrix gaf hij voldoening door haar echtgenoot aan te stellen tot bewaker van zijn Hof ten Walle te Gent. Desplanques Inv. I, 45-47. Hij had nog andere bastaarden w.o. Margareta, non in de abdij St.-Clara te Petegem bij Oudenaarde. Annales Cercle d'arch. et Hist. d'Audenaerde. Ook zijn bastaardbroers en -zusters begiftigde hij innemend. Aan Riffard, een geweldenaar en vechter, gaf hij het verbeurde goed van de Heer Guillaume de Castre, aan Boidin gaf hij het geconfisceerd goed van ridder Lodewijk Kocman, enz. L.S. II, 19-92. Aan zijn bastaardzuster Margriete Charlets gaf hij een jaarlijks pensieon. L.S. II, 42.

(128) Hendrik van Vlaanderen kreeg een gift van 1000 p. par. 's jaars. L.S. I, 68-429. Ook Lodewijk van Namen, een andere neef werd begunstigd.

(129) Zie H. Van Werveke. Gentse stadsfin. en Gill. Van Severen. Inv. II, passim.

(130) H. Van Werveke. Currency manipulation in the middle ages :
The case of Lod. de Male. R. M. Society 4 series vol. XXXI (1949).

(131) Tengevolge van het inkrimpen van de monetaire markt en het massief terugnemen van beleggingen vanwege handelaars en publiek ontstond in 1365 te Brugge zeer groot gevaar voor ineenstorting van talrijke Brugse wisselaars en de sluiting van hun banken. R. De Roover. La communauté des Luquois. S. Em. Bruges. Deel 86 (1949). Te Gent werd de munt in het Gravensteen door de menigte bestormd, en leeggehaald. L.S. I, 569-567-568.

(131) De lonen volgden de stijgende levensduurte slechts van ver.

met hun nasleep van sociale en economische ontreddeering, de herhaalde subsidies aan de prins, de waardevermindering van de munt, de ongelukkige buitenlandse politiek van de graaf, die de handelsbetrekkingen met Engeland en met de Hanzeaten niet vermocht in evenwicht te houden, en tenslotte de oorlogen tegen Brabant en Henegouwen waren zovele oorzaken dat Vlaanderen mettertijd naar werkloosheid en pauperisme afgleed. ⁽¹³²⁾.

Er werd bitter geklaagd in Vlaanderen over de hoge huishuren, de grote levenskosten, de zware tijd van «lijftochten», over dat «alle koopmanscepen verdiert» waren, de «neringe zere es ghettranct», over «ghebrec an werc» zo in de steden als op het platteland. ⁽¹³²⁾. Het regende verzoeken om opslag van loon in het hele graafschap : te Gent, te Brugge, te Ieper, te Axel, te Dendermonde, te Hulst, te Deinze en elders. Het waren lieden uit quasi alle standen : makelaars, raamheren, wevers, verwers, volders, pijnders, enz. Troebelen en oproer ontvlamden te Brugge ⁽¹³³⁾, te Ieper ⁽¹³⁴⁾ en op zovele andere plaatsen in het land. Men betreurde Jacob Van Artevelde, zijn sociaal beleid, zijn politiek. Reactionairen, aanhangers van de graaf en grafelijke baljuws die werden verafschuwde, werden vermoord. ⁽¹³⁵⁾. In Vlaanderen was het sociaal-economisch, het politiek, rechterlijk en financieel klimaat vergiftigd door het nefaste beheer van de graaf, zijn raadsheren, zijn ambtenaren en zijn sleep van reactionaire aanhangers en volgelingen.

GENT ONDER LODEWIJK VAN MALE

Van de drie grote Vlaamse steden, die in het bijzonder door de repressie werden getroffen toen graaf Lodewijk Van Male meester werd van zijn graafschap in 1349 was ongetwijfeld Gent, dat het laatste bolwerk van de verzetsbeweging was geweest, het felst beroerd en gestraft geworden.

Vooraf werd de magistraat van alle anglofiele smetten gezuiverd. Na de slachting op de Gentse Vrijdagmarkt waar de weerspanningste anglofielen en democraten waren gesneuveld tegen de grafelijke troepen, geholpen door de reactie in de stad zelf, werden honderden andere rebel-

(132) Desplanques. Inv. II, 40-541-119 ; L.S. I, 519-498-474 ; Espinas et Pirenne. o.c. II, 540-541 ; III, 781-786 ; De Pauw. Cart. Art. 600.

(133) In 1351, 1359, 1361, 1367, 1369. S.A.B. Groenenboeck. C, fol. 110.

(134) In 1359-61, in 1367, 1370, 1371, 1377. De Muyck. De Gentse oorlog (H.M.G.O. te Gent, nieuwe reeks V 1951) p. 306.

(135) Diegerick. Inv. II, 187-188.

len gearresteerd, gegijzeld, verbannen, beboet of zagen hun goed geconfiscieerd. ⁽¹³⁶⁾. De repressie betekende een ware ramp, vooral voor de drapiers en wevers, die schier unaniem de anglofiele partij in Vlaanderen hadden gesteund. Niet alleen werden de wevers ontwapend, werden sommige van hun weverstehuizen bezet, werd verwoed op ze jacht gemaakt. ⁽¹³⁷⁾, maar ze werden ook van elke deelneming aan het stadsbeleid beroofd. De wevers waren geen poorters meer in de stad. Ze leefden er als vreemdelingen, als uitgeworpenen, waren van alle ambten en bedieningen uitgesloten. ⁽¹³⁸⁾. Op economisch gebied onder voogdij geplaatst mochten zij hun eigen deken niet meer kiezen, maar kregen «beleders» ⁽¹³⁹⁾ toegewezen vanwege de reactie. Zij mochten niet alleen geen vergaderingen meer houden maar er werd hun zelfs verboden met drie te zamen te gaan of te staan. De overtreders van dit voorschrift verbeurden hun «overste cleed» en men achtte het de moeite niet waard «heer ende wet» daarmee te bemoeien; iedereen was het toegelaten deze straf, die men ook op de Gentse prostituees toepaste ⁽¹⁴⁰⁾ zonder enige vorm van proces uit te voeren. ⁽¹⁴¹⁾.

Werden de wevers in groot getal verbannen, het werd hun aan de andere kant ontzegd de stad uit eigen beweging te verlaten. ⁽¹⁴²⁾. Zij werden bovendien smadelijk onderworpen aan een bijzondere belasting. ⁽¹⁴³⁾.

Sommige wevers poogden aan de verdrukking te ontsnappen door een ander bedrijf uit te oefenen. Maar ook dit werd de wevers door verschillende verordeningen en op straf van boete en ballingschap verboden. ⁽¹⁴⁴⁾. Terecht mocht de tijdgenoot van deze troebelen, Li Miusis, die nochtans geen vriend was van de rebellen die onbarmhartig werden behandeld, getuigen : de textibus et fullonibus et alius qui in guerris male se gesserant, facta est justitia non modica, publica et privata. ⁽¹⁴⁵⁾.

(136) Rogghé. Gemeente ende vrient. 121 en vgd.

(137) De Pauw. Rek. III, 381, 382, 384 ; Espinas et Pirenne, o.c. II, 495-478.

(138) J. Vuylsteke. De Goede Disendach. 37-40.

(139) De Pauw. Rek. III, 393. In 1356 kregen de wevers hun eigen gezwormen terug. S.A.G. Rek. 1356-57. fol. 174.

(140) N. De Pauw. Voorgeboden 40.

(141) ib. p. 53 (6 juli 1350).

(142) N. De Pauw. Voorgeboden. 43 (6 dec. 1349).

(143) Wevers en weversleerknapen. De Pauw. Rek. III 349. Het «weversgeld» verdween na 1356-57, het leerknapiengeld na 1358-59. H. Van Werveke. Gentse stadsfinanc. 224.

(144) De Pauw. Voorgeboden. 42-45-53-71-72.

(145) «secundum audiui a pluribus fide dignis». Li Miusis. o.c. p. 340.

Te Gent was er geen wijk, geen straat waar niet een vader, een zoon, een vriend of een verwante werd betreurd als terechtgesteld, gearresteerd, als gijzelaar vastgezet, verbannen of gevlucht. Verdriet, wrok en haat vulden te Gent vele harten. Jaren achtereen bleef de repressie aanduren onderbroken door vlagen van verzet vanwege de onderdrukte rebellen. In het schepenjaar 1352-53 waren de bannelingen, die door Vlaanderen zwierven en er de buurt van Gent onveilig hielden bijzonder roerig. ⁽¹⁴⁶⁾. Te Gent zelf eisten malcontenten de afschaffing van het weversgeld, de bijzondere taxe op het bier, de afzetting van de reactionairen. ⁽¹⁴⁷⁾. Maar het oproer werd onderdrukt. Opnieuw werden gijzelaars vastgezet, werden verbanningen uitgesproken en de bannelingen tot buiten de Gentse muren, tot in Holland toe opgejaagd. ⁽¹⁴⁸⁾. Het jaar nadien was de stad opnieuw onrustig. Toen graaf Lodewijk in 1356-57 in oorlog was geraakt met Brabant werden de wevers niet in het leger toegelaten. Zij werden verplicht in ruil voor legerdienst een militaire taxe te betalen en bovendien verplicht tot lenen. ⁽¹⁴⁹⁾. De financiële ineenstorting van de Gentse stadskas als gevolg op de oorlog bracht meteen klachten uit tegen de bewindvoerders die een financiële dictatuur deden invoeren en beloften deden dat alle rekeningen sinds 1349 zouden worden herzien, dat de oneerlijken tot restitutie zouden gedwongen worden, dat geen taxen meer zouden geheven worden, enz. ⁽¹⁵⁰⁾.

De verbittering werd te Gent zo groot dat zelfs de graaf en zijn raadgevers toegaven dat sommige bewindvoerders gehaat werden. ⁽¹⁵¹⁾. Maar de repressie ging verder. In 1357-58 werden de wevers opnieuw woelig, werd het verbod de wevers opgelegd geen ander ambacht uit te oefenen herhaald. ⁽¹⁵²⁾.

De onmeedogende onderdrukking van de anglofiele en democratische rebellen, inzonderheid van de wevers bracht diepgaande stoornissen mee in het economisch en sociaal leven van de stad. Honderden geschoolde werkrachten waren verbannen of gevlucht en gingen aldus voor de Gentse lakenindustrie verloren. ⁽¹⁵³⁾. Anderzijds had het weversberoep veel van

(146) L.S. I, 84-369-70 ; S.A.G. Rek. 1352-53 fol. 234 v° en 262.

(147) Fris. Origines. 16 ; Memorieboek der stad Gent 73.

(148) S.A.G. Rek. 1352-53 fol. 268-264 ; 1353-54 fol. 27, 31 ; L.S. I 421-422-423.

(149) S.A.G. Rek. 1355-56 fol. 79 v°, 122 v° ; 1356-57 fol. 117 v°.

(150) H. Van Werveke. Stadsfinanc. 365, 374-366-40-75-77-76-367-368 ; S.A.G. Rek. 2 juli tot 15 aug. 1356 fol. 164-161 ; Staten van goed 1355-56 fol. 32.

(151) L.S. I, 299.

(152) L.S. I, 649-650 ; De Pauw. Voorgeboden van de stad Gent. 71-73.

(153) Vele waren naar Engeland getrokken waar ze door koning Edward III in bescherming werden genomen. Rymer. Foedera. III 1 s., 74. Deze bannelingen of vluchtelingen hielpen onrechtstreeks mee de concurrentie in het wolbedrijf te steunen.

zijn aantrekkelijkheid verloren sinds de wevers een minderwaardig politiek, sociaal en economisch lot was beschoren. Bovendien drukten de boeten en taxen.

De hele repressie ging natuurlijk gepaard met werkloosheid, armoede en ellende, die nog vergroot werd toen de Engelse wolstapel uit Brugge verdween, de zwarte markt ging fleuren als gevolg op een tekort aan koren in het graafschap, de Hanzeaten besloten Brugge te verlaten voor Dordrecht, de oorlog met Brabant nering en tering lam legde en de handelsrelaties met Engeland werden ondermijnd. ⁽¹⁵⁴⁾. En er was nog zoveel meer. ⁽¹⁵⁵⁾.

Het was onvermijdelijk dat munitie moest uitbreken, des te meer omdat geheel Vlaanderen de repressie scherp had ondergaan.

Reeds voor, doch vooral na de oorlog tegen Brabant waren hier en daar, inzonderheid in de grote steden opstanden en «wapeninghen» losgebroken. Het verzet kwam uit alle standen, poorters, kleine neringen, wevers. Te laat kwamen de concessies van de graaf en van de reactie die de malcontenten poogden te bedaren. Aangemoedigd door het succes der Engelsen in Frankrijk staken in 1359 overal de anglofielen en de vijanden van de graaf de hoofden op. ⁽¹⁵⁶⁾. De eerste grote schok ging van Brugge uit.

Op 17 juli greep er op de Markt tussen de anglofielen ⁽¹⁵⁷⁾ en al diegenen die het toenmalig wanbeheer beu waren, en aan de andere kant de reactie, een bloedig gevecht plaats waaraan de toegesnelde graaf niets kon veranderen. ⁽¹⁵⁸⁾. Twee dagen later slaagden de Gentenaars, die op Goede Dinsdag overwonnen waren, erin eveneens van zich te doen horen. Wat er zich op 19 juli te Gent voordeed is niet precies uit te maken. Op die dag trokken twee schepenen Ghijsbrecht de Grutere en Jan van Cleemputte naar Male «om minen heere van Vlaanderen» waarschijnlijk met het

(154) Gilliodts-Van Severen. Inv. II, 36-45 ; L.S. I, 576-577 ; S.A.G. Rek. 1357-58 fol. 265 ; Van Varenbergh o.c. 393-395 ; Quicke. o.c. 46.

Zie ook Rogghé, Gemeente ende Vrient, 125-126.

(155) Zie Rogghé, o.c. 126 en vgd.

(156) Rogghé, o.c. 127. De graaf hield parlementen met zijn roerige steden te Brugge, te Male, te Eeklo, te Ursel, te Ieper, te Torhout, te Gent en elders. S.A.G. Rek. 1358-59 fol. 24 v°, 25 en 25 v° ; Gilliodts-Van Severen. Inv. II, 101-102.

(157) Vele oproerlingen wensten met Engeland dat zich voorbereidde opnieuw tegen Frankrijk de strijd aan te binden, mede uit te trekken. Gilliodts-Van Severen. Inv. II, 103.

(158) M. Villani. liv. IX ch. 38 in «Muratori scriptores» t. XIV col. 566-567 en Gilliodts-Van Severen. Inv. I 99. Volders en wevers waren broederlijk in het gevecht verenigd.

doel de graaf in te lichten nopens de toestand te Gent. Dezelfde dag gingen de wever Willem van Huse ⁽¹⁵⁹⁾, de makelaar Jacob Van Zele, toen nog stadsontvanger, en Symoen metten Scapen eveneens naar Male om de graaf te verzoeken naar Gent te komen, wat hij ook gaarne deed. ⁽¹⁶⁰⁾. Aan de andere kant delen de stadsrekeningen mede dat de stadsheraut of tromper Persemier op 20 juli «voer in allen prochien gebieden, wie aweit doen soude» ⁽¹⁶¹⁾ en dat naast de deken van de kleine neringen en deze van de volders een wever n.l. Justaes Van de Hole, die nog vóór 15 augustus deken van de wevers zou worden, met zijn knapen mede de wacht optrok in de stad. ⁽¹⁶²⁾.

Uit deze gegevens blijkt dat de wevers bij de troebelen die op 19 juli doorgingen betrokken waren, dat ze kort nadien weer over een eigen deken beschikten en mede verantwoordelijk waren voor het handhaven van de orde. Het blijkt bovendien dat sommige reactionaire bewindvoerders ⁽¹⁶³⁾ met de wevers sympathiseerden, dat het opzet van 19 juli niet tegen de volders was gericht ⁽¹⁶⁴⁾ vermits dezen over hun deken blijven beschikken en mede «het aweit» doen, maar tegen de reactie tout court.

In dezelfde maand, enkele dagen na de muiterij van 17 juli te Brugge en 19 juli te Gent, kwam op 26 juli leper in beroering. Die dag was Lodewijk Van Male in de stad. Wevers en volders schoolden te zamen en legden hun grieven aan de graaf voor, die hun toestond de poorten van hun stad neer te halen en eigen leiders, los van de reactie aan te stellen, wat ze ook deden. De opstandelingen eisten echter meer. Zij vroegen de graaf over dezelfde constituties en verordeningen als in Van Arteveldes tijd te mogen beschikken. De furie der rebellen was zo angstwekkend dat de graaf in het geheim zijn dochter uit de stad deed verwijderen, en in de

(159) S.A.G. Stadsrek. 1357-58 fol. CCLXVIII en 1358-59 fol. XXI verso en reeks 195 nr. 2 bijzondere rekening van het weversknapengeld 1351-52 fol. 10.

(160) S.A.G. Stadsrek. 1358-59 fol. XXVI, natuurlijk in verband met wat zich te Gent had voorgedaan.

(161) ib. fol. XXIX.

(162) ib. fol. XXXVII verso en 1359-60 fol. XLIX verso.

(163) Dit blijkt uit het feit dat de stadsontvanger Jacob van Zele als schepen met de wevers op 15 aug. 1359 aan het bewind komt.

(164) Fris deelt mede dat op 12 juli een gevecht werd aangegaan tussen de volders en de wevers, die het pleit wonnen. Niet op 12 juli maar op 19 juli deden zich te Gent troebelen voor en van bedoeld gevecht kan er op die datum geen sprake zijn. Evenals Pirenne was ook Fris als het ware door de wevers gehanteerd. Zich steunend op het Memorieboek, de bron van Fris, beging Vuylsteke in zijn «Goede Disendagh» p. 12 dezelfde fout.

nacht zelf uit leper vluchtte. ⁽¹⁶⁵⁾. In nog geen tien dagen tijds stond de reactie in de drie hoofdsteden verstoeld en de graaf machteloos.

Op hun beurt eisten de rebellen tegen hun verdrukkers inquesten, die soms maanden aansleepten. ⁽¹⁶⁶⁾. Zij gingen door te Kortrijk ⁽¹⁶⁷⁾, te leper ⁽¹⁶⁸⁾, te Brugge ⁽¹⁶⁹⁾, te Gent. ⁽¹⁷⁰⁾. In deze stad gaf de verkiezing van nieuwe schepenen op 15 augustus 1359 aanleiding tot wijzigingen in de samenstelling der schepenbanken. ⁽¹⁷¹⁾. Naast Willem Van Huse, Claeys Daens, Jan Van der Hoyen, Jan de Crane, Jan van Durme, allen wevers ⁽¹⁷²⁾ die opnieuw als schepenen fungeerden zouden zetelen Jan Van Vaernewyck en Sanders Van Lede ⁽¹⁷³⁾ die de poorterie vertegenwoordigden en lieden als Jacob Van West, Jacob van Zele, Jan Houkin, allen uit de kleine neringen. Of de volders nog schepenposten bekleedden konden wij niet nagaan. Uit het stadsbeleid waren de volders nochtans niet gesloten, vermits ze naast de poorter Rombout Mond ⁽¹⁷⁴⁾, de wever Jan Serpieters ⁽¹⁷⁵⁾, Gillis van Deinze en Arnoud Mahu, vertegenwoordigers van de kleine neringen ⁽¹⁷⁶⁾, die allen als ontvangers fungeerden, ook hun vertegenwoordiger hadden in Pieter Van de Ovene. ⁽¹⁷⁷⁾. Naast de deken

-
- (165) Diegerick, Inv. II 187 en V. D. Pereboom. Ypiana VII, 432-437. In zijn Origines p. 23 vergeet Fris natuurlijk mede te delen dat de volders en de wevers van dezelfde partij waren.
- (166) Merkwaardig is het feit dat deze inquesten, beschermd werden door gewapende lieden, hun rol soms wel eens te buiten gingen. cfr. Van de Pereboom, o.c. VII, 148 en 435.
- (167) S.A.G. Stadsrek. 1359-60 fol XLV en XLV verso. Zie ook Gilliodts-Van Severen. Inv. II 99-100.
- (168) ib. fol. XLVII verso en ib. II 100-103.
- (169) ib. fol. XLVII verso en II 103.
- (170) ib. fol. XLVII verso en XLVIII.
- (171) Memorieboek 81.
- (172) S.A.G. Stadsrek. reeks 195 n° 2 fol. 9 tot 15.
- (173) S.A.G. Stadsrek. 1358-59 fol. XXI verso en XXII. Beide hadden met de schepenen en de afgevaardigden van de ambachten gedurende het voorbije schepenjaar meermaals parlementen meegemaakt. Het was verkeerd vanwege Fris te menen dat de poorters uitgesloten waren. Fris o.c. 22. Verkeerd was het ook vanwege J. Dhondt, Gent, in «steden en Landschappen», Antwerpen 1947, te gewagen van een gevecht tussen volders en wevers op 24 mei 1359. ib. p. 74.
- (174) De Pauw. R. III, 307. Hij stierf kort nadien en werd door Jan Utendaele vervangen. S.A.G. Stadsrek. 1359-60 le fragment fol. LV verso.
- (175) R. II, 306.
- (176) S.A.G. wijsdommen v. dekenen 1361-62 fol. 19.
- (177) R. I, 26.

der wevers en deze der kleine neringen bleef ook de voldersdeken Francois Van Ansbeke in functie. ⁽¹⁷⁸⁾.

Tal van stadsklerken werden vervangen. ⁽¹⁷⁹⁾. Onder de nieuwe gezagvoerders herkennen wij oude medewerkers van Van Artevelde en van diegenen die tot de Goede Disendach zijn werk hadden voortgezet. ⁽¹⁸⁰⁾.

Zo uit de samenstelling van het nieuw schepencollege ⁽¹⁸¹⁾, als uit de afvaardigingen die «ten inqueste saten» ⁽¹⁸²⁾ als uit de deelneming der 3 dekens ⁽¹⁸³⁾ aan het stadsbeleid blijkt duidelijk dat de beweging die op 19 juli werd ontketend het werk was van de revolutionairen en anglofielen uit de periode 1338-48, en dat van een sociale omwenteling geen sprake kan zijn. Dit blijkt nog treffender uit het feit dat de nieuwe gezagvoerders, zo poorters als wevers, volders en kleine neringen het proces maakten van het reactionair beleid, dat aanving in 1349 en ongeveer 10 jaar aanuurde ⁽¹⁸⁴⁾. Daar komt bij dat de nieuwe bewindvoerders van Gent en

(178) Zeker tot 18 februari 1360. S.A.G. Stadsrek. 1359-60 le fragment LV verso. Zie ook J. Vuylsteke «Goede Disendagh» 45 nota 1.

(179) Rogghé. Gentse klerken, 89 en vgd.

(180) Rogghé. Gemeente ende vrient. 128-129.

(181) Van de 26 schepenen waren met zekerheid poorters : Jan van Vaernewijck, Sanders Van Lede, Jacob Bette en Gysbrecht de Gruitere. Wevers waren : Willem Van Huse, Claeys Daens, Jan Van der Hoyaen, Jan van Durme, uit de kleine neringen : Jacob van West, Jacob Van Zele, Jacob Verbertilden, Clais van Erdbuur, Jan Houkin, Jan de Somere en Jan van de Hamme.

Scheerder was Jan Leewercke, volder : Arend Zelle. Van de andere schepenen konden wij niet bepalen tot welk ambacht ze behoorden.

(182) Als Gentse afgevaardigden op de door de 3 steden in Vlaanderen gehouden inquesten traden op : de poorter Jurdaen Serranders, de wevers Gillis Van de Driessce, Diederick Huezeldonc, Jan Van der Hoyaen, Iustaes Van den Hole, de volders Francois van Ansebeke, Gillis de Curte ; de kleine neringen : Gillis van Deinze, Gillis van Latem, Jacob van West, Hughe van Lembeke en Symoen Van Vaernewijck, ofschoon het mogelijk is dat deze laatste ook de poorterie vertegenwoordigde. S.A.G. Stadsrek. 1359-60, tweede fragment fol. XLV en te Gent : 5 schepenen w.o. de poorters Jan van Vaernewijck en Jacob Bette, 4 wevers, 4 kl. neringen en 2 volders. ib. fol. XLVIII.

(183) Zoals medegedeeld bleef de voldersdeken Fr. Van Ansebeke voortfungeren.

(184) S.A.G. Stadsrek. 1359-60, tweede fragment fol. 48 «item was gheordinert dat van den goeden lieden vander wet ende van de goede lieden uter neringhen sitten soudon up schepenhuis omme te hoome ende te versiene de boeke van de rekeninghe van Hendric Gruter's scependomme dat was in 't jaer XLVIII ende also voert elc scependom naervolgende tot in 't jaer LVIII».

de twee andere steden Brugge en Ieper, te zamen met het «gemene land», van de graaf verkregen dat van oktober 1359 af honderden en nog honderden van hun vrienden en partijgangers, die wegens rebellie en anglofilie gebannen waren naar Vlaanderen mochten terugkeren. ⁽¹⁸⁵⁾.

Nog dezelfde maand, op 10 oktober 1359 verleende de graaf aan de Gentse wevers een nieuwe keure waarin bepaald werd : de verkiezing van hun deken, de taak der gezworenen, waarin gehandeld werd over het beslechten van geschillen, de leertijd der knapen, de werkduur, «met hoe vele ghetouwen elc (van de drapiers en de plainfaiseurs) harer mach doen weven ende van eene leercnape te doen wevene buten sinen huus... ende van ghetouwen, cammen end ramen niet te moghen houdene binnen vijf milen naer onser stede van Ghend, het ne ware in vrij steden, enz.» ⁽¹⁸⁶⁾. Dat de reactie nog gepoogd heeft het roer om te gooien was natuurlijk. En ook de volders moeten mettertijd betreurd hebben dat ze door de heropstanding der wevers niet meer over die macht en invloed beschikten die zij te zamen met de reactie na de Goede Dinsdag deelden. Wat er van zij, troebelen moeten zich opnieuw hebben voorgedaan in oktober 1359 en tussen einde januari 1360 en midden februari. In die periode worden inderdaad te Gent verbanningen uitgesproken. ⁽¹⁸⁷⁾. Ongeveer in het midden van februari verlieten bovendien sommige stadsdienaars ⁽¹⁸⁸⁾ hun post, terwijl Francois van Ansbeke, de deken der volders, door twee nieuwe beladers werd vervangen. ⁽¹⁸⁹⁾.

(185) Van oktober tot december 1359. De Pauw, Cart. Art. 709 en 734.

In oktober 1360 zullen nog enkele bannelingen, op verzoek van de Engelse koning naar Vlaanderen terugkeren. Dat de graaf de terugkeer van deze rebellen vreesde bewijst een der gestelde voorwaarden «dat minhere niet meent dat enich ballinc gracie hebben jof incommen mag, die met eenighen vrenden here verbonden staet bi eede of anders, ende niet staet als vrij Vlaminc om te doen jeghen minhere ende tland dat zij sculdich es te doene». De Pauw, Cart. Art. 710. Deze voorwaarde doelt natuurlijk in de eerste plaats op «een verbond» met Engeland.

(186) De keure is afgedrukt bij De Potter, Gent, VII p. 166 tot 168. Hoe prachtig de graaf het platteland verdedigde tegenover de grote steden! En hoe hij het monopolium aan die steden ontrukte! dixit Pirenne.

(187) Tegenover de wevers stonden zij in een minderwaardige positie zoals blijkt uit de samenstelling der schepenbanken en deze der enquêtemissies. S.A.G. Stadsrek. 1359-60 tweede fragment fol. XI.I.

(188) o.a. de serjanten Jan van der Crayen, Lievin van Landegem, de garsoenen Lievin van Haecht en Staes Moddin, die allen na een half jaar hun post «verlteten». ib. 1358-59 eerste fragment fol. LVII verso en LVIII. Zij werden vervangen door Zeger van de Velde, Matheus de Backere, Jan de Groetere en Arnoud de Schoenmakere.

(189) Het waren Jacob van Merlebeke en Willem Baerd. ib. 1359-60, eerste fragment LV verso.

De volder Pieter Van de Ovene, stadsontvanger, bleef echter tot 15 augustus 1360 in functie ⁽¹⁹⁰⁾, evenals Arnout Zelle als schepen. ⁽¹⁹¹⁾. Spijt niet alle volders met de reactie hadden samengespannen ⁽¹⁹²⁾ werd de volderie zwaar gestraft voor haar opstandigheid. Niet alleen werden de volders het dragen van wapens verboden en het behoud van hun bannieren ontzegd maar zij werden bovendien in hun zelfstandig politiek en economisch bestaan getroffen. ⁽¹⁹³⁾. Zoals wij mededeelden werd hun deken vervangen en werden de volders voortaan «beleed» nu eens door een wever dan weer door een man uit de kleine neringen. ⁽¹⁹⁴⁾. Van 15 augustus 1360 af hield de volderie zo in feite als in rechte op te bestaan als autonoom lid van de stad.

Voortaan waren de poorterie, de kleine neringen en de wevers ⁽¹⁹⁵⁾ nog rechtstreeks in het stadsbeleid vertegenwoordigd. ⁽¹⁹⁶⁾.

-
- (190) De hem uitgekeerde jaarwedde was dezelfde als deze van de wever Jan Serpieters, Gillis van Deinze en Arnoud Mayhu (kl. ner.) n.l. 6 p. 5 s. S.A.G. stadsrek. 1359-60, eerste fragment LV verso.
- (191) In elk geval werd van zijn vervanging geen melding gemaakt in de lijst der schepenen. Een gelijkaardig feit werd anders wel genoteerd. Zie Memorieboek, 81-76-75-70.
Fris zich steunend op de l'Espinoy en het Memorieboek meent dat er een gevecht plaats had op 1 februari tussen volders en wevers. Fris Origines 25. Wij menen dat de troebelen waarvan sprake begonnen voor deze datum, gezien er gebannen werd in de week «voer onser Vrouwen dagh Lichtmesse». S.A.G. stadsrek. 1359-60, tweede fragment XLI.
- (192) Ook op de Kwade Maandag waren volders met de wevers samengegaan. Zie Rogghé, Vlaanderen en het zevenjarig beleid van Jacob Van Artevelde.
- (193) Memorieboek 81.
- (194) Aangeduid door de schepenen. Soms ook door een beleider bestuurd. Zie Espinas et Pirenne o.c. II, 628.
- (195) Voortaan waren van de weverie afhankelijk 6 ambachten die destijds van de volders afhingen. S.A.G. stadsrek. 1360-61, fol. 99 verso.
- (196) In zijn Origines 26 schrijft Fris «La Foulerie fut remplacée comme membre par le patriciat». Niet alleen geeft Fris voor zijn bewering geen bron aan maar hij vergist zich eens te meer. Sinds de Goede Dinsdag waren de poorters nooit uit het stadsbeleid gesloten geweest. Elk jaar waren ze op zijn minst door een of meer schepenen vertegenwoordigd. Wij citeren o.m. voor 1348 (tweede schependom) : Jacob Rijnvisch en Salomon Borluut, voor 1349 Willem Van de Pitte, voor 1350 Symoen Van de Kerchove, Jacob Rijnvisch, Jurdaen Sersanders, voor 1351 Gerolf Bette, Willem Van de Pitte, voor 1352 Sanders Van Lede, voor 1353 Symoen van de Kerchove, Gerem Borluut, voor 1354 Willem Van de Pitte, voor 1355 Jan Borluut, Gerolf Bette, voor 1356 Jan van der Sickelen, Jacob Willebaert en Zeger Utendale, voor 1357 Jacob Willebaert, voor 1358 Jurdaen Sersanders. Zie Memorieboek, p. 66 tot 80 en S.A.G. Stadsrek. 1355-56, fol. LXXIX verso, 1358-59, fol. XXI verso en XXII, 1360-61, fol. CVIII verso en CXXXIV, De Pauw,

Ondanks de troebelen die de reactie poogde te verwekken zette het nieuw bewind zijn saneringswerk voort. Slachtoffers van de reactie, moesten moreel en materieel worden gerehabiliteerd. De schepenen kenden aan al degenen die destijds als gijzelaars waren vastgezet geworden, zo de nog levenden als de doden, een vergoeding toe van 6 groten voor elke dag die zij in de gevangenis hadden doorgebracht. ⁽¹⁹⁷⁾. Speciale ontvangers waren in dit verband aangesteld die een bijzondere commissie vormden samengesteld uit een poorter Symoen Van Vaemewyck ⁽¹⁹⁸⁾ en uit Willem Van Artevelde ⁽¹⁹⁹⁾ en Pieter Mablesone ⁽²⁰⁰⁾ die zo pas uit ballingschap waren teruggekeerd. ⁽²⁰¹⁾. Aan de andere kant deden zij aan de wevers «restitutien van den 12 miten, die sij voertijds ghaven der stede» ⁽²⁰²⁾ en namen ze maatregelen om de aflossing te verzekeren van de schulden betreffende de lening van 1349 opgelegd aan talrijke Gentse revolutionairen, zo wevers als poorters, volders en kleine neringen. ⁽²⁰³⁾. Tenslotte riepen zij sommige uit ballingschap teruggekeerde rebellen als Jan Dotter, Jan Ondermarct, Gillis Ripegerste, Jan de Backere e.a. ⁽²⁰⁴⁾ op om mede de schepenbanken te bezetten. ⁽²⁰⁵⁾.

Konden te Gent de anglofielen, democraten en wevers hun gezag herstellen, met Brugge en met Ieper liet het nieuw verzet ongelukkig af

R., III, 307 en Van Werveke, stadsfinanc. 74. J. Vuylsteke. Stads- en baljuwsrek. I, 540. Poorters waren nog : Jan de Pape, Jan Van Artevelde, Jan de Gruitere, Jurdaen ute Spiegele, Ogier Tsule, Diederic van Lens, Ghysbrecht de Gruitere an tkerkhof. Ook in het beroerde schepenjaar 1359, toen de wevers weer mede aan de macht kwamen was de voorschepen Jan van Vaernewijck een poorter. S.A.G. Stadsrek. 1358-59, fol. XXII.

(197) S.A.G. Stadsrek. 1360-61 fol. 84 en 1361-62 fol. CXXV.

(198) Blijkbaar de zoon van Thomas Van Vaernewijck, die als gijzelaar destijds werd opgeëist.

(199) Over de kleine Neringen. Willem van Artevelde werd inderdaad hostellier. S.A.G. Jaerregister v. Keure, 1365-66 fol. 87.

(200) Over de wevers. Hij was destijds hoofdman.

(201) De Pauw, Cart. Art. 715-718.

(202) S.A.G. Stadsrek. 1360-61 fol. 84.

(203) ib. 1360-61 fol. 81 verso. Over de betaling van bedoelde teruggaven en vergoedingen, zie Vuylsteke. Goede Disendagh, p. 43-44. Onder de getaxeerden citeren wij de echtgenote van de poorters Willem van Vaernewijck en Gelnoet van Lens, deze van de ostellier Willem Van Artevelde, deze van de schipper Matheus de Puur, de weduwe van de makelaar Jacob van Artevelde. R., III, 335 en volg. ; de volder Pieter van de Ovene. Zie ook S.A.G. Stadsrek. 1361-62 fol. CXXIV.

(204) De Pauw, Cart. Art. 711.

(205) Memorieboek, 84-85.

Brugge onderwierp zich aan 's graven gezag en te leper werden de opstandelingen met de wapens door de graaf klein gekregen. ⁽²⁰⁶⁾.

GENT IN 1379

Waren de Gentenaars zonder veel kleerscheuren uit de felle beroerten van de jaren 1359-61 gekomen en kon men met de schorsing van de represie en de wederdeelneming van het sterke weversambacht aan het stadsbeleid de toekomst enigszins rustiger tegemoet zien, in 1379 leefde Gent schier algemeen onder druk en spanning die elk ogenblik tot een uitbarsting konden komen. De magistraat worstelde met een tekort in de stadskas vanwege de herhaalde toelagen aan de graaf. ⁽²⁰⁷⁾. De schepenen zagen zich gedwongen leningen aan te gaan, zelfs de graaf verder subventie te weigeren. ⁽²⁰⁸⁾. Aan de andere kant verontrustte de centralisatiepolitiek van de prins de schepenen, die hun gezag en hun inkomsten bedreigd zagen. Nog geen twee jaar geleden had de graaf te leper weer toegeslagen om de stedelijke autonomie te beperken. ⁽²⁰⁹⁾. Verder werden de Gentse privileges inzake recht geweld aangedaan te Axel, te Aalst in 1378, voordien te Kortrijk, te Oudenaarde ⁽²¹⁰⁾ en elders. En hun verstandhouding met hun baljuw Rogier Van Outryve, die rondkeelde dat er geen koorden genoeg waren om de Gentenaars aan hun deuren te hangen ⁽²¹¹⁾, zal wel niet kalmerend geweest zijn.

De Gentenaars, de rijken en de armen, hadden te klagen. De kooplui, de ostelliers en makelaars klaagden over de handel met Engeland die wegens het heropflakkeren van de strijd tussen Parijs en Londen gestremd was geworden. Ze presten in 1378 de magistraat en graaf Lodewijk om met Parijs en met 's graven schoonzoon, Filips de Stoute, die de Franse koning krachtig bijstond, te onderhandelen om de geleden schade te beperken. ⁽²¹²⁾.

(206) Fris. Origines, 29 ; Diegerick o.c. 186.

(207) H. Van Werveke. Gentse stadsfinanciën, p. 373. In 1366 is Gent 14.402 p. par. aan de graaf schuldig, de St. Genoïs, Inv. 509.

(208) Meyerus. Commentarii sive annales, 170. De Pauw, Rek. F.V.A. 71-112.

(209) V. D. Peereboom, Ypiana VII, p. 229-231.

(210) de St. Genoïs, Inv. 150 ; Vuylsteke. Rek. Filips V. A. p. 86-87-429.

(211) Chronike van Vlaenderen door N.D. en F.R., II p. 43.

(212) Quicke o.c. 270. Vuylsteke, Rek. Filips V. A. 86 «om der goede lieden wille die ter zee bescaet waren». De stad had garnizoenen moeten leggen aan de kust, te Sluis en te Nieuwpoort. juni 1378. De Pauw, Rek. F.V.A., p. 106-112-86.

En de Gentse grootnijveraars en handelaars hadden reeds te lijden onder de strubbelingen die de drie grote Vlaamse steden hadden met de Oosterlings of Hanzeaten. ⁽²¹³⁾. Daar kwam bij de levensduurte die de koopkracht beperkte, de taxe van de 4 miten op elke stoop wijn die zij het meest gebruikten ⁽²¹⁴⁾, de lening waaraan ze werden onderworpen ⁽²¹⁵⁾, enz.

Waren de kooplui, de drapiers, de makelaars ontstemd, nog erger was het gesteld met de volksklasse te Gent. Aangegrepen door de levensduurte en de werkloosheid heerste onder vele arbeiders die hun brood in de laken-nijverheid verdienden armoede en ellende. Vreesde de graaf de wrok niet meer van de wevers wegens zijn onbarmhartige repressie, hij vreesde nu hun armoede, hun honger. In 1362 eiste hij van 300 Gentse wevers de eed van getrouwheid, in 1365 riep hij de wevers weer op om hem fideliteit te zweren. ⁽²¹⁶⁾. Nog hetzelfde jaar, in 1365, liet hij toe, nadat hij in 1360 het gehaat weversgeld had laten afschaffen, dat de meester 50 sols par., de knape 50 scellen par. moest betalen teineinde de arme Gentse wevers te steunen. ⁽²¹⁷⁾.

De wevers geraakten van de ene belasting in de andere. Aalmoezen krijgen en aalmoezen geven was hun lot geworden. De armoede onder de wevers te Gent was reeds in 1367 zo groot dat ze de graaf vertogen dat hun ambacht «vercranct» en «veronrecht» is, dat ze hun brood niet meer winnen met weven, dat ze daaglijks werkloos zijn en verplicht worden uit te wijken. En wie onder ze nog werkte voelde zich bedreigd door de inwijking van buitensteedse arbeidskrachten die tegen hongerlonen kwamen mededingen. ⁽²¹⁸⁾.

(213) In 1377 en 1378 hadden talrijke landsparlementen plaats te Brugge en gewijd aan de Oosterlings. De Pauw, Rek. F.V.A. 85-87. De graaf had trouwens Duitse kooplui doen arresteren. *ib.* 436.

(214) H. Van Werveke, o.c. 373.

(215) Vuylsteke, R. F.V.A. 112.

(216) Espinas et Pirenne. Rec. II, 503-510 ; De Potter, Second Cartul. 88. Uit vrees voor de anglofielen deed de graaf in 1368 een toelage stemmen om mouterijen te onderdrukken. Hij vreesde toen blijkbaar de misnoegdheid van vele anglofielen Vlamingen die het Burgondisch huwelijk van 's graven dochter dwars zat.

(217) Deze taxe zou besteed worden aan een tehuis voor arme wevers. Espinas et Pirenne. Receuil, II, 512-513.

(218) Vandaar een reglementering. De toegang tot het ambacht moest beperkt worden tot Gentse poorters en poorterskinderen. Esp. et Pir. o.c. II, 516-517. Reeds in 1354 waren vele plattelandslieden werkloos aan wie het was toegelaten aan «draperie» te doen. L.S. I, 474.

Bij al deze armoede en werkloosheid werden de wevers nog opgejaagd door de volders, die het nog slechter hadden dan zij en die economisch en politiek van de wevers afhankelijk waren. Wegens weigering van opslag gingen de volders in 1372 in staking. Daar de wevers niet toegaven trokken de volders in massa uit naar Oudenaarde en Berchem en dreigden hierdoor de Gentse lakennijverheid te ondermijnen. Gentse schepenen moesten de malcontente volders gaan bepraten ⁽²¹⁹⁾ die zich tenslotte onderwierpen aan het oordeel van de graaf. ⁽²²⁰⁾.

De crisis in het bedrijf verscherpte nog in 1377-79.

En weer kwam het tot een strijd tussen de een voor het behoud van het gegeven loon en de ander voor een verbetering. Op 22 juli 's avonds stonden volders en wevers opnieuw hardnekkig tegenover elkaar. Wevers en volders werden door de graaf even drastisch aangepakt. Hij eiste van de wevers een borgsom van 5000 p. par. «omme vulcommen te sine tguent datter bij mijn here en de siere wet af gheteterminert ende ghesent sal werden». ⁽²²¹⁾. Dit was op 26 juli 1379. Ook de volders moesten borg staan voor dezelfde som. Waarschijnlijk hebben de volders in een of ander opzicht tegenover de wevers vanwege de graaf gelijk gekregen ⁽²²²⁾ en zijn de wevers misnoegd en tot het uiterste gedreven overgegaan tot een verbond dat indruiste tegen hun oude keure en vrijheden die ze moeizaam hadden veroverd. ⁽²²³⁾.

Wat ervan zij, te Gent waren de wevers over de graaf en zijn beleid niet te spreken in 1379. Ze waren klaar om elke gelegenheid, hoe bitter ook, te baat te nemen om hun misnoegdheid te luchten en hun toestand te verbeteren. ⁽²²⁴⁾.

Maar naast de kooplui en de kleine man : wevers, volders, verwers, uitslagers, enz. werd nu ook de middenstandsklasse door de graaf dooreengeschud. Het waren vooral de Gentse schippers die in het gedrang kwamen.

(219) S.A.G. Rek. 1372-73 p. 50 en 50 v° ; De Potter, Petit Cartul. 48-51, 54-55.

(220) De Potter, Petit Cartul. 54.

(221) De Potter, o.c. 54.

(222) Dit mag blijken uit het feit dat Gentse volders de partij van de graaf kiezen in zijn geschil met de stad Gent. Zie stadsrek. Dendermonde 1380-85 (A.R.A. Rekenkamer n° 37975 fol. 43 ; Chronike van Vl. 11 ; S.A.G. Rek. 1384, fol. 134.

(223) Dit zou blijken uit de verzoeningsakte van 1 december 1379 tussen graaf en Gentse magistraat. De Pauw. Rek. F.V.A. 443.

(224) Ook andere Gentse arbeiders waren de economische depressie mee. In 1369 vroegen de Gentse pijnders opslag, in 1374 de verwers, de uitslagers, enz. Espinas et Pirenne, o.c. II, 539-540-541 ; De Pauw Cart. Artev. p. 600 ; De Potter, Petit Cartul. 48-55.

In zijn geldnood wenste de graaf ⁽²²⁵⁾ aan de Gentse schippers een nieuw statuut te geven dat, naar Froissart beweert, hem een nieuwe taxe moest opleveren van 6 à 7000 florijnen. Maar de saamgeroepen schippers vonden het «nouvel estatut que il (de graaf) voulait elevez sur la navie du Lis et de l'Escaut, laquelle chose sembla tous trop dure et trop nouvelle ⁽²²⁶⁾». Het nieuw statuut betekende bovendien een schending van de schipperskeure. Maar niet zoveel later werden de schippers opnieuw gealarmeerd en met hen de weerden, de korenmeters, de pijnders, de taverniers, kortom al degenen die met en door de scheepvaart op de Leie hun brood verdienden. Zelfs de Gentse magistraat begreep de ernst van de toestand.

(225) geïnspireerd door de Gentse schipper Gijsbrecht Mayhuus.

(226) Froissart (éd. Buchon) p. 67. Er zou een taxe geheven worden op de vreemde schippers die Leie en Schelde bevoeren.

Er ligt een grond van waarheid in het verhaal van Froissart betreffende de vete tussen de Gentse schippers Mayhuus en Yoens. Froissart grondt de vete op een familiezaak te Damme. Maar daarvan vonden we elders geen spoor. Nu is het uitgemaakt dat in 1348 Giselbrecht Mayhuus en een deel van de Gentse schippers anglofielen waren terwijl Jan Yoens en zijn vader Willem, die een tijd van Artevelde hadden gesteund, naar de grafelijke partij waren overgelopen (Rogghé, *Gemeente ende Vrient*, 117-118).

Willem Yoens was eerst partijganger van Lodewijk de Nevers geweest maar werd onder het beleid van Jacob van Artevelde stadsontvanger, schepen en deken der kleine neringen te Gent. In 1349 toen de graaf de anglofielen meester was geworden werd hij Gents stadsklerk (Rogghé, *Gentse klerken*, p. 84). Jan Yoens was in 1347 een tijd deken der kleine neringen geweest maar werd een van de reactionairen die met de graaf de anglofielen uit het zadel haalden. Hij werd toen «sherenkiezer», schepen, ontvanger en zetelde in de raad die de onderdrukte anglofielen zwaar taxeerde. (De Pauw, *Rek.* III, 252-397-336-327). Veel later werd hij deken van de schippers n.l. in 1366-67. Het volgende jaar werd hij ook schepen (S.A..G Wijsdommen van dekenen, 29 v°, *Memorieboek van de stad Gent*, 91). Gedurende lange tijd bleef Jan Yoens de gunst van de graaf genieten die hem o.m. in het bezit stelde van het geconfiscieerd goed van de rebel Pieter van Asselt (L.S. Inv. 160). Op aanstichten van de graaf vermoordde hij met de hulp van zijn broer Hendrik een Gents gewezen anglofiele schepen. Yoens werd veroordeeld, trok op bedevaart en verbleef nog drie jaar te Dowaaï, op kosten van de graaf die hem tenslotte weer te Gent liet komen, waar hij door zijn tussenkomst deken werd van de schippers. Door loense manoeuvres vanwege Giselbrecht Mayhuus verloor hij echter gezag en invloed bij de graaf naar aanleiding van het nieuw statuut. Hij verloor het ambt van deken ten voordele van Mayhuus. Dit verklaart de opstand van Yoens in 1379 bij gelegenheid van de zaak van de Brugse Leie (Nowé, *Biographie Nationale*, t. XXVII p. 448-452. Zie ook Froissart).

Giselbrecht Mayhuus werd als anglofiel, als gijzelaar opgeëist door de graaf in 1348 (De Pauw, *Rek.* III, 168). Nadat de anglofielen weer mede aan het bewind

De zaak van de Brugse Leie, eenmaal door de graaf de Bruggelingen toegestaan was in een acuut stadium getreden. De Brugse delvers waren binnen de casselrij van de Oudburg aan het werk om de nieuwe Leie met Deinze te verbinden. En meteen moest de zaak grondig worden opgelost. Er stonden te veel Gentse belangen op het spel, economische en politieke. De afleiding van de scheepvaart van Brugge op Deinze was in de eerste plaats een dubbele schending van de Gentse privileges. Deze nieuwe Leie was in strijd met het door de graaf in 1358 toegestaan Gents stapelrecht van granen ⁽²²⁷⁾. Het graven binnen de casselrij in uitvoering van het grafelijk octrooi, was anderzijds in strijd met het Gentse recht van toezicht dat de stad had verworven binnen zijn casselrij. ⁽²²⁸⁾. De uitvoering van het octrooi en de eventuele voltooiing van de vaart betekenden bovendien een verlies voor de Gentse handel, een vermindering van het verkeer op de Leie, de ruïne van het schippersambacht in het verschiët. En tot slot pleegde het octrooi een aanslag op het prestige van de stad dat sinds Jacob Van Artevelde toonaangevend was geworden in het graafschap. Zo was de Gentse magistraat door de omstandigheden en de feiten gedwongen in te grijpen.

DE WITTE KAPROENEN

Dat de stad de zaak van de Brugse Leie tot zich had getrokken bewijst het uitrukken van de Gentse Witte Kaproenen. En deze tocht laat vermoeden dat alle pogingen om met de graaf en de Bruggelingen tot een akkoord te komen betreffende de Zuidleie falicant waren uitgelopen. Ongetwijfeld hebben de Gentenaars door het inzetten van de Witte Kaproenen de graaf ernstig willen vermanen, willen mededelen dat ze bereid waren tot het uiterste te gaan, indien ze ertoe gedreven werden.

De Witte Kaproenen waren een soort rijkswachters die te Gent zelf, maar vooral in de casselrij voor de stad opereerden ⁽²²⁹⁾. Zij fungeerden

kwamen te Gent werd hij schepen in 1367, 1370, 1371 en 1377. (Memorieboek 91-94-98-102). Zijn broers Jan, Arnout, Gillis en Jan f. Jan werden eveneens schepen (Memorieboek 83-85-87-89-90-92-93-95-96-98-100-104-105).

Op Froissart na die hem doet samenzweren met de Gentse baljuw Van Outrive in september 1379, is er van Giselbrecht geen spoor meer na januari 1378.

Een Jan Mayhuus f. Jan werd tijdens het beleid van Filips Van Artevelde onthoofd. Een Hendrik Mayhuus hield het met Van Artevelde. In 1391 is een Gyselbrecht Mayhuus schepen te Gent. Het is blijkbaar Gyselbrechts zoon of zijn neef. (Espinass et Pirenne, II 521 ; Vuylsteke, Rek. Filips 291-106 ; Chronique van Vl. p. 33).

(227) Bigwood, Circul. des grains.

(228) S.A.G. Rek. 1357-58 fol. 246 v° ; 1362-63 fol. 169 en 174.

(229) S.A.G. Rek. 1352-53 fol. 277 v°.

schier doorheen de gehele XIVe eeuw. De Gentse stadsrekeningen vermelden ze reeds in 1316-17, verder in 1327-28, in 1333-34, tijdens het beleid van Jacob Van Artevelde, in 1352-53, in 1356-57 en het volgende jaar, in 1363-64, enz. ⁽²³⁰⁾.

Ze vormden een politiekorps dat nooit 120 man te boven ging ⁽²³¹⁾. Ze werden geleid door constavels (1 voor 10 man) en door twee «leeds-mannen», hoofdmannen, meesters of «beleders» die door de stad gesalarieerd werden ⁽²³²⁾. Dat ze door de graaf erkend werden bewijst het feit dat ze soms uitgetrokken in gezelschap van de Gentse onderbaljuw of van de overbaljuw. ⁽²³³⁾. Ze hadden meestal tot taak «bannelingen» op te sporen en te arresteren ⁽²³⁴⁾. Ook andere verdachte personen of misdadigers, zelfs priesters ⁽²³⁵⁾. In tijden dat de stad militair bedreigd werd of in een oorlog was gewikkeld vormden de Witte Kaproenen de stoottroepen van de stad, zoals in 1328-29. ⁽²³⁶⁾. Vaak waren hun leiders lieden uit begoede families zoals b.v. Boidin Wenemaer, de broer van de patriciër en hoofdmann Willem, die te Deinze werd gedood tijdens de burgeroorlog ⁽²³⁷⁾.

Dat de Witte Kaproenen in 1379 door de stad weer werden opgeroepen en georganiseerd verdraagt de troebele atmosfeer waarin Gent toen verkeerde.

Over hun activiteit met betrekking tot de opstand van Gent is niets precies bekend.

(230) Vuylsteke, Rek. I, 673-107-454, II 920. S.A.G. Rek. 1363-64 fol. 173 ; 1356-57 fol. 170 v° ; 1357-58 fol. 264 v° ; 1352-53 fol. 277 v° ; De Pauw, Rek. II 82.

(231) Vuylsteke, o.c. II 920. Er waren een tijd ook Zwarte en Rode Kaproenen te Gent n.l. in 1327-28. Vuylsteke, o.c. I, 623.

(232) Vuylsteke, Rek. F.V.A. p. 200-192 ; Vuylsteke, Rek. I, 673 ; De Pauw, Rek. II, 82. De Kaproenen verdienden 4 inh., de constavels 2 gr. daags. Vuylsteke, Rek. I, 386.

(233) Vuylsteke, Rek. I, 618-617.

(234) Vuylsteke, ib. 616-619 ; S.A.G. Rek. 1360-61 fol. 111 v°.

(235) Vuylsteke, ib. I, 618.

(236) ib. I, 673-618 en Rek. F.V.A. 217-238. Tijdens Jacob Van Artevelde trokken ze uit naar Cassel. De Pauw, Rek. II 82. Ze hielpen mee «discord» vereffenen, «schepen onbruikbaar maken, goed in brand steken. Ze hielden de «poort» van Deinze «sheren beouf van den lande», enz. Vuylsteke, Rek. 386, 618, 537 ; De Pauw, Rek. I, 434.

(237) Vuylsteke, Rek. 920. Het verhaal van Oudegerst die beweert dat Jan Yoens en Gossin Mulaert leiders werden van de Witte Kaproenen vindt nergens vaste grond.

De kroniekschrijvers zijn het niet eens betreffende het punt waar ze de Brugse delvers ontmoetten. Froissart geeft geen oord aan. Andere melden dat de delvers waren gekomen tot St.-Joris-ten-Distel, dat ze de grenzen van de Oudburg hadden bereikt, dat ze zouden delven in de parochie Knesselare of reeds voorbij St.-Joris-ten-Distel waren gekomen. Een kroniekschrijver deelt mede dat ze «foderent inter parochiam de Haeltre et dominium de Waestine» ⁽²³⁸⁾. Sommige kroniekschrijvers gewagen van meer dan een tocht. ⁽²³⁹⁾. Uit enkele authentieke en officiële bescheiden vernemen we echter iets meer. Uit een brief van Lodewijk Van Male aan de Gentenaars vernemen we dat «men nemmeer int Gendtsche delven zal ende datter in ghedelven mach zijn» ⁽²⁴⁰⁾. De Bruggelingen waren dus beslist gaan delven binnen de casselrij van de Oudburg. Dit wordt overigens bevestigd door een paar andere interessante bescheiden. In februari 1564 had Brugge besloten naar middelen uit te zien om hetzij via de Zuidleie of langs een andere weg, de hoge wateren van Gent, zowel 's zomers als 's winters te verzamelen en naar Brugge te convergeren om aldus mee te helpen de verzanding van het Zwin tegen te werken. Deskundigen werden ingezet langsheen de Zuidleie en belast met het opnemen der waterpassen. Zo kwamen ze van Brugge uit voorbij de Nieuwdam (te Aalter) tot het einde van de Brugse Leie aan de brouwerij «de Woestijne» ⁽²⁴¹⁾.

Jaren later in 1584, toen de Bruggelingen voor de derde maal ⁽²⁴²⁾ het octrooi was toegestaan de oude Zuidleie te verbinden met de Leie te Deinze, verhalen commissieleden die op inspectie waren gegaan van Deinze uit, dat ze kwamen «.. tot an de straete zoo men van Buscampvelt rijt naer Aeltert uutcommende ten westende van de hofstede Jooris Verstraeten ende streckende van de voorsstrate noortweswaert duert 't lant lanx een straetkin an de oostzijde van 't hofstedeken van Pieter de Grave alzo duer 't velt zijnde meestal duere viveren tot an den nieuwen dam ghezeyt den Bruchschen dam thende de Bruchsche Zuutleie vanwaer dat naer

(238) Froissart (éd. Buchon) 69 ; Meyerus Commentarii p. 170 ; Chronike van Vlaanderen p. 4 ; Despars, Chronijke, II, p. 498 ; Chronicon comitum Flandriensium, I (De Smet) p. 236 ; Dits de chronike ende genealogie, enz. p. 257.

(239) Chronike van Vl., p. 4.

(240) S.A.B. Creusements, n° 15 Zuutleie, 1560-1570 p. 29. Zie bewijsstukken. Uit een ander stuk vernemen we dat er was gegraven en door de heerlijkheid van St. Joris en «duer de heerscepie van der Woestine». S.A.B. politieke charters n° 873.

(241) S.A.B. Stadscartularium. «Tweeden nieuwen Groenenboec B», fol. 372 r. -v. Zie bewijsstukken.

(242) Een eerste maal door graaf Van Nevers, een tweede maal door Van Male.

Gendt de Caleve huer beghinsel neemt... Van welcken nieuwen dam wij voorts ghereyst zijn lanxst zeker oudt ghedelf ghenaeemt de Zuydtleye wijlent tot daer ghedolven bij de voorn. van Brugghe». (243).

Het is dus klaar en duidelijk uitgemaakt dat Brugge reeds had doen delven binnen de casselrij van de Oudburg, in de heerlijkheid van de Woestijne en tot aan de Nieuwendam te Aalter, op de plaats waar de Kale haar bron heeft (244).

Het is ongetwijfeld aan de Nieuwdam te Aalter dat de Gentse Witte Kaproenen het werk van de Brugse delvers deden stopzetten (245).

Welk was de houding van de graaf ten aanzien van het optreden van de Witte Kaproenen?

Nadat de graaf was ingelicht geworden over de gebeurtenis te Aalter deed hij 1° voortgraven, 2° de Brugs² delvers beschermen. Hij beval zijn baljuws en officieren diegenen te arresteren die de graafwerken mochten verhinderen (246).

Maar deze gegevens van de kroniekschrijvers zijn enigermate in strijd met een brief geadresseerd door de graaf aan de Gentenaars. In een brief geadresseerd aan de Gentse schepenen in dato van 29 juni 1379 (247) doet de graaf, zonder zijn onrust geheel te verbergen, diplomatisch vriendelijk. Hij wekt daarin in elk geval de schijn dat hij niet op de hoogte is van de graafwerken binnen het «Gentse». In deze brief deelt hij de Gentenaars mede dat hij persoonlijk en ter plaatse zich zal overtuigen «hoe de zaecken ghelegen» zijn met betrekking tot de delfwerken, dat hij morgen zijn standpunt daarover zal bekend maken. Hij verzoekt de Gentenaars tenslotte in hem vertrouwen te hebben en rustig te blijven.

(243) S.A.B. Stadscartularium Wittenboek E, fol. 36 r.-v. Zie bewijsstukken.

(244) In 1379 was Lodewijk van Vlaanderen, bijgenaamd de Fries, een bastaardzoon van de graaf, heer Van Praet en van Woestijne. Gaillard, I 257. In 1365 lag de heerlijkheid van de Woestijne verspreid over Beemem, Aalter, Knesselare, Ussel, Zomergem, Ruisselede met inbegrip van de Leye «ende visscherie diere toe behoort 2 milen lanc». Rijksarch. Gent. Land van de Woestijne 1365. Nieuwendam, Buntelare, Westvelt, Stratem, Blekkerpok, e.a. ressorteerden onder Van de Woestijne. Arch. dép. Rijsel, B 1972-420.

(245) Het is waarschijnlijk dat de Bruggelingen de Zuidleie poogden te verbinden met de Kale. In elk geval bestond er voor het delven van de huidige Gentse vaart op Brugge een waterverbinding tussen de oude Zuidleie en de Hoge Kale. Wij danken deze belangrijke inlichting aan de sympathieke Aalterse vorser A. Verhoustraete wiens gegevens achteraan deze bijdrage worden meegedeeld. Zie bewijsstukken.

(246) Chronike van Vl. p. 4; Froissart, o.c. 68; zie ook Corpus chr. Fl.

(247) S.A.B. Zuidleie. Creusements 1585, p. 27-28.

Men voelt duidelijk in deze brief dat Lodewijk van Male de Gentse magistraat wil ontzien en dat het brutaal ingrijpen van de Witte Kaproenen hem heeft verontrust.

In een andere brief ⁽²⁴⁸⁾ getekend niet meer te Deinze maar te Knesselare bericht de graaf de Gentenaars dat hij zijn beloofde antwoord voor een dag moet uitstellen, dat hij de Brugse schepenen en raad alsook «een ghedeel van Nerynghe» bij hem heeft ontboden om ze zijn wil kenbaar te maken. Hij verzekert de Gentenaars dat hij niets onverlet laat in de zaak van de vaart en dat hij 's anderendaags uitspraak zal doen, wat hij ook deed. Op 1 juli deelt hij de Gentenaars mede dat niet meer mag gegraven worden «int Gendtsche». Maar wat het dempen betreft, «slechten» schrijft de graaf, verzoekt hij «onsen ghemeenlick van onser stede van Ghendt» dat zij dit aan hem zouden overlaten en hem dit «niet ontzeggen» ⁽²⁴⁹⁾.

Onder de druk der omstandigheden gaf de graaf de Gentenaars toe dat het uit en amen was met de Brugse Leie op Deinze. Op 29 en 30 juni was de Brugse burgemeester en een grote Brugse deputatie bij de prins te Knesselare gereisd. Het was te Knesselare dat de graaf de Bruggelingen diets maakte dat moest worden afgezien van de vaart op Deinze ⁽²⁵⁰⁾.

Hoe hebben de Gentenaars gereageerd tegenover het gedeeltelijk ⁽²⁵¹⁾ toegeven van de graaf? Alles laat toe te vermoeden dat men zich te Gent verzoende met het vooruitzicht dat aan de vaartverbinding Brugge-Deinze een einde werd gesteld. In elk geval bleven Gent en Brugge met elkaar contact houden ⁽²⁵²⁾. Ook met de graaf bleven de Gentenaars voeling houden.

Wij weten reeds dat hij te Gent kwam op 22 juli 1379 en in de Posteerne als scheidsrechter optrad tussen de Gentse wevers en volders. Maar zijn aanwezigheid te Gent en zijn scheidsrechterlijk oordeel hebben zeker niet bijgedragen om de te Gent vergiftigde geesten te zuiveren. Want de toestand, reeds uiterst gespannen in juni en juli, vertroebelde nog in

(248) ib. p. 28.

(249) ib. p. 29.

(250) Reeds op 25 juni waren Danwilt en de volgende dag de Brugse schepen Jan Metteneie naar Deinze bij de graaf afgereisd. S.A.B. Rek. 1379 fol. 68 v° en 69.

(251) Van het dempen is blijkbaar niets terechtgekomen wat blijken mag uit het verslag der Brugse deskundigen, jaren later.

(252) Op 3 en 5 juli reisde Scotelare naar Gent, op 4 juli ontving Brugge een Gents messagier. Op 22 en 25 juli reisde Danwilt naar Gent, op 24, 27, 31 juli, op 3, 10 en 12 augustus trok Scotelare alweer naar Gent. S.A.B. Rek. 1379 fol. 69, 69 v°, 70. Van 12 tot 31 augustus nog verdere contacten. ib. 70 v°.

augustus 1379. Als we mogen steunen op het verhaal der kroniekschrijvers dan leverde, na de zaak van de Brugse Leie, het voortbestaan van de Witte Kaproenen, heel wat strijd op. Zij waren en bleven symbolen van verzet. Sommigen werden op last van de graaf wederrechterlijk gearresteerd, wat te Gent o.m. de wevers, reeds ontevreden, in het verweer bracht.

Zij staakten het werk als protest tegen het ingrijpen van de grafelijke baljuws ⁽²⁵³⁾. Verder vernemen we dat ook tussen de Gentse magistraat en de graaf over de Witte Kaproenen werd gehandeld. De gevangenen zouden worden losgelaten maar de bende of het korps der Witte Kaproenen moest onthouden worden. Tenslotte kwam het op de Gentse Kouter ⁽²⁵⁴⁾ tot een machtsmeting tussen graafgezinden en Gentse rebellen, die de Witte Kaproenen steunden, wat aanleiding gaf tot de moord op de Gentse baljuw. Deze moord was de fatale breuk tussen graaf en Gentenaars.

Op 6 september namen de fungerende Gentse schepenen ontslag of werden ertoe gedwongen door de rebellerende bevolking. Toen werd als ten tijde van Jacob Van Artevelde ⁽²⁵⁵⁾ een buitengewoon bewind van vijf hoofdmannen, geleid door Jan Yoens, die de ziel was geweest van het verzet der schippers, in leven geroepen. De deken van de wevers en deze van de kleine neringen werden vervangen terwijl opnieuw een deken van de poorters mede fungeerde. ⁽²⁵⁶⁾. Op een paar neringen na, waaronder de vleeshouwers ⁽²⁵⁷⁾, steunde de hele Gentse gemeenschap het nieuw bewind dat een onverbiddelijke oorlog zou voeren tegen de graaf die de Gentse vrijheden miskende, de handel ondermijnde en zijn onderdanen al te lang op onhandige en onverstandige wijze had bestuurd.

(253) Chronike van Vl. p. 5.

(254) Froissart o.c. p. 71 ; Kronijke v. Vl. (Bibliof.) 237. Sommige kronijkschrijvers delen mede dat de strijd op de Korenmarkt, anderen op de Vrijdagmarkt werd uitgestreden. Froissart o.c. 72 ; Chronike v. Vl. p. 5.

(255) Tijdens het bewind van Jacob Van Artevelde bleven de schepenen hun ambt waarnemen in akkoord met de hoofdmannen.

(256) Vuylsteke, Rek. F.A.V. 126-127.

(257) Chronike van Vlaanderen (De Pauw) p. 5.

BESLUIT

De opstand van Gent in 1379 heeft diverse oorzaken gehad die alle echter in betrekking stonden met de persoonlijkheid, de geest en de politiek van de graaf.

In zijn jeugdjaren opgevoed in Frankrijk, waar zijn vader door zijn onderdanen in ballingschap werd gehouden, en door zijn moeder, een Franse koningsdochter opgekweekt, moest graaf Lodewijk Van Male onvermijdelijk de invloed ondergaan én van dit ballingschap én van de Franse lessen die hem werden gegeven. Vandaar enerzijds 's graven francofilie en anderzijds zijn «esprit de revanche» die beide zo noodlottig tot uiting kwamen in zijn politiek.

's Graven buitenlands beleid was in zijn resultaten, en deze tellen alleen in de geschiedenis, Frans gemerkt. Men bedenke 's graven vlucht uit Vlaanderen in 1347 nadat hij had geweigerd leenhulde te brengen, zoals zijn onderdanen hadden gedaan, aan Koning Edward III, het meinedig verbreken van zijn verloving met een Engelse prinses, huwelijk waarop zijn landgenoten zo gesteld waren, 's graven machtsgreep, gesteund door Franse troepen, op Vlaanderen in 1348, zijn afstaan voor eeuwig van Waals-Vlaanderen door de overeenkomst van Fontainebleau, zijn steun aan het complot koning Jan uit Engeland te bevrijden, de schijnmanoeuvre van een Engels huwelijk voor zijn dochter, de twee huwelijken van Margareta Van Male met de Bourgondiërs Filips de Rouvres, schoonzoon van de Franse koning, en Filips de Stoute, broer van koning Karel V en tenslotte zijn tweede machtsgreep op Vlaanderen, alweer gesteund door Franse troepen, en de slachting te Komen en te West-Rozebeke. Het was al Frans wat 's graven klok sloeg. Graaf Lodewijk heeft, waar zijn vader eens faalde, het kunnen bolwerken dat Vlaanderen in de strijd tussen Parijs en Londen niet meer met de Engelsen de wapens opnam tegen de Franse koning. Dat was het speciaal succes waarop de graaf roemen kon maar waarvoor de Vlaamse handel op Engeland zware tol moest betalen.

Dezelfde mobiliën — francofilie en weerwraak — hebben de graaf geleid tot de ongenadige repressiejaren van 1348 tot 1359. Deze medogenloze onderdrukking van al diegenen die destijds 's graven vader en hemzelf hadden weerstaan in het graafschap werd in de hand gewerkt door 's graven uitgelezen schaar van francofiele raadsheren en ambtenaars, de enen misdadiger dan de anderen, corrupt en onderdanig terwille van het smeer. Die repressie heeft gedurende jaren honderden Vlaamse gezinnen in verwijfeling gebracht, ontferd, in armoede en ellende gedompeld.

Wrok en bitterheid zijn, lang nadat de repressie werd opgeheven, blijven voortbestaan, vooral te Gent en te Leper, waar een nieuwe bestraf-

ging deze stad kwam teisteren in 1361. De tweede helft van de XIVe eeuw, en ofschoon de repressie was gekoeld, bracht voor Vlaanderen geen beterschap. 's Graven schraapzucht, gegroeid uit zijn wellustig, verkwistend en hovaardig leven, de middelen die hij aanwendde om aan geld te geraken, n.l. de muntontwaarding, het opvorderen van oude schulden, de herhaalde bedeverzoeken, de zware boeten alsmede zijn noodlottige buitenlandse politiek met betrekking tot Engeland waarop Vlaanderens economie nog grotendeels was gevestigd, en tot de Oosterlings waren zovele elementen die in Vlaanderen werkloosheid, pauperisme, uitzwerming en diepe ellende voor gevolg hadden. Daar kwam bij dat de graaf de Vlamingen met list of met geweld poogde te onderwerpen aan zijn streven naar absoluut gezag en naar centralisatie, wat gepaard ging met miskenning en verminking van bestaande rechten en vrijheden.

Deze opgezette verkrachting trof zowel steden als ambachten en neringen in hun bestaan of in hun welvaart. En spijt de graaf zijn grote steden nog min of meer spaarde was het onvermijdelijk dat eens een afrekening moest komen. En ze kwam. Het waren de Gentenaars die het sein gaven. Onmenselijk behandeld door 's graven repressie waarvan de scherpte voelbaar was gebleven, verontrust door 's graven bestendige geldzucht, door 's graven duistere inmenging in het leven van sommige ambachten als dat van de schippers en de wevers, getroffen door de economische depressie die Vlaanderen teisterde en verarmde en op de Gentse lakennijverheid drukte, liepen in 1379 alle standen in het gewapend verzet. De aanleiding was het door de graaf onwettig toegestaan octrooi van de Brugse Zuidleie, die reeds vele jaren de Gentenaars moest gealarmeerd hebben en die nu én de politieke én de economische belangen van de Gentenaars dreigde te vernietigen.

Ofschoon het inzetten van de Genste Witte Kaproenen de graaf tot nadenken stemde en tot toegeven dwong, heeft de arrestatie van Witte Kaproenen, de grafelijke eis tot ontbinding van dit weerbaar corps en de poging van de graaf om via zijn Gentse baljuw Gent te dwingen op zijn eis in te gaan de fatale breuk tussen graaf en Gentenaars tot onmiddellijk gevolg gehad.

Gent symboliseerde door zijn gewapend optreden en de moord op de Gentse baljuw het algemeen Vlaams verzet dat vele jaren lang door de graaf en zijn aanhangers kon worden afgewenteld of onderdrukt, maar dat nu onverzettelijk werd doorgevoerd tegen de willekeur van de graaf en de zijnen, tegen zijn politiek van ondermijning en miskenning van alle rechten en vrijheden. Gent incarneerde bovendien de Vlaamse volkswil tot medezeggenschap in en controle over het grafelijk beleid, zoals dit alles werd uitgedrukt in het verzoeningspact van 1 december 1379.

Gent bewees tenslotte door zijn opstand, gedurende zes jaar volgehouden, het failjiet van de grafelijke politiek die Vlaanderen gebruikte en misbruikte ten voordele van zijn persoonlijk en dynastisch belang, en die liever zijn volk de beproevingen en de rouw van een oorlog tegen de opgejaagde Fransen deed ondergaan dan met de Vlamingen samen in vrede en peis te regeren.

Wij kunnen dan ook het oordeel van historici als Henri Pirenne en F. Quicke ⁽²⁵⁸⁾ niet delen die zich verkeerdelijk steunend op vooringenomen kroniekschrijvers beweren dat Vlaanderen met Graaf Lodewijk Van Male vrede en welvaart heeft genoten, dan wanneer het werd uitgescholden en miskend, getergd en verknecht en uitgehold tot op het merg.

Dr. Paul ROGGHÉ

(258) «le règne de L. de Male marque le dernier moment de sa splendeur» (de la FI) Pirenne, *Hist. de Belg.*, p. 181-178; «période de grande prospérité» F. Quicke, *Pays-Bas* 271.

BEWIJSSTUKKEN

I

...Alvooren onsen ghanck ghenomen beghinnende andt Minnewatere der stede van Brugghe also langhes de Zuudtleye voorby Swasschersbrugghe tot an de grooten steenen brugghe voorby de vervallen speye te Moerbrugghe tot an de speye te Ghevaertsbrugghe voorby de speye te Waelbrugghe tot an de vervallen Lendebrugghe jeghensover Beernem voorby Zodtschoorebrugghe tot an de steenen brugghe jeghens over Sint-Jooriskercke voorby daer wylent de Zouttebrugghe lach tot daer wylent de watermuelen te staene plach voorby den nieuwen dam tot thenden de Brugsche Leye ter brauwerie ghe-naempt de Woestyne verlaetende de voorseide Bruchsche Leye volghende 't Ghendtschewatere ghe-naempt de Calene zeere al drayende tot andt rabadt van Loverghem also continuwende de voors. Calene zeere crom ende stom tot in de Lieve neffens 't zas van dezelve Lieve ghe-naempt 't Rabadt te Zoetemoeye ende Verloren Cost te Vinderhoutte.

Nemende vandaer onsen weech tot binder stede van Ghendt ter plaetse daer de Schelde Leye ende Lieve in elcandere vergaderen tot andt sluusekin separerende de vaert van Ghendt van de voors. wateren volghende dezelve wateren tot an den Rooden Torre ende elders daer dezelve wateren uutewaerts ghelaeten worden naer de stadt van Antwerpen. ...

Brugge, stadsarchief, stadscartularium.

«Tweeden nieuwen groenen boek B», fol. 372 r.-v.

N.B. — Bovenstaande tekst, als de volgenden, werden niet gecollationeerd.

... duer de meerschen bachten het casteel van Poucke tusschen Loo-
 tenhulle Poucke ende Ruselede west noordwestwaert tot an den nieuwen
 dam ligghende ontrent twyntich roeden benoorden de platse daer 't Zwyn
 gherecht was ende streckende van den voors. nieuwen dam tussen Aeltere
 en Ruselede duer de meerschen tot daer men van de Pouckebeke scheet
 ende van 't hende van dezelve Pouckebeke duer de meerschen noordwest-
 waert tot an den Ghentschen wech loopende naer Dixmuyde in de prochie
 van Aeltert noordt van Lieven Clueterynx pachtgoet ende van denzelven
 Ghentschen wech noordwaert duer een hooghe cautere lanxst eenen gracht
 in de voors. prochie van Aeltert tot an den wech loopende van Russelede
 voorby de watermuelene naer Aeltert voorseyt ende van de voors. wech
 noordtwaert duer eenen busch die neder es westleden een vierschaere ghe-
 naempt Lietersvelt by der hofstede van Willem West tot an den oost
 vivere noordwaert duer t' Oostveldeken 't Nederlandt tot an de Loofstraete
 uytcommende ten Vyf Rynghen oost by der hofstede van Pieter de Smet
 ende streckende van dezelve Loofstraete noortwaert duer 't landt passelick
 van hoochde an de westzyde van 't leen van mer Charles Rhym heere van
 Bellem te Ghent an de oostzyde van de hofstede van Cornelis van Eeno
 an de noordtzyde van een straetken alzo wat keerende noortwestwaert
 duer een busch tot an een straetken an 't Donckergat ende van daer
 daelende duer 't lant ende busch tot an de straete zoo men van Buscamp-
 velt ryt naer Aeltert uutcommende ten westhende van de hofstede Jooris
 Verstraeten ende streckende van de voors. strate noordwestwaert duer 't
 lant lanx een straetkin an de oostzyde van 't hofstedeken van Pieter de
 Grave alzo duer 't velt zynde meestal duere viveren tot an den nieuwen
 dam ghezeyt den Bruchschen dam thende de Bruchsche Zuytleye van-
 waer dat naer Ghendt de Caleve huer beghinsel neemt ofte naer der
 Brugghe in de voors. Zuytleye zoo dat commodieuselixst ende oncostelixst
 bevonden zal worden bedraeghende de voorn. streke van de voorn. em-
 bouchure totten voorn. nieuwen dam vyf duyst tweehondert neghenent-
 zeventich roeden es drye mylen en half een vierendeel myls ende neghen-
 entwintich roeden.

Van welcken nieuwen dam wy voorts ghereyst zyn lanxst zeker oudt
 ghedelf ghenaempt de Zuydleye wylent tot daer ghedolven by de voorn.

van Brugghe wezende jeghenwoordelick zeere vervult ende verwassen met houte ende andere groese tot der prochie van Sint Jooris ten Distele ende vandaer voorts lanx dezelve vaert nu onlanx herrewaerts ghezuvert ende navigable ghemaect by de voorn. van Brugghe tot binnen derzelver stede commende dezelve vaert in 't Minnewatere ende vandaer in de Reye loopende alzoo duer dezelve stede van Brugghe ende vandaer neffens de stede van Damme tot neffens der stede van der Sluus ende alzoo 't zee-mont inne...

Brugge, stadsarchief, stadscartularium Wittenboek E,
fol. 36 r.-v.

Memorie hoe de stede van Brugghe in tiden verleden cochte ende ghecreech met ghereeden ghelde zekere parcheelen van gronde omme daerduere te delvene de nieuwe Leye beghinnende ten Wyngaerde binnen Brugghe ende streckende tote bi Hansbeque XIII roeden breed onder bermen ende watre te wetene zes roeden waters ende III ½ roeden an elke zide van den vors. watere baerms welke ghedelf strect duer diverse leene heerscepien te wetene duer 't leen ende heerscepie van den heere van Oorscamp duer 't leen ende heerscepie van den Waelschen nu ter tyd toebehoorende Eulaerde van Claerhout duer 't leen ende heerscepie van Zotscuere nu toebehoorende mer vrouwen van Hondscote duer 't leen ende heerscepie van Zint Jorys in den Distele duer de heerscepie van der Woestine ende duer vele andere manieren van leenen ende erven van welke ghedelve ende baermen voorseit de stede van Brugghe ghebruuct ende gheposseirt heift zo langhen tiden dat niemende ghedinct der contrarie ende in kennessen ende teekene van dien zo houdt de voors. stede van Brugghe op haren cost zekere brugghen streckende over 't voorseide ghedelf te wetene de hooghe Steenbrugghe de Mourbrugghe de brugghe van Bernem de brugghe te Zint-Joris in den Distele ende de stede van den Damme dewelke in tiden verleden mede contribuerde ten voors. ghedelve moet houden staende up haren cost de brugghe te Zotscuere ende utendien dat de voors. baerme van den ghedelve zichtent der beroerte die alrelaetsten was in 't land van Vlaenderen begroyt zyn van houte zo heift de stede van Brugghe dat houd te haerwen ghetrocken ende vercocht diversen persoonen twelke eenighe persooone wederzeiden in tiden verleden willende 't voors. houdt hebben over hare omme twelke die persooone daemaer ghearresteirt waren te Brugghe ende daden daeraf der stede beternesse also blyct bi der rekeninghen van derzelver stede ende ooc bi denboucke van den vonnessen van der camere ende al eer de voors. baerme aldus begroyt waren van houte zo dede de voors. stede van Brugghe halen met tweenscepen te gadre bi Matheeus van Zotscuere zekere steenen die uten ghedelve commen waren ende up de voors. berme laghen want het te vele steden steenachtich es in 't voors. ghedelf met welken steenen zekere straetkine binnen der stede ghecauciet waren.

Brugge, stadsarchief, politieke charters, nr. 873.

IV

BRIEVEN VAN LODEWIJK VAN MALE

Onse gheminde vrienden scepenen, raedt ende onse goede lieden gemeenlic van onser stede vry Ghendt.

By den Grave van Vlaenderen, Hertoghe van Brabant.

Lieve vrienden. Ghy weet hoe dat wy up morghen zullen doen verantwoorden up tpoint van den ghedelve te vullene alzo verre alst ghedolffen es jnt Ghendtsche ; ende om dat wy zelve begheeren ghejnformeert te zyn van den voorseiden ghedelfve oft jnt Gendtsche ghedolven es ende hoe verre, om ons daer in te quytene als heere ende prince vanden lande, alzo wy sculdich zyn te doene, zo meenen wy zelve in onzen persoon noch hedent up tstic te wesen, ende ons claerlic te jnformerene hoe de zaecken ghelegghen zyn; ende dat gheweten, wy zullen u van morghen zo wy eerst moghen, daerup doen verantwoorden, alzo u toegheseyt es; ontbieden u begheeren ende verzoucken met alle onse neemste dat ghy u hierbinnen houdt in ruste, want wy u verandwoorden zullen alzo voorseit es.

Lieve vrienden, God zy met u. Ghescreven ten Deynze den Ste Pieters ende Ste Pauwels dach, den XXIXn dach van wedemaent.

Item een andere Lettre.

Onsen gheminden vrienden, Schepenen, Raedt ende de goede lieden van deser stede van Ghendt.

By den Grave van Vlaenderen, Hertoghe van Brabant.

Lieve vrienden. Ghy weet hoe dat wy u gisteren screven dat wy meenden up tbedelf te trecken ende ons wel te jnformereren, als heere ende heere ende prince van den lande, waer af wy ghejnformeert ende wel te binnen zyn, hoe tvoorseide ghedelf ghelegghen es, ende watter gheschiet es : daer up stappans van den zelve avonde de meeste voordenesse van den sticke, wy ontboden die van Brugghe by ons, schepenen, raedt ende een ghedeel van neerynghe, ende deden hem zegghen neerstelick ende scherpelick onsen wille, die hem doe namen te besprekene metten grooten rade, ende ons tielicke te verantwoordene ; ende ne moghen ons niet vuyterlick verantwoorden tonser begheerten, alzo zy hem gheonschuldicht hebben jegghens ons voor morghen ; ende hoopen dat zulcke antwoorde thebben, dat wy u ende hen in goede payse stellen zullen ende meenen ons daerinne te quytene.

Ontbieden, bevelen ende begheeren neerstelick an ulieden dat ghy aenzien wilt den aerbeyt ende neersticheyt die wy jn dese zaecken doen, ende gheerne, ende noch meer doen zullen, dat ghy om onsen wille de antwoorde die wy hedent ghezeyt hadden te ghevene, vuytstellen wilt tot morghen, dewelcke wy dan meenen te ghevene, zo dat wy hopen dat ghy daer mede sculdich zult wezen ghepaeyt te wesen.

Lieve vrienden, God zy met u. Gheschreven te Knesselaere den lesten dach van wedemaent.

Item een derde lettre.

Onsen ghemeenelick van onser stede van Ghendt.

By den Grave van Vlaendren, Hertoghe van Brabant.

Lieve vrienden. Ghy weet hoe wy u gheseyt hebben te verandwoordene als van de poincten vanden ghedelfve die ghy begheerende zyt ; zo laeten wy u weten dat men nemmeer jnt Ghendtsche delven zal ende dat-ter jn ghedelfven mach zyn ; dat ghy begheerdt dat men dat slichten zoude ; daer an begheeren wy ende verzoucken met groote neemste dat ghy dat wilt keeren tonsewaerts ende tonser ordonnantie. Want wy ons meenen daer jn te quyctene als een gherechtich heere sculdich es te doene ; ende overmidts dat wy dicke vonden hebben also wy eeneghe an ul. versochten met neemste als wy dese doen, ende an alle beste wille dat ghy ons dat niet ontseyt en hebt, also hopen wy dat ghy ons dit niet ontsegghen en zult, also wy ons emmers an u betrauwen.

Lieve ende beminde vrienden, God zy met u. Ghescreven tot Knesselaere den eersten dach van hoymaendt.

Stadsarchief Brugge. Zuidleie. Creusements 1585, p.
27-29.

1614-1615. — Copie authenticq van den staet ende declaratie van de grootte ende prysie vanden lande afghestecken tot de nieuwe vaert van Ghendt naer Brugghe...

beginnende aen de Wynckelstraete (St.-Joris) op de noortzijde van de vaert, alwaer einde neemt de jurisdictie van de casselrije vanden Auderburch.

..... de meeste percelen palen zuid, zuidoost of zuidwest aan de *Leye*.

..... vervallen hofstede, ZO ande Buntelaerstraete anden *watermeulen*, ZW ande *Leye*.

.....

(van daar af vindt men veel velt, heye)

..... heye, oost de straete anden *Nieuwen dam*, zuut de *Leye*.

.....

steeds verder gaande, *nog altijd de Leye*

zo komt men aan de *Gheetbrugghe*, dat is de tegenwoordige Aalterbrug. *nog steeds de Leye* zuut. (nog 9 percelen ver).

..... Oost de straete ande *Wostijne brugghe*, zuut *de Leye*. En nu, van op de oostkant van deze staat : «zuut de *Hooghe Caele*». Verder gaande, steeds langs de Hoge Kale, komt men aan de *Oostmeulen brugghe*.

Dit naervolghende licht een straete op beede zijden van de *Caele* de welcke straete niet mede ghemeten en es. En zo gaat men voort tot aan Hansbekebrug.

Meling op de zuidzijde.

Van af het begin heeft men op de noordzijde *de Leye*. Men komt aan de strate ande *watermeulen* (zie noordzijde) ... en de strate vanden *Nieuwen dam*. (Hier wordt het *Bulskampveld* vernoemd, wesende *de meeste heyde tusschen Ghendt ende Brugghe*. Voortgaande komt men aan de *Gheetbrugghe* en aan de *Woestijnebrug* steeds met de *Leye* op de noordkant.

Van aan de *Woestijnebrug*, verder oostwaarts gaande, is er spraak van de *Hooghe Caele* tot aan Hansbekebrug.

Vóór het delven van de tegenwoordige vaart bestond er dus een verbinding tussen de Zuidleie en de Hoge Kale.

Daarop lag een *rabot*.

Penningrenteboek van het Land van de Woestijne van 1577 :

— up 400 R° lants ant *rabat* ande Leye.

— aen de Leye boven den *rabatte*.

Penningrenteboek L. v. d. Woestijne, 17e eeuw :

— light boven den *rabatte*, hoofdende zuyt op de Leye, omtrent tgoet van Willem West.

— aent *aude rabat*, hoofdende met den suyt hende op de Leye.

Nota. — Willem West's goed lag aan de Woestijnebrug.

Rijksarchief Gent. Fonds Oudburg. Bundel 847.

BIJZONDERSTE BRONNEN

ARCHIEFBRONNEN

STADSARCHIEF BRUGGE

- Stadsrekeningen 1306-1360 tot 1379.
- Stadscartularia Wittenboec E
Gheluwenboec
Groenenboec C
Tweeden nieuwen Groenenboec
- Politieke charters n° 873.
- Portefeuille Zuidleie. Creusements 1560-1570.

STADSARCHIEF GENT

- Stadsrekeningen 1352-53 tot 1370-71.
- Wijsdommen van dekenen.

RIJKSARCHIEF GENT

- Fonds Gaillard (suppl. Verbaere).
- Fonds Oudburg. Bundel 847.

RIJSEL. ARCHIVES DEPARTEMENTALES DU NORD :

- B 515 n° 18288.
- B 515 n° 18778 bis.
- B 515 n° 18286.
- B 1072 - 420.
- B 268 - 7693.

KRONIJKEN

CORPUS CHRONICORUM FLANDRIAE

- Recueil des chroniques de Flandre, uitg. J.J. de Smet. 4 delen 1837. Brussel.

CHRONIQUES

- door Froissart. Uitg. Kervyn de Lettenhove. Brussel. 1867-1877. Deel 21.

CHRONIQUE LATINE DE ...

- de 1113 à 1300 door Guillaume de Nangis et les Continuations de cette chronique de 1300 à 1368. Uitg. M. Geraud. 2 d. Parijs 1843.

KRONIJK VAN VLAENDEREN

- van 580 tot 1467. Gent 1839 (Maatschappij der Vl. Bibliophilen n° 3).

KRONIJK VAN BRUGGE

- in Brugs Stadsarchief Hs. n° 437. Uitg. N. De Pauw in Johan Froissart's Chronijke van Vlaanderen. III deel. Gent 1909.

CHRONIJKE VAN VLAENDEREN

- beschreven door N.G. en F. R. II deel. Brugge-Brussel. z.d.

FLANDRICORUM ANNALIUM

- door Jacob Meyerus. Antwerpen 1561.

ISTORE ET CHRONIQUES DE FLANDRE

— uitg. Kervyn de Lettenhove. Bruxelles 1879-1880. 2 d.

DIT'S DE CHRONICKE ENDE GENEALOGIE

VAN DEN PRINSEN ENDE GRAVEN...

— van 863 tot 1436, door J. Van Dixmuide. Uitg. J.J. Lambin. leper 1839.

MERKWAARDIGE GEBEURTENISSEN

VOORAL IN VLAENDEREN EN BRABANT

— (377-1443) door O. Van Dixmuide. uitg. J.J. Lambin. 1835

LES CHRONIQUES DE SIRE JEAN FROISSART

— uitg. J.A.C. Buchon, Paris 1837.

DIE EXCELLENTE CHRONIKE VAN VLAENDEREN

— Antwerpen, 1531.

CHRONIQUE DE TOURNAI

— uitg. Kervyn de Lettenhove. Oeuvres de Froissart. XXV.

DOCUMENTEN

DE PELSMAEKER, P.

— Registres aux sentences des échevins d'Ypres. (Rec. anc. cout. Belg.) Brussel 1914.

DEHAISNES, M. et FINOT, J.

— Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Nord Archives civiles, série B. 1906.

DESPLANQUE, M.A.

— Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Nord Archives civiles, série B. Lille. 1872.

DIEGERICK, I.

— Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres. II.

DUYSE, P. VAN et DE BUSSCHER

— Inventaire analytique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville de Gand. 1849.

DOREN, P.J. VAN

— Inventaire des archives de la ville de Malines. Malines. 1859-1894.

ESPINAS, G. et PIRENNE, H.

— Recueil des documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre. (CRH) Bruxelles 1906-1924.

GILLIODTS-VAN SEVEREN, L.

— Inventaire des archives de la ville de Bruges. 1871-1885.

KOPPMANN-VAN DER ROPPS-SCHAEFFER

— Recesse und andere Akten des Hansatage. Leipzig. 1870-97.

LIMBURG-STIRUM, T. de

- Cartulaire de Louis de Male. Bruges 1898-1902.
- Codex diplomatiques Flandriae. Bruges 1879-1889.

MEMORIEBOEK DER STADT GHENDT

- in 't jaar 1301 tot 1793. — Gent 1852.

PAUW, N. DE

- Cartulaire historique et généalogique des Artevelde. C.C.B. Bruxelles 1920.
- Ieper jeghen Poperinghen angaende de verbonden. K.V.A. Part. XVI Gent 1899.
- Rekeningen der stad Gent — Tijdvak Jacob van Artevelde. Gent 1874-1885.
- Bouc van der audiencie (K.V.A.) Gent 1901-1903.
- Voorgeboden van de stad Gent. Gent 1885.

POTTER, F. DE

- Petit cartulaire de Gand. Gand 1885.
- Second Cartulaire de Gand. Gand 1888.

RYMER, Th.

- Foedera, conventiones, literae, enz. Londen 1816-1869.

SAINT GENOIS, J. de

- Inventaire des chartes des comtes de Flandre enz. Gand 1843-1846.
- Monuments anciens essentiellement utiles à la France et aux provinces de Hainaut, Flandre, etc. Bruxelles 1806.

VUYLSTEKE, J.

- Rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Philips van Artevelde. Gent 1890.
- Gentsche Stads- en baljuwsrekeningen (1280-1336) Gent 1900. II D.

ALGEMENE WERKEN

BEUKEN, J.H.A.

- De Hanze en Vlaanderen. Maestricht z.d.

BUNTINX, J.

- De audiëntie van de graven van Vlaanderen. K.V.A. 1949, Brussel.
- De XIVe eeuwse Kanselaarijregisters van het graafschap Vlaanderen. Brussel 1948.

BLOKMANS, F.

- De bestraffing van den opstand van Brugge en Westelijk-Vlaanderen in 1328. Beknopte Handel. 15e VI. Filologencongres, Gent 1940.

BIGWOOD, G.

- Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du moyen âge. (A.R.B.) Bruxelles 1921-22.
- Gand et la circulation des grains en Flandre. — Viertel-Jahrschrift für sozial und wirtschafts Geschichte IV 1906.

DEMUYNCK, R.

- De Gentse oorlog (1379-1385). H.M.G.O. Gent nieuwe reeks. deel V 1951 Gent.

DELACHENAL, R.

- Histoire de Charles V. Paris 1909-1931.

FRIS, V.

- Les origines de la réforme constitutionnelle de Gand de 1360 à 1369. (A.F.A.B. XXe congrès 1907).

GILLIODTS-VAN SEVEREN

- Bruges. Port de Mer. Bruges 1895.

LAURENT, H. et QUICKE, F.

- La guerre de succession du Brabant. (Revue du Nord XIII, 1927).

LETTENHOVE, Kervijn de

- Histoire de Flandre, Bruxelles 1847-1850.

NOWE, H.

- Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle. Bruxelles 1928.
- Biographie Nationale, tome 27 (Yoens).

PAUW, N. DE

- Jacques Van Artevelde, «le sage homme», bourgeois de Gand. Bruxelles 1913.

PERROY, E.

- L'Angleterre et le grand schisme d'occident. Paris 1933.

QUICKE, F.

- Les Pays-Bas à la veille de la période bourguignonne. Bruxelles 1947.
- Les circonstances de la réclusion et de la mort de Marguerite de Brabant. Mélanges d'Hist. offerts à L. Van der Essen. Bruxelles 1947.

ROGGHÉ, P.

- Vlaanderen en het Zevenjarig Beleid van J. Van Artevelde. 2e druk, Eeklo.
- Simon de Mirabelle in Vlaanderen. (Appeltjes van het Meetjesland, IX, 1958).
- Gemeente ende vrient. Soc. émul. Brugge. 1952. Deel 89.
- De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw. (Appeltjes van het Meetjesland, XI 1960).

ROOVER, DE

- La communauté des Luquois. Soc. émul. Bruges deel 86 (1949).

STURLER, J. DE

- Les relations politiques et les échanges commerciaux entre le duché de Brabant et l'Angleterre au Moyen-Âge. Paris 1936.

VANDENPEEREBOOM, A.

- Ypiana. VII del. Brugge 1878-1883.

VUYLSTEKE, J.

- De goede Disendach. Ann. Cercle hist. et ar. de Gand 1894.

VARENBERGH, E.

- Histoire des relations diplom. entre le comte de Flandre et de l'Angleterre au Moyen âge. Bruxelles 1874.

VAN WERVEKE, H.

- De Gentsche stadsfinanciën in de Middeleeuwen. Brussel 1934.

HET BOUWEN VAN DRIE HOUTEN BRUGGEN
OVER DE LIEVE IN HET MEETJESLAND
IN HET BEGIN DER XVe EEUW

In het bestek opgemaakt voor het herstel van de Lieve komt er ook een post voor over «alle de bruggen die op de Lieve staen die de stede es sculdich te houdene ende pleeght te doen houdene». ⁽¹⁾. Ingevolge een scheidsrechterlijke beslissing van de brugse baljuw Simon Lauwaert in 1286 ⁽²⁾ was de stad Gent verplicht 5 bruggen op de Lieve te onderhouden. Door het graven van de Lieve was immers het wegennet in de streek van Maldegem-Moerkerke gestoord. ⁽³⁾. Drie van die vijf bruggen lagen in het Meetjesland : «te Soetendaele, te Strooprocx, te Celyen». ⁽⁴⁾.

Het bestek bepaalt dat al die bruggen opnieuw moeten gebouwd worden. Over de hoofdafmetingen geeft het bestek geen bijzonderheden. Alles moet herbouwd worden zoals het vanouds was. Over de bouwwijze van de brug en de landhoofden zijn we echter beter ingelicht. ⁽⁵⁾.

a) de hoofden.

Het hoofd wordt gefundeerd op vijf palen, waarop een «grondplate» gelegd wordt. Daarop worden dan 7 stijlen geplaatst en «men sal up de voorseide stijlen over elke zijde een hooft enen 10 dumen groot viercant» (tekening 1).

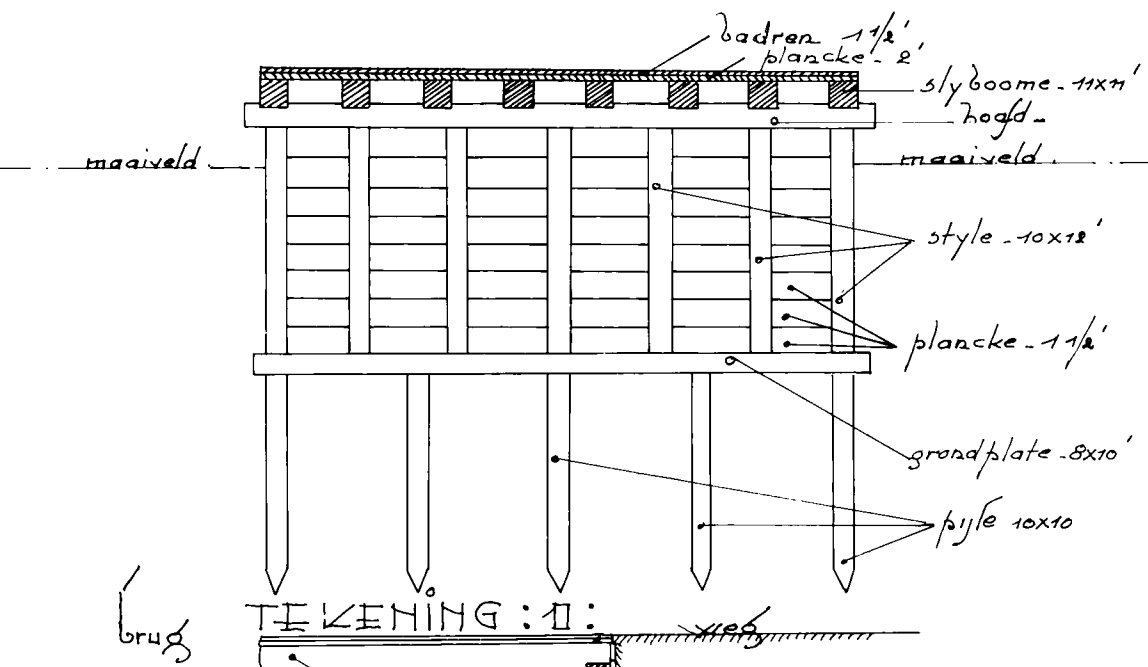
(1) Stadsarchief Gent, Transportboek van Vlaanderen f° 64 v°.

(2) J. Boes, De Lieve, p. 19-20.

(3) Niet alleen het wegennet, maar ook de waterafvoer was in de streek van Moerkerke gestoord. Om de schade te herstellen wendde de watering Moerkerke zich tot de stad Gent. Zie daarover M. Cafmeyer, De watering van Zuid en Noord over de Lieve op het einde van de 15^e eeuw, in album Archivaris J. De Smet p. 100-101.

(4) Stadsarchief Gent Transportboek f° 64 v°.

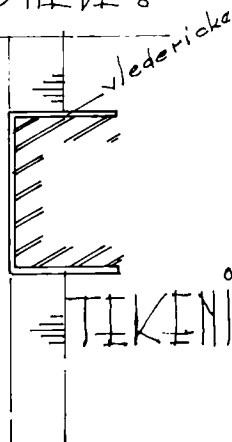
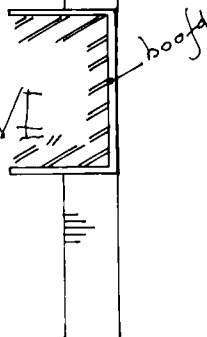
(5) Ibidem f° 71 v° en f° 72.

TEKENING : 2:

ONTWERP:

HOUTEN
BRUG
over de "LIEVE"

Verder zal «men over alle de 4 zijden vanden voorseiden hoofden maken eenen vlederic keerende ten landewaert in» (tekening 3). Deze vier vleugelmuren bestaan uit palen van «7 dumen dicke ende 9 dumen breed ende die ingeheyte wel ende diepe toot inden gront up anderhalf voet naer mallecanderen». Rond die palen «zal men legghen een gurdele anderhalven voet beneden de eerde». De gordel die 4 duim dik en 7 duim breed is, werd aan de palen bevestigd met een ijzeren bout, waarvan het uiteinde «ghespletvedert» is om «te naghelne an elke zijde vanden pijlen». Het hoofd en de vleugelmuren worden tenslotte met eiken planken beslagen zodanig dat het landhoofd een soort open koffer wordt, die dan met aarde opgevuld zal worden.

Op die manier is het landhoofd dan stevig verankerd in de grond en heeft men geen verschuiving of verzakking meer te vrezen. Tevens wordt door de beplanking het inzijpelen van het water vermeden.

b) de brug

De brug bestaat uit 8 «slij-boome» van 11 duim vierkant (tekening 2). Ze worden op het hoofd gelegd in groeven van drie duim diep die in dit hoofd gemaakt zijn. Het hoofd en elke slijboom worden dan verbonden door «3 steghereepe» ⁽⁶⁾ die genageld worden aan het hoofd «jeghen dafwerpen vanden brugghen buten den hoofde jeghen derde». Elke slijboom moet 3 duim opgespannen worden «ghelijc eenen hantboghe». Het brugdek wordt gevormd door een laag eiken houten planken, die bedekt wordt met «wormen» ⁽⁷⁾ corsten ⁽⁸⁾ of met wormen badren ⁽⁹⁾ anderhalven dume dicke jeghen 't slijten vanden wielen vanden waghén».

* * *

Zoals voor de houten rabotten wordt ook voor de houten bruggen een type-bestek gegeven. Dit type bestek moet enkel aan de plaatselijke omstandigheden aangepast worden. Dezelfde methode passen we nu nog toe voor het bouwen van bruggen over de autosnelwegen. Zoals men ziet is er

(6) steghereepe = stijgbeugel (volgens MnlW). Hier dus op te vatten als gewone beugels. Beugels worden nu nog gebruikt bij het ijzervlechten voor betonkonstrukties en ook bij het monteren van vrachtwagens voor het vastzetten van de veren op het aslichaam.

(7) worme = zacht, week (volgens MnlW).

(8) corste = deklaag.

(9) badren = balk, hier is de betekenis veeleer plank.

niets nieuws onder de zon. Wonderlijk genoeg vinden we hier reeds het principe van de voorspanning terug. Deze bruggen zijn dus verre voorlopers van de bruggen in voorgespannen beton.

Alle bruggen worden volledig in eiken hout uitgevoerd om de duurzaamheid van deze bouwsels te bevorderen. Ook hier gebruikt men ijzeren bouten voor zekere verbindingen, alhoewel de meeste stukken nog «geherend» worden.

We kunnen ook opmerken dat bij de bruggenbouw ongeveer dezelfde houten elementen gebruikt worden als bij de bouw der rabotten.

Tegenwoordig zijn bijna alle houten bruggen vervangen door ijzeren of betonnen bruggen, nochtans vinden we er nog enkele exemplaren in het Meetjesland. De houten bruggen te Veldekens en te Strobrugge geven ons nog een idee van hetgeen de Lieve met haar houten bruggen was vijf eeuwen terug.

Ir. L. STOCKMAN.

HET BOUWEN VAN VIJF RABOTTEN OP DE LIEVE
IN HET MEETJESLAND
IN HET BEGIN DER XVe EEUW.

Bij het graven van de Lieve rond de jaren 1251-70 in de richting van Aardenburg stootten de Gentenaars in de omgeving van Raveschoot op een lichte verheffing van de bodem gevolgd door een inzinking van twee à drie meter te Balgerhoeke ⁽¹⁾. Om deze belangrijke hindernis, althans voor deze tijd, te overwinnen waren de Gentenaars verplicht niet minder dan vijf rabotten binnen een afstand van ongeveer 5 kilometer op te richten namelijk «te Steenkinne, te Balverhoucke, te Praet, ten Doorne en te Raveschoot». Al deze rabotten waren in hout gebouwd zodat ze heel wat onderhoud en zorg vroegen. De stad Gent die de last en het onderhoud van de Lieve met haar speien en rabotten liever niet wilde dragen, verpachtte de uitbating van de Lieve. De pachters namen de verplichting op zich de bermen, de bruggen, de speien en rabotten in goede staat te houden, alsook het waterpeil te regelen. In ruil daarvoor kregen ze de rabotten speigelden ⁽²⁾.

In 1363 werd de Lieve verpacht aan de nering der vrije schippers, die de uitbating behielden tot 1408 ⁽³⁾. Zij bleken echter geen goede pachters te zijn, want op het einde van hun pachttermijn bevond zich de Lieve in een ellendige toestand. Het onderhoud van de bermen en van de bedding der Lieve was verwaarloosd, de speien en de rabotten moesten dringend hersteld worden.

De stad Gent greep dan ook drastisch in. De pachttermijn werd op twintig jaar gebracht om de nieuwe pachter in de gelegenheid te stellen

(1) De hoger gelegen strook Raveschoot-Balgerhoeke was reeds vanouds in kultuur gebracht wegens haar gunstige ligging ten opzichte van de moerassige omgeving. Te Raveschoot kwam trouwens de antwerpse heerweg voorbij.

(2) J. Boes. *De Lieve*. Gent 1929. p. 39.

(3) J. Boes o.c. p. 40.

grote herstellingswerken uit te voeren ⁽⁴⁾. Het kanaal moest uitgegraven worden, de bermen opgehoogd, een nieuwe speie en speihuis te Damme diende gebouwd, tenslotte moest een stenen rabot te Raveschoot gemaakt worden en de andere houten rabotten hersteld. Het volledig bestek van deze werken werd overgeschreven in het Transportboek van Vlaanderen ⁽⁵⁾. J. Boes dateert dit bestek rond 1411.

Uit het jaarregister ⁽⁶⁾ der stad Gent van 1430 vernemen we dat «Gilles Goethals heeft ghenomen te makene ende te leverne 2 nieuwe steenin rabotte deene te Raveschoot ende dander te Balgheroucke». Hieruit blijkt dus dat ook het rabot te Balgerhoeke in steen zal gemaakt worden. Gillis Goethals heeft de bouw der twee rabotten aanvaard voor 80 pond. Achttien jaar na het opmaken van het bestek was dit dus nog niet volledig uitgevoerd! Vermoedelijk was de bouwwijze van het stenen rabot te Balgerhoeke dezelfde als deze van het rabot te Raveschoot.

De bedoeling van dit artikel is de bouwwijze van die rabotten wat nader te bestuderen aan de hand van dit zeer uitgebreid bestek ⁽⁷⁾.

HET STENEN RABOT TE RAVESCHOOT

Vooraleer met de beschrijving van het rabot te beginnen is het misschien wel nuttig het verschil tussen een rabot en een gewoon sluis aan te geven. In hedendaagse terminologie noemen we een rabot een keersluis. Het voornaamste onderscheid tussen die twee soorten sluizen is wel dat een keersluis maar een deur heeft, terwijl een gewoon sluis minstens één deur stroomopwaarts en minstens één stroomafwaarts heeft. Met een gewone sluis is het mogelijk een groter peilverschil te overwinnen dan met een keersluis. Dat verklaart dan ook waarom men zoveel rabotten moest bouwen in het Meetjesland.

Bekijken we nu eens hoe men een stenen rabot bouwde in het begin der 15e eeuw.

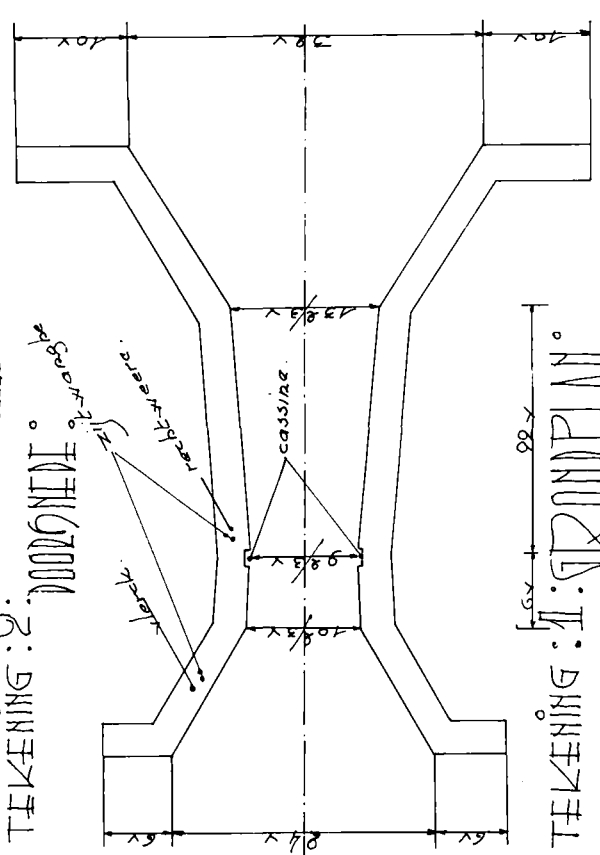
(4) J. Boes o.c. p. 40.

(5) Stadsarchief Gent, register kopijen van den Transport van Vlaanderen — 15^e eeuw, reeks 93 bis nr. 5 f° 64 en volg.

(6) Stadsarchief Gent, Jaarregister 1430 f° 2.

(7) Het gedeelte van het bestek handelend over het stenen rabot en de houten rabotten vindt men vanaf f° 68 v° tot f° 71 v°.

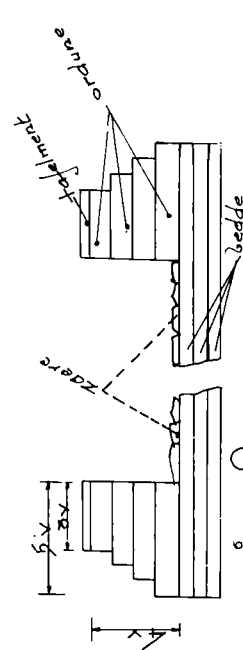
PLAN: T. DINENET

PLAN

PLAN

PLAN: T. DINENET

PLAN: T. DINENET

a) afmetingen van het rabot.

Het «rechtweerc» ⁽⁸⁾ moet 28 voet lang zijn en 9 voet en 8 duim breed, tussen de muren. De «vlercke» ⁽⁹⁾ benedenstroom zullen 16 voet lang zijn en bovenstroom 12 voet. We zouden dus een totale lengte van 56 voet moeten krijgen. In feite krijgen we maar een totale lengte van 54 voet daar de vleugelmuren schuin lopen. De schepen, die op de Lieve vaarden mochten een breedte van acht voet hebben, zodat ze nog gemakkelijk door het rabot konden varen. Verdere afmetingen vindt de lezer op tekening nr. 1.

b) de fundering.

«Eerst zal men 't voors. rabot metten vlercken doen delven totten goeden grond ende daerup doen legghen dbedde ende zijtwanghen». Daarna moet het bedde met goeden «blaeuwen zaerken» gedekt worden, die men «wel crammen» zal. «elcke cramme 2 voete lanc wel inghelaten en ghegoten met loode».

Het bedde en de zijtwangen worden gemetst «van goeden grooten brabantischen scorren» ⁽¹⁰⁾ 3 laghen dicke, elke laghe wel ghemoortert ende ghevult met coreelen» ⁽¹¹⁾. De beide uiteinden van deze funderingen worden «up pijle ghemetst met goede ordune ten waterwaert in» ⁽¹²⁾.

c) het opgaande metselwerk.

De rechte- en de vleugelmuren «sal men over alle zijden te waterwaert in metsen ende leveren al van goeden blauwen ordune van 1 ½ voete ende 2 voeten». Iedere blok arduin moeten «ghesteert» zijn en 5 duim

(8) rechtweerc = de rechte muren.

(9) vlercke = vleugelmuren.

(10) scorren = steengruis, puin volgens MnlW).

(11) coreelen = tichelsteen, gebakken steen (volgens MnlW).

(12) Een dergelijke techniek vinden we terug bij het bouwen van de nieuwe stenen sluis in 1396-98 te Damme. Zie R. Van den Berghe, Oude waterlopen in Damme, in het boek «Damme», uitgave V.T.B. 1956, p. 100. De vloer was «ghemaetst met goeden teghelen tusschen de pijlen. Ende daerboven ghedect met ghoeden nieuwen zaerken endie zaerken alle gebonden ende wel vast ghemaect met yserinnen comende vanden pijlen upwaerts duere de zaerken ende dan ghegoten met ijsere ende met lode te dien hende dat de zaerken niet risen en moghen». Hier wordt de ganse vloer op palen gefundeerd, terwijl het bedde (= vloer) van het rabot te Raveschoot slechts op beide uiteinden.

«ghestootvoucht» (¹³). De lagen moeten «wel ghecramt ende ghegoten met loode» (¹⁴) zijn. Deze muren zijn onderaan «5 voete dicke ende also voort up gaen toot 4 voeten boven de bedde ende 8 dumen upwaert versnidende elke laghe evenvele toot boven toe 3 voete dicke» (tekening 2). Daarna moeten ze gedekt worden met «goeden blaeuwen tafelmente» (¹⁵). Elk stuk 6 voet lang, 7 duim dik en 3 voet breed. Deze stukken worden dan «dobbel ghecramt ende ghegoten met loode». Tenslotte «sal men in elken vlederic 4 ijsere metsen ende in elke zijde vanden weercke 5 ringhe», die in grote stenen ingelaten moeten worden en vol gegoten met lood. Elke ring met «zijnen steerte» weegt 20 pond.

d) de ophaalpoort.

In het «rechtweerc» word een «cassine» uitgespaard, die 13 duim breed en 10 duim diep is, om de stijlen te plaatsen, waarin de deur van het rabot op en neer moet kunnen schuiven. Die stijlen staan op een plate (¹⁶) van 13 duim breed en 8 duim dik. Daarna zal men «dweers den rabotte boven in de stijle eenen voet onder de asse een hout heeren (¹⁷) 10 dumen breet ende elc hende binden met eenen corbeele omme de stijfhede vanden rabotte». In de langsrichting worden op het «tafelment» platen gelegd die «geherrent» worden tot in de stijlen. Verder zal men «jeghen elc vanden stijlen 2 banden (¹⁸) binden comende ende geherrent toot inde plate jeghen toverwedergaen vanden stijlen» (tekening 3). Om die platen op het tafelment te bevestigen moet men «up tafelment ijserkinne maken met ghespleten vederkinne ende daer inghieten met loode». De uiteinden worden op pijlen bevestigd.

(13) gesteert, om een goede onderlinge verbinding te krijgen ghestootvoucht, om een goed opgaand verband te bekomen.

(14) Nu nog kunnen we deze verbinding met krammen zien bij de boordstenen van sommige voetpaden. Deze techniek wordt nu bijna niet meer toegepast. De volkse uitdrukking «uit zijn krammen schieten» staat ongetwijfeld hiermee in verband.

(15) tafelment = deksteen.

(16) een plate is een plank, die dikker en breder is dan een normale plank.

(17) heeren of herren is een timmermansterm. In de volkstaal spreekt men nu nog van «einen». Welke soort verbinding het is, is niet heel duidelijk : ofwel is het een pen- en gatverbinding ofwel een verbinding met halfhoutse lip.

(18) band of steecband is een houten schoor. Verschillende van de hier gebruikte timmermanstermen vinden we terug in de bestekken over bekappingen : corbeel, steecband, plate, herren. Zie hierover H. Janse en L. De Vlieger. Middeleeuwse bekappingen in het vroegere graafschap Vlaanderen in het bulletin van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, 13, 1962, p. 304-307.

e) de as en de deur

«Item eene hasse 11 dumen viercant up beede de hende daer de wiele an ghemaect zullen zijn». De wielen worden vastgemaakt aan de as door 4 «clauewen».

«De duere» bestaat onder en boven uit een «herrante» ⁽¹⁹⁾ van 5 duim dik en 7 duim breed, daartussen worden dan «richelen geherrent» van 4 duim breed en 3 duim dik, waarop dan eiken planken van 2 duim «gherebat deen over dandre» worden. ⁽²⁰⁾. De deur zal beslagen worden met 2 «ommegaende spanghen» ⁽²¹⁾ waaraan haken bevestigd worden om 2 kettingen aan vast te maken, waarmee de deur op en neer gelaten zal worden.

* * *

Zoals men aan de beschrijving ziet is het een tamelijk eenvoudig bouwwerk, waaraan nochtans veel zorg besteed werd. De fundering bestaat uit drie lagen om de waterdichtheid van de sluis te verzekeren. Het bedde wordt niet op palen gefundeerd daar de grond zandig is in die omgeving en dus goede funderingsgrond is. Een opvallend kenmerk is het gebruik van grote zware stenen : arduin, tafelment, zerken. De arduinblokken zijn stukken van twee voet op anderhalve voet. De verbindingen tussen de verschillende stukken wordt met krammen uitgevoerd, die met lood ingelaten zijn. Deze techniek werd tot op heden toegepast. Opmerkelijk is ook de manier waarop de steunplaten van de ophaalpoort op het metselwerk bevestigd zijn.

DE HOUTEN RABOTTEN ⁽²²⁾

a) afmetingen van het rabot

Het bedde moet 24 voet lang zijn : 8 voet bovenstroom en 16 voet benedenstroom. Die afstanden worden gerekend vanaf de «casse daer de duere up ende neder inne scuven zal». De uiteinden moeten «ontplukken» ⁽²³⁾ naer den heesch vanden weercke». De afstand tussen de twee

(19) herrante is een kleine dwarsbalk.

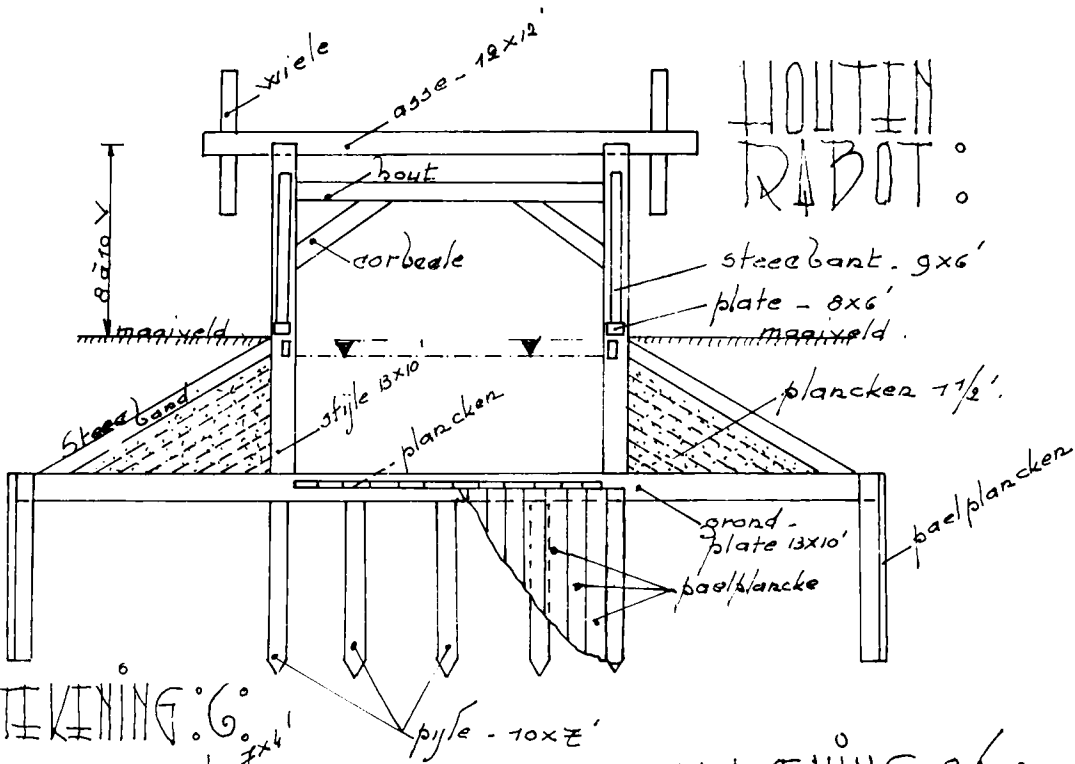
(20) gherebat of rebatten. Dit woord leeft nu nog in de volkstaal. Zie tekening nr. 5.

(21) spanghe : een soort metalen lijst die rond de deur gelegd wordt.

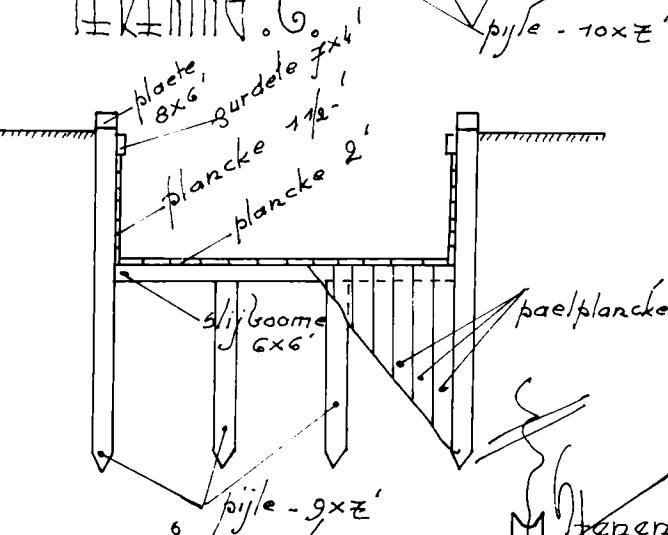
(22) Zie ook in dit verband La Flandre, tome 1, 1867-68, p. 441-449. Daar worden door L. Gilliodts-Van Severen rekeninguittreksels aangehaald van de Watering Moerkerke-Noord-Lapscheure aangaande de bouw van een houten sluis.

(23) ontplukken = breder worden naar de uiteinden toe (volgens MnlW).

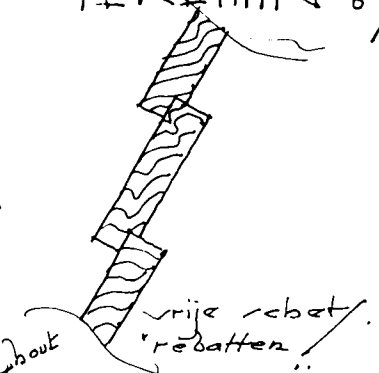
HOUTEN RABOT:

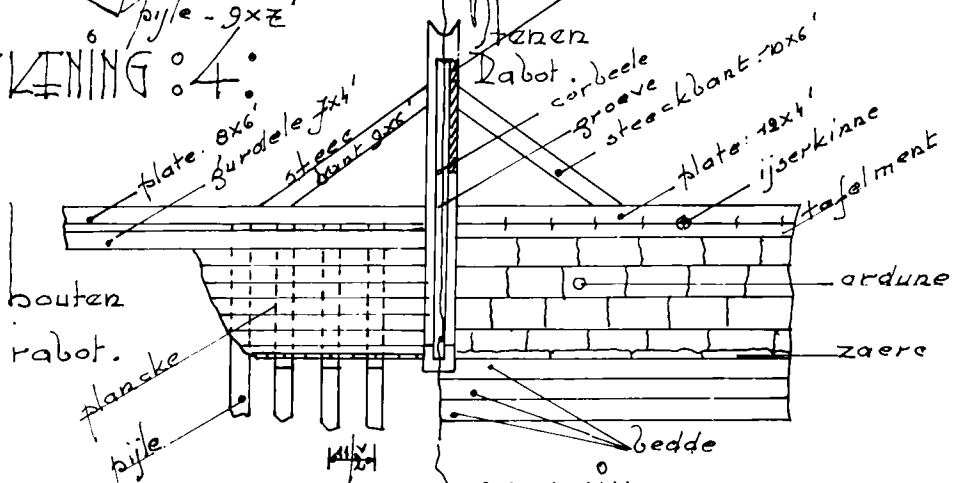
TEKENING : 6 :

TEKENING : 5 :

TEKENING : 4 :

TEKENING : 3 :

stijlen zal «9 voeten wijt ende 8 dumen achtervolghende de wijdde vanden steenen rabotte voorschreven». Verdere afmetingen geeft het bestek niet, want men zal maken de «vier vledericke ontdoende naer de ghelegenthede vander plaetsen».

b) de fundering

Ze bestaat uit «slijboome ⁽²⁴⁾ of rebbe» die dwars over de bedding gelegd zijn en die genageld worden aan «de pijle van het rechtweerc». Verder zal men onder elke slijboom twee pijlen steken. Bijgevolg rust elke dwarsbalk, die 6 duim vierkant is, op vier palen. ⁽²⁵⁾. Daarop worden dan «goeden gaven eeckenen plancken gherebat deen onder dandre». Tot slot zal men het «bedde paelplancken up beede de henden ende inde middewaert over beede zijden vanden platen ende voort over iedre slijboom». Elke paalplank is 2 duim dik en «also lanc als zij behoren te zijne naer den gront» (tekening 4).

De vloer of het bedde moet 4 duim lager liggen dan de «grontplate». Want in die «plate» moet aan weerszijden een groeve gemaakt worden om de planken daar in te steken «omme de gedichtichede vanden voorseide bedde».

c) de wanden

De «pijle» van het «rechtweerc» worden op anderhalve voet van elkaar «wel ende diepe in de eerde gheheydt also lanc die zij bliven sleeck ⁽²⁶⁾ ter eerden». Elke paal is 10 duim breed en 7 duim dik. De palen van de «vledericken» zullen 9 duim breed en 7 duim dik zijn. De palen en de stijl worden onderling verbonden door een «gurdele 4 dumen dicke ende 7 dumen breet ende 't voorseide gurdele zal men hernen inden stijl vanden Rabotte». Door elke paal en door de gordel moet dan een gat geboord om een ijzeren hout door te steken.

Het uiteinde van de bout «zal zijn ghespletvedert ⁽²⁷⁾ omme te keerne ende ande pijle te naghelne». De gordel wordt op het einde genageld op

(24) slijboome = houten (dwars)balken.

(25) pijle = paal.

(26) sleeck = gelijk met de grond (volgens MnlW).

(27) ghespletvedert = gespleten. Waarschijnlijk was het uiteinde gespleten in twee delen om deze uiteinden om te buigen en vast te slaan.

een paal, die zeer diep in de grond geheid is, «jeghen 't luken ⁽²⁸⁾ vanden Rabotte». Daarna moet men «'t rechtweerc metten 4 vledericken al plancken met goeden gaven eeckenen plancken van binnen jeghen de pijlen». De dikte van een plank bedraagt 1 ½ duim.

d) de ophaalpoort (tekening 6)

Die gelijkt zeer goed op deze van het stenen rabot, maar nu is de verbinding met het rabot gemakkelijker daar dit ook volledig in hout is. Wij krijgen opnieuw een «grondplate» van 10 duim dik en 13 duim breed, die nu op vijf pijlen gefundeerd wordt. Daarop komen de twee stijlen van 12 duim dik en 13 duim breed. De «grontplate» wordt nu 8 voet langer gemaakt «buten den stijlen streckende te landewaert in om up elc hende te vindene een corbeel ute den gront stekende ende geherrent boven inden stijl sleecx ter eerden jeghens toverwedergaen vanden rabotte» (teken. 6). De driehoek gevormd door plate, stijle en corbeel moet dan nog over beide zijden met planken beslagen worden. Dit geheel zit volledig in de grond en verzekert de stabiliteit van het keersluis. Een voet onder de as worden de beide stijlen verbonden door een hout, versterkt aan de uiteinden door een corbeel.

In de langsrichting dient aan weerszijden der stijlen een «plate» op de palen «geherrent» te worden. Onder in de «plate» en boven in de «stijle» herrent men dan een «steechbant». Die wordt eveneens geplaatst «jeghen toverwedergaen vanden stijlen». (tekening 5).

e) de as en de «duere»

De doorsnede van de as is 12 duim vierkant. Hier geeft het bestek wat meer details over het wiel. Het wiel bestaat uit verschillende armen of spaken, die men dan «dobbel rontommegaens velghen» moet. Elke velg is 4 duim breed en 1 duim dik. We moeten nochtans niet denken dat we hier te doen hebben met een wiel van een wagen of kar, veeleer lijkt het me dat dit wiel kan vergeleken worden met het stuurwiel van een schip. ⁽²⁹⁾. De wielen worden hier ook vastgemaakt aan de as door «4

(28) 't luken = sluiten. Waarschijnlijk wil men hierdoor verhinderen dat de beide wanden van het rabot naar mekaar toe zouden gaan hellen onder de druk van de omliggende aarde.

(29) Dit blijkt ook uit een afbeelding, getekend door arch. Fr. Van Hove van de spui te Damme. Deze tekening steunt op het bestek opgenomen in het bovenvermeld register kopijen van den Transport van Vlaanderen f° 64 en vlg. Deze tekening verscheen in J. Boes, *De Lieve* p. 54.

clauwen». De deur wordt juist op dezelfde manier gemaakt als voor het stenen rabot. Alleen zijn de afmetingen iets groter. Het bestek beschrijft nu «3 ommeghaende spanghen», waaraan dan twee haken gehecht worden om er de kettingen aan vast te maken. In het bestek vinden we geen rechtstreekse aanduidingen over de groef waarin de deur op en neder schuift. Onrechtstreeks echter wel : «men sal boven tusschen beede de voors. stijlen een voet onder de asse een houdt eernen over deen zijde vanden groeven».

Dit slaat wel degelijk op een groef die in de stijl gemaakt is.

De hoogte van de as boven de grond, waarmee de deur omhoog gehaald wordt is ook niet vermeld in het bestek. Deze hoogte moet minstens 8 voet zijn daar de schuiten onder de opgehaalde deur moeten kunnen varen.

* * *

Ook aan de houten rabotten wordt veel zorg besteed : alles moet in eiken hout uitgevoerd worden. De fundering is volledig op palen en wordt verstevigd door damplanken om het ondergraven en het oplichten van het rabot door het water te weren. De meeste stukken worden nog «geherrend», alhoewel toch reeds bouten als verbindingsmiddel voorkomen.

De hier bestudeerde keersluizen zijn natuurlijk maar kleine waterwerken ook gezien in het kader der middeleeuwen. Nochtans is het interessant die te bestuderen, daar het bestek een beschrijving geeft van een houten en een stenen rabot. Dus eenzelfde bouwwerk uitgevoerd op hetzelfde tijdstip op twee verschillende manieren. Dit laat ons toe een fase in de evolutie van de bouwtechniek te bestuderen. De houten konstrukties gaan immers de stenen konstrukties vooraf. De houten bouwwerken zijn minder duurzaam, zodat men er naar streeft de belangrijkste onder de waterwerken in steen te bouwen. Het verschil tussen een stenen en een houten waterwerk komt hier zeer goed tot uiting. Het volstaat bijvoorbeeld tekening 2 en 4 te vergelijken om vast te stellen hoe eenvoudiger een stenen konstruktie is. Een stenen waterwerk weerstaat beter aan het water dan een houten, vooral dan de delen die afwisselend met water en lucht in kontakt staan. Metselwerk is ook massiever zodat de stabiliteit door eigen gewicht verzekerd wordt terwijl een houten konstruktie met veel zorg in de grond moet verankerd worden met palen en damplanken.

Het stenen rabot is de kleine voorloper van de enorme sluizen die nu in beton gemaakt worden. Nochtans is het principe zelf niet zo heel veel veranderd maar wel de technische mogelijkheden die nu werken op grotere schaal mogelijk maken.

Tot slot kunnen we opmerken dat de zorgen van Gent nog steeds dezelfde gebleven zijn. Nu meer dan 500 jaar geleden moest de Lieve volledig hersteld en de rabotten herbouwd worden terwijl nu het kanaal van Terneuzen uitgediept en verbreed wordt en in Terneuzen een nieuwe betonnen sluis in opbouw is.

Ir. L. STOCKMAN

Bij het opstellen van dit artikel ben ik dank verschuldigd aan de heer A. De Vos, die mij hielp bij het ontcijferen van het bestek en aan de heer Arch. A. E. Cocquyt die mij inlichtingen bezorgde over sommige timmermanstermen en die mij geholpen heeft bij het maken van de tekeningen.

VERDERE OPGRAVINGEN
IN HET WILHELMietenKLOOSTER
TE WATERVLIET

Op 25-8-64 verkreeg ik van de pastoor van Watervliet de toelating om terug te gaan graven op het land gelegen tussen de Noord-Dijkstraat, de Groenstraat en de Oosterput. Men lette vooral op de percelen 836-833-834-833 (Sectie C 2° blad) van het kadastrale plan van Watervliet. Juist op deze plaats werden terzelfder tijd draineringswerken uitgevoerd. Ik was ten zeerste verbaasd over het werk van de sleufmachine. Eenvoudig, fantastisch! De sleuven werden gelegd in dezelfde richting als voornoemde percelen. Ze hebben een diepte van 1,10 m. en een breedte van 0,25 m. Terzelfdertijd plaatste men de huizen met die machine, terwijl een andere vierwieler de aarde terug op haar plaats bracht. Dit laatste werk ging soms te vlug voor mijn opzoekingen. Nochtans dank ik het personeel belast met de werken voor zijn hulp waar het enigszins mogelijk was.

Op zekere dag toen ik terug kwam na het middageten, had dit personeel van de sleufmachine een stuk arduin opgehaald en in hun barak gelegd. Na reiniging leek het een basement, gedeeltelijk beschadigd door de sleufmachine. De mannen waren de plaats vergeten daar ze dachten dat het zonder belang was. Verschillende uren heb ik achter die machine gelopen terwijl ik de opgeworpen aarde controleerde, om stukjes steen, arduin, of iets dergelijks te vinden.

Op perceel 835 liep er een gleuf dwars door het vorig jaar gevonden grondvest, juist neven de vloer in mopstenen. Op het einde van deze sleuf welke reeds gedicht was groef ik een put omdat ik daar veel brokstukken van mopstenen zag. Ik vond er een grondvest op 154,40 m van het referentiepunt, lopende in dezelfde richting als de gevonden grondvesten, alsmede een oude gracht met een breedte van 1,5 à 2 meter, op een twintigtal

meter van de vorig jaar gevonden grondvesten, in zuidoost richting. Juiste aanduidingen van de gracht heb ik echter niet omdat het werk met de machine veel te vlug gebeurde. Ik was blij dat deze soms defect geraakte hetgeen me toeliet de opgehaalde aarde aan een grondiger onderzoek te onderwerpen.

Op twee plaatsen kon de machine onmogelijk verder werken. Op het ene uiteinde vond ik een paar kleine arduinscherven (dat leek interessant), op het andere uiteinde verschillende grote brokstukken mopstenen. De sleuven liggen op 10 m van elkander.

Mijn opgravingen begon ik op de plaats met de arduinscherven. Natuurlijk moest alles uiterst voorzichtig gedaan worden ten einde de drainingsbuizen niet te beschadigen. De landbouwer, de heer Gillis, heeft me hierop herhaaldelijk gewezen, soms met nadruk. Toch heeft de heer Gillis mij veel hulp verleend en ik dank hem hiervoor hartelijk.

's Avonds laat vond ik een hoek van de arduinstein, eerst het geschonden gedeelte, daarna het schildje links. Het was negen uur 's avonds en ik was dus verplicht te wachten tot 's anderendaags. Om 5 uur 's morgens was ik reeds ter plaatse; ik heb eerst de buitenkanten van de steen gevolgd en dan weggeruimd tot de zerk volledig zichtbaar was. Grote verrassing! Op de zerk stond de afbeelding van een vrouw met onderaan een hondje (teken van trouw). Haar aangezicht en handen waren van wit marmer.

Nu kwam echter het moeilijkste: Hoe zou de zerk weggehaald kunnen worden? De heer Gillis had reeds enkele malen aangedrongen opdat ik mijn put zou dichten daar zijn vee op het land moest. Hij was echter bereid mij te helpen om de steen te vervoeren. Om half drie in de namiddag lag de zerk reeds op het «Kerkenhof». Ik heb de zerk gekuist, het is werkelijk een mooi stuk. Daarbij gaf de landbouwer de toelating om nog een drietal putten te maken, waarvan er bij waren van 2,15 m. De heer Gillis heeft zolang zijn vee opgehouden en ik breng nogmaals hulde aan zijn begrip en geest voor samenwerking.

Wat nu de steen betreft: het is een gotische grafzerk en stelt een dame voor. Het aangezicht en de handen zijn van wit marmer. De vier schildjes waren zuiver, ofwel verwijderd toen de tweede vloer werd gelegd. Dit laatste is echter niet juist, daar ze toch de marmeren platen op hun plaats lieten. Trouwens, als men de manier van kappen vergelijkt met de andere delen van de grafzerk, komt men nog meer tot deze conclusie.

In modern Nederlands omgezet luidt de tekst als volgt : «Hier ligt begraven Dame Margareta, dochter van Petrus Stommelinx weleer echtgenote van Willem Bockens. Zij overleed in het jaar des Heren 1351 op 18 september. Bidt voor haar ziel».

Nu iets over het geopende graf : Het lag vol met klei, slijk, en mijn eerste gedachte was natuurlijk alles terug dicht te gooien. Maar er was iets dat opviel : aan hoofd- en voeteneinde, in het midden ervan lagen twee stenen en daarop een derde waarvan de hoeken schuingeklopt waren. Onder de zerk werden twee lagen stenen weggekapt, doch de drie bakstenen bleven staan. In die positie was het gemakkelijk de zerk te doen balanceren naar een bepaalde kant, waardoor de tegenovergestelde kant een opening vertoonde van ongeveer 0,32 m. Plundering van het graf ? Ik begon de kleverige klei er uit te scheppen ; op halve hoogte van de grafmuren vond ik sporen van een houten kist (eik) met een dikte van 1 cm. Naargelang ik het graf zuiverde kon men de lijnen beter volgen van de kist. Alleen van het hoofdeinde was moeilijk uit te maken of het spitsvormig of recht was (ik denk recht). Bij het weggappen van de bakstenen, waarvan er veertien in gevallen waren, hebben er enkele de kist en het geraamte beschadigd. De kist was geplaatst op twee liggende, bakstenen kruisen die op de zavel en op 1,50 m onder de grond lagen.

De bakstenen van de kruisen, de grafmuren : $26 \times 13 \times \frac{6}{7}$. Lengte van de grafmuren 2.10 en de breedte 76 cm (buitenmaten). Dikte van de grafzerk ± 26 cm ; de onderkant was onregelmatig. Binnenkant van het graf was bepleisterd met kalkmortel, maar was zodanig slecht dat alles meekwam met de kleverige klei. Het geraamte was broos en veel beschadigd door de druk van de onder de zerk doorgevloede aarde, die de kist, welke op twee kruisen rustte, deed doorkraken en het gebeente deed afbreken dat over de kruisen lag. Het was veel werk om dat allemaal te kuisen zonder te verplaatsen.

De vloer bestond uit mopstenen ($\frac{29}{28} \times \frac{13,5}{14} \times \frac{7,5}{8}$), en was nog gedeeltelijk te zien. Deze vloer was goed aangesloten op een kant van de grafzerk (ongeveer 1 m).

Toen het graf klaar was werd de andere plaats onderzocht. Het was eigenaardig : een alleenstaand voetstuk van een pijler, diepte 2,15 m, bovenkant $1,80 \times 0,90$, en langs de twee tegenovergestelde kanten een

soort van steunbeer (zie tekening). De lijn van de put, die de Wilhelmiëten (of de bouwers van de kerk) hadden gemaakt voor het maken van deze grondvest, was zeer goed te volgen. Naast deze grondvest was zeer duidelijk de turf laag te zien, met een dikte van ± 11 cm en $\pm 0,82$ m onder de grond.

Daar de grondvest geen verbinding heeft, en daarrond de grond onberoerd was, is het heel waarschijnlijk dat de kerk driebeukig was.

Daar het gevonden graf centraal lag in de kerk, moest er op de middellijn van het graf, en haaks daarop, nog een grondvest zijn. En werkelijk, na een paar uren had ik de tweede grondvest gevonden, die practisch op dezelfde manier was gebouwd, alleen is de diepte 1,95 m en zij is ook 15 cm smaller en 30 cm korter. De lijn van de put was niet zo goed te volgen, maar was toch zichtbaar. Na het maken van de schets was ik al benieuwd om te zien wat er naast het graf lag. Vermoedelijk zou het een tweede graf zijn, omdat het graf zelf $\pm 0,75$ m rechts van de middellijn liep; haaks genomen op de verbindingslijn der grondvesten. Na het uitmeten ging ik terug aan het werk en kijk, na een half uur vond ik twee, schuin staande rijen bakstenen, opgevuld met brokstenen en klei.

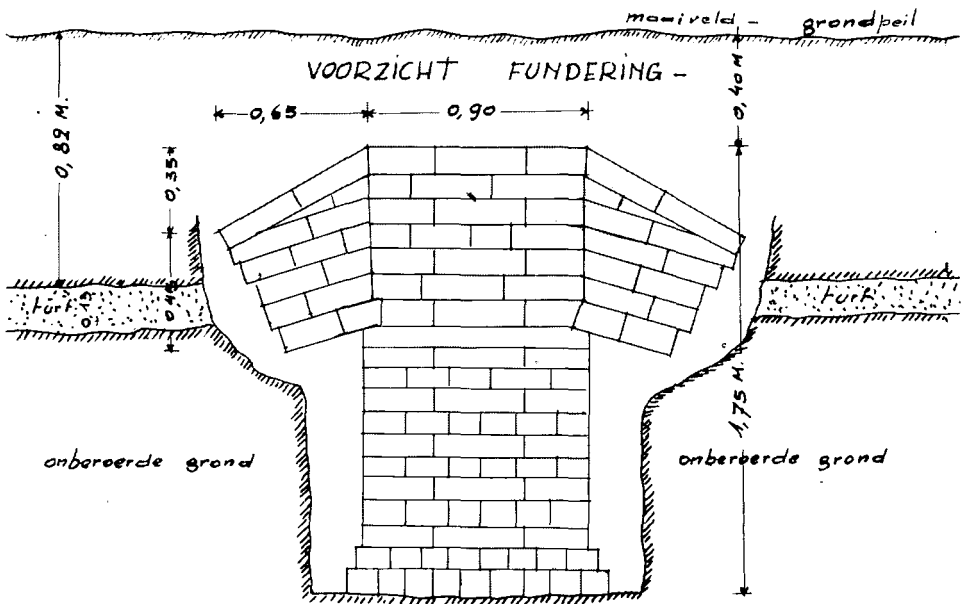
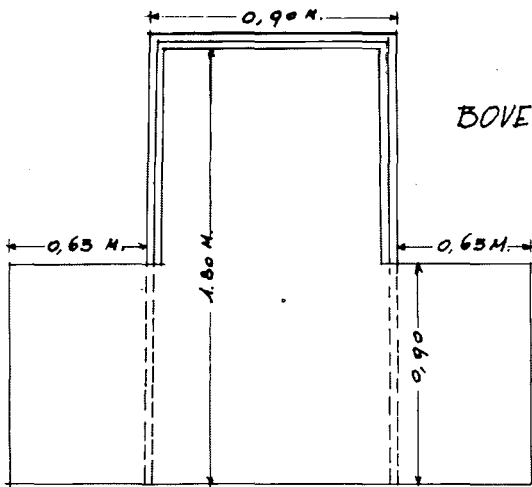
Ik was hoe langer hoe meer verwonderd.

's Avonds stond de kist (toch ongeveer model van een kist) daar reeds ontdaan van de aarde; 's anderendaags heb ik ze afgekuist en er foto's van genomen.

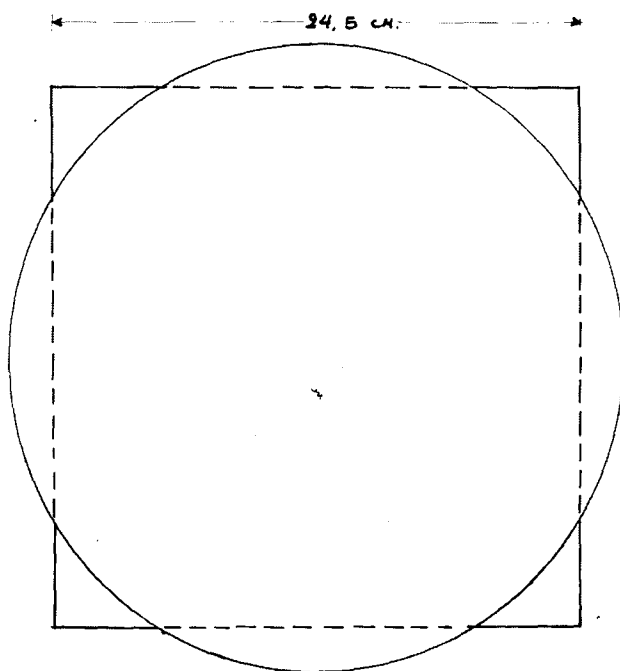
De bakstenen waren gemetseld met zuivere klei (29 x 14 x 7,5/8 en 26 x 13 x 6,5). Door de openingen van de kist was aarde en klei gedrongen en zo was die bodem daarmee voor 15 cm bedekt. Een schedel, drie zeer grote rugwervels en het bekken waren zichtbaar. Daar de harde kleilaag het onderzoek, en foto's van het geraamte niet toeliet omwille van de schade, werd de opening terug gedicht.

De stenen kist is zeker geplaatst na de grafzerk omdat de bovenkant van de kist hoger is dan de vloer. In de vloer werden openingen gemaakt om de kist in te bouwen, hetgeen duidelijk te zien is aan de bakstenen 1, 2, 3, en 1a daar ze werden afgekap. Degene die er werden uitgehaald, zijn gebruikt geworden bij het metselen van de kist.

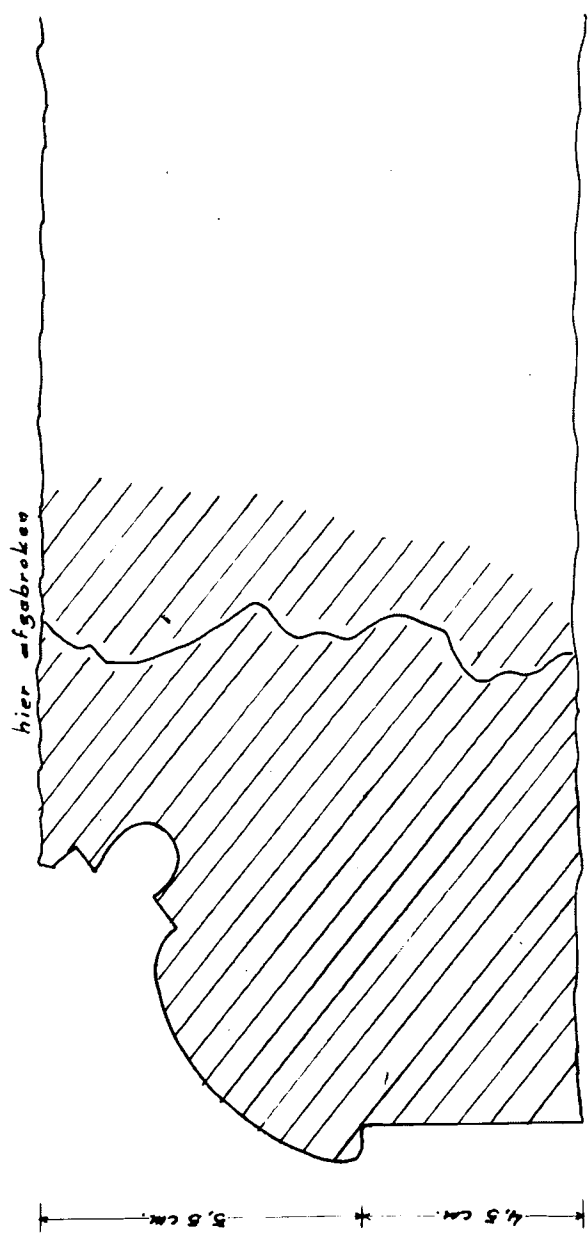
De vloer lag ook wel in rechthoekig of vierkant verband, dat werd aangeduid door een rij gele bakstenen, aangeduid met B.

BASEMENT IN ARDUIN - PLANZICHT

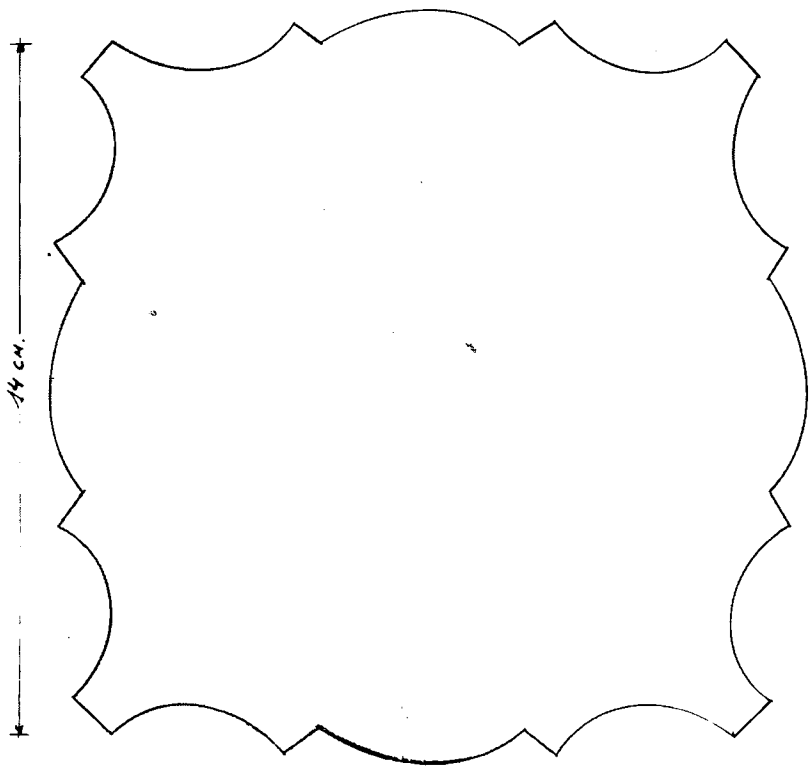

BASEMENT IN ARDUIN . DOORSNED E.

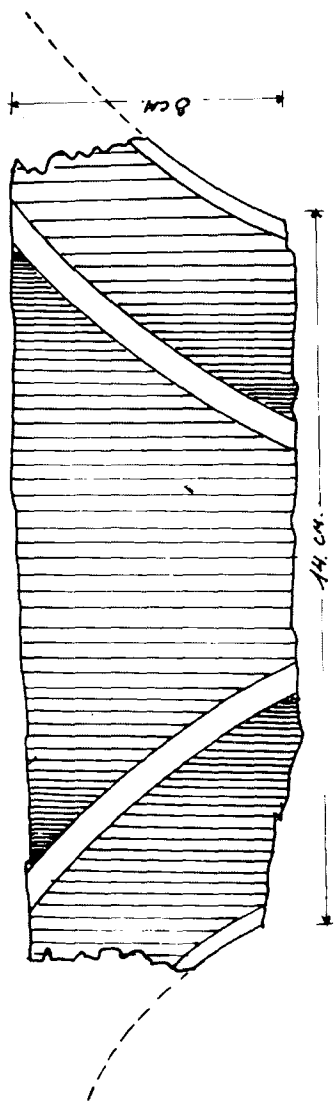
R.T.

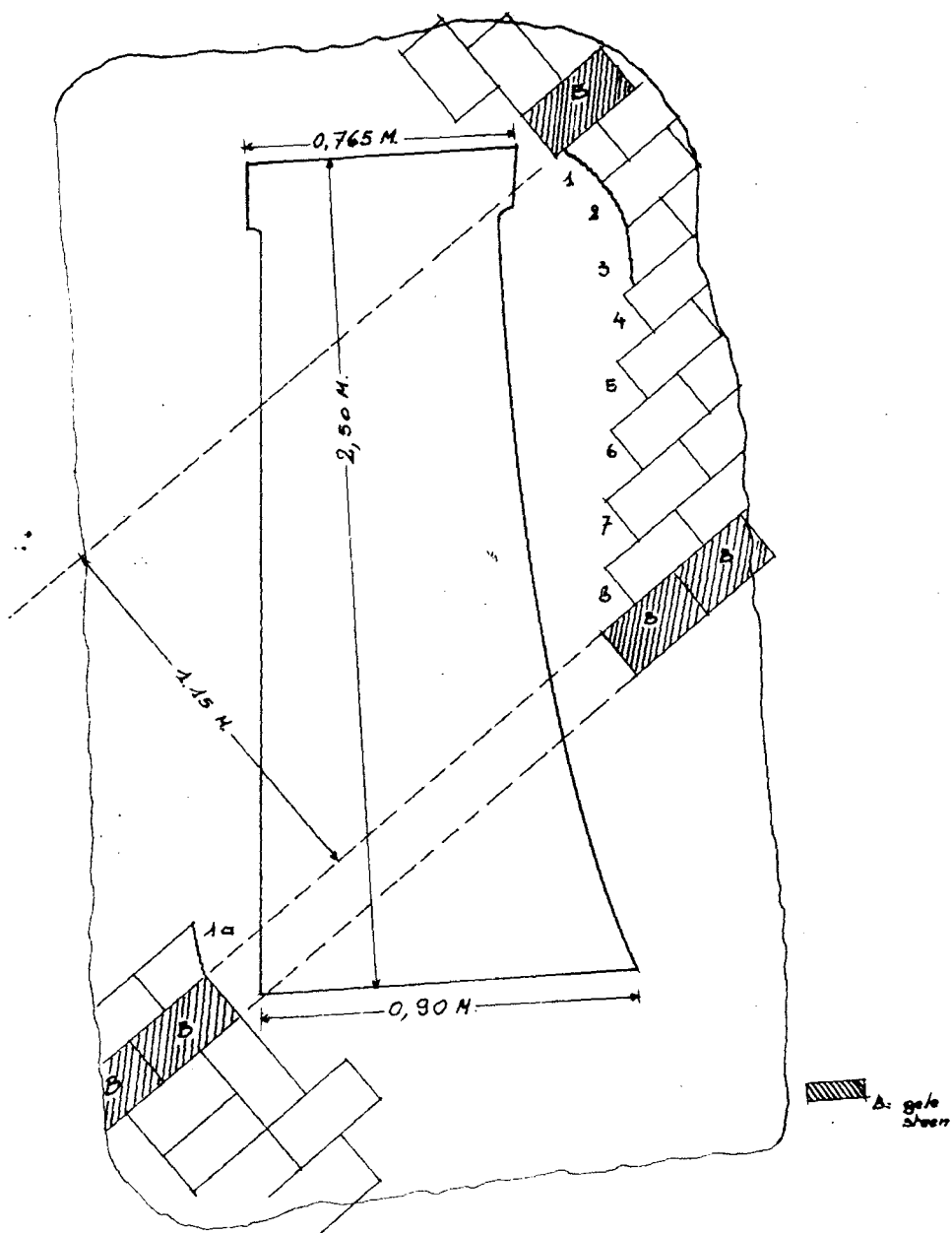
KELKKAPITEEL - PLANZICHT

R.T.

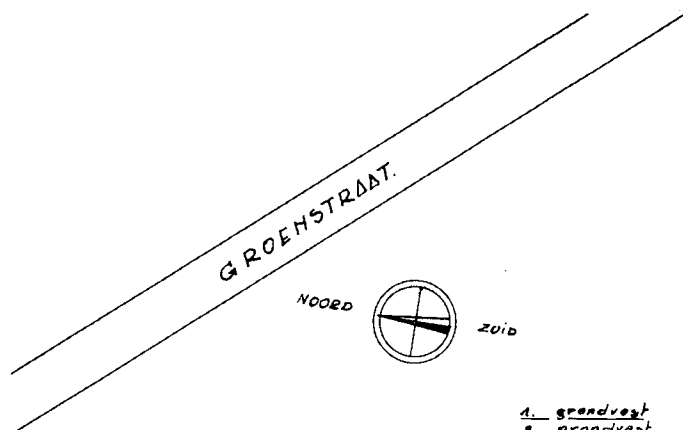
VOORZICHT VAN GEDEELTE KELKKAPITEEL - 8 CM. DIK.

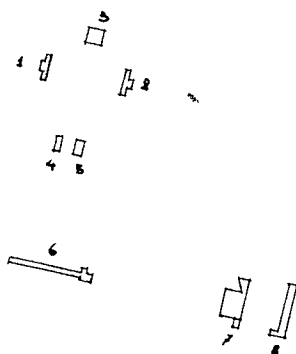

GRONDPLAN STENEN KIST (BAKSTEEN)

ALGEMEEN SITUATIEPLAN VAN DE OPGRAVINGEN

1. grondvest 2,45 M. diepte.
2. grondvest 1,95 M. diepte.
3. gedeelte van vloer - tegels - 10/10/3CM.
4. bakstenen kist.
5. grafzerk.
6. Grondvest opgraving 1963.
7. gedeelte vloer en grondvest vloer in moortstenen
8. grondvest

Het vee moest terug op het land en daarmee wordt het terug wachten tot volgend jaar.

De grafzerk lag nu nog altijd op het Kerkenhof en ik vroeg me af wat daarmee moest gebeuren ! Gelukkig kwam de pastoor ter hulp en gelastte me de grafzerk in de kerk te plaatsen op kosten van de kerkfabriek. 's Middags zijn wij beginnen opladen tot 6 uur. 's Morgens, de 17-10-64 om 7 uur waren we aan de kerk aan het afladen. De grafzerk voerden we de kerk binnen met een traktor die de zerk achter zich trok.

Soms was het wel eens gevaarlijk (een stuk van ± 2.000 kg.), alhoewel hij nu zonder ongelukken veilig geplaatst is en dat allemaal met een «dommekracht». Behulpzame mensen waaronder de koster van Water-vliet, die ook een sympathieke kerel is, stonden me bij.

In de loop van de week werd de grafzerk proper geschuurd en gecireerd.

De marmeren stukken werden erin geplaatst.

Zo kwam er voor dit jaar een einde aan mijn opgravingen.

Romano TONDAT

UIT HET VROEGERE VOLKSLEVEN

EEN TRAGISCHE KERMISDAG TE LEMBEKE

Op 19 september 1616, tweede kermisdag te Lembeke, waren «die-verse gelaegh genooten» vrolijk aan het kermisvieren ten huize van Simoen Verhaeghen, herbergier op het Dorp. Het kwam tot een hoogoplopende twist tussen Marijn Schoris en Jan van Hecke, die eerstgenoemde een dodelijke messteek toebreacht, waaraan hij trouwens twee dagen later overleed.

Schepenen van Eeklo, tot wiens rechtsgebied Lembeke toen nog hoorde, stellen hieromtrent ter plaatse een onderzoek in.

Zij ondervragen eerst de 58-jarige herbergier Simoen Vanderhaeghen. Om zijn cliënteel niet onnodig in het gedrang te brengen, laat hij zich zeer voorzichtig uit over de feiten. Hij beweert dat zijn cliënten op verscheidene plaatsen verspreid waren, zodat hij «niet alomme en is connen bij geweest sijn om te connen geweten wat difficulteyten datter gevallen syn ende specialyck niet van tfeyt in questien».

Wel heeft hij Maryn Schoris bij hem zien binnenkomen uit de herberg van Jan Leyns. Zijn vrouw had hem zelfs gevraagd daar te willen terugkeren, maar hij sloot zich liever aan bij het gezelschap ten huize van Simoen Verhaeghen.

Uit wie dit gezelschap bestond, ja, daar kon de herbergier moeilijk op antwoorden, maar hij beweerde toch «van ghemeene spraeke ofte gerucht te hebben hooren segghen sonder nochtans te weten wie dat gheseyt heeft, dat den overledene gheweest heeft in geselschap ende gelaeghe daer waeren drinckende Herman Dobbelaer, Adriaen Gys, Hans Dierickx, Adriaan Lauwers, Lodewijk de Grove, Franchois van Schoris, Philips van Ende, Hans van Hecke, Steven van Hecke, sijn broeder, Lieven Vlerickx ende meer andere».

De twist begon toen Marijn Schoris wilde tussenkomen in het kaartspel van Jan van Hecke en Adriaan Ghys «met een speel dat men naemt floncken» en o.a. beweerde «oft sij soot waeren dat sij soo stoutelyck bijsetten ofte speelden». Jan van Hecke antwoordde hierop : «Ghij honsfot, wat hebdijs u te moeyen!»

Kort nadien ging hij buiten «om zijn water te maeken», onmiddellijk gevolgd door Jan van Hecke. Deze laatste rukte de pluim van Maryn's hoed. Het kwam reeds in de gang tot een heftige woordenwisseling tussen beide mannen. Op de vraag of hij zich hierom zou beteren, antwoordde Hans : «Waerom zoudt ic mij beteren, ic en hebbe nyet misdaen», waarop Marijn replikeerde : «Ic wilde dat ic hu hadde tusschen haghén ende bosschen oofte upde heye, alsoft hij hadde willen segghen, hadde ic hu alleene, ic zoudt U wel wijs maecken ende leeren».

Lieven Vlerick was de beide mannen buiten gevolgd. Na enige schermutselingen en plagerijen, trok Jan van Hecke, plots zijn mes; Marijn wilde zich verbergen achter een wagen, die op het hof stond. Hij struikelde evenwel over de dissel en kreeg toen een messteek in zijn rechterzijde. Dodelijk getroffen wankelde hij binnen «houdende sijn handt aen sijn sijde, heeft gheseyt dat hij deursteken ofte seer gequetst was ende alsoo de gelaegh genooten tot acht ofte negen in getalle metten overledenen waeren spottende, in effectie niet geloovende dat tselve soude moghen waer geweest hebben, es den voorn. overledenen wederomme buyten gegaen segghende tot des voorn. deposants (herbergier) huysvrouw, dat hij soude willen doen haelen eenen goeden cherugijn, besurghende ende leedende hem ten huysse van sijn gebeur mer name Guillaume Temmerman, daer hij overleden es».

De lijkschouwing op 24 september 1616 uitgevoerd door Meester Servaas Biebau, gezworen chirurgijn van het ambacht Boekhoute, wees uit dat de overledene had «eene wonde of quetse in zijn rechte sijde, beneden de cleene rebben daerin men oock clærlick sach den grooten daerne en andere inghewant gheinteressert te sijne, sulcx dat de doot gevolgt es».

De pastoor verklaarde dat Marijn Schoris de kerkerechten ontvangen had en in gewijde aarde mocht begraven worden.

Een laatste naklank : op 8 februari 1620 dient de gevluchte Hans van Hecke een rekwest in tot opheffing van zijn straf. Gunstig advies wordt hierop gegeven door de Raad van Vlaanderen.

LANDLOPERIJ

Hans van Hecke en Tanneken Pira, werden wegens landloperij op 4 april 1624 voor een tijd van 6 jaar verbannen uit de stad Eeklo.

Ziehier de motivering van hun vonnis :

«Omme dieswille dat ghij Hans de Smet fs Adams, oudt achthien jaeren, geboren tot Oplinter in Brabant, u vervoordert hebt te loopen achter lande, gesondt ende sterck van leden, bedels gewijsde, travaillierende alsoo de goede insetenen, ende dat argher es, zijt frequenteemde met andere vagabonden ende ledich gangers, suspect van diefte ende quaede faicten, zonder voorsien te wesen van eenich bescheedt dienende tot justification van u leven domicilie thauden, ende comportedement, zoot allesints requireert volghende de notoire plaetaen op tfaict van dien gestatueert, cause waeromme den Bailliu deser stede es versouckende te fijne ghij in conformiteyte van den voors. plaeccaeten zoudt worden gecondempneert gepuniert te worden,

Omme dieswille dat ghij Tanneken Pira fa Jans, oudt XVIII jaeren van Brugge geboren U vervoordert hebt te gaene achter lande, travaillierende de goede insetenen met bedelen, ende dat meer es te stelen zeker wit lijfveken ende een paar nieu schoenen aen U bevonden, twelcke gij zeght u gegeven es van eenen jonghen knecht, zoo al tzelve genoeg blyckelyck es ende bevonden wordt vuyt uwe eyghen confessie».

Stadsarchief Eeklo, nr 1365.

A. DE VOS

I N H O U D

G. A. C. VAN VOOREN. — Middelburg in Vlaanderen. Toevluchtsoord voor Staatse Katholieken (1666-1678)	5
J. NOTERDAEME. — De Ridders van Roden en Jacob de Coster van Maerlandt	45
M. RYCKAERT. — Zomergem onder de Franse Revolutie (1792-1815)	115
A. VERHOUSTRAETE. — Leenroerig overzicht van Aalter	169
A. RYSERHOVE. — Feodaal Knesselare	261
A. DE VOS. — De Pastoors Gheuns en Kerremans, Twee Antipoden in het parochiaal leven te Ecklo	352
Dr. P. ROGGHÉ. — De Politiek van Graaf Lodewijk Van Male. Het Gents verzet en de Brugse Zuidleie	388
Ir. L. STOCKMAN. — Het bouwen van drie houten bruggen over de Lieve in het Meetjesland in het begin der XV ^e eeuw	442
Ir. L. STOCKMAN. — Het bouwen van vijf rabotten op de Lieve in het Meetjesland in het begin der XV ^e eeuw	446
R. TONDAT. — Verdere opgravingen in het Wilhelmiëtenklooster te Watervliet	457
A. DE VOS. — Uit het vroegere volksleven	471

Voorzitter : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare 97, Eeklo.

Tel. (09) 77.11.32

Ondervoorzitter : Ap. P. RYCKAERT, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

Tel. (09) 74.70.34

Sekretaris : A. DE VOS, Landhuis «Malpertuus», Achterstege, 2, Evergem.

Tel. (09) 51.88.25

Penningmeester : O. LIPPENS, Gentstraat, 13, Lembeke.

Tel. (09) 77.28.54

LET WEL :

NIEUWE BENAMING EN NUMMER VAN ONZE POSTREKENING !

**Stort zo vlug mogelijk uw lidmaatschapsgeld ten bedrage van 120 F
op postrekening 60.40.56 van het Heemkundig Genootschap
van het Meetjesland, p/a Gentstraat, 13, Lembeke.**

*Indien ons Jaarboek U voldoet, brengt het dan eens onder
de aandacht van Uw kennissen. Uw medewerking zou ons een
steun kunnen zijn ! Hoe meer abonnementen, hoe meer tekst.*

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOT-
SCHAP VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VAN STEENE
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM